

ҚАРАҚАЛПАК ФОЛЬКЛОРЫ

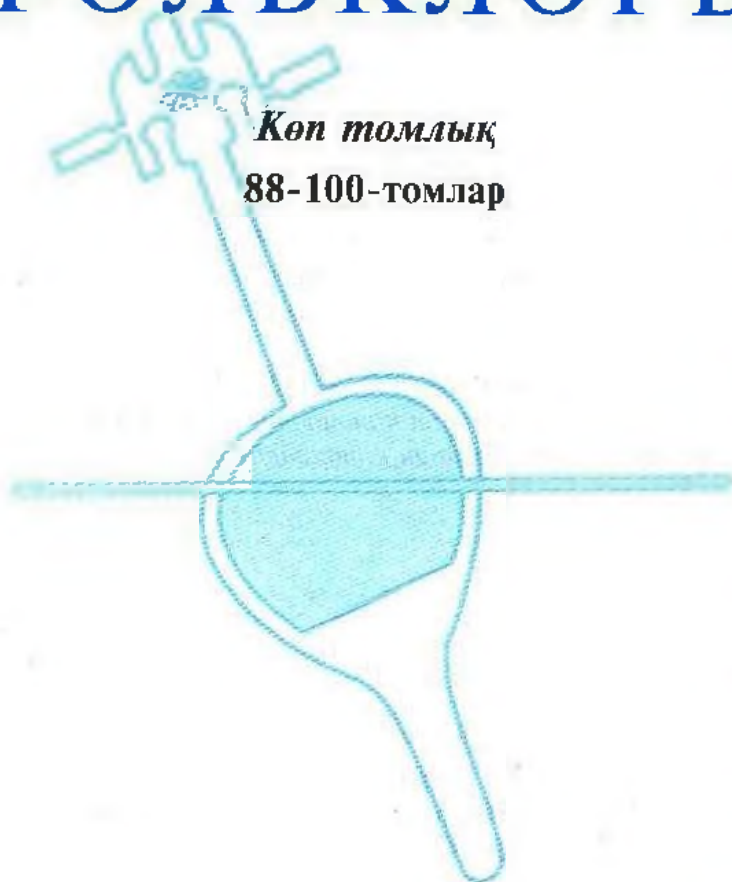

ЎЗБЕКСТАН ИЛИМЛЕР АКАДЕМИЯСЫНИН
ҚАРАҚАЛПАҚСТАН БӨЛИМИ

ҚАРАҚАЛПАҚ ГУМАНИТАР ИЛИМЛЕР
ИЛИМИЙ-ИЗЕРТЛЕҮ ИНСТИТУТЫ

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

Көп томлық
88-100-томлар

НӨКИС «ИЛИМ» 2015

ББК 82.3 (5Ү-6К)

К 59

Қарақалпақ халық ауызеки көркем дәрәтпелери ишиндеги киши жанрлар – миллий-мәдени дәрәтпешилик орталығымызда узак уақытлардан берли қәлиплесип, раўажланып кия гырған, бирнешше дүркин әўлад ўәкиллериниң руўхый талапларын қанаатландырыўға хызмет еткен бийбаха қәдириятларымыз саналады. Олар сезилерли дәрежеде қысқа көлемге ийе болса да, мазмуны бойынша салмағы басым, кулақтан кирип тәнге жайылатуғын тәсиршең күшке ийе, адамның адамгершилик негизлерин, ағла пазыйлетлерин ҳәртәреплеме жетилистириўте бағдарланған өзгешеликтери менен де дараланып турады. Булар қатарына нақыл-мақаллар, термелер, толғаўлар, айтыслар, жумбақлар, жаңылтпацлар, балалар фольклоры үлгилери киреди. Қолыңыздағы көптомлыққа таярлаған материаллар усы киши жанрлардан ибарат болып, олар ата-бабалардың мәдени мўлки сыпатында заманағей имканиятлар нәтийжесинде мәңгилесиў басқышларына өтип атырғанлығы менен де айрықша әҳмийетли.

Басылымнан орын алған нақыл-мақаллар төрт түрге бөлинди, термелер менен толғаўлар бир-биринен ажыратылды, айтыслар – еки том, жаңылтпацлар – бир том, жумбақлар – еки том хәм балалар фольклоры үлгилери – еки том түринде жикленип, жанрлық белгилери бойынша ҳәр бири дара-дара томлық ҳалатларға келтирилди. Бундағы мақсетимиз: китап ықласбентлерине жеңилликлер туўғызыў, фольклортаныўшы, әдебияттаныўшы, мәденияттаныўшы қәнигелерди әмелий-илимий мағлыўматлар менен тәмийинлеў хәм улыўма китапқумарлар қәўимин миллий руўхый мийрасларымыздың дүрдана үлгилери менен таныстырыў, қәдириятларымыздың буннан да былайғы өмиршеңлигин беккемлеўден ибарат.

Бас редактор:

профессор Н. Қ. Аимбетов

Жуўаплы редакторлар:

*филология илимлериниң кандидаты А. И. Альниязов
филология илимлериниң кандидаты Ж. Хошниязов*

К 59

Қарақалпақ фольклоры. Т. 88-100 / Бас редактор Н.Қ.Аимбетов; Жуўаплы редакторлар: А.И.Альниязов, Ж.Хошниязов. ӨзИА Қарақалпақстан бөлими, Қарақалпақ гуманитар илимлер илимий-изертлеў институты — Нөкис: «Илим». — 2015. — 544 б.

ББК 82.3 (5Ү-6К)

МАЗМУНЫ

Кирисиў	4
Нақыл-мақаллар	13
1. Атамәкан, ел-журт, шаңарақ машқалалары ҳаққындагы нақыл-мақаллар ...	13
2. Инсан ҳәм инсанийлық пазыйлетлер ҳаққындагы нақыл-мақаллар	43
3. Турмыслық талаплар ҳәм үрп-әдетлер ҳаққындагы нақыл-мақаллар	91
4. Кәсип-өнер, уақыт ҳәм мәүсимлер ҳаққындагы нақыл-мақаллар	149
Термелер	183
Толғаўлар	241
Айтыслар	273
1. Жууап айтыслар	273
2. Шайырлар айтыслары	333
Жумбақлар	373
1. Инсаният дүньясы ҳаққындагы жумбақлар	373
2. Тәбият дүньясы ҳаққындагы жумбақлар	411
Жаңылтпашлар	437
Балалар фольклоры	457
1. Аялаў поэзиясы	457
2. Балалар соз өнери ҳәм ойыплары	487
Гейпара сөзлерге түсиниклер	529

«Хәрқандай халық яки миллеттиң мәнауйиятын оның тарийхынан, өзине тән үрп-әдет хәм дәстүрлеринен, турмыслық қәдириятларынан бөлек қалда көз алдымызға келтирип болмайды. Бул бағдарда, әлбетте, мәнауйй мийрас, мәдений байлықлар, әййемги тарийхый естеликлер ең әҳмийетли факторлардың бири болып хызмет етеди».

ИСЛАМ КАРИМОВ

АЛҒЫСӨЗ

Қарақалпақ халық ауызеки доретпелериниң киши жанрлары тематикалық жақтан хәрқыилы болып, олар хәр бири өз алдына жеке мазмунлық хәм идеялық ұазыйналарды сәўлелендириўге бағдарланған. Бизиң ата-бабаларымыз әзел-әзелден сөз өнериниң усталары сыпатында өз ой-пикирлерин, сезим-туйғыларын қысқа хәм анық аитып, басынан өткерген унамлы да, унамсыз да кеширмелеринен үйренген турмыс тәжирийбелерин бир-еки қатар менен тастыйықлаўды, яғный тоқсан ойдың түйинини бир сөз бенен шешип берийди дәстүрге айландырған. Мәселен, бир гана нақыл сөзде сәўлеленген түсиник тутас бир көлемли шығарманың мазмунын берийи мүмкин. Ал, жумбақлар болса бизди ой теңизиниң ушы-қыыйырсыз айдынларында жүзийге мәжбүрлейди. Жаңылтпаңлар сөйлеў қәбилетимизди бекемлейди. Термелер туйғы сезимлеримизди тебирендиреди, толғаўлар толқытады, толғандырады хәм т.б. Бул киши жанрлар үлкен-үлкен дәўирлик қатламлардың жемислери болып, миллий этикалық, эстетикалық түсиниклеримиздиң дәреклери сыпатында терең әҳмийетке иие.

Ата-бабаларымыздың доретиўшилиқ дәстүрлеринде перзент дүньяға келгеннен баслап жигит болғанға шекемги аралықтағы ықлас-нийетлери, арзыў-әрманлары, үмитлери – пүтин бир балалар фольклоры үлгилерин пайда еткен. Балалардың өзлери озлери хаққындағы доретпелери қаншадан-қанша аитып ада ете алмайтуғын көркем үлгилерди, сөз ойындарын қурайды. Олар ер жеткеннен кейинги турмыс талапларына муўапықласқан жуўап-айтыслардың жүзеге шығуы – миллий өзлигимизди аңлатып гана қоймастан, халқымыз доретиўшилиқ қәбилетлериниң қаншалли кең хәм терең екенлигин де көрсетеди. Хақыйқатында да, қыз бенен жигит айтысларының бийтәкирар үлгилери қарақалпақ халық поэзиясында кең орын ийелегенлиги түркитиллес еллер, хәттеки, дүнья халықлары орталығында да тән алынады. Усы басылымға таярланған фольклорлық мағлұматлар ата-бабаларымыздың мәдений турмысындағы ушқыр ой-пикирлерин, даналық, тапқырлық үлгилерин, өз әўладларына болған ықлас-нийетлерин, балалардың, жаслардың турмыс машқалаларын сөз ететугын усындай тутас поэтикалық доретпелерден ибарат.

Нақыл-мақаллар – узақ әсирлер даўамында атадан-балаға отип киятырған муқаддес руўхый мүлкимиз есапланады. Нақыл-мақаллардың пайда болуы дәреклери миллий сана-сезимлеримиздиң пайда болуы, қәлиплесий хәм раўажланыў дәўирлери менен тығыз байланыста жүзеге келген. Себеби, олардың мазмун бирликлеринде генетикалық бағдардағы түсиниклер менен бир қатарда, типологиялық характерге иие болған, жуўмақласқан ой-пикирлер көплеп ушырасады хәм олар тиккелей турмыслық тәжирийбелеримиздиң нәтийжелери сыпатында баҳаланады. Соңлықтан да нақыл-мақалларды миллетимиздиң өсип-раўажланыў басқышлары менен бирге омир сүрип киятырған сарқылмас байлығымыз сыпатында тән аламыз.

Нақыл-мақаллардың миллий орталығымызда атқаратугын ұазыйнасы – қандай жәмийетлик қатлам болмасын, сол жәмийет азгаларын ауызбиршилиқке, татыў жасаўға шақырыў, ұатанға, атамәканға садықлық туйғыларын қәлиплестириў, кәсип-өнер ийелеудиң әҳмийетлилигин түсиндириў, халықлық дәстүрлеримиздиң өмиршеңлигин тәмийинлеў, ең баслысы, хәр қандай қалатта да жақсы менен жаманды бир-биринен ажырата билиў, саналылыққа тәрбиялаудан иба-

рат. Нақыл-мақаллардың қақарманлары – халық, анығырағы – халық даналығы. Доретийушилері де, атқарыушылары да, тыңдаушылары да – халық. Оны хәрбир адам өзінше пайдаланыу имканиятларына ийе. Соның үшін да ол ел-халық арасында ең көп таралған ауызекі жанрлардан бири болып, турмысымыздың барлық тәрептерин өз мазмунларында жәмлестиреди.

Нақыл-мақалларды жыйнау хәм жәриялау жұмыстары ХІХ әсирдің ақырынан баслап, пүткіл ХХ әсир дәуамында хәм хәзирги гәрезисизлик дәуирінде де дәуам етип атыр. Мағлыұматларға қарағанда, қарақалпақ халық нақыл-мақалларын ең дәслепки жыйнаушылар хәм жәриялаушылар қатарында Н.П.Остроумов, Ш.Уәлийханов, А.Диваевлардың исмлері тилге алынады. Кейин ала бул ийгиликли жұмысты орыс алымы Н.А.Баскаков дәуам еткен. Бирақ бул жыйналған хәм жәрияланған материаллардың көлемі оғада аз болып, жанрдың толық көлемін өз ишине қамтый алмайтуғын еди. Усы кемис-кутықларды толықтырыуда жергиликли алымлардан Н.Дәуқараев хәм Қ.Айымбетовлардың хызметлері айырықша. Әсиресе, Қ.Айымбетов нақыл-мақалларды арнаулы түрде жыйнап, үйренип, бир қатар илимий мақалалар жәриялады, нақыл-мақаллар топламларын бирнеше мәрте баспадан шығарды. Буннан тысқары, қарақалпақ нақыл-мақаллары менен қызығыушы К.Бердимуратов, И.Юсупов, Р.Хожамбергенов, Т.Генжемуратов, Ә.Шәрибаев, А.Әбдихалықов, Ә.Нурғалиев, А.Құлымбетов хәм т.б. жанкүйерлер тәрепинен топланған материаллар ӨзР ИА ҚБ фундаментал китапханасының қолжазбалар фондында сақланбақта.

Нақыл-мақалларды жыйнау жұмыстары 1960-жыллардан баслап айрықша хәуиж алды. Фольклоршы алым Қ.Мақсетовтың басшылығында қарақалпақ фольклоры бөлімінің хызметкерлері хәр жыл сайын арнаулы фольклорлық экспедициялар шөлкәмлестиріп, халық ауызекі доретпелердің басқа жанрлары қатарында нақыл-мақалларды топлауға айырықша дыққат аударды. Нәтийжеде, бурын жәрияланған хәм жәрияланбаған мағлыұматлар тийкарында қарақалпақ фольклоры көптомлығының тортинши томы филология илимлериниң кандидаты Т.Нийетуллаевтың таярлауында жәрияланды. Буннан тысқары, 2010-жылы Махмуджан Абдуллаевтың «Аталар сөзі – ақыл» китабы жарық көрди. Хәзирги бизиң баспаға таярланған материалларымыз усы мағлыұматларды синтезлестиріу менен биргеликте, жаңадан жыйналған материалларды системаластырыу, тематикалық өзгешеликлерин анықлау, зәрүрли жерлерінде текстологиялық бақлаулар жүргизиу нәтийжесінде баспаға таярланды.

Нақыл-мақалларды тематикалық түрлерге ажыратыуда шәртлилик принципі қолланылды. Себеби, жыйналған мағлыұматлар хәрқыйлы бағдарда, аралас халында топланған хәм бурынғы басылымлардағы үлгілерге сүйене отырып, оларды еле де толықтырыу, оқыушыларға жеңиллик тууыдырыу мақсетінде ири-ири түрлерге ажыратыу зәрүрлиги тууылды. Тутас алғанда, нақыл-мақаллардың өзи төмендеги төрт томды қурады.

1. Атамәкан, ел-журт, шаңарақ, маиқалалары хәққындағы нақыл-мақаллар. Уатан, атамәканға садықлық идеясы – қарақалпақ фольклорының баслы темасы. Әсиресе, бул мәселеде нақыл-мақаллардың орны өз алдына. Олар қысқа, ықшам, оғада тәсиршең болып келеди. Айтылған сөзлер санамызды тез бийлеп алады хәм тууылған мәканға болған сүйиспеншилик сезимлерин илахий нурларға болейди. Нәтийжеде, усындай хәсыл туйғылардың епкини қалбимизден жай алған ауызбиршилик, дослық, меҳир-мириүбет киби түсиниклеримизди кеңейтиуге, тереңлестиріуге хызмет етеди. Мине усылайынша атамәканға садықлық сезимлеримиз ауызбиршилик хәм дослық идеялары менен пүтин бир тутаслықты қурайды. Соны да айтыу керек, нақыл-мақаллардың барлығы да тематикалық жақтан бирин-бири қоллап-қууатлаушы мазмунларға, белгили дәрежеде идеялық үйлесимлиликлерге ийе. Усындай жағдайларды есапка алған халда хәм олардың араларындағы мәнилик байланысларды еле де анығырақ түсиниу мақсетінде өз алдына ажыратып алынды.

2. Инсан хәм инсанылық пазыйлетлер хәққындағы нақыл-мақаллар. Хәрқыйлы минез-құлқлардың пайда-зыйнын, жақсы-жаманын сәулендириуши нақыл-мақаллар, қайсы халық яки миллет болыуына қарамастан, тек бир гана мақсет үшін – жәмийет үәкиллерин жақсылыққа тәрбиялаудан ибарат болады. Қарақалпақ халық нақыл-мақаллары да усындай әҳмийетли өзгешеликлері менен узак дәуирлер дәуамында халқымыз орталығында қолланылып келген. Оларда адам қандай болыуы керек, өзін қай жерде қалай услауы керек, ата-аналар менен перзентлердің өзара қарым-қатнас мәселелериниң зәрүрликлері қандай, ақыл-нәсиятлар ким үшін, не үшін

айтылады ҳам т.б. сыяқлы жәмийетлик мазмундагы сорауларға жууан түринде пайда болған. Нақыл-мақаллар шаңарақ руўзыгершиликте жолға қойыуда, жәмийетлик талаптарды унамлы бағдарда шешиуде, өзара дослықты, ауызбиршиликте тәминеуде ҳам т.б. мәселелерде өзине тән кодекс хызметин атқарған. Бул нақыл-мақаллардың ең баслы хызмети – жақсы менен жаманды бир-биринен ажырата билиу ҳам жақсылықтың нәтижелерин түсиндириуден ибарат. Соның ушын да олардың мазмун бирликлеринде көбине контрастлық характердеги сыпатлаулар жиий ушырасады ҳам бул усыл түсиниклерди тез қабыл етиу қәбилетимиздиң қәлипесиюун тәмийинлейди.

3. Турмыслық талаптар ҳам үрп-әдетлер ҳаққындағы нақыл-мақаллар. Милли дәстүрлеримиз, қәдириятларымыз да өз алдына бир дүнья. Буида инсанды тууылғаннан баслап соңғы демине шекем милли-турмыслық үрп-әдет, салт-дәстүр қатнастарын қәстерлеп сақлауға шақыратуғын, ата-бабалардың тутқан жолына, үгит-насиятларына садықлық сезимлерин тәрбиялауығын, турмыста өз орнын табыуға талпындыратуғын көркем сөз үлгилери, той-мәресимлерге, үрп-әдетлерге, ҳазил-дәлкекли кеширмелерге, денсаулыққа, тазалыққа ҳам т.б. турақлы тутынымларға байланыслы нақыл-мақаллар дүркимлери жәмленген. Булар тутасы менен турмыс зәрүрликлери нәтижесинде қәлипесип, рауажланып, ҳәрқандай дәуирлик қатламлардың белгилерин өз мазмунларына сиңирген ҳасыл сөз дүрданалары болып есапланады.

4. Кәсип-өнер, җақыт ҳам мәусимлер ҳаққындағы нақыл-мақаллар. Нақыл-мақаллардың тағы бир салмақлы түри турмыслық факторлардың мысалында узақ әсирлер дауамында орталығымыздан орын алып келген, тиришиликимиз дәреге болған кәсип-өнерге, тәбият қубылыстарына байланыслы болған мағлыұматлардың бирлигин қурайды. Ата-бабаларымыз әзелден аңшылық, дийканшылық, шаруашылық, балыкшылық, зергершилик ҳам т.б. кәсип өнерлери менен шугылланып келгени мәлим. Усындай турмыслық мүтәжликлерин қанаатландыруу ушын тәбият қубылыстарын бақлау, олардан өз турмыс тәжирийбелеринде узақ пайдаланыу тууралы нақыл-мақал түриндеги шешимлер әуладтан-әуладқа отип, бизиң күнимизге шекем жетип келген. Буидай нақыл-мақаллар тийкарынан турмыслық тәжирийбелердиң жемислери болып, тутасы менен халықтың, миллеттиң ийгилигин қоллап-қууатлауға қаратылған.

Нақыл-мақалларды усындай тақылетте тәртиплестириуден гөзленген мақсет – биз ушын зәрүрли болған материаллардың мазмунында миллий-дәстүрий қатнастардың өз алдына дараланып турғанлығын, әмелий әҳмиетин көрсетиуден ибарат. Бул томнан орын алған нақыл-мақаллар миллийликте жеке белгилерин, инсанның өз турмыс машқалаларына айырықша көзқарастарын анық сыпатлап беруиши өзгешеликлери менен бақалы.

Термелер – қарақалпақ халық поэзиясының ески түрлериниң бири. Оның атқарыушылары жыраулар менен бақсылар болған. Қарақалпақлар арасында термелерди қобыз жәрдемине атқарыу – әйемнен киятырған дәстүр. Бул тууралы «Қорқыт ата» китабында анық белгилеп өтилген. Термелердиң айырым үлгилери «Ески түрки жазыулары» текстлеринде де көринеди. М.Қашғарийдиң сөзлигинде де терме текстлеринен мысаллар келтирилген. Улыұма алғанда, термелер – түркитиллес халықлар арасында орта әсирлерде күшли рауажланған, тийкаргы мазмуну ақыл-насияттан ибарат болған, оғада тәсиршең, зауық пенен айтылатуғын айырықша жанр. Термелер қобыз бенен атқарылуыға бейимлестирилген жети-сегиз бууынлы турақлы уйқасларға ийе ҳам оларда редифик усыллар басым қолланылады.

Термелерде уақыялық фактлер сөз етилмейди. Олар ылғыи адамлар араларындағы әдеп-икрамлылық қәделерин сақлауға бағдарланған, жақсы не, жаман не, бахыт не, қайғы не, өмир не, өлим не, ашшы не, душшы не ҳам т.б. да көплен руўхый-психологиялық кеширмелеримизди терең түсиниуге хызмет етеди. Термелердиң тийкаргы темасы болған ақыл-насиятлар турмыслық машқалаларға тийисли барлық ис-хәрекетлердиң нәтижелилигин тәмийинлеуге қаратылған.

Термелердиң атқарыушылары да, дәретиушилери де жыраулар болған. Бирақ олар вариантласыу басқышларын бастан кеширгеннен кейин дәретиуши авторлардың атлары ескерилмей, умытылып кеткен болыуы мүмкин. Буның мысалы сыпатында соңғы җақытларда пайда болған Есемурат жырау, Қурбанбай жырау, Қыяс жырау ҳам т.б. атқарыушылардың термелерин атап өтиуимизге болады. Термелер әдетте той-мерекелерде, көпшилик жыйналған орынларда, белгили бир дәстанды баслауға кирисер алдында атқарылған. Усындай имканиятлардың нәтижесинде

хәм көпшиликтиң руўхый зэрүрликлерине қонымлы болғанлықтан, термелер миллий-мәдени орталығымызда ұзақ дәуірлерден бери жасап келмекте.

Термелерди өз алдына жәриялау жұмысларына айтарлықтай кеуил бөлинбей атырғанын атап өтиүи миз зэрүр. Себеби олар бирдейине толғаулар менен аралас ҳалында баспаға таярланған. Изертлеуши Т.Нийетуллаевтың «Қарақалпақ термелери» деген атама менен шыққан китапшасынан басқа, К.Мәмбетовтың таярлауында жарық көрген «Қарақалпақ толғаулары» (1995), авторлар жәмәәти таярлаган «Қарақалпақ халық термелери» (1996) атамасындағы китаптар, Т.Нийетуллаевтың қарақалпақ фольклоры көптомлығының 4-томына киргизилген «Қарақалпақ халық нақыл-мақаллары» (1978) китабында да қосымша материаллар түрінде пайдаланылған. Биз усындай жағдайларды есапқа алып, бурын жәрияланған хәм жәрияланбаған терме текстлерине текстологиялық бақлаулар жүргизип, қолжазба фондымыздағы материалларды, дәстанларда қолланылған термелерди жыйнап, жеке том дәрежесинде жәриялау илажларын әмелге асырдық. Булардан тысқары, томды толықтырыуда Соппаслы Сыпыра жырау, Асан Қайғы, Мөңке, Мүйтен жырау, Жиен жырау, Аймақ жырау, Шаңқай жырау, Сыбай абыз, Ерполат жырау, Есемурат жырау, Қыяс жырау, Курбанбай жырау, Бегмурат жырау, Батырбай жырау, Өткелбай жырау, Айдар жырау, Жумабай жырау, Наурыз жырау, Үристем жырышы хәм т.б. термелеринен пайдаландық. Жоқарыда аты көрсетилген жыраулардың көпшилиги толғау дәретийушилер де болып есапланады. Биз жанрлық принципке тийкарланған ҳалда, олардың толғауларын ажыратып алып, қайта корип шығыуымызға хәм бурын жәрияланған текстлердиң түпнұсқаға қатнасы мәселелерин анықлауға, тиисли жерлеринде дүзетийулер киргизиүимизге туйра келди.

Термелер өзлериниң мазмунлық өзгешеликлерине ылайық ұзақ әсирлер дауамындағы ата-бабаларымыздың турмыс мұтәжликлерин руўхый жақтан қонаатландыратуғын, инсанға күш-ғайрат, жигер бағышлайтуғын мораллық кодекс хызметин атқарғанлығы көзге тасланады.

Толғаулар – белгили бир тарийхый ўақыяларды әстетикалық усылда сәулелендиретуғын сыпатлары менен басқа жанрлардан ажыралып тұрады. Толғаулардың мазмунында көбинесе ата-бабаларымыздың басып өткен жолларындағы аянышлы, муңлы, қайғылы жағдайлар жәмленген. Олар белгили дәрежеде композициялық избе-изликке ийе: ўақыялардың басланыу, райажланыу басқышларын тәмилейтуғын хәм түйин-шешимлер арқалы жуу мақсатланатуғын өзгешеликleri көринеди. Бирақ та толғаулардың барлық түрleri де бирдей шәртлиликке ийе емес. Олардың ашырымлары ўақыяларға билдирилген көзқарас түриндеги баянлаулар менен шеклениуи мүмкин. Толғаулар дүзилиси жағынан еркин баян етилетуғын, рифмалық сәйкесликleri тұрақсыз, лекин коркемлик дәрежеси жоқары қосық қатарларынан ибарат болып келеди.

Термелер сыяқлы, толғаулар да жыраулар репертуарынан орын алған ески қосық дәретийушилик дәстүрлериниң дауамы сыпатында бақаланады. Улыўма, терме-толғаулар коркем поэтикалық бағдардағы миллий поэзиямыздың дәслепки үлгилери екенлиги ҳешкимде гүман туйдырмайды. Толғаулардың халық поэзиясындағы атқаратуғын хызмети – ҳәрқыйлы сыртқы тәсирлерден жәбирленген жеке адамлардың ямаса белгили бир жәмәәтлик топарлардың қайғы-дәртлерин бөлисиу, оларды үмитлендириу, ийгиликли ислерге руўхландырыудан ибарат. Миллий дәретийушилик тәжирийбелеримизге баслама болған толғаулар бизиң күнимизге шекем толық ҳалында жетип келе алмаған. Буның бир себебин биз жанрдың мазмунлық өзгешелигинде көремиз. Муңлы туйғы-сезимлеримизди атадан балаға мийрас етип қалдырыуға артықша ықласымыз болмаған... Толғаулар а: санда жыйналғанлығына қарамастан, ата-бабалардың тарийхый турмысынан дәрек беретуғын бай мағлыұматлары хәм сап коркемлиги менен бақалы.

Толғауларды баспаға таярлауда қолжазбалар фондында сақлаулы фольклорлық мағлыұматлардан пайдаланылды. Сондай-ақ, жоқарыда көрсетип отилген китаптардан, жыраулардың репертуарларынан орын алған материаллар тийкарғы дереклер хызметин атқарды.

Айтыслар – тематикалық, мазмунлық хәм коркемлик-идеялық сыпатлары менен бақалы. Сонлықтан биз олардың текстлерин тәртипке келтириу мақсетинде үлкен еки түрге ажыратып, ҳәрқайсысын өз алдына жәриялауды мақул көрдик. Себеби айтыслардың улыўма атқарылыу принципleri бир-бирине усаған менен, мазмун бирликleri белгили бир түсиниклерге ийе, тиисли ой-пикирлердиң дөгерегинде шегараланып қалады. Буннан тысқары, айтыслардың жууап түри, яғный, руқсат сорау-жууап бериу түри миллий турмыслық орталығымыздан орын

алып киятырған болса, шайырлар арасындағы айтыслар жәмийетлик мәплерди, турмыслық машқалаларды сөз етиўге бағдарланған болады. Яғный, шайырлар айтысы жәмийетлик мәплерди жеке көзқарастан сәулелендириўден ибарат болатуғын болса, жуўап айтыслары миллий этикалық, эстетикалық талапларымыз бенен уйғынласқан ҳалда қәлиплесип келген.

1. Жуўап айтыслар – гештеклерде, қыз-жигитлер жыйналған орынларда ямаса арнап танысыўға, ҳазиллесийге барғанда айтылатуғын болған. Атқарыўшылары қызлар менен жигитлер, қыз жеңгелери, жигит ағалары болған бундай айтыслар тийкарынан жаслар турмысын сөз ететуғын жанр. Оларда қыз бенен қыздың, ямаса жигит пенен жигиттиң айтысыў жағдайларын ушыратпаймыз. Көбинесе жыныслық өзгешеликлер есапқа алынған ҳалында, қызлар менен жигитлер арасындағы өзара мүнәсибетлерди сәулелендиреди. Жуўап айтысларының биразлары бизге шекем толық жетип келмеген. Соның ушын да олар үзинди түринде жийи ушырасады. Бириниң жуўабы болса, сораўы жоқ, ямаса керисинше. Бирак биз бундай жуўап айтысларын серелеп алып, баспаға таярлаўға ҳәрекет еттик.

Жуўап айтыслары туўралы маглыўматлар Бөлимимиз китапханасының қолжазбалар фондында сақлаўлы дереклерден ҳәм бурын жәрияланған материаллардан алынды.

2. Шайырлар айтыслары – жанрдың атқарылыў дәстүринде басқа фольклорлық жанрларда ушыраспайтуғын, ҳәр еки тәрептиң бир-бири менен сөз жарысына түсийи менен сыпатланады. Шайырлар айтыслары тийкарынан руў-қәўим, халық, миллет жетискенликлерин, кемшиликлерин сөз етеди. Айтысыўшылардың ҳәрқайсысы өз ел-халқының мәплерин қорғайды, миллий дәстүрлерин ардақлайды, бийлерин, байларын, батырларын, жигитлерин, қызларын ҳәм т.б. да тулғаларды көклерге көтерип мақтайды. Керисинше, қарсы тәреп бундай туиғыларды қабыл етпей, өзлериндеги үлги пазыйлетлерди көтермелеўге умтылады. Усыған қосымша, шайырлардың жеке нуқсанлары да өткир сөзлер менен тәрипленади. Шайырлар айтысының раўажланыў, мазмунласыў басқышлары усындай тақылетте даўам етип, ең соңында жеңилген тәреп өзиниң сөзден утылғанын мойынлайды ҳәм қарсыласының айтысыў шеберлигин көтермелеп ямаса сый-саўғалар берип, биймәлел тарқасады. Бундай ҳалатлар айтысларда жәмийетлик мораль нормаларының уйғынласқанын көрсетеди ҳәм олардың орталықтағы әҳмийетин белгилейди.

Шайырлар айтысының тағы бир кең таралған түри – сораў-жуўап айтыслары. Бунда дәсмедәс айтысыў дәстүри сақланбаған, ал бир-бирине хат арқалы сораў-жуўаплар алысыў дәстүри басшылыққа алынады. Тийкаргы ўазыйнасы – бир-бириниң дүньятаныў қәбилетлерин сынап көриў ҳәм жәмийет ушын зәрүр деп табылған гейпара мәселелердиң шешимин табыўдан ибарат. Улыўма, шайырлар айтысы бойынша маглыўматлар көп тараўлы тематикалық өзгешеликлерге ийе. Биз бул маглыўматларды томға таярлаў барысында бурынғы жәрияланған материалларға қосымша қолжазбалар фондындағы маглыўматлар менен байытып, оларды текстологиялық көзден өткериў илажларын әмелге асырдық. Атап айтқанда, бурынғы басылымларда жүдә коп қәте-кемшиликлер менен жәрияланған Қазы Маўдуд пенен Сәпуўра қыз айтысы қолжазбалар фондында сақлаўлы араб имласынан илимий хызметкер А.Идрисов тәрепинен кирилл имласына көширилди.

Жумбақлар – халық ауызеки дәретпелериниң ең белгили түрлериниң бири сыпатында өзине тән айырықша өзгешеликлерге ийе. Олар өзара рифмаласқан қысқа қосық қатарларынан ямаса мәнилик байланысқа ийе прозалық баянлаўлардан ибарат болып, сол жумбақ болыўы тийис зат ямаса буйымлар соған уқсас басқа нәрселер менен бүркемеленип айтылады. Олардың атқарыўшылары: айтыўшылар менен тыңлаўшылар жумбақларға теңдей қатнаста болады. Бири жумбақ айтса, бири жумбақты шешип бериўи тийис.

Жумбақлардың объектлери тийкарынан адамның анатомиялық сыпатламалары ҳәм турмысқа зәрүр буйымларды жасырын мәни берип тәриплеў болса, екинши бир үлкен түри тәбият, тәбият тәсиринде жаратылған өзгешеликлерди, ҳайўанларды, қусларды, дарақларды ҳәм ҳәрқыйлы тәбият қубылысларын астарлап бериўден ҳәм олардың шешимлерин анықлаўдан ибарат. Жумбақлардың руўхый дүньямызды байытыўдағы хызмети – ойлаў-пикирлеў, болжаў, тәриплеў, баянлаў қәбилетлеримизди шынықтырады, сана-сезимлеримиздиң раўажланып барыўына жол ашып береді. Ата-бабаларымыздан қалған ҳасыл мийрасларымыздың үлгилерин тереңнен таныўға ҳәм бүгинги күнде жүз берип атырған техникалық жетискенликлер менен

жақыннан танысып, билип, үйреніп барыуға тийікар жаратып береді.

Қарақалпақ халық жумбақтарын жыйнау дәм жәриялау илажлары XIX әсирдің соңғы жылларына туура келеді. Анығырағы, Орта Азия халықтарының географиялық дәм этнографиялық өзгешеліктерін үйреніуіге келген шет ел алымлары Арал теңизи дәм Әмиүдәрһя, Сыр дәрһяның қуяр жерлерінде болып, отырықшы халықтардың рууһхый-мәдениі турмысына тийисли мағлыұматлар топлап, олардың айырымларын жәриялап барады. Сол фольклорлық материаллардың ишинен жумбақлар да орын алған. Лекин жумбақларды өз алдына жанр түрінде жыйнау дәм жәриялау жұмыстары өткен әсирдің 20-жылларынан басланып, қазирге шекем дауам етип киятыр. Бул ийгиликли жұмыстарды алып барыуда С.Мажитов, К.Өүезов, С.Е.Малов, Н.А.Баскаков, А.А.Сokolov, Қ.Айымбетов, Н.Жапақов дәм т.б. да изертлеушілердің хызметлери гиреули орын тутады.

Өткен әсирдің 60-жылларына келип жумбақларды жыйнау жұмыстары айырықша хәуиж алды. Әсиресе, ӘзР ИА КБ Н.Дәуқараев атындағы Тарих, тил дәм әдебият институты қарақалпақ фольклоры секторының хызметкерлери бул исте жанкүйерлик еткенлиги мәлим. Хәр жылы турақлы түрде шөлкемлестирілген фольклорлық-этнографиялық экспедицияларға қатнасқан илимий хызметкерлердің дала жазыуларындағы мағлыұматлар буньң тақыйық дәлили. Олар тек өзлерине тийисли материаллар жыйнап гана қоймастан, бул әдиули исте республикамыздың барлық мектеплери, оқыу орынлары дәм басқа да жәмәтлик бирлеспелердің үәкиллери – хызметкерлер, студентлер, шайырлар, жазыушылар, оқыушылар дәм т.б. белсене қатнасыуына еристи. Әсиресе, А.Дабывлов, С.Нурымбетов, И.Юсупов, Т.Жұмамұратов, Н.Жапақов, М.Сейитниязовлар жумбақлардың мазмунын кеңейтиуіге дәм тематикасын байытыуға айрықша үлес қосты. Жумбақларды баспаға таярлауда дерек хызметин атқарған салмақлы жұмыстардың бири – қарақалпақ фольклоры коптомлығына енгизилген, филология илимлериниң кандидаты Ә.Алымов тәрәпинен таярланған «Қарақалпақ халық жумбақлары» (1978) деген арнайлы китап болып есапланады. Бунда бурыннан жыйналып киятырған жумбақлар тәртипли түрде жәмлестирілген дәм олардың тематикалық бөлиниулерине айрықша итибар берилген.

1. Адамға, адам турмысына дәрекли жумбақлар. Булар тийікарынан адамның басқа тиришилик дүньясынан жеке өзгешеліклери, дене мүшелери, еситиу, көриу, сезиу, сөйлеу қабылетлерине тийисли жумбақлық мағлыұматлардан ибарат. Бул топардан адамның услантутқан мүлкине, яғный оның турмыс кеширмелерине жарамлы мийнет қураллары, азық-ауқатлары, кийим-кеншеклери, үй руузыгершилигине, саз әсбапларына дәм т.б. да зәрүрликлерине байланыслы жумбақлар орын алған. Тутас алғанда, бул басылымға киргизилген жумбақлар инсан турмысы менен байланыслы, миллий өзгешеліклеримизди еле де тереңирек анықлауға, ой-өрис, сана-сезимлеримизди жетилистириуіге бағдарланған тәрәплери менен дараланып турады.

2. Тәбият қубылыстарына байланыслы жумбақлар. Бәрқулла, барлық тарихий дәуирлик қатламларда да адамларды қоршаған орталық, тәбият қубылыстары қызықтырып келген. Инсанлар оларды анықлауға, түсиниуіге, бақлауға, көзқарасларын билдириуіге умтылып жасаған. Усы бағдардағы ұтымлы мағлыұматлардан бири жумбақлар болып табылады. Жумбақларда тәбиятқа дәрекли болған хәрқыйлы атамалар – аспан, жер, суу, тау-таслар, қайуанатлар, зыялы дәм пайдалы жанликлер, балықлар, құслар дәм т.б. хәқкында әпикалық жумбақ пикир жүритиледи. Белгиленген объект бойынша мағлыұматлар адамлардың ойлау имканиятларын кеңейтиуіге, өзлери қоршап тұрған дүньяны таныуға, қызығышылықтарын беккемлеуіге хызмет етип келген. Әсиресе, жумбақлар балалық дәм өспиримлик дәуирлерде жиий қолланылатугын фольклорлық жанр сыпатында қазирги дәм келешек әулад үәкиллериниң рууһхыатын, сана-сезимлерин турақластырыуда оғада әхмийетли.

Жаңылтпашлар – балалар, өспиримлер дәм басқа да сөз жарыстыушылардың жас категорияларына мууапықласқан. Бирақ, толық түрінде шегараланбаған өзгешеліклери менен белгили. Оларда турақлы тематикалық бөлиниулер жоқ дерлик. Мазмунларында абстракт түсиниклер, ямаса анық бир мағлыұматларға ийе емес текстлер көбирек ушырасады. Жаңылтпашлар басқа фольклорлық түрлерден пүткиллей өзгеше, тек өзине характерли болған сыпатлары менен ажыралып турады. Мәселен, олар миллий орталығымыздағы ұазыйпасы бойынша тил, сойлеу уқыплылығымызды жатлықтырыушы қурал. Оларда үнли, үнсиз сеслердің бир-бирине

үйлесімлі болыуы тәсирінде тез хәм жаңылыспай айтылатуғын өзлерине мүнәсип талаплары қатаң итибарға алынады.

Жаңылтпашлар миллий-мәдени турмысымыздың тәжірийбелери тийкарында қәлилескен хәм атадан балаға үрдис болып қиятырған хәрекеттеги жанрлардың қатарынан орын алды. Оларды жыйнау хәм жәриялау жұмыслары фольклорлық материалларымыздың басқа да киши жанрлары сыяқлы XIX әсирдин екінши ярымынан баслап қолға алынған. Бирак, арнаулы жыйналмаған хәм үйренілмеген. Дурыс, күнделікли баспасөзде, әсиресе балаларға арналған бастылымларда жиі жәрияланып туратуғынлығын ескериуимиз тийис. Сондай-ақ, жаңылтпашлар Б.Исмайылов, С.Ахметовлар тәрепинен мектеп оқыушылары ушын таярланған сабақлықларда, сондай-ақ, Қ.Мақсетов хәм К.Палымбетовлар таярлаған «Қарақалпақ жаңылтпашлары» китапшасында (1993) баспа жүзин корди. Биз усы томды баспаға таярлауда жоқарыда аты аталған материалларды текстологиялық бағдарда салыстырып үйрениу усылын басшылыққа алдық. Буннан тысқары, жаңылтпашларды толықтыруу мақсетинде институттың фольклор кабинетиндеги хәм китапханамыздың қолжазбалар фондында сақлаулы мағлыұматлар арасынан терип алыу жұмысларын да әмелге асырдық.

Жаңылтпашлар ата-бабаларымыздың рүүхый мийрас мүлки сыпатында хәзирги дәуирде де өзиниң әхмийетин жоғалтпаған, бақалы хәм қадирли сөз үлгилери болып есапланады.

Балалар фольклоры – халық ауызеки коркем дәретпелериниң үлкен бир тарауын қураиды хәм өз ишинде бирқанша киши жанрлық түрлерге бөлинеди. Бул жанрлық түрлер балалар фольклорының тәбиятын белгилеп береді. Хәзирги фольклортаныу илиминде балалар фольклоры тийкарынан екиге бөлип қарастырылады: 1) аялау поэзиясы; 2) балалар сөз өнери хәм ойындары. Аялау поэзиясы – үлкенлер тәрепинен айтылатуғын хәм балаларға арналған дәретпелер болса, балалар фольклорлық поэзиясы – жас өспиримлердин тиккелей өзлери атқаратуғын поэтикалық үлгилерден ибарат. Балаларға арналған халық ауызеки дәретпелери де, кишкентайлардың өз репертуарындағы поэтикалық үлгилер де олардың психологиясын, коркемлик талғамын, дәретийушилик мүмкиншиликлерин танытатуғын қәдириятлар қатарына киреди. Бул дәретпелер бала қәбилетине сай келип, тилиниң тартымлы хәм ойнақылығы, динамикалық қууатының күшилиги, драматизмге толы болыуы менен де әхмийетли. Баланың жас өзгешелигине қарай өзлестирилип барылатуғын бундай шығармалардың басланғыш түрлери бөбектиң дүнъятанымын хәм сөйлеу қәбилетин жетилдириуге жәрдем берсе, кейинги басқыштағы үлгилери сөз мәнисин түсинген жас өспиримниң ана тили қашырымларын хәртәреплеме ийелеуине көмекши болады.

Балалар фольклоры халық ауызеки дәретийушилигиниң басқа үлгилеринен мазмуны хәм тематикалық жағынан гана емес, поэтикалық дүзилиси бойынша да айрықшаланып турады. Оның өзгешелиги аялау поэзиясы үлгилеринде де, балалардың өзлери атқаратуғын дәретпелерде де анық байқалып турады. Улауыма алғанда, балалар фольклоры үлгилери – халық дәретийушилигиниң өз алдына бир саласын қураиды. Оның тәбиятында сан мыңлаған жыллар дауамында жыйналған халық поэзиясының нәри менен қунары жәмленген.

1. Аялау поэзиясы – жарық дүнъя есигин ашқан годектиң аялап қолға алынғанынан баслап, ол бөбеклик дәуирди басып өткенге шекем айтылатуғын ата-ананың толғанысы менен сүйинишин, олардың жұбатыушы хәм ойнатып-қууанатыушы сөзлерин, сондай-ақ, халық ауызеки дәретпелериниң басқа да коркем үлгилерин өз ишине қамтыйды. Булар аналар тилинен айтылатуғын хәйийлер хәм аталар жырлайтуғын термишлер менен гана шекленип қалмастан, олардың қурамында балалық дәуирдин шийрин мәуритлерин еслетийуши хәрқыйлы қызықлы мағлыұматлар да ушырасады.

Хәйийлер хәм термишлер нәрестени сөз бенен саз ырғағына зауықландырып барса, ана менен бала ортасындағы сәллемелер бөбектиң тил ашып сөйлеуине, сөзлик қорының өсип барыуына, қоршаған дүнъяны жақыннан таныуына себетши болады. Ал тынышсызланған бөбекке тәселле берип, олардың кеуилин аулауға арналған айдырмашлар, ата-ананың еркелетийушилик хәм сүйсинийушилик сезимлеринен дәрелген сүймишлер, сәубетли ойындар менен басланып, тауламалы сауал-жууапларға қурылатуғын тауламышлар, әке тәрепинен баланы гә аяқта, гәхи қолда ойнатып-жырғатып айтылатуғын жырғаулар, бармақлар жәрдемінде санларды

ядлитыушы, санау көнликпесин кәлипестириуши санамашлар хәм т.б. да киши жанрлар кишкентайлардың руухый талаптарын қанаатландырып ғана қоймастан, оларды сөз гөззаллығы әлемине қарап да жетелей түседі. Халықлық дауалау усыллары тийкаринда жеке түрде яки тәрәп-тәрәп болып айтылатуғын дарымлар болса, хәрқыйлы кеселликлерди көшириуде, кишкелер жанна арашашы болыуда айрықша әҳмиет тұтады хәм гей жағдайларда ол баланы қатнастырыу арқалы да атқарылып, оларды сауал-жууапларға да тартып отырады, аялап-абайлаушы сөзлер менен тәсирлендиреди.

Аялау поэзиясының балалар фольклорының басқа үлгилеринен парқы, бунда тийкаргы атқарыушылар: бириншиден – ата-ана, екіншиден – тәрбия иси менен шугылланыушы енебийкелер. Сондай-ақ, шаңарақтың хәрбир азасы, тийкаргы күтиушилер менен сыртқы бақлаушылар баланы бағып-қағыуда, оған сөзлерди, сөйлеуди хәм санауды үйретиуде, оны ойынға тартыуда, хәрқандай зыянлы тәсирлерден сақландырыуда хәммеси де бул илажларги тийислисинше қатнасады. Баланы аялап-алғешлеуде ойыншық орнында қолланылыушы бағыбир саз әсбапларынан да пайдаланылады. Саз әсбаплары аялаушы сөзлерге жәрдемшилик уазыйнасын өтейди. Аялау поэзиясы үлгилериниң үлкенлер тәрәпинен дәретилип, тиккелей балаларға арналып айтылғанлығы хәм оның тәрбиялық әҳмиети инабатқа алынғанлығы ушын да балалар фольклоры қурамында қарастырылады.

Балаларға арналған бул поэтикалық үлгилер халық ауызеки дәретиушилиги менен миллий педагогиканың узақ әсирлик талғам елегинен, сын өткелегинен өтип келген дәрәтпелер болып саналады хәм олардың барлығының да аялау туйғылары арқалы дәрәлгенлиги сезилип турады. Сонлықтан да олар фольклортаныу тарауында ортақ атама менен «аялау поэзиясы» деп аталады хәм дәстүрий сөз өнериниң дәслепки дәрәклері сыпатында да үйрениледи.

2. Балалар сөз өнери хәм ойындары – балалық шақтың барлық қызықтарын өз бойына жәмлеген дәрәтпелерден ибарат. Бала бөбеклик дәуирде ата-ананың меҳир қушағында болып, бул пайыттағы көркем сөз үлгилерин үлкенлердин үйретиуи менен өзлестирип барса, өспиримлик жасқа қәдем қойғаннан кейин оған жаңа дүнья есиги ашылады. Енди ол – нени үйренсе де, өз қыял тәрәзисинен өткерип қабыллайды, сол арқалы озиниң дәретиушилик қәбилетин байытып барады.

Баланың баслы қызығыушылығы жаратылыс сырларына болған дыққат-итибардан басланады. Сол тийкарда тәбият қубылыстарына байланыссы тилсимли сөзлерден ибарат айттымақлар, жеке ядлау қәбилетин байқатыушы тақмақлар, көпшиликти қулақландырыу ушын жар салынған халда айтылатуғын жарламалар, насыллар өзгериуи менен бирге тәкирарланатуғын дәстүрий салт түрлериниң дәрәкшиси баятлар, балалық шоклықлар негизинде жүзеге келген жырламашлар хәм шақшақлар – бала өмириниң ғана мазмуны болмастан, көркем излениушилик шыңларының басқышлары сыпатында да әҳмиетли.

Балалардың сөз өнерине болған ықласы күшейген сайын жеке дәретиушилик қырлары да көрине баслайды. Бул әсиресе, олардың өз сөзшеберликлерин көрсетиуши айттырмашлар менен ауызжаппашлар айтыуында, уялтпашлар, пәпишлер және келемишлер айтысыуында, ұтымлы хәм қәлипли жууап қайтарыспаларға айланып кеткен қайтармашлар желисин үзип алмауында айрықша көзге тасланады. Олардың барлығы тайын үлгилер болса да, балалар соның ишинен керегин алады, тийимлисин пайдаланады, оны да орны-орнында ислете биледи. Мәселен, ерте заманларда халық арасынан шыққан қуулар менен қызықшылар атқарып келген қууымшлар да балалар поэзиясына өтип, өтирик өлеңлер хәм өтирик ертекерлер түрінде өзлескен. Булар баланың ой орисин, қыял кеңислигин және де кеңейтеди, хәзиржууаплаулыққа шақырады, тапқырлыққа талпындырады.

Балалар фольклорлық поэзиясының жанрлар дүркиминде ойын дүзилмелери белгили орынды тұтады. Ойын дүзилмелери (ойынғаллар): турақлы хабарландырыу сыпатында ескертилетуғын шақырмалар, шек таслау, таңлау хуқықты менен байланыссы таңламалар, ойынды жонелдириуши санамалар хәм жуумақлаушы басқыштың жеткенлигин еслетиуши тарқалмалар сыяқлы аралық желилер арқалы жалғасылады хәм қәлиплескен қағыйдалар усылай сақланады. Булардың барлығы да балалар ойындарының дәстүрий тутаслыққа ийе болғанлығының белгиси хәм де олардың көркем сөз бенен өрилгенлигиниң бир көриниси.

Қарақалпақ балалар фольклоры бурын-соңлы арнаулы түрде изертленбегенликтен де, киш-

кенелер өмирине тийисли болган көпшилик жанрлар менен жанрлық түрлердин атамалары жақын уақытларга шекем әдебий тил айланысына енгизилмеген еди. Бул бағдарда дүньялық фольклортаныу илиминин талаптары ескерилип, халықтың ауызеки сөйлеу тилинде бар болган хәм балалардың өз арасында қолланылып киятырган атамалар таңлап алынды. Оларды таңлауда миллий-дәстүрий қалиплерге сүйенилди хәм терминлик мәниге тарийхий сөзлерди жанландырыуға көбирек кеуил бөлиндди. Балалар фольклоры жанрларының атамалары аймақлық хәм халықаралық илимий-әмелий әнжуманларда додаланып, қәнигелер талқысынан өткеннен кейин ғана фольклортаныу терминологиясына киргизилди хәм ғалаба хабар қураллары арқалы жәмийетшилик нәзерине усынылып, кеңнен нәсиятланып киятыр.

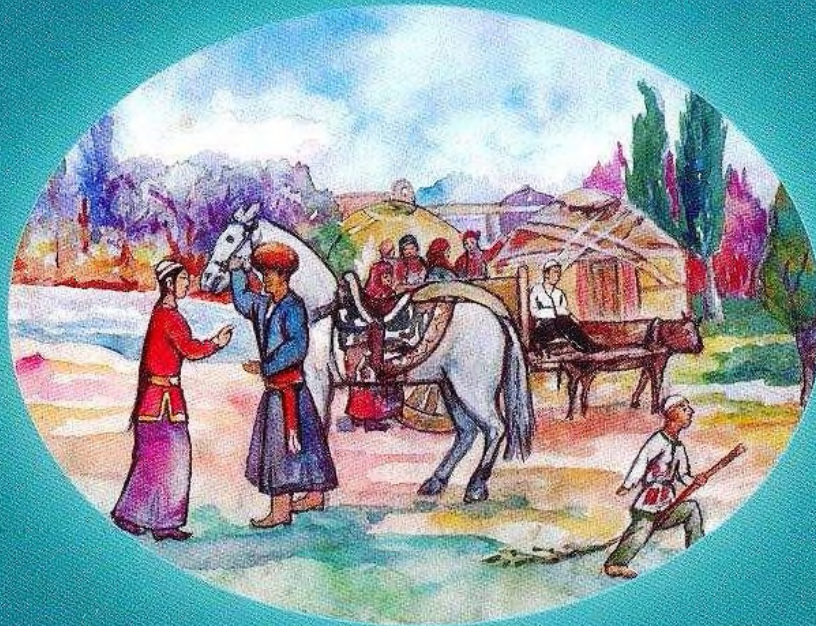
Балалар фольклоры үлгилери бойынша көптомлыққа киргизилген материаллар «Қарақалпақ поэзиясының антологиясы» (1959), «Қарақалпақ халық қосықлары» (1965), «Қарақалпақ фольклоры» (1980), «Қарақалпақ халық ауызеки дәретпелери» (1990), «Қарақалпақ халқының этнопедагогикасы» (1996) топламларынан, жеке авторлардан Қ.Айымбетов, Ә.Тәжимуратов, М.Низаматдинов, Ә.Алымов, А.Пирназаров, К.Мәмбетназаров, Х.Есбергенев, Ж.Хошаниязовлардың дала жазыуларынан, арнайлы түрде С.Әмирлан топлаган хәм баспадан шығарған басылмалардан, 1991-жылдан баслап Нөкис мәмлекетлик университети қасында ашылған «Қарақалпақ фольклоры лабораториясы» қорында сақлаулы турған колжазбалардан, 2002-2004-жылларда «Қарақалпақстан» журналы редакциясы тәрәпинен, 2004-2007-жылларда «Әмир Едиге сарайы» этноқарханасының инта көрсетиуи менен Қарақалпақстан Республикасы ишинде хәм қарақалпақлар жасайтуғын қоңсылас мәмлекетлерге шөлкемлестирилген фольклорлық-этнографиялық экспедициялар уақтында жыйналған дәреклерден, соның менен бирге, Канаданың Альберта университетинин, ЮНЕСКОның Өзбекистандағы уәкилханасының жойбарлары бойынша Аралбойы хәм Бухара қарақалпақлары арасында 2007-2012 жылларда жүргизилген бақлау мағлыұматларынан сайлап алынды.

Топланған материаллар ӨзР ИА ҚБ фундаментал китапханасының қолжазбалар фондында жанрлық өзгешеликтери бойынша жеке-жеке жикленип, өз қатар тәртиби менен сақланбақта. Балалар фольклоры үлгилерин жыйнауда жақыннан жәрдем берген М.Жақсымуратов, Б.Сапаров, С.Қайыпназаров, Ғ.Меңлибаев, К.Алпысбаев, А.Әллекеев, Ш.Әмирбаев, С.Узақбаева, Н.Базарбаева, Ж.Башаров, С.Өтепбаев, С.Сейитова, М.Тарийхова, М.Қудайназаров, З.Алланазаров, С.Аманова, Ж.Канаатова, Н.Ахатова, Д.Тобақабывлов, С.Елсүйероваларға хәм т.б. да жанкүйерлерге терең миннетдаршылық билдиремиз.

Бул томларды баспаға таярлауда ӨзР ИА ҚБ Қарақалпақ гуманитар илимлер илимий-изертлеу институтының жәмәтинен – филология илимлеринин кандидатлары А.Альниязов, Ж.Хошаниязов, илимий хызметкерлер Г.Нуратдинова, С.Әмирлан, А.Идрисов, А.Бекимбетов, П.Өтениязов, Ш.Сайымбетов, Г.Альниязова, Х.Өтениязова, компьютер операторларынан Б.Сейитбекова, А.Пурханова, А.Бекбергеннова, З.Аманбаева, С.Хошаниязова, У.Мәмбетмуратовалар қатнасты.

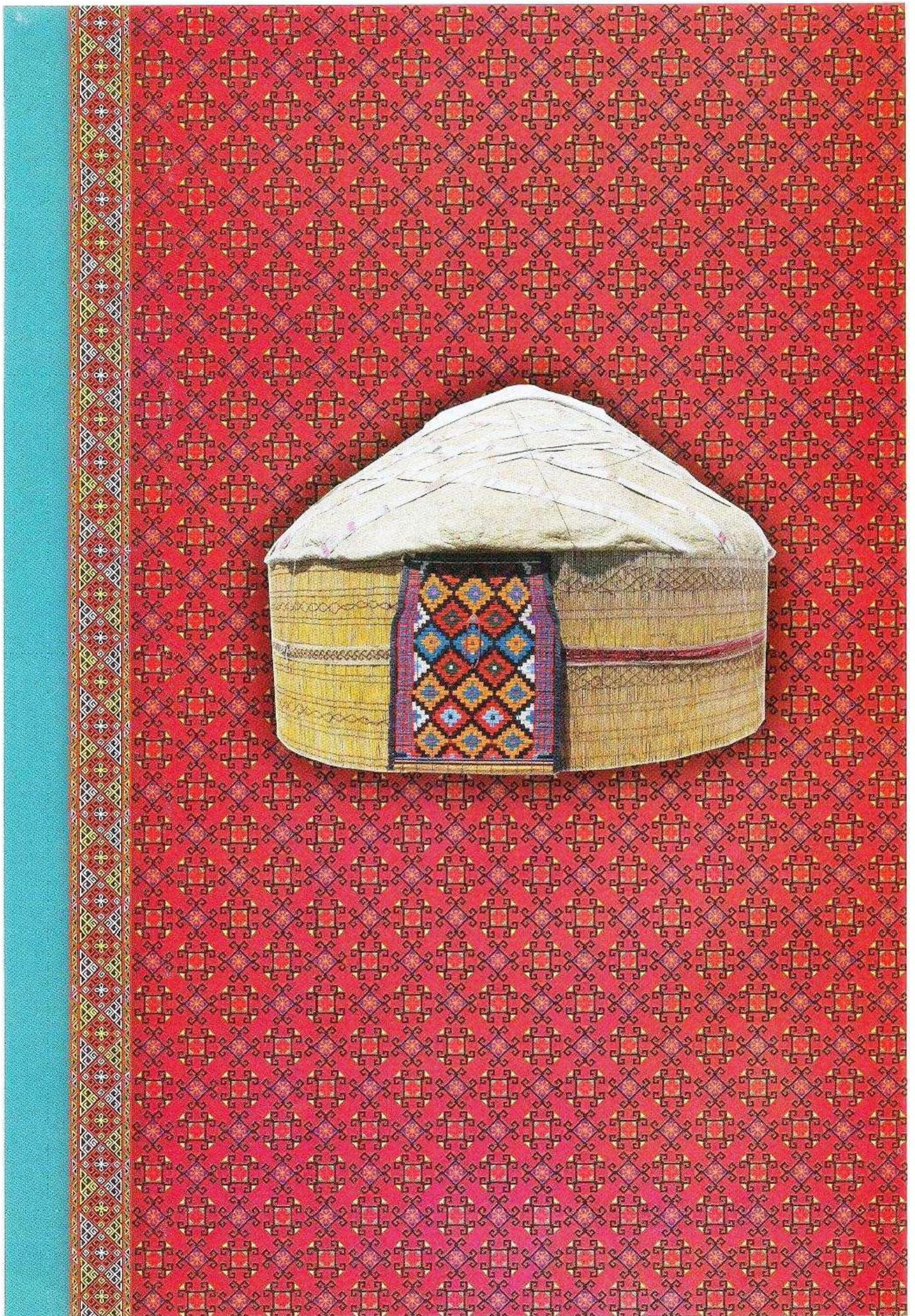
ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

88-ТОМ

НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

(АТАМӘКАН, ЕЛ-ЖУРТ,
ШАҒАРАҚ МАШҚАЛАЛАРЫ ҲАҚҚЫНДА)

Атажурт – алтын бесик.
 Атажурттың топырағы да алтын.
 Патша алым болса, журты озар,
 Патша залым болса, журты тозар.
 Атадан алтау туусаң да,
 Уатаныңа жалғызсаң.
 Атадан алтаудың туғанның,
 Атқан оғы жоғалмас,
 Атадан жалғыз туғанның,
 Атқан оғы табылмас.
 Атадан алтау тууғанша,
 Енеден екеу бол!
 Атадан алтау тууған да,
 Айбалтаң болсын!
 Тулып жағасыз болмас,
 Журт ағасыз болмас.
 Көшпеншиге жау көп.
 Асқар-асқар бийик тау,
 Уақты келип сап болар,
 Атадан алтау тууған да,
 Сыйласпасаң, жат болар.
 Бақа көлинде патша,
 Балық суында патша,
 Бала үйінде патша,
 Батыр елинде патша.
 Ұатан - күннен сулыу, алтыннан қымбат.
 Ұатансыз адам – шәменсиз бұлбұл.
 Елестире берсең, ел болмассаң.
 Алтын жыған болса да,
 Жаға менен жең керек,
 Айтыұлы батыр болсаң да,
 Арқанда турар ел керек.
 Жауға жаныңды берсең де, сырыңды берме.
 Көсеуи жоқ от жанбас,
 Көсеми жоқ журт оңбас.

Тамағыңа бола,
 Тамғаңды жойытпа,
 Улығыңа бола,
 Ураныңды ұмытпа!
 Тамғаңды танып табыс,
 Ураныңды ұғып ұйыс!
 Журт көрмеген журт ағасы бола алмас.
 Кимнің жерин жайласаң,
 Соның жырын жырларсаң.
 Ат сүринбей, жол танымас,
 Ер сүринбей, ел танымас.
 Өзинің елин таныған ер,
 Хәр истиң ғамын жер,
 Өзинің елин танымаған,
 Намысын сатып, арын жер.
 Аз журт – аршыл.
 Ер ели менен сыйлы,
 Жер кәни менен сыйлы.
 Ұатан ушын отқа түс,
 Арың ушын жан бер.
 Дарья көрки – тал,
 Дала көрки – мал.
 Жерди көрсең, қадир бил,
 Ерди көрсең, қыдыр бил!
 Ериуішинің несибеси – елиу.
 Көшпеншинің қоры болма,
 Ериуішинің зоры бол!
 Опасызда Ұатан жоқ,
 Сөксанарда ийман жоқ.
 Жетпис мың жулдыз тууға да,
 Айдай жақты бола алмас.
 Қара жерди жаманлама,
 Қайтып соған барарсаң,
 Қалың елди жаманлама,
 Қарғысына қаларсаң.

Ел бар жерде сөз бар.

Қалың журтты жаманлама,
Журтшылық табар мининди,
Еки ушлы сөз айтсаң,
Қызартады жүзинди.

Ер адамда ес бар ма,
Ел-журтынан аўған соң?
Қысқаяқта ес бар ма,
Қыс азығын саўған соң?

Кеме қанша үлкен болса да,
Көл көтерер,
Қанша таўқыналет болса да,
Ел көтерер.

Таўшанның туўған төбеси,
Ысық көринер көзине.

Хәр елдің таўшанын,
Өз тазысы менен аўла.

Түйе туўған жерин тәрк етпес.

Ердің сәни ел болар,
Елдің сәни жер болар,
Жердің сәни суў болар.

Елдің сөзи – ердің сөзи,
Елдің көзи – ердің көзи.

Ел елден қалса, ерте намыс.

Егин – елдің сәни,
Билим – ердің сәни.

Ақбөкенди жатыр деме,
Көшпенши журтты отыр деме.

Ел қулағы елиў.

Елде тұлки аштан өлмес.

Ел күшейсе, ерлер султан болар.

Ел алмаса, елиў жыл жатар.

Елиң кетсе, сен де кет.

Ел тәғдири ер қолында.
Елине қарай бейим бол.

Ерден аспақ болса да,
Елден аспақ жоқ.

Елдің етеги кең.

Еллестирмек елшиден,
Жаўластырмақ жаўшыдан.

Елли жерде уры бар,
Таўлы жерде бөри бар.

Елге өлим тилеген өмирем қабар.

Жер емген ел – ел болар,
Жер қәдирин билмеген елдің,
Өмиринше ырысқалы кем болар.

Журт жутаса – жоқшылық,
Журт байыса – тоқшылық.

Уруўлы ел – уялы терек.

Болар журттың қариясы – гәзийне,
Болмас журттың қариясы – әжийне.

Едил ғарғасы елине кетер,
Жайық ғарғасы жайына кетер,
Хәрким көрген-билгенин айта кетер.

Елге ел қосылса – дәўлет,
Елден ел кетсе – мийнет.

Ел үстине ел келсе, ол да ханның дәўлеті,
Ел үстинен ел кетсе, ол да ханның заўметі.

Елге панасыз болса, байдан без,
Нәмәрт болса, бийден без.

Ели бардың тили бар,
Тили бардың үни бар.

Жекен көлинде,
Жигит елинде көгерер.

Киси елинде ат шаппа,
Шапсаң да, узап кетпе,
Мертилерсең узамай,
Адалмай қайтып есенлик.

Қәтқудасыз ел болса,
Бирин-бири қорлайды,
Қәтқудалы ел болса,
Бирин-бири қорғайды.

Кәтқудасыз ел болса,
Шыққан дауды ким шөпкер?

Електе сүу тұрмас,
Ел аўзына елек қойып бслмас.

Сөз байлығы тилде,
Тил байлығы елде,
Ел байлығы жерде,
Жерден дақыл өнбесе,
Бизге байлық төрде.

Един сыйлаған ер атанар.

Ел ағасы ақмақ болса,
Един жодаушы талар.

Ердің күни ел менен,
Елдің күни жер менен.

Ауылы пүтинди аман де,
Ели пүтинди есен де.

Бағды қуртсаң, балаңа қауип,
Елди жаманласаң, өзиңе қауип.

Ауыл басқа болса да, тилек бир,
Бармақ басқа болса да, билек бир.

Ер елаты менен,
Қус қанаты менен.

Жери байдын ели бай.

Хәр каскалдақ өзиниң батпағын мақтар.

Айғыр үйирин сағынып киснер.

Аспанға ушсаң қанатың менен,
Жерге түсерсең қуйрығың менен.

Бақа көли менен зор,
Ер жигит ели менен зор.

Ауылласың ким болса,
Аталасың сол болар.

Жау түби – ел,
Жаз түби – көпиу.

Халык айтса қалп айтпас.

Азғана елте аға болма,
Аз асқа ырайпыл болма.

Бұлген елден бұлдирги алма.

Қанына тартпағанның қары сынсын,
Бауырына тартпағанның бүйреги ширисин.

Кең кийим тозбас,
Кенесди ел азбас.

Халық бузбас қамал жоқ.

Ел курымай, от курымас.

Өзелги душпан ед болмас,
Етекте кессең, жен болмас.

Қулдан хан болмас,
Қумнан нан болмас.

Қызғып қусқа көл пана,
Жетим улға ел пана.

Жақсы хәким елди дүзер,
Жаман хәким елди бузар.

Ел даўсыз болмас,
Тау жарсыз болмас,
Ер жаўсыз болмас,
Жер таўсыз болмас,
Ел қызсыз болмас,
Жер түлсиз болмас.

Адассаң – ауылың менен.

Айырылған ел азар,
Бириккен ел озар.

Көпти жаманлаған көмиўсиз қалар.

Тоғайсыз жердин сани жоқ.

Елди сүйген – елге дос.

Елте ел сыйса да, үйте үй сыймас.

Жер күтпеген ерден түнил,
Ер күтпеген елден түнил.

Ер азығы елден,
Ел азығы жерден.

Жолдан шықсаң да, журттан шықпа.

Хан сыйлаған қалый болмас,
Ел сыйлаған қуры қалмас.

Халыққа дүзелмеген қәлипке дүзелмес.

Айна – айна емес,
Халық – айна.

Диннен шықсаң да, елден шықпа.

Көп билсең де, көптен артық билмесең.

Халық бир тислемнен берсе, тойдырар.
Бир муштан урса, өлтирер.

Өзиң хақ болсаң,
Халық саған жақ болар.

Ел азығы – ер азығы.

Шаштың кирин тарақ алар,
Жаман аты тараққа қалар.

Көп түкирсе, көл болар,
Бирлик пенен ел болар.

Тама-тама көл болар,
Ғеш тамбаса, шөл болар.

Елде болса, еринге тийер,
Ауылда болса, ауызға тийер.

Ер хызметі – ел хызметі.

Елиң менен адамсаң,
Елден айрылсаң, ладансаң.

Көпті көрген көп билер.

Еси бар адам елинен шықпас.

Ер қәдирин ел билер,
Зер қәдирин зергер билер.

Тууған елдің қәдирин,
Шетте жүрсең билерсең,
Күш-көликтің қәдирин,
Көшип-қонсаң билерсең.

Ер ерлигин етсе,
Ел еллігин етер.

Ерим деме, елим де.

Елдің көзи елиу,
Бири көрмесе, бири көреді.

Төрге елиң де, ериң де шығарар.

Ел қайғысы – ер қайғысы.

Елдің ғамы – ердің ғамы.

Ерден күшли болсаң да,
Елден күшли бола алмайсаң.

Егин өседі суу менен,
Араз болма ел менен,
Ел сүймесе исиңди,
Тамыры үзилген қаңбақтай,
Ушып түсерсең жел менен.

Ел қәдесі – ерге сабан.

Ел – базар, елден шыққан азар.

Ел шетине жау келсе,
Жан аяған адам ба?
Жақсы көрген достынаң,
Мал аяған адам ба?

Ер жигит ел ишінде,
Елге шапқан жау бетінде.

Жат елге ул болғанша,
Өз елиңе қул бол.

Еллі жылда ел жаңа,
Қырық жылда қазан жаңа.

Халық – қорғаң, ел – қурал.

Халық пенен адамсаң.

Бұлген елге бүкир бала.

Хәркимнің өскен жери – Мысыр шәхәри.

Жекке жүрип ат шаппа.

Көп көл етер,
Аз шөллетер.

Қаўметине исенген,
Қаддин бүгип өтер,
Көпшиликке исенген,
Мурадына жетер.

Тууылған елдин күни де, түни де ысық.

Ер қадеси – ел қадеси.

Киси елинде султан болғанша,
Өз елинде ұлтан бол.

Киси елинде патша болғанша,
Өз елинде шопан бол.

Басқа елде шад болғанша,
Өз елинде мат бол.

Мысырда патша болғаннан,
Өз елинде гадай бол.

Мәрт болсаң, елдің дузын ақла.

Мәрт болсаң, жауға шап.

Тууылған жерин көзиңе оттай басылар.

Ат қадирин ер билер,
Суу қадирин ел билер,
Көл қадирин қуу билер,
Жер қадирин қол билер,
Шеше қадирин қыз билер.

Пәлен жерде пайда бар,
Өз жеріңдей қайда бар?
Көплеген қорған алар.

Көплеген жау қайтарар.

Көплеген қонақ атқарар.

Биреу хәмме ушын,
Хәмме биреу ушын.

Халқын барда әупилде.

Атың шықса лап пенен,
Бахтың болсын халық пенен.

Халық сорағанын бермей қалма,
Халқыңа да бер, халықтан да ал.

Өз үйим – өлең төсегим.

Қара құлқыңа құл болған,
Өз елинің улы болмас.

Қудай қырын алғанның,
Ел сырын алар.

Ағасыз ел тез азар,
Тар кийим тез тозар.

Басқа елдің басы болғанша,
Өз елинің аяғы бол.

Басшысын таппаған ел азар,
Қатарын таппаған ул азар.

Елдің малы ерде болса,
Еркінлиги елде болар.

Ердің малын ел жемес,
Елдің малын ер жемес.

Өз қадирин билмеген,
Ел қадирин не билсин.

Елинен безген ер оңбас,
Көлинен безген ғаз оңбас,
Ярынан безген қыз оңбас.

Еңбеклесең де елге жет,
Қушағына алар,
Далада қалғаннан абзал болар.

Ерин сүйген хаялды ели сүйеди.

Ер үмитин ел ақлар,
Ер абырайын ел сақлар.

Ел мақтағанды хәмме жақлайды.

Хәрким елинен айрылса,
Жеккелик келер өзине.

Елдің аузын тыймаға,
Елли қары бөз керек.

Ел урысыз болмас,
Тау бөрисиз болмас.

Хәр елдин заңы баска,
Ийтдери бар қара қасқа.

Елге келсең, ел боласаң,
Елден айрылсаң, қор боласаң.

Ел аман – сен аман.

Ел аўзына елек қойып болмас.

Ердің қуны ел менен,
Елдің қуны жер менен.

Ел аралап, елши болдым,
Көп жағалап, көнши болдым.

Ел менен ел қосылса,
Еки ортада елпилик болар,
Жау менен жау қосылса,
Еки ортада кекшилик болар.

Бийге аға болғанша,
Халыққа саға бол.

Ел ерте зар болса,
Ер елге зар болар.

Жигит ели ушын туўылар,
Ели ушын өлер.

Ердің күши ел менен,
Елдің иси ер менен.

Ерден бөзсең де, елден безбе.

Аз ел аршыл.

Ел болмай ер болмас,
Жер болмай ел болмас.

Жигитти ел дүзер,
Елди жигит дүзер.

Еси пүтин елден шықпас,
Үйрек көлден пықпас.

Туўған жеріңе үйіңди тик.

Жигит елинде, гүл жерінде жақсы.

Ат айланып қазығын табар,
Ер айланып елин табар.

Туўған жердей жер болмас,
Туўған елдей ел болмас.

Хәркимнің ели өзине,
Мысыр көринер көзине.

Туўылған ел туўымқаннан да ысық.

Баска журтта жүрип тарықсаң,
Өз елдің ядына түсер.

Жекен жерінде, ер елинде көгерер.

Ер ел ушын туўылып, ел ушын өледі.

Артық ислесең, ел айтар.

Ерди ели сүйер.

Көпкен елдің көмеги болса,
Ериўши елдің еңбеги бар.

Туўған жердің қадирин,
Елден айырылған билер.

Қатын баслаған ел қараң қалар.

Қуралай баслаған кийик оңбас,
Баспы болмаған ел оңбас.

Қараның хан болғаны –
Елатына бас болғаны.

Ел басына түскен ис –
Ер басына түскени.

Бий екеу болса,
Дау төртеу болар,
Хан екеу болса,
Журт талау болар.

Ел ишинде аштан өлмейсең,
Көштен қалмайсаң.

Тау таушансыз болмас,
Ел рәушансыз болмас.

Ел көркейер баспысы менен,
Басты көркейер қостысы менен,
Ийтелги абырайлы болар,
Тазылы қустысы менен.

Жүре-жүре ер тапсаң,
Күле-күле көрисерсен,
Қарай-қарай ел тапсаң,
Қайта-кайта күлисерсең.

Ел шарұасыз болмас,
Ер ашпыұсыз болмас.

Елиң уйғарса, атыңды сой.

Көп айтса, көк дөнениңди сой.

Есиң барда елинди тап,
Халың барда жериңди тап.

Ел аўзы кәрамат.

Өзинди өзиң мақтама,
Сени өзгелер мақтасын.

Ел қонбаған жерге ер қонар.

Азды көпке қосқанның арманы жоқ,
Елинен айрылғанның дәрманы жоқ.

Есиги жоқтың төри жоқ,
Елден безгеннің төри жоқ.

Елде бир сулыұ болса,
Сүймеге жақсы,
Елде бир тентек болса,
Күлмеге жақсы.

Ат үйирин сағынса,
Артқы аяғын қағынар,
Жигит елин сағынса,
Ер-турманын жыйыстырар.

Қазығына тыпқан ат оңбас,
Елинен айрылған ер оңбас.

Суұ тасыса – көлине,
Ер тасыса – елине.

Елге бир нәўбет,
Жерге бир нәўбет.

Елдин аўзын жыйып болмас,
Шелектин аўзын буўып болмас.

Елди сөкпе, көширер,
Отты сөкпе, өширер.

Журтқа зәўмет келер болса,
Төре менен хожа келер,
Журтқа дәўлет келер болса,
Бақсы менен озған келер.

Ярыннан айрылған жети жыл жылар,
Журтынан айрылған өлгенге жылар.

Халық пенен дос бол, атың шығар.

Халық берген шолар кылыпты,
Аўырлық етеди деп таслап кетпе.

Қар жаўмаған төбе жоқ,
Жаў шаппаған халық жоқ.

Хызмет етсен халқына,
Даңқ қосылар даңқына.

Қатарыңнан ассаң да, халықтан аспа.

Сулыұлығы адамның,
Түскенде емес сүүретке,
Сулыұлығы адамның,
Халыққа еткен исинде.

Халық сорарынан қалма.

Сокпак жолға апарар,
Жол елге апарар.

Халық пенен жасаған зор болар,
Халықтан айырылған хор болар.

Халық – кәтесиз сыншы.

Халықты қорлаған ер оңбас.

Алғыс алған адамды,
Халық та өтер гүнанды.

Хызмет қылсаң халқыңа,
Жеткереди мұрадына.

Исим жақсы деме, халыққа ойлаў,
Суўды сайыз деме, таяқ бойлаў.

Ак кептер, кара кептер,
Сениң айтқан сөзинди халқың жөнлер.

Хан – шаңарақ, халық – уўық.

Жигит өзи ушын тууылар,
Халқы ушын өлер.

Атыңды халыққа бер,
Өзиң пияда жүр.

Хан қасында халқы бар адам сөйлер.

Еркек – түби, хаял – түби.

Келиннің алғынан,
Шопанның таяғынан.

Асым-сууым барында,
Қудағай келин атандым,
Асым-сууым кеткен соң,
Қомағай келин атандым.

Келин келсе айдай,
Қас, кирпичи жайдай,
Қаршынында бир заты жоқ,
Не қылып келди екен уялмай?!

Күйеудің қалыңын бер де, күшин ал.

Күйеу жүз жыллық,
Қуда мың жыллық.

Улға қызды таңлап алсаң да,
Қызды таңлап бере алмайсаң.

Есиктен күндес кирсе,
Тесиктен урыс кирер.

Елге жаранғанша, ериңе жаран.

Еркек – хаялдың көркі,
Хаял – еркектің бөркі.

Ер жигиттің жарасығы яр болар,
Қадириң билмеген бир күн зар болар.

Жесир хаял желбууаз.

Қатыны өлген қызы бар үйге қарап жылар.

Бир үйди жети еркек толтырмас,
Бир хаял тоатырар.

Келин келсе,
Үй ишине сыншы келер,
Үй артына тыңшы келер.

Қызың ер жетсе,
Қызы жақсы менен қоңсы бол,
Улың ер жетсе,
Улы жақсы менен қоңсы бол.

Жерик болса қатының,
Жерик асын билмейсең,
Айтса турып өзиңе,
Зыр жууырып излейсең.

Ерли-зайып арасына еси кеткен түседі.

Ийттиң жини дийуана,
Келиннің жини қәйинене.

Ери өлип, қатын қалса,
Изінде зүрият болмайды.
Ер өлип, бала қалса,
Орны қуры болмайды.

Қатын қалса, бай табар,
Бала қалса, мал табар,
Жалғыз ғана шийрин жан,
Қайда барып жай табар.

Қыздан уялған қуры қалар.

Қатын дауыссы еркектен қорқ,
Еркек дауыссы қатыннан қорқ.

Сепли келин керек пе?
Епли келин керек пе?

Үйдің сәни – қатын,
Қатынның сәни – еркек,
Геүдениң сәни – бас,
Бастың сәни – гелпек.

Еркек – бас, хаял – мойын.

Еркек өлсе, қатынның басы қаңғырар,
Қатын өлсе, еркектің төсеги жаңғырар.

Қатынды еркелетсең,
Қудайдың урғаны деп бил,
Хәр үйге тентелетсең,
Байдан бет бурғаны деп бил.

Қатынды көп қыдыртсаң,
Қудайдың урғаны,
Барма десең, төбеңде,
Дигирлеп турғаны.

Төркиніне көп қатнаған келин,
Ала жипти үзип тынар,
Руксатсыз босағаны атлаған келин,
Хожалықты бузып тынар.

Қатынды көп еркелетсең
Барып-барып ғар болар,
Қатыны ғар азаматтың,
Тили мүңки, алды жар болар,
Көп байға тийген қатын менен,
Көп қатын алған жигиттин
Минез-құлқы тар болар.

Халқы кәлемеген бий азар,
Қатыны салақ үй азар.

Ердің атын қатын шығарар,
Қатынның атын отын шығарар.

Ерди ер қылатуғын да қатын,
Жер қылатуғын да қатын.

Қатып алсаң дардай,
Ул тууар нардай,
Барған исин питкерер,
Артынан кисі бармай.

Жорға сайы менен,
Палау майы менен,
Шылым найы менен,
Қатын байы менен.

Кербаз бойын дүзейди,
Пүтінши үйін дүзейди.

Қатын – құлың емес, достың.

Көзіңди аларта берсен, қатының кетер.

Төсекте жан қосқан,
Өрiсте мал қосар.

Қатынды тойда таңлама, үйде таңла.

Бақпағанның малы кетер,
Карамағанның қатыны кетер.

Долы қатын жылауық,
Суғанақ қатын сорауық.

Қарапа ханнын тусында,
Хаал ердің тусында.

Қатынсыз үйден ыссы суу табылмас,

Қатын көп болса, шөмішті ийт жалайды.

Қатын ғайратланып қазан қайнатпас.

Қыяллы қатын қызыл көйлек кийеди,
Орамалын тешкенде түйеди.

Қатынның зары өткенге,
Қара қатын айдай көрiнер.

Қарыздан да, қатын ал,
Қатының қалар қасыңда.

Екі қатынның қулағы тынбас,
Ешек мингеннің аяғы тынбас.

Бәрiне бiрден қыз қайда,
Жарым-жартын қатын ал.

Қатын сыншыл болар,
Кемпир күншил болар.

Қыз сыншыл болар,
Келин епшил болар.

Қырыққа шыққан қатынның,
Қыйсалақтап тұрғаны,
Пайғамбардың ғарғап,
Құдайдың белли ұрғаны.

Қатын етсе ойнас,
Ерки-жанына қоймас,
Қолыңнан тартса
Бармауына болмас.

Оңатуғын қатынның белгиси,
Хожалығына құлдай болар,
Оңбайтуғын қатынның белгиси,
Байы тұрып, тулдай болар.

Оңатуғын келиннің белгиси,
Түскен жерине дийқан болар,
Оңбайтуғын келиннің белгиси,
Күйеуине қыйқаң қылар.

Қатынның көйлеги үшеу болса,
Қыялы бесеу болар,
Қыялын бесеу еткен қатынның,
Жейтуғыны көсеу болар.

Қатыны жоқтың тазалығы болмас.

Бир қатынның мәккарлығы,
Қырық епекке жүк болар.

Азадасын қатынның,
Барғанда писирип-түсирген
Тамағынан танырсаң,
Пасманда болар қатынның,
Жууылмастан жатырған,
Табағынан танырсаң.

Тың-тынлаған тыншыдан,
Қазан услаған қатын артық.

Кербаз қатын күншил келеди,
Болмас иске миншил келеди.

Ағып билмегенге қатын жууымас,
Жат болса да қыз танламас.

Жүзиңди төмен муңайтпа,
Қатынға хасла сыр айтпа.

Биз де қатын болармыз,
Қапқа арпа салармыз.

Атың жемхор болса,
Қудайдың бергени,
Қатының жемхор болса,
Қудайдың урғаны.

Булт пығып жауын жаұмай, елди алдайды,
Қатынның хийлекери ерди алдайды.

Бала туұмаған қатыннан,
Ылақлаған ешки артық.

Бақа көлге сеп, жақсы қатын малға сеп.

Бәйбите - құдай бұйрығы,
Тоқалға тоқал ийттің қуйрығы.

Бәйбишеге малын берер,
Тоқалға жанын берер.

Қум жыйылып, тас болмас,
Қатын жыйылып, бас болмас.

Қум жыйылып, төбе болар,
Адам жыйылып, төре болар.

Қалған көлге бақа айғыр,
Қатынларға жалшы айғыр.

Қатылыста қатын урар.

Қатын тойса, өкпе етер,
Түйе тойса, иши өтер.

Ийт – ұапа, қатын – жапа.

Қатын алсаң, отын ал,
Бир құшағын артық ал.

Қатыныңа сырды айтпа.

Жарамсақланған қатын,
Жатқанша таяк жейди.

Еки сыйырың болса, айран болар,
Еки қатының болса – ұайран.

Еки қатын алғанның дауы үйінде,
Бир қатын алғанның жауы үйінде.

Ешки баслаған қой оңбас,
Қатын баслаған үй оңбас.

Өзи айтып өзи питкен дауды,
Жаным десе болмас па?
Алты ул тапқан қатынды,
Ханым десе болмас па?

Тақанды сөк деп берсе, жей береді,
Бир-еки қатын қосылса,
Пәленшени абысын дей береді.

Алтын қатын айда ауырыу,
Түмис қатын күнде ауырыу.

Тырна келди, түр қатын,
Туұырлығыңды тут қатын.

Қатының шарпы болса,
Елдің паракатшылығынан не пайда?

Қудай қырынды алса,
Қатының сырды алар.

Гөне етикли бармай жүр,
Қызыл етикли алмай жүр.

Еки хаялы бардың қызын алма,
Күндестің көзін көрген.

Шешеси сүйгеннің қызын сүйме,
Жеңгеси сүйгеннің қызын сүй.

Қызлардың көзине қызықпа,
Қалемдей қыйылған қасына қызық,
Жигиттің жеңилине қызықпа,
Салмақлы тасына қызық.

Анасын көр де, қызын ал,
Ерисин көр де, бөзин ал.

Асыққан қыз байға жалшымас.

Наныңды ашқа бер,
Қызыңды ашығына бер.

Таяр астың ийесі – атақлы қыздың ері.

Табағын көріп, асын иш,
Шешесін көріп, қызын ал.

Шешенди әкеңе пардоз бенен көрсет.

Қыздың жақсысы қыйсық шатпадан шығар.

Қызды сақлама, күн болар.

Қызарғанға – қыз, ағарғанға – бөз дерлер.

Көргенлиден қыз алсаң,
Тик турып хызмет етер,
Көргенсизден қыз алсаң,
Байы менен бір жатқанын миннет етер.

Күндесли хаялдың қызын алма.

Төркин десе қыз төзбейди,
Көшек десе түйе төзбейди.

Тойынған қыз төркинин танымас.

Тапқыш – жигит, жыйғыш – хаял.

Шаңараққа қарамаған,
Жаңараққа қарамайды.

Ағайиннің аз болса,
Даўда халың белгили,
Ағайиннің саз болса,
Қорқыныш жоқ бұлгиннен.

Ағайиннің азары бар да, безери жоқ.

Өсик бауырға қабырға жақын.

Бермесе де ағайин,
Өз күнине саў болсын.

Ағайин, бар болсаң, көре алмас,
Жоқ болсаң, бере алмас.

Ағайин татыў болса, ат көп,
Абысын татыў болса, ас көп.

Ақша қарда көп жүрсең,
Көзің бір күн қарығар,
Ағайиннен шет жүрсең,
Кеўлиң бір күн тарығар.

Ағайиннің урысы,
Тул қатынның жулысы.

Тириде сыйламаған ағайин,
Өлгенде жыламас.

Тириде сыйласпаған,
Өлгенде жыласпас.

Ағайиннен шыққан жаўдан сақла,
Үйден шыққан даўдан сақла.

Ағайин менен алыстан қатнас.

Ағайин бір өлиде, бір тириде.

Ағайинге өтирик айтпа,
Душпанға сырыңды айтпа.

Ағайиннен түйе сорасаң,
Уялғанынан бийе берер.

Қуданнан түйе сора,
Қорққанынан бийе берер.

Ағайиннің қәдирин,
Жалалы болсаң билерсең,
Ата-ананың қәдирин,
Балалы болсаң билерсең.

Көсеуиң узын болса, қолың күймес,
Ағайиннің көп болса, кисі тиймес.

Бар ағайын басыуда болмасын,
Жок ағайын жолында болмасын.

Азаматтың ақмағы,
Өнит өскен елин жаманлар,
Ағайынның ақмағы,
Бирин-бири жаманлар.

Ағайынға бийе берсең,
Уялғанынан түйе берер,
Қырманынан кеуісен алсаң,
Келшигине үйе берер.

Арык деген жаман тай,
Жазға шықса, ат болар,
Жаманлығы сезілсе,
Ағайын болса да, жат болар.

Ағайынди асқа тақырсаң да,
Еске тақырма.

Ағайын – ағайынның айнасы.

Ағайынның жаманын жатқа сат.

Ағайынның барда душпаным жоқ деме,
Абысынын барда күндесім жоқ деме.

Ағайын танымақ болсаң, ат көп,
Исин танымақ болсаң, ис көп.

Ағайынның урысы – бәздің жыртысы.

Ағайын – ашпы, мал – душпы.

Тириде сыйласпаған ағайын,
Өлгеннен соң жылама,
Қум қуйылсын көзіңе.

Қарағай деген қатты ағаш,
Жапырақтары патша жоқ,
Ағайын туған көп бирақ,
Сыйласпаған, жатша жоқ.

Ағайынның азғанын,
Туған билмес, жат билер,
Арқаға ердің батқанын,
Ийеси билмес, ат билер.

Барыс-келис – тууысканлық белгиси,
Урыс-кейс – душпанлық белгиси.

Арғымақ жыйнап не керек,
Артыңнан жауың жеткен соң?
Ағайын-туған не керек,
Анлысып күнің өткен соң?

Жыңғылдан қатты ис болмас,
Қабактан татлы төш болмас,
Тууыскан душпан болғанда,
Оннан қыйын ис болмас.

Тууысқаплық – күшлі парман.

Тууған-тууысқан кимде жоқ,
Сыйласпаған жат болар.

Тууғаныңды көргенім жоқ,
Өлгеніңе жыламайман.

Қарағайдай пұтақсыз,
Сексеуілдей тамырсыз.

Тууғанда келсең – қуғанғанын,
Өлгенде келсең – қайғырғанын.

Қайғы жоқта қайғы болды,
Қайын енемнің өлгені.

Султан сүйегін қорламас.

Тууысканның жаманы болғанша,
Ақ бийдайдың сабаны бол.

Ағам барда, арқам тамда.

Тууысқанын жаманлағанның,
Жазасын жат берсин.

Бай менен бай құда болса,
Араларында жорға жүреді,
Жарлы менен жарлы құда болса,
Араларында дорба жүреді,
Бір жарлы менен бір бай құда болса,
Неге құда болдым деп зорға жүреді.

Өз бармағыңды өзін кесе алмайсаң.

Жай алма, қоңсы ал.

Хәр кимнің нийети жолдасы.

Жарлыны құдай ғарғаса,
Тууысканы менен қас болар.

Қамыс бойы қар жаўса да,
Жутамайды саўысқан,
Жетеси жаман болмаса,
Шыдамайды тууысқан.

Жаман тууысқаннан жат жақсы.

Инсанияттың ақмағы,
Қаналасын, тууысқанын жаманлар,
Өли-тириге тиккесине,
Табаннан турысқанын жаманлар.

Ининин ақылсызы,
Тууысқан ағасын жаманлар,
Ағаның ақылсызы,
Сүт берген апасын жаманлар.

Тууысқанын жақсы көр,
Ол хам саған сүйеу бир.

Жақсы болса қоңсын,
Ол да бир гениң тууысың.

Еки тууысқан урысса,
Өзгелерге жем болар.

Тууыспаған қууыспас.

Торыдан тууғанның өзгелігі жоқ.

Тууасы жаман тууғанын жамандар.

Атадан уғыл тууылсын,
Атаның жолын қууысын.

Атаның атағына қара,
Ененін затына қара.

Ағасы урар болар,
Иниси турар болар.

Көриспесе, тууған жат.

Ерден тууған ер болар,
Жаманнан тууған қара жер болар.

Атадан тууған алтау едик,
Өле-өле жетеу болдык.

Қолда тууған қулынның тай аты қалмас.
Тууған-тууған табысар,
Жатқа бәле жабысар.

Жаман жийен жаудан жаман.

Жийен еркін болар дайысына,
Дайысы бармай ма екен майысына.

Дау-жәнжелде «жийен» сөзи басым болар.

Алпыс қулан ат болмас,
Тууысқанын жат болмас.

Кайнаға айбатлы болса,
Келини уятлы болар.

Өз өлтирмес, жат жарылқамас.

Алыс жерден қуда болсаң,
Қоржының толы бөз келер,
Жақын жерден қуда болсаң,
Қабы менен сөз келер.

Бай менен қуда болсаң, ширенер,
Жарлы менен қуда болсаң, тиленер.

Орамад тон болмас, жол болар.

Сүйек тамыры сүйексиз күн көреді,
Ауыз тамыры айтысып күн көреді.

Қатын алма, кәйін ал,
Жақсы көрген достыңның,
Атын алма, тайын ал.

Шапан алма, астар ал,
Қатын алма, костар ал.

Көрип, көриклин алғанша,
Көрмей, теклин ал.

Тамыр болдың, айтыс жоқ,
Қолдан бердің, қайтыс жоқ.

Қудамталы болғанша,
Қолың ис сорасын,
Қудамталы болған соң,
Құл да болса сыйлансын.

Абысын ағарып алдыңа түспесін,
Қарайып кейнінде қалмасын.

Атадастан алтау болғанша,
Енелестен екеу бол.
Қыз берген қыр асар.

Ғарға тамырлы қарақалпақ.

Оң колым, сол колым,
Бәри де өз колым.

Сен бир кой бер,
Мен бир кой берейин,
Сөйтип тамыр болайық.

Қуданын қудасы,
Қунан қойдың сорпасы.

Қудапа менен куда ойнар,
Қуу шөп пенен бәри ойнар.

Қайырымы жок күйеуден,
Қарғылаған тазы артық.

Аға деген жигитти,
Жаным десе болмас па?
Қайнаға деген жигитти,
Достым десе болмас па?

Жийенлигиң уласа, дайыңа бар,
Жигитлигиң уласа, қайинине бар.

Қорққанға қос көринер,
Белбеуи бес көринер.

Қорқаққа күндиз де қаранғы.

Түсинде қорқсан,
Оңыңда қууанарсан.

Ер жигитке өлим – қорлық емес,
Уят – қорлық.

Ер жигиттің несийбеси,
Оттың басынан, төсектің астынан болар.

Ер жигиттің жүрегі,
Арысланға тең келер,
Қорққан жигит белгиси,
Сөзи сууық бос келер.

Ер жигитликке миясар,
Турақлылық, зийреклик.

Батыр – анқау, ер – төдек.

Өзиңди ер билсең,
Өзгени шер бил.
Қус жаңылып торға түсер,
Ер жаңылып қолға түсер.

Ер жигиттің жүрегине,
Ер-жүенли ат жайғасар.

Полат пышак қында жатпас,
Ер жигит сында жатпас.

Байлық деген бир жутлық,
Батырлық деген бир оқлық.

Елден безген ер болмас.

Ер жигит өз елинде қадирли.

Батырға дәркар жау-жарақ,
Халқыңа керек уллы дарак,
Әлемге түсер саясы,
Ер жигитке бас қоссаң,
Хәр жерде тийер пайдасы.

Нәмарт – ас үстінде,
Март – ис үстінде.

Жауға барған жигиттің,
Жау нышаны болар,
Ханнан қайтқан жигиттің,
Хан нышаны болар.

Жигиттің ақмақ туғаны,
Дәулетине мәс болғаны,
Жигиттің артық туғаны,
Елатына пана болғаны.

Батыр батпас, шынлық жатпас.

Бир жазықтан ер өлмес,
Хәп жазықсыз ер болмас.

Батыр жарақсыз болмас.

Батыр – бастан, жүйрик – аяқтан.

Ер қартайса да, душпан қартаймас.

Ер қартайса, ерки кетер,
Хаял қартайса, көрки кетер.

Тау басы думансыз болмас,
Жигит басы ғауғасыз болмас.

Батыр болған ханға қас,
Мерген болған аңға қас.
Ер елден бууаз болса,
Жер хәм ерден бууаз болар.

Дүнья тегис болғанша,
Жигитке бир ис болар.

Ердің етегинен алма,
Тутсаң жағасынан тут.

Коркакка берме қолыңды,
Батыл етер жолыңды.

Батыр қол баслар,
Шепен сөз баслар.

Ерди адиўлеп тут,
Исти қадирлеп тут.

Ер өтирик айтпас,
Еп өтирик айтар.

Ер жигит үйиринен шықса да,
Үйирине қосылар.

Ердің хасылы исинен белли,
Хаялдың хасылы асынан белли.

Қатты жерде қақ турар,
Ғайратлы ерде мал турар.

Ерте дәулет питсе,
Ғарға салса да, ғаз алар,
Ерден дәулет кетсе,
Лашын салса да, аз алар.

Ерден дәуласып елтири алсан да – теңлик.

Жүк ауырын нар көтерер,
Қазан ауырын ер көтерер.

Қынапқа сыймас қылып жок.

Жақсы ат аяғынан майрылар,
Ер жигит душпанынан майрылар.

Полат найза қап түбинде жатар ма?
Жасық болса, егеўлесе өтер ме?

Қапталы жаўыр болса да,
Қайыспас жүкке қара нар,
Мүсәпир қылса бендесиң,
Аллаға нешик шара бар?

Қанша жарлы болса да,
Сыр бермейди жомарт ер.

Жанын аямаған жаў алар,
Малын аямаған даў алар.

Шапса қылып өтпес,
Шағырлының тасына,
Нелер келип кетпес,
Ер жигиттин басына?!

Нәмәрт атасы менен айқасар.

Ер жигиттің басына ис түссе,
Алды менен аты көтереди,
Кейнинен қатыны көтереди.

Ири киси ири туўрайды.

Есер төбелесин мактайды.

Бедеў менен ер жигит,
Жеделлигин көрсетер,
Гүрес тутса ер жигит,
Жүреклигин көрсетер.

Ер жигитти қуўантсан,
Қайтарады есесин,
Ер жигитти мунайтсан,
Қайтарыў қыйын өкпесин.

Емен деген ағаштын,
Ийилгени – сынғаны,
Қызыл жүзли жигиттің,
Уялғаны – өлгени.

Емен деген ағаштын,
Еңкейтени – сынғаны,
Ермен деген жигиттің,
Еңкилдетени – тынғаны.

Қорқақ сасса, қолңды аға дер.

Ер жұмысы елли болар,
Көп ишинде белли болар.

Батыр жигит бир рет өледі,
Қоркак мың рет өледі.

Ер текиниспей бекиниспейди.
Ер тезеги үлп, үлптен кейин пуш.

Таўдан тиреги бардын,
Тастан жүреги бар.

Атты арығанда көр,
Жигитти қарығанда көр.

Урыс шығынсыз болмас.

Күшиңди түресте көрсет.

Батыр жаў барында сыйлы,
Бий даў барында сыйлы.

Күшли күшенсе, күшине исенер,
Халсиз күшенсе, мертилер.

Ҳасыллар өсер уяда,
Батырлар тезер кыяда.

Жарлы болар жигитиң,
Бийесин сатып ат кылар,
Жалғыз өтер жигитиң,
Ағайнин урып, жат қылар.

Берген нәмарт емес, алған нәмарт.

Есаплы болмай бай болмас,
Есерсоқ болмай ер болмас.

Батыр жолдасын жаўда қалдырмас.

Жаў қашса, батыр көбейер.

Жаўды жарак алар,
Силтемеге ер керек.

Я күлиң тықсың, я үниң шықсын.

Қорқақ әжелинен бұрын өлер.

Батырдың өлими де қорқынышлы.

Батыр сауапта, қорқақ үйде белли.

Қорқақ күнде өлер,
Батыр бир өлер.

Жаў жокта батыр көп,
Даў жокта ақыл көп.

Сыпайыға – сиясат, батырға – шарапат.

Алтын жерден тығар,
Батыр елден тығар.

Батырға да жан керек.
Жигит болсаң батыр бол,
Жаў жеңгендей жапырып,
Тынлаушылар таң қалсын,
Сөйлегенде лап урып.

Қунтсыз жигит ат минсе,
Көсеу менен сабалар,
Батыр жигит ат минсе,
Ат аяғын тағалар.

Жаўлық жамылғанның бари катын емес,
Бөрк кийгеннин бари батыр емес.

Батыр түсинде жаў көрер,
Шешен түсинде даў көрер,
Аңшы түсинде аў көрер.

Ақ тери аяқ астында,
Қара тери батыр басында.

Тоғызымыз жыйылып,
Тоқлы жыққан батырмыз.

Батырман деп көп мақтанса,
Сол адамнын өзи қорқақ.

Батырдан қорқақ тууылар,
Шеберден торқақ тууылар.

Батырдан аманат қалар,
Бакылдан жаманат қалар.

Бар болсан, бергениңди айтпа,
Батыр болсаң, жеңгениңди айтпа.

Батыр байтал минбес.

Қылышлы қорқақты,
Шоқмарлы батыр урып жығар.

Қорқақтың қояны жоқ,
Батырдың бүркити жоқ.

Батырға бел берсең,
Омыртқанды күл етер.

Құсшы аўға тықса,
Батыр жаўға шығар.

Орақшы орақ таңламас,
Батыр жарақ таңламас.

Батырдың мушы да жарак.

Дүзде көрсең, батырман,
Үйде көрсең, қатынман,
Катын аўырыў, бала жас,
Нан қатырып жатырман.

Сакыйлықтын белгиси,
Сорасын барған адамның,
Қайтарып қолын қақпаса,
Батырлықтың белгиси,
Душпаннан тидин тартпаса.

Айға шапқан жолбарыстың,
Ашыуына болайын,
Жауға шапқан батырдың,
Тасыуына болайын,
Үйде қалған қорқақтың,
Сасыуына болайын,
Ел көшті, жау жетті деп,
Қашыуына болайын.

Батырға бәри жарақ.

Ийт өз үйінде батыр.

Хийле де орнында бір батырлық.

Ким бай болайын демейди,
Кудай қәлемейди,
Ким батыр болайын демейди,
Жүрегі дауамайды.

Жаулы күнде кеңесті батырдан сора,
Жүт күнінде кеңесті байдан сора.

Батыр табар парта жер.

Батыр жигит жаудан жер,
Шепен жигит даудан жер,
Палуан жигит тойдан жер.

Батыр жау жеңер,
Шепен дау шетер.

Батыр мақтанса, жауға шапқанын айтар,
Қуу мақтанса, алдап-қаққанын айтар.

Батырға таяқ та жарақ.

Қайыр қолдан қорқар,
Соқыр жолдан қорқар.

Қорққан бұрын муш көтерер.

Ийт гәдайдан қорқар, гәдай ийттен қорқар.

Қорқыд қылған бийлители қурысын,
Хуу-хак деп жыйналған дүньясы қурысын.

Қорқып өмир сүргени қурысын,
Телпек кийип жүргени қурысын.

Жүенсиз минген аты қурысын,
Жәнсия өскен қызы қурысын.

Үлкен үйде шап алдырыспа болса,
Кипкене үйдеги таз қорқар.

Үлкен үйдеги күлсе,
Кишкене үйдеги жымыяды.

Жылан шаққан адам жиптен де қорқар.

Қорқақ қой басынан да қорқар.

Қорқақ жыйын басламас.

Жанындағы жеңгеси,
Жас шығарып жылай қойса,
Қасына ерген қыз қорқар,
Қапелімде кирпич пенен,
Қасқа қауип туға қойса,
Қарапык пенен көз қорқар.

Қорқақты көп қорқыта берме,
Жети журттан тауып аларсан.

Апыу менен ар төкпе,
Қорқыу менен бой бүкпе.

Қорқпас қиси қой басынан қорқар,
Қойнындағы жолдасынан қорқар.

Шымшықтан қорққан тары екпес.

Қасқырдан қорққан қой бақпас.

Қасқырдан қорқсаң, тоғайға барма.

Қорққан ийт үш күн үрер.

Қорқыудың өлімге пайдасы жоқ.

Қорқыт, қорқыт дегенде,
Сөйтип қорқыт деп пе едим.

Попкадан қорқып тұрғаным жоқ,
Жарып кете ме деп турман,

Аққан дәрәя аға берер.

Ағар дәрәя ақпай қалмас.

Акқан дәрья арнасын табар.

Елтинің дәртин ел көтерер,
Елдің дәртин ер көтерер.

Елти – ел анасы.

Алты арыстың ары бир,
Атасы басқаға бәрибир.

Отты қозғасаң, өпер,
Қоңсыны қозғасаң, көшер.

Көптің атасы – көпек ийт.

Кимнің жерин жайласаң,
Соның жырын жырларсаң.

Айыра берсең, ағайин де жат.

Кардас – қан-қарындас.

Кардастың қәдирин мүсапир билер.

Кардасты мүше айырар,
Қарындасты биле айырар.

Қарындастың дауысы қараңғыда белли.

Төренің орны – төрдур.

Төртеу – түйел, алтау – аман.

Төртеу – өрисим, алтау – арысым.

Төртеудің бири – төре,
Сегіздің бири – сейит.

Төрттің бири – төре,
Қырықтың бири – қыдыр.

Төбесиз жер болмас,
Төресиз ел болмас.

Езилген журттың төреси көп болар,
Күйзелген журттың кенеси көп болар.

Усталы журт дүзелер,
Устасыз журт күйзелер.
Төре – тастан да қатты.

Төреде бауыр болмас.

Түйениң мойыны жаман,
Жаманның ойыны жаман.

Еситпеген елде көп,
Ешек минген өрде көп.

Қайларда қалды қоңырауым,
Қайларда қалды ноғайлым?!

Қой – ноғайда,
Сипсе – тоғайда.

Жарлыда ой көп,
Жалайырда қой көп.

Ойпылда ой көп,
Оймауытта қой көп.

Жалайыр,
Жалдың басын жары айыр.

Ийттің ийеси болса,
Бөринин құдайы бар.

Қарекеннің қолы күймей, қарны тоймас.

Қартайса да қарекен шантар.

Өрестің улы өр болар.

Қустың патлиси – шажа,
Өрестің патлиси – хожа.

Өрести көрсе, орыс қорқар.

Төренің улы төрелескип,
Төлеңгіттің улы төбелескип.

Қаңғайлы улы зор болмас,
Қайда барса да қор болмас.

Қаңғайлыдан ул тууылды дегенте,
Қаиың ағашқа күн тууылды десенте.

Қарақалпақтан ул тууылса,
Қара ағашқа күн тууылар,
Мүйтеннен төре тууылар,
Түрлі бәлени көре тууылар.

Мүйтеннің қызы барған жерин байытар.

Кердерлинің қызлары керилип жүрер.

- Кентанаўлар кенесшил келер.
Қоңырат қоңсын болса, қор болмассаң.
- Қыят,
Жай сөзи жақсы сөзден зыят.
- Ашамайлы,
Иси сайлы, иши майлы.
- Асан улы қабасан,
Аты ашамайлыға ағасаң.
- Ашамайлы қырға шықса,
Айылы бирге шығар.
- Айыллының улы – айдарлы.
- Қолдаулы – қолы даулы.
- Сауықлы жерде сандаулы жүрер,
Даурықлы жерде қолдаулы жүрер.
- Әнтекли, тентекли,
Әлиптиң улы қәндекли.
- Қәндекли,
Қыздары алтын сәдепли.
- Балғалының барған жери базар.
- Балғалы тандыр курса,
Шөмишли шөпшек терер.
- Қостамғалының қосы дуў-дуў.
- Қостамғалы – қосжүрек.
- Онтамғалыны отқа сал,
Қостамғалыны қоса сал.
- Бақанлыдан дауыл қорқар.
- Тийекли,
Тақыясы жийекли.
- Тобықлы томар артса,
Тусынан туғырлы пығар.
- Қазаяқлы – қарға туяқлы.
- Баймақлының қызын алған бай болар,
Байрақлының қызын алған батыр болар.
- Байрақлының баласы патыр-патыр,
Ырғақлының баласы мыңға татыр.
- Көлеген – көрегенге тең.
- Теристамғалы – терисаяқ,
Хәр қолында бир таяқ.
- Төре жоқ жерде,
Теристамғалы дау шешер.
- Теристамғалыдан кер де табылар,
Терине тартқан ер де табылар.
- Еменалы ел болды,
Еншилеске тең болды.
- Қарақалпақтың қытайы,
Қайсысын көрсең шытайы.
- Қыздың көрмейтуғын жери жоқ,
Қытайдың жүрмейтуғын жери жоқ.
- Қыздан өткен илгир жоқ,
Қытайдан өткен билгир жоқ.
- Қаңлыдан ул тууылса – улама болар,
Улама болмаса да, уламалық қонар.
- Қаңлыдан ул тууылса,
Қарағайға күн тууылар.
- Қаңлыдан ул тууылса,
Қаңылтырға күн тууылар.
- Қәдели журтта қаңлы бар.
- Арба соққан қаңлы алғыс алған.
- Қаңғайлы бассыз қалса,
Қаңлыдан хан сайла.
- Қайың түби – қайшылы.
- Қытайда бар қазаяқлы,
Қазысыпат, қазы жақлы.
- Суунақ,
Қартайса да қуунақ.
- Күлик,
Жүрген жери бүлик.
- Қамыс басы – аралбай.

Аралбай атқа минсе,
Ақсүйір сапта жүрер.

Аралбай өктемшил келер,
Ақсүйір өкпешил келер.

Қустың сумы – хәкке,
Қытайдын сумы – тәңке.

Аннаның баласы – ағайиншил.

Аннанын жаманы да құс алар.

Қуйыннын қуұлығы қалмас.

Қуйын,
Қашан көрсең уйым.

Әйтекени әнейи деме.

Ат алсаң үйириүшиден ал,
Қыз алсаң, шеріүпиден ал.

Шердин бәри – шеріүпиде.

Қытайдан өткен шер жоқ,
Қыпшақтан өткен ер жоқ.

Қытай баласы – илимгер,
Китап көрсе, жамбаслар,
Қыпшақ баласы – жауынгер,
Қан майданда жәң баслар.

Қытай дауды алар,
Қыпшақ жауды алар.

Қыпшақ қылып үстінде сөйлесер.

Ат сереси – қыпшақта,
Қыз тереси – қыпшақта.

Токсан тарау тор қыпшақ,
Толы журттан зор қыпшақ.

Жалаулы жауға тапса,
Жыдаулы жалауын услар.

Саңмурын,
Сарайға барған заңмурын.

Қанжығалы аңға шығар,
Қанжығасын байлай шығар,
Қанжарын майлай шығар.

Байырлы,
Байырлының ұлы зайырлы.

Жабы жалған сөйлемес.

Жабыны дауда сына,
Жағалтайды жауда сына.

Жабы,
Жәнжелдин қабы.

Жабыға қазылық қонған.

Балталының аты баплы.

Балталы,
Барлық қыпшақтан арқалы.

Балталыдан майлы тууар,
Батырлықтың жолын қууар.

Балталының аты да батыр.

Балталы барған жерден,
Бағаналы қалмас.

Бағаналының бағы артық.

Жағалтайдың батырлығы бесигінде белли.

Жағалтайдың жақсысы жақсы болар,
Жаманының жаманы бақсы болар.

Жағалтайда арланның жүрегі бар.

Жағалтай жау ұшын тууылар.

Жағалтайды жауда көр,
Жақсылығын тойда көр.

Бестамғалы – бес ауыл,
Бир-бирине ес ауыл.

Ед сереси – кенегес,
Еренлерден кем емес.

Кенегестин бийи де – улама,
Бийкеси де – улама.

Кенегес аўға шықса,
Кейнинен ғаўға шығар.

Естерекке өрген нәкис,
Ески журтты көрген нәкис.

Нокис – нокта ағасы.

Нөкис пәтленсе, нөсер жаудырар.

Нөкистин улы – искер, кызы – исмер.

Керегели кенегес,
Кендир түбин қыя кес.

Тарақлыдан тамыр тапсаң, тарықпассаң.

Керегели керип кетер,
Сүргили сүрип кетер.

Көптамғалы көп емес,
Көп ипинде жоқ емес.

Маңғыттың бас-аяғы кән.

Маңғыт – мың уялы.

Беглик – маңғытта, кеңлик – коныратта.

Маңғыттың баласының мырзалығы басым.

Маңғыттың өзи таскесер,
Мағызы қызға көшер.

Қаратай улы хан болар,
Сарытай улы сан болар.

Ақмаңғыт – аңпыл,
Қараманғыт – қаршыл.

Тоқмаңғыттан тоғашы шығар.

Маңғыттың бәри үнгит емес,
Үнгиттин бәри әнгүрт емес.

Байқондыдан бала туұылар,
Бир қолына сазын ала туұылар.

Байқондының баласы,
Я бай болар, яде жырау болар.

Аңпасты асқа кой, қосарды қосқа қой.

Қылқалының қызы – бий.

Аршанның улы – аршыл.

Маңғытың пәтли – қатаған.

Қатағаннан қара суу да ауыспас.

Қатаған улы хан болар,
Қапталы толы жау болар.

Қатаған қатты кетсе, қәтер салар.

Шүйиттин улы шабандоз болар,
Жөйиттин улы қоррандоз болар.

Оймауыттан ул туұылса,
Сом темирге күн туұылар.

Оймауыт ойға қонар.

Темирхожа көмир көмер,
Елбуға көмек берер.

Тұлкили – тұлки тута алмас.

Суұнақманғыт – сырминез,
Уұакмаңғыт – өрминез.

Елестире берсең, ел болмассан,
Келестире билсең, кем болмассан.

Жети пиженди бил.

Жәмирейи жоқ жәбирей,
Жарылқаушыға жарымас.

Жүз жыл жут болса да,
Жәбирей жутамас.

Жәбирей жаран болмас,
Жараннан жаман болмас.

Жәбирей сыр бермес,
Жаман дымды билмес.

Ақырзаманда жәбирей қутырар.

Елатын сыйлаған ер озар,
Елатсыз қалған жер тозар.

Ер ели ушын туұылар,
Елаты ушын жууырар.

Ер – ел ушын дөрер,
Елаты ушын елер.

Ерден ердин неси артық,
Елге еткен иси артық.

Жолбасшысы жоқ журтты,
Жолшыбай жолаушы тонар.

Жерди қазсаң, жәбیرهі шығар.

Пуқара ханның тусында.

Қазақ, қарақалпақ түбі бир,
Түп атасы Майқы бий.

Ер туўған жерине,
Ийт тойған жерине.

Мың қосшыдан бир басшы.

Берген бийге де жағар.

Атың барда жол таны,
Асың барда ер таны.

Таўға сүйенген ер таўдай жаўды жығар.

Ел басқарған адамлар,
Етектен ала бермес.

Ханымыз болды қарадан,
Бийимиз болды парадан.

Ким бий болайын демейди,
Халқы қәлемейди.

Берген берик қаланы бузар.

Панахан болды ханымыз,
Гүнжара болды нанымыз.

Бир жигит тахтқа минсе,
Қырық жигит атқа минер.

Дәрьяның аржағында турып,
Хийўадағы ханға сәлем деме.

Қазы – хан қасында,
Қараша – жар басында.

Қазан алсаң, қағып ал,
Қаял алсаң, бағып ал.

Уламадан инсап кетсе,
Өзинше хеш гүнасы жоқ,
Дүньядағы қымбат нәрсе,
Бир кеўилдің бақасы жоқ.

Басшысыз үй – бассыз геўде.

Урыстың аты урыс.

Ғайыптан жақсылық күтпе.

Адам күни адам менен,
Бәрше күни қудай менен,
Көптин күни әлем менен.

Адам адамға керек.

Қайда барсаң да Қорқыттың гөри.

Аўыл қаласыз, қала аўылсыз болмас.

Үлкен үйге не керек болса,
Кишкене үйге сол керек.

Барар жериң Балқан таў,
Ол да бизиң көрген таў.

Туўған жер – алтын бесик.

Өз аўылдың турғанда, басқа аўылға қонба.

Қусына қарай қосығы,
Қумына қарай көсиги.

Жер баўыры суўық.

Жетим бала қор болар,
Төбесинен жол болар,
Жетим жүрген көшелер,
Кең болса да тар болар.

Жығылсаң, жерге жабыс.

Көзиңнің көргени,
Көңлиңнің сүйгени.

Күлме қонсыңа, келер басыңа.

Қоңсың азап берсе, көшип қутыл,
Тисиң азап берсе, алып қутыл.

Нахақ қан жерде қалмас.

Патша әмири ўәжип.

Патша азса, пуқарасына тийер,
Қаял азса, ерине тийер.

Сүйенискен жығыламас.

Тышкандай жауыңды арысландай көр.

Тилге келди – елге келди.

Урса да, атамның қолы урсын.

Урыстың кеңеси жоқ.

Қарындастан қарным жақын.

Қарындасым – кара қазаным.

Қушағымнан ярымды алғанша,
Көкирегимнен жанымды ал.

Қасас қыяметке қалмас.

Қонсыға келди – қәуімге келди.

Қонсының хақы – тәңірдің оғы.

Қыямет күни қоңсыдан.

Қонсының қоңсыда хақы көп.

Атаң да бир жолдас,
Ауыр да болса, бир қолдас.

Адамның кишиси болғанша,
Ийттің күшиги бол.

Арғымақ бирде жаллы, бирде жалсыз,
Ер жигит бирде маллы, бирде малсыз.

Ауыл алыс, ырысқы жақын.

Адаспайман дегенди,
Қараңғы думан адастырар.

Күш қазандай қайнайды,
Гүресиүте дәрман жоқ.

Ауылым алыс болса да, кеуилим жақын.

Алып алты болмас, жеп жети болмас.

Хәр ханның тусында бир сурқылтай.

Қойды шартық бүлдиреди,
Елди қортық бүлдиреди.

Қырық киси атын билген қалый болмас.

Қараңғы түнде еңиресе,
Қарындас дауысы беллиди.

Хан – қазық, қараша – азық.

Ханнан қазық, бийден тоқпақ.

Хан қасында үезир билгиш болса,
Қара жерден кеме жүргизеди.

Ханға ерген ер-жүен арқалайды.

Ханның дәулеті қайтайын десе,
Қарашасы менен қас болар.

Ханның малы қораға жайғаспас.

Ханнан келген кисини хандай көр,
Бийден келген кисини бийдей көр.

Ғайыптан түскен – хандыки.

Туұрыдан туұғанның өзгеліги жоқ.

Тамыр түби дау болар,
Қурдас түби жау болар.

Тириликтің күши билекте болар.

Ууайым ердің қорғаны.

Ауылың алыс болса, бармаспысаң?

Кеңлик Қоңыратта,
Беклик он төрт урыуда.

Тартысқан – ер, тартыспаған – кара жер.

Әмирдің асынан пақырдың мушы жақсы.

Жигиттің ағы билмес, бағы билер.

Бийдәулеттің ели болмас.

Айтысқан ауыл болмас,
Болыспаған бауыр болмас.

Жигит – елдің еркеси хәм қулы.

Балығы болмаған көли қурысын,
Кийиги болмаған шөли қурысын.

Ийтелги болдың, не болдың,
Аласар қуып жеткен соң?
Патша болдың, не болдың,
Халқың ұайран болған соң?

Суу сағасыз болмас,
Ел ағасыз болмас,
Көл балықсыз болмас,
Тон жағасыз болмас,
Жигит ағасыз болмас,
Қыз жеңгесіз болмас.

Ақ үзикли қарақалпақтың ханыман,
Өз үйимнің қулыман.

Ауылластың анты бир.

Ауылдасын жақсы болса, ағайын не керек?
Алғаның жақсы болса, хайт-той не керек?

Ауылы араластың қойы қоралас.

Ауылы басқа алдырмас,
Ауылың сени қалдырмас.

Ауылы бирдің аузы бир.

Ауылы жақын ийт қасқырдан қорқпас.

Хәр тұлкинің өриси басқа,
Хәр ауылдың қонысы басқа.

Бир ауылдың малын бақпасаң,
Мың ауылдың малын бағарсаң.

Елин жаманлаған елеусіз қалар.

Айрылсаң егер елиңнен,
Қууатың кетер белиңнен.

Ғаз көлге, ер елге паналайды.

Арқа сүйер елин болсын,
Аунап жатар жериң болсын.

Уатан – елдің анасы,
Ел – ердің анасы.

Ер жигит елин сүйеди.

Елге берсең асыңды,
Ел қадирлер басыңды,
Ийтке берсең асыңды,
Ийт мүжийди басыңды.

Елге душпан жерге сыймас,
Жерге душпан елге сыймас.

Елге елек те керек, желек те керек.

Елге сыймаған жерге сыймайды.

Елди ерке бузар,
Етти желке бузар.

Еси кеткен елин жаманлайды.

Елди қуу бузар,
Сүтти суу бузар.

Елдің күши елиу батпан.

Ел-журтыңның қәдириң,
Ис түскенде билерсең,
Сары тонның қәдириң,
Қыс түскенде билерсең.

Шетте жүрип тарығарсаң,
Өз елинди сағынарсаң.

Иргеси бек елди жау алмас,
Ауызы бир елди дау алмас.

Жауда қалған бұлбұлден,
Ұатанға қайтқан ийт артық.

Орағың өткір болса, қарың талмайды,
Ұатаның бек болса, жауың алмайды.

Ұатан қәдирина жетпеген,
Өз қәдирина жетпес.

Ұатан от басынан басланады.

Ұатансыздың оты жанбас.

Ұатан ушын түрес – ерге тийген үлес.

Ұатанын сатқан оңбас.

Ұатаның тыныш – сен тыныш.

Ғаз көлин аңсар,
Адам туған жерин аңсар.

Атақоныс – алтын мөкан.

Ата мөкан – анаң екен,
Қысылғанда панаң екен.

Бақа батпағына, балық көлине.

Баланың бөленген бесиги –
Кең дүньяның есиги.

Басқа жердің отынан,
Туған жердің түтини артық.

Еринбеген елге жетер.

Жат жердің қаршығасынан,
Өз жеріңнің ғарғасы артық.

Бирликли елдің ишине,
Бир келата ел сыяды.

Ийт тойған жерине,
Ер туған жерине.

Суцқар қыясын сағынар,
Торғай уясын сағынар.

Азған елдің баллары,
Бир-бирине қас болар.

Туған елдің тезеги де дәри.

Туған жердің торғайы,
Турымтайдай көринер,
Құлыны тайдай көринер,
Қызлары айдай көринер.

Үйге белбау да керек, желбау да керек.

Туған үйдің түтини жыллы,
Туған ананың күтими жыллы.

Үйге кирген жыланды да,
Басына ақ қуйып шығарар.

Үйде бир күн урыс болса,
Қырық күнлик ырыс кетер.

Үйде оңбаган дүзде де оңбас.

Үйден қырық адым шыққан адам – мүсәпир.

Бирликли ел бузылмас.

Көптің колы узын.

Балалы қоян қашалмас,
Қашса да узақ баралмас.

Көпшилик бир бауырсақтан берсе –
Тойдырар,
Бир таяқтан урса –
Өлтирер.

Болар елдің баллары,
Бирин-бири батыр дер,
Болмас елдің баллары,
Бирин-бири қатын дер.

Еки адам келиссе, куда болар,
Бирликсиз ел жуда болар.

Жақсы адам ел айыбын айтпас.

Қарсы ескен жел жамаң,
Елинен безген ер жаман.

Елден кетсе, еркек те ешек.

Елден кеткен ер – жетим.

Ердің еки айтқаны –
Елатын муңайтқаны.

Қырғауылдың баласы шетлегенин қоймас.

Жақсы түйе жүклеуге жақсы,
Жас бала алдауға жақсы.

Инген өлсе, бұура бар,
Жүги жерде қалмасқа,
Ата өлсе, бала бар,
Мүлки ұайран болмасқа.

Қус баласы ушын торға түсер.

Қус уяда нени көрсе,
Ушқанда соны көрер.

Қус мурынсыз туұмас,
Бала ырысқалсыз туұмас.

Қаршыға қустың баласы,
Қанатын жайып жем жемес,
Қарақалпақ байдың баласы,
Бирин-бири кем демес.

Бөрте ийттің баласы,
Бөри алмаса да, түлки алар.

Қус баласы қырымға қарар,
Ийт баласы ырымға қарар.

Илгери басқан баланы,
Терис қайтан карт қайтарар.

Ақ сүт берген ананың,
Балада хақы көп болар.

Баланың өзін туўсан да,
Минезин туўалмайсаң.

Ғарға сүйер баласын аппағым деп,
Кирпи сүйер баласын жумсағым деп.

Тең атаның баласы,
Теңликке көнсе де,
Кемликке көнбес.

Көп ғаррының ишинде,
Бир бала дана болар,
Көп баланың ишинде,
Еки ғарры бала болар.

Балалық шақ – патшалық гақ.

Бала болса да,
Хәрким өз теңи менен ойнар.

Несибели деген ағаш болар,
Ишинен сасы кетпес,
Жетим бала кекшил болар,
Көзинен жасы кетпес.

Балаң бас болса, сен пәс бол.

Анасы өлген жетимге,
Қайтып ана табылмас,
Әкеси өлген жетимге,
Анасы болар бауырлас.

Ананың кеўли балада,
Баланың кеўли далада.

Атаңа не қылсаң,
Алдыңа сол келер.

Атаның өлсе баласы,
Баласы жерде қалмастай,
Әкеси өлсе баланың,
Халқы жетим қылмастай.

Алтын-гүмистің төнеси болмас,
Ата-ананың бақасы болмас.

Ене гезер, қыз гезер,
Қыйсық шатпаны ким дүзер?

Күйеуден ул болмас,
Күлден имарат болмас.

Балаң қажарлы болса,
Келинің ажарлы болар,
Балаң қажарсыз болса,
Келинің хазарлы болар.

Мынаў кыздың баласы,
Палдан татлы баланың анасы,
Мынаў улдың баласы,
Қара жылан анасы.

Атаның силтеген соқпағы,
Балаға мың гүзар жол.

Атаң да болса бир жолдас,
Ауыр да болса бир қолдас.

Хәзилиң жарасса,
Атаң менен ойна.

Қыз өссе, кетер,
Ул өссе, жетер.

Шешели жетим басында,
Тарақ пенен қол ойнар,
Шешесиз жетим басында,
Сирке менен бийт ойнар.

Ер бала – ата-анаға таяў,
Қыз бала – үйге жаққан бояў.

Жақсы ата жаман балаға қырық жыл азық.

Жигит он бесте отаў ийеси,
Жигирма бесте журт ийеси.

Қыз өссе елдің көрки,
Ул өссе елдің бөрки.

Дүнья – ағып атырған булақ,
Ата-ана сөзи – жағалай питкен қурақ.

Ана менен бала,
Гүл менен лала.

Отыз улың болса да, орны басқа,
Отыз қызың болса да, қылығы басқа.

Ханнан бала уллы,
Баладан ана уллы.

Бала – ерли-зайыптың дәнекери.

Ата данқы менен қыз өтер,
Мата даңқы менен бөз өтер.

Жақсы перзент – сүйенит,
Жаман перзент – күйиниш.

Жақсы перзент – жаным,
Жаман перзент – харамға шыққан малым.

Жақсы перзент елине бас болар,
Жаман перзент елине қас болар.

Жыласа, баласы жеңер,
Шынласа, анасы жеңер.

Киси баласы кисенлесен де турмас,
Өз балаң өзекке тепсең де кетпес.

Он баланы бир ата сақлар,
Он бала бир атаны зорға сақлар.

Қызлы киси қыйында,
Улды киси жыйында.

Кемпир – баланын жазлауы.

Хаял жерден шыққан жоқ,
Ол да еркектің баласы,
Еркек көктен түскен жоқ,
Хаял оның анасы.

Жалғыз бала ат шапса,
Атасы тақымын қысар.

Баланы иске буйыр,
Артынан өзин жууыр.

Кеуилсизден көзсиз бала тууар.

Балалы үйдің урлығы жатпас.

Гүлтели бала сүймеге жақсы.

Жетим балаға жоғалған тайды енши етипти.

Бизин балада кемис қалмады,
Қалып турғаны – үйлениу тойы.

Баланын атын Әлий қой,
Оннан қалса Ұәлий қой.

Аш бала тоқ бала менен ойнамас,
Тоқ бала хетп нәрсени ойламас.

Ғарға баласы «ғақ» дейди,
Дийуана баласы «хак» дейди.

Атаның баласы болма,
Адамның баласы бол.

Бала жууырса, кемпирдің аяғы ауырар.

Әкеге тартып ул өсер,
Енеге тартып қыз өсер.

Ата-ана – дәулетің.

Қайыңға қарап ул өсер,
Қатарына қарап ул өсер.

Ата қадирин билмеген,
Баланың басы қор болар,

Маңлайда болса, көрермен,
Аямда болса, жаларман.

Баламда болса, сорарман,
Аямда болса, жаларман.

Биреу тойып секирер,
Биреу тоңып секирер.

Атан өлсе де, атаңды көрген өлмесін.

Шыбық тиймей пыңқ етер.

Балалы үй – базар,
Баласыз үй – мазар.

Бесик баласы бес түлер.

Қыздың тамағы қылдай,
Улдың тамағы урадай.

Қысыла-қысыла қыз болар.

Қызлы ауылдың ийти жатпас.

Қыздың көзи қызылда.

Атады жетим – қор жетим,
Енели жетим – зор жетим,

Атадан тыйыу көрмегеннен,
Енеден жыйыу көрмегеннен без.

Урысарға улың болсын,
Кейисерте келинин болсын.

Баланы жастан,
Қатынды бастан.

Бала, баланың иси шала.

Қызы бардын назы бар.

Жыламаған балаға емшек қайда?

Болар бала бес жасынан.

Арба аударылған соң бала-шаға болды ма?

Әлпи алысқан әкеси менен дегішер.

Сақаудың тилин шешеси түсинер.

Еркелетсе анасы,
Талтаңлайды баласы.

Үйретиу аңсат, үйрениу қыйын.

Ул-кызың – дәулет.

Жаслық – патшалық.

Өмир бала менен татлы.

Адам болар бала алысқа қарар.

Жалғыз бала жаудан жаман.

Ақсұңқардың баласы,
Алдына қоймай жем жемес,
Шын жақсының баласы,
Адам көрсе, жат демес.

Ылашығым үй болар,
Балам сау болса бий болар.

Ийт баласын ырылдап сүйер.

Кемпирдің баққан баласы,
Керип бир қойған бақадай,
Келиншектің баласы,
Кермыйқлы сақадай.

Қатын өлсе, күйиң кетер,
Бала өлсе, мийиң кетер.

Бала күйиң бауырда.

Атаңызды арқалап,
Анаңыздың алдында тақ тұр.

Балаға тийме, уяларсаң,
Үлкенге тийме, жыларсаң.

Әдепли бала – арлы бала,
Әдепсиз бала – сорлы бала.

Жалғыз бала жаннан қатты,
Алғаны оннан қатты.

Алдамаға бала қайым,
Құдай урсын ғаррыны.

Баласы жоқ қатын – тул,
Баяны жоқ илим – тул.

Иши тар қатын бала туұмас,
Бала туұса да, жәнжелиң қоймас.

Етикти нәл сақлар, баланы ана сақлар.

Қараусыз бала – ғайратсыз,
Ғайратсыз бала – айбатсыз.

Қараусыз бала – қайырсыз,
Қайырсыз бала – мийримсиз.

Балаң екеу болса,
Биреуі қойшы болар,
Биреуі тойшы болар,
Балаң биреу болса,
Тойшы болса да сорың,
Қойшы болса да сорың.

Алпысжаста атаң өлсе, сонда бир албырарсаң.

Ата-анам – шийрин тилли устазым.

Анаң өгей болса, атаң өзиндики болмас.

Анасыз – күнде жетим,
Атасыз – тойда жетим.

Анасыз баланың дайысы жоқ.

Адамның әуели хәм балалық,
Ақыйры хәм балалық.

Атаға тартып ул туұмас,
Шешеге тартып қыз туұмас.

Атасыз бала – жетим,
Шешесиз қыз – жесир.

Бийдәулеттің баласы,
Аспандағы айды тидер.

Әдепти әдепсизден үйрен.

Қадир билмәс баланы,
Асырарсаң жан менен,
Қадириңди билгенше,
Бауырын толар қан менен.

Алты жасар бала атқа мивсе,
Алпыстағы кария сәлем берер.

Әкеден бала алты батпан кем тууар.

Әкениң ең жақсысы жездедей болар.

Алтын баслы ҳаялдан,
Бақа баслы еркек артық.

Ата турып бала сөйлесе – ширкинлиги,
Аға турып ини сөйлесе – еркинлиги.

Қыздын қызығы қызарғанда.

Қызға бергенди қыз өтер.

Қыз бала өкпепил болса,
Қалың малы көп болар,
Ул бала өкпепил болса,
Ырысқа қырсық болар.

Жылайтуғын баланың,
Үш күн бурын көзи қышпайды.

Тауда тууған қулынның еки көзи таста,
Аплықта тууған баланың еки көзи аста.

Түйеси өлген жұрта қалар,
Бадасы өлген көшке ерер.

Балаға жұмыс буйыр,
Кейнинен өзиң жууыр.

Бай баласы балпан келер,
Жарлы баласы жалтаң келер.

Баланды мектепке бер,
Мектепке бермесен, мәжилiske бер.

Ата малы балаға мал болмас.

Бала да болса, хәрким қатары менен ойнар.

Шопқа сүйер баласын торайым деп,
Шок шенгелдің арасында турайын деп.

Жаксы бала – сүйинип,
Жаман бала – күйинип.

Өсирсең ерке перзентти,
Сақалына асылар,
Бийәдеп бир ул болып,
Маңлайға тамға басылар.

Үйінде асы жоқтың,
Дүзде досты болмас,
Перзентсиз адамның,
Кеулинин хошы болмас.

Перзент болса, үйге сән,
Малың болса, дүнья кән.

Бакырауык демесең,
Бахалы көлик түие ғой,
Жаман да болса перзентин,
Өз малына ийе ғой.

Бийперзентке ул берсе,
Қоярға жер таппайды,
Аш адамға мал пйтсе,
Соярға көзи қыймайды.

Әкеси байдың қызы бай ма?
Әкесиниң байлығын арқалай ма?

Он күйеудің кемисин көрметен ана,
Бир келинин минин көргити болар.

Ат-тоны бар кисиниң,
Той-жыиынға барысы бар,
Ул-қызы бар кисиниң,
Қудалыққа барысы бар.

Улау-тоны сай киси,
Уллы тойға барысар,
Улы-қызы бар киси,
Улыс күни жарысар.

Ул усылды, қыз қылықлы болса –
Ерте дәулет,
Ул усылсыз, қыз қылықсыз болса –
Ерте мийнет.

Қыз – көздің қурты.

Қызым, саған айтамаң,
Келиним, сен тыңла.

Ата көрген оқ жонар,
Ене көрген тон пишар.

Келин бийе жасырар,
Қылұасын таудан асырар.

Ағасы бардың ырысы бар,
Иниси бардың тынысы бар.

Кемпир – үйдин тығыны,
Өлеғойса – шығыны.

Улдың саўлаты бир басқа,
Қыздың саўлаты бир басқа.

Қыз ағасыз болмас,
Көл сағасыз болмас.

Қымызды ким ишпес,
Қызды ким айтпас.

Залым болсын, зулым болсын,
Ғәрези улым болсын.

Жарлыдан келип паң болса,
Улың зәлел келтирер,
Атың журтка даң болса,
Қызын зәлел келтирер.

Ойнаса, улы жеңер,
Аразласса, атасы жеңер.

Улың – сүт, ақлығын – каймақ.

Ҳаялсызға раҳат жоқ, улсызға дәулет жоқ.

Әкени сөккен ул оңбас,
Шепени сөккен қыз оңбас.

Әке тұрып, ул сөйлегеннен без,
Шепе тұрып, қыз сөйлегеннен без.

Отыз улым болғанша,
Олақ болса да палым болсын.

Ул сабағанға күн тууар,
Қыз сабағанға нәлет жауар.

Улдың бир көзи жоқ,
Құлдың еки көзи жоқ.

Урысы бас ул болмас,
Кериси бас келин болмас.

Қыз қырық шырақлы,
Бири жанбаса, бири жанар.

Ер баланы еркелетсең, нар болар,
Қыз баланы еркелетсең, ғар болар.

Қызды күте билмеген күн етер,
Жипекти түте билмеген жүн етер.

Қызға – қырық үйден тыйыу,
Бир үйден – жыйыу.

Қыз сақладың – қоз сақладың.

Қыздың үйи қыннан тар,
Ининиң үйи иннен тар.

Қызалақ басқа, қыз басқа,
Шайтан басқа, жин басқа.

Ешкіли қой өреген,
Қызды үй өсекши.

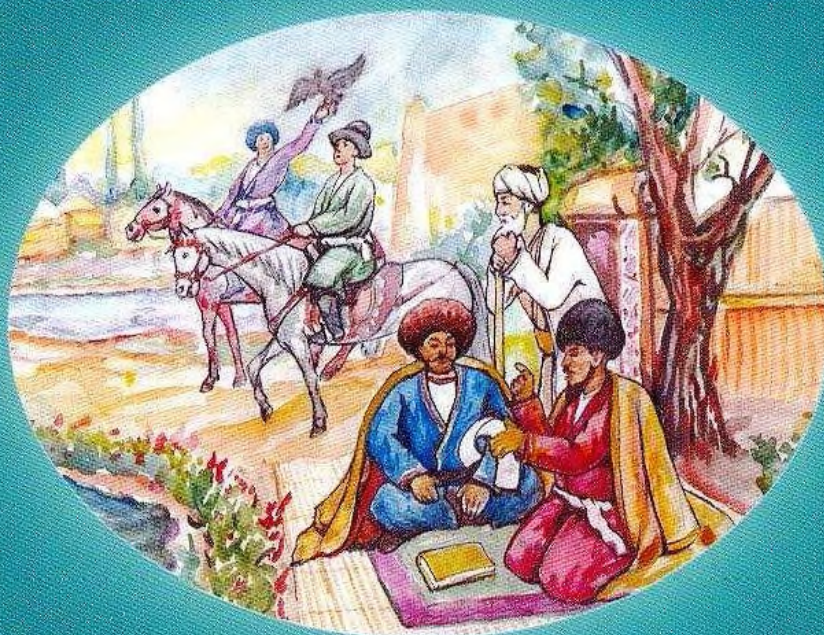
Аттын сырнын ийеси билер,
Қыздың сырнын шешеси билер.

Баланың иси батпаңдай,
Келиннің сөзи кетпендей.

Жерге түскен – жетимдики.

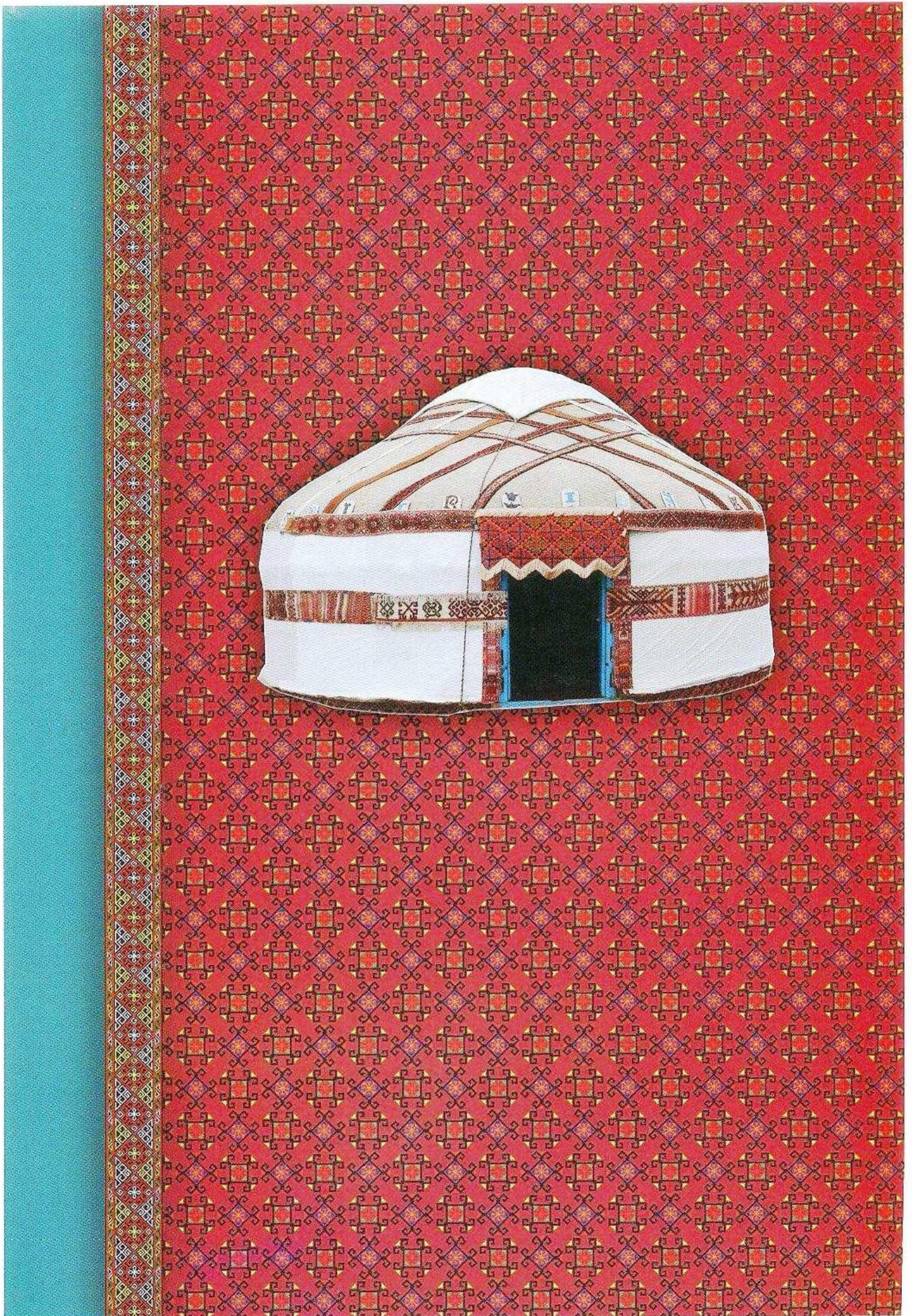
ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

89-ТОМ

НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

(ИНСАН ХӘМ ИНСАНИЙЛЫҚ ПАЗЫЙМЕТЛЕР
ҲАҚҚЫНДА)

Бирлик бар жерде тирилик бар.

Алтау ала болса,
Ауыздагыны алдырар,
Төртеу түөл болса
Төбедегини түсирер.

Бирлескен озар,
Бирлеспеген тозар.

Ел аузында серт болса,
Ауызбирлик берк болар.

Байлык – байлык емес,
Бирлик – байлык.

Тиришиликтің күши бирликте.

Еки киши гүнакар болса,
Бир киши дәнекер болар,
Оған да биреу себепкер болар.

Қанша тулпар болса да,
Минип болмас жалғызды,
Қанша дана болса да,
Халық сүймейди азғынды.

Жалғыз төбе пана болмас,
Жалғыз ағаш сая болмас.

Жалғыз ағаш пана болмас,
Жалғыз бийе саба болмас.

Жалғыз ағаш орман болмас,
Жалғыз тербиш қорған болмас.

Көп ауыз бир болса,
Бир ауыз жок болар.

Жалғыз аттың шаны шықпас,
Жалғыздың үни шықпас.

Жалғыз аттың шаны шықпас,
Шаңы шыкса да данқы шықпас.

Саяқ жүрсен, таяқ жерсең.

Биреуден екеу жақсы.

Көпке кимнің дады жетеди.

Атадан жаратсаң, бешлерди жарат,
Жалғызды жаратқанша, тасларды жарат.

Көп тилеги кабыл.

Қалтаңдағы – ортаңдағы.

Билек бир болса да, бармақлар басқа,
Нәсиди бир болса да, парқы басқа.

Ауызбиршилик – байлықтың нышаны.

Ауыз бир болса, аспандағыны аударар.

Өзим билемен деген басқа ұайран салар,
Көп биледи деген бағқа қорған салар.

Көптей тентек болсаң да,
Көпке тентек болма.

Шәрияттың шарымы көп,
Бирлик етсең, барымы көп.

Жәнжел жақсылыққа апармас.

Паданың аузы бир болса, бөриге алдырмас.

Бармағың бирикпесе, ийне де илинбес.

Мингеспе, мингессең – үндеспе.

Бир ели ауызға еки ели қакпак керек.

Биреу билмегенди биреу биледи.

Ауызбиршилик қайда болса,
Берекет сонда болар.

Бирдин абырайы – мыңның абырайы.

Тозған ғазды топланған ғарға жем қылар.

Жалғыз жүрип жол тапқанша,
Көпшилик пенен адас.

Көргенди төнеден сора,
Төне билмесе, көптен сора.

Көп жыйылса, жоқ табылар.

Көпшилик қайда болса,
Тоқшылық сонда болар.

Көпшилик қайда болса,
Бағ-дәулет, Қызыр Ильяс бари сонда.

Көп биледи деген күлер,
Өзим билемен деген өлер.

Уу ишсең рууын менен.

Өнер алды бирлик,
Ырысқал алды тирилик.

Бирликти бузған – ақмақтың иси,
Қатардан калған – табанның иси.

Ердің ерлигин билмеген,
Қудайдың бирлигин билмес.

Бирлескен көп ис қылар,
Бири арқау, бири ерис болар.

Кеңесіп пішкен тон ұзын болар.

Жауға барсаң, бәрің бар,
Дауға барсаң, бириң бар.

Жалғыз үйдин тамағы жетсе де,
Табағы жетпес.

Бир рет дузын ишкенге,
Қырық күн сәлем бер.

Бир салмадан мың киcи суу ишпес.

Бир жеңнен қол,
Бир жағадан бас шығар.

Үйінде бирлиги жоқтың,
Кеулінде кайғысы көп.

Ас болса, қазан табылар.

Бир есик жабық болса,
Қырық есик ашық.

Жууазшының қоңсысының қоңсысы.

Айырылсаң, азарсаң,
Бирлессең, озарсаң.

Бирлик, бирликтің түби –
Тирилик хәм ийгилик.

Бирлик озар, бирлиги жоқ тозар.

Бармақ бирикпей, кесте тигилмес.

Билгенімди тилеме, бирлигимди тиле.

Алыстан көрген алдырмас,
Жолдасын жауда қалдырмас.

Өсер ердің белгиси,
Бири тийриң, бири пал,
Өспес ердің белгиси,
Бири таян, бири мал,
Азамат ердің белгиси,
Дүзде патша, үйде қул.

Арғымақ аттың белгиси,
Азғана отлап, көп жууғар,
Азамат ердің белгиси,
Азғана сөйлеп, көп тыңлар.

Бирин қуйрық, бириң канат бол.

Қырық киcи бир жақ,
Қыныр киcи бир жақ.

Бир дәстурхан қасында,
Онлаған адам оңысар,
Бир жемтиктің үстінде,
Еки ийт неге таласар?

Ийттің аузы ала болса да,
Бәри келгенде биригеди.

Бирликсиз күш болмас.

Сырын билмеген адамға,
Сырласайық кел деме,
Ауызбиршилик болмаса,
Ауыл да болса, ел деме.

Сырын билмеген адам менен дос болма.

Сырын билмеген аттың сыртынан айланба.

Ауызбиршилик – байлықтың сағасы.

Бириккен ис бел талдырмас.

Билгенімди тилеме, бирлигинди тиле.

Бирлик болмай, тирилик болмас.

Бириккен жау жеңер.

Екеу болып бирге тұрмас,
Көзлі болып көрте тұрмас.

Еки кәлендер бир төсекке сыяр,
Еки бай бир елге сыймас.

Еки жаман ел болмас,
Ел болса да, қатарға қосыла алмас.

Қол қолды жууар,
Еки қол биригип бетти жууар.

Қасқыр көрген ийттиң аузы бир болар.

Қазан ошақтың аяғы үш болар,
Биреуі-биреуіне күш болар,
Биреуі жығылса, бәри еш болар.

Биреу болса – куда, екеу болса – ұапа.

Биреу болса – ес,
Екеу болса – жолдас.

Берекет, қайда барасаң?
Ауызбирликке бараман.

Бир үйли иплас,
Бири-бирине қас.

Бирдики мыңға,
Мындыки әламға.

Сыйлағанды сый билмес,
Сыйпағанды ешек билмес.

Өзинди жаттай сыйла,
Жат бойыннан түңилсин.

Жасүлкенди сыйласаң, төрден орын бер.

Ийесин сыйлаған,
Ийтине сүйек салар.

Өмир қызығы – сыйласық.

Санаспаға дос жақсы,
Сыйласпаға жат жақсы.

Сыйласаң, сый киси,
Сыйламасаң, бир киси.

Хәрким сыйлағанның қулы.

Ер сыйлаған есикте отырмас.

Күши бар залым халықты,
Сыйлатпақ ушын жылағар,
Әдепди адам өз басын,
Сүйдиргеннен сыйлатар.

Тири сыйлаған бий болар,
Өли сыйлаған бай болар.

Сыйласаң, сый көрерсең.

Сыйласқанға не жетеди?
Сөйлескенге нең кетеди?

Арғымақ ат шаршамас қыйнағанға,
Басыңды қос дос билип сыйлағанға.

Тәркин сыйлағанның төбеси ойық.

Көримликке қошқар бер,
Сыйласықлы екеп дер.

Әкесин сыйламағанды баласы сыйламас.

Жасүлкенди сыйласаң,
Мұрадына жетерсең,
Жамаңлық етсең нахақтан,
Тұңғыйыққа кетерсең.

Хүрмет етсең қатарың,
Үлкен тутар басыңды,
Хәдден асып бир күни,
Тыялмай жүрме көз жасыңды.

Сыпайы сүйгенин сыйлар.

Адамгершиликтің жақсысы –
Жасүлкенди сыйлау.

Сыйламаға пулың болмаса,
Сыйпамаға тилиң болсын.

Үлкенди сыйламағанға жау неге керек?

Қуаңды қудайдай сыйла.

Танымасты сыйламас,
Жек көргенди мақтамас.

Саламат жасап, сау гезер,
Зинаға кеуил бермеген,
Халықтан хұрмет көре алмас,
Өз қәдирин билмеген.

Ақмаққа хұрмет қылсаң,
Қорқыттым дейди.

Хұрметке – иззет.

Хұрмет жасқа да, жасы үлкенге де бірдей.

Хұрмет етсең, хұрмет көрерсең.

Ғаррыға – хұрмет, жасларға – иззет.

Ерлик етип ас койдың,
Беглик етип алып койдың.

Мынды танығанша,
Бирдің атын бил.

Қазыласқан соң қарындас болмас.

Қардың суы қандырмас,
Өгей ене тындырмас.

Тириде татыуы жоқтың,
Өлгенде ашыуы жоқ.

Төрт аяқлыда бота татыу,
Еки аяқлыда бөле татыу.

Адам барған жерге адам барар,
Бели берк қорғанды алар.

Кеулиңе қарай қайтысың,
Желиуиңе қарай жортысың.

Қоңсы болсаң, қорған бол.

Ықлас пенен ас қойса,
Алдыңа бас қойғаны.

«Кел» демек бар, «кет» демек жоқ.

Кеуил-кеуилден суу ишер,
Қамыс бууыннан суу ишер.

Хәмме сениң менен меңдей болғанда,
Бул қалаға дәрұазамаң неге керек?

Ўаде – Аққумнан табысқайлы болсын.

Жақсы аттың тисин санама,
Жақсы адамның хаслын сорама.

Жаманды жақсы деме, малы бар деп,
Ешекте мал демеңдер, жалы бар деп.

Жақсы қатын белгиси,
Былғары қылар терини,
Жаман қатын белгиси,
Қарыздар қылар ерини.

Жаман аттан жайдағым жақсы,
Жаман қатыннан бойдағым жақсы.

Ел аралаған сыншы болар,
Тоғай аралаған үйши болар.

Жақсы қатын ерин ер қылар,
Жаман қатын ерин қара жер қылар.

Жақсы қатын–ырыс,
Жаман қатын–урыс.

Жаман қатын алғанның жауы үйінде,
Жақсы қатын алғанның тойы үйінде.

Жорға жүрисинен пул болар,
Жаман жүрисинен кул болар.

Пискен астың күйиғи жаман,
Жаман қатынның бийлиғи жаман.

Қыз ұақтында бәри жақсы,
Жаман қатын қайдан шықты?

Жақсы қатын арпа унып кәбап қылар,
Жаман қатын бийдай уныңды қарап қылар.

Жаман қатын қартайса,
Шарбая болар.
Жақсы қатын қартайса,
Кәйуаны болар.

Жаман жигит той бузар,
Жаман қатын үй бузар.

Жаман айғыр тайға қас,
Жаман қатын байға қас.

Пәмсизликтің белгиси,
Пайдалы менен пайдасыз,
Сөздің парқын ойламас.

Жаман сыйыр сүзеген келер,
Жаман қатын тезеген келер.

Жақсы атын мақтар,
Жаман қатынын мақтар.

Жаман қатын байына,
Жалғыз атын сойғызар,
Жақсы қатын жолдасың,
Жоқтан құрап тойғызар.

Жаман қатын байы менен ойнар,
Жаман байтал тайы менен ойнар.

Жақсы атқа бір қамшы,
Жаман атқа мың қамшы.

Жүйрік ат шабан болмас,
Жақсы адам жаман болмас.

Жақсы жаныңа жолдас,
Жаман малыңа жолдас.

Шортан балық жақсы болса,
Хийұаға бармас па еді?

Жаман адамға ис түссе,
Қал-жайыңа қаратпас.

Жақсы менен сауда қылсаң,
Керис болмас,
Жаман менен сауда қылсаң,
Тегис болмас.

Жақсы менен сауда қылсаң,
Түби биліс болар,
Жаман менен тамыр болсаң,
Түби урыс болар.

Жақсы болса алғаның,
Үйіңнен қонақ кетпес,
Жаман болса алғаның,
Шын достың да келмес.

Ийт жақсысы сауын болмас,
Ийттүйнектен қауын болмас,
Тамшы тамып жауын болмас.

Арғымақ аттың қуйрығы,
Бірде жипек, бірде қыл,
Тууысы жақсының белтиси,
Бірде төре, бірде құл.

Ешекти атқа санама,
Жақсыны жатқа санама.

Бұғаның өзи қартайса да,
Мүйизи қартаймас,
Жақсының өзи қартайса да,
Сөзи қартаймас.

Жақсының басына ис түссе,
Ашынар да ашылар,
Жаман адамға ис түссе,
Бір көтерілип басылар.

Жаман ойға суу түссе,
Өткел бермес кешиуге,
Жаман адамға ис түссе,
Жаныңды сорар шешиуге.

Ат жақсысы бір отыз,
Адам жақсысы еки отыз.

Ат жақсысы боз болар,
Ер жақсысы таз болар.

Тон жақсысы мауыты,
Ат жақсысы яұмыты.

Жақсының сөзи татлы,
Жаманның сөзи қатты.

Жақсының сөзи мазалы,
Жаманның сөзи ызалы.

Жақсының сөзи жетеди,
Жаманның сөзи өтеди.

Жаманның өзи кепил,
Жақсының сөзи кепил.

Жаманның жүзи тегис,
Жақсының сөзи тегис.

Жақсының сөзине қара, өзине қарама.

Жақсының жүрген жери базар,
Жаманның жүрген жери мазар,

Жақсының сөзи рәхәт,
Жаманның сөзи жанға хазар.

Жақсының өзи де жақсы,
Қамырдан қыл тартқандай сөзи де жақсы.

Жақсының сөзи – гүл, жаманның сөзи – шөл.

Жақсының сөзи – пал, жаманның сөзи – уй.

Жаман жегенин айтар,
Жақсы билгенин айтар.

Жақсыға көп ерер,
Жаманға шөп ерер.

Жақсыға сөз айтсаң, сөзди аўлар,
Жаманға сөз айтсаң, асаўдай туўлар.

Жақсының кеги –
Жипек орамал кепкенше,
Жаманның кеги –
Басы гөрге киргенше.

Бир жаманның кесапатынан,
Мәўжиреген дәрья қурайды.

Бир жаманның кесири жети журтқа тийер.

Бир тислесен де, май тисле,
Хәргиз жүрек талдырмас,
Жақсы менен жолдас болсаң,
Кеўлинде әрман қалдырмас.

Жақсыдан жаман туўар,
Ыссы нанға алғысыз.
Жаманнан жақсы туўар,
Адам айтса нанғысыз.

Өзи жаманның сөзи жаман,
Өлерменнің көзи жаман,

Биреўге гөр қазсаң, өзиң түсерсен.

Еки жақсы бас қосса,
Бирин-бири қыялмас,
Еки жаман бас қосса,
От басына сыялмас.

Еки жақсы бас қосса,
Қыл өтпейди арадан,
Еки жаман бас қосса,
Қол кетпейди жағадан,

Еки жақсы қосылса,
Айдын-шалқар көл болар,
Еки жаман қосылса,
Еки арасы шөл болар.

Жақсыны көрмек ушын,
Ақмақты ермек ушын.

Жақсыны көрмек – сүннет.

Жаманға жақсы ат жараспас,
Жақсыға жаманат дақ болмас.

Дүньядан жақсы да өтеди,
Жаман да өтеди.

Жақсыны жаманлаў менен қуны кетпес,
Жақсыға мың жаманның қуны жетпес,
Ақсақ ийт мың көкке қарай үрген менен,
Аспанда алтын айдың нуры кетпес.

Жақсыны көрип пикир ет,
Жаманды көрип шүкир ет.

Жақсы болғаны қайсы,
Жаманды кеширмеген соң,
Батыр болғаны қайсы,
Жаўдың үний өширмеген соң.

Жақсыда мин жоқ,
Жүйрикте сын жоқ.

Жалынсаң, жақсы кеширер,
Жанысаң, полат кесер.

Етиги жаман төрте шықпас,
Жеңи жаман ас ише алмас.

Жорғаның қәдири желгенде билинер,
Жақсының қәдири өлгенде билинер.

Жаманларға олжа түсер,
Бөлісе алмай көпке түсер.

Жақсылық ағаш басында,
Жаманлық аяқ астында.

Жаманның үсти суў болса,
Кеппестей көрер,
Жаманға мал пйтсе,
Кетпестей көрер.

Жүйрик болмай, шабан болмас,
Жақсы болмай, жаман болмас.

Жақсы сынаў менен жарыйды,
Жаман сынаў менен қарыйды.

Жаксы жүрген жерине кепт салар,
Жаман жүрген жерине от салар.

Жаксыдан жаксы туўса – әдет,
Жаманнан жаксы туўса – тәәжжип.

Жаксыдан жаман туўса,
Еми табылмас,
Жаманнан жаксы туўса,
Теңи табылмас.

Жаксынын үйи түссе, күйи түседи,
Жаманның үйи түссе, мийи түседи.

Жаксы жерге түскен келин – келин болар,
Жаман жерге түскен келин,
Келсап пенен кели болар.

Жаксы болсан жердей бол,
Барин шыдап көтерген,
Таза болсан суўдай бол,
Барин жуўып кетирген.

Жаксыны жат деме,
Жаманды өзим деме.

Жаксы жигит ҳазиллеспере келеди,
Жаман жигит төже иппеге келеди.

Жаксының аттан жығылғаны да жаксы.

Көргенсиз дегенге апыўланба,
Көргенинен көрмегениң көп.

Жаксыны жаман кийим ишинде таны.

Жаксының барсаң қасына,
«Бери кел» деп тақырар,
Жаманның барсаң қасына,
Ап жолбарыстай ақырар.

Жаксының нуры шашылар,
Жаманның нәпсиси ашылар.

Жаксы консыны сатып ал,
Жаманнан басың тартып ал.

Ақмақ қара күпине мақтанар,
Айыплы сәл нәрседен жасқанар.

Арық пенен семиздің баўыры бир,
Жаксы менен жаманшың жамбылы бир.

Жаксы қуска жаман қус,
Таплаў менен тең болар,
Жаксы қызға жаман қыз,
Бағы менен тең болар.

Таўдын төбесине қара, түбине барма,
Жаксының атын есит, үйине барма.

Жаксыны жатқа берме,
Дуппанын күлер,
Жаманды досқа берме,
Елин бүлинер.

Жаксыға берсең асыңды,
Жаксы сыйлар басыңды,
Жаманға берсең асыңды,
Ийтке таслар лапыңды.

Жаксы көртепине қурт берер,
Жаман көртегине сырт берер.

Қатынның жаксысы тойда белли,
Аттың жаксысы жыйында белли.

Алғанын жаман болса, өмириң хорлық,
Мингениң жаман болса, қампыға зорлық.

Алғаның жаман болса, сата алмайсаң,
Алты ай алған майыңнан таталмайсаң.

Жаксы сыншы жол силтейди,
Жаман сыншы жүрегиңе ис түйрейди.

Жаманнан қап,
Жаксыға жантас.

Жаксыға ашық бол,
Жаманнан кашық бол.

Жаксыға айтсаң бир тәпти,
Алдына басын ийеди,
Жаманға бир ис тапсырсаң,
Питкенге ишиң күйеди.

Жаксыға барып жалынсаң,
Гүнайыңды кешер,
Шын полатты жаңысаң,
Силтеген жерден кесер.

Жаксы менен сөйлессен, зейнин ашылар.

Жақсы ас қалғанша,
Жаман қарын жарылсын.

Жақсы дос ашып айтар,
Жаман дос қасып айтар.

Татыў-дос болған адамлар,
Бир-бирине қарасар,
Негизи жақсы адамлар,
Кек сақламас, жарасар.

Жаманлықтың алдын ал,
Жақсылық қайда барады?

Питер истиң басына,
Жақсы келер қасына.

Жақсының кеги болмас.

Жақсының иси менен аты өлмес.

Жақсы адам ай менен күнге тең,
Жарығы ортақ әлемге.

Жаман ырым етер,
Ырымы қырын кетер.

Жақсы адам сөз мәнисин аңлайды,
Жаман адам пасық сөзди тыңлайды.

Жақсы адам жағар шийрин жаныңа,
Жаман адам бояр қызыл қаныңа.

Жақсы менен жанассаң,
Дәртиң қалмай төгилер,
Жаман менен жанассаң,
Қабырғаң қалмай сөгилер.

Жақсыға үрдис еткен жаманға жууымас.

Жақсылыққа жақсылық,
Хәр кисиниң исиди,
Жаманлыққа жақсылық,
Нар кисиниң исиди.

Атың жақсы болса, жолдың пырағы,
Улың жақсы болса, кеуил шырағы.

Жақсы ат артынан сүринер.

Арғымақтың жақсысы –
Минсең көлик, сатсаң пул.

Ер жақсысы елден шықпас,
Ер жаманы сөзден шықпас.

Жақсылықты жайына қыл,
Жақсылығың хеш болмасын,
Қуры сымбатқа қызықпа,
Дәнеси жоқ пуш болмасын.

Жақсының жаты болмас,
Жаманның уяты болмас.

Қазанға жантаспа,
Күйеси жуғар,
Жаманға жантаспа,
Бәлеси жуғар.

Бир көрип жақсы деме,
Жаман шықса қәйтерсең,
Бир көрип жаман деме,
Жақсы шықса қәйтерсең.

Тамағы жаман хайтта өлер.

Жақсы менен дос болсаң,
Сыртыңнан сирә сөз айтпас,
Ишинде сумлық сақламас.

Жаман өзи бола алмайды,
Болғанды көре алмайды.

Жақсының қайыры тийер хәр жерде,
Жаманның кесире тийер тар жерде.

Жаманлық тоғай тезбейди, адам тезеди.

Жақсының қолы ағада болар,
Жаманның қолы жағада болар.

Жаманның төрінде болғанша,
Жақсының төрінде бол.

Жақсыға айтсаң, питер,
Жаманға айтсаң, күлер.

Ийт жаманы дүз қорыйды,
Жигит жаманы қыз қорыйды.

Жақсыдан шарапат,
Жаманнан кәсапат.

Жақсыда кек болмас,
Жаманда тек болмас.

Жақсының өзи өлсе де, сөзи өлмес.

Жақсы ойын айтар,
Түсинген қулық етер.

Жаман көлдин суы ашшы,
Жаман тонның бийти ашшы,
Жаман адамның тили ашшы.

Жаман да болса ағамыз,
Жақсыны қайдан табамыз?

Жақсы ийт өлимтигин аўлаққа таслар,

Жаманнан кайт, жақсыны айт.

Саллақыдан жуғас ийт жақсы.

Бир ғарипке ис түссе,
Жақсы көмек береді,
Жаман күлип кетеді.

Алтын айнымас,
Жақсы қартайса да, алжымас.

Аққу қустын төресі,
Жалғыз жүріп отламас,
Пын жақсының белгиси,
Жаман сөзди хопламас.

Жақсының жүрген жери гүлистан,
Жаманның жүрген жери төристан.

Жақсы кетип, жаман қалды,
Дәни кетип, сабан қалды.

Жақсы адам адамгерлик билдирер,
Жаман адам найзасына илдирер.

Жақсы болса ағасы,
Бийжағдай жерге жумсамас.

Жақсы өтириктен жаман ырас жақсы.

Жаман үйден суу өтпес қосым жақсы.

Жақсы киси қартайса да, ақылдан састпас,
Жақсы ат қартайса да, жүрисин бузбас.

Жақсыны халық мақтар,
Жаманнан халық датлар.

Жақсы келди дегенше,
Жарық келди десейши,
Жақсылықтың ууытын,
Алып келди десейпи.

Жаманнан болса жасауыл,
Елди жауға алдырар,
Жақсыдан болса жасауыл,
Отырқыды ел қылар.

Жаманға айтсан сырыңды,
Бир сындырар кырыңды.

Жақсы жолдың ұзыны жақсы,
Жаман жолдың қыскасы жақсы.

Жаман жақынын жейди,
Иппиндеги пақырын жейди.

Жаманға айтқан сөз – мази бир кулақ,
Жақсыға айтқан сөз – қолға услаған таяқ.

Жақсының алды – ағып турған дарья,
Жаманның алды – шөл-жазйира.

Жаман адам – тана,
Жақсы адам – пана.

Жаны атыса, тили шығар,
Қарны ашыған урлық қылар.

Жақсы қырында толар,
Жаман қырында солар.

Жаман тамаққа келер,
Жақсы қонаққа келер.

Жақсыдан түңилип жүрме.

Жамандық пайда етпес,
Жақсылық заяға кетпес.

Жақсы – халыққа жолдас,
Жаман – малға жолдас.

Жаман маллы болса, жақынын танымас.

Жақсы әке жаман балаға едиу жыл азық.

Жақсының үйи менен дүзи бирдей,
Кеуили дарья-көлдей.

Жақсы адам қартайса,
Жазып қойған хаттай,
Жаман адам қартайса,
Жанбай қалған оттай.

Жақсы адам – жан тынысы,
Жақсы жер – ел ырысы.

Жақсы өлсе, ат қалар,
Жаман өлсе, не қалар?

Жаманнан қутылған ақыл.

Жақсы жеңілдим дейди,
Жаман жеңдим дейди.

Жақсы өлип, жаман қалса, барма,
Жаман өлип, жақсы қалса, қалма.

Ким береді жақсысын сүйиндирип,
Жаманыңды сүйе бер кийиндирип.

Жигиттің жақсы-жаманын дүз айырар.

Алтын жерде қалмас,
Жақсылық жолда қалмас.

Жақсылық жерде қалмас,
Алмас қадирсиз болмас.

Жаманның бетине күлип қарасаң,
Көйлегине жамау тилейди.

Мәрхамат қылмақ жақсы ис,
Орнын тауып қылынса.

Жақсылық етсең ешекке,
Зыррық урар төсекке.

Жақсы бала жаман атаны төрге шығарар,
Жаман бала жақсы атаны есикке шығарар.

Жақсы өзін өзи пәс тутар,
Жаман өзін өзи мәс тутар.

Жақсыны тартсаң, келеди,
Ортаға жалғыз қыл менен,
Жаманды тартсаң да келмейди,
Қыл шылбыр менен.

Жаман жолдастан таяқ жақсы.

Жақының жақсы болса,
Күннің батқанын билмейсең,
Қатының жақсы болса,
Таңның атқанын билмейсең.

Қызың жақсы болса,
Келип-кеткенин билмейсең,
Күйеу балаң жақсы болса,
Күннің өткенин билмейсең.

Жақсы менен қоңсы болсаң,
Алысарсаң-берисерсең,
Жаман менен қоңсы болсаң,
Қағысарсаң-кейисерсең.

Жақсы менен қоңсы болсаң,
Исиң зауқы сападур,
Жаман менен қоңсы болсаң,
Исиң жәбри-жападур.

Жақсы менен сырлассаң,
Дәртің қалмай төгилер,
Жаман менен сырлассаң,
Абырайың төгилер.

Жақсыға жақсы жанасқан,
Ақбаулы үйге жарасқан,
Қостар болып жалшымас,
Кем-зиятты санасқан.

Жаман менен жанасқан,
Ол да бир ийт таласқан,
Қоңсы-қоба хәл-хәллеп,
Қызығына қарасқан.

Жақсы адамға қарыз берсең,
Аларсаң да озарсаң,
Жаман адамға қарыз берсең,
Табаныңнан тозарсаң.

Жақсы көрген сүйіп айтар,
Жаман көрген күйіп айтар.

Жақсы менен сапар шексең,
Билмегенди билерсең,
Жаман менен сапар шексең,
Жанған оттай сөнерсең.

Жақсы болса жийенің,
Урланғаны түйеннің.

Жақсы аршыл келер,
Жоғына баршыл келер.

Тасып акса кызыл суу,
Жылға менен, сай менен,
Жақсының да атағы,
Көтерилер сый менен.

Жолдасың жақсы болса, жаўға бермес.

Жақсы хаял ериниң жақсысын асырар,
Жаман хаял ериниң абырайын жасырар.

Елди жаман бузар, жақсы дүзер.

Айыратуғын жаман бар,
Қосатуғын жақсы бар.

Жигит жаманы төрте шықпас.

Жақсы – үйине қул,
Жаман – малына қул.

Жақсы – жәрдем етер,
Жаман – түбиде жетер.

Жақсы – тауып айтар,
Жаман – қауып айтар.

Жақсы ярдын қадирин бил,
Бир жаманға түспестен бұрын,
Жақсы жайдын қадирин бил,
Қарабахана болмастан бұрын.

Арзан-қымбат нырқы бар,
Жақсы-жаманның парқы бар.

Жақсының бағына алма,
Жаманның бағына тауға.

Жамандықты көп қуўған,
Бир балеге жолығар,
Жақсылықты көп қуўған,
Бағ-дәулетке жолығар.

Жақсы қыз – жағадағы қундыз,
Жақсы жигит – аспандағы жұлдыз.

Теги жақсының белгиси,
Қайғысын көпке билдирмес.

Таз басын жасырмас,
Жақсы хаял асын жасырмас.

Жаманды жиберсең, бұлдирип келер,
Жақсыны жиберсең, тындырып келер.

Айланып та болса, жол жақсы,
Қартайса да, қыз жақсы.

Гөнесіз жана болмас,
Жамансыз жақсы болмас.

Жаманның жанына барма,
Қотырдың қолайына барма.

Жақсы хаял, жақсы ат,
Күлместен бұрын күлдирер,
Жаман хаял, жаман ат,
Өлместен бұрын өлтирер.

Жақсы қыз ерте турып шашын тарар,
Жаман қыз ерте турып нан сорар.

Жаманның жанында болғанша,
Жантақтың түбінде бол.

Жипек тонның ишинде,
Жақсы-жаман танылмас.

Жақсылық ет, суўға ат, халық билер,
Халық билмесе, балық билер.

Жақсы аттын өлими –
Жаман ийтлердин байрамы.

Жақсының қадери болмас.

Жақсыға күн жоқ,
Жаманға өлим жоқ.

Жаманның жақсысы болғанша,
Жақсының жаманы бол.

Жақсы менен ойнасаң, күнде базар,
Жаман менен ойнасаң, көңил бузар.

Жақсы қылық дуппанынды дос етер,

Жақсының жақсысын айт, ийманы тассын,
Жаманның жаманын айт, ийманы қашсын.

Жаманның жети жерде зәлели тийер.

Өзиң жақсы болсаң, бизиң үйде ас бар,
Өзин жаман болсаң, бизиң үйде тас бар.

Өзиң жақсы болсаң,
Өмирде еки кисилик орнын бар.

Ақылы асқан жақсыны алысым деме,
Ақылы жоқ жаманды жақыным деме.

Қарамықтың дәни болғанша,
Бийдайдың сабаны бол,
Жаман елдің жақсысы болғанша,
Жақсы елдің жаманы бол.

Жақсыдан ат қалар,
Жаманнан дат қалар.

Жаман ат терпил,
Жаман адам кекпил.

Жаман артық қыламан деп тартық қылар.

Жаман сырын айтаман деп шынын айтар.

Жаманды жанға санама,
Ешекті малға санама.

Жақсы сыналғу менен жарыйды,
Жаман сыналғу менен қарыйды.

Жаманлық көрмей, жақсылық болмас.

Жақсы орынға таласар,
Жаман асқа таласар.

Жақсыға таң жууымас,
Жаманға мал жууымас.

Жақсы алдында жазыларған,
Жаман алдында тарыларған.

Жақсыға жаптастыр,
Жаманнан ажырастыр.

Жаманның қолына бергенше,
Жақсының жолына бер.

Жаманның берген асынан,
Жақсының айтқан сөзи артық.

Жаманның жаны татлы,
Байдың малы татлы.

Жақсы адам мақтанса,
Жаманнан жалбарышып қалдым дер,
Жаман адам мақтанса,
Жақсының жағасынан алдым дер.

Жеңгем жаман болса да, жағам жақсы,
Өзим жаман болсам да, ағам жақсы.

Жыласыуға жақын жақсы,
Сыйласыуға жат жақсы.

Жаманның малы үйінде күйер,
Ердің малы жыйында күйер.

Жақсы ат жанға шерик,
Жақсы хаял малға шерик.

Жаман тоқлы тез қартайар.

Жууас түйе жүклемеге жақсы,
Жас бала алдауға жақсы.

Жемесе де май жақсы,
Бермесе де бар жақсы.

Жақсы жарлыдан шығар,
Адамгерпилик арлыдан шығар.

Елин жаман болса,
Бир жақсыны сағала,
Атың жаман болса,
Өртекенің мүйизи менен тағала.

Шыранын жарығы түбине түспес,
Жақсының қәдири жақынына билинбес.

Жақсы қызлар дәйтте-тойда сайлаңар,
Жаман қурысын, от басында айлаңар.

Жаман адамның баслауынан,
Жақсы адамның силтеуі артық.

Жаманның иси миннетти,
Жақсының иси жәннетти.

Жақсыға жалынсаң, жаның қалар,
Жаманға жалынсаң, жаныңды алар.

Ақыллыға бир сөз бас,
Ақмаққа мың сөз әбес.

Жаман адам жақсы болмас,
Ылақ шауып, бақсы болмас.

Жаман өз ағасын жазалар,
Киси ағасын сағалар.

Жақсылық қылсаң өзиңе,
Жаманлық қылсаң өзиңе.

Жақсылыққа бақсаң – қут,
Жаманлыққа бақсаң – жут.

Жақсыдан қол үзбе, жарлы екен деп.

Үлкеймек өзиннен,
Киширеймек сөзиннен.

Жаман менен салысып, жақсы болма.

Жаңаның көбинен жақсының азы жақсы.

Жақсы болсаң, асыңды жерсең,
Жаман болсаң, басыңды жерсең.

Жақсылық сууға батпас,
Бир шығар, тегин жатпас.

Жақсыға жаман қосылса, жаудай болар,
Еки тентек қосылса, саудай болар.

Орақшының жаманы орақ таңлар.

Жаман қазыушы бел таңлар.

Жаманлық ислегенте жақсылық қыл.

Жаман атқа жал питсе,
Қасына көлик қондырмас,
Жаман адамға мал питсе,
Қасына қонсы қондырмас.

Жаман сыйыр жазда бузаулар.

Жаман ат соқпақшыл,
Жаман адам тақмақшыл.

Бийдәулет базарға барса, сум хабар табар.

Еси жоқ есирме болар.

Төрт аяғы тен жорға,
Шүдигарды бузбайды,
Хасылында бар киси,
Мерекеде бузбайды.

Жаман адам тыррайса, елге сыймас,
Алабуға тыррайса, көлге сыймас.

Балықшының қолынан ауы кетпес,
Жаманның басынан дауы кетпес.

Қалыңға қусың түспесин,
Жаманға исиң түспесин.

Бийдәулетти түйениң үстінде ийт қабар.

Тоны жаманды ийт қабар,
Пейли жаманды қудай табар.

Шөл жаманы – ақсар,
Адам жаманы – қақсал,
Қатын жаманы – кербаз,
Айтқанның тилин алмас.

Қус жаманы сауысқан,
Адамның болар жаманы,
Гәптин кейнин қууысқан.

Ул жаманы ыңқылды,
Күнде үйиңде қыңқылды.

Қыйсық адам дүзиу жолды излемес,
Дүзиу адам қыйсық жолды гөзлемес.

Булттан шыққан күн ашшы,
Жаманның сөзи ашшы.

Бир сынаған жаманды,
Еки қайтып сынама.

Адамның өзи жаман емес,
Тили жаман.

Туқымы жаманның өними жаман,
Негизи жаманның өлими жаман.

Жаман адам жүрисинен күң болар.

Гүллән айып өзиңде,
Қум қуйылсын көзиңе.

Жаманға сөз айтсаң,
Арты менен тыңлайды.

Жаман адам иске олақ,
Өз үйіне өли қонақ.

Хаялды жаман десең,
Ишінде апан да кетеди.

Кемликке – кемал,
Менменге – зауал,
Ким жаманлық етсе,
Өз пейлинен табар.

Жаңа көрпе, жаңа дастық,
Жатқармайды дәулет тасып,
Жаман көрпе, жаман дастық,
Жатқарар қырсық басып.

Биреуіге етсең жаманлық,
Болмайды кейни аманлық.

Күн жаманы кетер,
Адам жаманы кетпес.

Жаманнан жарты қасық.

Жаманға жақ болма.

Жаманды жаман десең,
Батпан жамау жамалар.

Жаманды жаман дей берсең, жаның кетер,
Көрінгенге қызба болма, малың кетер.

Турпайылық етип, алпайымлық ізлеме,

Жаманға сақал питең,
Ол да түкирик пенен кетер.

Жаманның жағасы жыртық,
Бир қылығы артық.

Аяғы жаман төрди былғар,
Аузы жаман елди былғар.

Жаман менен үйір болма,
Ақыры басына жетер.

Аса жаман болмасаң,
Аса жарлы болмасаң.

Үй жаманы төле,
Дем аларсаң өле.

Секили жаманның қосығы жаман.

Көктегі жұлдыз жыйылса,
Толысып тууған айша жоқ,
Өшпең жаман жыйылса,
Күшине толған нарша жоқ.

Сүүдың басы булақ болса да,
Аяғы қуяр теңізге,
Жақсыдан жаман туўса да,
Тартпай қоймас негізге.

Шығысы жаман қамысты,
Суу ишпіннен от алар,
Пейли жаман адамды,
Түйенин үстинен ийт қабар,
Тууысы жаман баланы,
Жатырында дәрт адар.

Қас жаманның белгиси –
Қасындағысын қарақты дер.

Жаманға сейил де – сейил,
Сергелдең да – сейил.

Жаманға жантасып жүрме,
Жантассаң да пайкасып жүрме,
Билегімде күшим бар деп,
Зор менен айкасып жүрме.

Дуз ишкен жериңе жаманлық етпе.

Жақсы ас жаман ауырыуға ем.

Қоңсын жаман болса,
Көпип қутыларсаң,
Малың жаман болса,
Сатып қутыларсаң,
Хаялың жаман болса,
Қайтип қутыларсаң?

Күйеу жаманы – ынжық,
Көп сөйлесе – быжық.

Жаманға жалынғанша,
Жат та жаныңды қарман.

Жаман кийимің жоқ болса,
Жана кийимің қор болар.

Жас пенен ғарры билимде теңлесер,
Хан менен кара майдаңда теңлесер,
Жақсы менен жаман өлгенде теңлесер.

Жамаңлықты айт та,
Жақсылықты таяп қой.

Көгершин деген құс болар,
Бұғып барсаң аттырмас,
Адамзаттың жаманы,
Пискен астан таттырмас.

Жаман жолдасын жаманлар.

Жаманды қарауыл қойды дегенше,
Жау келди десеңши.

Жаман шапанның ишінде де киси бар.

Ел қорығап сақшы болар,
Жаман адам тыңшы болар.

Шын қасылдан бий болса,
Бийгүна қолды байлатпас,
Жетеси жаман бий болса,
Истиң соңын ойламас.

Жаманларға сырыңды айтпа,
Келген жерде сөздеп қайтпа.

Қарауылдың жаманы,
Алдырып болып өкинер,
Палуанның жаманы,
Шалдырып болып өкинер.

Жаман қой исегинде қартаяр.
Ала сыйыр жоғалмас,
Өзели жаман оңалмас.

Жаман ийт күндіз үрер.

Жаман бүркіт бір шымшыққа зар.

Жаман ийттің атын Бөрибасар қояр.

Жүре отырған жүргеннен жаман.

Дәмиқкеннен қуныққан жаман.

Жаман айтпай жақсы жоқ,
Жазатайым ис болар.

Жамаңлық ислесең, жақсылық күтпе.

Бала ойынға тоймас,
Жаман тәп бериуді қоймас.

Жаман үйін бузар,
Тептек жыйын бузар.

Үйіңнен шыққан дау жаман,
Қайта шапқан жау жаман.

Аласы жаман алғанын жаманлайды.

Көзи соқырдан,
Кеуді соқыр жаман.

Елде қыйқыу жаман,
Ауырыуда шаншыу жаман,
Сынықтан мергик жаман.

Жек көргенің алдыңнан шығар.

Жанынан безген жаманның,
Жазығы жоқ, көзи шығар.

Арсыздың ақылы болмас,
Жаманның жақысы болмас.

Есиги жаманның төрінде отырма,
Кәсиби жаманға қоңсы болма.

Ишин болмас аұқат уудан жаман,
Киси кирмеген үй төрден жаман.

Күнликшинің күни толмас.

Келин жаман емес,
Келген жери жаман.

Елден шыққан жаманлар,
Ел қәдірин билер ме?
Сөз өтпейтуғын жаманлар,
Өлгенлигин билер ме?

Жаманның аяғы сегіз,
Бири тиймесе бири тийер.

Алмақтың да бермеги бар,
Бермектің де алмағы бар,
Жаман менен жолдас болсаң,
Үйине барғанша ермеги бар.

Жигиттің да жигиті бар,
Түбиттің де түбити бар,
Жаман менен жолдас болсан,
Әжептәуір үгиті бар.

Қазақы тоқлы жүнлес келер,
Еркектің ең жаманы,
Ұялы менен күндес келер.

Жаман тар жерде қыстар.

Жаманның жағасынан ал да, ағасына бар.

Жаманның жаманын жасырсаң,
Өзіңе асылар.

Жаман болса қарындасың,
Төмен болар жүзі-басың.

Шаршағаннан қаулыққан жаман.

Кийсем де өзім тыштабан,
Айтпайман өзімді жаман.

Жаман атқа қуй пітсе,
Дүзде алып кашар,
Шын жүйрікке қуй пітсе,
Кеуіліңди атар.

Жаман болса күйеуің,
Жоқ болғаны сүйеуің.

Жаман қорққанын сыйдар.

Қасан байтал екі айғырды аш етер.

Қасан байтал қартайғанда жорға атар.

Қуры үәде өрттен жаман.

Жағымпаз жаудан жаман.

Жаман үйди қонағы бийлер.

Жаны барда жалынған,
Жаман жигит белгиси,
Жалы барда жығылған,
Жаман аттың белгиси.

Арық малды асырасаң,
Аузы-мурныңды май етер,
Буралқыны асырасаң,
Аузы-мурныңды қан етер.

Жеңі жыртықтың қолы жаман,
Етигі жаманның аяғы жаман.

Жетім қозы сақласаң,
Аузы-мурның май болар,
Жетім бала сақласаң,
Аузы-мурның қан болар.

Ешек еті ет болмас,
Саудагерден дос болмас.

Атын жаман болса,
Әрманың кетер,
Улың жаман болса,
Дәрманың кетер,
Ұялың жаман болса,
Мийманың кетер.

Арғымақ ат жаман болмас,
Жалы кетіп қарыса да,
Аш нәзерлі көзі тоймас,
Бак пенен дәулет дарыса да.

Хаслы жаман суу тиймей жаурайды.

Жанбаса, отын жаман,
Жаға адмаса, қатын жаман.

Жаман жолдасын жауға алдырар,
Өзін уятқа қалдырар.

Қайтып келген қыз жаман,
Қайта шапқан жау жаман.

Өзін ғана ойлаған,
Жаман адам белгиси,
Өзгени де ойлаған,
Адамшылық белгиси.

Ұялың жаман болса шабаланған,
Кирерсең тайып төрге қазылмаған.

Жаманның керкі жүзінде,
Дуппан болар қар сөзінде.

Жаманның көңлінің гүманы кетпес.

Ийт жаманы унасыдан төме етер.

Жаман менен дос болсаң,
Бір күн жағаннан улар.

Нақыл барды әуел бастан,
Қашқыл жаман қарындастан.

Тәуелле зордан жаман.

Қотыр қолыңда болмасын,
Жаман жаныңда болмасын.

Қатыннан жаман қас жоқ,
Уйқыдан жаман нас жоқ.

Ийт тойса, атасын танымас,
Жаманға мал питсе, тууғанын танымас.

Жаманның сөзін сөйлеме,
Жалғыздың дауын даулама.

Адамның жаманын халық дүзетер,
Ағаштың жаманын қасық дүзетер.

Өзіннің пәленше атың бар,
Не бир жаман әдетің бар.

Шабанға таяқ өтпес,
Жаманға сөз өтпес.

Ийт аспанға қарап үрсе де,
Айдың сыны кетпес,
Қанша мақтасаң да,
Жаманның мини кетпес.

Алымсақтан салақлық жаман.

Ериншекке ошақтың үш путы –
Үш айлық жол.

Епли бузау еки сыйырды емер,
Ийт жаманы қатламадан дәме етер.

Жаман еки үлестен бос қалар.

Жаман жигит көйлектің ағын алмас.

Қасқырдың тилегени жаманлық,
Қойдың тилегени аманлық.

Жаман достан мал татлы,
Алтынай үйден жан татлы.

Жаман ябы жемхор болса,
Дорбаның түбин тесер.

Ябыны жауға минбе жаллы екен деп,
Жаманды мақтама маллы екен деп.

Ақмақтың тобасы болмас,
Жаманның опасы болмас.

Жақсы болса қатының,
Келип турар жақының,
Жаман болса қатының,
Басыңнан кетер ақылың.

Алыстағы душпаннан,
Аңдып жүрген дос жаман.

Жаман түс көрсең, достыңа жорыт.

Жаман жолдас та – жау.

Жолдасы жаманды жау алар.

Жигиттің бәри жигит аманлықта,
Қашар бәркін таслап жаманлықта.

Жаман үлестен қуры қалар.

Қадир билмес жаманға,
Қәдириңди кетирме.

Тың тыңлаған тынбас,
Адам жаманлаған оңбас.

Жолдасын таслаған жолда қалар.

Хадал кәсип аз емес,
Ықтыят бол харамнан,
Жақсылықты үмит қыл,
Күлер жүзлі адамнан.

Қазаннан қара нәрсе жоқ,
Ишсең қарның тойдырар,
Қардан да ақ нәрсе жоқ,
Усласаң қолың тоңдырар.

Ийт өкпелер, ийеси билмес,
Пышық өкпелер, бийкеси билмес.

Аш қулақтан тыныш қулақ.

Сынса кеуіл шынысы,
Қайтып келмес қәлипке.

Шөмиштин аласы,
Тәнирдің бәлесі.

Ақсауыттың жағасы бар, жеңі жоқ,
Шын жақсының ашыуы бар, кеги жоқ.

Өп алғанға өкпе жоқ,
Кек алғанға гийне жоқ.

Бөз шапанның жаңасынан,
Жипек шапанның гөнеси.

Сумлықты ала тана баслар.

Мыс жүзиктің қасына,
Гәўхәрды қойсаң, зәң урар.

Ашыў менен қартайсаң,
Күлки менен жасарарсаң.

Тентек даўға семирер.
Аспаз пуўға семирер.

Алты қатын азаға барса,
Хәр қайсысы өз муңын айтар.

«Қар жаўды» деп қуўанба,
Аязы болар соңынан,
«Хожа келди» деп қуўанба,
Ниязы болар соңынан.

Ғарғаның «ғақ» дегени өзине қуўаныш.

Бирде қорққан, бирде қуўанған жылайды.

Қара қазан қайнаса,
Қара аламан қуўанар.

Тойдан тийсе тумалақ,
Қуўанып қайт жумалап.

Адам бир қуўанғанда, бир қыйналғанда.

Ашыўдан, қайғыдан қартайрсаң,
Күлкиден, шадлықтан жасарарсаң,

Өтирикши өлген кисини гүўа тутар.

Уў ишкен бир өлер,
Ант ишкен мың өлер.

Ертектең үлкени жоқ,
Өтириктің кишкенеси жоқ.

Екини бир деп санайсаң,
Көзинди қысып кимди алдайсаң?

Өтириктің қуйрығы бир тутам.

Өтирик пенен ырастың арасы төрт ели.

Өтирик айтып ант ишкеннен сақла.

Өтирик деген душпан бар,
Отқа сүйреп салар.

Өтирик айтқан жерде көп отырма.

Жақыныца өтирик айтпа,
Жатқа сырың айтпа.

Ант ишкеннің үйине барма,
Айрандай жуғар.

«Беремен» деген қутылмас,
Берк байлаған шешилмес.

Еситкен көргенге хабар берер,
Ғыйбатшы өсек терер.

Өтирикшинің сөзи суў қысымлағандай.

Қара суўға қар жаўса, балық өлер.

Өтириктің түйинин шынлық шешер.

Түтинге көзиң қызарар,
Өтирикке жүзиң қызарар.

Өтирик өкиндирер,
Өсек исеңдирер.

Басына тийсе, тәўбеге келерсең,
Өтирик-ырасын сонда билерсең.

Өтирик сөз шынға қас,
Өткир пышақ қынға қас.

Уры байымас, өтирикши жарымас.

Өтирик – урлық, қысыўмет – зорлық.

Өтириктің дүшпанысынан –
Ырастың ашшысы.

Шыдамаған шыны айтар.

Нәпесбенке «хәй» десен,
«Хәзим үшты, ұай» дейди.

Пәйекшиниң кейни дийұана болар.

Мениң үстим кебер кетер,
Сениң пәс қылығын кетпес.

Бир қылған пәпә,
Еки қылған әдет.

Шалағайлық шәршатар.

Кербаз адам қыдырымпаз болар,
Хәлсиз адам жағымпаз болар.

Қорқақтың көзи үлкен,
Ақмақтың сөзи үлкен.

Өгиздің отын жеп,
Баспақтың орнында жатпа.

Тарықпай дәуран сүрмеге,
Түрли-түрли себеп бар,
Бахасы жоқ гәзийне,
Алтыннан зият әдеп бар.

Ағашты мийұасынан таныйды,
Адамды қылұасынан таныйды.

Олақлық отты сондирер,
Шалағайлық киси күлдирер.

Адасканның айыбы жоқ,
Қайтып үйирин тапқан соң.

Сыпайы тоңбас, калтырар,
Мурнының боғы жылтырар.

Сүт пенен питкен минез,
Сүйек пенен бирге кетер.

Қумардың кейни ұайран.

Өзиңнен бир көйлек тоздырғанның тидин ал.

Өзиңнен бир жас уддыны ақыл бил.

Сыпайы сырын жасырмас,
Пушық мурнын жасырмас.

Әдет – әдет емес, жол – әдет.
Сәнет – сәнет емес, жөн – сәнет.

Атаң жаўға шапса,
Атаң менен бирге шап.

Әдепли келин ийкемли болар.

Ийт кусығын жаламас.

Ийне қайда болса, сабақ та сонда.

Қоңсын күншип болса,
Кел-кетин миншип болар.

Ериншектең еки досты бар,
Бири – уйқы, бири – күлки.

Ериншектең егини питпес.

Ериншектең ертеңи таўсылмас.

Ериншек етегине сүрнигер.

Ериншеклик баска бәле келтирер.

Ериншек адам – тиленшек.

Ериншек еки ислер,
Ақырында бармағын тислер.

Ериншек нан таппас,
Тапса да мол таппас.

Жалқаўға ис буйырсаң,
Өзиңе ақыл үйретер.

Қазыұдын тебигин теўип турман,
Бирақ ирендеси хайран етип тур.

Арық ат – сүриншек,
Арсыз адам – ериншек.

Байы өлген қатын келиншек болар,
Гедей болар бала ериншек болар.

Муртка өкпелеп жүргенде сақал да шықты.

Жалқаўға сан жоқ,
Бийгалапка нан жоқ.

Жалқаудың иси питпес,
Кербаздың иси өнбес.

Жалқау жарлы болар,
Жақсы арлы болар.

Жалқаудың жанығаны өтпес,
Қайсардың қанағаны билинбес.

Есигінде малы жоқ,
Жарлының кеули құрт күсер,
Ис қосжақпас жалқаулар,
Бузық жолға тез түсер.

Гүзесінде қатығы жоқ,
Хожаның кеули құрт күсер.

Жалқаудың излегени дау болар,
Айтатуғыны заң болар.

Жалқауға сылтау көп.

Еккенде жоқ,
Тиккенде жоқ,
Қырманда таяр.

Қарау адам қайыр бермес,
Қарны тойып тамақ жемес.

Жақсы – жұмыс басында,
Жалқау – үйи қасында.

Жатқанға берсең, бизге бер.

Балаға ис буйыр, изинен өзің жууыр.

Жалқаудың отыны – сынған арбасы.

Талаплының иси тез питер,
Жалқаудың иси кери кетер.

Жалқаулықтың ақыры қорлық.

Исте иштейиң асар,
Жалқау истен қашар.

Сорлының қауыны ақ болар,
Писемен дегенше жеп болар.

Ерине берсең өзіңе,
Бәле көринер көзіңе.

Жатқан нан жаумас.

Сулыұ – сулыұ емес, сүйген – сулыұ.

Елдің сәни қыз болар,
Көлдің сәни ғаз болар,
Қыздың сәни наз болар,
Отырыспаның сәни саз болар.

Миней берсең, миниң көп,
Минемесең, миниң жоқ.

Денең ийкемлі болса,
Келбетің сүйкімлі болар.

Таудың көркі тас болар,
Бастың көркі шаш болар,

Қыз – халықтың гүлі,
Қосық – сауықтың гүлі.

Перинің өзи сулыұ,
Қурбақаның көзи сулыұ.

Сулыұдың сыртына қызықпа,
Жүзіндей болса, ишине қызық,
Жигиттің көркіне қызықпа,
Өзіндей болса, исине қызық.

Өз сүйгениң өзіңе,
Хұр көринер көзіңе.

Өзіндики өзіңе,
Ай көринер көзіңе.

Узын киси – дийұананың хасасы,
Келте киси – қызыл гүлдің дәнеси.

Хәр гүлдің ийиси бар,
Хәр гәптің мәніси бар.

Хәр елдің дәстүри басқа,
Хәр гүлдің ийиси басқа.

Исенбесең өзіңе,
Ерме киси сөзіңе.

Сууға сүйенбе, жауға исенбе.

Айтқанға исенбе, көргенге исен.

Исенгеним ирик шықты,
Кәликтегим ширик шықты.

Исенбеген – ырымшыл,
Бойын жасырған – қылықшыл.

Исенбесең досқа,
Қалаған қарап босқа.

Ойнасқа исенип, ерден қалма.

Палды да болма, палсыз да болма.

Тәркінге исенгеннің төбеси тесік.

Исенген өгізім сен болсаң,
Гүйсегениңе болайын.

Аспанға исенген аптан өлер,

Еркекке исенгеніңе,
Екі босағана исен.

Көз қарауын қоймас,
Кейіл дийдарға тоймас.

Лепсисін тыймаған жолдан пығар.

Көпке жууырма,
Аздан қуры қаларсаң.

Қыз жеңге ушын,
Жеңге теңге ушын.

Мешкей тоймас,
Тойса да жутынғанын қоймас.

Өзі тоймастың көзі тоймас,
Жеп тоймаған жалап тоймас.

Нәпси жаман тойда өлер.

Ийттің тентеги,
Сөктің жентегінен дәме етер.

Аяғыңда тыштабан,
Бағқа сейіл етесең,
Қалтаңда бір пулық жоқ,
Қой гөпіннен дәме етесең.

Ийт жемес асынан дәме етеди,
Мурны қыймыл-қыймыл етеди.

Дәмегөйден дәме қылма.

Дәме еткеннен дән сорама,
Дәңгеседен жән сорама.

Түйе сойған епкі сойғаннан дәме етер.

Дәмем бар, дарман жоқ.

Тууырлық жамылған қыз,
Шыпта жамылған әкесінен таме етеди.

Ессіз ғана бийдайды,
Такан қылмай нан қылды.

Түйеден жығылғанның тәпи жоқ,
Түсемен дегенге алағадасы жаман.

Исиң түссе нәмәртке,
Жақсының бари қапылар.

Қудайы бергеннің улы төрт болар,
Бири нәмәрт болса, бири мәрт болар.

Мәрт өзіннен көреді,
Нәмәрт жолдасынан көреді.

Нәмәрт болайын, сау болайын.

Мәртке жадынсаң пәсейер,
Нәмәртке жалынсаң есирер.

Шақырған жерге өрінбе,
Шақырмаған жерде көрінбе.

Шақырмаған жерге барма,
Шақырған жерден қалма.

Өзі билметен – ақмақ,
Билгеннің тилин алмас.

Өзін билмесең, қисіден сора,
Үлкен болмаса, кишіден сора.

Жәнсіздіки жән алды қарабарак.

Халын билмеген хәлек болар.

Сүймегенге сүйкенбе, бақан кетер,
Мың тиллалық басыңды, бір пул етер.

Тар болсаң, тарығарсаң,
Бір бәлетге жолығарсан.

Үй тыңлаған өз айыбын еситер.

Соқыр тауыққа бәри тары.
«Жаў келди» деп,
Жүрисимнен жаңылайын ба?
«Әкем өлди» деп,
Күдисимнен жаңылайын ба?

Дәрья тасса, суў мәўиж урар сағадан,
Хәр бир жерде палұан болар ҳақ адам.

Суў әкелген де бир,
Гүзе сындырған да бир.

Жол ҳақысы – жүриў,
Киси ҳақысы – бериў.

Устаға ҳақысын бер де, қыста.

Сен қылғанға мен қылдым,
Сеннен артық не қылдым?

Жырдың малы – жинниң малы.

Қол менен ислегенди,
Мойын менен көтерер.

Асылсаң – бәлентке,
Жығылсаң – пәске.

Кимнен алсаң аманат,
Берсең жақсы саламат,
Егер етсең қиянат,
Саған да қалар жаман ат.

Киси аты тершил,
Киси кийими киршил.

Ақсақ аяқ, өли аяқ,
Сүйреп барған саў аяқ.

Кимниң тарысы писсе, соның тауығы.

Шешинген суўдан тайынбас.

Хаўада тырна «тыр» етсе,
Жердеги ғаз қорқар.

Диз бүгип жасағаннан,
Тик турып өлген абзал.

Көрмес түйени де көрмес.

Менменге – заўал,
Жүйрикке – томар.

Соқырдың соңына бақ,
Ақмақтың ақырына бақ.

Маңдай көзи көрмейди,
Кеўил көзи көреді.

Келбети келиспегеннен кеңес сорама.

Түри келгеннен түңилме.

Өзиңди билмесең,
Басқапың қәтесин сезбейсең.

Еңкейгенге еңкей,
Басың жерге тийгенше,
Тикейгенге тикей,
Басың көкке тийгенше.

Сыпайының соңы ҳеш.

Еңкейгенге еңкей,
Атаңнан қалған қул емес,
Шалқайғанға шалқай,
Қарсылас ханның улы емес.

Күлме маған, күлким келер саған.

Уялмаған буйырмаған астан ишеди.

Ат-тоныңнан айрылсаң да,
Адамгершиликтеп айрылма.

Тамбасында қос тандыр,
Жабайын десе, уны жоқ.

Кийимиң тар болса да,
Пейлиң кең болсын.

Аларыңда алым болып,
Берериңде залым болма.

Соқырдың қолына,
Саңыраудың астына түспе.

Жердиң дәўлеті қайтса,
Суўы тереңге түсер,
Ердиң дәўлеті қайтса,
Иси тереңге түсер.

Тилеп алған бақсы еди,
Өлип қалмаса жақсы еди.

Аққу куска оқ тийсе,
Қанатын сууға тийдирмес,
Ер жигитке оқ тийсе,
Қыйналғанын билдирмес.

Басың үлкен болса – дәулет,
Аяғың үлкен болса – мийнет.

Тәуекелшиден қорқаман.

Тәуекелшиниң кемеси сууға батпас,
Батса да, зыян таппас.

Тәуіпшилик – тәуекелшилик.

Ақылы ойланамап дегенше,
Тәуекелши суудан өтеди.

Өзи қаралының үйи жаралы.

Қайғышыға күнде ууайым.

Бир гүл толып ашылар,
Бир гүл солып ашылар.

Қымбатшылық қызға жау,
Жаугершилик улға жау.

Сулыу – нәзерде, жүйрик – тозаңда,
Қыдыр қайда? – деп сорасаң,
Алдыңдағы қара қазанда.

Жолы болар жигиттиң,
Женгеси шығар алдынан.

Басынан бахты қашқанның,
Күнде сақты қашар.

Келистирмесе исиңди,
Быламақ сындырар тисиңди.

Илгери кеткенниң ийти отлар,
Кери кеткенниң келини урлық қылар.

Тас түссе, талайымнан,
Тасбақа түссе, маңлайымнан.

Көп қыдырған жолығар үзбентайға.

Жарақлыға жау жолықпас.

Арбанын жаман жери,
Жолдың жаман жерине келеди,
Еринниң жырық жери,
Тостағанның кетик жерине келеди.

Еленип алған шалымды,
Ешки теуіп өлтирди.

Қуу ишинде жас жанар.

Елине келген екен бир мүсәпир,
Кисесин жулып алығты бир кисәпир.

Уят өлимнен күшли.

Қоянды қамыс өлтирер,
Ерди намыс өлтирер.

Көрмесе – жат, таныспаса – уят.

Ер дауыслы хаялдың уяты болмас,
Хаял дауыслы еркектің ғайраты болмас.

Сәлемсиз кирген уят,
Жууапсыз шыққан уят.

Уяты жоқ жигит – жүуенсиз аттай,
Уяты жоқ қыз – дузсыз астай.

Ардан уят шығар,
Усындайдан қыят шығар.

Ауқат жегенниң уяты жоқ,
Тойыл жегенниң зыяты жоқ.

Уят – ийманшың нышаны.

Былырғыдан жұмыс қалмас,
Уяттан адам өлмес.

Ғарда уят болмас,
Зорда диянат болмас.

Жылағанды сорама, өлгени барды,
Күлгенди сорама, көргени барды.

Шешеси мақтаған қызды алма,
Кишеси мақтаған қыздан қалма.

Сақаллы көсеге таңланса,
Көсе сақаллыға таңланар.

Қызым үйде, қылығы дүзде.

Сум күле кирер, гүңирене шығар.

Көкирегі бузықтың иси де бузық.

Ойынның азы жақсы,
Ойналдың сазы жақсы.

Орынсыз жерге таласпа,
Аузыңды жап та, жолыңды тап.

Қатарыңа қазы бол.

Ағаның сөзин арсыз қайтарар.

Ене қадирин билген ене сөкпес,
Ақыллы бир жерге еки сүрінбес.

Хәкки минез хоппық жегизер.

Бетің ылас болса, суу тазалар.
Арың ылас болса, не тазалар?

Жигитти құдай урарда жортыуыл баслар,
Бийени құдай урарда қулын таслар.

Хуушы жоқтың, қуушы жоқ.

Алтын алма, дуға ал,
Дуға алтын емес пе?

Әдеби жоқтың уяты жоқ.

Малымды алсаң ал,
Пейлимди алма.

Халықсыз қыз болмас.

Қыз жолы қылдай болар.

Шыққан қыз шийден тысқары.

Есик ашық болса да, сорап кир.

Өзин-өзи мақтаған – өгиз.

Тексиз ийт тирсектен тислер.

Теклинің тентек улы журт бийлер.

Атқа мингеннің бәри ақыллы емес.

Кең болсаң, кем болмасаң.

Жалқаудың жанына жоласаң,
Сылтаудың астында қаласаң.

Аға – бауырдан, ини – тастан.

Аға – көпир, ини – кәпир.

Кәпир тоқ болса, мұсылман тыныш.

Сартты паң-паң өлтирер,
Қазақты қалпал өлтирер.

Қазақ қосып айтар,
Қоспаса несин айтар?

Ер жигит еки сөйлемес.

Байдың үйине мийман келсе,
Аяғы талтаңлап шығар,
Байғустың үйине мийман келсе,
Басы қалтаңлап шығар.

Сәтең жигит көркін дүзер,
Сәтий жигит журтын дүзер.

Шын пәтийге жолықсаң,
Суу орнына пал берер,
Шын сәтийге жолықсаң,
Сүриу-сүриу мал берер.

Шығымсыз күнде шашылар.

Сорлыға сорпа жетпес.

Бийлик те тегінде барға келер.

Алғыс алған харымас,
Қарғыс алған жарымас.

Қосқа құтлы қонақ келсе,
Қой егиз-егизден табар,
Құтсыз қонақ келсе,
Қос-қостан қасқыр шабар.

Болған адам «болдым» демес,
«Болдым» десе, болғаны емес.

Ат көп, қаназаты аз,
Жигит көп, азаматы аз.

Әлип – әйеден, күлик – бийеден,
Нартайлақ туға бермес хәр түйеден.

Қула арғымақ минсе де, қулдың аты – қул.

Қул қутырса, қуйыға қармақ салар,
Құртқасының қууысына бармақ салар.

Қул босанса, қатынпуршы болар.

Қулды жиберсен еркіне,
Күнде тышар беркіне.

Қулды үйге киргизбе,
Қуйрығын жерге тийгизбе.

Қулды қыял өлтирер.

Қулдан байыған қутырар.

Қулды бос қойсан, ис арттырар.

Қул қапса, Қулатаудан шығар.

Қул кашса, Қоңыраттан табылар.

Бийге «қул» десен, күлкиси келер,
Қулға «қул» десен, өлгиси келер.

Өзиңнен туғмай, ул болмас,
Сатып алмай, қул болмас.

Қулдың жақсысы – қолбала.

Қул да адам баласы,
Қулдың да бар ағласы.

Жалғыз сырлық үй болмас,
Жалқы жигит бий болмас.

Жети атасын билмеген – жетесіз.

Жети атасын билмеген – жетімге тең.

Жети атасын билген ер,
Жети жұрттың тамын жер,
Еки атасын билгендер,
Езиуи менен жағын жер.

Тауды-тасты жел бұзар,
Адамзатты сөз бұзар.

Ашыұлының алды – аяз,
Арқасы – жаз.

Аш адам – апыұшақ.

Ашыұ деген ағын суу,
Алдын апсан, арқырар,
Ақыл деген айдын суу,
Алдын тоссаң, тоқырар.

Жүз аласы емес,
Көз аласы жаман,
Қоз шаласы емес,
Сөз шаласы жаман.

Көптің кеуіли күсемей,
Көсем ерлер дөремес.

Көптің көкси жүкли болмай,
Көсем болар ер туғылмас.

Дәри – шөптен шығар,
Дана – көптен шығар.

Қассаптың қолы қанлы.

Епектің ети харам, күши хадал.

Қул қулдан қалса, қулағы кесік.

Жаман епек – жатауық.

Епектің жүгі жеңіл болса, жатаған келер,
Еркектің жүгі жеңіл болса, жараған келер.

Аттан жығылсаң, жалын төсер,
Епектен жығылсаң, тұлғын төсер.

Есиуас еркектен ессіз ешек артық.

Ердің жауы – жалқаулық.

Жерди көрсен, қадир бил,
Ерди көрсен, қыдыр бил.

Оразлының ул-қызы,
Он жасында баспан дер,
Жайырлының жалғызы,
Жигирмасында жаспан дер.

Бай жакканын кийер,
Байгус тапканын кийер.

Аўзы кыйсық болса да,
Байдын улы сөйлесин,
Бети кыйсық болса да,
Бийдің қызы бийлесин.

Бир билсе, бийдің қызы билер.

Бийдің қызы – бийшигеш.

Арланды аяғы асырар.

Урының улы уры болар,
Бөриниң төли бәри болар.

Жапалак көрсең, атып ал,
Жаманнан бойың тартып ал.

Жыланнып жүриси кен де, жолы келте.

Жигиттин жүрисин айтпа, ислеген исин айт.

Жигит – жигиттин көзгиси.

Жердің қуты қашса,
Изейи тереңге түсер,
Ердің қуты қашса,
Иси сергелдеңге түсер.

Қыздың қырық жаны бар.

Ерксіз болса хұр басың,
Ермей қалар жолдасың.

Алтын да тас, тас та тас,
Алтын бирақ – басқа тас,
Адам алтын тапса да,
Алтын адам табылмас.

Батырды екинiң бири туұар,
Бийди едиұден бири туұар.

Бий болмасаң да,
Бий түсетуғын үй бол.

Құлдай жұмыс қыл да,
Бийдей тамақ же.

Байдың көргени бар,
Бийдің билгени бар.

Есерге ерк берсең,
Ел-журтын товар.

Ииттиң мезети дари болса,
Дәрьяға барып тышар.

Жинли менен жинли жип кесисер.

Жинлиге жел бер,
Қолына бел бер.

Жас өскинди жулма,
Жас өспиримди урма.

Бағлы жердің ырысы көп,
Бағлан ердің туұысы көп.

Малын көбейсе, Қырға кет.

Жақсыдан бағ қалар,
Жаманнан дағ қалар.

Устадан зат қалар,
Уламадан ат қалар.

Уламаның ағы өлмес,
Уламаның хаты өлмес.

Наннын уұаынан қорқ,
Уламаның урпағынан қорқ.

Баспы болар жигиттин,
Басында болар хийлеси.

Дос жылағып айтар,
Душпан күлдирип айтар.

Сүйдирегуғын да – тил,
Күйдирегуғын да – тил,
Күлдирегуғын да – тил.

Бай байлығын айтар,
Байгус саұлығын айтар.

Атлы-тонлы кисиниң,
Атаннадай күши бар.

Ат тисинен,
Адам исинен белли.

Ипкирнепиң ишинде,
Ийт өлсе де билдирмес.

Сырғыяның күлгени –
Сырыңды билгени.

Күйингеннен күй шығар,
Жылағаннан жыр шығар.

Сас бий сасып айтпас,
Жигери жасып айтпас.

Қағыспада қазақ өлер.

Өзи тар жерге қазақ түйели келер.

Ипсан исми менен емес, иси менен уллы.

Сиз – сөздің сыйы, көз – жүздің сыйы.

Дилиңде не бары тилиңнен билинер,
Тилиңнен билинбесе, түриңнен көринер.

Дилиң таза болса, тилиң таза,
Тилиң таза болса, тиниң таза.

Жақсы сөз кеуілге унар,
Жаман сөз – жүректі тырнар.

Құлға күле сөйлесен,
Қолтығына жамау сорар.

Жети атасы бий болған,
Жети журттың ғамын жер,
Бир атасы бий болған,
Бир басының ғамын жер.

Шыбын да палға қонар,
Көрсен тәбиятың қалар.

Нақылға шебермиз, жууапқа жоқпыз.

Көз көзге түссе,
Мийрим-шәппәт жүзге түседі.

Бир көрген – биліс,
Екі көрген – таныс,
Үшіншиде аттан түсіп қол алыс.

Бетке айтқанның айыбы жоқ.

Сууға салсан суу көтермес, мысқал көмир.

Кеуілиңди хақ тутсаң, бетіңди бурма.

Қалада мың киіс бар,
Кім менен кімнің иіс бар?

Көп қорқытар,
Терең батырар.

Көп пенен көрген уллы той.

Аузы күйген үріп ишер,
Ерни күйген түріп ишер.

Мал аласы сыртында,
Адам аласы ишінде.

Жети баслы жыланнан қорқпа,
Екі жүзлі адамнан қорқ.

Иште қамау болғанша,
Сыртта талау болсын.

Отын шапқан балта далада қалмасын.

Секирмей тұрып «хәп» деме.

Адам алдап көрмеген,
Сырғыяңды билмейді.

Жигит болсаң шоқ бол,
Шоқ болмасаң жоқ бол.

Жигитті майданда сына.

Ер басына күн тууға,
Етиги менен суу кешер,
Ат басына күн тууға,
Суулығы менен суу ишер.

Ерден ердің қәуіп бар.

Жигит болсаң шалқар бол,
Жантасқан адам шалқысын,
Сөзлеріңди еситкен,
Тула бойы балқысын.

Жигит болсаң таудай бол,
Жауға құрған аудай бол.

Жигит болсаң қайың бол,
Хәрбир иске қайым бол.

Бар береді, барды да нар береді.

Киси болған менен, бәри де ер ме?
Түйе болған менен, бәри де нар ма?

Шалағай болсаң жасыңнан,
Көпшиликте тис жерсең.

Мәнтирсек болсаң жасыңнан,
Мерекедә муһ жерсен.

Ердің өзи көтсе де,
Иси қалар изинде.

Ат – ердің жолдасы.

Ат нәзери – ер нәзери.

Қылышты сермей алмаған өзине тийгизер.

Тақыр жерде бүкпа.

Ер үйине ер түссе,
Етегине көз түседі.

Ер тарықпай мал жыймас.

Барлық не ислетпес.

Ер азығы – бәри азығы.

Еки қопқардың теллеси,
Бир қазанға сыймайды.

Еки нар сүйкелиссе,
Арасында тыбын өлер.

Жасанған жаудан қайтпаған жүрегім,
Бир салым майдан қайта ма?

Аз отлайды қаназат,
Аз сөйлейди азамат.

Муһынды қаншелли қатты қыссаң,
Сокқы соншелли күшли болар.

Арысланға темир шынжыр ар емес.

Ғайратлы ер камал бузар,
Қамалды да әмел бузар.

Патшаң әдил болса, басып өтпе.

Қадеми қутлының мәртебеси улды.

Хан сыртынан жудырық.
Ханды ким сөкпейди.

Өлдің Мамай, хор болдың.

Ақ ийт, кара ийт,
Бәри бир ийт.

Ийт төлеуи бир күпик,
Тириликке шүкирлик.

Киси тилегин тилеген,
Өз тилегинен бос қалар.

Бир жетимнің басын сыйпаған,
Мын Каабаға барған менен тең.

Бир кеуил – жүз мың Кәәба.

Қудай ұрған табакқа,
Бес қол түссин.

Алтын көрсе периште жолдан шығар.

Жердің жүзин жарымшы алды,
Аспаныңа бек бол қудай.

Торғай мактанып суңқар болмас,
Ешек мактанып тулпар болмас.

Аққа кара жоқ,
Караға шара жоқ.

Шошқа шопқаны жарған емес.

Тоқпағы күшли болса,
Кийиз қазық жерге кирер.

Өзи болған пайғамбар.

Ыптансыздың түсине,
Алты қары бәз енер.

Тоқалақ епки мүйиз сораيمان деп,
Қулағынан айрылыпты.

Суұпының қосбауындай шолтаңлама.

Гилт қулығыңда ғана мықлы.

Тәкәббирде мийрим жоқ,
Ағынсыз сууда ийрим жоқ.

Бас жарылса бөрк ишінде,
Колың сынса жен ишінде.

Кашқан кутылар,
Турған тутылар.

Жығылсаң бийиктен жығыл.

Үйіңнен бузаұбас шықты ма?

Жығылғанға жудырық.

Уйқы төсек таңламас.

Көзи соқырға жолықсаң да,
Кеули соқырға жолықпа.

Аңлыға – ишарат,
Ақсаққа – таяқ.

Инсапсызға қасық атсаң, төзек жетпес.

Көп жүре келе дүзелер.

Сан тиймеске сан тийди,
Парша-парша нан тийди.

Сағынып көрген төбелес,
Арапалама, жоражан.

Саңырауға сәлем берсен,
«Атанның басы» – дейди,
Халын билмей,
Аспандағы айды төзлейди.

Адасканның алды жөн.

Арсыз кисиге күлер,
Арқайын уйқыны билер.

Қарғыс алма, алғыс ал.

Күшлі алып та жығар,
Шалып та жығар.

Кепин кийген келмейди,
Кенеп кийген келеди.

Келеди деп көп қойдым,
Келмеген соң жеп қойдым.

Қыйсықтың көлеңкесі де қыйсық.

Қайғыны ғайратлы жеңер,
Халсиіз қабырғасын сөгер.

Мен қайдағы, сен қайдағы,
Сен де мендей бір елдин сер бойдағы.

Өзи сары, көзи көк – ол адамның нурыды,
Өзи қара, көзи көк – ол адамның сорыды.

Тұлкинің сулыұлыны өзинің соры.

Өз айыбын сезбеген,
Кисиге төрелик бере алмас.

Постын кийген тоңбас,
Ғарғыс алған оңбас.

Тауда тарлан ақырар,
Дауысынан тау-тас қалтырар.

Тулпарда сын болмас,
Сулыұда мин болмас.

Тардан кеңейген озар,
Кеңнен тарайған тоғар.

Сеники-меники – кеуил тарлығы,
Арман жат, берман жат – төсек тарлығы.

Хәркимнің бир ойы бар,
Тасбаканын да бойы бар.

Сыпайы сөксе тон жабар.

Еси кеткен епкі жыйнар,
Ешки менен есин жыйнар.

Ғарға ғарғаның көзин шоқымас.

Есабын тапқан еки асар.

Жасауыты жарғақлыны қағар.

Арық адам урысқақ,
Арық кой тырысқақ.

Әтпек өз атын өзи айтып тақырар.

Ат баспайман деген жерин үш басар.

Шорганның аңлығаны шабақ.

Оқыған намазы төккен тәрег суына жетпес.

Қудай теңге шашты да,
Қармаланғаның қалды ма?

Өзин диғанасаң,
Кимге пир бола аласаң?

Өзи қудай болған соң, жатар да турар.

Ийттиң ырылдасқаны – аманласқаны.

Бийбипатманың туқымының ала-ғудасы жоқ,
Жаулық тартқанның бәри бир.

Адам түби ажырық.

Тышқан инине кире алмай жүрип,
Қуйрығына сипсе байлайды.

Суқ семирмес, уры байымас.

Бир тоқлының бир жуусан несибеси бар.

Өзек жағалағанның өзегі талмас.

Истиң басы ийне болар,
Бир пулдан жыйнаған дүнья болар,
Басыңа түскен сөк қотыр,
Айланып келип кийме болар.

Аяқ жетпес жерге енди барып қайтаман.

Бийтке өкпелеп, тоңыңды отқа салма.

Жалаңаш атқа жуп қуйысқан,
Оның менен ийт туұысқан.

Азғана асым-ай,
Ғаўтасыз басым-ай.

Сыйыр алсаң, танып ал,
Танымасаң, тарғыл ал.

Ойда он сыйырдың мүйизи сырқыраса,
Қырда қырық суұынның мүйизи сырқырар.

Суұда суұынның мүйизи сырқыраса,
Қырда қуланның қулағы ғуұылдар.

Күнине мың түлки алса да,
Тазының ийт аты қалмас.

Ийтке сарымай жақпас.

Қолда өскен өгиздің баспақ аты қалмас.

Колде жүз күшиген шақырса да,
Бәри жыйылып бир бүркіт бола алмас.

Қораз шақырауық келер.

Ийт те ийтаяғын қызғанар.

Әңгимени аңламаған –
Адамның қыйқымы болар.

Малды шубыртқан қуртар,
Бийдайды қуұырған қуртар.

Келипнің өзи келгендей,
Баланың өзи болғандай.

Жигит болар жигиттиң,
Мүшесинен белгили,
Жигит болмас жигиттиң,
Кисесинен белгили.

Гүлдің өскен жерінде бақасы болмас.

Төрт туяғы тең жорға,
Сүдигар келсе де бузбайды.

Майға жарысып өкпе де қалқыйды.

Көзи аладан қорқпа,
Пейли аладан қорқ.

Тоғайындағы мыйқыңды көрдим,
Көп мақтаған сыйқыңды көрдим.

Қаймағын саған берсе,
Аймағын да саған бийлетер.

Тентиреген телмирер,
Көп уйқылаған семирер.

Тасбақаға жүн питсе,
Қурбақаға тас питер.

Ешекке хайт десен,
Қулағын хәррийтер.

Өзиде көринбеген,
Көзине көринбес.

Сүймегенге сыр айтсаң,
Секиреди аспанға,
Сүйгенине сыр айтсан,
Шыр айланар қасыңда.

Кеуилге кеуил жақын болса,
Арасына от түспейди,
Кеуилге кеуил сууық болса,
Күнде урыс, бас писпейди.

Былғары берсең етиктіге,
Ауысқанын жамау етер.

Мәккарлығын тили узын,
Кескен менен дүзелмес,
Кеспек түе, жулсандағы,
Басканы хеп көзге илмес.

Түйири жок адамның,
Бүйири жок адамға.

Бизиң кербаз қудағай,
Таяқлап үйден қуумағай.

Тириңде жок ийманды,
Өлгенде кәйтип аларсаң?

Тазадан болса хәмелдар,
Диңк-диңк етип қыймылдар.

Шайтан менен жиннин де парқы бар,
Ешек пенен аттын да нырқы бар.

Сыпайы түкшиймес,
Тонса да бүкшиймес.

Қайқы менен сөйлессең,
Бүйиринди таяна бер.

Тасилқор адам тас етер,
Бир-биреуді қас етер.

Бийопаға сөз айтсаң,
Сынап көрмей ереди.

Моллаға бердим питирди,
Көз жұмып исин питирди.

Сүйишпиге сый берметен,
Ол – мереке-той көрметен.

Төбелести арашалағанның төбеси қыптыды.

Қолы менен көгерткен,
Аузы менен сабалайды.

Абырайды сатқаны –
Өз бақасын жоғалтқаны.

Көзинин астынан қарағаны,
Кеуили жақтырмағаны.

Қапырыққа ауырған,
Сыпырыққа мин тағар.

Қула дүзде қый көрсең,
Мал түседі есине,

Татыу едик малы барыңда,
Араз түстик малы жоғыңда.

Такыр жерде таң шығарған,
Орпаң жерди дүбелей етер.

Бахты қарағанның,
Етеги жорғалайды.
Бахты тайғанның,
Иси оңбайды.

Күниң упын алжапқыш болғанша,
Ауылда малбаққыш бол.

Ат байлауда турса,
Ермеги от-жем болар.

Қолының суғы болса,
Урлығы кеуилге аян.

Мурны ийис анламаған,
Назбай гүлди таңламас.

Шайнамаған жуталмас,
Дузак қурмаған туталмас.

Бети жука пыдамайды,
Бети қалың мунаймайды.

Буралқыға асып берсен,
Сасып бергендей көринеңди.

Шақырмаған жақтырмас,
Көрсетпесин таттырмас.

Кипитирим болса да,
Кишкене деп қарама,
Кишкенниң үлкени,
Тас келеди сонында.

Көшти көрген мирәтшил келер.

Баршыл адам аршыл келер.

Жан бар жерде қаза бар.

Қарғаған қағып айтар,
Бары-жоғын тағып айтар.

Ийттиң қуйрығын кессең,
Мойны жуған болар.

Сый – сатыұлы,
Аза – караұлы.

Инсапсыздың қарны бес,
Харуақ биреуі бос.

Урлық түби қорлық.

Қырықтан қызыр, мыңнан үәлий.

Алдында асы болсын,
Қулқы қасында болсын.

Жигит болсаң қайын бол,
Хәр бир иске қайым бол.

Мийримлилик - жүректен,
Мийримсизлик – билектен.

Қырып алған қырқында таз болар.

Жүйрикти шапқанда көр,
Ерди сасқанда көр.

Қаранын тахтка мингени,
Бир-бирине қуда түскени.

Аздың азаншысы болғанпа,
Көптің қазаншысы бол.

Қазаныңды биреу былғаса,
Жақсы астан дәмепе.

Жетим қозы сүтке жарымас.

Ешек семирсе ийесин тебер.

Кимнің алыс-жақтынып,
Ис түскенде билерсең.

Жылай-жылай жап қазсан,
Күле-күле суу ишерсең.

Мал жарасы питер,
Кеуил жарасы питпес.

Көпшилик -- адам айнасы.

Быламық бетинен сууыды.

Инсапсыздан хәким болса, елди жутар,

Нәпсикаудың аузы күйер.

Жүйрик бедеуден шығар,
Кеңес келбетлиден шығар.

Көргенди көргенін айтар,
Көрмедик бергепін айтар.

Ет жемесең өлмейсең,
Етегинди жап қудаша.

Асқан менен тасқан сөйлесин.

Аптың аңы болмас,
Арықтың жаны болмас.

Ауыл аулақ болса,
Доңыз төбете шығар.

Ешки арызын билдирмес.

Иит сырғын бермес,
Жүнің кампайтар.

Өзин бийик санаған,
Ол адамның ағласы,
Өзин мұдам пас тутқан,
Ол адамның данасы.

Бәледен қаш та қутыл.

Айдағанын бир епки,
Айбарағың жер жарар.

Ырғағаның бир кепшик,
Ысқырығың жер жарар.

Өзи билмеген өзгениң қәтесин билмес.

Өли арысланнан тири тышқан абзал.

Жетелеген төбет қораға кирмес.

Арға тартпағанның арқасы майырылсын.
Қарғатарпағанның қабырғасы қайырылсын.

Көрмегенге көрмедик қосылса,
Көргенли елди бузар.

Узын болсаң, сопақ дейди,
Қәлемегенин опақ дейди.

Отырса – опақ, турса – сопақ.

Абысын тырнасар,
Қайтып келип сырласар.

Жесир елге сыяр ма?
Жетим асқа тояр ма?

Хуушы болмас жиллинин.

Қоян құлағынан тартсаң да, бақырмас.

Кемликтің кемалы бар,
Менменликтің зауалы бар.

Ашлықтың тоқлығы бар,
Қорласаң тоқлықты,
Атшоқайы бар.

Ақтеректен узын дарақ жоқ,
Қәнекей оның мийұасы?

Жалғызлық аллаға жарасар,

Мурның болмағанда,
Бир көз бир көзди жеп қояр еди.

«Харма» деген халға қууат,
«Бар бол» деген бардан зият.

Шешеннен дау қорқар,
Мылжың шешенди қорқытар.

Шешеннен дау да қорқар, жау да қорқар.

Байсыз хаял үйде турмас,
Турса да парасатлы болмас.

Күндес күнде өш,
Муның дауын ертерек шеш.

Жаңылғанға жаза жоқ,
Әжелсизге қаза жоқ.

Ер басына күн туўса,
Ерлиги кетер жолынан,
Бий басына ис түссе,
Бийлиги кетер қолынан.

Ийт териси ий болмас,
Етекте кессең жең болмас.

Қосжақпас көз шығарар.

Тас пенен урғанды ас пенен ур.

Нама – түсингенге саз,
Түсинбегенге қуры бир хаўаз.

Жарлы болсаң да арлы бол.

Бахытсыздың байы көп,
Басына пайдасы жоқ.

Урма малды, азабы болар.

Ешкінің жүни аў болмас,
Тентектен туўған саў болмас.

Күндестің күни де күндес,
Көсеуи де күндес,
Күли де күндес.

Жигит жыйнағаннан жемес,
Буйырғаннан жер.

Қызғаншақтан сарқыт жегенше,
Сабалақ ийттен жеген абзал.

Жыланды жети кессең де,
Кесиртке қурлым халы бар.

Дәулетлинің тасы сынар,
Бийдәулеттің басы сынар.

Суу айланар жазығына,
Ат айланар қазығына.

Адам кеулинен азар, тилинен жазар.

Қараңғыда көринбес ат қулағы.

Қасқыр байлағанға көнбес,
Шопқа айдағанға көнбес.

Уры бیرهўди уры дейди,
Басқаның малын жейди.

Жыламағанға жылаған еки көзим,
Тыңламасқа тыңдатқан ессиз сөзим.

Ғақықат – төзлеп атқан кесек,
Шымбайына тийсе есап.

Алмасқа бермес ара бар,
Ханға бермес қара бар.

Болар бала жети жастан бас болар,
Болмас адам қырыққа келсе де жас болар.

Тон кийген тоңбас,
Адам талаған онбас.

Бирде бийе, бирде түйе.

Сүйместики сыймас.

Мал қалғанша, зүрият қалсын.

Ғаялсыз үй болмас,
Үйсиз дүнья болмас.

Қуда болғанша қул пишинде сорап,
Қуда болған соң, қула болса, сыйлас.

Көринген жердиң алысы жоқ,
Көргенсиздиң танысы жоқ.

Өгиз жеккеннің булқыны қурайды,
Кисиден тилегеннің қулқыны қурайды.

Жетимшиликти көп көрген,
Үш шақырмай, хә демес,
Ашаршылықты көп көрген,
Өзи тоймай, мә демес.

Көзи қарайған там сүзер.

Көптен өзинди шетлетпе.

Көпке аға болсаң,
Жаған пүтин болар.

Ашшы да болса, анығын айт.

Алғыс пенен ер көгерер,
Жауын менен жер көгерер.

Ашыуын жутқан – палуан.

Алтын есиклинің ағаш есиклиге иси түсер.

Адамның қаны жерле жатпас.

Ашыуың келсе, муршыңды тисле.

Асым аз болса да, ыдысым кең.

Аузын аңи, тили болса қап.

Алым болмақ аңсат,
Адам болмақ қыйын.

Айыпсыз адам болмас.

Арпа егип, буудай ораман деме.

Атының қылығына ийеси жетик.

Аязхан, шарығыңа бақ.

Аяқта болғанша, ауызда бол.

Атасынан нәсийхат алған кәтқуда болар,
Анасынан нәсийхат алған кәйуаны болар.

Аяғың жүйрик болса, тасқа,
Тилиң жүйрик болса, басқа бәле.

Атта қуйрық болмаса, жалдан не пайда?

Берсең, жейжақ, урсаң, өлежақ.

Бал көрген менен ауыз душымас.

Бергенде алмаған сорап алар.

Бек басыңды бенде етпе.

Бийдәулетте алғың болмасын,
Дәулетлиге бергиң болмасын.

Бас болмаса, теуде лаш.

Болдыратуғын да – хаял,
Қалдыратуғын да – хаял.

Бийдәулетти жау шапса,
Дәулетлиге хабар келер.

Басы аманның малы түүел.

Барын берген уялмас.

Бийдәулет айып апар.

Билмесең, билгениң тилин ал.

Бес бармақ бірдей емес.

Ұдеси жоқтың ийманы жоқ.

Гадайдың хайбаты – сорағаны.

Гүналының отына бийгүна жанар.

Гөнеси болмағанның жаңасы болмас.

Дәлинің табысы бергисине жетпес.

Дәлиге күнде той, күнде байрам.

Дәлини таяқ алар.

Дәлини дәли қараңғыда табар.

Дәли дәлини көргенде бір тез өсер.

Дүньяда судығу жай көрдим,
Кепинсиз өлген бай көрдим.

Дәрти болмаған дәри излемес.

Дәрт иште, дән сыртта.

Ешки жууырып кийик болмас.

Жетимнің жазығы мойнында.

Жыланның сырты жумсақ, итти заһар.

Жаны бардын ғамы бар.

Жетимнің жеңіеси қап.

Жетимди түйенин үстінде жылан шағар.

Жетимнің хақы – таңирдин оғы.

Жетимнің қарны жетеу.

Жетим өз асын ишер,
Киси миннетин көтерер.

Жетимге үгітти көп, орын бериўпти аз.

Жалға асылып отыра алмаған,
Қуйрығынан сырғанап түсер.

Жан бергенге жай бер.

Жигит дүзде белли,
Жүйрик шабыста белли.

Жигиттің күлер жүзи болсын.

Жүзи жарқын, топырағы алтын.

Жүз қойың таўсылар,
Жүзиқаралық таўсылмас.

Жығылған тамды бір тербиш сүйемес.

Жигит – тарип, намыс – бай.

Зордың үйи күйсин.

Зәледен қаппақ та бір пайда.

Зарымыз бар да, зорымыз жоқ.

Ислеген кисиде бар,
Ислеменен нанға зар.

Ийт бол, көп бол.

Инсап – диннің жартысы.

Ишетуғын асыма,
Пейлим жетти басыма.

Исин кайтса, мурынның сууы көзге тамар.

Ислеменен өлмес, өлмесе де күлмес.

Истен де бар, қабаптан да бар.

Ийне тилеген де бир, пар тилеген де бир.

Ийттің пайы – бир сүйек.

Көрмейин де, күймейин де.

Көргениңди излеме,
Көрмегениңди сөйлеме.

Кеспесең қанамас.

Көрип билмегеннің көзи шықсын.

Келинде тил жок,
Кайиненеді инсап жок.

Көз болмаса, маңлай не қылсын.

Мурнынның шушық екенін билмей,
Мунша гәрдийесен?!
Парқын билмегенге палау да, жарма да бир.

Пейлиң азбай, бале келмес.

Сууды алып барып сууга ток.

Самсам десем, дөңгелентен еки көзин бар.

Сулыұлықтын жуғы кетпес.

Сақау сөзге түсинбес, ымға түсинер.

Сағадағы суу ишер, аяқтағы уу ишер.

Соңғы нушайман – өзине душпан.

Сыртыңды беземе, ишинди беде.

Суұпы пияз жемес,

Тапса, қабығын да коймас.

Таусылмас ғазийнең болғанша,

Уялғандай жүзиң болсын.

Түтин томардан шығар.

Тұлкинің мын да бир хийлеси бар.

Тұлки сарқытын шер итпес.

Дузлыққа түскен дуз болар.

Тил сүйексиз, не дегізбес.

Тұлки өз қуйрығын мактар.

Түйе мойнының қыйсықлығын билсе жақсы.

Үйренген әдет өлгенде қалар.

Хар ким етсе, өзине етер.

Үйренген әдет қала ма,
Көтере бер муштыңды.

Уйқыға дастық керек емес.

Утылған киси басып қасыйды.

Урлық қылған уялмас,
Үстине келген ұялар.

Шыбын ширете қонар.

Қайда қотыр бала,
Қара шыбын сонда.

Қауынның жақсысын тағал жер.

Қолын май болса, басыңа жақ.

Қолы менен еткен ийни менен тартар.

Қашып кетсең де шашып кет.

Қолыңның қысқалығын билмей,
Бийикке қол созба.

Қолың менен байлап,
Тисиң менен шепалмай жүрсең.

Хәуес ет, бәс ет.

Хар ким күлсе, өз айыбына күлер.

Хар ким етер қолы менен,
Ол да кетер жолы менен.

Хәм жан керек, хәм жанан керек.

Өз арығын хорлаған,
Киси арығына зар болар.

Өзин билген – үәлий.

Я қойда жок, я қорада жок.

Ат баласы адымлы келер.
 Ат өлгенин билмес,
 Жигит болғанын билмес.
 Ауыл ийтиниң қуйрығы қайқы.
 Ашшыққан уры болар,
 Ашынған бөри болар.
 Арғымаққа жал питпес,
 Жаалмауызға мал питпес.
 Алыс пенен жақынды ат айырар,
 Алым менен нағанды хат айырар.
 Адам кеули бир атым насыбайдан қалар.
 Бай болайын деген жигит айырбасшы келер,
 Бий болайын деген жигит қарындасшы келер.
 Бет көрсе, жүз уялар.
 Бертенге берекет жауар.
 Берген перде бузар,
 Бермеген жолда тозар.
 Бойы өсер десем, бети өседі,
 Шырайланар десем, сепкил түседі.
 Бөри арығын билдирмес,
 Ийтке сыртын қампайтар.
 Балпаң-балпаң етсе пуллы кисі,
 Түреске белсенеді халлы кисі.
 Бөрини сурлығы ушын урмас,
 Урлығы ушын урар.
 Биймезгил шақырған қоразды жулмақ керек.
 Басынды жууып, басласыңа бар,
 Қолыңды жууып, қосласыңа бар.
 Кисини ес тутсаң, өзиңе кес болар.
 Хақ та болсаң, ант ишпе.
 Құл қудайын танымас,
 Пышық бийкесин танымас.

Қырсыққан жигит мал таппас,
 Адаққан жигит жол таппас.
 Қарғайын десем, жалғыз,
 Қарғамайын десем, жалмауыз.
 Ғайратлы адам еки дүньядан бос қалмас.
 Ғаз қанаты ақ болар,
 Жигит қанаты ат болар.
 Ийт аузына түскен сүйек пүтин шықпас.
 Ийт ийтаяғын жаламаса, кеули кеншимес.
 Ийманлыға еки дүнья бир қәдем.
 Ырылдаған ийт қаппас.
 Ырыстың алды илтипат,
 Илтипатың болмаса алтын тақ.
 Мөминниң есабын қуу табар,
 Қуудың есабын қудай табар.
 Мақтаған жетирер,
 Шаққан өлтирер.
 Ер азамат белгиси –
 Бирде төре, бирде құл.
 Тәңири сақлаған тоқлыны бөри жемес.
 Тау тауға қосылмас,
 Адам адамға қосылар.
 Таудағы түлқини табындағы тазы алар.
 Тири жүрсең – бир тобе,
 Өли болсаң – бир шуқыр.
 Таз – таныстан, қәтер – қамыстан.
 Ойыншының тамағы тоқ, қайғысы жоқ.
 Ойнап айтқан да ойындағысын айтар.
 Уры өле-өлгенше хақпан дер.
 Улық болсаң кишик бол.

Урыны қарақшы басты.

Ура билмеген үлкен таяқ көтерер.

Усамасаң, туума,
Жете алмасаң, қуума.

Уры – күн асқанша,
Буұра – қыр асқанша.

Өзим пасманда болсам да,
Кеудим әл аспанда.

Уялған тек турмас.

Сом темирге балға бар,
Сумырайға Алла бар.

Сауысқан шоқынған менен тоқ болмас.

Сыйынғаныңнан сүйенгениң күшлі болсын.

Суйық аяқты сақлама,
Дәулеті қайтқан адамды,
Арыслан да болса мақтама.

Сыбырлағанды қудай еситпей ме?

Көргенсиз бергениң айтар.

Абырайлы абырайына қараса,
Бийабырай жеңдим дер.

Ойнап айтсаң да, ойлап айт.

Жекке жигит алап болар,
Жарлы жигит жомарт болар.

Үйінде сен де кисі, мен де кисі,
Барғанда мерекеге,
Сен не кисі, мен не кисі?

Гүеңде тәуір-ақ бузау еді,
Жалай-жалай құрттай болды.

Сыртым ақ деп лап урасаң,
Аузы бүрмели қалтасаң,
Силтегенде кеспеген,
Қайыстан соққан балтасаң.

Аш жигит – жалтаң,
Жауыр бийе – қалтаң.

Нардың өзи нар болмас,
Ийеси нар болса қор болмас.

Иззет қылсаң, иззет көрерсен.

Еки айтсаң – өлгениң.

Айтарлығы болса да, дерлиги жоқ,
Ер-жүуени болса да, терлиги жоқ.

Асы жоқ деп үйден түңілме,
Аты жоқ деп ерден түңілме.
Шәби жоқ деп жерден түңілме.

Күле кирип, гүңиренип шыққаннан сақла.

Мен бағдан келсем, сен таудан келсең.

Күлме босқа, келер басқа.

Қарағай түбинен сыпар,
Суу түбинен шығар,
Бир айтқаның еки айтқан,
Пәтиұасыз болар.

Найзаның ушы менен,
Пышақтың жүзі менен.

Таз қарманса, бийт табар.

Ғарғаны қара демеймен,
Сауысқанды ала демеймен.

Көз көрмес, кеуіл көрер.

Билгенди билмесең,
Билдигиң қайсы?

Дәнекери көп болса,
Көлди де бекитер.

Гей адамның бойы пәс,
Гей адамның ойы пәс,

Қара тауық қырмап шашар,
Өз сырын өзи ашар.

Ай дейтуғын ажа жоқ,
Қой дейтуғын хожа жоқ,
Өзи хан, өзи шәрияр биреу.

Ешекке шақ питпегенине шүкір.

Қызыл тилин тыймаған,
Қызының үйине сыймас.

Еси дурыс адам есире ме?

Аларыңда еки бүтилесең,
Береріңде неге сөгінесең?

Аузында хэзили жоқтың,
Қолында тоқпағы бар.

Шошқаға ерген батпаққа аўнар.

Ешекке ерген күлге аўнар,
Еликке ерген гүлге аўнар.

Өзине еп болмай жүрип,
Биреўге сеп болмақшы.

Өзиниң үзбенин үзе алмай,
Биреўдиң кеспасын кеседи.

Уры – ғардың шериги.

Өлерменге нәубет жетсе,
Ешкини еки қырқар,

Жигит болсаң, жетимди тойғыз.

Ашыуың келсе қолыңды тарт,
Орынсыз жерде тилиңди тарт.

Ауырыў емес, саў емес,
Минезди қалай емлермиз?

Жақсыман деп мақтанба, халық айтпай.

Аш адам турып өлмес, жүрип өлер.

Күшли нени айтар,
Берген азабын айтар,
Күшсиз нени айтар?
Көрген қорлығын айтар.

Қәнәт қарын тойғызар,
Қәнәтсиз жалғыз атын сойғызар.

Сабыр түби сары алтын,
Сарғайған жетер муратқа.

Отырған қыз орнын табар.

Тек жүрген тоқ жүрер.

Қолыңда бар болса,
Алақаныңды жая берме.

Асығыс түби өкиниш,
Ойланып алмақ сабырлы ис.

Ақыл – адам ырысы,
Сабыр – адам шериги.

Бийсабырлар қайыр исти шер етер.

Сабыр етпек рахметтен, асықпақ шайтаннан.

Бийсабыр кул тез жолығар бәлеге,
Сабырлы кул бара-бара шад болар.

Жыгылған түреске тоймас.

Аштан тойған жалшымас.

Қалтадай қарын тойса да,
Кеўил көлдей тоймайды.

Алып болсаң үсириңди,
Аулаққа сал дүсириңди.

Аққулаңды алсаң, ары тур.

Өзи де жүйрик қоян еди,
Таяқ тийген соң зыңғып кетти.

Сары ийт шағалға дайы.

Ғаз тойғанға емес, қыйғанға семирер.

Аңқауға қырғауыл қайда?

Балық басынан ширийд.

Ақыллының белгиси,
Алтыннан келер көзлери,
Ақылсыздың белгисин,
Айтып турар көзлери.

Кишини алдап үйренгеннің,
Үлкенге де тиси батар.

Өспейтуғын бала,
Өнбейтуғын дауды даулайды.

Ақмақ өзін бек санар.

Түйедей бойың болса,
Түймедей ойың болсын,

Ақмаққа күнде байрам.

Басында ақылы жоқтың,
Еки аяғында тынымы жоқ.

Билмеслик билгеннен де өтеди,
Билмегеннен де өтеди.

Ақмақтың оты дүзиу жанбас.

Дурыс жүрген дүзеп жүрер,
Бузық жүрген бузып жүрер.

Билген тауып айтар,
Билмеген қауып айтар.

Өсер елдің баласы,
Он бесінде баспан дер,
Өспес елдің баласы,
Отызында жаспан дер.

Адам болыу қыйын емес,
Адам болып алған соң қыйын.

Ақылы жоқтың арманы жоқ,
Дизесінде дарманы жоқ.

Ашыу алдынан келер,
Ақыл сонынан келер.

Оңарынның белгиси –
Бириннің тонын бириң кий,
Оңбасынның белгиси –
Бирің шаян, бирин мий.

Ақыллы адам азбас,
Жағалы кийим тозбас.

Көкиректе ақыл болмаса,
Көз деген шалбардын тесити.

Ашыу – араз, ақыл – дос,
Ақылыңа ақыл қос.

Ағашқа мийуа питкен сайын,
Шақасы болар төменпик.

Ақыл базарда сатымас.

Адамның болмаса ышқы-нышаны,
Өлиге тең, геудесінде жоқ жаны.

Ақыллыда ашыу болмас.

Ақыл – жастан,
Ғасыл – тастан.

Ақмаққа бала берер,
Берсе де, жарты ақылын ала берер.

Хәрким өз ақылына ырза.

Халын билген – дана.

Ақыл бои менен өлшенбейди.

Ақыллы жигит ел қорғайды,
Ақмақ жигит елди қорлайды.

Қарындасы ақылсыз болса,
Ағасының басы ғаулайды,
Патшасы жаман болса,
Пуқарасын жаулайды.

Ата-ананың ақылы,
Сайран жатқан жолға тең,
Ақыллының ақылы,
Сарқылмайтуғын көлге тең.

Ийтти сүйек пенен урсаң, қаңсыламас.

Әжаға болсан, ақыл айт,
Ақыл айтсан да, мақул айт.

Төре билген төрешиге бармас.

Ақыл айнымас, алтын ширимес.

Баста ақыл болмаса,
Еки аяққа тыным болмас.

Питкен ақыл болмаса,
Сүрткен ақыл не болсын?

Ақыл – пыпақ, ашыу – таяқ.

Өз накылым – өз ақылым.

Шарбая жеңдим десе,
Сабырлы көндим дейди.

Арақ ишкен тойда мәс,
Ақылы жоқ күнде мәс.

Бир күн аш жүргеннен,
Қырық күн ақыл сорама.

Ақмақтың үлкен-кишиси болмас.

Ай түнде керек,
Ақыл күнде керек.

Ақмақ ауыздағыны алдырар.

Харамтамақ ағаң болғанша,
Ақыллы жолдасың болсын.

Сулыұға жолдас болсаң, көзің тояр,
Ақыллы қайғынды жояр.

Ақыллы адам ишінде,
Алтын ерли ат турар.

Адам ойланса, ақыл табар.

Адамның ақыл-данасы,
Ол да адам баласы.

Адасқанды алдындағы билер,
Жаңылысқанды жанындағы билер.

Ақылсыз адам – жүеңсиз ат.

Айтар нақылы жоқтың табар ақылы жоқ.

Жарма тасса, көбик төгилер,
Ашыұ тасса, ақыл төгилер.

Көп ақыл көлдей болар.

Басындағы орамалына емес, ақылына қара.

Алпысқа шыққаннан ақыл сора.

Ақыл жасқа қарамайды, басқа қарайды.

Ақыллының азығы таусылмас.

Ақыллы кеширимли келер,
Ақмақ өкинер де жүрер.

Ата сөзи – ақыл көзи.

Сен қошқар болсаң, мен қортықпан,
Сен ақылгөй болсаң, мен – данышпан.

Сап денеде сап ақыл.

Ақыл өзін пәс тутар,
Ақмақ өзін мәс тутар.

Албыраған еси кеткеннен ақыл сорар.

Ақыллы излегенин ақмақтан сорамас.

Малға байығанша, ақылаға байы.

Күнде ишсе де жылытпаны,
Ақыллының султаны.

Ақылсыз елде болар,
Сораұсыз гөрде болар.

Ақылсыздың сөзи түйеден постын таслағандай.

Жалғыз ақыл жақсы,
Екеұ болса, оннан да жақсы.

Ақыл – ойдың патшасы,
Сумлық – ақыл қорғаны.

Таңдаған – тазға,
Ақылы азға жолығар.

Жақсыдан ақыл шығар,
Ақыллы адамнан нақыл шығар.

Ақылсыз адам менмен келер,
Ақыллы адам кеңнен келер.

Шырай менен күтер,
Ақыл менен узатар.

Ақыллы – иси менен,
Ақмақ – тили менен.

Ақылсыз өзін мақтар.

Ақмақ – жолдасынаң,
Ақыл өзiнен көрер.

Ақылсыз бай болғанша,
Ақыллы гадай бол.

Ақмақтың тилинде, ақыллының қолында.

Ақылсызға күнде байрам, күнде той.

Ақылсыз жас жоқ, бақасыз ис жоқ.

Ақыллының аты азбас, тоны тозбас.

Ат алсаң, жорға менен жүрис ал,
Хаял алсаң, ақыл менен хууш ал.

Ақылсыздың ақылына ийт ерер.

Ақыл күш берер, күш жүрек берер.

Болған иске өкинбе,
Ақылыңа зыян тийер.

Дәлиден ақыл үйренгеннің басына топырақ.

Тентек таяқ жер,
Ақыллы халұа жер.

Шырай тойда керек,
Ақыл күнде керек.

Ақылды ой ойлағанша,
Тентек исин питирер.

Ақыллыға айтсаң, биледи,
Ақмаққа айтсаң, күледи.

Апшыұ келсе, ақыл кетер.

Ақыл – парасат, исми – кәрамат.

Киси ақылы менен бай болғанша,
Өз ақылың менен жарлы бол.

Ханда қырық кисинің ақылы болар.

Жасыкиши болса да,
Ақылы артықты аға дейди.

Ақылға – ишара, тентекке – таяқ.

Әдеп ойла, соңынан сөйле.

Ақыл айта бермес,
Сақый соратпас.

Ақылсызға сөз айтсаң,
Алдайды деп инанбас.

Ақмақ отыр қутырып,
Ақыл отыр үндемей,
Қутырғаннан қутылып.

Қозының асығы,
Қолға усласаң сақа болар,
Жасыкишинің ақылы,
Жасұлкеннен асып түссе, аға болар.

Киси ақылы ақыл болмас,

Ақылдың өзи ақыл болмас,
Ақылға ақыл қосса ақыл болар.

Бойдақтың ақылы еки көзінде.

Ақыллы өзін айыпласа,
Ақмақ өзін ақлайды.

Ақыллы айттырмай билер.

Ақмай ишкен менен ақыл қосылмас.

Ақмақларға сөз айтсаң,
Қудағынын сыртына.

Ақмақ жигит аңғал аттай,
Әдилсиз патша жанған оттай.

Ақмаққа хал бер,
Еки қолына бел бер.

Ақмақ бузыұға бар, дүзеүге жоқ.

Алжыған менен сөйлессен,
Ақмақ етер өзиңди.

Тентектен тәңирим бийзар,

Тентек төрін бермес.

Ойлы жигит тойлы болар.

Көп сораған алар,
Көп ойлаған табар.

Кирмей тұрып шығарынды ойла.

Излеген табар,
Ойланған шешпер.

Ой ойласаң, кең ойла,
Исине қарап тең ойла.

Биреудің бойы қысқа,
Биреудің ойы қысқа.

Бойындай бой табылса да,
Ойыңдай ой табыла ма?

Ақпаған суу сасыйды,
Ойламаған мий ашыйды.

Нәпси ойдан шығар,
Айтыс тойдан шығар.

Харам ойлы хақ жүрмес,
Хақ кеуилди ол көрмес.

Ойсыз дөң болмас,
Құпиясын таппас ер болмас.

Ойланбағанның кейни ұайран.

Нақыл ойдан шығар,
Кийиз қойдан шығар.

Аз ойлаған алысқа жолдас болмас,
Жапырағы жоқ ағашқа бүлбүл қонбас.

Бууынсыз жерге пышақ урма.

Ғаррылық жаман дәрт, емлеп болмас.

Жаслықты жайында қыл.

Бірде ғаррылықта, бірде жаслықта.

Балалық адамға еки келер,
Бири жаслықта, бири қартайғанда.

Түйе қартайса – бақырауық,
Қораз қартайса – шақырауық.

Қармақ салған қартаймас,
Арғымақ минген қарымас.

Ағаш қартайса, құс қонар.

Адам изиндегисин көріп қартайар.

Адам қартайса да, кеуил қартаймас.

Қартайған бұғаны баспақ пенен бирге бағар.

Ат қартайса – урыншақ,
Ер қартайса – сүриншек.

Күйеу қартайса жийен болар.

Қыз қартайса қазы болар,
Ийт қартайса тазы болар.

Қус қартайса қонақшы болар,
Қыз қартайса нақылшы болар.

Қартайғанда ғарға адым жер муң болар.

Қартайған қыз қурдасынан айырылар,
Қартайған жигит жолдасынан айрылар,

Қартайсаң умытшақ боларсаң.

Асықпасаң, байырсаң,
Өлмесен, қартайарсаң.

Жасында мықлы болса,
Қартайғанда суқлы болар.

Адам қартайса, белим дейди,
Еки көзим ириң басқан желим дейди.

Қартайсаң нардай шөгерсең,

Жаслық еки келмес.

Асарыңды асарсаң,
Жасарыңды жасарсаң.

Уялса жасұлкен уялар,
Жастың неси уялар.

Қалбығай қартайса жыңғылға қонар.

Әкең қартайса, құл неге керек?
Шешең қартайса, күң неге керек?

Атаңнан жақсы дос болмас,
Қартайған соң ес болмас.

Ат қартайар, майдан қартаймас.

Атты түйек қартайтар,
Жигитти орақ қартайтар.

Ақ күн ағартар,
Қара күн қартайтар.

Қыз қартайып қазы болмас,
Ийт жууырып тазы болмас.

Қайғы қартайтар, күйік өлтирер.

Қартайғанда ғариплик,
Қайдан келсең соннан кел.

Касқыр қартайса ау алдырмас.

Я өлерсең, я қартайарсан.

Қартайсаң мендей боларсаң,
Қара жер менен теңдей боларсан.

Ақмақ шаршағанын билмес,
Көсе қартайғанын билмес.

Қазақ қартайса түйе бағар,
Қарақалпақ қартайса жийде терер.

Тау қартайса тау болар,

Ат қартайса жалтаңпақ болар,
Адам қартайса мақтанпақ болар.

Бурынғының нарты болсан,
Соңғының қарты боларсаң.

Ғарры қыз бай таппас,
Бай тапса, қоярға жер таппас.

Хәркимнің бір дәрти бар,
Ғарры қыздың яр дәрти бар.

Ғаррылық қарсы келсе, тыра гөрдей,
Ер жигиттен бақ тайса, қара гөрдей.

Ғарры билгенди пери билмес.

Кемпир билмегенди ғарры билер.

Қарсы келсе ғаррылық,
Қара нарды шәктирер.

Қара арғымақ харыса,
Ғарға адым жер мұң болар,
Қара көзден нур тайса,
Бір көрмеге зар болар.

Кемпири ғаррысына «ғаррым» десе,
Ғаррысы «маңлайдағы барым» дейди.

Аспанға ұпсаң, айға шық,
Ғарры қыз болсаң, байға шық.

Ғаррыны асқа шақыр,
Жигитти иске шақыр.

Ғарры қыз ер таңламас,
Өлген жер таңламас.

Ғарры өгиз балтадан қайтпас.

Ғарры шымшық кепекке алданбас.

Ғарры ойнаса ғай болар.

Ғарры атын мақтаған жолда қалар.

Жигитлик бір гүлистан,
Ғаррылық бір гөристан.

Жигитлик деген мәрт екен,
Ғаррылық деген дәрт екен.

Дәлкеклесууге жездениң,
Ғаррысы-жасы болмас.

Ғарға ғарқылдап ғаз болмас,
Кемпир сыңқылдап қыз болмас.

Қара тақан жейин деген асымбеди?
Тоқсан бес жас көрейин деген жасымбеди?

Дос басқа қарайды,
Душпан аяққа қарайды.

Дос егиз болса, душпан сетиз.

Ақылсыз достан ақыллы душпан артық.

Сакый дос көбейтер,
Бакыл мал көбейтер.

Дос алдыннан қарайды,
Душпан кейниннен қарайды.

Жаксы жолдастың баҳасы жок.

Көз көргеннің жүзи таныс.

Жан достың жанынан кешсе де,
Мал достың малынан кешпес.

Шын достың қәбириңе шекем барар,
Жаман дос бир қарар да қалар.

Дос досқа жалынар,
Жалынса кеўли алынар.

Достың сыртынан өсек айтпа,
Бир күн кулаққа шалынар.

Есаплы дос айрылмас.

Қудамталының малы бир,
Айтыўлы достың жаны бир.

Дос– достың айнасы.

Достың дос болсын,
Бирақ есабын дурыс болсын.

Достың гөнеси жақсы,
Кийимнің жаңасы жақсы.

Дослықта мәңзил болмас.

Душпанның күлгени,
Сырыңды билгени.

Дослыққа дослық – қарыз ис,
Душпаныңа әдил бол.

Дос досқа қолын берсе,
Арасынан қыл өтпейди.

Досқа дос келеди сырласыўға,
Жаўға жаў келеди мушласыўға.

Асы көптин тәни семирер,
Досты көптин жаны семирер.

Жан достына ат берме,
Ат берсең де, «әсте жүр» деме.

Айрылылар дос аяўлыңды сораиды.

Досы көп пенен сөйлес,
Досы жок пенен сырлас.

Досы көптин малы көп.

Досы көп алтын жыйнайды,
Қасы көп басын жалмайды.

Дос пышағы менен мүйиз кес,
Душпан пышағы менен кийиз кес.

Досын аўырса, күйин,
Душпаның аўырса, сүйин.

Достың кеўлине қарап,
Душпанға күлки болма.

Қырық атаның болғанша,
Қырық достың болсын.

Терек тамырына сүйенер,
Адам досларына сүйенер.

Дузың болмаса да, досың болсын,
Отаўың болмаса да, қоңсың болсын.

Душпан не демейди,
Түске не кирмейди.

Жазалы урының бир бети жара,
Жазалы душпанның еки бети қара.

Достың менен дос болғанға шадлан,
Душпаның менен дос болғаннан сақлан.

Дос кеўлин дегішпе қалдырар.

Душпанға кеңес берген де ақмақ,
Кеңес алған да ақмақ.

Достыңның душпанынан қанша сақлансаң,
Душпаныңның достынан да сонша сақлан.

Достыңа ет туўрат,
Душпанға қаўын тилдир.

Ашшы болсаң уўдай бол,
Тийген жерин күйдирсин,
Душшы болсаң суўдай бол,
Душпаның келип сүйдирсин.

Дос деп сыр айтпа,
Достыңның да досты бар.

Достыңды еглемө, мәштен қалдырарсаң,
Душпанды еглемө, сырың алдырарсан.

Адам адамға дос, жолдас.

Жақсы дос ис түскенде билинер.

Қолының утың берген,
Сыртыңнан мушың береді.

Душпаның пешпедей болса да, пилдей көр.

Достыңның қанша екенін,
Дәулегің қайтқан күні айтаман.

Достыңның тамағын душпандай же.

Андыскан душпан алыспаға жақсы.

Жолдас, жолдасқа қыянет еткен оңбас.

Жауда да бир үйің болсын.

Дослар тойда тезлесер.

Дослық беккем болса,
Душпан артын қысар,
Бирлік қатса,
Душпан хәдден асар.

Дус келсе, душпан ишер.

Аузың қанға толса да,
Душпаның алдында түкірме.

Тас пенен урғанды ас пенен ур.

Балық суусыз жасамас,
Адам доссыз жасамас.

Катын қулын емес, достың.

Дос сыртыңнан мақтар,
Душпан көзіңше мақтар.

Акылы көп дауда алдырмас,
Досты көп жауда қалдырмас.

Доссыз басым – дузсыз асым.

Андыскан ауыл болмас.

Аңлыспалы дос атыспалы жауда.

Досты жанадан тап,
Бұрынғы достан қол үзбе.

Жақыннан достың болса,
Алыстан ашпаң болсын.

Достың көплигі жоқ,
Душпанды аз деме.

Дослық тозбас,
Кеуіл қартаймас.

Қадир билмес қарындастан,
Ғайбана болған дос артық.

Досты жоқ адам – саясыз терек.

Жатта жүрген бауырластан,
Жақындағы дос артық.

Достың тийме зейніне,
Өкинерсең кейніне.

Достыңды аңқау десе,
Өзинди мылқау дейди.

Достың өлтирп айтса,
Душпаның күлдирип айтар.

Асыққан адасар, жан дос қарасар.

Жан достың жаны ашыйды,
Малдың неси ашыйды.

Душпанды бұлдир, досты күлдир.

Айыпсыз дос излетен, доссыз қалар.

Досыңның сөзин таслама,
Душпанның көңлин хоплама.

Досы жоқтың душпаны басып шығар.

Досың егиз, душпаның сегиз.

Жигитти достынан таны.

Сыпайы менен дос болма.

Қасқырдың қудасы көп,
Тұлкинің досты көп.

Айрылмастай достыңа,
Қайрылмастай сөз айтпа.

Адамның дәулеті қайтса,
Дослары көзине душпан көринер.

Ким жыласып қосылса,
Дос-душпанын танымас.

Пашшап пенен дос болма.

Дос көтерер кеуилди,
Мал көтерер өлимди.

Ишек-қарын төп болмас,
Душпан хасла дос болмас.

Сырыңды айтпа достыңа,
Достыңның да досты бар,
Ол да айтар достына,
Сабан тығар постына.

Жолаушының жол болсыны болар ма?
Душманға хармасыны болар ма?

Ләшкербасы шебер болса,
Душпан аяқ астында.

Булт болмаса, жауын болмас,
Еки душпан ауыл болмас.

Мийримсиз бол душпанға,
Тартсын қылып сазайын.

Асқа талау түссе,
Ийттің муратын бергени,
Ерте талау түссе,
Душпаның жолы болғаны.

Уйқы душпанға алдырар,
Алдырар күни жаздырар.

Душпанның сыртында болғанша, ишінде бол.

Зордан зор шықса,
Еки көзи парта шығар.

Душпан сени танымаса да,
Сен душпанды таны.

Аңлыскан жау алмай қоймас.

Батыр сууда батпас,
Душпан тиймей шаппас.

Жекке жүрип желбиреме,
Душпаныңа елбиреме.

Досқа душпанлық етсе,
Өзине қастыянлық еткени.

Достым көп, душпаным жоқ деме.

Қасқыр жоқ деме, мал қастында,
Душпан жоқ деме, аяқ астында.

Қара кийиз ақ болмас,
Өзелий душпан жақ болмас.

Қасқыр менен қой куда болмас,
Куда болса да қой күлмес.

Ер душпансыз, ешек тусаусыз болмас.

Жаудан жасырын қайтқанша, жаралы қайт.

Қашқан жауға қатын ер.

Қудай қарғаған жауы менен сырласар.

Өз басыңды жауға берсең де,
Жолдасыңды жауға берме.

Жау жалынғанына қарамас.

Көз – көзге жау.

Жаудың сырын жау билмес.

Жау жарағын жау билмес.

Ақмақтың атқан оғы,
Ауға тиймес, тауға тийер.

Хәрким не қылса, өзине қылар.

Пайдасын билген постынға кирер,
Қолынан келмеген достынан көрер.

Душпанға кек жибермес арлы киси.

Пақырға бәри палау.

Сақаллы қул жарытпас.

Сырты жылтырағанның,
Иши қалтырақ.

Кисимсинген жигиттің үйін көр,
Киснеген аттың үйирин көр.

Гүмпилдеген айранның түби шийки.

Ақ пенен қара сууға түссе белгили.

Кеуилдеги сырды көз билдирер.

Үндеместе бәле бар,
Еки уртында шала бар.

Көтерилмес көтерилсе,
Көтерги менен бир урар.

Үндемеген үйдей бәледен қутылар.

Мүсәпир дегенің кисәпир болар.

Көсе қарығанын билдирмес,
Ладан жарығанын билдирмес.

Минезің жатық болса,
Ишкениң қатық болар.

Ымға түсинбеген дымға түсинбес.

Көрпеңе қарай аяқ узат.

Таз да тарақлы болды,
Ол да керекли болды.

Таз таранаман дегенше той тарқар.

Мен бас десем, ол кулақ дейди,
Бүйрек десем, сыйрақ дейди,
Ешки десем, ылақ дейди.

Жууас қашаған туттырмас.

Гөрқаудың нәпси жаман.

Түйеге наз қыл десең,
Танап жерди ұайран қылар.

Аш киси урысқақ,
Арық киси тырысқақ.

Ишпеймен деген көп ишер,
Билмеймен деген көп билер.

Адам адамнан кем болмас,
Тек сыбағасы артық болар,
Тартынбай келген адамның,
Бир нышанасы болар.

Жетим қыз епшил болар,
Жетим ул кекшил болар.

Айлас қатын – муңлас,
Муңлас қатын – сырлас.

Тойдырғанның сақалына.

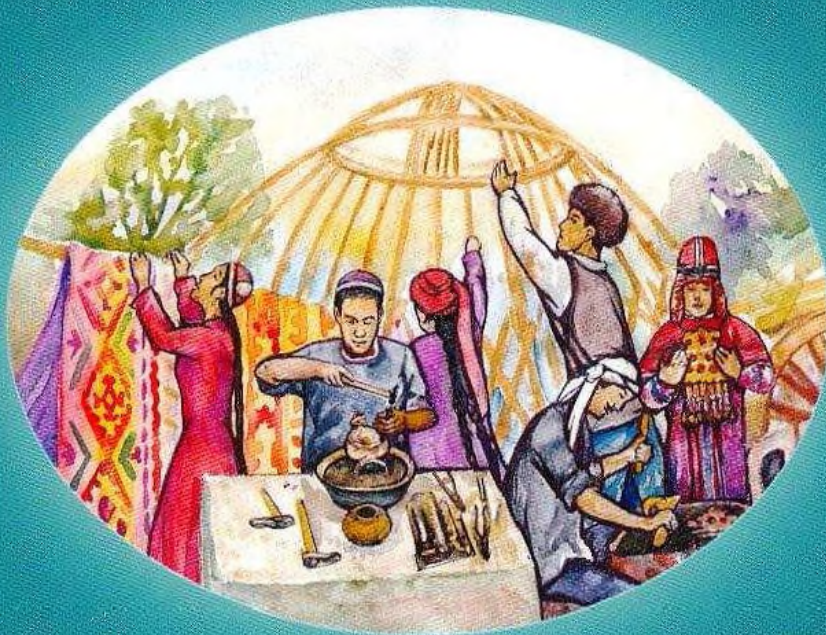
Тентек шоқмар жыйнар.

Кәйуаны үйін дүзер,
Бийгана бойын дүзер.

Қыянатшының көзи қыйықта,
Зыяратшының көзи шыйықта.
Қасқырды қайдан билейин,
Жолбарыстың күши ыйықта.

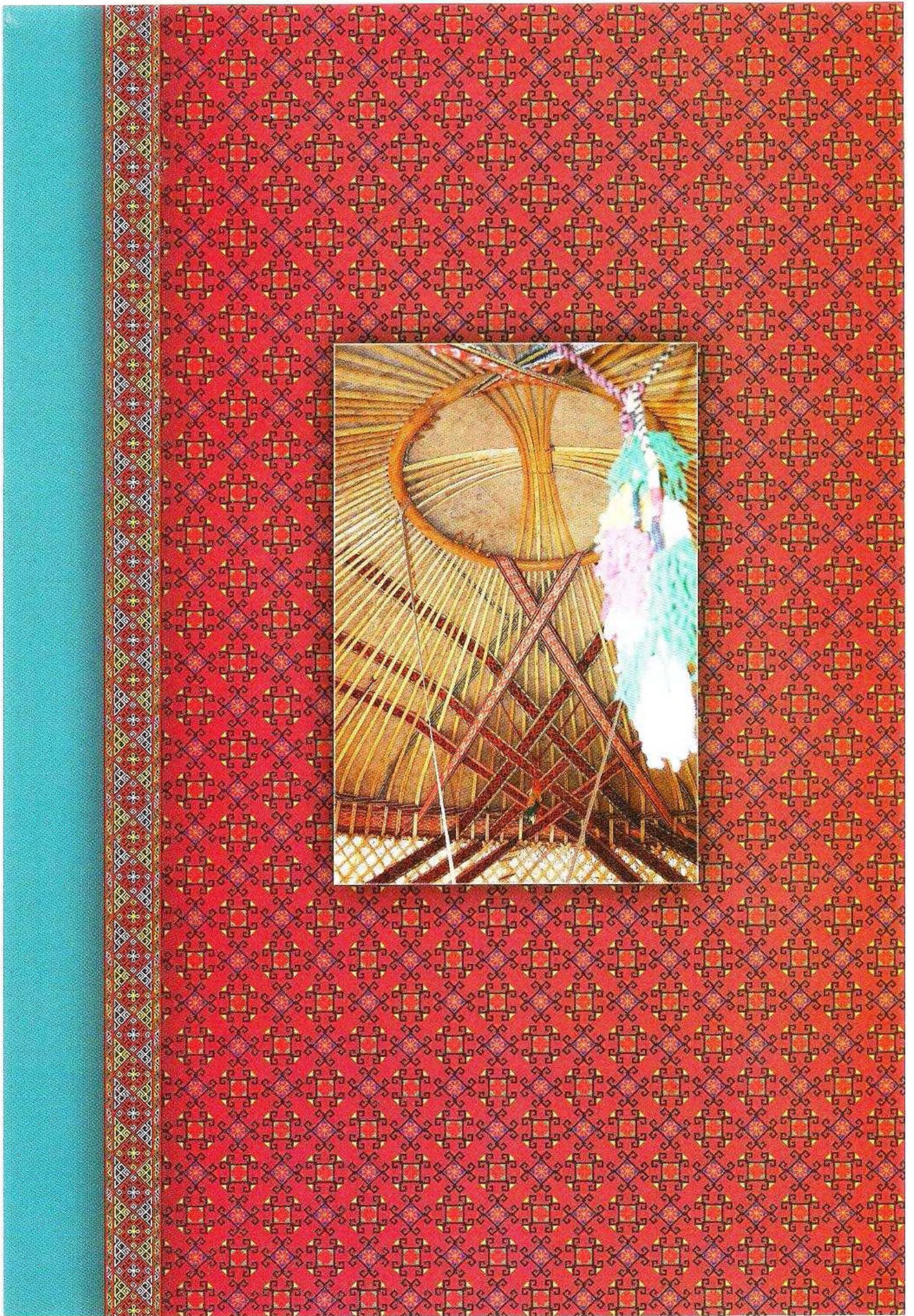
ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

90-ТОМ

НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

(ТУРМЫСЛЫҚ ТАЛАПЛАР ХӘМ ҮРП-ӘДЕТЛЕР
ХАҚҚЫНДА)

Ағаш – ағашқа бағар,
Ағыуа таудан ағар.

Айында көрмесен, ағайың жат,
Жылында көрмесен, дайың жат.

Өз ағасын ағаламаған,
Өзгениң ағасын жағалар.

Жеңге – жең ушың,
Аға – ақыл-хушың.

Бас-басына бий болсаң,
Балқантауға сыймассаң.

Үйленетуғын жигит үйде турмас.

Ата ыразы – куда ыразы.

Әлип – аұылдың пири,
Тәуип – аұырыұдың пири.

Ардың улы ара бий,
Арың ушын қара кий!

Жоқшылық үйден бездирер,
Жутшылық дүзди гездирер.

Байлық – ушлап турған муз,
Бахыт – узатылған қыз,
Бала – кейніңдеги из.

Бала берсең, сана бер.

Бесик бала – бек баласы.

Бесиктеги баланың,
Бий боларын ким билсин,
Қарындағы қарнаның,
Хан боларын ким билсин.

Құл кисиге жақпаса да, бишеге жағар.

Есиктің алды арт болса,
Ертлеули турған ат яңлы,
Ескинамай қарт болса,
Ескиден қалған хат яңлы.

Қарындасы бардың қәдири бар.

Қазаны асыұлының қапысы ашыұлы.

Жақсы қостар – ырыс,
Жаман қостар – урыс.

Жарлыға жаны сауға.

Байдың мың қойының ишінде,
Байғустың жалғыз ылағы жоғалар.

Жатса – жарлы өлер.

Жарлының жырлағаны да шығын.

Бар менен барыспа,
Жорға менен жарыспа.

Айланыш болса да, из жақсы,
Айыбы болса да, қыз жақсы.

Бәри бар жерде пери жүрмес.

Ағын суұдың жақын болғаны жақсы,
Ағайынның алыслау қонғаны жақсы.

Айтылмаған сөз жоқ,
Айта алмаған ауыз көп.

Меннен кеткенше,
Ийесине жеткенше.

Өз малым түүел,
Өзгеңизде исим жоқ.

Аталы бала – аяұлы,
Енели бала – елеұли.

Аталы бала – арқалы,
Енели бала – еркели.

Қыздың малы қырық күнлик.

Қыздың жолы қылдан нәзик.

Қыз бар – қырғыз қабақлы,
Қыз бар – нуркус қанатлы.

Қызға қырық үйден тыйыу,
Бир үйден жыйыу.

Қызды урғанның заұалы бар,
Қырық куртқадан сауұалы бар.

Коңсынын тауығы ғаздай көринер,
Катыны кыздай көринер.

Жарлының кеўди қурт тилер,
Жармасынын қатығы жоқ.

Падада жүрген пақырды,
«Патша бол» деп шақырды.

Улы бардың қулы бар,
Улықпанда пуды бар.

«Бала» деме, «бәле» де.

Баданы тапқан емес, баққан билер.

Атын шауыссы болса,
Туяққа күш түсер,
Қатының дауыссы болса,
Қулаққа күш түсер.

Шегірткеден қорққан егін салмас,
Барымтадан қорққан мал жыймас.

Барымтаға – барымта,
Қарымтаға – қарымта.

Барымта бар жерде сырымта бидинбес.

Барымтаға батыр шығар.

Барымта – батырдың иси,
Сырымта – қатынның иси.

Барымта болған жерде дау көп болар,
Байлық болған жерде жау көп болар.

Жанынан кеткен жауды алар,
Малынан кеткен дауды алар.

Ердің данқын еңбек шығарар,
Елдің данқын еріулік шығарар.

Еріуліктің қарыулығы бар.

Еріу елге – еріулік сын.

Сүтке суу қосылса, сүмесін болар,
Күшке күш қосылса, үмесін болар,
Сөзге сөз қосылса, демесін болар.

Емесіни болмаса, ем не дәркар,
Үмесіни болмаса, ед не дәркар?

Қан-қарындас қардас болар,
Қатар-қурбы құрдас болар,
Ауызы бір сырлас болар,
Ауылы бір муңлас болар.

Жаудан қыз алсаң ал,
Жаушы салса да қыз берме.

Мың мепіттен бір пепіт.

Үйлес қатын – күндес,
Айлас қатын – муңлас.

Мың «сиз-биз»ден,
Бір «шыж-быж».

Төш қанлы болмай,
Жигит жанлы болмас.

Адасқанда түспесең,
Арбажолдан не пайда?
Аңқағанда ишпесең,
Ағын суудан не пайда?

Жыраулар жырау болалмас,
Жүрегінде нама-хат болмай,
Жаугерлер жауға баралмас,
Жетегінде жарау ат болмай.

Жыраудың сөзінде дүзгі бар.

Жырау жәнсіз сөйлемес.

Ер жигит жетім емесдур,
Елаты болса панасы,
Ел-елат жетім емесдур,
Естияр болса ағасы.

Қара жерге жылан кирсин.

Әулийени таныды көзлі киісі,
Базарға қатнайды бөзлі киісі.

Әжел келсе, көрер көз көрмеске айланар.

Соқыр болғаныңды қудайдан көр,
Соқыр сезимиңди өзіннен көр.

Соқырдың тилегени – еки көзи.

Қара суу қара көрим жерге апарар.

Мухаббат деген дузлы суу,
Илесен де шөллейсең,
Қанша ашшы болса да,
Әбизәмземге бермейсең.

Қыймасың келсе, қыярсаң,
Барынды алдына үйерсең.

Қамысты бос усласаң, қолыңды қыяр.

Кимнің аузы ала болса, иси шала болар.

«Үй меники» деменіз,
Үй артында киси бар.

Шамал болмаса шәптің басы қыймылдамас.

Сезикли секирер.

Үндемеу де сышың бир гүри.

Күшли қәуипли емес,
Кекшил қәуипли,
Кекшилден де епшил қәуипли.

Айдаған өгиз арбаның,
Жүги өгизге түсер.

Ай менен күндей,
Хәммеге бирдей.

Ағам болсаң, қайтейин,
Арым кетип баратыр.

Ер мойнында қыл арқан ширимес.

Тәуекел – ердің иси.

Аттан аттың неси кем,
Өзи тарлан көк болса,
Ерден ердің неси кем,
Уадесине берк болса.

Еки палұанды бир қой жеңер.

Тау белгиси тас болар,
Жомарт белгиси ас болар.

Жауыннан қашқан тамшыға жолығар,
Жаудан қашқан теңізге жолығар.

Ханның иси қарашыға түсер,
Бийдің иси урашыға түсер,
Мың қойлының иси бир қойлыға түсер.

Бир жемесе тақанды хан жемес,
Хан қасында қарашы не демес.

Патшадан хәмир болса,
Пукараға не турыс.

Мың ғарға бир кесектен үркер.
Хан кетсе – қут,
Келсе – жут.

Қудайым Жамғыр ханға жолықтырма,
«Жолықтырма» дегенім болып тур ма?

Уры бар жерде берекет болмас.

Еки арба шенгелден хәрем болмас,
Хийуаға пеше барса да мәхрем болмас.

Хожадан билгиш қул бар,
Молладан биалиш тақыуа бар.

Қанлы жас көз ишинде жасырына алмас.

Барма ханға, өзи келер малға,
Барма бийге, өзи келер үйге.

Үлгисизден бий қойсаң,
Ұсияты болмас,
Қәхәрсизден хан қойсаң,
Қәсийети болмас.

Палкерге барма,
Басыңды қайғыға салма.

Халұаны хәким жер,
Таяқты жетим жер.

Қудайыңа сыйынсаң сыйын,
Ешегиңди беккем байла.

Жаны күйген тәңирисин қарғар.

Хожаны жиберсең еркине,
Күнде қарайды көркине.

Еркине жиберсең хожаны,
Жатып ишер гөжени.

Алыстағы әўлийеден,
Жақындағы машайық артық.

Қудай сүзеген сыйырға шақ бермес,
Шақ берсе, қудайыңды көрмес.

Садақа берип көрмеген,
Пәтиянды билмейди.

Қудайдан әке тилесең де, әке бермес.

Оразаның оны қалды,
Кемпирлердің көни қалды.

Түс – түлкинің тезеги.

Шошқа өлейин деп атырса да,
Қурқ еткенин қоймас.

Тауына қарай түлкиси,
Заманға қарай күлкиси.

Байымды алған қудайдың,
Келини жесир қалсын.

Қудайдың аты көп.

Қыйсық арба жол бузар
Дүмше молла ел бузар.

Хожаң берсе, қойныңа сал.

Еки киси бир кисинің қудайы.

Адам қарғаса, малыңды алар,
Қудай қарғаса, жаныңды алар.

Көшин таппаған қонып жүрер,
Арқаланған тынып жүрер.

Қуйысқанға берекет.

Көз көргенин қыймас.

Тәуекел деген жез қайық,
Минесең де кетесең,
Ууайым деген туңғыйық,
Батасаң да кетесең.

Қолдың не қылғанын бас билмес.

Көрмегенди Көкөзек жыяр,
Аяғы теңизге қуяр.

Көмгеннің ийеси екеуі –
Биреуі көрген, биреуі көмген.

Келиншектің бетин ким ашса,
Көзине сол ысық көринер.

Көпириуін сен көпиресең,
Көбик атағы маған қалар.

Исти мен бежеремен,
Ғоддаслауын сен ғоддаслайсаң.

Қамшылатқан жүйриктің,
Жүйрикликке саны жоқ.

Қымыз ыдысты саба дейди,
Хәддинен асқанға тоба дейди.

Қудайы берген қулына,
Шығарып қояр жолына,
Қудайы бермеген қулына,
Излесе табылмас пулына.

Палауды май келтирер.

Өлтirse палау өлтirse.

Қудайдан сорағанның бүйири шығар,
Адамнан сорағанның еки көзи шығар.

Жата берген ақыретте күн көрер.

Қара тал өсер ырайына,
Хәрким кетер өз жайына.

Қудай бермеген дәулетти,
Дуғым бирлә алып болмас,
Қулақ еситип, көз көрмесе,
Шама менен нанып болмас,
Шақырмаған жерге хәргиз,
Кәтқудалар барып болмас.

Күлип берсең, күлип аларсаң.

Қул болсаң, меннен де күшли боларсаң.

Қосшы болмаған жигит басшы бола алмас.

Қулды қойсаң еркине,
Күнде жиберер бөркине.

Қалай-қалай заман болды,
Қарағай басын шортан шалды.

Қойға шабар көп бөри,
Аңды алар бир бөри.

Қыяллы хаял гилт тағар,
Қазанға отты көп жағар.

Қазан түбинде кемиршек қалар.

Майы көп жармасына қуяды.

Күтин, күтинбесең,
Ишиннен шығар түтин.

Қурастырып айтса, құлдыки жөн,
Бириктирип айтса, бийдики жөн.

Қарыуың қолда болса, ғапыл қалмайсан.

Қандай аухал болса да,
Тәғдирде теги, тақсырым.

Қасқыр байлауға, шошқа айдауға көнбес.

Қоянның қарасын көрип,
Қалжасына ашық болма.

Ғарға мың шақырса да, жыл кирмес,
Бир ғаз бир шақырса, жыл кирер.

Нан жеуің мешитте қонып шыққандай.

Мал ашыуы – жан ашыуы.

Малым көп деп таспа,
Жау келди деп саспа.

Мың қайғы бир қарызды өтемес.

Малдың қулы болма,
Намыстың қулы бол.

Молланың хаты басқа,
Хәр айдың аты басқа.

Тилеп алған дизге жетпес.

Мени ашлық хайран етти,
Сени мәслик ұайран етти.

Малды баға билмеген,
Дүньяны таба билмес.

Назынды ер көтерер,
Ер көтермесе, жер көтерер.

Оқпанлы жерде өгиз өкирер.

Хәзил түби ат өлтирер.

Өзи билмеген күншил болар,
Еси кеткен исенимшил болар.

Отызында қур бузбаған,
Қырқымда қырып келдим дегенге инанбас.

Өкпе бер, бауыр бер,
Сыбағамды тәуір бер.

Таудай тахтым болғанша,
Бармақтай бахтым болсын.

Қоңсына от тийсе,
Ушқыны саған түсер.

Талтаңласаң талтаңла,
Ақшаң болса қалтаңда.

Теңге тегин жатпас,
Көпир адамсыз болмас.

Таудан аққан булағым,
Қуяды барып теңізге,
Қандай жақсы болса да,
Тартар ақыры негізге.

Сырты сайлы болғанша,
Иши майлы болсын.

Шөлдеги оқпан сууға толмас.

Май айныса, дуз салар,
Дуз айныса, не салар?

Өзимдики дегенде,
Өгиз шелли күшим бар.

Кисиники дегенде,
Қол тийместей исим бар.

Күш атасын тыңдамас.

Харкимнин минген тауы бийик болсын.

Биреу тас пенен урса,
Сен оны ас пенен ур.

Еки ғарға таласса,
Окшыға жөн болар.

Мын рет еситкеннен,
Бир рет көрген жақсы.

Алдыңы арба қайдан жүрсе,
Соңғы арба да соннан жүрер.

Қоңсыны теулеме, көширерсен,
Отты теулеме, өширерсен,

Ғақкеуілдин аты озбас, тоны тозбас.

Дауыңа қарай ант ишер,
Бойыңа қарай тон пишер.

Қанаатке берекет.

Бер – ишемен, ур – өлемен.

Денгенеден теңгене.

Қоңсы қоңсыдан тәлим алар.

Қуры сүт құрсаққа жақпайды.

Алқа қосық жақпас.

Барын ишесен,
Жоғын күтесең.
Асықсаң, кете бересен.

Ийесине керек болса, қоңсысы өкпелемес,

Сын дүзелмей, мин дүзелмес.

Ыссыны өзине бас,
Жақса, кисите бас.

Көтере алмаған қосып арқалар.

Әкең пақыр не қылсын,
Қолы кетти қазықтан.

Дийұана жети есикке барса, бети аптылар.

Аманбысаң десе асыла кетеди.

Ауырыу астаң, дау қарындастан.

Ас ийесі менен татлы.

Нар жолында жүк жатпас.

Мен қудайға не жаздым,
Ала танасын урладым ба?

Қайқы болса тийгенин,
Қайырға барып батқаның,
Жамыларға нәрсе жоқ,
Сабанға кирип жатқаның.

Өсек – оқсыз мылтық.

Жигит болсаң шынар бол,
Жолаұпты өтсин саялап,
Қатар құрбың күн көрсиң,
Шалғайыңды панаалап.

Жарлының жүдеп-сасқаны,
Жалғызын қояр гиреуіге,
Жигиттин қара басқаны,
Айыбын жабар биреуіге.

Сабан кисиники,
Сабанхана өзіндики.

Берекет бар бір денеде,
Билмеймен, қайсы ханада.

Алысып отырсаң да, аман отыр.

Сыйырдың сүті тилинде.

Ийт жоқ жерде попка үрер,
Еки саудаиы бир жүрер.

Еки самсам бир жүрер.

Сыбырлаған сыр жатпас.

Алмақтың бермеги бар.

Өлтирмеген ас өзек жалғар.

Күйеу аты менен күл тасы.

Алты таспа бузау тис,
Былшылдамай аттан түс.

Ийтке темир не керек?

Қазақтың ийегинің астында еки күн жүресен.

Суу ишкен қудығыңа түкірме.

Ауыз айтқанды кулақ еситер.

Асыққанның аяғына етеги оралар.

Ат – жигиттің мұрады.

Намысты нанға сатпа.

Барымта тез қайтса,
Қырық жылда қайтар.

Маңдай тери – табан ети.

Ата қарғысы – оқ,
Ене қарғысы – б...

Бирди айдағанда бирди минер,
Мыңды айдағанда бирди минер.

Аттың сыры ийесине мәлим.

Ат тапқанша тай мин.

Малдың жайын баққан билер,
Отын жайын жаққан билер.

Бир сом бийе болмас,
Еки сом түйе болмас,
Биреудің ярына көз салған,
Өз малына ийе болмас.

Қалаға бөз апарған киси,
Ақ ийттің ергенин жақтырмас.

Сылбыр болса тийгениң,
Қосыла алмассаң қатарға,
Үстің дуу-дуу сөз болып,
Жүре алмассаң қатарда.

Доңызға ерген батпаққа аунар.

Гүман ийманнан айырар.

Қағарыңа сүйенсең,
Өзің қайыл боларсан.

Отырар орнын билмеген,
Отырып салып ызғарда,
Жамбасынан айрылар.

Аттан түссең де,
Үзеңгиден түспе.

Тауып алсаң да, санап ал.

Бойыңа қарап тоның пиш.

Не излесең, сол кәхәт.

Киси ағашын киси қырқпас.

Ийне де нияз,
Инген де нияз.

Тек жүрген тоқ жүрер.

Тәме қылма биреуден,
Жасайын деп азапсыз,
Жақтырмай барған жериңнен,
Қайтпағаның керек жууапсыз.

Қырық жыл боздан қырық күн шүдитар.

Сум хабарды сумырай табар.

Иси келиспегеннің жұмысы гереңге түсер.

Үш ярым қулаш арыстың,
Үш қулаш булқыны болар.

Көргенсизге күн туўса,
Күндиз күни шыра жағар.

Сиз деген - әдеп,
Биз деген - көмек.

Жасыңда көргенің болмаса,
Өскенде кисилигің болмас.

Қол-аяғыңды ойната билсең,
Басыңды ойната билесең.

Алтын пыпақ қын түбінде жатпас.

Ат аўнаған жерде түк қалар.

Билмесең, айтпа,
Жетпесең, қуўма.

Ешки сақласаң, жүни қап болар,
Мүйизи пышағыңа сап болар.

Жылан ийрек-ийрек жүрсе де,
Инине дүзиў кирер.

Татыў болсаң, балдай бол.

Дүзге шықса, аўзын жаппас,
Үйге келсе, бирин таппас.

Енейинде аўзын жаппас,
Айт дегенде, бирин таппас.

Дүзге шықса, тынышы жоқ,
Етигинин қонышы жоқ.

Бас сау болса баскийим қаппас.

Киймесем де, тоным,
Жемесем де, наным.

Қой бир үрккен жағына жайылмас.

Табәррик айтып тутылдым,
Насыбай атып қутылдым.

Жегде жамағанды көрип едик,
Тақия жамағанды жана көрдик.

Қудай салды бир исти,
Басы аманлар күлисти.

Барыста болмаса, келисте,
Арқауда болмаса, еристе.

Киси айыбына сен күлме зинхар,
Сениң де айыбыңа күлиўшилер бар.

Тур-турдан хабар келсе,
Уйқыдан маза кетер.

Атыңды атаса, сыбағанды ийтке сал.

Уқыплының бойы тозбас,
Уқыпсыздың иси оңбас.

Күнге жарыспа, күйерсен.

Сен бас жетенде,
Сениң қулағыннан қалыспайман.

Кийикти ақсақ дегениң,
Қудайым дегениң.

Мал ийесине уқсамаса харам өлер.

Аспаңда айдан не пайда,
Усынсам қолым жетпес,
Хийўада ханнан не пайда,
Айтсам арзым питпес.

Бас емес, аяк емес,
Орта дәрмиянлылаў.

Адам айдаса, барман,
Дуз айдаса, қалман.

Арба жеккен алтақтаға минер,
Тапқанларын беллерине бүгер.

Тас қатты, тастан да бас қатты.

Қурбақа да көли менен сәнли.

Ақлық көрдим, ай көрдим.

Бир жигиттин арқасынан,
Қырық жигит жилик кемирер.

Бир жигиттиң дәуиринде,
Қырық жигит мәс болар.

Көлдин сәни қуў болар,
Қуўдын сәни суу болар,
Суулары көп көллердиң,
Үсти улы-шуу болар.

Халықтың сәни хан болар,
Ханның сәни туу болар,
Туу көтерген ханлардың,
Мурнында батпан шуу болар.

Айбүйирден келген пышық
От басына жете алмай ма?

Жийен ел болмас,
Желке ет болмас.

Ырысыңды сатып, рәушан ал.

Шарпымайдан май болмас,
Шолпан жұлдыздан ай болмас.

Жүре-жүре табаның тозса,
Талағыңда бийт жок екен.

Тақан шалып ас еттим,
Қоңсымды қас еттим.

Шақырауық қораздан,
Бақырауық теке артық.

Шегирткедей секирген,
Кесирткедей бауырлар.

Аршылсаң десе, хұжданы жок,
Халықшыл десе, иззети жок.

Шоршыған оянар,
Жаны апыған аянар,

Басыңа кийип шөгирме,
Отырып төрде түкирме.

Шөллеген симирер,
Жаураған шешинер.

Ықпалаған ысынар,
Тықпалаған қысынар.

Ернегин услаған есирер,
Қазан услаған писирер.

Тәкеннің тазысын ертемен деп,
Гүржигимнен айрылып қалдым.

Шыртминезде шыйқан жок,
Әлжууаста қыйқан жок.

Самал менен жығылса,
Қолың менен тиклеп қой.

Бауырыңа басқанды,
Тәсиң менен сыйпала.

Әри сауып қайтсам,
Әри тауып қайтаман.

Өкишенде өкпе жок,
Көрсеткенде бүкпе жок.

Тайыншақты үйреткен тай қылар.

Өлшеген аршынлар,
Жыйнаған қаршынлар.

Жеңгеси күншил болса,
Бийкеши кекшил болар.

Емин тапқан сауалтар,
Кәстерлеген жоғалтар.

Атақты ақшаға алса да,
Абырайды ақшаға алалмас.

Тақыяңа жамау түссе,
Ултаныңның түсип қалғаны.

Урныққан тилден қалмас,
Дауагер изден қалмас.

Кербаз кекшийсе,
Бүкир бүкшийер.

Қой маңыраса,
Қошқар силкинер.

Ерегис ести айырса,
Бәсеки күшти айыар.

Ашынған шыдамас,
Қысынған аямас.

Сөккенди төбелейди,
Еккенди себелейди.

Туяққа шыдам жер берер,
Арғымаққа шыдам ер берер.

Жығылмаған сүринсе,
Сууды көрген түринеди.

Айдатып быйыл қырманыңды,
Шығардың ғой сырданымды.

Өкшелеген оздырмас,
Текшелеген тоздырмас.

Көрингенге кесек атқан,
Оны айтар— терис қайтқан.

Сынпыл жигит сыр билдирмес.

Сыйырымның шақына,
Не берейин хақына.

Ешегиңе отын артсаң,
Қыс отынға жарап қапсан.

Қораға қасқыр шапқанда,
Абалап үрер ийт керек.

Көп оқыған зийрек болар,
Шайыр-шешен сийрек болар.

Аспанға ұпқанға қарағанша,
Жерде жорғанға қара.

Қулағырдағы қудатаға,
Сәлем айтын оңашада.

Қудығыңнан шөдек тартса,
Сууын ишип алығы айтар.

Бағ-бақтасын хәремлетени,
Жат жүрмесін тезіп дегени.

Узын арқан, кен тусау.

Көлти көріп көпшил болар,
Мереке көріп епшил болар.

Жигилдиктен сая болмас,
Инам етсең, зая болмас.

Шеңгелди сүйремесең де, үстиңди жыртар.

Алтын алжастырар,
Гүмис гүрлетер.

Турақлы болыу – шыдамлылық,
Турақсыз болыу – шыдамсызлық.

Ертеқ айтқан есиріп айтар,
Жумбақ айтқан писиріп айтар.

Асыққан алақлар,
Жутынған жалақлар.

Былтырғының бйылғысы,
Не болды екен жыйындысы?

Келин түсирсең кийиктей,
Ислезени ийиктей.

Қоканның пайысын айт,
Жұматтың дайысын айт.

Жыраудың жырын еситтим,
Қайқының сырын еситтим.

Өзи пасық болса да,
Дәулеті асық екеп.

Жырау жырлап айтса, бақсы шаглап айтар.

Қасып айтқан шымпып та айтар.

Гүмис көмген гәмме де писирер.

Қорасына қарап қасқыр шабар,
Басына қарап жаулық жабар.

Жамбасласа – жатаман дегени,
Ернин жаласа – жутамаң дегени.

Шаппат урса – келискени.
Шапалақ урса – керискени.

Маңқаның мурны емес, нәпси айыпты.

Бахытсыздың гүлпеси күнге түссе,
Бахытлының гүлпеси күнге түсер.

Қоян путаға тығылса,
Бөдене пырылдап ұшар.

Сүйекти көп кемирген,
Кемиктен қапа қоймас.

Хайтлайман деп асқабағымнан,
Сарқыт қояман деп тас табағымнан айрылдым.

Тамырын басамаң деп,
Камырын ашытып алма.

Геуекти геулей берсең,
Унырағанын билмей қаларсаң.

Арба айдаған аудаңласа,
Ылай атқан жаутанлар.

Алығы болса, алысына қара,
Жүйрик болса, шабысына қара.

Өңмениңнеп түйсе, өрлей берме.

Иштен күлген үндемес,
Қызғаншақ емес күнлемес.

Қойыңды суйылтқан,
Қалыңды жуқартар.

Есерди есирте берме,
Жууасты киширте берме.

Қуйын менен дүбелейди,
Айырмасы жоқ демейди.

Албырақлаған аўаласа,
Дәлдиреклегеннің диңкеси қурайды.

Жигит болсаң желдей бол,
Аққан булақ, көлдей бол.

Қаққан дағарасынан,
Бир тислем зағараң артық.

Сыйға түскенин билметсе,
Сонына түскенин де билмес.

Хайт, мереке көрмеген,
Күлкі-басқыны билмес.

Шалғайынан тартқанша,
Маңдайынан сыйпа.

Қорлық көрип, қылығым шықты,
Зорлық көрип, былығым шықты.

Еки жарты бир пүтин болар,
Ақсар жақсаң, ылғый түтин болар.

Жолыңдағыға қарағанша,
Қолыңдағыға қара.

Текени сақалынан тутпа, шақынан тут.

Қолда өсиргеннен үйир шығар,
Жүуери гүртиктен түйир шығар.

Жаныңа зақым берсе,
Хақыңды асыңда берер,
Сағынғанда дийдар түссе,
Бийзарлығы ұмытылып кетер.

Тетигин тапқан кетигин де табар.

Арба айдаған отын да шабар.

Есигіндеги бийесине,
Баққан ийесине қара.

Алыстан келген аўып келмес, таўып келер.

Үрген менен қаўмайды,
Түнерген менен жаўмайды.

Сағынған сарғайса,
Күйинген өртенер.

Тарыққанда көзиңе түскен,
Өмириңше көз алдыңнан кетпес.

Аттың басын тарталмаған,
Боқлығында артамас.

Өкирген менен, өгиз болмас,
Жекирген менен, сегиз болмас.

Шапан кийген менен, шайық болмас,
Салға минген менен, қайық болмас.

Несийбеси тартқанды некелер,
Көзге түскенди шөкелер.

Қорадағыны көрмеген,
Өрисиңди не билсин?

Шақырғанда келмеген,
Бақырғанда келеме?

Шайтаңды сайратқан,
Сағыраны бәнт етер.

Аңқаўды аңлығынша,
Артынан барып шап бер.

Көп мақтайман деп әси болдым,
Аббас шайының бәси болдым.

Қар жаўған соң,
Жуқасынан қалыңы,
Суў аққан соң,
Қайтқанынан тасқыны.

Араға түскен арсынбас,
Артында бар байсынбас.

Мүтәжди питирген мирәтшил болар.

Дийуана тентиресе,
Шайық ел аралайды.

Шамасын билген шалқаймас.

Босқа жүрсең, қысқа жүр,
Дәниң толса марданға.

Сорпа ишкен қызарар,
Арақ ишкен бозарар.

Тонды тоңғанда кий,
Қумарды тутқанды тарқат.

Ешкиден қой жууас,
Айғырдан тай жууас.

Көп жылаудың бир сылауы болар.

Қолыңда болса, куда түс,
Пейилиңе жараса,
Жолына шықса, алда қаш,
Кеуилиңе унаса.

Ойға түсип кеткеннен,
Дөңде қулап жатқан абзал.

Ғарамнан ас ишкенше,
Тоймасаң да ҳадал иш.

Тайып кетсе аяғың,
Сүйениш болар қаяғың?

Есиктиң алды қый болса,
Қоңсылықта сый қалмас.

Алыс-берисиң болмаса,
Жүрис-турысың қадаған.

Соқырды ертсең изине,
Жетегіңе жүреди.

Татыулық табылмас,
Қыз жаулық жамылмас.

Шыпталы үйге шыт питсе,
Сән киргени әнейдей.

Сыншыл сынағыш келер.

Ойынды көтермеген,
Дәлкегинди билмес.

Мереке көрмеген,
Мерекеде мандымас,
Отырыспа көрмеген,
Жалғыз жүрген қаңғыбас.

Өңменинен ийтерсе,
Өкшесиниң көтерилгени.

Қайнағасына қасын қаққаны,
Келиншектиң қудай атқаны.

Көрсетсең малды урыға,
Жетеклеткениң қурыға.

Танымаған жатырқаса,
Билмеген атыңды айтар.

Жақын менен алыстың,
Екеуінде мәни бар,
Қудағай менен енениң,
Үйге керек сәни бар.

Пайғамбарды билмесе,
Сахабадан түсиниги жоқ.

Үйде май болмаса,
Қууырмалап түртик исле.

Сорағаның жуп болса,
Тақ болса да, өкинбе.

Қуудалаған таппай қоймас,
Шуудалаған жаппай қоймас.

Бекишти шекистиргенше,
Хожалық етип бекиштирсең-о.

Малың өтимли болса,
Қарыйдар қасыннан шықпас.

Урадағы ширимесе,
Қорадағыны бөри жемес.

Хан буйырса, қан шығар,
Мүсәпирден жан шығар.

Жалынған өтинер,
Шақырған күтинер.

Жек көрген жекиреді,
Көп жеген кекиреді.

Сатынған жутпайды,
Тасынған пұтайды.

Алысқа шыққан күтинип шығар,
Жақынға жүрген тинтинип шығар.

Оқыу ойдан қашық емес.

Кетпеннің басын бассаң,
Сабы маңлайыңа тийер.

Үйге кирген қуры шықпас,
Гөрте кирген тири шықпас.

Асты қардарға бер,
Исти сардарға бер.

Кеулиң тасса, аулийени арала,
Қапа болсаң, ағын сууды жағала.

Ассыз пәтия болмас.

Билмеймен деген қутылар,
Билемен деген тугылар.

Ас жақпаған ауырыу өлер.

Сезген емес, көргеніңди айт,
Еситкен емес, билгениңди айт.

Суу жетпейин демес,
Қазыусыз жап жетпес,
Ер жетпейин демес,
Қапылғыр мал жетпес.

Арық атты түсте бақ,
Туұлап турса ығбалың.

Адысты жақынлатқан – ат,
Жақынды алыслатқан – жат.

Жасқа тийип бармақ жегенше,
Ғаррыға тийип қаймақ жегенім жақсы.

Отсыз суу қайнамас.

Аттан қалмас байталым,
Қыздан қалмас шайтаным.

Атасы басқа аттан түс,
Атасы бар атқа мин.

Құдағай құрдастай болсын,
Құдан достыңдай болсын.

Бас екеу болмай мал екеу болмас.

Ат минбей атыңды мақтама,
Санаспай хаялыңды мақтама.

Шығасы шықпай, киреси кирмес.

Бир адам баслар,
Көпшилик хошлар.

Сыйға келмейди, сынға келеди.

Қайтып келер есигиңди қатты жаппа.

Үйге келгенде үйдей өкпеңди айтпа.

Ийт көзине түтин кирмес,
Түтин кирсе де, пүтин кирмес.

Ғарғаның бір көзи оқта,
Бир көзи боқта.

Өзиңнен үлкеннің тилин ал,
Алмасаң да аузыңды жап.

Үндегеннен үндемеген жақсырақ,
Үндеймен деп басыма гийди таяқ.

Айнала жағым жау болсын,
Отымның басы сау болсын.

Ауыл алыс, жер шалғай.

Кисинің бергени – кеуиллик,
Құдайдың бергени – тойымлық.

Моллаға мал керек,
Пақырға хал керек.

Бермейин деген қулына,
Излесе табылмас пулына,
Берейин деген қулына,
Шығарып қояр жолына.

Оразада көшкен – ерлик.

Билмеген уу ишер,
Шөллеген суу ишер.

Еп пенен сөйлеген ерин аұырмас,
Шәрият пенен кескен бармақ аұырмас.

Бир аұылда бир үй аш болса,
Барлық үй аш болар.

Беретуғын киси келгенде,
Бир қайнайды қазаны,
Бермейтуғын адам келгенде,
Көп қайнайды қазаны.

Есабын тапқан қозы,
Еки саұлықты тел емер.

Төрде орын барда есикте отырма.

Тамырға неге келдин деу өлим менен барабар.

Сапарың қәуипли болса, өрге сая,
Исиң хақ болса, көпке сая.

Асты қорлама, қустырар,
Ерди қорлама, састырар.

Қазанға не салсаң,
Шөмишке сол илинер.

Садақаны сауда бер.

Гөнесиз таза болмас.

Тамшыдан қашып, жауынға ұшырадым.

Мениң де қолыма ғарға тышар.

Етти күнде жесең, бүгерсең,
Хәптеде жесең, өсерсең.

Бағда сәрүи ағаш мудам көз тартар,
Мийұасы болмаса, ол неге дәркар?

Тауық қусқа ушыу жоқ,
Тамлы адамға көшиу жоқ.

Депси жылауын тартпасаң,
Адамлық кетер, ар кетер,
Оннан соң оған не жетер?!

Сыртың сайлы болғанша,
Ишиң майлы болсын.

Үзиксиз деп үйден түңилме,
Билимсиз деп ерден түңилме,
Шалқайды деп шийден түңилме.

Түйени түги менен жутқан,
Атанды жүги менен жутар.

Биреу әдил айтса, сен дәдил айт.

Кеңесли тон тар болмас.

Ийтке күшим-күшим десең,
Қолыңды жалар.

Алтысын жасасаң, асар,
Жетисин жасасаң, жетер.

Көпти баслаған көр болмас.

Көп көплигин етер,
Көпти басқарған мақсетке жетер.

Аш болсаң, арпа ек.
Азға аспаз болғанша,
Көпке табақшы бол.

Ауыр отыр да, жеңил тұр.

Ауырыуына шыдасаң, мың жаса.

Ауың мыңға жетсе, омпта турар.

Алғанның бергиге пайдасы жоқ.

Ашылғанның айыбы жоқ,
Өзи билип жапқан соң.

Ауыз ауыздан жел алар.

Аттың күпи арпада.

Аздырмасын,
Азғанға дуушар етпесин.

Арзан бар, иллет бар,
Қымбат бар, ҳикмет бар.

Бир қолтыққа еки ғарбыз сыймас.

Алманы аттым хаўға,
Қайтып түскенше, я, пәлек!

Ашшысы болмағанның душшысы болмас.

Ат алма, әсбабын ал.

Бирим бар – мыным бар.

Бир паданы бир бузау бұзар.

Биреу қайқыны сүйер,
Биреу дүңкини сүйер.

Бас аман болса, бөрк табылар.

Бийтке ашыұланып, көйлегинди өртеме.

Бар табағым, кел табағым,
Бармасаң, келмесен,
Орта жолда сын табағым.

Бөркиң сеннен кеппесе,
Сен бөркиңнен кеш.

Дәли қашса да, үйи қашпас.

Екі ели ауызға – бес ели қақпақ.

Екі көпкен бір таланған менен ген.

Ерте турып атанды көр,
Атаңнан соң атыңды көр.

Ерте турған исинен тынар.

Ғилмеген тұқым көгермес.

Жағпақ өлиге жақсы.

Жасұлкен тислер, жас киси ислер.

Жегимнің асы – жарма.

Жийеним – жети қарыным.

Жыламақ төр басында жақсы.

Жығылған – шылым,
Төгілген – темеки болсын.

Жыртық елек, төне там.

Иси таусылмағанның жемиси таусылмас.

Ийт сууықта пышыққа постын буйырар.

Ийттиң иси гадай менен.

Ислесен қулдай бол, қыдырсаң бегдей бол.

Көпке кеңес, өз билгениңди ет.

Көнип сыйса, теуде сыяр.

Көз көргенине әмел етер.

Көз көргепин билер,
Кесеу тутқашын билер.

Көргиликти көрмей төрте кирмек жоқ.

Келгенди кетти бил.

Керек нәрсеңди керек емес уакта алып қой.

Қабаға барып келсең де, әуелги көзің.

Көп турғаннан сорама,
Көп жүргеннен сора.

Күн күплиники,
Қууыршақ тислиники.

Керек теректи жығар.

Көп жүрген көп еситер.

Көп айлансаң жығыларсаң.

Кәлдің ең жарамасы,
Көпір астында жатып ат үркітер.

Кимдер тилге түсер,
Кимлер ымға түсер.

Көз – дәрья.

Келин келер,
Иши толы жалын келер.

Мысың төнеси болмас.

Майлы асың болмаса,
Майлы тилиң болсын.

Натаныслық бәлент басыңды пәс етер.

Нардың териси ешекке жүк болар.

Нәсийхат берсең,
Нәсийхат алғанға айт,
Нәсийхат қулақта қалғанға айт.

Несийбе – басшы, биз – қосшы.

Нанның көби кимдики?
Ким ислесе, соныки.

Отсыз қазан қайнамас,
Жетим бала ойнамас.

Ойында атаңды ут.

Ол кисиде исим жоқ,
Жығылса хабарым жоқ.

Оң көзимди шеп көзиме мұтәж етпе.

Отың менен кирип,
Күлиң менен шықтым.

От тасты жарар,
Тас басты жарар.

Ойын – бир, маза – еки.

Отыншылық серме-сер,
Тоғанағы зерме-зер.

Оқыдым деме, билдим де.

Оқыған бала атасын жеңер.

От жанбаған ошақтан түтин шықпас.

Пашшайы көйлек кийгеннің,
Мақпалдан шылғауы болар,

Пир де өз жолына,
Мүрийд те өз жолына.

Пайдасыз периштеден таныс дәуі жақсы.

Соқырдың атлаған жери шуқыр.

Сегиз қазыұшыға он бир мурап.

Сары тауық сабан шашар,
Өз айыбын өзи ашар.

Сақау көп сөйлер.

Суу ағар, гас қалар.

Суу гүзеси сууда сынар.

Тоғанақсыз жип алма,
Томарсыз отын алма.

Тийетуғын таяқ көринбей келер.

Төгилген гүзе толмас.

Түйе көшегин жақсы көрсе,
Хәм тислер, хәм тебер.

Түйеден үлкен пил бар.

Мойнының қыйсықлығын билмей,
Түйе жыланға күлер.

Тораңғылдан бағ болмас,
Дүмбектен төбе болмас.

Торғайдың тобығынаң,
Шымшықтың жилиншигинен.

Түйеге минип, қәтебине букпа.

Тийимсизге тийим тийсе,
Жылда ешкисин еки қырқар.

Таза гүзениң сууы тынық.

Тауық жолда шақырар.

Тикен кирген жеринен шығар.

Кисидегиниң гилти аспанда.

Тәуипке барды дегени болмаса,
Мурынды берип шықтық.

Тери майы менен тери ийлеме.

Тырна аспанда, дузақ жерде.

Түйе урлаған түйе бойы жер қазар.

Урының малын урласаң халал.

Үлестиргенте үш газ, еле де маған аз.

Шама менен Қаратаў да мың батпан.

Шашылғаннан шатпа болмас,
Жығылғаннан там болмас.

Шабан өрдек бұрын ушар.

Шопан таяқсыз болмас.

Қойнымнан төгілсе қонышыма.

Қарақшы топтан айрылғанды шаншар.

Қорыған көзге шөп түсер.

Қайырлы мал ийесин табар.

Қарызды берген қутылар,
Жолда жүрген тутылар.

Қарғыс көгертпес, алғыс өлтирмес.

Қыйсық көсеу от көсемес.

Қоянның қашқанын көріп,
Гөштен тәмәни үздик.

Қолы епли иске жақын,
Аузы епли асқа жақын.

Қойын жетсе он, қонысына қон.

Қара шыбын кисі өлтирмес,
Уйқыға маза бермес.

Қус бар, етин жейсең,
Қус бар, ет бересең.

Қусты азық пенен аұла,
Адамды – тил менен.

Қолыңнан еркиңди,
Жүзиңнен көркиңди алдырма.

Қарсы алдынан жел турса,
Таулардың қары кетер.

Қуймасаң қуйылмас, жемесең тойылмас.

Қауын қауыннан рең алар.

Қолың менен қоймасаң, қарама.

Ғауғасыз басым төрде жақсы.

Қаялың хәмелдар болса,
Кел-кетиң көп болар.

Хөл ағашты ийме,
Тиймегенге тийме.

Хаммамға кирген терлемей шықпас.

Қайуан аузынан,
Адам құлағынан семирер.

Хешким анадан көйлекли туўмас.

Ар-намысым күйгенше, ийманым күйсин.

Хәмме жерде қораздың дауысы бир.

Өкпелегеннің пайы мазалы.

Өгиз жығылса,
Пышақ көтерген көбейер.

Өзи жаман болсын,
Үсти аман болсын.

Өгиз өлди – ортақ айырылды.

Әмелдің жақсысы – күш.

Я кийиктің жатысынан,
Я мергеннің атысынан.

Я көмирден, я темирден.

Яқшының басы ауыра ма?!

Я суу, я саман,
Я гүжим, я қараман.

Аштан алғың болмасын,
Бектен бергің болмасын.

- Адамның басы – алланың тобы.
- Ақсак ийт саў ийттен саўға тилер.
- Ап ийттиң артын сук ийт жалайды,
Сук ийттен суғанак ийт сыралғы сораиды.
- Асыққан жетпес, буйырған күтпес.
- Алыстағы аз несийбеден сақла.
- Ақ жалаў барда малым бар деме,
Әзирейли барда жаным бар деме.
- Ат аркасына ер батса, аяңтыл болар.
- Атлы хақысын жаяўға жибермес.
- Әлўан-әлўан жүйрик бар,
Шамасынша шабар.
- Ат желер, қус ушар.
- Атты аяған жерге қарайды,
Қусты аяған көкке қарайды.
- Айтып ислеген урлықтың айыбы жоқ.
- Алған – бир айыплы,
Алдырған – мын айыплы.
- Айтысқан даў болар,
Айқасқан жаў болар.
- Аздың аппан дегенине инанба,
Көптің тоқпан дегенине инанба.
- Аз сүйгенин жер,
Көп тийгенин жер.
- Анамда болса, аларман,
Апамда болса, жадарман.
- Ас десе – апыр-тапыр,
Ис десе – қулак жапыр.
- Биреуден түслик жесең,
Үйіңе кел де,
Қазан-оптағыңды сайдай бер.
- Биреудің бузаўына детени,
Өзинің өгизине болар.
- Барымта кайтпай, даў кайтпас.
- Болмасын деген оңбасын.
- Барында жатып иш,
Жоғында сатып иш.
- Бас болма, басына қатер,
- Аяқ болсаң, азарсаң,
Орта болсаң, озарсаң.
- Белгили қустың болмаса,
Белиңди буў да, атка бар.
- Базары жақыннын малы өспес,
Мазары жақыннын ели өспес.
- Басқа түскеннин баўыры қатты.
- Көпке унаған қудайға да унайды.
- Бас та қалар, төс те қалар,
Басдай алмай, басың бәлеге қалар.
- Көктен кийиз жаўса да,
Құлға ултарақ жетпес.
- Көп шуўылдақ не табар,
Жарылкамаса бир кәмал.
- Кемпири бардың көрки бар.
- Күйгеннен түй шығар.
- Көн қатса калибине барар.
- Хәкимге қарсы болма,
Күниңе кемпилик келер,
Моллаға қарсы болма,
Диниңе кемшилик келер.
- Көрип алған көрикліден,
Көрмей алған текли артық.
- Хәйт деген түйеге қууат.
- Хәзилдің соңы апат келтирер.
- Хәрне бары жақсы,
Итпеге тары жақсы.

Патшаның қолтығы кең, қуйрығы ұзын.

Пақырдың сыйы панада,
Постыны сабаиханада.

Қудайға сыйынған қустай ушар,
Адамға сыйынған мурттай ушар.

Қудай малыңды алса да,
Пейлинди алмасын.

Қол менен қуймақ жесең,
Қустырмай қоймас.

Қудай азлы-көп ли берсе де,
Нәғметине тәубе қыл.

Төрттиң бири төре деген,
Қырықтың бири қыдыр деген.

Жалғыз адам жау алмас.

Қуданы қудай қосар,
Асауды ноқта қосар.

Қырықтан артық жас жоқ,
Қымыздан артық ас жоқ.

Қудай пейил берсе,
Қарақалпақ сейил берер.

Қәлипке түскен қазан қайнамас,
Қайнаса да қойылмас,
Қойылса да буйырмас.

Гүналысын гүға табар,
Гүнасызын гүман табар.

Себеп пенен себет арбаға минер.

Исимди хаққа салдым,
Ауымды қаққа салдым.

Иймансыздың малы,
Ийшансызға буйырар.

Иш ауырыу тегин кетпес,
Дамбалды ала кетер.

Мал жыйсаң, қонысын тап,
Ас жыйсаң, ыдысын тап.

Жылқы – қуланнан,
Ақша – тыйыннан өсер.

Жигит малы жолдасы,
Қармаласа қолдасы.

Жалғыз питкен дәулеттің,
Жалғыз айтқан жырдың жарасығы жоқ.

Жақын таласса, жатқа жем болар.

Жортыұылшының басы жолда қалар.

Жортыұылшы жолдасынан күйер,
Уры шеригинен күйер.

Жортар аттын тоғы жақсы.

Емшекти ана берер,
Ырысқыны Алла берер.

Ердің малы ерде болса,
Ериккенде көлде болар.

Дәулет қусы қонса кимнің басына,
Суймырық көрмеге келер қасына.

Дийұананың сүйер асын ким берсин.

Дауың жоқ болса, туұры жүр.

Дүзде бузауы жамырағанның,
Үйінде қатығы төгилер.

Шебер көптің апасы, шешен көптің оғасы.

Шүберек тозар, тай озар.

Шығасыға ийеси басшы.

Шаршап минген ешек аттай болар,
Аш болып жеген пәтир қанттай болар.

Шәрият истесең, өлтир жыланды,
Хақыйқат истесең, ауыртпа жанды.

Есигінде кели жатыр,
Ол хәм келсабы менен.

Туұмағанның түби шийки.

Түби бир түтилмес.

Тай атқа жеткерер,
Ат муратқа жеткерер.

Таздың шашы өспес,
Айдапсалдың малы өспес.

Төрешиден қалмас,
Айтыўшыдан қалар.

Төре берген елин арқалар.

Тамақ болмай, тыныш болмас.

Тарта жесең, тай қалар,
Қоя жесең, кой қалар,
Қоймай жесең, не қалар?

Толмасқа қуйма,
Тоймасқа берме.

Тай туулап үйиринен шықпас.

Түлен түртип жүрмесе,
Түнде қайда барсаң?

Төрт басарын билмесе,
Хайран болар бойрашы.

Түйениң бойы қандай болса,
Жаўыры да сондай болар.

Терме тезек, келер гезек.

Төрт аяқлы ат та сүрнигер.

Отыз күн оразаның бир ҳайты бар,
Хәр бир жақсылықтың бир қайтымы бар.

Өнип-өскен малға сүйин,
Өлмей өскен жасқа сүйин.

Өзи зордың айыбы да зор.

Үмитсиз – шайтан, үмитли – әрұақ.

Заманың қалай қарап аўса,
Бәркиңди солай қарап кий.

Түркмен түртпесең билмес.

Бас үлкен болса – дәўлет,
Аяқ үлкен болса – мийнет.

Гөне киси төдек болар.

Шопан көп болса, кой ҳарам өлер.

Бәле-қада қайда жоқ,
Бассаң аяқ астыңда.

Ўақты хоштың бахты хош.

Гезеги келсе, кеме арбаға минер.

Тынбасаң тынарсаң.

Ғазға ерил, ғарғаның шаты айрылар.

Дәрт бар да, дәрман жоқ.

Жаны бирдиң ғамы бир.

Алтынды көрип азба,
Гүмисти көрип қызба.

Қарақалпақтың қайтқанынан сақла.

Өзимди шанышсаң да,
Жанымды шанышпа.

Аш адам не жемейди,
Тоқ адам не демейди.

Адамның ҳасылы бар,
Нәсили бар, парқы бар.

Кеўиллескен қойынласар.

Билгениңнен билмегениң көп.

Алыста жүрсе киснесер,
Жақында жүрсе тислесер.

Түйеге мингенниң тайға тақымы толмас.

Ийилген басты қылыш кеспес.

Адам менен адам арасы –
Аспан менен жер арасы.

Күн көргенниң күни артық.

Өз айыбы алдында,
Киси айыбы артында.

Аңсат тапқан дүньяның опасы болмас.

Төгілген топырағы менен толмас.

Шаңқаң болмай боз болмас,
Шабылмай жүйрик сыналмас.

Ешегимнің қара тумсығы аппақ ғана.

Бәрін айтпа, бирін айт,
Тамағыңды керип айт.

Исиң питкенше ийтиңнің қосын жек.

Мың койды бир серке баслар.

Құл қудасын танийды.

Хәркимнің ауырын жер көтерер.

Иниси басыпап асып баратыр,
Ағасының хабары жоқ.

Ердің жасы бир отыз,
Абаданы бар бир отыз.

Жутқаның өзиңдики,
Шайнағаның гүмана.

Ушып келдим Жайықтан,
Қудай қосты ғайыптан.

Ауыл алыс, Соркөлде,
Жетип келдим бир түнде.

Өзим гезбеймен,
Несийбем гезер.

Қадели жерде қаңлы бар,
Қаңлы жаман сөйлемес.

Қулын келди жалынып,
Бойына қурық таңылып.

Жутқан жутамас.

Қалған кеуил – шыққан жан.

Қалған кеуил – сынған шийше.

Ушқан қус, жууырған кийик –
Бәри тамақ ушын.

Жау десе де, қаш,
Жалған десе де, қаш.

Үйдеги қудаша – қудасының азығы,
Дүздеги қудаша – қудасының ат қазығы.

Оттыки – отқа, суудыки – сууға.

Қара қазанның қаттысы келди ме?

Қос болса, кеме дүзелер.

Алдыңғының адасқанын кейинги билер.

Атала ишкеннің мурты қурайды,
Ант ишкеннің журты қурайды.

Харып-шаршап келгенде,
Аңтумсық қара есик ат болар,
Қарның ашып келгенде,
Зағара нан-қант болар.

Жаяуға аттай болар таянған таяқ,
Жылқыда услатпайды қосылған саяқ.

Не десең де тұрыппыз,
Биз бир жудырық урыппыз.

Аңламай түстим тереңге,
Еңди маған сай қайда?

Таңдағы тамақ тәңириден.

Жетимнің есиркеуі көп болар,
Асырауы жоқ болар.

Билгениң қайсы,
Билмегениңди кеширмесең?
Әулийешилигиң қайсы,
Жанған отты өширмесең?

Көп екен көргенимнен көрмегеним,
Бәринен де жақсы екен өлмегеним.

Берейин десе шамшырақтан,
Алайын десе қасы қабақтан.

Сары май – жүрегіме дәри май,
Көп бермесең, кетер ол да жарымай.

Жазым болса, жармаға түйилер.

Хәр таўдың түлкисин,
Өз елинің тазысы менен аўла.

Сынса – гүладдың гүзеси,
Төгілсе – әрептің айраны.

Мүшеси келіскеннің пешеси келісер.

Үлгісиз тонлар пишилсе,
Бой болар да, сын болмас.

Арқан бойы айланыштың,
Тусаў бойы төтелиги бар.

Көринип турған төбеден,
Көрінбей турған булт жуўық.

Хәр ким өзинің көмешине күл тартар.

Адам баласы – елинің лаласы.

Жоқ қарындас жолыңда болмасын,
Бар қарындас алыста болмасын.

Тана жеккен тарықпас,
Буға жеккен муңаймас.

Урлық етсең жалғыз ет,
Айғақ болар соңғысы,
Кешіу кешсең бұрын кеш,
Тайғақ болар соңғысы.

Құланға ерген кесекке аўнар,
Бұланға ерген шешекке аўнар.

Етик алсаң басы менен қонышын ал,
Хаял алсаң қасы менен көзин ал.

Үш ай құл болмай,
Тоғыз ай бек болалмас.

Мың күн сейилшиликтен,
Бир күн тиришилик артық.

Өзің бил дегеннің,
Өгіз құрлым салмағы бар.

Жығылған аўғанға күлер,
Аўған талғанға күлер.

Ишейин деген асыңа,
Шокен жетер басыңа.

Мал кимдики?
Ысқырса – желдики,
Айдаса – жаўдики.

Көлдің жарасығы тигилдик,
Тоғайдың жарасығы жигилдик.

Айтқаңды ким билмейди, ымды билсин,
Ләйлинің өзи турып көзи күлсин.

Қолирең гүл гүл болмас,
Екпе гүлдер турғанда,
Сары шымшық бұлбұл болмас,
Бұлбұлдер сайрап турғанда.

Молладан хат қалар,
Жақсыдан ат қалар.

Асты берсең, қарияға бер,
Исти берсең, сәрдарға бер.

Жигитликтің шети елли,
Алтмышыңда халың белли.

Үйдің көркі ший мен туўырлықты,
Шаңарақты көтерген уўықты,
Арамыздан қыл өтпестей татыу едик,
Әле кимлер салдымекен суўықлықты?

Ағасы бас жесе,
Иниси қулақ жер.

Қатықты көп сақласаң, сүзбе болар,
Жөткириктің кейни лепсе болар

Таўдан тары жумалайды,
Оны ғаз қуўалайды.

Ура билмеген таяқ басқа тийер.

Құдай салғаң күн солай.

Адам – адам менен,
Писте – бадам менен.

Билмегеннен билген жақсы,
Тууры исти қылған жақсы.

Тодадан айрылған торға түсер.

Басқан изинди аңлап бас.

Иси жоқтың асы жок.

Көйлектин кири жууса кетер,
Кейидиң кири айтса кетер.

Ким айтқанға қарама,
Не айтқанға кара.

Аш үйде қатық та уйымас.

Аза қанәәт етпесең,
Көптен қуры қаларсаң.

Бас болмақ оңай,
Басламақ қыйын.

Бала – бәне, дийдар ғәниймет.

Сол қолың қылған исти,
Оң қолың билмесин.

Өмириң узақ болсын десең,
Өз исиңе пухта бол.

Апат көрмейин десең, сақ бол.

Аты уллы, сыпырасы қуры.

Осма кетер, қас қалар,
Сүрме кетер, көз қалар.

Жазыудан азыў жоқ.

Жут жети ағайинди бүлдирер.

Адам артында алты саўысқан.

Атасы бардың орны бар.

Аязхан, халыңды бил,
Қумырысқа, жолыңды бил.

Аўыз бир, қулақ еки.

Аз-аздан үйренип дана болар,
Тамшыдан жыйылып дәрья болар.

Хәр нәрсе нәубети менен.

Көрмейин бастым тикенди,
Тарттырды маған дәргини.

Ийтаяқ болса, ийт тойынар.

Ұақтыхошлық – тиришиликтің зийнети.

Ийисли гүл үзилсе де,
Ийиси қалар изинде.

Сын бузылмай, мин бузылмас.

Нениң қызығын көп излесең,
Соның күйигин бир тартарсаң.

Аштың оңы болмас,
Тоқтың жоғы болмас.

Биз өткен жерден ийне де өтер.

Бардамлы жердиң бабын тап.

Таяр атты ким минбейди.

Суўды кешсең, бұрын кеш,
Батпақ болар соңғысы.

Айды алақан менен жасырып болмас.

Басы бесикке тийгеннің,
Арқасы табытқа да тийер.

Жүз кисиден күйеу үлкен,
Мың кисиден жийен үлкен.

Мәйектиң бәринен шөже шыға бермес.

Гүл ушын тикенди де суўғарасаң.

Көрмегенге көсеу жоқ,
Көселерге сақал жоқ.

Бир қулаш жетпесе, арқаннан көр,
Бир қарыс жетпесе, күшиңнен көр.

Даланың есиги-төри болмас.

Жан қыйнамай, жанана қайда?
Пушық болмай, қанана қайда?

Хақыйқатлық – алтыннан зыят.

Хәрким көмешине күл тартар.

Пәлен жерде алтын бар,
Барсаң, бақыр табылмас.

Берим беклеули қапыны ашар.

Ет асса, гүртик қала ма?

Аспанға түкирсең, жүзиңе түсер.

Билгениң – бір тоғыз,
Билмегениң – тоқсан тоғыз.

Билмеймен деген – бір ауыз,
Билемен деген – мың ауыз.

Ай жарығы – әлемге,
Шыра жарығы – түбине.

Адам кеули менен азар,
Тили менен тозар.

Адам – қулп, тилт ашпаса, тил ашар.

Бирдің кесири мыңға тийер,
Мыңның кесири елге тийер.

Ақты қара деменіз,
Жетимнің хақын жемеңіз.

Жаяудың несибесин атлы жемес.

Жыланның үлкени де, кишкенеси де шағады.

Жазған қулда жазық жоқ.

Жасы үлкенге – үлкен есик.

Жигит жыйнайды,
Бирақ бұйырғанын жейди.

Жақынды алыс қылатуғын – өсек.

Үпелекті жаққан менен, шоғы болмас,
Көк шайды қанша ишсең де, тоғы болмас.

Ебин тапқан етегин жабар.

Егинди еккен билер,
Арбаны жеккен билер.

Елиу тиллалық арбаны,
Еки пуллық көшер бузар.

Егти жесең, тисиңе киреди,
Жемесең, түсиңе киреди.

Ерлик билекте емес, жүректе.

Еки киси қағысса,
Бир кисиге орын болар.

Дүнья деген қолдың кири,
Кетеди жуусан бір күни.

Дүнья деген бір қус болар,
Адам адамға себеп пенен дус болар.

Дәрьяда суу барда,
Жағасынан қудық қазба.

Дүнья ушын таласпа,
Абырайың ушын талас.

Сорап бергенше, сөгіп бер.

Көк дөнен жүйрик пе?
Кеуил жүйрик пе?

Заманаға саз керек,
Зағараға пияз керек.

Зорға зор қулайды,
Аңқау орға қулайды,
Қус торға қулайды.

Заманы бир – құрдас,
Соқпағы бир – жолдас.

Иним барда, айбатым алда.

Ийне өткен жерден жиі өтер,
Суу өткен жерден қуу өтер.

Қәте бизден, кеширим сизден.

Дәлиден дууры хабар.

Қурбақа жуттырсаң да, айтқаным.

Пышақты берсең, қыны менен бер,
Қыны менен берсең, шыны менен бер.

Хақыйқатлық майысса да, сынбайды.

Хақ хақлығына барар.

Бетің кыйсық болса, айнаға өкпелеме.

Кийдирген тон тозбас,
Кийген тон тозар.

Басалайды басып иш,
Қурсағыңды қасып иш.

Байман деген адамды,
Жолдас болып жолда көр.

Жүргенге жормал илинер.

Отырған – бойра,
Жүрген – дәрья.

Ақсақ пенен жол жүрсен,
Жолға алаң боларсаң.

Жолдасың соқыр болса,
Бир көзинди қысып жүр.

Жолға шықсаң, жолдасыңды тауып шық.

Жолға шықсаң, жолдаслы шық.

Жолға шықсаң, жолдас көп.

Жолаушы жолда керек.

Ер азығы менен бәри азығы жолда.

Бир күнлик жолға шықсаң,
Үш күнлик азық ал.

Қысқа жол қыйынға түсер.

Жүйрікке жол мұдамы ашық.

Жүйрік жол таңламас.

Жолаушыны жолда көр.

Алыс жол – атқа сын,
Ауыр жол – ерге сын.

Жорғалы менен жолдас болма,
Ладан менен сырлас болма.

Көп сағынған сарғайтар,
Жолда асыққан узайтар.

Атың арық болса, жолың алыслар.

Жорға минген жолдасыңнан айырылма.

Арғымағымыз жолда,
Барымыз қолда.

Жол айыбын ер ашар,
Ешек айыбын суу ашар.

Жолың ақ, жолдасың хақ болсын.

Жол азабы – төр азабы.

Жолдасың ешекли болса,
Азығы сабан болар.

Жолаушының жолы бир, ырысқысы басқа.

Зәделсиз жолдастың көби жақсы.

Узатқаннан жолдас болмас.

Өзин шаршасаң, жолдасыңды өлди бил.

Қол қолдан өтер,
Жолаушы жолдан өтер.

Жол қууған газнаға жолығар,
Дау қууған базнаға жолығар.

Мың шақырым жол болса да,
Бир адымнан басланар.

Ер жолдастан өрнек ал.

Суу менен ойнама, шүмерсең,
От пенен ойнама, күйерсең.

От пенен ойнама, қолың күйер.

Асатпай атырып «құллық» деме.

Бир кеуили қайт болса,
Екинписин айтар ма?

Жау жағадан алғанда,
Ийт етектен тартар.

Түсе алмайды екенсең,
Түйеге неге минесең?

Тауға шықсаң саспай шық,
Өз кәддиңнен аспай шық.

Атар танға жүрсең де,
Батар күнге жүрме.

Көп ойнаған бір жылар,
Көп секирген бір қулар.

Жүзиуин билмесең, сууға түспе,
Жөнин билмесең, қумға түспе.

Бийтаныс жердің ойлы-шуқыры көп.

Болмас иске полат бол,
Полаттан да қатты бол.

Гүзе күнде сынбас,
Күнинде сынар.

Таза байығаннан қарыз алма.

Отқа кеткен қатынның орнында отырма.

Талайлы менен тарыспа,
Ауызлы менен айтыспа.

Соқыр хасасын бір мәрте жойытар.

Байқамай байланғанлар,
Өкинип кейнінен ойланар.

Жеңгеге жалғаспаған қыздың,
Күннің күни келгенде,
Қусы қумға түсер,
Ағаға ойласпаған қыздың,
Бир күни болмаса бир күни,
Иси сырғыя-сумға түсер.

Хаялдың қабақ тәрзиси болар,
Абайламасаң, аузыңа төп өлшеп алар.

Сақ жүрсең, сау жүрерсең,
Тек жүрсең тоқ жүрерсең.

Сақлықта қорлық жоқ,
Хақлыққа зорлық жоқ.

Сақ тарға сағағынан илипер.

Кәуип бар жерде кәтер бар.

Тамның да қулағы бар.

Сақлансан сақларман.

Тыңламасқа нәсият айтыу не қажет?

Айдың ярымы қаранғы,
Ярымы жақты.

Жин урғанның жуллығы кетпес.

Жемес ауыз жейтуғын ауызды байлар.

Қызғанғаның қызыл ийтке жем болар.

Ишпіннен сөккен көп сөгер.

Түйедей айыбың тұрып,
Түймедей кемпиликке күлме.

Асыққан аұқаттан қағылар.

Жарымес бара берер,
Жағымпаз пара берер.

Менмен болсаң, қазан урар гүлине.

Береди деп итпе берме,
Семиз дегенге исе берме.

Дақ көзден кетсе де,
Кеуилден кетпес.

Алған ери жаратса,
Қара қатын ақ болар,
Ийеси дурыс қараса,
Маұбас күшик сақ болар.

Теректен де жапырақ түсер.

Сауысқан сақлығынан қолға түсер.

Сақ сақлығынан өлмес,
Сумлығынан өлер.

Тең теңи менен, тезек қабы менен.

Қулдың тени қуйқады,
Қул қуйқаны жулқады.

Тойған да тең, татқан да тең.

Қап та, дорба да тең.

Ат арбанын ишінде,
Өгіз арбаңы құдай сақласын.

Өзің билмес жағдай жоқ,
Қуданда арба, өгіз жоқ.

Ас – арқау, кийим – көрк.

Сыпырасыңда бір шылым уны жоқ,
Қызының атын Майдабийке қояр.

Қонсыңа қарама,
Онысығыңа қара.

Аузы үлкен аслы болар,
Көзи үлкен жаслы болар.

Бай баласы байға усар,
Байламаған тайға усар.

Байлықтан не пайда, паяны болмаса?
Байтеректен не пайда, саясы болмаса?

Палдан тамар, байдан жуғар.
Бардын малын бақыл қызғанар.

Тамақ – байдан, өлім – құдайдан.

Бай кийим кийсе,
«Қутлы болсын» дейди.
Жарлы кийим кийсе,
«Қайдан алдың?» дейди.

Байдан бахыт кетерде ұйқы басар,
Бийден бахыт кетерде күлкі басар.

Қолы келгенге құдай берер.

Байлық – бес түйе менен он саулық.

Ашлықта жетен қуйқаның,
Тоқлықта мазасы кетпес.

Бағ болмаса, шарбақ.

Бір байдың жұртына екі тышқан таласар.

Күнде палау, күнде ет,
Бул не деген күдирет.

Заманын келди Аннақул,
Сырнайыңды былғап ур.

Қазан да май, шөміш те май,
Бола берди бір былғамай.

Асығы алшы тұрды,
Үйін ақтан жапты.

Қарны тойса – құрбан хайт.

Артық байлық көз шығарар.

Байлығыңнан айрылсан да,
Сыпайылығыңнан айырылма.

Гедейликті бастан кеширген,
Байлығына марапатланбас.

Сеннен де өтер бул байлық,
Меннен де өтер жарлылық.

Бай болсан, жарлылығыңды айтпа,
Жарлы болсан, байлығыңды айтпа.

Оңысық басқа, хаз басқа.

Алғыс бар жерге алты бар.

Бұрышы көп быламығына да салар.

Бай да байға, құдай да байға болысар,
Жарлы хаққа болысар.

Байға жаранаман дегенше,
Жарлының зықы шығар.

Ески байдан жұрт қалмас,
Жаңа байдан шөп қалмас.

Бай байыған сайын қалтырауық болар.

Байдың малы қадирли,
Жарлының жаны қадирли.

Құлдың құлағын кессе,
Байға кийиз кескеншелли болмас.

Құл құлға төрелик берер,
Бирак бий еркіне жибермес.

Бай байға бағар, суу сайға ағар.

Бай болған бакырып болмас.

Байдың жаны күйсе,
Қудайды қарғайды,
Жарлының жаны күйсе,
Жарағын жаманлайды.

Сарт байыса там салар,
Қазак байыса қатын алар,
Қалпақ байыса қой алар.

Жарлынын жалтаңы қалмас,
Байдың балпаңы қалмас.

Байдың қатыны өлсе,
Төсеги жаңғырар.
Жарлынын қатыны өлсе,
Басы қаңғырар.

Телмирген жутынар,
Байыған тутынар.

Камбағал болсақ та, өлгимиз келмес,
Бай болсақ та, бергимиз келмес.

Байдан алып шарықты,
Күн көре алмай тарықты.

Шала байыған шалқайыуды байдан үйренер,
Сәтең кийінген қайқайыуды тойдан үйренер.

Байдан қарыз алғанша,
Жарлыдан сорап ал.

Бай байдай, жарлы жарлыдай.

Байға куда болсаң,
Күйеуден жуда болғаның.

Ғариптиң иси қараңғыда.

Байдың келини болғанша,
Жарлының қызы бол.

Байдың пыпығы да қоян алар.

Бай киси ислесе, искер дейди,
Ислемесе, қанаәтшил дейди.

Байдың морысы қыйсық болса да,
Түтини тууры шығар.

Байдың бергени – қудайдың урганы.

Түйели бай – дүньялы бай.

Бай қасына көшип барып,
Байымасаң, маған кел,
Қуу қасына көшип барып,
Қууармасаң, маған кел.

Бай – тамырлас,
Бий – құлақлас.

Бай қарғаса, малын алар,
Қудай қарғаса, жанын алар.

Жарлы менен куда болғанша,
Бай менен барымталы бол.

Жарлының улы болғанша,
Байдың қулы бол.

Бай бай ұптын тырысар,
Камбағал камбағалға болысар.

Бай болса ким минбейди жорға тайға.

Шалардың тилеги шалардан питер,
Ғариптиң тилеги ғариптен питер.

Ғарип ғалле тапса, ыдыс таппас.

Ғариптиң қоңдин «хот келдиң» аулар.

Ғариптиң қызы сыны менен,
Байдың қызы сәни менен.

Ғарипке ийт те жау, бийт те жау.

Ғарипшилик өлтирмес,
Өлтирмесе де, күлдирмес.

Ғариптиң есиги – кара булт.

Ғарип көрсе басарлар,
Дарұазадан асарлар.

Гедейдің кербазынап сақла.

Жарлы екениңди билейин, көппип көр.

Жарлы пақыр жаманар,
Жаманар да қууанар.

Малға жарлы қылсан қыл, илайым,
Абырай жарлысы қылма, қудайым.

Жарлының аузы асқа тийсе, мурны қанар.

Жарлы пақырдың малы бар,
Киси әкете ме деген қаўпи бар.

Жалғыз болсаң, төрени сағала,
Жарлы болсаң, бийди сағала.

Хан деп қорқытар булар,
Жарлы пақыр не қылар.

Жарлының салысы тикенли келер.

Қыз алмаған жигиттин,
Көп қыздан дәмеси болар.

Қыз – патша, жигит – ұәзир.

Қыз дегенде қызбаған,
Қаяқтағы иймансыз?!

Кишкенө қыз өспей ме?!
Көкейиңди кеспей ме?!

Қызлардың жетилгени – кет дегени,
Кел дегени – истиң питкени.

Қыз көрдик те, қыз көрдик,
Қыз алатуғын жигитти,
Баринен бұрын биз көрдик.

Қызды таныс алар,
Болмаса қоныс алар.

Пышағыма қыным сай,
Күйеуіме қызым сай.

Минези қыздай жигитке,
Ууыздай ғана қыз керек.

Жигиттин аумақайынан сақла,
Қыздың жылмақайынан сақла.

Қыз сыйлаған қалый болмас.

Шана музға келер,
Күйеу қызға келер.

Қызды мың киси айттырып, бир киси алар.

Қыз қарыса шаяндай,
Ат қарыса байталдай.

Қызға барған жигиттин,
Қуныя ғана сыры бар.

Ыржық қызға тыржық күйеу.

Ат арықлықта, қыз ғарипликте.

Күн ауған соң күн турмас,
Бой жеткен соң қыз турмас.

Бұлбил мүнәсип гүл билен,
Кәруан мүнәсип жол билен,
Беш күн тирилик дүньяда,
Сәубет мүнәсип қыз билен.

Көгергеннин бәри муз емес,
Қызарғанның бәри қыз емес.

Сиз болайық, биз болайық,
Хәмемиз жыйналып қыз болайық.

Жақсы жигиттин көзи күлер,
Көзи күлген жигиттин өзи билер.

Қалыңлығына өкпелеген жигит,
Қәйин журтына сәлем бермес.

Қырық жигит болар,
Қырық жигиттиң бир жигит ағасы болар.

Шай-темекили жигитке,
Жигит-желен үймелер,
Шай-темекисиз жигитке,
Қара шыбын үймелер.

Қонақ басына кой сойсаң,
Қорада наұа қой қалмас.

Қонақ келсе, ет писер,
Ет песпесе, бет писер.

Қонақ бир қонса – қут,
Еки қонса – жут.

Қонақ келсе үйине,
Сыбағасын қоялмас,
Қабағын үйип бултыйып,
Дурыслап тағам бере алмас.

Ақылсыз қонақ үй ийесине мират етер.

«Бас» деп ийттин кеулин алар,
«Қой» деп қонақтың кеулин алар.

Үре алмаған ийт үйине қонақ келтирер.

Қонақ аз отырып, көп сынар.

Алтын алма, алғыс ал.

Қус жеткен жерине қонар,
Сыпайы сайлап қонар.

Қонақ қойдан жууас.

Қонақ сайлап қонар,
Уры бассынып урлар.

Арсары қонақ аптан өлер.

Туұры келген қонақтың,
Еки көзинен басқа айыбы жоқ.

Жағымсыз қонақ жатар ұақта келеди.

Аұыл-үйдің қонағы,
Айда-жылда бир келер.

Мийман – атаңнан уллы.

Қонақ сорап ишпес.

Келгенше қонақ уялар,
Келген соң қонақ жер уялар.

Қонақ өз ырысқын ала келер.

Үй ийеси мүсәпир болса,
Қонағы әйкәпир болар.

Ийтти қонақ сыйыспас.

Береген халыққа жараған,
Данқы жаҳанге тараған.

Тойған жерге тоғыз бар.

Ер жигиттин үйине қонақ келсе,
Етегине шок түсер.

Қасқыр қонаққа шақырса,
Ийтиңди де ерте бар.

Қумған қонақ алдына жайғасар.

Дәулетлинің қос қонағы бир келер.

Пис қазаным бес ай,
Отыр қонағым он ай.

Қонақ деген, берсең, етиңди жер,
Бармесен, бетіңди жер.

Барынды тартып ишсең,
Қонағыңның кеулин аларсаң.

Қонақты сөз бенен тойғызба,
Ас пенен тойғыз.

Қонақ жайсыз,
Келиним жағдайсыз.

Қой егиз туұса,
Бири қонаққа сойылар,
Бири қопқар койылар.

Қой егиз туұса,
Шөптин басы айры туұар.

Ерке қызды жумсасаң,
Жыйырылып қирпи болар,
Жумысқа жыйырылған қыз,
Қонаққа күлки болар.

Ирети келгенде мират етпесе,
Қудирети келгенде етеди дә.

Шақырыұсыз барған төсексиз отырар.

Қонағыңа қыр көрсетсең,
Сыйынның қәдири кетер.

Қонақ күтпегеннің келиси жоқ,
Қонсы менен алыс-бериси жоқ.

Балық жетген қонағым,
Бара-бара тоярсаң.

Ат болар тай саяққа үйір,
Адам болар бала қонаққа үйір.

Қонақтың алдына ас қой,
Еки қолын бос қой.

Бүгін айдың беси,
Қонақтың қайта-қайта келетини неси?

Берсең, қонақ асымды бер,
Бермесең, бергенимди бер.

Кебір тоңбас, тентек оңбас,
Иймансыздың үйине қонақ қонбас.

Қонақ келсе, жатсынба.

Адам адамға мийман,
Жан геүдеге мийман.

Күте алмаған мийманды,
Билмейди хасла ийманды.

Байға мийман болсаң, бақырарсаң,
Ашқа мийман болсаң, кекирерсең.

Мийман тоймадым демес, соймадың дер.

Табағыңда аш әйле,
Мийман көңлин хош әйле.

Мийман кирер есиктен,
Ырысқы кирер тесиктен.

Темеки тегінге келмес, теңгеге келер,
Жигит қыздан бұрын жеңгеге келер.

Бойдақ жигит қызлы үйге қарап жылайды.

Қызлы үйге қырық ат байланар.

Аза айтыұлы, сый сатыұлы.

Тойға барсаң тойып бар,
Торқа тоныңды кийип бар.

Хан да болсаң келсапты әкел, қайнаға!

Барымта қайтыссыз болмас,
Дау айтыссыз болмас.

Тойым той болсын десең,
Шайысынан қашпа.

Той – тоқшылық нышаны.

Қәде мәниси – қайтаруу,
Ұәде мәниси – атқаруу.

Өзим жоқлау билмеймен,
Жоқлау билгеннің байы өлгей!

Елге дәстүр болса,
Елтим, арқама мип!

Сәлемде бар қайнаға,
Сарқытта жоқ қайнаға.

Ата өлсе, сауыты мийрас.

Ат өлсе, сауыр мийрас,
Аға өлсе, жеңге мийрас.

Тойдан тумалақ.

Садақадан сатып ал.

Ала қайыслы ат минген,
Қыдырыспаның нышаны.

Теңи келсе, тегин бер.

Тегин тап та, тегин бер.

Той десе қуұбас жумалайды.

Тойдың болғанынан боладысы қызық.

Адамға кийим жарасар,
Үйге буйым жарасар,
Топлымға дүбир жарасар,
Тойға жыйын жарасар.

Той абаданлықтан шығар.

Қора толы қойы тұрып,
Қыз алып, той бермегеннен сақла.

Тойда дәулетін көр,
Отырспада кәуметін көр.

Тойда тоныңды сорама.

Той – тонлыники, ас – атлыники.

Жигиттики жыйында,
Жамандыки үйінде,

Жигит қаражет етеди,
Тапқанын жыйып тойында.

Айда байрам болмас,
Күнде той болмас.

Кенесли той тарқамас.

Тойдың соңы – тамаша,
Орақшынын соңы – масақ.

Той – құдайдың ғазийнеси.

Тойдан тобықтай пайда болсын.

Той өткен соң данғара.

Барин айт та, бирин айт,
Жетим қыздын тойын айт.

Ат өлсе де, қаде өлмес,
Арық қойдан төслик ал.

Апа өлсе, сиңли мийрас.

Сақалы жоқ, муртлы күйеу,
Бар қадени жуттың, күйеу.

Түйедей қыз берип,
Түймедей ет жемедик.

Биреу қыз алып қашар,
Биреу қызығына қашар.

Бермес қыздың қалыңы көп.

Қыздың қалыны – қардың сууы.

Қалыңсыз қыз болса да,
Қадесіз күйеу болмас.

Әуелги қызынды сейилли узатсаң,
Соңғы қызыңның өгимине жақсы.

Хәрбир қуралың өзіңе дәрт,
Әттең келин болып тұрыпсаң,
Болмаса алақшын-ау қуралың!

Пышықтың шабысы топанханаға текем.

Қалауын тапсаң, қар жанар,
Сылауын тапсаң, суу жанар.

Ауырыу қартайса, ақыл табар,
Дау қартайса, нақыл табар.

Пияда көзи менен ат алма,
Жигит көзи менен қыз алма.

Үй артында төбе болса,
Ертлеули аттай болар,
Үйінде ғаррын болса,
Жазыулы хаттай болар.

Жүре берсең, көре бересең,
Көре берсең, көне бересең.

Бийик-бийик тау болса хәм
Жылғасында жол болар,
Ғасыздада бек болса хәм
Перийзаттын қулы болар.

Көш қайтса, ақсақ озар.

Жоқты жара деме,
Көлеңкени кара деме.

Атаңнан қалса теберик,
Сақла оны дым берик.

Киси менен киси тен бе?
Шийки менен писик тен бе?

Сасықтың көбинен хасылдың азы жақсы.

Шынты менен жыласа,
Соқыр көзден жас шығар.

Адам жайын ауылласы емес, сәллеси билер.

Сырлы табақтың сыры кетсе де,
Сыны кетпес.

Қолда бардын қадирі жоқ.

Ат қадирин билмегеннің,
Жаяушылық берер сазасын,
Ас қадирин билмегеннің,
Ашаршылық берер жазасын.

Ат қадирин жоқ билмес,
Ас қадирин тоқ билмес.

Өлини айтсаң,
Тиринің тынышы кетер.

Өз қадирин билмеген,
Өзгениң қадирин не билсин?

Таныған жерде бой сыйлы,
Танымаған жерде тон сыйлы.

Көшкен журттың қадирі қонғанда өтер,
Бой жеткен қыздың қадирі кеткен соң өтер.

Өз мүлкінди өзін қадирлемесен,
Басқа белинен басар.

Ауылдағының аузы сасық.

Ауырыу азабын сау билмес,
Төсек тартып жатпағанша,
Аш қадирин тоқ билмес,
Ашлық зарын тарпағанша.

Денсаулықтың қадирин,
Ауырғанда билерсең,
Ыссы нанның қадирин,
Жол жүргенде билерсең,
Жаслық шақтың қадирин,
Картайғанда билерсең.

Қадирданың болмаса,
Қадирің кетер.

Кет дегенде ийт те кетер.

Аузына бек болмағанның,
Қатарында қадирі болмас.

Киси өз қадирин билмей,
Қадирдан қадирини билмес.

Қадирли болса, өлгенше,
Қатынның күни ер менен.
Қадирсиз болсаң зайыпқа,
Күнин өтер шер менен.

Қарнымның ашқанына емес,
Қадиримнің қатқанына қынжыламан.

Ер қадирин ис түскенде билерсең.

Қатарың болмаса, қадирин болмас.

Ханги ешектің қадирин,
Сабын сатқан сарт билер,
Елтири тонның қадирин,
Жасы қайтқан қарт билер.

Ел қадирин билмеген хор болар.

Иниси сабырдының ағасы қадирли.

Үйдің иши жақты болса,
Шыраның қадирі болмас.

Адам адамның қадирин өлгенде билер.

Ер өз елине қадирли.

Аңқырғаны жағымлы болғанда,
Ешектен қадирли хайуан болмас еди.

Март қадирин март билер.

Сууда жүрген суғынлар,
Суу қадирин не билсин,
Ерли жүрген сулыұлар,
Ер қадирин не билсин.

Қадир қайин менен күйеуде.

Харрениң зәхәрин шекпеген,
Паддың қадирин не билсин.

Қар да кетер, қадирі өтер.

Машабаны мәш келтирер.

Аяғы үлкен сыйғанын кийер,
Аяғы кішкене сүйгенин кийер.

Жоққа жүйрик жетпес.

Ашынған тилла болар.

Бұлбил сести шийрин болса да,
Қарасаң, тырнақтай жоқ,
Түйеқус сонша ардақласа да,
Гүл ийисин сезиуде палпа жоқ.

Дән жоқта дийўана да қыстайды.

Дийўанаға гүнжи де болса жарайды.

Алып алтаў болмас,
Жеп жетеў болмас.

Өзинде жоқ болса,
Қоңсыңа өкпелеме.

«Ары жат та, бери жат»,
Төсектин тарлығынан болар.

Көрпе жуқасы тондырар,
Кеўил жуқасы аздырар.

Келте жип гүрмеўге келмес.

Гүришти май келтирер.

Салының арқасында пигин де суў ишпер.

Бир теңге берип айттырып,
Мын теңге берип қойдыра алмас.

Шапаңды жипек көтереди,
Сақалды ийек көтереди.

Я қорққан жылайды,
Я қуўанған жылайды.

Таўеллеге турмаған,
Таўеллеге зар болар.

Қулак еситкенди көз көрер.

Түгинсиз от болмас,
Дузсыз ас болмас.

Бәхәнем басқур болса,
Сылтаўым қаршын.

Сизиң өлиўиниз,
Бизиң көмиўимиз биледи.

Тәрдеги пылпыққа «пып» десен,
Есиктеги пышыққа «тық» ете қалар.

Қызлы үй қызылға тоймас.

Киси есиги тоң тезек,
Еритпеге ер керек.

Тоңғанға отын жактырма,
Қарны апқа қазан астырма.

Өзинде көлик болмаса,
Түсип саған ким берер.

Қабарсаң қоныс өзгерт,
Тоңсаң постын жаңарт.

Бар барын айтар,
Жоқ-жоғын айтар.
Бақа путын тарбыйтар.

Бар барын айтар,
Жоқ несин айтар.

Ат-тоны бар кисиниң,
Алғы-бергиси бар,
Тамағы тоқ кисиниң,
Талтан-талтаң жүриси бар.

Өзинде болмаса, атаң да жат.

Шырада майың болмаса,
Пилик оған не дәркар?

Ишкеним болса быламық,
Басалайы тағы бар.

Ғарип өлсе, ғамқоры жоқ,
Жетим өлсе, қостары жоқ.

Қырық жыл байлық жоқ,
Қырық жыл ашлық жоқ.

Байдың тоқлығы,
Жарлының жоқлығы.

Қазы менен қарта жедиң, аўзында жоқ,
Мақпал менен торқа кийдиң, үстинде жоқ.

Батырлық, байлық кимде жоқ,
Ашлық жәни бир басқа.

Бай – барынша, жоқ – халынша.

Жоқшылық жомарт ердин қолын байлар.

Үйге келсем, дүзим жоқ,
Дүзге шықсам, үйим жоқ.

Бар қапшаған қутылмас,
Жоқ қашаған гуттырмас.

Бай болып көргенім жоқ,
Жарлы болып өлгенім жоқ.

Байман деп мақтанба,
Жарлылығы бар,
Көппен деп мақтанба,
Апаты бар.

Бай мақтанса, түби көринер,
Жарлы мақтанса, түби көринер.

Түйеси көп қырға шығар,
Түйеси жоқ неге шығар?

Жоқты жона алмайсаң.

Жоқ табылмайды емес,
Қарауы жетеспес,
Адам бермейди емес,
Сорауы жетеспес.

Бар кисі барын айтар,
Жоқ кисі зарын айтар.

Жигит жылайман келсе,
Барды жоқтай жасырар,
Жигит алғыр келсе,
Жоқты бардай асырар.

Бар мақтанса – табылар,
Жоқ мақтанса – шабылар.

Жоқты жаратып болмас.

Пулым да жоқ, тилим де жоқ.
Тоқтың аптан хабары жоқ.

Байдың жоқлығы,
Жарлының тоқлығы.

Барлық жаман емес, жоқлық жаман.

Ийман тұрар тоқлықтан,
Ийман кетер жоқлықтан.

Жоқты жоқ табар.

Тоқлық бар жерде жоқлық бар.

Жоқты жора қылма.

Байлық не дегізбес,
Жоқшылық не жегізбес.

Жарлының бір тойғаны – шала байығаны.

Жарлылығын жасырған байымас.

Қатын ерте қарайды,
Ер жерге қарайды.

Аш болса ким азбайды,
Жарлы болса ким тозбайды.

Бир үйли аш бір ауылды аш етер.

Жарлылық, сени қайтейін,
Жаңдай досты жат еттің,
Ғаррылық, сени қайтейін,
Айтар сөзге мат еттің.

Жетпес жарлылық – басқа қорлық.

Жарлы кисі бай болса,
Отырарға жер табалмас,
Бай кисі жарлы болса,
Етик қойыуға жер табалмас.

Жаңа байығанның жалтаңдығы қалмас,
Гөне байдың талтанлығы қалмас.

Молшылық пүтин ақылды дана етер,
Жарым ақылды пүтин етер.

Жарлының байлығы – жанының саулығы.

Байлық мурат емес,
Жарлылық уят емес.

Тоқ кекирер,
Бай жекирер,
Аш өкирер.

Жарлылық айып емес.

Өтпес жарлылық, кетпес қорлық.

Жарлылық деген жақсы екен,
Жатып ишер ас болса.

Дос табылса, ас табылмас,
Ас табылса, дос табылмас.

Жутаған шүкірге тоймас.

Өлгенде көрген өгізім,
Ол да өзиме дауалы.

Ылашыққа кирмеген бар ма?
Төбеси тиймеген бар ма?

Өзи тоймаған сарқыт бермес.

Сен де маңлайсыз, мен де маңлайсыз,
Әлде аңлайсыз, әлде аңламайсыз.

Хаялы жоқ кисиге,
Соқыр кемпир айдай көринер.
Шаршап қиятырған кисиге,
Тал таяк тайдай көринер,
Аш болып қиятырған кисиге,
Қара тақан майдай көринер.

Қарызын мыңға жетсе, мәйек бөрек же.

Гәже-гөже, көзине айтайын,
Сорпадан садаға кет.

Биреу ішпеге суу таппас,
Биреу кешпеге суу таппас.

Қол қысқалықтан тил қысқалығы жаман.

Көлдин сууын көргенсиз қызғанар.

Шай ишкенде – хай-хай,
Пулына келгенде – ұай-ұай.

Берместин асы песпес,
Қазаны оттан түспес.

Қайыр етсен пүтин ет,
Жарты қайыр жараспас.

Бай болсаң, таспа,
Жарлы болсаң, саспа.

Бермегенди берип уялт.

Пәкене екен бойы деп,
Сорағанын бермей кетпе,
Пәскелтек екен үйи деп,
Келгениңде кирмей кетпе.

Алар малың келгенде,
Аяма хәрне барыңды.

Дийұанаға пул да берме,
Кеулин де қалдырма.

Тонды питкен жылы өзин кий,
Екинши жылы достыңа бер,
Үшінши жылы қастына бер.

Пейли тардың қолы тар.

Жоқ табылар, қарауы болса,
Сараң бермейди емес, сорауы болса.

Береген қолым алаған.
Бермеген қолым қадаған.

Қалыс берген сорамас.

Қоңсын мынау болса,
Бармай-ақ қояйық,
Асқанын май түртик болса,
Келмей-ақ қояйық.

Бәйбишениң асын тоқал қызғанар.

Сақый болып жүргениң қауынында,
Адам болып жүргениң ауылында.

Сақыйдын азсынса,
Сықмар көпсинер.

Сықмар зыққыңды шығарар,
Сақый барын ақтарар.

Адам – тилинен,
Мал – шақынан.

Сықмар сытып алар,
Қумарпаз утып алар.

Бақылдың бағы көгермес,
Көгерсе де мийуе бермес.

Бақылдың көзі көр болсын.

Өрнек алсаң, жетерсең,
Бакылық етсең, питейсең.

Сарандық жуғысар ауыластан.

Қайыр қылсаң биреуіте,
Көрерсең бир күн жақсылық.

Насыбайшыдан насыбай сарасаң,
Мурнын гиржийтер.

Кеуили ашықтың колы ашық.

Бир күнге өғиз өлмес,
Еки күнге ийеси бермес.

Ер жигит не көрмейди,
Сақый не бермейди.

Уры – калғанға,
Сақый – кеткенге күйер.

Тапқан гүл келтирер,
Таппаған – бир бау пияз.

Шымшық семирсе де, батпан болмас.

Қайың емес, қайырғыш,
Айран емес, кандырғыш.

Бар затты жоқ деп гизнеме,
Намәлим затты излеме.

Етигің тар болса,
Дүньяның кеңлігінен не пайда?

Отырар жериң кең болсын.

Жылағанның алдына өкірген шығар.

Тиленшинің сүйген асын ким берсин,
Тентирегеннің көз жасын ким көрсин.

Қолы жетпеген «сасық» дейди.

Тас түскен жерине батпан.

Оңында албырақлаған,
Уйкыласа сандырақлайды.

Қорқпағаң сыбырламайсаң.

Қараның қаны шыққанша,
Сарының жаны шығар.

Жомарт жоқлығын билдирмес,
Жүйрик тақлығын билдирмес.

Ийнениң көзіндей жерден,
Балтаның сабындай сууық өтер.

Бардын иси парман менен,
Жоқтың иси арман менен.

Тауға жемис пителипти,
Жеп кетейик, немиз кетипти.

Атан өлсе қойылар,
Атан өлсе сойылар.

Жууырған емес, буйырған алар.

Базардағы тамақ бахтына қарай писер.

Тамыр берген түйеден,
Тәңір берген тоқлы артық.

Тапқан адам қуғанса да,
Таныған адам алар.

Майлы қайыс ийттің ырысы.

Туумаған сыйырдың ууызына қаратпа.

Қазанға түскен қапқа түспес.

Қамыр ушынан пәтир.

Отын деген шөп болар,
Тере берсең, көп болар.

Көшек түйени биреу алар,
Тыңкылдақты биреу шертеди.

Үлестен муш жетсе де ал.

Бос өткен өмир – өшкен көмир.

Өмир саудасы ойын емес.

Тәуекел ет те, тас жут,
Дем таусылмай өлмек жоқ.

Бир басқа бир өлим.

Еки тууып, еки өлмек жоқ.

Ашырқаған өлмес, аңлысқан өлер.

Өшкен жанбас, өлген келмес.

Өлинің айтқанын тири қылмас.

Өлсең – төрге, шықсаң – төрге.

Өлгеннің изивен өлмек жоқ.

Адам өлсе де, үмит өлмес.

Өткен келмес, өлген тирилмес.

Әкеси өлгенди де еситтирер болар.

Қатыны өлген менен,
Байы өлген қосылса,
Күндиз екеу, түнде төртеу болар.

Өлимнен басқаның ертеси жақсы.

Биреуге өлим тилегенше,
Өзине жүрим тиле.

Өлиге барған өз қайғысын айтып жылар.

Өлгеннің жаны кетеди,
Басқаның неси кетеди?

Қой өлсе, қозы қалар,
Келер жылы өзи болар.

Малға – өлим, басқа – жүрим.

Мал өлсе – бас садақасы.
Өлим ел жазасы емес, ер қазасы.

Өгиз өлгенше өсер,
Алмас тозғанша кесер.

Пышыққа ойын, тышқанға өлим.

Қырық жыл қырғын болса да,
Әжели жеткен өлер.

Қатын өлди – қамшының сабы сынды.

Кәлдің кәлмеги болар,
Тиринің өлмеги болар.

Андызлы жерде ат өлмес,
Үйирли жерде ер өлмес.

Өли - тиринің азығы.

Елшиге өлим жоқ,
Әжеллиге жүрим жоқ.

Орта жолда атың өлмесин,
Орта жаста хаялың өлмесин.

Өлген соң тоба жоқ.

Өлисиз тиришилик болмас.

Өлген сыйыр сүтлі.

Өлмегенге өмир көп.

Өлинің сарқыты өзи менен.

Азын шашпай жарлы өлер,
Көбин шашпай бай өлер.

Биреу өлмей, биреуге күн жоқ.

Өлиүшинің күни питпесе,
Өлтириүшинің колы жетпес.

Хәрким өлисін жоқлар.

Қатты жүрген жериңе,
Әсте-ақырын да барасаң.

Суу көрмей етик пешпе.

Жақсы көреді екен деп бара берме,
Береди екен деп ала берме.

Хаулыққан хәулидей бәлете жолығар.

Сабыр етсең, рәхәт бар,
Бийсабырға нәлет бар.

Аштан өлген жарылып өлгеннен абзал.

Қалтадан қарын тойса да, кеуил толмас.

Алды ыбыртқыдан,
Кейни тубыртқыдан сақла.

Алыстан арбалағанша,
Жақыннан дорбала.

Аш қарным – тыныш құлағым.

Батпақлы жердин ызасы,
Сабырсыз ердин сазасы.

Биреу жәбір етсе, сен сабыр ет.

Сабырдылық – кеуил нағышы.
Бийсабырлық – шайтан иси.

Сабыр болмай, тәуір болмас,
Сайран болмай, айран болмас.

Дарья ағыуға тоймас,
От жағыуға тоймас.

Дарья суудан тоймас,
Адам өмірден тоймас.

Қолдан бергенге құс тоймас.

Қоянды ақсақ дегенің,
Қуғанайын дегенің.

Ат басып өлтирди ме құсыңды,
Құдай қуртпасын пысыңды.

Сасқан үйрек алдынан да,
Артынан да сүңгиди.

Асықпаған арбалы қоянға жетер.

Күнде ушан кеме кайда?
Ана хәули болмаса, мына хәули,
Қаршыға болмаса, шаули.

Көлде жүрген қоңыр ғаз,
Шөл қадирин билер ме?
Шөлде жүрген тууалақ,
Көл қадирин билер ме?

Қулан басына күн туўса,
Қодығына қарамас.

Ау мергени басқа,
Жау мергени басқа.

Балықта сүт болмас,
Шабағын теңиз асырар.

Балық батса – пискени.
Ет қалқыса – пискени,
Өкпени оссаң – пискени.

Шөл жағалап қонба,
Көл жағалап қон.

Еки кемениң басын услаған суўға кетер.

Кемеге мингеннің жаны бир,
Телпек кийгеннің ары бир.

Көл арқасынан көлмек суу ишер.

Суудағы балыққа қуғанба.

Жауға жалынба, жанынды алар,
Дауға жалынба, малыңды алар.

Көзінше мақтағанша,
Көтерип отқа сал.

Туұры жүрсен душпан айбынар.

Атасы басқа менен қоян аулама,
Атар да қойнына салар.

Жигит болсаң, достыңа,
Қыянетлик ислеме,
Қыянетлик ислесең,
Ол жақсылық белги ме?

Тойып ишкенди қойып ишсең,
Достыңның кеулин аларсаң.

Отырыспа, жыйынға,
Достын менен ере бар,
Жалғыз барсаң, алдында,
Хәм артында жолың тар.

Қалтаңда мың сомың болғанша,
Мың достың болсын.

Достын алдаған өзін алдар.

Күлме достыңа, келер алдыңа.

Достың мың болса да – аз,
Душпаның бир болса да – көп.

Дос досқа зыянкес емес.

Жаўды күшли деме,
Ерлик етсең, жығасаң,
Таўды бийик деме,
Талап етсең, шығасаң.

Айтыстың кейни даў болар,
Айқастың кейни жаў болар.

Айтысқан соң бәри даў,
Алысқан соң бәри жаў.

Жаў кеткен соң даңғара.

Жаў аяған жаралы болар,
Қатыны қаралы болар.

Бир көздің бір көзіне жаў,
Орғада мурын болмаса,
Бирин-бири ойып алар.

Алмастың жаўы қорғасын.

Жанды аясаң, жаў жеңилмес.

Жаўға жарақсыз барма.

Қауендерің болмаса,
Жаўға шапқаның бир пул.

Жаў жоқ деме, жар астында
Бәри жоқ деме, бөрк астында.

Үйреніскен жаў урыспаға жақсы.

Жаў кеткен соң қылышыңды тасқа шап.

Жаў тымшықтан жаў болмас,
Қуры айтыстан даў болмас.

Жаў жаўға бармас,
Жаў ат-тонға қарамас.

Жаў жоқта хәмме батыр.

Жердің жүзін мақпал алса да,
Анқаўға тақыялық тиймес.

Орнын билмеген ұайран болар,
Шәллерин билмеген дүзде қалар.

Қас қояман деп көз шығарма.

Тәркини жақынның төсеги жыйылмас.

Үш күнлигин ойламаған хаялдан без,
Үш жыллығын ойламаған еркектен без.

Жипек арқанды жууан ескен жарамас.

Отқа жақын ис күйер.

Киймесең де, тоның болсын,
Жемесең де, наның болсын.

Жер қатты болса, өгіз өгізден көрер.

Аты жүрмеген арбасынан көрер,
Жолы болмаған жолдасынан көрер.

Өтизине күпи жетпеген,
Арысын төбелейди.
Келсапқа күши жетпеген,
Келидеги тарысын төбелейди.

Жыланның жек көрген асы ғарбыз,
Ол да ининің аузынан шығар.

Қазаннан қақпақ кетсе,
Ийттен уят кетер.

Өзбек, өзіне бек бол,
Қоңсыңды уры тутпа.

Жағалы кийим жамамаға жақсы.

Барар жерин мың болса да,
Жатақ жерің бир болсын.

Кели түйе алмаған – үреуиш,
Дигирман тарта алмаған – желпиуиш.

Жиптің ушын түймеген үш өткерер.

Тартып үзбе, ийтерип жыкпа.

«Ала кел»ден ис питпес.

Зууалаңды үлкен ет,
Көрейин тоймағаныңды,
Кийимиңди үлкен пиш,
Көрейин сыймағаныңды.

Сабақлы ис сәти менен.

Тойға қарап тон пиш.

Киси үйиниң жығыуын билсең де,
Тигиуин билмейсең.

Тақанның түрли-түрли былғауы бар.

Арпадан тақан шалғанның,
Түрли-түрли былғауы болар.

Малды тапқанға бақтыр,
Отынды шапқанға жақтыр.

Жақсылар дусласпаға келер,
Шелпенлер айтыспаға келер.
Мереке жайғастыра алмаған,
Көпшиликти мушластырыуға келер.

Қолың көтере алмаған шоқмарды,
Белине неге байладың?

Өзи түйели жүрип,
Пиядаға «буқ» дейди.

Өзи түйели жүрип,
Ешек мингенди бийик дейди.

Айланбада ақсак озар.

Ата алмаған атынан көрер,
Қайтып келип қатынынан көрер.

Шебер болсаң, шекпенге тамызба.

Бересини аласы үзер.

Бир бәлеси болмаса,
Шүдигарда шортан не жесин?

«Өзимдики» деген басын услайды.

Жол үстінде батпан куйрық,
Бир бәлеси болмаса,
Нағып жолда жатқан куйрық.

Гөне пахта бөз болмас,
Бөз болса да, саз болмас.

Үзип жеген үнемге жарымас.

Қам куймақ қустырмай қоймас.

Аспанда ай жүрер өз раўана,
Жерде ийт үрер, кимге зияна?

Күни менен елди гезген,
Өз пайдасынан гүдер үзер.

Несийени мал деме, гүмилжи болар.

Көшкен журтта көсеу қалар.

Былай тартсаң, өгиз өлер,
Былай тартсаң, арба сынар.

Хәрким батпан болса да,
Өз үйиниң қулы болар.

Қазан төгилсе төгилсин,
Қолың күймесип.

Хәр гелледе бир қыял,
Таз гелледе мың қыял.

Нан пискенше гүлше күйер,
Ырас сөзге хәмме бас ийер.

Орынлы жерге түйе шөгер,
Бийорын сөз қабырғанды сөгер.

Ат дегендей атым жоқ,
Минген атым тай ғана,
Сөз дегендей сөзим жоқ,
Сөйлер сөзим азғана.

Базардың көрки – баққал.

Ким сөйлемесе,
Баспақты сол суўғарар.

Адам тиллескенше,
Мал мәңирескенше.

Жылқы киснескенше,
Адам сөйлескенше.

Аңламай сөйлеген аұырмай өлер.

Көп кыдырған тезбе болар,
Көп сөйлеген езбе болар.

Көп сөйлегенше, көп исле.

Көп сөйлегеннің кадири болмас.

Көп сөз өшекке жүк.

Көп сөйлеген – баддууа.

Көп сөз қуранға жарасар.

Жары өтирик, жары рас,
Айта берсең бари рас.

Айтылған сөз – атылған оқ.

Айтқан жерде сөз қалсын,
Басқан жерде ис қалсын.

Ирик аұыздан ширик сөз шығар.

Сөзи надурыстың өзи надурыс.

Жақсы сөйлеген ас жер,
Жаман сөйлеген тас жер.

Қанпа астен жүрсе де,
Тасбақа жолды өңдирер,
Ақыл менен айтылған сөз,
Биймазаны көңдирер.

Теңиз бенен тең ойласаң өзинди,
Үш шайыға алмас мың тиллалық сөзинди.

Аұзынан сөзи түскеннің,
Қолтығынан бөзи түсер.

Мәнисли сөз бақалы,
Өзи қысқа, өзи жуп.

Көздің менен болжама,
Көзлеріңе зор келер,
Тил ұшы менен сөйлеме,
Өзиңе азар сөз келер.

Ақылы жоқ адамға,
Адырайған көз берер,
Даұысы жоқ адамға,
Сылдырлаған сөз берер.

Халыңды билмей ырғыма,
Ортасына түсерсең,
Мәниссиз сөзди сөйлесең,
Көп ишинде писерсең.

Атаның ақылы пайдасыз болса,
Қара сөзге қазан қайнамас.

Аталар сөзи – ақылдың көзи.

Таяқ еттен өтер,
Сөз сүйектен өтер.

Тыйық жарасы питер,
Тил жарасы питпес.

Сөз мәнисин билмеген,
Сөзди өзине келтирер,
Көш мәнисин билмеген,
Көшкенде көлік өлтирер.

Жыллы-жыллы сөйлесең,
Жылан ининен шығар,
Қатты-қатты сөйлесең,
Мусырман диннен шығар.

Жақсы тәпке жылан иннен шығар,
Жаман тәпке пышак қыннан шығар.

Кисинин кисилитин исиң түссе билерсең.

Жигитиң серли болғаны,
Ғабырыспай жүрсе жолынан.

Көринип бәле келмейди,
Балениң бари тилиңнен.

Сөзинди биреу сөйлесе,
Аұзын қышып бара ма?

Жақсы сөз жанға даұа.

Отыз тистен шыққан сөз,
Отыз руұлы елге жайылар.

Адамның жүзине қарама, сөзине қара.

Көп не демейди,
Бөри сабан жемейди.

Оқ жарасы питер,
Сөз жарасы питпес.

Айтыушы – ақыл,
Тыңлаушы – дана.

Дәлилсиз сөз – ескен жел.

Шойын аралас сатылмас,
Қалайыланған жез қуман,
Бир бәлеге тап болар,
Жүйесин таппай сөз қуған.

Жақсы нийет – жарым ырыс.

Жақсы сөз жанға жағар,
Жаман сөз жанға батар.

Жақсы сөз жанға азық,
Жаман сөз басқа қазық.

Жақсы сөзге жан семирер,
Жаман сөзге жан секирер.

Қайғысыз кара суға семирер,
Жақсы сөзге жан семирер.

Жақсы сөз – жан азығы,
Жаман сөз – бас қазығы.

Буудай наның болмаса да,
Буудай сөзің болсын.

Жаңылмас жақ болмас,
Сүринбес туяқ болмас.

Исиң болса хақ,
Тәңири саған жақ.

Әңгеме сүймеген дигирман қуар,
Қонақ сүймеген баласын урар.

Нақылды бир айтпаса, ақылсыз айтпас,
Ақыллы әңгемесин нақылсыз айтпас.

Сөз сөзден шығар,
Сөйлемесең неден шығар?

Сөз пияздың қабығы,
Сөйлесең зейнің ашылар.

Сөз – жан дәрманы.

Ақылсыз ақмақ ладанға,
Алтын сөздің парқы аз.

Көргенсиз перзент атаға сөз келтирер.

Атаның салған жолы бар,
Шешенің пишкен тоны бар.

Билген билгенин ислер,
Билмеген бармағын тислер.

Ақыллыға гәп айтсаң,
Көп кешикпей питеди,
Ақмаққа айтқан әңгемең,
Суу түбине кетеди.

Бөдене болсын, яғ болсын,
Көргеннің бағры дағ болсын,
Шешенликтен пайда жоқ,
Маңлайда еки ели бақ болсын.

Сөз жүйесин тапса,
Мал ийесин табар.

Көп сөздің азы жақсы,
Аз сөздің де сазы жақсы.

Айтыста атаңды жық,
Миңгес те, үйіңе қайт.

Шийрин-пекер сөйлемекти,
Таңлайда тил келтирер,
Сол сөзлердің намасын,
Бес бармақлы қол келтирер.

Аз айтқан менен қойылмас,
Көп айтқан менен суйылмас.

Тиллер батыл болар, пешен болмаса,
Жоллар батыл болар, кәрұан болмаса,
Қызлар батыл болар, сәрдар болмаса.

Тил – айғақ, тис – гүә.

Аз сөз – алтын.
Көп сөз – гүмис.

Өнер алды – қызыл тил.

Сөз анасы – кулақ,
Суу сағасы – булақ.

Ақылдан артық байлық жоқ,
Саулықтан қымбат нәрсе жоқ.

Бүгингі сөз – ертеңгі гәптің дастығы.

Жел жетпеген жерлерге жеткен кеулим,
Оқ өтпеген таслардан өткен кеулим.

Тил – қылыштан кескир.

Тилге тис қала,
Көзге қас қала.

Еп пенен сөйлегеннің аұзы аұырмас.

Қосық – алтын, сөз – гүмис.

Ақыллының сөзи қысқа,
Айтағойса болар нұсқа.

Гүресте алп женер,
Дауда шешен жеңер.

Қуры сөзден мәни шықпас,
Қуры суудан май шықпас.

Көп ойлаған сөз табар,
Сейис болса, ат шабылар.

Нақыл – сөздің қаймағы.

Көп гәп қулаққа жақпас.

Дана адам белгиси – сөзге тартар.
Ақмақ адам белгиси – сөзге оралар.

Бир сүринген үш сүринер.

Ақылсыздың тили бай,
Ақыллының қолы бай.

Ақыллыға сөз айтсаң,
Бир айтқанда аңлайды,
Бийақылға гәп айтсаң,
Ябыдай болып туулайды.

Шешен сөзшил келер,
Аңшы изшил келер.

Тартынбаған атып сөйлер,
Жасқаншақ жатып сөйлер.

Туұра тил тас жарар,
Буұра тил бас жарар,

Туұры сөз тас жарар,
Тас жармаса бас жарар.

Айта билген шешен емес,
Айтқанды түсине билген шешен.

Астарлы сөздің алмасы бар.

Тилиң менен кеулиңди бир тут.

Тилге ықтыярсыз – елге ықтыярсыз.

Көп билген аз сөйлер,
Аз сөйлесе де саз сөйлер.

Аз сөйле, көп тыңла.

Шийрин сөз шекерден шийрин.

Сөйлеместен бұрын ойла, соң сөйле.

Жақсы сөз денеге қарыу,
Жаман сөзге не зәриу?

Тил бууынсыз, ой түпсиз.

Тил жүйрик емес, ой жүйрик.

Байлауы жоқ шешеннен,
Үндемеген сесли артық,
Байги алмаған жүйриктен,
Бели жууан бесли аргык.

Қоңырат келсе сөз баслар,
Қытай келсе жанбаслар.

Көп сөз – бос сөз.

Сағасы жоқ боз жетим,
Ағасы жоқ ел жетим,
Жууапсыз қалса, сөз жетим.

Шеберден олжа, пешеннен сауға.

Дууасы қапқан ауыздап,
Суудырлаған сөз қалар,
Бахты қайтқан геүдеден,
Бакырайған көз қалар.

Жаман сөз жақсы сөзге кес болар.

Адамның алдын орап гап айтқан,
Бара-бара сөз таппай пәс болар.

Қараман ағаш – қатты ағаш,
Қабығын алсаң, тал болар,
Түсинбеске гап айтсаң,
Түсине алмай лал болар.

Қаназатың болмаса,
Минген атың тай болсын,
Сүбели сөзин болмаса,
Сөйлер сөзин аз болсын.

Жақсы сөз шекердей,
Жаман сөз заҳардай.

Бий айтқанды қул да айтар,
Қул аузының дууасы жоқ.

Шебер – көптің анасы,
Шешен – көптің атасы.

Журттын аузы хауалы,
Шешеннің аузы дууалы.

Көрдим деген көп сөз,
Көрмедим деген бір сөз.

Көзи көр, көкирегі дана.

Мың ғыбаттан бір адалат.

Жууас ябы минбеге жақсы,
Уарсақы сөз күлмеге жақсы.

Аулы епли кисиге арба-өгиз де жууап.

Бас кеспек бар, тил кеспек жоқ.

Ғайратсыз ақыл – тул,
Торлаусыз сөз – тул.
Шакиртсиз илимпаз – тул.

Дурыс сөз қылыштан өткір.

Ауыз – дәруаза,
Сөз – шамал.

Тил ерди жәбирге салар,
Нарды қазанға салар.

Табылған сөзге дауа жоқ,
Мақул сөзге не қарыу?

Гәп жақсысын кулак билер,
Жол жақсысын туяқ билер.

Адамның сөзи – әптаптан ыссы.

Ойлы ойланаман дегенше,
Ойсыз ойдағысын айтып болар.

Аз сөз – ақылдың жаны.

Шешен адам нақыл айтар,
Нақыл сөзди молайтар,
Нақылсыз айтқан қуры сөз,
Тынық сөзди ылайтар.

Сөздің басы бір пушпақ,
Аяғы болды қырпышақ.

Жалынып сөйлеген,
Налынып сөйлер.

Достыма айттым сөзімди,
Душпаным билди сырымды.

Маңлайдан аққан ашшы тер,
Көзге түссе, дуз болар,
Қулаққа тийген ашшы сөз,
Ишке түссе, муз болар.

Гилт кулпында белли,
Сөз парқында белли,
Жигит қырқында белли.

Жигиттин сөзи гөр болғанша,
Көзи гөр болсын.

Жар қуласа жайын өлер,
Жала сөзден ер өлер.

Шын бий сөзиңе бағар,
Сұм бий көзиңе бағар.

Аз сөйлейди әдил бий,
Қандай залым болса да,
Хадал сөзге басын ий.

Ойланып билип бабалар,
Сөзди дүрге теңгерген,
Тауып айтқан ҳар сөзин,
Ойлама кем деп тәухардан.

Бурынғыдан қалған сөз –
Сөзи көпте қайғы көп.

Гәрбия менен гүл өсер,
Сөйлеу менен тил өсер.

Аңлап сөйле сөзиңди,
Қаншелли аулақ болмасын,
Аржағыңда дийуалдың,
Тыңлаушы қулақ болмасын.

Өзи қандай болса,
Сөзи де сондай.

Брылдайсаң, қаппайсаң,
Айтар сөзиңди таппайсаң.

Қатты сөйлегенде қаршыған үрке ме?

Ауылыңа келген бөз арзан,
Аузыңа келген сөз арзан.

Сөзге батыр болғанша,
Иске батыр бол.

Жигиттің изине қарама,
Ықырарлы сөзине қара.

Сапар шықсаң, жолдан қайтпа,
Ойлап айт, сөзди молайтпа.

Бир сөйлеген басты,
Еки сөйлеген әбесті.

Адамға өсек, хайуанға төсек жараспас.

Желкенде кылып тұрса да, дурысын айт.

Асырма да, жасырма да.

Дурыс сөз апшы болар.

Тыңламасқа айтылған хасыл сөзим,
Жыламасқа жылаған ессиз көзим.

Ақылың азса, сөз тауысылар.

Сөйлемесең, жетеди,
Сөйлесең, бақан кетеди.

Әдепкі сөзиң дурыс болса,
Сонғы сөзиң өтимине жақсы.

Отыз кеменин азнасы,
Сөз халықтың газнасы.

Себет те аузынан тозар.

Биреудин өзи жақсы,
Биреудин сөзи жақсы.

Пил көтермегенди тил көгерер.

Биреу сөз берер,
Өзине ермек болар,
Биреу бөз берер,
Үстине көйлек болар.

Кеуил – сөз сандығы.

Адам аласынан сөз аласы жаман,
От шаласынан сөз шаласы жаман.

Қулақтан кирген ғыбат сөз,
Жүрекке қатар муз болып.

Қулақта қарын жоқ.

Хасыл сөз туқым себер,
Туқымнан дақыл өнер,
Туқымсыз дақыл сөзге,
Айтыңызшы, ким көнер?

Көре-көре көсем болар,
Сөйлей-сөйлей шепен болар.

Өтирикшиниң шын сөзи де зая кетер.

Аяқлыға жол,
Ауызлыға сөз болма.

Өзи белсаптай,
Сөзи келсаптай.

Кимнің арбасына минсең,
Соның сөзін сөйлейсең.

Тилден пал да, уу да тамар.

Қызыл тилди жиберсең,
Жетпейтуғын жери жоқ.

Сүйреңдеген қызыл тил,
Сүйгениңнен айырар,
Абайламасаң, шырағым,
Тууғаныңнан айырар.

Тилде тийек жоқ.

Тилге шешен, иске мешел.

Тил – ақыл тәрзисі.

Көп батырға жау жоқ,
Көп шешенге дау жоқ.

Тил менен орақ органның беди аұырмас.

Еки тил адамда емес, шаққыда болсын.

Аузына келгенди сөйлеу – ақмақтың иси,
Алдына келгенди жау деу – қорқақтың иси.

Тауып сөйлесең де, қауып сөйлеме.

Билимсіз адамның сөзі билектей,
Билимді адамның сөзі жипектей.

Аты шыра майсыз жанбас,
Дамсиз сөзге хешким инанбас.

Жигит болсаң құдық қаз,
Қуры сөздің сауабы аз.

Ердің сыны – сырында,
Сөздің сыны – шынында.

Кеуіл кирип сөз ашар,
Сөйлеспесең, кир басар.

Қызыл тилде бууын жоқ.

Көз көргенше сөйлеп қал,
Халын жетсе, қолға ал.

Табылған сөзді «дүр» дейди,
Мийрас емес атадан,
Қырыйдан қашқан боз торғай,
Пана табар пұтадан.

Ойланып сорағанға ойланып жууап бер.

Жигит орынсыз сөз айтпас,
Айтса, сөзінен қайтпас.

Сөйлегеннен сөйлемеген жақсырақ,
Сөйлеймен деп басыма тийди талтаяқ.

Сөз сағасы – құлақ,
Жол сағасы – туяқ,
Суу сағасы – булақ.

Сууды шым тоқтатар,
Сөзді шын тоқтатар.

Сөзін қурысын, дуз салғандай,
Ыссы сууға муз салғандай,
Қоразға қоржын бөктерип,
Пышыққа пілпен артқаңдай.

Сөзің қурысын, дуз салғандай,
Ыссы сууға муз салғандай,
Шегіртке менен қос айдап,
Қумырысқа менен мала басқандай.

Ойнап сөйлесең де, аңлап сөйле.

Тил ғазнасы – ески сөз,
Сөз ғазнасы – ески сөз,
Ел ғазнасы – ески сөз,
Ер ғазнасы – ески сөз.

Көп ойла, аз сөйле.

Ақылың болса қар жерде,
Әңгімеңди тауып айт,
Табалмасаң сөзіңди,
Аузыңды жауып айт.

Еки баслы адамнан қорқпа,
Еки сөзлі адамнан қорқ.

Айырылмасғай достыңа,
Қайырылмастай сөз айтпа.

Жақсы сөз палдан татлы.

Узын жолдың төтеси,
Узын сөздің келтеси.

Қаладан алдық ақ балық,
Ақ балықты қақладық,
Быжылдаған сөзіңнің,
Бир мәнисин таппадық.

Үндемесен нетеди,
Үндесен бахаң кетеди,
Қатты сөздің орнына,
Әсте сөз де жегеди.

Шаштәрез бенен сөйлессен,
Устара менен қайрағын айтар.

Сөзден сөз тууар,
Әруанадан нар тууар.

Қурғақ сөз бенен қууқылдап,
Дүзде қалма, пасманда.

Хәркимнің пикири басқа,
Өлшесен, келмес тасқа.

Тойғаның түске жетпес,
Жаман сөз ядыңнан кетпес.

Айтылған бир ауыз гәптің,
Он ауыз лийкини болар,
Он сери шортанның,
Сийсери түртіги болар.

Айтылған бир ауыз сөздің,
Қырық ауыз қыйтығы болар,
Қырық ағары салының,
Қырық қадақ қылтығы болар.

Жақтырмаған сөздің,
Тоқсан түрлі тыртығы болар,
Қәлемеген бөздің,
Жаңа болса да, жыртығы болар.

Құрттай бир сөздің де,
Қырық түрлі қыйсыны болар.
Мынау дұрыс деген қыздың да,
Қырық түрлі қырсығы болар.

Өткір көз, жаман сөз,
Усы екеуіне болсаң тез,
Өзіңди ортадан шығар тез.

Айтылған бир ауыз жууаптың,
Бес ауыз бәнти болар,
Бәнтін билип шеше алмасаң,
Жууаптың берген пәнти болар.

Айтылған сегіз ауыз сөздің,
Сексен сегіз сыры болар,
Сырлы сөз айтқан жигиттің,
Тоқсан тоғыз қыры болар.

Бахты жүрген жигиттің,
Сөзи аяққа басылмас,
Сөзи өткір жигиттің,
Дүньясы орынсыз шашылмас.

Бир кемпир бир кемпирди «бийкеп» дейди,
Бир кемпирге бир кемпир
«Ойбей, қыз-ай, сөйтөс» дейди.

Шубалаңқы сөзден,
Атқан оқтай сөз артық.

Адам сөзден қурыса,
Ан изден қурайды.

Жигиттің сөзи еки шыкса,
Ет-бетинен түскени.

Өлимге шек жоқ,
Өнімге сөз жоқ.

Жигиттің төресі болса,
Сөзинің ширеси болғаны.

Шегелеп айтқан алжаспас,
Шаймалап айтқан алжасар.

Өсек сөзге жолама,
Ақмақтан ақыл сорама.

Утылмаған сөзинен,
Шешен қадирин билмес.

Қой кейнине қозы ерер,
Адам кейнине сөз ерер.

Басқаны қағытып сөйлегенше,
Аузын бағып сөйле.

Ойланбай сөзлер айтылмас,
Айтылса ол сөз қайталмас.

Кемпир менен сөйлессең,
Кегирдегиң узарар,
Сулыу менен сөйлессең,
Еки бетиң қызарар.

Қуры сөзден пайда жоқ,
Сабыр-қарары болмаса,
Патшалықтан пайда жоқ,
Әдил нызам болмаса,
Шешенликтен пайда жоқ,
Кейнинде сөзи болмаса.

Жылқы қиснесип табысар,
Адам сөйлесип танысар.

Сөзди айтсаң ашып айт,
Ишки түйинин шешип айт.

Аз ас – көп нийет, көп пәтия – қуры сөз.

Жыланның тили айры,
Жылан тилли адамның сөзи айры.

Мына сөзиң болмас деп,
Жумсаған жерден бас тартпас.

Душпанға сырың алдырма,
Бийжағдай сөзди сөйлеме.

Айтсам,гәп болар,
Айтпасам,дәрт болар.

Адам сөзи адам өлтирер.

Ауыздан шыққан сөзди қайтарып болмас.

Жаман тил ел бузар,
Жаман аяқ жол бузар.

Киси инанбастай сөзди,
Дүр болса да, айтпа.

Кирди кир ашар,
Гийнени сөз ашар.

Аз сөйлегеннің көңли жаз.

Күлип сөйлеген ерден қорқ,
Жылап сөйлеген хаялдан қорқ.

Тилиңди тый,тисиң сынбасын.

Сөзин билип сөйлегеннің,
Жүзинің нуры гаұсылмас,
Орнын билип жумсағанның,
Кисесінде пулы таұсылмас.

Сөз бенен дүнья толар.

Тил билген нөкер –
Пал менен шекер,
Тил билмес нөкер –
Абырайын төгер.

Тилден келген қолдан келгенде,
Барлық бәнгилер бай болар еди.

Тили узын болмағанның өмири узын.

Тилиң не сөйлесе, қулағың соны еситер.

Сөйлесе, лаққы дер,
Сөйлемесе, гүң дер.

Өтирик сөйлесең де,
Аяғыңды жерден көтерме.

Өтирик сөйлесең, тутыларсаң,
Ырас сөйлесең, қутыларсаң.

Өтирик сөйлеп жасағанша,
Ырас сөйлеп өлген жақсы.

Ақмаққа айтқан сөз –
Ағып жатқан суұдай,
Ақылдыға айтқан сөз –
Қолға услаған қуұдай.

Буралқы ат миниүге жақсы,
Буралқы сөз күлиүге жақсы.

Кийгизбесеңкийгизбе,
Жаман сөзиң тийгизбе.

Жүздің көрки – сақал,
Сөздің көрки – мақал.

Уллы сөзде уят жоқ.

Сөз келгенде айтпасаң,
Өлгенде айтасаң ба?

Тил зийнети – туұры сөз.

Дууры сөздің игриси болмаса,
Күлиспеси болмас.

Үлгисіз тон пишилмес.

Сөз билгендер сөйлесин,
Сөз билмегендер не десин?

Ақыл-дана сөз сөйлемес,
Жақсы-жаманды төзлемес.

Әуелинде сөз болмаса,
Ақырында үн болмас.

Астың дәми дуз бенен,
Адамның дәми сөз бенен.

Билмеген сөзді айтпа.

Өзи билгенлер сөйлесин,
Өзи билмегенлер не десин?

Айтыушы ақыллы болса,
Тыңлаушы табылар.

Сөзді билмей сөйлесең,
Сөздің қадири кетер.

Тауып сөйлесең – гүмисең,
Таппай сөйлесең – мысаң.

Гәпке түспеген теңізге түсер.

Қуры гәптен палау болмас,
Гүриши, майы болмаса.

Патшадан адалат кетсе,
Әскеринен айрылар,
Киси гәпине ерген,
Сүйгенинен айрылар.

Ойлы жигит билімпаз келер,
Айтқан гәпке түсимпаз келер.

Ақыллы адам сөз ертпес изине,
Шәп салмас ярының хәргиз көзине.

Ас мазасын татқан билер,
Гәп мазасын айтқан билер.

Гәп көп, көмир аз.

Тентекжаптың көпири,
Келди гәптің нәупири.

Тоғайдың аңын аұлауға,
Тазы менен қус керек,
Гәп мәнисин аңлауға,
Ақыл менен хууіп керек.

Саған айтқан гәп – құмға суу қуйғандай.

Басқа бәле еки бармақ тилиңнен келер.

Бүтінги гәп ертеңги күннің дастығы.

Дәлинің жүз гәпи төлек, бир гәпи керек.

Айтылмаған гәп жоқ,
Еситилмеген гәп көп.

Жеңилген гәп – пасық гәп,
Жеңген гәп – хасыл гәп.

Гәптин қысқасы жақсы,
Қысқадан басқасы жақсы.

Елли гәптен белли гәп жақсы

Гәптин басы байлы болса,
Соңы сайлы болар.

Қолы байланғанның,
Тили байланбас.

Қол жүйрити – асқа,
Тил жүйрити – басқа.

Кеуил – сандық, тил – тилт.

Қотыр қолдан жуғар,
Бәле тилден жуғар.

Жигит сөзи бир болар.

Арыслан изинен қайтпас,
Жигит сөзинен қайтпас.

Сенин сөзің сынғанша,
Шайтанның мойны сынсын.

Жигит сөзінде болса,
Күнде изінде болар.

Қара сууда қаймақ болмас,
Шын шеберде оймақ болмас,
Ер сөзинен таймақ болмас.

Туұры сөзди кекелеп,
Жүрген жигит шекелеп,
Қонған жеринен қайтар,
Қапалықты жетелеп.

Отқа барған қатынның отыз аңыз сөзи бар.

Мыңның сөзи елеусіз.

Қызыл тилимди тыя алмадым,
Қызымның үйине сыя алмадым.

Майдың тортасы болар,
Ойынның жортасы болар.

Гүл гүлге ашық,
Гүлбұлбұлге ашық,
Отырыспа сөзге ашық.

Денсаулық – терең байлық.

Денсаулықтық қәдириң бил,
Қәсте болмастан бурын.

Дәри жеген пайда емес,
Дарымы тийген пайда.

Тазалық денсаулыққа кепил.

Саулықты сатып аламайсаң

Мың күнги денсаулықты,
Бир күнги урындырған өлтирер.

Алтындай байлық ден саулық.

Ауырыу батпанлап кирип,
Мысқалап шығар.

Шаршағанға ойын жақпас,
Кеселге сөз жақпас.

Басы ауырмаған бақсыға барар.

Ауырыу жан ийесине татлы.

Ауырсынған азап көрер.

Айландырған ауырыу алмай қоймас.

Усы ауырыудан аман қалсам,
Ендиги ауырыуда алды менен кетермен.

Жазылар кеселдің тәуиби алдынан шығар.

Кеселдің келиуі аңсат,
Кетиуі қыйын.

Кеселиң қайда болса,
Жаның да сонда.

Жаны ашымастың басы ауырма.

Саулық болса, беглик табылар.

Ауырыуды жасырма, әшқара қылар,
Өлимди жасырма, масқара қылар.

Басы ауырмағанның құдай менен не иси бар?

Булау, булаудың изи жылау.

Ийесіз ауырыуды әрұақсыз порқан бағар.

Ауырыуға алғы шабақ ас бола ма?

Қарның ашыса, қаразшының үйине шап,
Атың ауырса, отаршының үйине шап.

Ыңқылатқан ауырыу,
Алмай сира қоймайды,
Алдын билип алмасаң,
Басыңа жетип жалмайды.

Ауырыуын жасырған өлер.

Ауырыу атан шөктирер,
Жаман ул ата сөктиртер.
Тилла бармақ бүктирер.

Ауырыу қалса да, әдет қалмас.

Тәуибин буйырса, илажың не?
Жүк көтерген «хәүп» дейди,
Сыйыр сууғарған «шәүп» дейди,
Басы ауырған «тәуип» дейди.

Ауырыуды жасырсаң,
Ысытпасы әшқара етер.

Ауыр минезли ауырыу болса,
Ауырыу болар,
Жеңил минезли ауырыу болса,
Жинли болар.

Кезиң ауырса, қолыңды тый,
Ишиң ауырса, тамағыңды тый.

Биринши байлық – денсаулық,
Екинши байлық – ақ жаулық,
Үшинши байлық – жуп саулық.

Көз ауырыудан хеш ким өлмес,
Халын сорап хеш ким келмес.

Ауырыу өлмес, әжели жеткен өлер.

Жараның ауыры – шешек,
Дүньяның ауыры – кесек.

Сатып алған ауырыуға ем түспес.

Жеңил барып, ауыр кел,
Аман барып, сау кел.

Бас ауырса, жан қорқар.

Ауырсам ауырғайман,
Өлимнен жырағырақ,
Тәуір болғайман,
Бийдай орымнан соңырақ.

Тазалық – денсаулықтың гиреуи.

Ауырып турдың, аўнап турдың.

Деми бардың еми бар.

Ауырыуға ауырыу гөркинлер.

Жалғыз жүриу кәуип болар,
Көп ауырған тәуип болар.

Жанымды алмаған ауырыу жанымсаң.

Сау болып санда жоқ,
Ауырыу болып төсекте жоқ.

Ауырыудың еми,
Саудың сәлеми,
Көптің деми,
Қайтарар бәлени.

Қай жериң ауырса, жаның сол жерде.

Қурғақ қасық ауыз жыртар.

Жауан теңге тақпас,
Ауырыуға әнгиме жақпас.

Хәрким өз ауырған жерин услар.

Басы ауырған бақасқа барар.

Ауырыу аздырар, өлим қуртар.

Сынықтан өзгениң бәри жуғар.

Ас – адамның арқауы,
Арқауы менен ериси.

Азғана күйикти ас басар.

Шықпас жаннан үмит бар,
Шықпас жанға себеп бар.

Бир нәрсеге бир нәрсе себеп.

Аяулы көзге шөп тийгиш,
Қорыған жерге ийт гийгиш.

Тамағынан ас өткеннен тас та өтеди.

Сынықтың дүзиу питпегени жоқ,
Дени сау арыққа ет муң ба?

Жараның өз жамауы өзінде.

Төгилгеннен жалап қал.

Атаң десе, атаң дермен,
Енең десе, енең дермен,
Ғақым бар десе, не дермен?

Көп болса, етегинди тут.

Наным бар, наным бар дегенше, же де, тын.

Сүре бер, хәмирайым, дәуран сеники.

Жетимнің қурсағы жети қабат.

Жеңим жыртық болса да, жағам пүтин.

Қайтқан дәулеттин алдынан шықпа.

Күнликшиниң күни өтпей,
Кәнегин қолдан бермес.

Заман кимниң заманы,
Әшим қалдиң заманы.

Бир тамса да, шекпенге тамсын.

Кәптен тәме еткен аздан бос қалар.

Қол жуўып бос қалғаннан сақла.

«Билмеймен» дедиң, қуўылдың,
«Билемен» дедиң, тутылдың.

Ийт жеген ишпінен қурайды.

Сырты пүтин, иши түтин.

Жатқан жыланның қуырығын баспа.

Теректиң шақасы сынар болар.

Өткен иске салаўат.

Өткен иске өкинбе.

Қәйтейин, әкең маған да керек еди.

Орныңда бар оңалар.

Ұаде бериў қыйын емес,
Орынлаў қыйын.

Кийимди жамасан да,
Тамақты жамай алмайсан.

Қазба, түсерсең,
Жақпа, писерсең.

Дүнья тегис емес, алағат.

Аз да болса, көпгей көр,
Тақан да болса, сөктей көр.

Кийим – өли-тириниң абырайы.

Пыпық та жолбарыстай керилер.

Жылтырағанның бәри алтын емес.

Ийттиң басы алтын табаққа түссе,
Шоршып түсер.

Кийиз арасын сөктирмес.

Жасқа араласып қуў да жанар.

Үрген ийт киси қаппайды.

Көзли де, көзсиз де жылайды.

Киси қолы менен от ысырма.

Меннен қалып бир қап тары артық ишерсең.

Үлкен әўлийе кепширимли болар.

Керек тастың аўыры жоқ.

Ийтти ийеси менен қыйнасын.

Мен не деймен, қобызым не дейди.

Жеген аўыз уялар.

Арашаға бир таяқ.

Тақыр жерден шаң шығарма.

Жойтылған пымақтың сабы алтын.

Полат ийилмес, шорт сынар.

Бас қатты ма, тас қатты ма?

Аспаннан не түспес,
Жер нени көтермес.

Бир адамның жаққан отына,
Он адам жылынар.

Бой жасырыўға боян да жақсы.
Алыўдың да бериўи бар.

Пайданды көзимниң тирисинде тийгиз.

Ҳайт жоқ, той жоқ,
Ийтлер неге шабысар?

Жетеу биреуді күтип турмас.

Себепсиз тикен кирмес.

Дүнья қызык,
Қуўсаң, жеткермес.

Жалаға қайым Жалмәмбет.

Келемен десең – ылашық,
Кетемен десең – жол ашық.

Қурт дегенде қуры аұыздан суу ағар.

Ай жүр, аман жүр.

Солақайға сорпа жоқ,

Салқын үй, салыұлы төсек.

Урыспай айырылған,
Уялмай қосылар.

Нени қор тутсаң,
Соған зар боласаң.

Сыныққа сылтау таппа.

Жин де бейимди урар.

Урыста турыс жоқ.

Бул дүнья хәммеден қалар.

Кишипейилликтің астары алтын.

Баслықтың сорағаны – буйырғаны.

Кишкене тас үлкен басты жарар.

Ағынсыз сууды шаң басар.

Қошқар мүйизин аұырламас.

Ешки шауып, қулан болмас.

Шапанды басыңа бүркеме, артың көринер.

Ушқыннан жалын шығар.

Шеңгелди қанша күтсең де,
Шарбақ болмаса, бақ болмас.

Жыртық кийим жамауға қайым.

Шөректі ун келтирер,
Быламықты май келтирер.

Жаман күйеу таң атқан соң тил қатар.

Ғақласаң ғақла,
Ғақламасаң ғасаны босат.

Ат қулағынан ақсамас.

Буның атын «жай» деп қойған,
Асыққан менен питпейди.

Қууыс үйден қуры шықпа.

Дүзге шықсаң постыныңды ала шық.

Ура билгенге ийне де жарақ.

Ийт жеңгенин талайды.

Айтыс та, үәдеңе жет,
Мингес те, үйиңе жет.

Сылтауым саз гүле,
Бахәнем басқа.

Үйинде рәхәти жоқтың,
Сыртта берекети жоқ.

Хан алдына барғанда,
Хан таппады минимди,
От басына келгенде,
Ийтке берсин күнимди.

Базарлығың менен келсең,
Ағаң ишсин, ағаң жесин болар,
Базарлығың болмаса,
Арман отыр, берман отыр болар.

Айды етек пенен жауып болмас.

Күйеуді пайғамбар хәм сыйлаған.

Узатайын деп атырғанда қасы күйди.

Тесик моншақ жерде қалмас.

Күндестің күни қурсын.

Күндестің күнин бермесин.

Гүлин сүйген тикенин де сүйер.

Пәлеги апшы, түйнеги дупшы.

Өзиң сүйгенди алғанша,
Өзинди сүйгенди ал.

Көли бардың ғазы бар.

Барымта бара-бара кайтар.

Сулыұынан жылыұы.

Сулыұ деген көримлик,
Сүйиұ деген өмирлик.

Тисим кетик болса да,
Кеулим тетик.

Апам кетти, мен қалдым.

Еки адам қағысса,
Бир адамға орын болар.

Ас писерде керек.

Ас көп болса, қаде көп.

Жатып қалғанша, атып қал.

Ойыннан оймақ шығар.

Оғым тийсин де, сынсын.

Кишкененің үлкени болғанша,
Үлкеннің кишиси бол.

Қулағыңа алтын сырға.

Есиктен табылса,
Төрге жууырма.

Қасықлап жыйнап,
Шәмшлеп төкпе.

Батпан жүк бара-бара басар.

Аударыспақ ойнасаң,
Аздың жаны қалмас,
Бөрк алыспақ ойнасаң,
Таздың жаны қалмас.

Майға ерип өкпе де қалқады.

Таңдағы бауырдан хәзирги өкпе артық.

Қырқына шыдаған,
Қырық бирине де шыдайды.

Өзи жоқтың көзи жоқ.

Аман болса бул басым,
Тағы шығар бул шашым.

Арысқа байлаұлы киятырған ийт,
Арбаны мен сүйреп киятырман депти.

Көрмегенге көсе таң.

Көшеримди жел билсин,
Қонарымды сай билсин.

Шымшыған өтпес,
Қымтыған өтер.

– Ақ түйени көрдің бе?
– Көргеним жоқ.

Гүртигинен сон келдик,
Сорпасына оң келдик.

Зәрүрликте зыяны жоқ.

Ебин тапқан еки асар.

Есин барда етегиңди жап.

Етикшиден қулаш қаш.

Ыссы суұ гүпшекке де жағар.

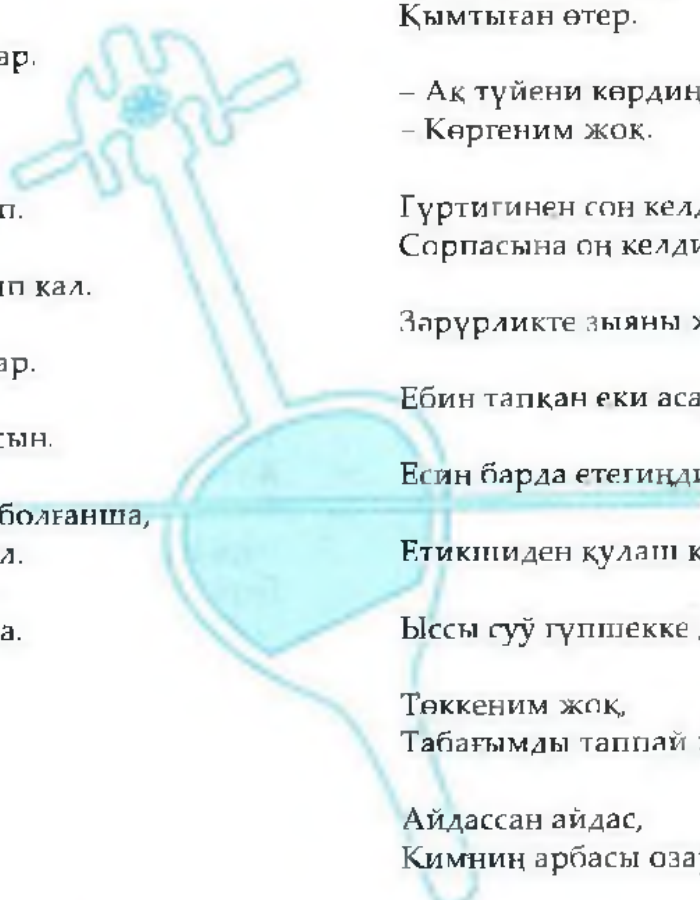
Төккеним жоқ,
Табағымды таппай жүрмен.

Айдассан айдас,
Кимнің арбасы озар екен?

Және бир бауырсақ бер, жарылып өлсин.

Онсеринің сийсери абырайы бар.

Ет туұраған кисиге,
Шыраның өшкени жақсы.

Кемеге байласа,
Хийўаға май дэбле де барар.

Шай ишпеге сэн керек,
Халқасына нан керек,

Биз урлық қылған күни ай жарық болды.

Қыйсайғаннан – қолүзлик,
Сорпадан – дузлык.

Барынды жок деп жасырма.

Қулқы десем – қулқыны,
Қулқыны десем қулқы өкпелер.

Иши өткеннин арты билер.

Палды сатып, оннан пайдалы не аласаң?

Хәркимде бир қыял,
Ол қыялды ким тыяр?

Қуўып баратырғанды усласам,
Тағы тоғызын усласам,
Бизики де он болар.

Көлеңкеге қарап кийим пишилмес.

Арба айдамақ – алмақ-салмақ,
Кос айдамақ – барып-келмек,
Сықпан сықпақ – жан шықпақ.

Теректи қанша ийсен де, жокары өсер.

Шапан жамағанды көрип едик,
Тақья жамағанды жаңа көрдик.

Үйге жақынлағанда ийт озар.

Ийнеси өткен тесиктен сона да өтер,
Сона өткен тесиктен шана да өтер.

Бир бәри өлип жатса,
Бир бәри күлип жатар.

Гөшин жеп болған соң,
Туўрағаның қурысын.

Пыттық пенен қуда болсан,
Тытқан менен тап қылар.

Ийт ийтке, ийт қуйрығына айтар.

Еле несин көрипсең,
Қыл таққан соң ғанкылдар.

Ауырыўын жасырған апкара болар,
Даңқын жасырған масқара болар.

Ауырыўдын алдын ал.

Дарт басқа, әжел басқа.

Дени саўдын тәни саў.

Ет – етке, сорпа – бетке.

Ас мазасы картады,
Ол да негизине тартады.

Аспазлы пуўға семирер.

Маған сүйенгенше,
Иткен-жегениңе сүйен.

Аш болсаң, от жақ,
Тоңсаң, от жақ,
Қорқсан да от жақ.

Тамақ тоқ, көйлек көк.

Тилетеннин қарнына.

Тапқаны тамағынан ауыспас,
Жутқаны жумырына жуқ болмас.

Биреўте асхана керек,
Биреўте баспана керек.

Асы жоқ алтын табағыңда болайын.

Наннан уллы нәрсе жоқ.

Аптың ауы жүрмес.

Гегирдектен өткеннин бәри тамақ.

Қазаны басканың қайғысы басқа.

Алдыңа ас қойдым,
Еки қолыңды бос қойдым.

Адамның өзін сорама,
Питкерген исин сора.

Арға тарпағанның арбасы майырылсын.

Жигитте жүрек болса,
Баста қайғы болмас.

Асыўдан аспаған түйеси қурысын,
Кеўилдегини билмеген төреси қурысын.

Аты аталмаған жигиттен,
Аты аталған жигилдик жақсы.

Басы қатты болса, соны татлы болар.

Болмайды пышақ жетесиз,
Өзи болған жигиттиң,
Тегин сорап нетесиз?

Асып қарама, басып қара.

Аттан тай, атадан бала,
Устаздан шәкирт озар.

Алаңғасар адамнан аңқау пықпай турмас.

Ақсақал көрсең, ата де,
Сөзинде жоқ қәте де.

Аңсыз шыраны төгер,
Шылымды жығар.

Қоян пақыр не қылсын,
Көрсө хәммеси жаў.

Кеңге кең дүнья,
Тарға тар дүнья.

Көп ишинде жыласа,
Кимнің аўзы қыйсаймас.

Киши болса, иним де,
Дурыс жүрсе, жоқ минің де.

Келин керилип турмас,
Қайнаға қарап турмас.

Кишкенени мақта, үлкенин мине.

Қудаға өкпелеген отарға көшер.

Көргенсиз сәлемсиз келип,
Рухсатсыз төрге шығар.

Батпан қоян,
Не қылып шүдигарда жатқан қоян.

Күним мениң пырақта,
Кеўлим саған ырзаман.

Келип едің жуўырып,
Не берейин суўырып.

Киси бахтын гилеген,
Өз бахтынан бос қалар.

Көпке топырақ шашпа,
Көп жұмысынан қашпа.

Кәсип, кәсиптиң түби нәсип.

Күншилдің күнин бермесин.

Көрмей тұрып түңилме,
Көрмес көзің менен үңилме.

Өлим – ортақ, даў – қонақ.

Өлим сорағанға мийнет берер.

Өли шыққан үй алдында жолбарыс жағар.

Күлип-күлип күнимди өткеремен,
Жылап жүрип нени питкеремен?

Өзи қылған өкинбес.

Кеўил – дәрья, көз – найза.
Үйінде саяқ сақлама.

Қуманның пулын ыбырсық қуртар.

Бес күнлик өмирге,
Жүз күнлик тәтәррик.

Қумға қуйған билинбес,
Қызға берген билинбес.

Жер асыңнан жемес асың көп болсын.

Суў жолын табар,
Сөз ийесин табар.

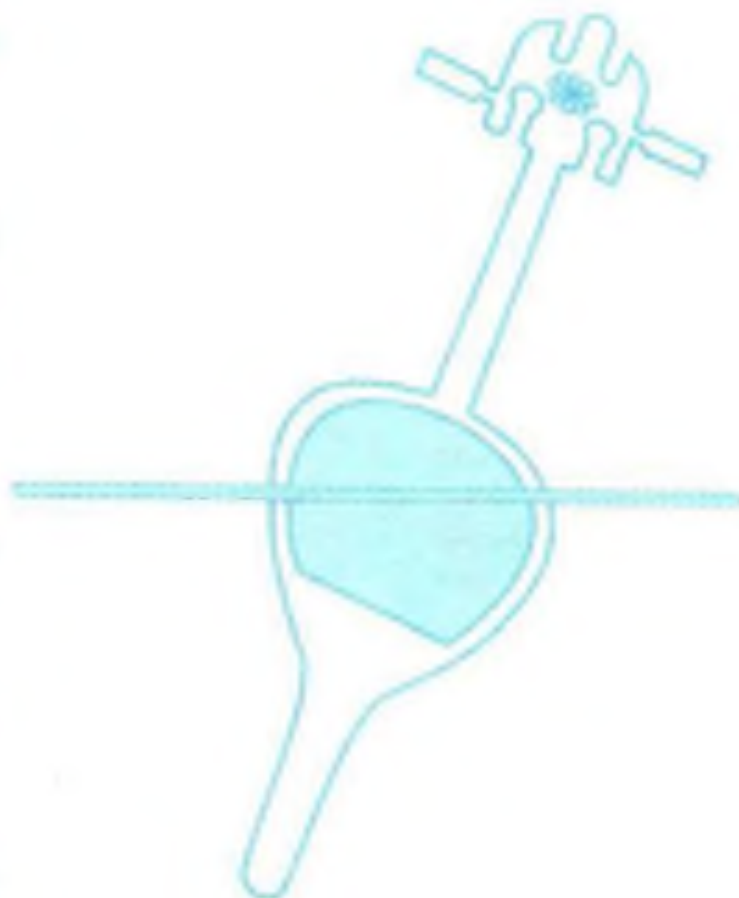
Сүйексіз тил сүйек сындырар.

Ақ дегени – алғыс,
Қара дегени – қарғыс.

Сөзди бірде езбеден сора,
Бірде гезбеден сора.

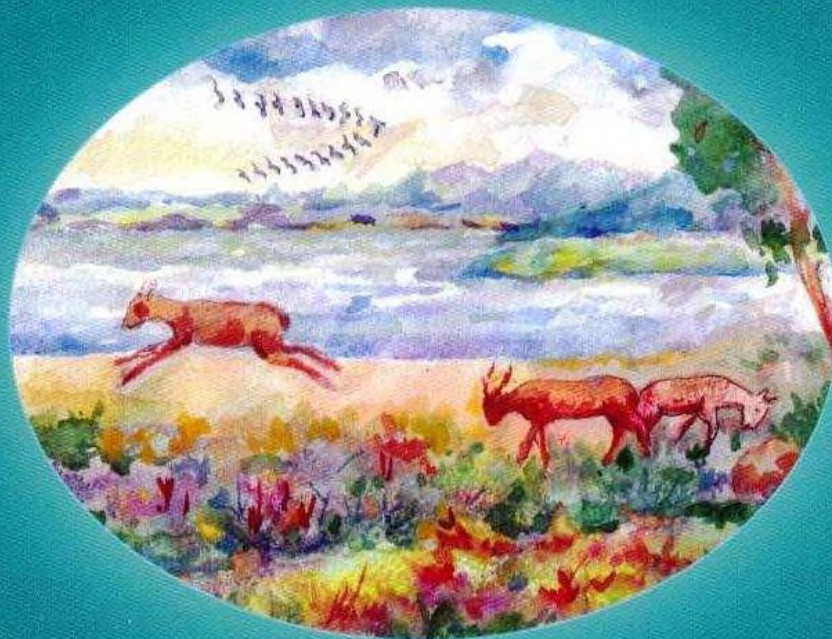
Жәбирге сабыр шыдамас.

Билгениң – дәрья,
Билмегениң – теңиз.

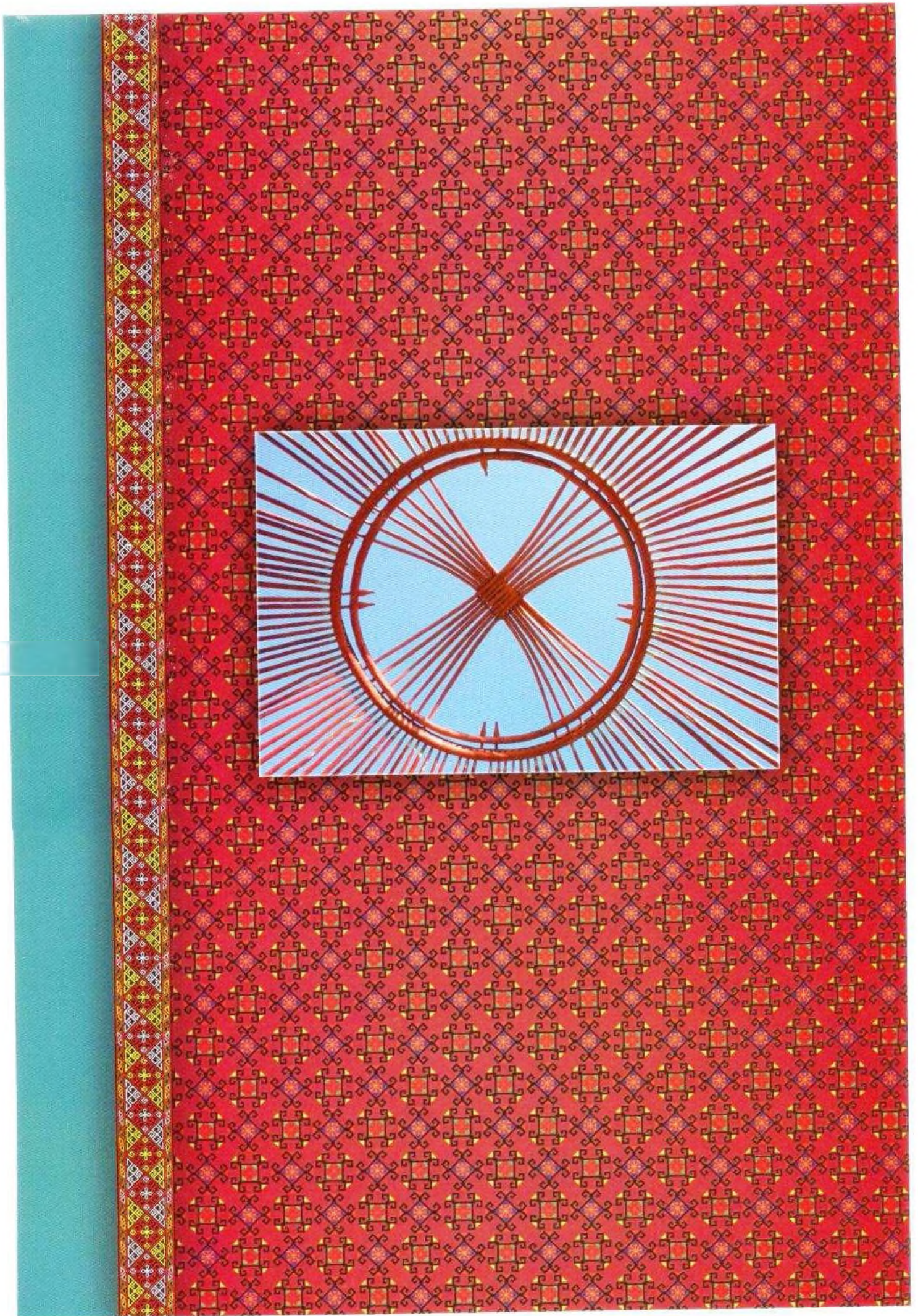
ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

91-ТОМ

НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

(КӘСИП-ӨНЕР, ҰАҚЫТ ЖӘМ МӘҰСИМЛЕР ХАҚҚЫНДА)

Сәуір болмай, тәуір болмас,
Сыйыр болмай, айран болмас.

Үркер үйден коринсе,
Үш айдан соң жаз болар.

Үркерли айдың бәри қыс,
Саратан, сеннен қорқаман.

Ақырапта урмаса,
Ақыретте де урмайды.

Аямәуиз алты күн,
Алты ай қыстан қатты күн.

Жаузада жаұдай егис.

Қылышын сүйреп қыс келер.

Қыстың қыраұлы күни,
Сау болар адамның дени.

Қарлығаш – бәхәр нышаны.

Өпепек келди – жаз болды.

Айдың он беси жарық, он беси қараңғы.

Сүмбиле туұса сымпыйып,
Ат семирер кунтыйып.

Үш ай саұыным,
Үш ай қаұыным,
Үш ай шабағым,
Үш ай қабағым.

Жаз өтер, қыс өтер,
Асықпасаң, не питер?

Жазда жамылғышыңды таслама,
Қыста өзиң бил.

Дүнья – шалқар көл,
Заман – ескен жел.

Дүнья таұсылмас – әлұан,
Адам – жол жүрген кәрұан.

Жылдың келиси наұрызда белли.

Ғаз келтени – жаз келгени.

Суұықтың қамшысы – жел.

Бәхәр – қыстың азығы.

Жаұынлы күни жанбаұырдан жүрме,
Қарлы күни қоныс излеме.

Жаұынлы күни желсемей
Үйінде тыныш жат қарап.

Жаұынлы күни жарма,
Қарлы күни қарма,

Ағын суұ бир кетсе қайтып оралмас.

Таұлы жер булақсыз болмас,
Суұлы жер қурғақсыз болмас.

Таұдың етеги жақын, гөбеси алыс.

Жылан жылы жулыс болды,
Жылқы жылы урыс болды.

Өткен булттан жаұын күтпе.

Наұрыздан соң қыс болмас,
Мийзанныан соң жаз болмас.

Ыссы сүйек сындырмас,
Суұық жанды тындырмас.

Жарасығы болмаған жазы қурысын,
Ас-қатығы болмаған асы қурысын.

Жаз ақсыз болмас,
Гүз көксиз болмас.

Уарқ еттик, шарқ еттик,
Жаздың өткенин билмей қалдық.

Уарқ еттик, шарқ еттик,
Қыс азыксыз қалдық.

Көби кетип, азы қалды,
Қысы кетип, жазы қалды,

Жалаңаяқ, жалаңбас,
Жаз күниниң нышанасы,
Жилек көйлекше, бедеу ат,
Бег жигиттиң нышанасы.

Ай туўса, әлем көрер.

Жаўза – жары қыс,
Саратан – саллы қыс,

Батар күннің атар таңы бар.

Бәхәрде үәде етеди,
Гүзде гезек күтеди.

Жаз бар, қыс бар,
Асыққандай не ис бар?

Көклемде бир тойдык,
Көбик қарда бир тойдык.

Күн қысқарып,
Шөмиш кеппес күн болды.

Жуўанның созылып,
Жиңишкениң үзилер ұакты – бәхәр.

Жаздың бир күни,
Қыстың мың күнине татыр.

Қаұыс, напақанды таұыс.

Қыста қысыларсаң,
Жазда бир жазыларсаң.

Айдың бетінде де дағы бар.

Биреўте жаз, биреўте қыс.

Өпепек даұысын еситпей,
Күн жаұдырып ашылмас,
Күндеси бар үйдиң,
Күнде шаұқымы басылмас.

Жаз – саұын, қыс – ас-қатық.

Ақыллы адам қыстың ғамын жазда көрер.

Бәхәрде бийғам болсаң,
Гүзде пушайман боларсаң.

Жазды көрип қыс деме,
Қысқа ылайық исиң бар.

Қыста арық алма,
Жазда жаұыр алма.

Жазда ойға қонба, үйинди суў алар,
Қыста ойға қонба, үйинди қум алар,
Дөңге қонсаң, үйинди самал аударар.

Қыстың ғамын жаз ойла,
Жаздың ғамын қыс ойла.

Мәўсимнің бири жаз болар.
Жазда тынышлық аз болар,

Ай көрдик, аман көрдик,
Жаңа айларға сәлем бердик.

Палапаннан ғаз болар,
Қыс, бәхәрден жаз болар.

Ғарға ғаққылдаса, қысты шақырар,
Ғаз ғаңғылдаса, жазды шақырар.

Көп жамғырдан не пайда,
Қуяшлы жазы болмаса,
Сулыұлықтан не пайда,
Ақыл-хуўшы болмаса.

Шағала келмей, жаз болмас,
Шағына келмей, ер толмас.
Шаппасаң бедеў сыналмас,

Қыс келатыр қыраннан,
Ғамыңды же бурыннан.

Ийт: жазға шықсам сүйектен қала саларман.

Өлме ешегим өлме, жаз келер.

Қыс кийерин жаз кийип,
Жарлы қайдан байысын?!

Жаздың ғамын қыс көрмей,
Қыстың ғамын жаз көрмей,
Жарлы қайдан байысын?!

Қыстың күни жуп шығар,
Жаздың күни тақ шығар,
Ақырында жоқ шығар.

Қыс айында қус сақла,
Қус қазанда қайнайды.

Өзимсиреген қыздан қорқ,
Жазсыраған қыстан қорқ.

Қыс деп айтпау керек,
Жерде қары болмаса,
Қыз деп айтпау керек,
Хош қылық, назы болмаса.

Уақыт күтип тұрмас.

Қыста жатқан қара муз,
Мәусими келсе ерийді.

Қыста шабағым, алдымда табағым.

Қыс та кетер, жаз да кетер,
Татыұлыққа не жетер.

Үйдің жылы-сууығын,
Қыс түскенде билерсең,
Кимнің сақый-сараңын,
Ис түскенде билерсең.

Күн де жаумады,
Тонымызды кийер едик.

Егинді ерте жыйсаң,
Қыста қарның тоқ болар,
Отыныңды ерте шапсаң,
Оспақ алды шоқ болар.

Мұштан кеткен ақ қуслар,
Барып Мысырда қыслар.

Қыс күнінің хожасы қурысын.

Қыстың күні қырық түрлі.

Қыс өтер, жүзіқарашылық көмірге қалар.

Қыстың өзи жети ағайын,
Айыр ағаш пенен сегіз.

Қайырға қонған қуба ғаз,
Мәдийне қайтар күз күні.

Кебир ашып уйысып,
Қатқан менен дуз болмас,
Шөптің басын ақ қырау,
Шалған менен күз болмас.

Көклемде қазақы менен жарыспа,
Гүздің күні шопан менен алыспа.

Шөжени күзде санар.

Қар ерир, тоң жибир,
Елге кеңлік жетер,
Жауын тынар, күн шығар,
Ерте теңлік жетер.

Ысқырған сууықтың да
Хәдемей уақты өтер,
Турмыстың түрлі тартысы
Шыдамсыз жеңилді жиілі етер.

Сүмбиле түссе суу сууыр,
Көлдегі балық қуыр.

Уақтың кетти – бахтын кетти.

Хештен кеш жақсы.

Бүгін шынар, уақты жетсе қулар.

Хәккеден сак қус жоқ,
Уақты жетсе гөр болар,
Адамнан мықты зат жоқ,
Уақты менен кум болар.

Ийт гүйнек те мәхәлиңде бир писер.

Баяғылар бағда қалды,
Бағ жығылып, сууда қалды.

Аған пақыр баяғыдай емес,
Баяғыдай болса, аяғыдай емес.

Баяғы жер қыймылдағанда бар едик.

Ауырғаның кеше,
Ас ипкениң бүгін.

Кеше оны ките десе,
Бүгін қалай шеше дейди?

Кешети нәрсе бүгінге өлшеу болмас.

Бүгінги исти ертеңге қойма.

Биз де батыр болармыз,
Атқа кисен салармыз.
Бүгін жарлы болсақ та,
Бир күн иске жарармыз.

Дәулетим келген уақта,
Түйем кийик алды,
Ийтим қоян алды,
Түйем түлкі алды.
Дәулетим қайтқан уақта,
Мени түйениң үстинен ийт қапты.

Дәулетим келген уақта,
Қаққа жылым салдым,
Ишинен балық алдым.
Дәулетим қайтқан уақта,
Жылымымды томар илип,
Суудың астында қалды.

Патпадан дәулет кетсе,
Дәулет қус туғырдан кетер.

Бүгін – кәл, ертең – шәл.

Таңдағы тауықтан бүгінгі мәйек артық.

Ертеңгі қуйрықтан бүгінгі өкпе артық.

Бүгінгисин тапқан ертеңгисин ойламас.

Бүгін маған болса, ертең – саған.

Бүгінгі ашыуыңды ертеңге қалдыр.

Бүгіннің ертеңі бар,
Ертеңінің қыяметі бар.

Ерте билмеген кеш билмес,
Кеш билмеген хеш билмес.

Көп жасағаны құрысын,
Өткенди билмеген соң,
Ерте турғаның құрысын,
Өткен-кеткенди көрмеген соң.

Түслик өмирин болса,
Күнлик мал жый.

Азанғы асты таслама,
Түски тамаққа карама.

Тентектің ақылы түстен кейин енер.

Соқыр атқа қотыр ат,
Түстен кейин қосылар.

Сақалға ақ түсти – кеуілге дақ түсти.

Түске дейин мүйіздейсен,
Түстен кейин кийіздейсен.

Азанғы сауда – сауда,
Кешки сауда – тауда.

Аңшының кепиккенине сүйин,

Балықшының кепиккенинен сүйин.

Герен кой кеш үркер.

Кешегі келген қасқалар,
Ауыл-үйди басқарар.

Кешегі келген тоқаллар,
Атты минип қақаңлар.

Сумсумды намазшамда табар.

Тойға барсаң бұрын бар,
Бұрын барсаң орын бар,
Бұрын бар да бұрын қайт,
Урыс болар соңғысы.

Бұрын туғаннан ақыл сора,
Бұрын қонғаннан қоныс сора.

Кәлдің қуты қайтса,
Үш жыл бұрын қутаны кетер.

Бұрынғының қойы маңырайтуғын еди,
Ендігінің қойы аузын ашар.

Бұрынғының кисиси –
Хәзиргінің кишиси.

Бұрынғыны айтпасаң, соңғы ядқа түспес.

Бұрынғы күнім күн екен,
Қоныр салқын жел екен.

Тең түргелип, тең жатып,
Жол жүрер достыңды тап,
Сапарға шықпастан бұрын,
Отырар орның менен
Қатнасар қонсыңды тап,
Үйиңди жықпастан бұрын.

Қыя басқан адымын,
Қырық жылдан кейін де билинеди.

Қыңыр истин қыйсығы,
Қырық жылдан кейін де шығар.

Қырыққа дейін көсе жақсы,
Қырықтан кейін өлсе жақсы.

Айғыр үйір жыйнайды киснеген соң,
Қызлар сейил қылар ер жеткен соң.

Ағам алғанша,
Жеңгем жетгенше.

Тандыр қызып тұрғанда,
Биз де бир пәтир жауып алайық.

Шөп те – сәуиш,
Шөпшек те – сәуиш.

Бир жигиттің тусынан,
Жети дүркін қыз өтер.

Ханның тәшүйиши елге түсер,
Халықтың тәшүйиши ерге түсер.

Дарымшы емди билер,
Данышпан елди билер.

Дағлы адам дарымшы болар,
Жарлы адам жарымшы болар.

Қассаптың қызы тез бойжетер.

Қасапшыға мал қайғы,
Қара ешкіге жан қайғы.

Хан гәззапты таныр,
Мал қассапты таныр.

Дақылды баладан сора,
Нақылды данадан сора.

Хәр сөздің сыры бар,
Хәртүрлі қыры бар.

Бөзди бақыршыдан сора,
Сөзди нақылшыдан сора.

Аңның тууыұын саятшыдан сора,
Айдың тууыұын сайғатшыдан сора.

Хожа менен хожа Меккеде табысар.

Аңшы қанша ой тапса,
Аң да сонша жол табар.

Ат үстінде белиң талмас,
От астында бәле қалмас.

От – ораз,
Ат – мураз.

Мал таппас еркек болмас,
Қуарын бергей,
Ұл таппас хаялболмас,
Турарын бергей.

Жаушы тилин сақлар,
Жыраушы жырын сақлар.

Қууырдақтың көкесин,
Түйе сойғанда көресен.

Ақырзаман боларда,
Там үстине там түсер.

Ақырзаманда ақмақ бас болар.

Ақырзаманда молла көбейер.

Сәллем сабан тығып алдым,
Алсам да өлип алдым.

Қоррандозға пал аштырсаң,
Айтқаны келсе, үәлийлик дейди.

Салдырсаң зикир порханға,
Қапылдырар қараспаңды.

Молланың айтқанын қыл да,
Қылғанын қылма.

Молла билгенин оқыйды,
Тауық көргенин шоқыйды.

Айнанайын сәллем сеннен,
Хешким гүман етпес меннен.

Қай жерде дау бар,
Пөстек молла бар.

Қоржыны түскен хожада не сын болар?

Қайсы әулийе қыз шығарып береді,
Батпанға бермей жарымға жүреді.

Төрели бийде тууған жоқ,
Төресіз бийде ийман жоқ.

Әулийениң азғанынан қорқ.

Дауды даулай билмеген,
Төресинен көреді.

Төресіз бийдің жазасы,
Гүман менен мойныңа салар.

Гүұалы исти гүұа табар,
Гүұасыз исти гүман табар.

Бир дауда еки гүман жоқ,
Бир исте еки жаза жоқ.

Дауын жоқ болса, кепил бол.

Парахор бий – жалтаң.

Түрлі-түрлі заман бар,
Заманға қарай хамал бар.

Қумырысқанның да тасының,
Батпан екени тәңирге аян.

Доңыздан түк тартсаң да пайда.

Қазыға барсаң қуры барма,
Бир нарсе алып бар,
Алып барсаң жалт қарар.

Дауагерің қазы болса,
Дадыңды алла берсин.

Шайтанның шаринен,
Патшаның қахәринен сақла.

Абырай – аксақал болғаның,
Болыс болсаң адам жер-ен.

Еки бий дау даулайды пул шығармай,
Аш бөри қойды жейди қан шығармай.

Мың пайғамбардан бир қуда,
Мың суұпыдан бир ийшан артық.

Үсирден кеуісен шықпайды.

Билген молла оқыр,
Билмеген аұзын жыбырлатар.

Қудай да талабында болсаң береді.

Қуры тилеп жата берсең,
Қудай саған не береді?

Қудайға уры да сыйынар.

Урысқақ урыста емленбейди, жерленеди.

Боларыңда болып өт,
Боз жорғадай желіп өт,
Болмасыңды билген соң,
Болған ердің қосын жек.

Алдым жағадан, урдым жамбасты,
Қарасам, астында жатырман.

Бир дигири қалғанша айдай бер.

Астындағыны алты ай ізлейди.

Албыраған тез болдырар,
Аузындағысын алдырар.

Қурама,
Меннен шыпта сорама,
Меннен шыпта сорама,
Мийнетине тура ма?

Қайтқан малда қайыр бар.

Қашпак-қуұмак ердің иси,
Көшип-көнбак шаруа иси.

Қаршыға салыу не керек,
Қусың өлди ме арықтан?
Шымшық услай бер жарықтан.

Қойға қоңырау жараспас.

Тис тиске тиймесе, ас емес,
Аяқ жерге тийсе, көлик емес.

Урының қолы қысқа, арты қуұыс.

Уста, устадан – нұсқа.

Үйге үйсен де жетпес.

Хан қайнаға,
Мениң айтқан сөзіме инан, қайнаға,
Бизиң журтты журт болсын десен,
Қара қазыны орнынан ал, қайнаға.

Хан қалпағы қыйсаймас,
Қыйсайса, дүзелмес.

Шөллесен шопанға,
Аш болсаң дийқанға бар.

Жасыңда қалжың болсаң,
Үлкейгенде мылжың боласаң.

Атақлы устаның үйінде ағаш пышақ.

Дузшының пиязшыдан хабары бар.

Темирши пышаққа жарымас.

Қусшының қуры әңгимеси.

Қаршығаның қыраны бар,
Бабын гаппай аң адалмас,
Қалпениң де жаманы бар,
Бабын тауып қус адалмас.

Атың шаппаса да шулғысын,
Қусың алмаса да қылғысын,
Оғың тийсин де, сынсын.

Қоян көрген қыйқыў салар,
Қасқыр көрген естен қалар.

Қәлемегенге ал дегениң,
Қәлеушиден айра түскениң.

Атқа урсаң тағанды,
Көкпарда көр ағанды.

Устаға тамақ астырған,
Жутына, жутына уйқыға кетер.

Уялмаған қызармас,
Ұаслы келте узармас.

Кебир жерге туқым сепсең,
Күйдирер де шығармас.

Атты қойсаң баққыға,
Дәс қоярсаң шапқыға.

Адам минсиз болмас,
Ұайўан көнсиз болмас.

Жекке жүрип аң аўлаганы,
Аңшылықты кәсип қылғаны.

Сораса бақырып айтқанның,
Нышаны терис қайтқанның.

Сақал-шашты қыраў басқаны –
Жигитликтің қуты қашқаны.

Қатырмайы көп болса,
Япырмайы көп болар.

Алыс жерде бүлингнен,
Жақын жерде күлип жүр.

Ай жарықта адасқаны аўықтай болар,
Кетегінде жатқан шөже тауықтай болар.

Төбелеген гүўеллер,
Ноқталаған жүўенлер.

Жекен басы жел болмаса шайқалмас.

Сумырай келсе суў қурыр,
Қассап келсе ет қурыр.

Жигит болсаң көпир сал,
Көпшиликтен алғыс ал.

Жигит болсаң ағаш ек,
Саяласың көпшилик.

Шарўа болсаң малы семиз,
Боласаң ушан теңиз.

Уйқы орын таңдамас.

Қудықтан суў ишкен,
Қазғанға рахмет айтар,
Ағашты көлеңкелеген,
Еккенге рахмет айтар.

Даўды болып, жақсыға барма,
Ауырыў болып, тәуипке барма.

Хан қарапасыз болмас,
Дау арашасыз болмас.

Есапсыз адам – есиксиз үй.

Түйе жүктен қутылмас,
Ат арбадан қутылмас.

Шабандоз шапқыш атты сүйеди.

Тар жерде тамаша болмас,
Оңатпасыз исиң оңбас.

Алты ай баққан арықты,
Бир күн урынған өлтирер.

Заманың түлкі болса,
Тазы болып шал.

Адамды турмыс бийлер,
Қамырды хаял ийлер.

Жылқының өз туяғы өзине ем.

Суу аққан жеринен ағар.

Кийик-қудан табылмай,
Тұлқини менсинбей бос келдик.

Урағуғын адамға ийт те жарақ.

Жауын булт бірден тезер,
Ол хам бұйрықлы жерин тезлер.

Қырсықтан ис питпес.

Есапсызда елиу қулан болар ма,
Мын сағал шубырып жүрер ме?

Сабағында сарғаймасаң,
Қызылында қызарарсаң.

Әжелсиз оттан да қутылар.

Көптен қашқан орынсыз қалар,

Бир тана тоғай боқламаса,
Тоғай оны жоқламас.

Гези келсе кеме де арбаға минер.

Мал сууғарған шәуіп дейди,
Жүк көтерген хәуіп дейди.

Азар келсе канатқа,
Қаршыға калар ушыудан.

Қызыл гүл еккеннің қырманы болмас,
Жақсы яр тутқанның әрманы болмас.

Бақшаны күтсең бағ болар,
Отырыспасы ұағ болар.

Уйқы менен өли тең,
Бәлисикте тири тең.

Қойлы жерде қора бар,
Жантақлы жерде сона бар.

Зорлық, зорлықтың кейни қорлық.

Алған – алғандики,
Ат – мингендики.

Көзди ашып жумасаң,
Өзин қашып өзін қууасан.

Шөпті көрсен қалый билме.

Тек жүргенше тегин исле.

Ат жүгирмес, бақ жүгирер.

Қатты барған жериңе,
Әстен жүрсең де барасаң.

Шебердің иси шерик,
Шешеннің тили шерик.

Аузы қулыплы,
Тис ашпаса, тил ашар.

Уста менен жақын болсаң, исиң питер.

Қайырсыз бойдақтан,
Қайырлы койшы артық.

Қайырсыз байдан,
Қайнатқан кара суу артық.

Қуланның қасыуына мергеннің басыуы.

Бир бас – бәле бас,
 Еки бас – мардана бас,
 Үш бас – қазан ас.

Мыңды сайлаған бирди алар,
 Қалғаны өзимизде қалар.

Өмирге өрнек салмасаң,
 Дуньяда болғаның бип-бийкар.

Кетпен турып, бел турып,
 Саннан қалдық, алхәббиз.

Шайырдан сөз қалар,
 Шеберден бөз қалар.

Бир шыбынды өлтирсең,
 Екиншиси қонар.

Ау қанлы болсын.

Асыққан ылайға батар.

Асыққанға қасығар.

Алғанның соңы қарыз болар.

Ақ кирсе де, ан кирмес.

Аларыңды билсең де, аллаңа қара.

Айыбын жасырған онбас.

Аты бардың қанаты бар.

Ағашты ишинен құрт жейди.

Арпа жығылса, қап таярла,
 Буудай жығылса, сабанхана таярла.

Абырай алайын десең, артық исле.

Билсең, бас ал,
 Билмесең, жас ал.

Биреу қазар қуйыны,
 Биреу ишер сууыны.

Бар кисинің базары қасында.

Бир жыл қоян шарығы.

Бәзиргеннің кеткени көрінбес,
 Келтени көринер.

Берим бекли жерден жол апар.

Болар ис болды, бояуы сиңди.

Берсе – ал, урса – каш.

Бес күнім – хош күнім.

Болған исти айтсаң – ғыйбат,
 Артық айтсаң – дөхмет.

Гүресте жығылған әмел үйренер.

Гүл ашылмаса, бұлбил сайрамас.

Гөнесін қорлаған қор болар.

Га пирден, га мүрийдтен.

Гөнени тасла, жананы басла.

Ер-хаялдың урысы – жаздың жауыны.

Етикшинің етиги таусылмас.

Епекти жүкке алып бар,
 Я жүкті ешекке алып бар.

Еңбек етсең, емерсең,
 Камалыңа жетерсең.

Ергенексиз егилген,
 Тәрбиясыз сақланған.

Еки аяқлы еки күнде келе болар.

Еккенге бар, екпегенге жоқ.

Мийнет қас пенен көздің арасында.

Есиктен орын тапсаң, төрге өтпе.

Жантақ ызғар болса да,
 Тикенегі қуурақ.

Желдің соңы – жауын,
 Ойынның соңы – ғауға.

Жер шала, булт ала.

Жатқан тастың астынан суу өтпес.

Жер – дала,
Қуда – пана.

Жарағыңды әкеңе де инанба.

Жылқының өти болмас,
Қустың сүти болмас.

Желге – жарғақ,
Аязға – кийиз.

Жойтылған оқты атқан оқ табар.

Жүйрикке майдан жарасар.

Жатқан өгизге жем жоқ.

Инге кирсең, аұзы бар.

Ислеген қолдың пулы көп.

Ийти жоқтың ийтжалағы да болмас.

Ислемеген тислемес.

Көп жасаған билмес,
Көп оқыған билер.

Күн өтер, ай өтер,
Хәрким хәр жаққа кетер.

Нәубеги келген жерге бар,
Дәулеті келген ерте бар.

Питкен истиң мини жоқ,
Пигиргеннің кеми жоқ.

Сүриудин арығы да болар,
Семизи де болар.

Сүриуден айрылған қойды қасқыр алар.

Үйренген жерде қалмас.

Урының көзи олжада.

Қылығың бәт болса, исиң таң болар.

Қуры ағаш жанар-сөнер,
Хөл ағаштан қасыл өнер.

Уста ислемес, қурал ислер.

Алыұшыдан қалмас,
Айтыұшыдан қалар.

Хәр заманға бир заман.

Мийнетлиге қара жер ойылар.

Темирши тоғаға жалшымас.

Гүлдирмама гүлдиресе де, жауын сәл екен.

Жаңа шопан шаруадар,
Баққан қойы дәрбадар.

Жүзикти соққан хәм бузады, хәм дүзейди.

Жақсы жыл көклемде билинер.

Кәсіпсиз кисиге ис жоқ.

Аз бил, саз бил,
Аз исле, саз исле.

Арпа-бийдай ас екен,
Алтын, гүмис тас екен.

Дийқаншылық үлкен дәс,
Шаруашылық оған ес.

Бир жыл тут еккен киси,
Жүз жыл гәухар тереди.

Кебир – жердің көрпеси,
Жауын – жердің сорпасы.

Жалғыз тайды үйреткен,
Сейис болып аталмас,
Жалғыз терек көгерткен,
Бағман болып аталмас.

Туқымын тап та, жерине бар.

Биймезгил жаўған қар,
Жерге түспей ерийди,
Ерте көмсең ураны,
Жаздан өтсе ширийди.

Қауынын ерте писсе,
Базардың ныркы қашар ма?

Ғақ ис нағақ болмас.

Ексең жерди қаңдырып,
Аласаң өнім жаңдырып.

Әкең мурап болғанша,
Жериң ой болсын.

Қапта қалғанша, тапта қалсын.

Бир гүп шеңгелди,
Мың жыл қораласаң да, бағ болмас.

Заманы бирдин қамалы бир,
Қырманы бирдің самалы бир.

Жүерини жерине сеп,
Нан ийманның арқауы.

Сорлы жерге ақбас шығар.

Өскен теректің тамырын шапта.

Қапқа түскен қатындики.

Сууды сағасынан тый.

Бурын ексең, бурын орарсаң.

Батыр жигит – ел ырысы,
Жамғыр – жер ырысы.

Егин ексең, ерте ек,
Ағаш тиксең, бәхәр гик.

Салы сууға тоймас.

Туқым сеппей, дақыл болмас,
Әулийеден бақыл болмас.

Себеп пенен шерик болар,
Айтыса жүре мойын орғақ болар.

Ағаш екпеген саясында жатпас.

Суусыз жердің аты ийесиз,
Улсыз ердің малы ийесиз.

Суудың жерге сиңип аққанынан қорқ,
Жигиттин жерге баққанынан қорқ.

Төгин төкпей, егин питпес,
Үйренбесең, билим питпес.

Қауын жесең, сәхәр же,
Сахәр жемесең, бәхәр же.

Жер де берсең береді.

Суу гезегинен қалған,
Он еки ай аш қалар,
Дигирман гезегинен қалған,
Бир күн аш қалар.

Төгин – жер ырысы,
Егин – ел ырысы.

Екпеген жерге көгермес.

Гәп унда емес, бийдайда.

Қанша сууырсаң да,
Гөне қырманнан дән шықпас.

Қысы менен жуп шығыр,
Жазы менен тақ шығыр.
Ақырында жоқ шығыр.

Әспеклеп суу ишкен,
Зорыгып уу ишкен менен тең.

Гүли ушын тикенекти де сууғарасаң.

Саялық екпеген салқында жатпас.

Сорлы жигитке сортақ жер тап болар,
Егини көгермей-ақ жоқ болар.

Ағашы аласа болса да,
Мийўеси гамаша.

Қарамық өзін бағ санар,
Төбе өзін тау санар.

Дийқан болсаң, шүдигар ет,
Молла болсаң, тақирар ет.

Жер тегис болмай,
Нәл тегис болмайды.

Суу қаймағы муз болар,
Сорлақ жерде дуз болар.

Жер – ырысқал киндиги,
Дийқан – жердің гилти.

Ислеменген дийқанға жарма қайда?!

Дийқан жауында тынар,
Балықшы дауылда тынар,
Шопан өлгенде тынар,

Себеп пенен сорпа болар,
Бәне менен қауын ортақ болар.

Асықпаған суу ишер,
Асыққан уу ишер.

Тебеннің ушы топырылып,
Биз болғысы келеди,
Кебир уйысып ағарып,
Дуз болғысы келеди,
Кербаз қайтпа сыланып,
Қыз болғысы келеди.

Суусыз егин өспес.

Жер астынан көк шықты,
Еки қулағы тик шықты.

Ерте ексең, ерте оарсаң.

Ерте шықсаң,
Алдыңнан күн шығар,
Кеш шықсаң – түн шығар.

Дийқан болсаң, басында бол,
Шаруа болсаң, қасында бол.

Сийсериге күни жетти,
Онсериси қайда кетти.

Терсең, аласаң,
Ексең, аласаң,
Толмаса, бос қаласаң.

Күн бир жауса, терек еки жауар.

Асыққанда «лаббай» табылмас.

Қос айдаған бала жесин.

Не ексең, соны оарсаң.

Көп мақтаған қауының,
Қәмек шықса қәйтесен?

Пәлегинде қаққан ба десем,
Түйнегинде урған екен ғой.

Гүриш арқасынан түрмек суу ишер.

Ай қораланса, айдарыңды сайла,
Күн қораланса, гүрегинди сайла.

Хәррениң палы да, зәхәри де болар.

Жерди сүрсең, гүз сүр,
Гүз сүрмесең, жүз сүр.

Барсаң – аларсаң,
Ексең – оарсаң.

Көк еккен егин,
Ишерсең тегин.

Күйеуге текпен жарасар,
Дийқанға кетпен жарасар,
Бел менен балта, орақсыз,
Гүрек, жаба жарақсыз,
Гердийип жүрген дийқанның
Есигин тепкен жарасар.

Дийқан болсаң жап жағала.

Дийқан жылда әрманда,
Балықшы күнде әрманда.

Жер тоймай, ел тоймас.

Дәстүрхан көрки – нан-шөрек,
Хаялдың көрки – шүберек.

Бийкарға барсам жетер,
Ырғалыу менен күним өтер.

Бақшаны бақсаң бағ болар,
Күтпесең жантақ болар.

Бир күн бурын тухым ексең,
Хәпте бурын оарсаң.

Бирин кесең, онын ек.

Жерге де жегизсең жегизеди,
Жегизбесең «уак» дегизеди.

Жер – газийне, суу – алтын.

Жер тойдырар, от күйдирер.

Жердің көрки – дақыл,
Ердің көрки – ақыл.

Жерлери болса тақыр,
Ерлери болар пақыр.

Жерлериниң дақылсыз болғаны,
Ерлериниң ақылсыз болғаны.

Дийкан жерин, балықшы көлин мақтар.

Егиуге тары берип,
Жериме жары болды.

Жерли адам аш болмас.

Жарымшыға жер берсең,
Жер ийесин қуып шығар.

Ошақ отынға тоймас,
Жер жауынға тоймас.

Туқымын ал да, жерге бар,
Көгермесе, маған кел.

Шөп – жердің өз баласы,
Егин – өгей баласы.

Мөлдекшиге жер берсең,
Өзиңди қуып шығар.

Ат услаған азабынан қутылар,
Ер услаған еңбегинен қутылар.

Алтын ериң атқа тийсе,
Алтынын ал да, отқа сал.

Ат айында қулындайды,
Бийе жылында қулындайды.

Айғырды неден қойсаң,
Атты да соннан минесең.

Атлы – батыр, атсыз қарап жатыр.

Алты күн атан болғанша,
Бир күн буура бол.

Ат минбеген ат минсе,
Шаба-шаба өлтирер,
Тон киймеген тон кийсе,
Силке-силке тоздырар.

Алыстан шабынған буураның күши болмас.

Борай-борай қар жаўса,
Боран атты өлтирер,
Аз адам көп адамды,
Үлкен ойға шүмдирер.

Бир бийеде еки емшек,
Бири кетсе, сүти жоқ.
Бир түйеде еки өркеш,
Бири кетсе, күши жоқ.

Бұғаның харамзадасы,
Бузаудың арасында жүрер.

Барымтадан алған мал емес,
Қуып алған қун емес.

Тулпардың үйири бир, отлауы баска.

Тулпар тобын табар.

Тулпар питпес,
Питсе, кетпес.

Туяғы пүтин тулпар жоқ,
Қанаты пүтин сунқар жоқ.

Түйе көп болса, жүк сыймас.

Түйе өлген жерде жүк қалар.

Ат аўнаған жерде түк қалар,
Атан аўнаған жерде жүк қалар.

Түйениң танығаны – жантақ.

Шидерли ат – өз атың,
Тусаулы атта гүман бар.

Шаруаның түби – кеңес,
Саудагердің түби – қарыз.

Шаршап минген ешек аттай болар,
Аш болып жеген пәтир қанттай болар.

Ешки егиз тууып, қойдан аспас,
Ийт сегиз тууып, елден аспас.

Қойлы бай – қорлы бай,
Жылқылы бай – сылдыр бай.

Өриси жақын от отлайды,
Ауылы жақын ас ишеди.

Малды құртайын десең, пул ет,
Дәнди құртайын десең, ун ет.

Ортақ өгизден өз бузауым жақсы.

Мал – адамның бауыр ети.

Мал құлыннан, ақша тойымнан жыйналар.

Малым – жанымның садақасы,
Жаным – арымның садақасы.

Жортақ аттың жоқлығы жақсы.

Жойылып табылған мал олжа,
Ауырып жазылған жан олжа.

Жүйрік сыннан айырылар жалы кетсе,
Жигит сыннан айырылар, малы кетсе.

Желини сау қой қосаққа жүрмес,
Күшине толған нар буйдасыз жүрмес.

Терли қудан жерли қуданды қозғайды.

Қашағанның кесири жуусағанға тийер.

Өриси басқаны пада қосар,
Үйири басқаны нөқта қосар.

Уйқылаған уйқы алар,
Уйқыламаған жылқы алар.

Ұәдеси күшли болса, ийеси алар,
Айғыры күшли болса, үйири толар.

Урысы күшли болса, ийеси өлер,
Айғыры күшли болса, бийеси өлер.

Адамды исинен билесең,
Малды тисинен билесең.

Енеси тепкен құлынның ети ауырмас.

Тышқақ ылақ паданы бұлдирер,
Дәлдалшы көбейсе, қаланы бұлдирер.

Қой семиз болмай төли оңбас.

Жайлауы отлы болса,
Малы сүтлі болар.

Қораң толы қой болса,
Күнде үйде той болар.

Қойшы қызы қой келгенде уршық ийиреди.

Бакырауық түйенин бары жақсы.

Ала қойды боле қырққан жүнге жарымас,
Мусылманды кәпир деген динге жарымас.

Бир минсен де жорға мин,
Бұлкилдесин бүйириң,
Бир уртласан да май уртла,
Гилкилдесин жүрегің.

Аттың адымы үлкен,
Түйениң табаны үлкен.

Ат туяғынан ақсайды.

Қырда қырық қой суу ипсе,
Ойда оғыз қой нәхәр алар.

Ийт үрер, қаруан көшер,
Үре-үре үни ошер.

Түйени жел ушырса,
Ешкини аспанда көр.

Ақсақ қой түстен кейин маңырайды.

Көшкенде көлик тиймеген,
Қонғанда миниң отырар.

Атың арық болса, бир шап,
Отының аз болса, бир жақ.

Жорға минген жолдасына қарамас.

Мал малға, адам адамға уқсайды.

Көп түйели киси қырға шығар,
Бир түйели киси несине шығар?

Қошқар болар қозының,
Маңлайлары дөң болар,
Аға болар жигиттің,
Етек-жеңи кең болар.

Мейилли ат суу ишер,
Мейилсиз ат суу кешер.

Ешек минген еңбегин минер.

Санамағанға бәри түйел.

Еплеменгенге бәри түйел.

Қатық төгилсе, жуғы қалар,
Айран төгилсе, неси қалар?

Ешектің ақырына атты байласаң, тәпсі урар.

Шаруаның да малы гууар,
Бир қарасы еки болар.

Кишкентайды мақта,
Үлкенге мин.

Ауырыұда аусыл жаман,
Малың болсын соннан аман.

Айран сораған шелегин жасырмас.

Тәп бергенде тай озар,
Табаны қызса ат озар.

Бәсекиде бар озар,
Көл қурыса, қуыи озар.

Биреудің баспағына өлим тилесең,
Өзіңнің өгизің өлер.

Атқа минген жигиттің,
Тайға тақымы толмас,
Жорға минген жигиттің,
Құдайы есінде болмас.

Сыйырдың бузауын жибермесең, иймейди.

Жолбарыстың еркеги де,
Урғашысы да мал алар.

Татыу үйирдің ақсағы билинбес.

Өгиздің өзи өлсе де,
Көзинің аласы қалмас.

Жолбарысқа шапқан ийт,
Ийесин көріп турса,
Қарыулы болар.

Ишетугының май ма, шаруа,
Май ишсең, кеулің жай ма, шаруа?

Харкимнің де бир жайы бар,
Жарлының бир ешкиси бар,
Өзине ылайық майы бар.

Ешкисінің әжели жетсе,
Шопанның таяғына сүйенер.

Тайдан атым болмаса да,
Қойдан атым бар.

Арт ети, мойын ети,
Бәри бир қойдың ети.

Қара қойдың терисин,
Сабынлап жуусаң ағармас,
Бир ағарған сақалың,
Екинши қайтып қараймас.

Қартан қойдың сырты қотыр,
Қарны менен майы дәмлі.

Өгиздің шақына урсаң,
Туяғы сырқырайды.

Тыйып ишсең, тай аларсаң,
Қыйып ишсең, қой аларсаң.

Түйе бойына исенип, жылдан бос қалыпты.

Жабағы тай деп қорлама,
Жолға шықса ат болар.

Тойға шаппаған атыңды,
Әкеңнің асында шабасаң ба?

Бир қумалақ бир қарын майды ширитер.

Байдың көп малының ишінде,
Жарлының жалғыз малына ушпа тийеди.

Құдайдың айдап жүрген малы жоқ,
Биреуден алып биреуге береді.

Тапқан биреуін сояр,
Таппаған екеуін сояр.

Басың екеу болмай,
Малың екеу болмас.

Ат көріп аяғы талды.

Мал үйирин табар.

Аталастың аты озғанша,
Ауылдастың тайы озсын.

Жууас тананы падашы минер.

Қопшардың куйрығы үзіледі деп,
Бәрі аштан өлген екен.

Жаныңды алған малыңды хәм алар.

Куйрығы жоқ, жалы жоқ,
Қулан қайтип күн көрер.

Ат айлығын ойлайды,
Түйе жыллығын ойлайды,
Ешек еки аяғының тығын ойлайды.

Сорлының аты күнде шабылар.

Атлынын несийбеси алтау,
Ешеклиники екеу,

Сиз турыпсыз тикейип,
Биз турыппыз тикейип,
Жерге түскен қамшыны,
Ким алар екен еңкейип.

Қатарда нар болса,
Жүк жерде қалмас.

Жүкті нар көтерер,
Шығынды бар көтерер.

Ылақ маңырай суу ишер,
Жетим жылай күн кешер.

Арба-өгізін бар, сен көш.

Жалғыз шапқан ат жүйрик.

Қой көрмеген қой көрсе,
Қууалай-қууалай өлтирер,
Қыз көрмеген қыз көрсе,
Ууалай-ууалай өлтирер.

Семизликти қой көтерер.

Ат асықтай, түйе қозыдай.

Бөлінгенди бәрі жер.

Накыл қайдан шығар, ой болмаса,
Кийиз қайдан шығар, қой болмаса.

Қорқақты көп қуусаң, батыр болар.

Әңгиме бузау емизер,
Бузау таяк жегизер.

Берейін десең, нен жоқ,
Бес ешкің бар, пейің жоқ.

Сейил хәм сейил,
Батпаққа батқан хәм сейил,
Оған бакқан хәм сейил.

Маллынын малы күйер,
Малсыздың жаны күйер.

Тисиң тисине тийсе, ас емес пе,
Аяғың жерге тиймесе ат емес пе?

Қой көрмесек те, қый көрдик,
Ешкіли байдың қызы едик.

Буғаның малға санлығы жоқ,
Хожаның елге санлығы жоқ.

Атқа бергисіз қуан бар,
Қызға бергисіз жауан бар.

Бай соймұға қой таппай,
Жарлынын жалғызын сораиды.

Генже қозы сүт пенен жетилер.

Маллынын жүзі жарық,
Малсыздың бети шарық.

Арқадағы ноғайға,
Кой бақтырған қудайым.

Малы өскеннің мурты өсер,
Улы өскеннің урты өседі.

Қозының өлгенине қыйнамайман,
Қойшының жылағанына қыйналаман.

Ат табылар, майдан табылмас.

Ешек жүрер қатқақта,
Мәлим болар батпақта.

Атқа миндик, атанға миндик,
Төрт түлік пенен күнелттик.

Аксақ қой жатып семирер.

Жүзден – жүйрик,
Мыңнан – тулпар.

Арба ийеси айхайлайды,
Өгиз ийеси өңменлейді.

Теке болса гөр болсын,
Балаларға сауын болсын.

Ат сақлаған ап болар,
Атланып кетсе тоқ болар.

Мал ийеси изшил.

Атқа таға какса,
Бақа аяғын көтереді.

Байтал минсең, қулын жырақ.

Атың шыға шапсын.

Қуланның отлауы бир,
Жуўсауы басқа.

Нардың көрки – гүркиреуі.

Қоркса да, қорқпаса да қой өлер.

Сойсаң да, соймасаң да қой өлер.

Түйе өлип, бота қалса,
Жүги жерде қалмас,

Аты өлип, байтал қалса,
Ер пияда болмас.

Атан өлип, бота қалса,
Жүги жолда қалмас,
Ата өлип, бала қалса,
Жолы қуры болмас.

Атын аяған жерге қарайды,
Қусын аяған көкке қарайды.

Егизлеп төл өсер,
Еңбеклеп ер өсер.

Тай ат боламан дегенше,
Ийеси мат болар.

Сыйырың жинли болса,
Хәүкесин қасы.

Байтал шауып бәйги алмас.

Қой соярын келгенде,
Соярсаң да қоярсаң,
Қой соймасың келгенде,
Айтарсаң да қоярсаң.

Қырда шыбын жаўса,
Кесиртке бир-бирлеп тамар.

Дауыл болмай жауын болмас,
Ийт баласы сауын болмас.

Бедеу аттың жорғалағаны айып,
Тазы ийттің үргени айып.

Хәм дайымның үйине барайын,
Хәм тайымды үйретейин.

Бәри қанша қартайса да,
Бир қойлық халы бар.

Қыяға питкен қамысты,
Шамасы жеткен нар жейді.

Ешек те бир, жаяу да бир.

Дүз жарасығы жанлық,
Үй жарасығы сандық.

Сорлының малы сорға батып өледі.

Қой асығын қолына ал,
Қолыңа жақса, сақа қыл,
Жасы киіп болса да,
Ақылы асса, аға қыл.

Қаназат жууырар ғунан күйінде,
Қыз патша болар ата үйінде.

Ат берсең – үпшини менен,
Ер берсең – көпшити менен.

Жалғыз болсаң, түйе сақла,
Жарлы болсаң, бийе сақла.

Парықсыздың белтиси,
Байталын сатып ат етер,
Достының кеулин қалдырып,
Душпанның кеулин шад етер.

Мың ябы шапса да,
Жете алмас бір тулпарға,
Мың ғарға ғакылдап,
Зәлеел етпес бір сунқарға.

Жүйриктен жүйрик шықса,
Еки аяғы тыпыр-тыпыр,
Шеберден шебер шықса,
Еки қолы жыбыр-жыбыр.

Жылқыдағы боз айғыр,
Қуып қулын пайнамас.

Ябы да болсам бууданман,
Сәтлі күни тууғанман.

Ешек өзін төмен демес бедеуден,
Сатағойсан, базарында беллиди.

Жорға емес, жойылғыр,
Жорғаламаса, сойылғыр.

Боз ат талимсіп жем жемес,
Ғарры ат байгиден келмес.

Шабысы жоқ төбелден,
Териси кең ябы артық.

Сойсаң, көзі өледі,
Соймасаң, жигиттің өзі өледі.

Ойнақлаған бузау от басар.

Соймасаң қан шықпас,
Қуры жағдай айтқан менен,
Қызыл тилден мал шықпас.

Мал көтереди өлимди,
Дос көтереди кеуилди,
Малың да, достың да болмаса,
Сонда көрерсен көримди.

Тәнекейдикі қуйрығының ушында.

– Өлим, қайда барасаң?
– Бардың малын шаппаман,
Жоктың артын ашаман.

Байда май болса,
Жарлыда дуз болар.

Дүбир шықса, тулпар турмас,
Қыйқыу шықса, сунқар турмас,
Урға-урда батыр турмас,
Тийкары жасық болмаса.

Байталлығы қымыз бер,
Барсаң, қарыу қайтар,
Тамақ берсең, балаға бер,
Дуйым журтка айтар.

Белдеуге бедеу байланса,
Ердің үйде болғаны.

Өгизди өрте салма, қанатың сынар,
Ақмаққа ақыл айтпа, сағың сыңар.

Жылқы – малдың патшасы,
Түйе – малдың қасқасы.

Көркім көлік болмас,
Шашым сауын болмас.

Қасқыр да аптан өлмесін,
Қой да харам өлмесін.

Озып келген көкшениң,
Бермейсең бе байрағын,
Озаламаған шабанның,
Аямаңыз дойнағын.

Жууас айғыр үйирин ябы баслайды.

Ат туяғын тай басар.

Жалғыз койдың қатығы ирkit болмас,
Өзи тууған жигитти ирkip болмас,
Көлде мың қарақус шақырса да,
Илерине келгенде бүрkit болмас.

Мен де қарап жатырғаным жоқ,
Бир қуйрықты таулап жатырман.

Ат киснесе, үйирин сағынар,
Ер еснесе, елин сағынар.

Қулынаған бийеден,
Кудықтағы суу калмас.

Жалы сулыу наз бедеу,
Адым урып шабар,
Жалғыз шапқан жүйриктің,
Аяғын томар қағар.

Аяным ақсақ тулпарман,
Шаппаға арқам қозғар,
Арқасы питеу, жалы берк,
Жарыссам, ябы озар.

Атлының неден ғамы бар,
Пияданын шықпаған жаны бар.

Қасқадан ала туяқ тууар,
Қышымадан қуршаңқы тууар.

Еки ат тебисер,
Арасында ешек өлер.

Әдил заман болса,
Бөри менен қозы бирге суу ишер.

Еме билген қозыға,
Еки саулық тең ийеди.

Аш адамға сыйырдың шақы да жумсақ,
Тоқ адамға кой гөши де қатты.

Қойды мен бағаман,
Гүбини Таңатар писеди.

Кисинин малы киснетпес.

Ақырғаны жағымлы болғанда,
Епектен қымбат зат жоқ.

Кой жүзге жетсе,
Териси мыңға жетер.

Бир миниуге ат берме.

Ажарлы мал – базарлы.

Ат – бир теңге,
Абырайы – мын теңге.

Таяр атқа ким минбейди.

Өзи тарлан буурылдын,
Боз болғаны орынсыз.

Мал асырасаң, кой асыра,
Қолың кетпес шарадан,
Ийт асырасаң сыртланнан,
Қойды бермес қорадан.

Қой семирсе қабырғасы киширейеди.

Түйениң үлкени көпирде таяқ жейди.

Ат еринли келер,
Ер мурынлы келер.

Атлы жолдас болар ма арба менен,
Жортақ жолдас болар ма жорға менен.

Түйеге жантақ керек болса мойнын созар.

Алп анадан, ат бийеден,
Нартайлак тууа бермес ҳар түйеден.

Алпар – аядан,
Тулпар – бийеден.

Бир бийеден ала да, қула да тууар.

Ат – адамның қанаты,
Ас – адамның қууаты.

Атты қамшы менен емес,
Жем менен айда.

Тулпардан қалған туяқ,
Суңқардан қалған қыяқ.

Айран ишкен қутылар,
Шелек жалаған тұтылар.

Үйирли койдан қасқыр да қорқар.

Ат шаппас, бап шабар.

Арықты мақтасаң да, семизди мин.

Өгизге тууған күн,
Баспаққа да тууар.

Атты тағаласаң,
Ешек те путын көтереди.

Тай ушқынса ат болар,
Ат ушқынса ет болар.

Ат ийеси алдына минеди.

Аттын бәри тулпар емес,
Қустың бәри сунқар емес.

Арық атқа қамшы үйир,
Жыртық үйге тамшы үйир.

Қысқа жип гүрмеуге келмес.

Ийттиң ашыуы қуйрығынан,
Аттың ашыуы қулағынан мәлим.

Жақындағы тебисер,
Алыстағы киснесер.

Бир қараға бир қора.

Жолсыз қаруан көшпес,
Сүтсіз баспақ өспес.

Тақыр жерде тай озар.

Сыйыр көзін сүзбесе,
Буга жипти үзбейди.

Сабасына қарай пискети,
Муртына қарай искеги.

Мал арыса, туулақ болар,
Ер арыса, арұақ болар.

Аяғың жерге тиймесе – пырақ,
Силтегенде көссе – жарақ.

Сақал текеде де бар.

Танадан мал болмас.

Аяғың жерге тиймесе – ат,
Тисиң тисине тиймесе – ас.

Хәркимнің де танасы бар,
Өгиз бола ма деген тәмеси бар.

Бәри қарғысы қойға жетпес.

Тоқсан ешкінің толғағы бир келер.

Ийтти еркелетсең, ерниңди жалар.

Басына түскен баспақшы болар.

Түйе қартайса көшегине ерер.

Қырдағы жылқымды қуға қой,
Бирақ ала атты таслап кет.

Сыйыр урласаң, бузауы ере келер,
Қой урласаң, козысы ере шығар.

Той берген заңғар,
Қой берген заңғар,
Басына үш қарыс жип тақпас па?

Қара ешектің жорғасы,
Үйде қалды дорбасы.

Сен салар да, мен салар,
Атқа отты ким салар?

Ешкі жүзге жетпес,
Жүзге жетсе, түзге жетпес.

Қойдың сүти қорғасын,
Қойға минген оңбасын.

Ешкі егиз тапса,
Шопқа сегіз табар.

Ийт қорыған жерге өш.

Ийт ийтлігін етер.

Ел жатпай, ийт тынбайды.

Малы бирдин жаны бир.

Малы аманның жаны аман.
Қара туяқ қарында жатпас.

Киси берген ырысқал болмас.

Киси берген тойымлық болмас,
Тойымлық болса да, қойымлық болмас.

Өз малың – өз ырысың.

Әулийе, әулийе емес, май әулийе,
Майсыз жарылқайды қай әулийе?

Әулийе, әулийе, май әулийе,
Майсыз шырақ жандырған қай әулийе?

Соқыр түйе тесик көпирден де өте берер.

Қыл қуйрықтан қырық жылғапа тәмем бар.

Бүркіт картайса, тышқан аулар.

Жерине қарай жыланы,
Тауына қарай қуланы,
Көлине қарай сазаны.

Алса – құсым, алмаса – желпиуішим.

Мылтықта да үш тыныс бар:
Атқанда көшті ме, көшпеди ме?
Көшкенде тийди ме, тиймеди ме?
Тийгенде өлди ме, өлмеді ме?

Коянның бойын көр де, қалжасынан түңіл.

Қулан қудыққа куласа,
Қулағында құрбақа ойнар.

Қустың алғанынан салғаны қызық.

Есапсыз елиу қоян қайда?

Өлетуғын түлкі иinine қарап улыйды.

Өзи келген текениң,
Өзин атпа, көзин ат.

Әжелли ғарға бүркіт пенен ойнайды.

Тышқанның әжели жетсе,
Пышықтың қуйрығын тислейди.

Түлкінин өз териси өзине жау.

Оғың екеу болса, биреуін гизне.

Көпке күлкі керек,
Ийтке түлкі керек.

Өзи ғарға болса да,
Дәулеті, бахты сай болса,
Жер жарады ғанқылы.

Арқалы ийт қасқыр алар.

Бөри – қасқырдың ағасы.

Арысландай күшпін болса,
Түлкідей әдисің болсын.

Байыұлының ырысқалы отырған жерінде.

Ийт жүйригін түлкі сүймес,
Ғамлы киси күлкі сүймес.

Дауылпаз деген құс болар,
Дауысы жер жарар.

Гөзлеген алмас,
Геулеген алар.

Дузағың сай болса,
Талабың жай болар.

Ғаз ашыуын тырнадан алар,
Бийт ашыуын бүргеден алар.

Қулан – қырда,
Қундыз – сууда.

Бұлбил құс зимистан көрмей,
Гүлистан қадирин билмес.

Асқар таудың басына,
Секиріп қулан да шығар,
Жер бауырлаған жылан да шығар.

Ийтелгинің қызығына түскен,
Қарпығаны қамшы етер.

Тырна – көкте,
Туұалақ – жерде.

Ғаз шөлде жүрсе де,
Көзи көлде болар.

Ақсақ кийик мың қарсаққа туттырмас.

Тышқанға пышықтан үлкен жау жоқ.

Қашайын деп турған қоянға,
«Хайт» деген соң, не тұрыс?

Әуеле газ аттың да, қуу қалды ма?
Қуу аталмай жүріп, туу қалды ма?

Қутырған ийттің өмири – қырық күн.

Ащшы алыслаган сайын алдына қарайды.

Алалмаған қустан аламойын гүржи артық.

Еки туйғын жабылса, бир газдың соры.

Еки туйғын таласса,
Бир қузғынға жем гүсер.

Ийт қутырса, ийесин қабар,
Торғай қутырса, бүркітке шабар.

Мойнына алтын қарғы байласаң да,
Ийт ийтлигин ислейди.

Ийттің табаны қышыса, кәрұанға ереді.

Ийтелги қартайса қул болар.
Қаршыға қартайса пул болар.

Тұлкини бир соймақ бар,
Еки соймақ жоқ.

Бир тиллалық қоян,
Жүз тиллалық зыян.

Бөрини көк болғаны ушын урмайды,
Қойды жегени ушын урады.

Урыны уры болғаны ушын урмайды,
Урлық қылғаны ушын урады.

Көп жортқан тұлки қақпанға түсер.

Ийттің бәри тазы болмас,
Еттің бәри қазы болмас.

Буралқы ийт үріп жаранар.

Ийт уяласынан қорқпас.

Қорқақ ийттің қапқанынан үргени қатты.

Өтшөктің уясы болмас.

Ау жигити басқа,
Дау жигити басқа,
Жау жигити басқа.

Қыйсық ағашқа қус қонар,
Ол да қыйсайып ушар.

Дүньяны суу алса да, үйрекке бир пул.

Өтпес пышақ қол кесер,
Қол кессе де мол кесер.

Көптен қоян қутылмас,
Кийикке жаяу жетип болмас.

Қырғый ушса, шымшықты жарықта көр.

Мылтықтың атылыуына,
Кийиктің қасыныуы дус келер.

Қус түйесинірге де қонар.

Ай жарық болса, қоян арық болар.

Қоян көлеңкесинен қорқар.

Бөдененің үйи жоқ,
Қайда барса бытпылдық.

Қудай шебер ме,
Қурқылтай шебер ме?

Қоянның қалжасына емес,
«Быйқ» еткенине ашықпан.

Бөринің аузы жесе де қан,
Жемесе де қан.

Тауық семирсе, шаты питеди.

Қақалаған тауық туумай қоймас.

Шымшық та өз тасына батпан.

Қасқалдаққа бир ағары май питсе,
Фарқылдасып ушар көлин танымас.

Жапалақ пенен тасты урсаң да,
Тас пенен жапалақты урсаң да,
Бәрибир жапалақ өледі.

Пышықты көріп шымшық жуғырласар,
Ақыры илаж ете алмай тарқасар.

Тұлки қуйрығын мақтайды.

Ийт жоқта доңыз төбеге шығар.

Бир тамағын ийт те табар.

Қоразсыз да ағқан таңым.

Адам ойға тоймайды,
Бәри қойға тоймайды.

Тышқанның өлими пышыққа күлкі.

Не жигитлер қор болар,
Айдар малдың кемінен,
Қаршыға құс торға урар,
Бир жейтуғын жемінен.

Бир тауда бир кийик.

Ала алмас қустан,
Ала пышық көп артық.

Тұлки алған ийтте не сын бар.

Абырайлы аңшыға,
Әжелли кийик жолығар.

Тышқан артын көріп, жаралы болыпты.

Түлетіп қусты арықтан,
Қалпелер жаман тарыққан.

Палапан басына,
Турымтай тусына.

Қустың төшинен құрбақа да дәме қылар.

Путаны паналаған шымшық,
Қырғайдан аман қалар.

Порсық урған сайын семирер.

Мийнеттің көзін тапқан,
Бахыттың өзін табар.

Мийнет түби рәхәт.

Мийнеттің зийнети қасында.

Мийнеттің жолы қатты, наны татлы.

Мийнеттің наны мазалы,
Мийнетсіз пал да ызалы.

Мийнет пенен танылған ердің,
Мәңгилікке өшпейді тарийхтан аты.

Мийнети аздың мийуасы аз.

Мийнетін ким көрсе,
Рәхәтін де сол көреді.

Жол бойының жұмысын,
Жолға шықсаң көрерсең.

Адам қолы – гүл,
Маңлай тері – нур.

Гөззалдық – ақыл менен мийнетте,
Солар ғана жеткереді зийнетке.

Етпеген мийнет адамнан,
Қорадағы қой артық.

Хәрекетке берекет.

Көп жегің келсе,
Көп ислеуге де ерінбе.

Көз – қорқақ, қол – батыр.

Талаплығы нур жауар.

Ер егиз, еңбекли жалғыз.

Мийнет етсең ерінбей,
Тояды қарның тиленбей.

Мийнет етсең, писесең,
Көп уйқыласаң, исесең.

Жиит малы жер астында.

Келген – дәулет,
Кеткен – мийнет.

Мийнетсиз хәзлик излеме.

Талабында бардың соңы да бар.

Азықлы адам шарпамас.

Жатқанға жан жууымас.

Ерте турған жигиттің ырысы артық,
Ерте турған қатынның бир иси артық.

Мийнетсиз өмир – кара көмир.

Тиси шыққан балаға,
Шайнап берген ас болмас.

Урашынын да өзине ылайық қонағы бар.

Қолың қыймылдаса, аузың қыймылдар.

Басы жоқтың асы жоқ.

Ерте жат та, ерте тур,
Бир пискекти артық ур.

Қыймылдаған қыр асар,
Бұлкилдеген жер тесер.

Қыбырлаған қыр асар,
Сыбырлаған сыр ашар.

Жүрген озар, турған тозар.

Жалғыз жеген тас болар,
Көп пенен жеген ас болар.

Жазда төбеси қайнамағанның,
Қыста қазаны қайнамас.

Дәрьяның сууын бахәр тастырар,
Адам кеулин мийнет тастырар.

Жолаушының парызы жүрсе өтелер,
Саудагердің карызы берсе өтелер.

Илимди мийнетсиз ийелеп болмас.

Жан қыйнамай, жұмыс питпес,
Талап қылмай, муратқа жетпес.

Көпке жууырған аздан қуры қалар.

Мийнет иштейин ашар,
Жалқау мийнеттен қашар.

Адамды шаршатса – мийнет,
Рахәтлендирсе –зийнет.

Исти билип исле,
Ақылды қосып исле.

Уйқыламасаң апылмайды қабағың,
Мийнет етпей ағармайды тамағың.

Мийнетли ер еринбес,
Мийнетсиз дүнья көринбес.

Ислегеннин аузы асқа толар.

Жатып ишер жалқау болар,
Қосжақпас мылқау болар.

Бирди биреу береді,
Көпти мийнет береді.

Мийнет сүйген хеш уақытта кем болмас.
Мийнеттен қашқанды адам деп болмас.

Билимсиз ис жоқ,
Мийнетсиз ас жоқ.

Көп ислеген көп алар,
Тасил салған бос қалар.

Мийнет – билсен, екінши анан,
Жел тийгизбес болар панан.

Мийнет етпей елге өкпелеме,
Төгин төкпей жерге өкпелеме.

Мийнети қатты болса,
Мийұасы татлы болар.

Мийнет абырай қосар,
Жалқауды сумлық басар.

Еңбектен қашқан дүмпекке жолығар,
Суу шығара алмай шалығар.

Болмас кисиге ис жоқ,
Иссиз кисиге ас жоқ.

Адам мийнети менен сулыу.

Хақысын жесең биреудің,
Ол мийнеттен қашқаның.

Алтын отта белли,
Ер мийнетте белли.

Халық сүймеген қатқуданың қәдири болмас,
Мийнет пенен табылған уудың заҳари болмас.

Көсеуің қысқа болса, қолың күйеди,
Ким жақсы болса, мийнет сүйеди.

Мийнеттен безгениң –
Ар-намыстан гүдер үзгениң.

Адам көркі – мийнет,
Бала көркі – зийнет.

Арба ийеси гүпшеклер,
Қасындағы шүү-шүүлер.

Адам сөзде емес, мийнетте сыналар.

Байлықтың анасы – жер,
Атасы – мийнет.

Даңқын жаяр мийнет еткен,
Алғыс алар сыннан өткен.

Дәрья бәхәрде тасар,
Адам мийнетте тасар.

Жас уақтымда мийнет бер,
Қартайғанда рахәт бер.

Зийнетине исенбе,
Мийнетіңе исен.

Исим оңсын десең, әдисин тап.

Халқына хызмет –
Өзиңе үлкен хұрмет.

Қуралың саз болса,
Мийнетің аз болар.

Қалған иске қар жауар.

Қылайын десе, иси жоқ,
Ыңырайын десе, ауырыуы жоқ.

Мийнет муратқа жеткерер,
Сумлық абыройыңды төгер.

Мийнет қылмай,
Мөңиреп келер мал бар ма?

Мийнетсиз қазан қайнамас,
Қайнаса да қойылмас.

Мийнетке ылайық зийнет бар.

Мийнет жерде қалмас.

Мийнет – бахыт.

Мийнетсиз дүньяның паяны болмас.

Нанды да шайнасаң жутасаң.

Хадал мийнет аздырмас,
Сумлық бойың жаздырмас.

Ислеген тислейди.

Мийнет адамды көркейтер.

Терек екпеген саяда жатпас.

Ердің атын мийнет шығарар.

Исиң жараса, хақы аласаң,
Исиң жарамаса,
Қатнай-қатнай заққы боласаң.

Хәр истиң ақыры болсын.

Наныңнан ауыстырсаң да,
Исиңнен ертеңге ауыстырма.

Ийгилик истиң кеши жоқ.

Даракты жер көгертер,
Адамды мийнет көгертер.

Жигит – анадан, мийнет – атадан.

Жас күніңде мийнет қылсаң,
Үлкейгенде жетилерсен.

Ер мийнетине бир тойсын,
Мийнети заяның күни қурысын.

Еңбек мийнет емес, зийнет.

Киси бергени кеуиллик,
Мийнет наны тойымлық.

Қараң болды бағ-дәулет,
Мийнетің болар шын дәулет.

Мийнетсиз ис питпейди,
Қосжақпастың қолы жетпейди.

Мийнет ет те, мақтан,
Ойнап-күл де, падлан.

Мийнет пенен маңлайы терлегеннің,
Үйінде қазаны толып қайнайды.

Ағаш мийуеси менен,
Адам мийнети менен.

Ғазийне ғайыптан емес, мийнеттен.

Мийнет еткен пал пайнар,

Адамды мийнет сақлайды,
Тамды тырнақ сақлайды.

Мийнетти үйрен,
Мийнетсизден жийрен.

Мийнети хештің дузы сор.

Уқыплы етегин жабар,
Уқыпсыз уятты табар.

Табыу қыйын, санау аңсат.

Мийнет шахар салар,
Мийнетсиз оны жағар.

Мийнет қылмай ер тоймас,
Бирлик қылмай ел оңбас.

Мийнетлинің қырманьна Қыдыр дарыйды.

Мийнет байытар, өмир үйретер.

Мийнетің жақсы болса,
Муртыңды балта шаппас.

Мийнет ерликке жеткизер,
Ерлик муратқа жеткизер.

Мийнеткеш озар,
Косжақпас бос калар.

Қармаланған қарап қалмас,
Мийнетсия муратқа жетпес.

Мийнет етпесең, елге өкпелеме,
Егин екпесең, жерге өкпелеме.

Ағаш – мийуесинен,
Адам – мийнетинен.

Жалқаудың жаны татлы,
Мийнеттің наны татлы.

Мийнетсиз ердин аты шықпас.

Мийнет – мәңгилик ғазийне.

Мийнетсиз малдың қадири жоқ.

Асты қардарына бер,
Исти сардарына бер.

Устасы қандай болса,
Ийиги де сондай.

Не лисирсең, соны ипесең.

Хәрреси қандай болса,
Палы да сондай.

Жумыс исле тууылған соң ел ушын,
Жаныңды аяма елде ер ушын.

Жүйесин тауып жумыс ет,
Жерия тауып туқым ек.

Жатқанша үйде талқайып,
Жумыс исле қайқайып.

Жумыс сени жеңбесин,
Сен жумысты жең.

Жүрекли адамға жумыс ауыр емес.

Жигиттің жақсысы – тойда,
Ердин жақсысы – жумыста.

Аз жумысты қыйынсынсаң,
Көп жумысқа тап боларсан.

Көп жұмысқа қыйналсаң,
Машақатқа тап боларсаң,
Азға қанәәт етпесең,
Оған да зар боларсаң.

Айрықша ис ислесең, журт таңырқайды,
Хеш нәрсе ислемесең, журт танымайды.

Ис те таусылмас, жемис те таусылмас.

Ис мүшкилди, аңдамасқа дус болса.

Ис ақылды табар,
Ақыл исти табар.

Аз болсын, саз болсын,
Бөдене болсын, яғ болсын.

Жас келсе иске,
Жасамыс келсе асқа.

Ишкен-жегениңе мақтанба,
Көрсеткен исиңе мақтан.

Иссиздің аузына пыбын үймелер.

Исте хайяр, ауқатқа таяр.

Исиңди шеберлер унатсын.

Ийне менен қудық қазылмас.

Иссизге көшкен де ермек.

Исиңди питкер де, қыдыр,
Салыңды түй де, сууыр.

Исиң туұры болса,
Жүзиң жарқын болар,
Исиң сыйлы болса,
Қазаның майлы болар,
Үйиң жайлы болар.

Көз жумбай, суу кешиу жоқ.

Кийиз кимдики болса, билек соныки.

Тер пыққан менен, жан шықпас.

Тоғайға отын емес, балта апарады.

Уйқылай берип, пилле боласаң ба?

Хызмет етпе,
Хызмет етсең, миллет етпе.

Бийкардан хәмме бийзар.

Алма пис, аузыма түс.

Шөлде суусызлықтан азап шекпетен,
Үйде ыссы нанның қадирин не билсин.

Тикенексиз гүл болмас,
Машақатсыз бахыт болмас.

Ауыздың көби асқа жақсы,
Қолдың көби иске жақсы.

Кербаздың иси питпес,
Қумғаны оттан түспес.

Ийт арбаның көлеңкесинде киятырып,
«Мен тартып киятырман» – дейди.

Хайяр,
Хайярға сөгис таяр.

Түси келиспегеннің,
Иси келиспес.

Хәррениң зарын тартпаған,
Пал қадирин не билсин.

Түйем нар емес, ийеси нар.

Туңғышғың толғағы ауыр.

Жатқанның үстине турған келмесин.

Аты шыққан төбеге бир шық.

Бармағын бүкпетен палау жемес.

Билими жоқ кисинің,
Берекети жоқ исинің.

Билим менен илим,
Кийер кийимің де болар,
Жүрсең ауырлығы жоқ,
Кийсең, ийинде болар.

Билим менен илим,
Сөйлер сөзин де болар,
Еситер кулағың менен,
Көрер көзин де болар.

Жер – несиптиң киндиги,
Билим – кәсіптиң дизгини.

Билимли өлмес, билимсиз күлмес.

Билгенге – жақты, билмегенге – қараңғы.

Билимли ушар, билимсиз қашар.

Билимсиз тәуип жан алар.

Билими көптің жолы көп.

Билимиң болғанша, билдигиң болсын.

Нақыл – илим қаймағы.

Билимсизден өнер шықпас,
Кеуілсизден күлки шақпас.

Билимли мыңды жығар,
Билекли бирди жығар.

Ақыл жаста емес, баста.

Билгеннің тусындаман,
Билмегеннен өтип баратырман.

Ата кәсиби балаға мийрас.

Билимли ерге нур жауар.

Халыққа ис көрсеткен мәрт өлмес,
Тарийхқа жазып кеткен хат өлмес.

Оқыу – ой азығы,
Билим – ер азығы.

Өнери жоқ кисинің,
Мазасы жоқ исинің.

Өнерли жас аш болмас.

Өнер билсең, өлмейсең.

Жигитке қырық өнер де аз.

Өнерли қол қарымас,
Өнерсиз қол жарымас.

Өнерди үйрен, үйрен де жийрен.

Өнер, өнерге бәри көнер.

Билим – ақыл шырағы.

Билимнің көплиги жоқ,
Өнердің артықлығы жоқ.

Жаста алған билимиң,
Тасқа жазған хатқа тең.

Оқый берсең, көзиң ашылар,
Жата берсең, уйқы басар.

Оқыған озар, оқымаған тозар.

Асық ойнаған азар,
Топ ойнаған тозар,
Баринен де қой бағып,
Қуйрықмай жеген озар.

Шымшық сойса да, қассап сойсын.

Ағаш кессең, ұзын кес,
Темир кессең, қысқа кес.

Темирши тағаға жарымас,
Етикши шегеге жарымас.

Ақлай ишкен дәнге жарымас.

Мың қойды бір қозы емеди,
Ол да сүтке жарымайды.

Парахор рәхметке жарымас.

Балта атлаған байымас,
Жип атлаған жарымас.

Қазаншының ерки бар,
Қайдан қулақ шығарса.

Пал тутқан бармағын жалар.

Еринбеген етикши болар.

Темирди қызғанда соқ,
Тандырды қызғанда жап.

- Ел аралаганның мың да бир есиги болар.
- Ис устасынан қорқар.
- Етикши етикке жарымас.
- Өнерлинің өзегі талмас.
- Өнерли өрге жүзер.
- Кийим тозар, өнерли озар.
- Узын сөз қысқа болмас,
Үлгисіз уста болмас.
- Ақыл көпке жеткізер,
Өнер көкке жеткізер.
- Шебердің көзі қолында.
- Қурал ислемейди,
Уста истейди.
- Алтынды ерите алмаған иритер,
Терини ийлей алмаған ширитер.
- Өлместі құдай жасамас,
Сынбасты уста жасамас.
- Жети өлшеп, бир кес.
- Устазы жақсының устамы жақсы.
- Иси көп, көмири аз,
Уста көп, темири аз.
- Ханнан қалған нұсқа жоқ,
Устадан қалған нұсқа көп.
- Ақылым бар, пулым жоқ,
Тидим бар, тыңлар кулақ жоқ.
- Хөнерли қул қор болмас.
- Ғайратлы ерде мал турар,
Өнерли ерде бағ турар.
- Бой жетпеген жерге ой жетер.
- Талап – тулпар, илим – сунқар.
- Илим – өнер шырағы.
- Китап – қаймақ,
Билим – оймақ.
- Китап – түбі жоқ ушан,
Билим – оннан алған нышан.
- Китап сөзі кулақ қурышын қандырап,
Ақмақ сөзі жүрек-бауырыңды жандырап.
- Билим – күште, күш – билимде.
- Билимсіз бир жасар,
Билимлі мың жасар.
- Өскен өнер – досқа үлгі.
- Билим – ақыл булағы.
- Оқыу – өнер.
- Сен оқысаң, мен тоқығанман.
- Алым болсаң, әлем сеніки.
- Алым қасында аузыңа бек бол.
- Тил алмасқа айтқанша,
Тына-тына өзің бар.
- Билимлі өлсе,
Қағазда жүрегіннің оты қалар,
Уста өлсе,
Балтасы менен шоты қалар.
- Ақыл – тозбас тон,
Билим – таусылмас азық.
- Көп оқыған көп билер,
Оқымаса, не билер?!
- Аспаз аптан өлмес.
- Қолынан келген қонышынан басар.
- Қартайғанда саз үйренип,
Қыяметте шертесең бе?
- Оқыудың ерте-кеші болмас.

Билмегенин сорап үйренген – алым,
Билмегенин сорамаған – залым.

Алтын жерде қалса да,
Билимлі жерде қалмас.

Ақыл азбайды,
Билим тозбайды.

Көргеннен көрмегениң көп,
Билгеннен билмегениң көп.

Оқыу – билим азығы,
Билим – ырыс қазығы.

Оқы да, бил,
Ойна да, күл.

Өнерің болса, өлемен деме.

Көйлек жыртығы жамалар,
Көргенің есиңде қалар.

Қадирын билген жигитке,
Сөз де өнер, саз да өнер,
Өнерлі ер жигиттің,
Қыс күни жазға дөнер.

Өнер менен өлип кетсең,
Өнерің изиңде қалар,
Шешен болып өлип кетсең,
Сөзин алтын изиңде қалар.

Жигитке жетпес өнер аз.

Шәкірт устаздан озбаса, өнерін жойтар.

Өнерлінің қолы алтын,
Жаушының сөзі алтын.

Өнерлі жигит – мийуели ағаш.

Өнерлі – зор, өнерсіз – қор.

Өнерлі жигит қор болмас,
Хар нақасқа зар болмас.

Артық өнер бас жояр.

Өнерлінің өриси кең.

Өнер – жигит көркі.

Мақтанба ғаз, өнерің аз.

Тутып алсаң сазанды,
Толтырасаң қазанды.

Балықтың күни суу менен,
Бақаның күни көл менен.

Жарлының тени жарма,
Балықтының теңи карма.

Балықшы айтпайды ырасын,
Сонда да алар бір асым.

Балық жеген тоқ болар,
Хал-дәрманы жоқ болар.

Тири алтынды излесең, дәрьяға бар.

Шабак шөбиреси – бір табақ,
Сазан шөбиреси – бір қазан.

Тисли шортан – бір қайнаса писти.

Жайын – жемеге қайым.

Кемеди келсе, қайықлы тура қашар.

Балықшы балықтыны узақтан таныйды.

Жайын қуйрығын жеген жатпас.

Балықтының үйінде карма жейсен,
Дийқанның үйінде жарма жейсен.

Сазан балық шалаң жейди – мийи көп,
Шортан балық шабақ жейди – мийи жоқ.

Кемениң тетиги кейнінде.

Көлдин атын балық шығарар,
Балықтың атын халық шығарар.

Лақыр сөз – лаққыға жарасар.

Тепсеу билмеген жер тебер.

Тепсегенге бір теңге,
Ис билгенге мың теңге.

Бийдің қызы – бийенде.

Суу жағалаған аштан өлмес.

Дәрья қанша тасса да, теңиз толмас.

Балықшының аты сууға жалшымас.

Тама-тама көл болар,
Жауын жауса, сел болар,
Шық қалың түссе, хөл болар.

Балық жоқта бақаға да қалаш питеер.

Салға байлаған қораз да шақырар.

Сууға кеткен тал қармайды.

Сегіз қырлы сазанды,
Тоғыз қырлы жигит алар.

Балықшыдан – сыралғы,
Батырдан – сауға.

Балықтың базары қайтарда қызар,
Шымпық шырылдысы күн батарда қызар.

Көл болмай, балық аұлап болмас,
Жүз жыртыспай, даұласып болмас.

Суусыз балық болмас,
Көз көрмей анық болмас,
Дәрья сууы тынық болмас,
Қыс қаққан қалақ болмас.

Суұпышылық ұзақ жолды, жетип болмас,
Қазадағы балықтан алмай кетип болмас.

Қазадағы балықтың жазығы жоқ,
Үйдеги баллардың азығы жоқ.

Қырауда қоян ізлеп,
Қақ сууынан балық ізлеген.

Балық тиришилиги суу менен,
Хаял тиришилиги ер менен.

Сала қулаш сары сазан,
Сорпасы болды бир қазан.

Қырда турып «кемени былай жолла» деме.

Шабак сорпасы бир табак,
Сазан сорпасы бир қазан.

Балықшының пулы – үсти басы кепкенше.

Жайын жемекке қайым.

Бекирениң басы тасқа тиймей қайтпас.

Балығы болмаса, көл емес,
Кийиги болмаса, шөл емес.

Азын илекерлеп, жарлы өтер,
Көбин қаржыламай, бай өтер.

Аталастың саудасы айында қайтар.

Кесимли пулда өсим бар.

Нәкастан қарыз етпе,
Қарыз етсең де қарыз етпе.

Қудығына қарай қауғасы,
Базарына қарай саудасы.

Саудагер бажыдан қашпас.

Мың тилла –
Бардың кисесінде, жоқтың аұзында.

Есабың хақ болса,
Жүзиң ақ болар,
Несийең нақ болса,
Қарыйдар саған жақ болар.

Бардың базары жанында,
Жоқтың базары ядында.

Бар жерінде пал арзан,
Жоқ жерінде қуры әрман.

Адарманға алтау аз,
Берерменге бесеу көп.

Аласыға алтау аз,
Бересиге бесеу көп.

Үйдеги есапты базардағы нырқ бузар.

Қассап танысына сүйек береді.

Арзаншылықта аларманнан,
Қымбатшылықта сатарманнан инсап кетер.

Саўдагер есапқа байыды.

Бийдәулеттің саўдасы – жигилдик.

Хәрким өз тасына батпан.

Несийеге маймыл ойнамас.

Саўдагер болсаң,
Ене пулынды жер един.

Өзим есапласам,
Өгиз бенен сыйыр тиймейди,
Кисиге есаплатсам,
Аяғым аннан-саннан бир тийеди.

Тилем сатсаң, қонсыңа сағ,
Бир шетінде өзінде отырасаң.

Арзан сатқан жолдасынан көреді.

Арзан сатқан тез сатар.

Дүнья тыйыннан жыйналар.

Үш шайыға байтал алдық,
Жүрисине хайран қалдық.

Есап билмегеннің еңбеги еп.

Әкең бермегенди базар берер.

Хәптесине бир базар,
Оны да жанбыр бузар.

Ақмақ саўда етер базар өткен соң,
Бийдәулет нан жейди қалдан кеткен соң.

Тегін мал тесип шығар.
Қайда барсаң да,
Отыз еки пул бир теңге.

Алтының болса, азбайсаң,
Саңдалып бийкар саспайсаң,
Қасыңда таухар турғанда,
Бақырға қолың созбайсаң.

Алыўшы мал таныса,
Сатыўшыға не тұрыс?

Арзан деп алыўшы болма.

Арзан илдетсиз болмас,
Баха ҳикметсиз болмас.

Базарға бар да, бахтыңды сына.

Қаруан көшер, от қалар,
Адам өлер, ат қалар.

Пулсыз базарға барған,
Кепинсиз мазарға барғанға тең.

Бир теңге бес болмас,
Еки теңге түйе болмас,
Үш пайы теңге болмас,
Үш пайыға саўда ислеген,
Шаңараққа ийе болмас.

Сана, санамай сегиз деме,
Сына, сынамай дос болма.

Санамай сегиз деме,
Жетеу шықса қәйтесең?
Көрмей егиз деме,
Ялған шықса қәйтесең?

Санасында бар саннан жанылмас.

Саўдагер пулды көргенше,
Даўысын әсте шығарар,
Пулды көрсе, дәсте шығарар.

Хәрким танығанына сәлем берер.

Бир пайда – пайда,
Еки пайда қайда?

Бары менен базар,
Жоқты қайдан қазар?

Саўдагер арын,
Өтирикши жанын сатар.

Есапсыз дүнья жоқ.

Қарақалпақ үш пайыға шабақ алар,
Қайтып келип от басында дем алар.

Ақша болса, шеңгел басында қазан қайнар.

Жасауыл жарғақлыны қағар.

Ағаш та услаған жерден сынбас.

Саўдада дослық болмас.

Берерменде бет болмаса,
Аларманда ар болмас.

Бирди еки деп санайсаң,
Көзди қысып кимди алдайсаң?

Аманат, аманатқа етпе қыянат.

Келсе – бес, келмесе – он бес.

Көтере сымбат, бир пулға қымбат.

Аманат аман сақлайды.

Қалтадағы – ортадағы.

Саўдагер алдамаса, сата алмайды.

Батпанға жууырып, ярымнан бос қалма.

Алыу-алмауды пул билер,
Сениң қалтаңда ийт үрер.

Базар – барға татыу, жокқа ашыу.

Базар – бардики.

Бизден кеткенше,
Қарыйдарына жеткенше.

Сатарманға аларман дус келер.

Мүтәжин питсе, қымбат емес.

Деңгенениң соңы емес,
Және болар деңгене.

Пулды сақ тутқан өзін тоқ тутар.

Барин пул келтиреді.

Пуллыға – базар,
Пулсызға – мазар.

Саўдагер – базарын,
Ажарлы ажарын сатар.

Арзанның сорпасы татымас.

Базарда еки ақмақ болар,
Бири – сатарман, бири – аларман.

Бизиң саўдамыз қуры шаппат.

Саўда – сақал сыйпағанша.

Батпан-батпан дегенге,
Батайын деп келип-ек,
Ауыстырып жартысын,
Сатайын деп келип-ек.

Алақанға түкирген атпай қоймас,
Саўдагер сатпай қоймас.

Байға шабарман болма,
Баққалға сатарман болма.

Жарлы болар жигит,
Байталын атқа сатар,
Жалғыз қалар жигит,
Ағайинин жатқа сатар.

Атыңды сат, тоныңды сат,
Жатар орынға тойыл жат.

Шабарманның шабысын айт,
Саўдагердің табысын айт.

Қарыйдарға мал сатсаң,
Саўдаң оңынан келгени.

Байдың улы болғанша,
Базардың қулы бол.

Малым мал болғанша,
Базарым базар болсын.

Базарға барсаң, байсаң,
Пул санағанда гедейсең.

Ақыллы ойға тоймас,
Бақыл пулға тоймас.

Жарлы пақыр пул таппас,
Пул тапса, қоярға жер таппас.

Дүнья бир пулдан жыйылар.

Хәрким барын базарға салар.

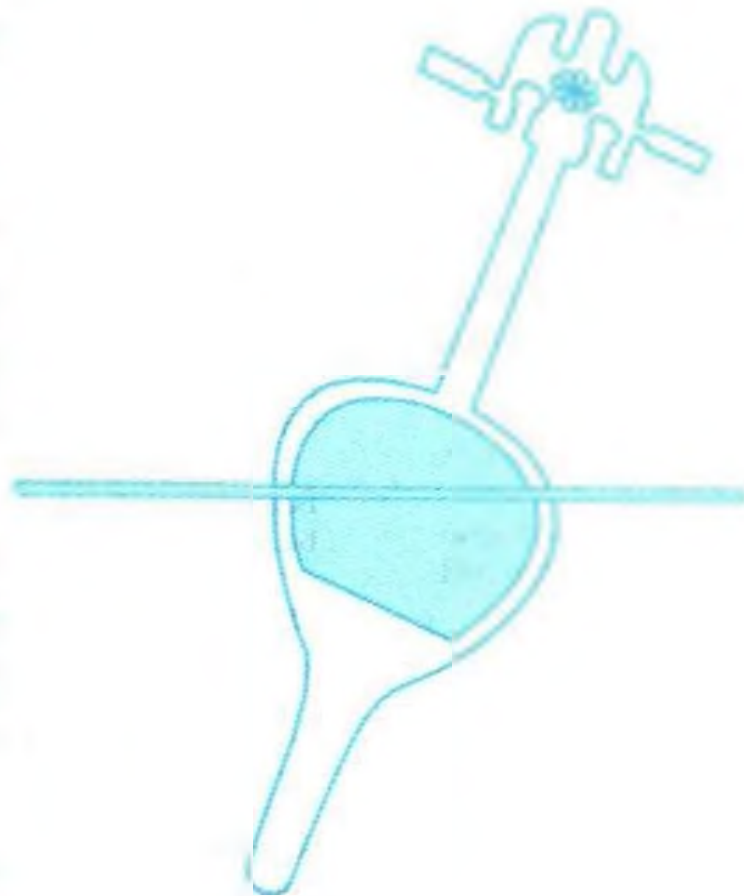
Шылымкештиң қолы да, пулы да күйеди.

Бул заманның адамы әңгимешил,
Қалтасында бир пулы жоқ, деңгенешил.

Пул болды – күл болды.

Есап пенен жумсасаң,
Кисең пулсыз болмас.

Пулды пул табар.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

92-ТОМ

ТЕРМЕЛЕР

Жөкке-жарым кисиниң,
 Минген аты шабылмас,
 Тыныш жүрген адамға,
 Хеш ғаремет жағылмас,
 Жайыұлы болса дәстурханың,
 Хеш жерде жолың тарылмас,
 Қәтереси тас жарып,
 Несийбеси айрылмас.
 Адамзаттың ақмағы,
 Жолдасына қарамас,
 Ол адамлар дүньяда,
 Хеш бир дәртке жарамас,
 Дәстурханлаң нан қойып,
 Казаны толып қайнамас,
 Қатарына бас қосып,
 Өмир гүли жайнамас.
 Өзи бийлеп аў алмай,
 Ер қолынан қус тоймас,
 Алғыс алған ерлердиң,
 Кабарып жүзлери солмас.
 Төгилгенди жыйнама,
 Топырағы менен толмас,
 Үстем болса душпаның,
 Отыңды өре жандырмас.
 Жақсы болса ағасы,
 Ининиң кеулин қалдырмас,
 Жақсы болса иниси,
 Душпанға сырын алдырмас.
 Адамзаттың жаманы,
 Үйине қонақ қондырмас,
 Жақсы менен дос болсаң,
 Сыртыңнан жүрип датламас.
 Адамзаттың хасылы,
 Ишинде кек сақламас,
 Жәнсиз еткен жамандық,
 Хеш жерде ядыңнан қалмас.
 Адамзаттың ақмағы,
 Шақырған жерге дарымас,
 «Келе бол» деп сөз айтсаң,
 Накыл-нәсиятың алмас,
 Көкиреги тасқынлап,
 Мерекеде жүре алмас.
 Ықырарына бек болған,
 Хеш нәрседен кем болмас,
 Жаман ерте мал питсе,
 Жақынларын сағынбас,
 Өзин-өзи жасырар,
 Хеш бендеге бағынбас.
 Дос-ярыңыз көп болса,
 Хеш ким саған бата алмас,

Бийжай жерде тақырсан,
 Жанашыр адам жата алмас.
 Жақсы болса алғаның,
 Кеуилиңде тер қалмас,
 Хадал жұпты-хәмирайың,
 Өмиринше ол жолдас,
 Жаман болса алғаның,
 Өриниң тилини алмас,
 Шар тәрелте еки көзи,
 Байына кеуили толмас.

Анда әлле мында бар,
 Беш күн дәуран сүргенниң,
 Сийнесиниң дағы бар,
 Ат туяғы тиймеген,
 Ақ кыйыршық сууда бар,
 Лапыннан сункар илмеген,
 Пари бүтин қууда бар.
 Алмасқа бермес ара бар,
 Ханға бермес кара бар,
 Бийлерге бермес төре бар,
 Нарларға бермес мая бар,
 Атларға бермес қунан бар,
 Қызларға бермес жауан бар,
 Төси арпынлы жанан бар.
 Буұрылсыз атқа буғау бар,
 Буғауды кескен егеу бар,
 Сом темирге балға бар.

Ай, айда бар, айда бар,
 Айдан арыу кайда бар?
 Адамзаттың жолдасы,
 Шәни-шәукет тайда бар.
 Изине кара ермеген,
 Жоқ белгили маканы,
 Уяға бир күн кирмеген,
 Хеш нәрсеге бағынып,
 Ықтыярын бермеген,
 Бала-паға сағынып,
 Иши-бауыры күймеген,
 Қарсыласып, айқасып,
 Қус пәнжеси тиймеген,
 Пари пүтин қууда бар.
 Катты таяқ тиймеген,
 Балалап, сирә иймеген,
 Жан жолатпай қасына,
 Өз басын өзи бийлеген,
 Мәканын жандар билмеген,
 Қалқыр кийик шөлде бар.

Мын жыл сууда жатса да,
 Ҳазар таўып ширимеген,
 Үлги алып дүньяда,
 Жанлар түрин көрмеген,
 Шыбын шағып, қурт жалап,
 Ат туяғы тиймеген,
 Ак қыйыршық сууда бар.
 Отыз еки түрли ғозасы,
 Аўзыңнан қалмас мазасы,
 Жети ықлымның тазасы,
 Түрли жемис тауда бар.
 Жанлы мақлұқтың дарманы,
 Аңгармайды ҳеш ким аны,
 Ада болмас есап-саны,
 Ҳәр түрли байлық кәнде бар.
 Бир қанпасын көз бен көрдің,
 Жолы мәлим саға, ердин,
 Пал жыйналған шуқырдың,
 Бир жағында уу да бар.
 Дүнья ислери ғалма-ғал,
 Ойла – егиз пайда-зәдел,
 Таўып алсан да, санап ал,
 Соңында мәлим гаўға бар.
 Адамзатка мәлим ол,
 Халайық саған айтар сол,
 Бабамнан қалған гүзар жол,
 Мәрт бар жерде саўға бар.
 Халайықлар, кулақ салың,
 Ҳаслын билип, сулыў алын,
 Қалмасын иште арманын,
 Барлығы денин сауда бар.
 Бир-бириңе кеўлиң толса,
 Ҳалыңнан қадирдан болса,
 Мақсетли кеўилиң табылса,
 Ҳәр түрли қызық ярда бар.
 Денене толар қарыў күш,
 Жақсылар менен қылар дос,
 Кас душпаннан алдырар өш,
 Күдирет, бирлик халда бар.
 Не дәрқары оң-солында,
 Несип болмағай торында,
 Халықтың тағдири қолында,
 Әлаамат-зүлмет ханда бар.
 Үйиңе толар ак кийиз,
 Қозыласа егиз-егиз,
 Аўқатын болар сары уўыз,
 Артық несийбе қойда бар.
 Туўра тилектиң ағзасы,
 Саадатлы болса баласы,
 Ийгиликтің тамашасы,
 Табак жайсаң, тойда бар.

Катарыңнан алға өтиў,
 Кәспи-кәриңди үдетиў,
 Ҳәр түрли мақсетке жетиў,
 Акыл менен ойда бар.
 Болады барха кеўлиң хоп,
 Жақсыларға қылады дос,
 Таң қаларлық артық күш,
 Жигер менен бойда бар.
 Жарасық – пайырлық-қуўлық,
 Артық несийбе – сулыўлық,
 Ал тәкқаббыр хәм шуғыллық,
 Қызғаншақ, пейли тарда бар.
 Қанша жүк салсан да, көтерген,
 Сени байрақтан өткерген,
 Ҳәмме инсанға нан жеткерген,
 Таўсылмас байлық жерде бар.
 Сыртыңнан бағып күлгеннің,
 Кеўлин алмаған жасүлкеннің,
 Өзимшил үстем менменнің,
 Жүзинде саат перде бар.
 Иси раўаж болар мәрттиң,
 Ары болмас намәрттиң,
 Ҳадал туўған ғош жигиттиң,
 Жүрегінде зерде бар.
 Жарасықлы, салтанатлы,
 Бахасы жоқдур қымбатлы,
 Мазасы шийриннен татлы,
 Ҳәр тамаша елде бар.
 Халайықлар, паҳим ет аны,
 Жақсыны сен түринен таны,
 Кеўлин сүйсе қай нәрсени,
 Дәрдине дәрман сонда бар.
 Кеўил бөлип аңласам,
 Жән-жағыма карасам,
 Есап етип санасам,
 Бул дүньяның жүзинде,
 Бир нешше түрли бенде бар.
 Абырай, иззет қыдырсаң,
 Әдил, туўры жолда бар,
 Алыс-берис, татыўлық,
 Аңласаңыз, молда бар,
 Уллы дабыл, артық күш,
 Аўыр ләшкер, қолда бар,
 Танымаған жерлерде,
 Сиясат, абырай тонда бар.
 Акылы бар жигитлер,
 Қолдан бермес намыс-ар,
 Жолда жүгин қалдырмас,
 Қатарда болса қара нар,
 Азаматлар, жақсылар,
 Қолдан келе билгенше,
 Жақсыға болың бирадар.

Ай, айда бар, айда бар,
Мундай дәуран қайда бар?
Отыз күнлик оразаң,
Беш уақытлы беш намаз,
Бир ийманға жорға бар,
Суұлы жерде мырға бар.
Әуел, әуел айда бар,
Айдан сулыу қайда бар?
Ат дойнағы тиймеген,
Ақ кыйырпық суұда бар,
Жантақлы жерде сона бар.

Әуел, әуел айда бар,
Айдан сулыу қайда бар?
Ат дойнағы тиймеген,
Ақ кыйырпық суұда бар.
Жантақлы жерде сона бар,
Сым сынған жерде бәле бар,
Буғауды кескен егеу бар,
Атқа бермес ғунан бар,
Нарға бермес мая бар,
Ханға бермес төре бар,
Қызға бермес келин бар.
Және не бар дегенде,
Қубла сәри қарасан,
Тәһриниң үйи Кәәба бар,
Сол Кәәбаның ишинде,
Хорасан атлы хожа бар.
Йәне ким бар дегенде,
Мұсылманға бас болған,
Капир менен қас болған,
Қуданың шәри Муртаза,
Арыслап туған Әлий бар,
Әлий минген Дүлдүдин,
Тоғыз жерде калы бар.
Сөз сөйлеген шешеннің,
Ол тилинде палы бар,
Муұса минген шубардын,
Қуйрығы айры, ялы бар,
Рүстем минген Рақыштын,
Нар бұурадай саны бар,
Гәруғлы минген Ғыйраттың,
Тас төбеде меңи бар,
Сулаймандай уәлиидиң,
Дәу көтерген бағы бар,
Хәр кимниң ығбал бағы бар.
Және не бар дегенде,
Замана қадим болғанда,
Қурайшың деген бир жылан,

Гөһикапты қақ жарың,
Бул дүньяға келер дер,
Үлкенлигин сарасаң,
Алты айлық ақ теңиз,
Бир демине жутар дер,
Сонда хам қарар таппайды,
Сол тениздиң тийине,
Бауырын төсеп жатар дер.
Және не бар дегенде,
Омман дәрия жақлаған,
Суу аяғын сақлаған,
Хәким ата Сулайман,
Асқар, Мамыт, Хұбби бар.
Және не бар дегенде,
Жарлыман деп қамықпа,
Жеккемен деп тарықпа,
Малсызбан деп бозлама,
Сени, мени халық етип,
Баршемизди жаратқан,
Бир Жаратқан өли бар.

Устаға барсаң, сандал бар,
Сандалды көр де, төсин көр,
Моллаға барсаң, қалем бар,
Қалемди көр де, қасын көр,
Шерпиге барсаң, хинжи бар,
Хинжици көр де, тисин көр,
Тау үстинде булак бар,
Булакты көр де, көлин көр,
Тау үстинде гия бар,
Гияны көр де, озин көр,
Жер үстине қар жауар,
Қарды көр де, етин көр,
Қар үстине қан тamar,
Қанды көр де, бетин көр.

Хағамтайлар мақтанса,
Қымызы менен сыры бар,
Сыпайылар мақтанса,
Қамшысының зоры бар,
Қалалы жерлер мақтанса,
Қазыұлы жатқан оры бар,
Саятшылар мақтанса,
Құрыұлы жатқан торы бар,
Ал жыраулар мақтанса,
Қобызы менен жыры бар.
Бий менен болыс мақтанса,
Кәрсеткендей қыры бар,
Байбәтшелер мақтанса,
Қуданың жауған рәхмети,

Алланың берген дәулеті,
 Ғәзийненің қоры бар.
 Ел ийесі мақтанса,
 Байтақ жатқан елі бар,
 Жетер-жетпес мақтанса,
 Маңдайының ашылмас,
 Төрт бармақтай соры бар,
 От орнындай бәйбише,
 Басынан дәулет тайғанда,
 Тезек терер күні бар.

Өмир бар жерде өниў бар,
 Молшылық жерде күтім бар,
 Қыял еркін дүньяда,
 Қыраннан жүйрик қыял бар.

Ай не болар күннен соң?
 Күн не дейди айдан соң?
 Арланып ат жууырмас,
 Арбашы ябы озған соң.
 Кәтқуда шалқып сөйлемес,
 Ийнинде тоны тозған соң,
 Жигит шалқып қыдырмас,
 Басынан дәулет тайған соң.
 Қызлар кийген қырмызы,
 Беглер кийген парша тон,
 Ески дейди, тозған соң,
 Ел сораған патшаңыз,
 Шопан саяқ сықыллы,
 Байтақ жатқан елден соң.
 Әмиүдәрья шөл дейди,
 Бурқып ағар суудан соң,
 Көллер жуда болады,
 Сыңсып ушар қуудан соң,
 Төрде тұрған дәстурхан,
 Қәдири болмас наннан соң.

Ат не дейди жалдан соң?
 Ер не дейди малдан соң?
 Қубылып тұрған байшешек,
 Қуұрай болар деседи,
 Тамыры қуұрап солған соң.
 Ай не болар күннен соң?
 Күн не болар айдан соң?
 Жылқы да сояў көринер,
 Жабағылы тайдан соң,
 Ер жигит шалқып қыдырмас,
 Ийнинде тоны тозған соң.
 Кәтқуда шалқып сөйлемес,

Заманасы азған соң,
 Ылғаллы бедеу жууырмас,
 Өреби ябы озған соң.
 Қызлар кийген камқа тон,
 Бийлер кийген куба тон,
 Бәйбише кийген парша тон,
 Ханлар кийген қамқа тон,
 Шүберек болар тозған соң.

Жақсының барсаң қасына,
 «Бери кел» деп шақырар,
 Жаманның барсаң қасына,
 Аш жолбарыстай ақырар.
 Бағыр болар кисини,
 Мүшесинен танырсаң,
 Адам болар адамды,
 Шешесинен танырсаң.
 Бересите бесеу көп,
 Аласыға алтау аз,
 Ақылсыз, ақмақ адамға,
 Алтын сөздің парқы аз.
 Жақсыға жақсы тәп айтсаң,
 Алдыңда басын ийеди,
 Жаманға бир ис тапсырсаң,
 Питкенше ишин күйеди.
 Шын полаттан жанысаң,
 Силтеген жерден кеседи,
 Ақыллыға сөз айтсаң,
 Көп кешикпей питеди,
 Ақмаққа айтқан сөзлерин,
 Суу түбине кетеди.
 Кишкене екен бойы деп,
 Сорағанын бермей кетпе,
 Кишкене екен үйи деп,
 Иретінде кирмей кетпе.
 Жарамас әдет көп болар,
 Ең жаманы – күншиллик,
 Бир заман рәхәт табалмай,
 Өмири өтер женшилип.
 Хадал кәсип аз емес,
 Ықтыят бол харамнан,
 Жақсылықты үмит қыл,
 Жыллы жүзлі адамнан.
 Адамның парқын серлемес,
 Сөйлетип көр, сынап көр,
 Парқы сонда билинер,
 Сөзине қарап баға бер.
 Қимнен алсаң аманат,
 Берсең жақсы саламат,
 Егер етсең қыянат,
 Саған қалар жаманат.

Ай не болар күннен соң?
 Күн не болар айдан соң?
 Алдангөр көзди ақ спортан,
 Ол не болар, анасы,
 Айдын-шалқар көлден соң?
 Қара лашын жәниұар,
 Жемине хәуес етер ме,
 Едилден көк шөплеген,
 Ғазлар менен қуудан соң?
 Бийдайық қус, жәниұар,
 Шырылдап көкке шығалмас,
 Шетке питип қылтыйған,
 Еки қыяқ нуудан соң.
 Көк орай питкен қалың шөп,
 Байлардың ийти отлаған,
 Жайылып кеткен малдан соң.
 Бай үйинен той тарқар,
 Оң жақтағы отырған,
 Еки теңлес қыздан соң.
 Төркиннен келген бай қызы,
 Тиркемеге тана таппас,
 Айры туяқ малдан соң.
 Мақтаншақлық жараспас,
 Басыннан дәулет тайған соң,
 Батыршылық жараспас,
 Арғымақ ат өлген соң.
 Минәри бәлент көк сарай,
 Дүмпешик болар бузған соң,
 Қубылып турған байшешек,
 Қуұрайлар болар солған соң.
 Ханлар кийген қамқа тон,
 Шүберек болар тозған соң,
 Атағы шыққан арыұлар,
 Кемпир болар кем ийек,
 Дәураны өтип қалған соң.

Ақша қарда көп жүрсен,
 Көзиң бир күн қарығар,
 Ағайиннен шет жүрсен,
 Кеулиң бир күн жабығар,
 Туұғанына батпаған,
 Жат кисиге жалығар.

Аккуудың сәни болмайды,
 Шалқыған айдын көлден соң,
 Көлдің сәни болмайды,
 Жағалай қонған елден соң,
 Елдің сәни болмайды,
 Айбатлы туұған ерден соң.

Нар гүркиреп турғанда,
 Үлек келалмас қасына,
 Нар гүркиремей не қылсын,
 Алдынан мая өткен соң?
 Ер жыламай не қылсын,
 Басынан бахыт кеткен соң?
 Ай не болар айдан соң?
 Күн не болар күннен соң?
 Қыздар кийген қамқа тон,
 Беглер кийген куба тон,
 Бир шүберек кум болар,
 Ұакты жетип тозған соң.

Нар гүркиреп турғанда,
 Үлек келалмас қасына,
 Ер жигиттің басынан,
 Дәулеті кайтқан ұактында,
 Қыйқыу салып, киш-кишлеп,
 Дослары келмей қасына,
 Қамшы урар басына.
 Нар гүңиренбей нәйлесин,
 Алдынан мая кеткен соң?
 Ер жыламай нәйлесин,
 Өмири зая өткен соң?

Нар жыламай нәйлесин,
 Маясы озып өткен соң?
 Ер жыламай нәйлесин,
 Өмири зая өткен соң?
 Қыз жыламай нәйлесин,
 Жат еллерге кеткен соң?
 Батыр жыламай нәйлесин,
 Сауыттан садақ өткен соң?
 Тулпар жыламай нәйлесин,
 Арбашы ябы өткен соң?
 Хан жыламай нәйлесин,
 Басынан дәулет кеткен соң?

Алыстан айқын көринер,
 Жылқы малдың аласы,
 Азғана оғлап, көп жуусар,
 Жылқының қаси сарасы,
 Дәулеті тайса жигиттің,
 Ушпадан өлер танасы,
 Бермесе перзент жигитке,
 Безгектен өлер баласы,
 Қызыл тилди сөйлеткен,

Отыз тистиги қаласы,
 Өлимге пара табалмас,
 Адамзаттың баласы.
 Пыр-пырлап ушқан каскалдақ,
 Көлінде жатып көркеймес,
 Ол тайса көлдің қаласы,
 Әруана мая гүңиренер,
 Бауырынан кетсе баласы,
 Сууда жатқан жайының,
 Шағала құсқа жем болар,
 Үзілсе көлдің сағасы.
 Әдепли ини сөйлемес,
 Алдында тұрса ағасы,
 Батырлар кийген сауыттың,
 Шыйыршығын тат басар,
 Жартылағойса жағасы.

Қырық мың лапкер атланса,
 Султан дейди ағасы,
 Қар менен булақ деседи,
 Аққан бир суудың сағасы,
 Көп ишпінде беглерин,
 Толықсый берип сөйлесе,
 Жетим менен жесирдин,
 Пүтінлер болар жағасы.

Ақыллы туған жигитлер,
 Жанында жүрген жоралар,
 Хеш жаманлық қылмайды,
 Жаманлық қылған жигиттің,
 Сира иси оңбайды.

Артыұ-артыұ бел келсе,
 Атан тартар бүгиліп,
 Алыстан қара көрінсе,
 Арғымақ шабар тигиліп,
 Алыстан азар сөз келсе,
 Шешен сөйлер сөз қыйып,
 Жомарт жигит той берсе,
 Әлемнен келер журт жыйып.

Әуел баслап ай жүрер,
 Ай соңынан күн жүрер,
 Күн кейнінен, халайық,
 Аспан менен иполасқан,
 Асқар-асқар тау жүрер.
 Ол таулардың кейнінен,

Сарлап аққап салалар,
 Дарьялар толы суу жүрер,
 Ол дарьяны жағалап,
 Бедеулер минген тағалап,
 Таңири берген бай жүрер.
 Ол байларды сағалап,
 Жалтанлап қарап «ағалап»,
 «Қыста көлік болар» деп,
 «Жазда сауып болар» деп,
 «Қысылсақ, қолын берер» деп,
 «Айран-талап берер» деп,
 «Көздин жасын көрер» деп,
 Жарлы пақыр сол жүрер.

Байды қалый демендер,
 Сорап барған адамның,
 Қайтарып қолын қақпаса.
 Бийди қалый демендер,
 Жауға шапқан батырға,
 Жаман атақ тақпаса.
 Ерди қалый демендер,
 Ерлик ислер уағында,
 Сөйлеуге тили келиспей,
 Қызыл тилин тартпаса.
 Бедеуді қалый демендер,
 Енді жеттим дегенде,
 Шалғаяқлап жатпаса.
 Дарьяны қалый демендер,
 Үш ай тоқсан болғанда,
 Пуым шығып қатпаса.

Тыңлаушы құлақ болмаса,
 Айтылған хасыл сөз өлер,
 Ертеде емес ер сөзи,
 Ертеде талай ер өткен,
 Халықтың ғамын көп ойлап,
 Анырап нешше тер өткен,
 Бузакы, елди бүлдирип,
 Тентек пенен тели өткен.

Әруана тууар үлектен,
 Суңқар шығар үйректен,
 Тулпар шығар жүйриктен,
 Өтирик сөзди сөз демен,
 Оқ тийсе де жүректен.
 Сөйлейғойсаң өтирикти,
 Шығағойса анығы,
 Илинерсең ииектен.

Асқар таудың өлгени –
 Басын бултлар басқаны,
 Көктегі булттың өлгени –
 Асалмай таудан қалғаны,
 Ай менен күннің өлгени –
 Еңкейіп барып батқаны,
 Қара жердің өлгени –
 Қар астында қалғаны,
 Ұсыл сөздің өлгени –
 Итибарсыз қалғаны.
 Бул дүньяда өлмесе,
 Жақсының аты өлмейди,
 Алымның хаты өлмейди.

Басын шамап шалғаны –
 Асқар таудың өлгени,
 Асалмай таудан қалғаны –
 Ақша булттың өлгени,
 Еңкейіп барып батқаны –
 Ай менен күннің өлгени,
 Сиресіп муз боп қатқаны –
 Айдың көлдің өлгени,
 Қар астында қалғаны –
 Қара жердің өлгени,
 Жау қолында қалғаны –
 Батыр ердің өлгени,
 Басын қырау шалғаны –
 Епкімердің өлгени,
 Емен деген ағаштың –
 Ийілгени – сынғаны,
 Қызыл жүзлі жигиттің,
 Қызарғаны – өлгени.

Сүрінди деп жолдасым,
 Таслап кетпе жолыңнан,
 Егер ертең жығылсаң,
 Ол да тартар қолыңнан.
 Аспанға қарап оқ атпа,
 Өзіңнің түсер басына,
 Ақылсызды дос тутып,
 Сырыңды айтпа хеп ұақта.
 Әзелден туған ақылсыз,
 Ақиллы болып оңбайды,
 Сұрткен ақыл не болсын,
 Питкен ақыл болмаса.
 Еркелетпе жарымды,
 Еркелетсең жарымды,
 Көзін көрмей қуларсаң,

Қазыұлы терең қарымға.
 Әлле қандай еп етип,
 Қыпса сақлама достыңнан,
 Қонақ асы барыңды,
 Қысылған күни керекли,
 Алар бір достың арыңды.
 Адамзаттын ақылы,
 Аққан дәрья, кен булақ.
 Қайтысыз бенде болмайды,
 Бул бендениң нәпсиси,
 Көз жумғанша тоймайды.
 Қолы көп пенен ежесте,
 Көрсете беріп қырыңды,
 Түсинісшей досыңа,
 Айта берме сырыңды.
 Жақсы болса жолдасың,
 Ол да сениң бір басың,
 Жүйесін тауып сөз айтса,
 Ұзилине қайып бол,
 Атадан қалған нәсият,
 Нәсият сөзди көп тыңлап,
 Тыңда да, сөздің дәмін тат.

Тауға питкен қайыңның,
 Тербелер басы, жел тийсе,
 Тоғайда питкен көкшөплер,
 Ырғалысар, күн тийсе.
 Қайты қулақ әреби ат,
 Семирмес, етке ер тийсе,
 Етиги менен суу кетер,
 Ер қолынан мал кетсе.
 Арбадан үркіп жаман ат,
 Ер салдырмас, жал питсе,
 Қайыры болмас хеш кимге,
 Бийдәулетке мал питсе.
 Таңирден тилеген балларын,
 Тил қайтарар ер жетсе,
 Ажары болмас арыұдың,
 Еки он бес жас өтсе.

Мен, мен едим, мен едим,
 Жасдығымда ер едим,
 Қатарымда нар едим,
 Көп кеңесте бар едим,
 Шабыұға салса, шартамас,
 Шыны тулпар мен едим,
 Тутпай, кеулим таркамас,
 Алғыр суңқар мен едим,
 Суу шаптырап жел тиймес,

Қара кеме мен едим,
Полатыңнан кем емес,
Шымыры дене мен едим.

Әуел-әуел, әуел бастан,
Жақсылардың қылған иси,
Халық аузында болар дәстан,
Дәулет қайтса қадир бастан,
Мәуиж урған гүлли бағын,
Болады екен мазарстан.
Нәсият сөзден баслайын,
Ағаш көркі – жапырақ,
Адам көркі – шүберек.
Өлим өтирик болмайды,
Өлимге де мал керек,
Тириге де мал керек,
Алтын-түмис, абзалың,
Өлгеннен соң не керек?
Тирилик ғамын қылғаның,
Ойланып көриң, досларым,
Еки көзің жумылса,
Жалғанда бар ма қыйғаның?
Бәри де қалар жыйғаның!

Әуел нени жаратты?
Ай менен күнди жаратты,
Ай хәм күнге миясар,
Асманы-көкти жаратты,
Асманы-көкке миясар,
Қара жерди жаратты,
Қара жердің бәнтинен,
Асқар тауды жаратты.
Асманнан селди жаудырып,
Жерден гия көгертті,
Сол гияны жесин деп,
Ғайуанатты жаратты.
Ғайуанатың бийзибан,
Өз басына кетер деп,
Алысын жақын етер деп,
Бир қысым топырақтан,
Адамыйзатты жаратты.
Адамыйзаттың гүлләни,
Бирлигимди билсин деп,
Күдиретиме көнсин деп,
Әзираыйлды жаратты.
Ийманлы бендем кирсин деп,
Сәккиз беҳиш жаратты,
Жаўлан урып жүрсин деп,
Хүрдің қызын жаратты.

Күдиретимди билсин деп,
Гүналы бендем кирсин деп,
Бедени отқа күйсин деп,
Йетти дозақ жаратты.
Халық мусылман болсын деп,
Ислам динин жаратты,
Ол Мухаммет Мустапа,
Бәрше халыққа таратты.
Жасы қайтқан ғаррылар,
Заманы шерик жоралар,
Кимсең өлип, ким қалар,
Өзекли баста өлим бар,
Бийәжелге жүрим бар,
Кимде ығбал, кимде бақ,
Көрермиз енди, яранлар,
Өлериңди билген соң,
Айтысып қалың аллаяр.

Базы-базы, баз күни,
Арыў туўған келинлер,
Тоты қустай сыланып,
Ақ куўдайын ыңыранып,
Отаў тутар гүз күни,
Қымызлы үй – уллы үй,
Дуўбазар дейди сол күни.
Қымызсыз үй – улсыз үй,
Қызғыны болмас жаз күни,
Қызғын түе, ағалар,
Қуўмазар дейди сол күни.
Борансыз таўда қар жаўса,
Қар жаўғандай борамас,
Бедеу атқа оқ тийсе,
Ябыдай болып туўламас.
Жатбауыр жерде ер өлсе,
Ер өлмектен нар өлсе,
Ағайиндей сыйламас,
Бауырын ашып жыламас.

Саўысканның баласы,
Ағынан көпдур қарасы,
Жигит сөйлеп, қыз күлсе,
Шапынап көпдур жилуасы.
Ағала таўда кийик бар,
Ақбоз атқа минип бар,
Онда кеткен кеп қайтар,
Ақ буғақтан сүйип бар.
Ағала таўда кийиксең,
Ақбоз аттан бийиксең,
Наз етип келип ойнасаң,
Көз алдымда күйиксең.

Бунда хаққа қул болғанның,
Сонда жаннет бағы барды,
Бес күн дәуран сүрмегеннің,
Кәкирегінде дағы барды.
Бұлбұл қуш ушар хауаға,
Мәскан етер уяда,
Инанба пәний дүньяға,
Не қылсаң, сорағы барды.
Аспаннан селлер жауғанда,
Көринбей дағлар қалғанда,
Расулулла Мухамметтин,
Минбеге пырағы барды.

Батыр жигит урысар,
Ар-намыс ушын тырысар,
Қорқақты қуўсаң бир күни,
Батыр болып жетисер.
Ерегистен ер өлер,
Өтинишке ел көнер,
Еки сөйлегеннен ел безер.
Сөйле десең бизлерге,
Биз сөйлейик сизлерге,
Кеңесинди кери сал,
Қулағыңды бери сал,
Жасы үлкен ағалар,
Жасы киши инилер!

Жауға шапқан уранлап –
Батырлықтың белгиси,
Қос билегин сыбанған –
Палұанлықтың белгиси.
Сөз маржанын шығарған –
Шешенликтің белгиси,
Бәйгиде алға шыға алған –
Жүйрикликтің белгиси,
Бедеу минип, туу алған –
Жигитликтің белгиси,
Көрип, шықсаң қумардан –
Сулыұлықтың белгиси,
Көңилдин хошы келмеген –
Ғаррылықтың белгиси,
Жанын қыйнап, өлмеген –
Жарлылықтың белгиси,
Өзин-өзи сезбеген –
Жалғызлықтың белгиси,
Өнери алға өрлеген –
Алымлықтың белгиси,
Халықтың ғамын төзлеген –

Сақыйлықтың белгиси,
Тентекти жыйнап жөнлеген –
Хәкимликтің белгиси,
Халықтың кеулин көрмеген –
Қаттылықтың белгиси,
Кәуимге басы енбеген –
Жаманлықтың белгиси,
Аяғын басып жүрмеген –
Төреликтің белгиси,
Көргенлер ансап шөллеген –
Сулыұлықтың белгиси.

Белдеуге бедеу байланса,
Ердин үйи деседи,
Шаңлақта маллар көринсе,
Алласы берген жигиттин,
Байдың үйи деседи.
Берерде кеңес ғаррысы,
Алдым бийик, артым жар,
Жығылып қалсам, бирубар,
Халымнан болғыл хабардар.
Қубла сәри қарасам,
Тәниримиң үйи – Кәзба бар.

Бийдәулеттің белгиси –
Байталын сатып ат етер,
Шайырлықтың белгиси –
Айтысқанын мат етер,
Алжығанның белгиси –
Сақалын отқа күйдирер,
Жаман қыздың белгиси –
Етек жеңин күйдирер,
Жаман улдың белгиси –
Атаға сөзди тийдирип,
Тууысқанды жат етер,
Егиншилик белгиси –
Егин егип, бау етер,
Ақылсыздың белгиси –
Жан қоңсысын жау етер.

Арғымақ аттың белгиси –
Азғана отлап, көп жуусар,
Азамат ердин белгиси –
Азғана сөйлеп, көп тыңлар.
Жарлының жүдеп сасқаны,
Жаллығын қояр гиреуге,
Жигиттин қара басқаны,
Айыбын жабар биреуге.

Жаксы жигиттиң белгиси –
Келген конагына тақ турады,
Жаман жигиттиң белгиси –
«Мен зорман» деп лап урады.

Алақайыс ат минсе –
Қыдырыспаньың белгиси,
Тууры келип дәпинсе –
Жулыспаньың белгиси,
Жалан аяқ, жалаң бас –
Пуқараның белгиси.
Жипек шапан, сәлле бас –
Уламаның белгиси,
Алмас қылыш, әреби ат –
Батырлықтың белгиси,
Күлимсиреп қараған –
Татыулықтың белгиси.

Белдеуде белдеу көринсе,
Бардың үйи деседи,
Қапталда нары көринсе,
Зордың үйи деседи,
Оң жақта отау көринсе,
Ексе егин питпеген,
Мийнети бастан кетпеген,
Ийнине тартқан шапаны,
Дизесине жетпеген,
Сордың үйи деседи.

Көринеди көгерип,
Самарқандтың қаўметі,
Олар хәм жаман болар ма,
Жаксылардың саўбеті.
Жаратыпты бизди хақ,
Сүймеген беңдең болсын так,
Бес-алты сөз сөйлейин,
Қәдирданлар, тыңлап бак.
Достыңнын аты Мухаммет,
Мухаммет деп тек мийнет,
Азғана пеккен мийнетиң,
Биле-билген жигитке,
Бул да бес күн ғаниймет.
Бағда гүлдер пайдады,
Бундай күнлер қайдады?
Сизлер қайда, биз қайда?
Дуз-несийбе айдады.
Атка берсең, арпа бер,
Ғатырлатып шайнайды,
Қызды алсаң тәжиктен,

Кәллеғар туўған баласы,
Жилуалар таслап ойнайды.
Қызды алсаң қазақтан,
Түлкиден ишпик сыйлайды,
Қызды алсаң өзбектен,
Жипек шапан сыйлайды,
Қыз алсаңыз қалпақтан,
Дийдарына тоймайды,
Узақ таңға көз жумбай,
Жилуалар таслап ойнайды.
Еки жақсы бас қосса,
Бири-бирин қыймайды,
Еки жаман бас қосса,
Бир елатқа сыймайды.

Ийттүйнектен қаўын болмас,
Ийт балалап саўын болмас,
Ешкениң жүни аў болмас.
Бек байлаған шешилмес,
Беремен деген қутылмас,
Ойнаңыз да, күлиңиз,
Ойлаңыз да билиңиз,
Бес күн дәўран сүриниз,
Өлгеннен соң, халайық,
Бундай дүнья табылмас.
Хасыдан туўған боя айғыр,
Қуып қулын шайнамас,
Бир ағарған сақалың,
Екі қайтып караймас,
Қараймасын соннан бил,
Қара койдың терисин,
Сабынлап жуўсаң ағармас.
Қара қулан териси,
Қайыс болар, қын болмас,
Үлгисиз тонлар пишилмес,
Үлгисиз тонлар пипилсе,
Бой болар да, сын болмас.
Баўыры шубар Алатаў,
Қар болар да, дақ болмас.
Желлетпей думан арылмас,
Жемсемей қулан басылмас.
Кәп жылқыға суў тиймес,
Аўырыў адам ас сүймес,
Үйректің көбин ғаз сүймес,
Хаўлеки бойдақ қыз сүймес,
«Қас-қабағы тартық» деп,
«Тоныңнын пеші жыртық» деп,
Сол бойдаққа қыз тиймес.
Ойнаңызда, күлиңиз,
Деп-саўлықта, халайық,
Бес күн дәўран сүриниз.

Қыркпа тонның ыссысын,
Жасы қайтқан қарт билер,
Шапшып келген кийикти,
Аңлып жатқан аң билер,
Кимнин жақсы-жаманын,
Халайық билер, халық билер.

Бирим еки болар деп,
Байдың малын көтерме,
Байдың малын көтерсең,
Табаның тайып кетер ме?!
Бағы менен бақшаңды,
Насыбай салған шақшаңды,
Темеки салған қалтанды,
Отын шапқан балтаңды,
Сатып берсең, жетер ме?!

Артқы айылдың батқанын,
Ийеси билмес, ат билер.
Ағайынның азғанын,
Ағайын билмес, жат билер,
Тери тонның ыссысын,
Жасы толған қарт билер.

Көзде жүрген қоңыр ғаз,
Шөл қәдірин билер ме?
Шөлде жүрген гууалақ,
Көл қәдірин билер ме?
Халықты қырған гәззаптар,
Ел қәдірин билер ме?
Жалаңдаған қассаптар,
Мал қәдірин билер ме?
Етик пенен суу кешпеген,
Сал қәдірин билер ме?
Шүлліклеп ағаш екпеген,
Тал қәдірин билер ме?

Бир нәсият айтайын,
Танып қой ата-бабаңды,
Қайман екенін анықла,
Шыққан жериңди, сағаңды.
Тексеріңдер, досларым,
Хадал менен харамды,
Көпшиликте тек отырың,
Сөз сөйлемен мәлаллы,
Пәтиұасыз ағ тағылар,

Сөйлеп жүрмен яланды,
Жолдас болсаң бузыққа,
Тийдирмей қоймас зәлаңды,
Сондайлардан қашық жүриң,
Ашық етип араңды.
Пейлиңизди тарайтпа,
Әдет қылма сараңды,
Сақланыңыз парадан,
Бир пул етер бағаңды.
Үрім-пугағың көп болар,
Хұрмет қылсаң ағаңды,
Зәлел берип ақсатпа,
Қоңсы-қоба, яраңды,
Қымбат бахаң кемийди,
Сыртынан сайма адамды,
Ерден асқан ер болсаң,
Халқыңа корсет мазаңды.
Жақсы болса алғаның,
Адалар қайғы-әрманды,
Умыттырар нәсиятлап,
Шеккен жәбир-жапаңды.
Адам жақсы қылып болмас,
Озалы баста жаманды,
Жасұлкеннің нәсияты,
Шығарар қайғы-қапаңды.
Сарсылдырсаң оңбассаң,
Атаң менен анаңды,
Сууы жоқ деп таслап кетпе,
Тууған мәнзилханаңды.
Өз-өзіңди мақтама,
Пәс тут кеуил қалаңды,
Жастан тәртіпке салың,
Қатының менен балаңды,
Жырақ қылғайсаң, қудайым,
Нахақ дөхмет, жалаңды.

Қумға питкен қуба тал,
Отқа салсаң, жанбайды,
Шөллеп келген жылқы хайуан,
Шелеклеп берсең, қанбайды.
Әкелши, жеңге, қурықты,
Сол асауға салайын,
Инқарым күтип тұрыпты,
Бетинен сүйіп алайын.

Қойды баққан қул болар,
Тезек терген күң болар,
Сыйлайтөр тууған анаңды,
Шын мехрибан шул болар,

Перзентим деп зар жылап,
Арқасын басқан қолан шаш,
Күнлердің күни болғанда,
Күнге қуұратп, жүн болар.

Қалыңда жүрген қасқалдақ,
Қарақусқа жем болар,
Өртенсе көлдин қопасы,
Қайырда жүрген балықлар,
Шағала қусқа жем болар.
Жайлауда жүрген қасқырлар,
Бирин-бири күтеди,
Узап кетсе арасы,
Әрүана түйе гүңиренер,
Бауырында өлсе баласы.
Питпес сөздің жарасы,
Атадан қалған ақ сауыт,
Шыйыршығы пириесе,
Жегдедей болмас панасы.
Жеткиншек жигит ат салса,
«Иним, жолда қалма» деп,
Қайырком болар ағасы,
Дәрьяның сууы азаймас,
Наўпир болса сағасы.

Узайтыу қыйын болар,
Темир кессең, қысқа кес,
Бир керекли буйым болар.
Кийим пишсең, узын пиш,
Болар сенин қәлеуиң,
Сууын баплап қуймасаң,
Шәўле болар палауың.
Тонды кессең, тулып болмас,
Тулыпты кессең, мүлк болмас.

Еки жақсы дос болса,
Бирин-бири қыялмас,
Еки жаман дос болса,
Бир ауылға сыялмас.
Қас жаманға мал питсе,
«Еби менен жыйдым» дер,
Мәнтирсекке ет питсе,
«Шапанға зорға сыйдым» дер,
Қас жаманнан ул туўса,
«Қатарымнан оздым» дер,
Есерсоқ жигит мақтанса,
«Қорғаншаны буздым» дер.
Дүнья деген – сары алтын,
Хәммени де алдаған,

Қабаты қалың кара жер,
Талай ерди жалмаған.
Наўпир болып ағасаң,
Жаслық өмир суў болар,
Телмиресең хәр кимге,
Қартайған өмир уу болар,
Жас кийими гүл болар,
Ғарры кийими тул болар.

Жаман болса алғаның,
Опақтың басы былғанар,
Тәсек-көрпен шан болар,
Ислетен иси қам болар,
Сол халына, батшағар,
Қасын керип, паң болар,
Өтирик-өсек әрбитип,
Урыс-жанжел көп болар,
Татыу туўған ағайиң,
Дауласар да зан қууар.
Жақсы болса алғаның,
Шәллерге питер дақылың,
Егизлей берер акылың,
Бахәр алып, жай тауып,
Толыса берер жақының,
Хәр истиң тауып жүйесин,
Хәр сөзи болар нақылың.
Тауларда болар хасы тас,
Ас көрмейди қара бас,
Көллерде болар алмабас.
Сууларда болар кыйыршық,
Қызларда болар тулымшак,
Жылқыда болар қулыншак,
Байларда болар кен шапшак,
Патшада болар тажы-тақ,
Қадирданлар кулак сал,
Жақсы-жаман өткен шақ,
Өзиңе болар алтын тақ.
Алтын тақтан түскен соң,
Атандай шәгип жатқаның,
Тәниңнен жанын кеткен соң,
Күн шугласы батқаның,
Таптырмайды, халайық,
Әзиз жанның хәмели.

Ханды қудай урарда,
Халқы менен қас болар,
Байды қудай урарда,
Дәулетине мәс болар,
Ерди қудай урарда,
Елиу жасға жас болар.

Хан үстине хан келсе,
Ол да ханның мийнети,
Хан үстине ел келсе,
Ол да ханның дәулеті.
Ханды қудай қарғаса,
Қарашасы менен қас болар,
Байды қудай қарғаса,
Дәулетине мәс болар.

Үстем болса душпаның,
Алдың бийик жар болар,
Жети атасы көргенсиз,
Қызғаншақ, пейли тар болар.
Хадал улдың белгиси –
Атаға қауендер болар,
Аш-арықтың қорғаны,
Аса кеткен ер болар.
Толы болса дәстурханың,
Атың елге дан болар,
Дәстурханың болмаса,
Жабылар түрлі гәремет,
Үсти-басың шаң болар.
Бийдәулетің баласы,
Жарлыдан келип паң болар,
Үстем болған жигитлер,
Өз журтына хан болар,
Абыройлыға бас қосып,
Қал үстине қал болар.
Әдилліктің белли нышаны,
Пайдалы, халыққа заң болар,
Дүз шолыған мергеннің,
Гозлегени аң болар.
Жақсы адам қартайса,
Бир бөлек елге ой болар,
Жаман адам қартайса,
Аузын ашқан жой болар,
Хұжжетли туған жигитлердің,
Жүрген жери той болар,
Бийдәулеттің баласы,
Жүрген жери қапылып,
Басында қайғы, ой болар.
Кеуил – дәрья, терең сай,
Түрлі нәрсе жай болар,
Он сәккиз мың аламның,
Сағасы күн мен ай болар,
Өзенли суудың жағасы,
Қайың менен тал болар,
Шын дослықтың арасы,
Берис пенен ал болар,

Жүйрик аттың абырайы,
Куйрық пенен жал болар,
Жақсы менен бас қоссаң,
Жегенің шекер-пал болар,
Ер жигитке жарасық,
Қыпша бел, сулыұ яр болар.
Аты шыққанды қорламаңдар,
Бир кәрамат бар болар,
Қай нәрсени қорласаң,
Пенде соған зар болар,
Балаң елге бас болса,
Төрт түлигің сай болар.
Қай нәрседен қауип етсең,
Қәтерли душпан сол болар,
Мықлы менен айтыспа,
Жығылсаң да, жықсаң да,
Басыңа үлкен сор болар.
Еңсе тоңның абырайы,
Қамадан питкен жең болар,
Устаз көрген шәкиртлердің,
Жолы саррас кең болар,
Жаман болса алғаның,
Ишиң толы шер болар.

Қырық жигитим, азамағым,
Болмасқа болғыншы болма,
Шақырмаған мерекеге,
Хәргиз барыушы болма,
Жол үстінде сақый өлсе,
Бир пулын алыушы болма.
Хайуанатты шәмен деме,
Изет пенен мийман гөзле,
Келсе, мийманды сөзлеме,
Нәмәртлерди сырлас деме,
Сауаш күни шықсаң майдан,
Онын шаншып, бесин гөзле.

Бәршениң болғай кеули ҳақ,
Сүймеген куллар болсын тақ,
Бес-алты ауыз айтайын,
Бұл жақсылар тыңлап бақ.
Ол алыстан көринген,
Самарқандың қаўметі,
Бұл тойда жақсы болар ма,
Халықлардың шийеті,
Бес-алты ауыз сөйлейин,
Сөйле десең, ағайин,
Жақсылардың хұрметі.
Халыққа айтар нәсиятым –

Болмасқа болғыншы болма,
 Шақырған жерде қадирин бар,
 Қылғынып барғыншы болма.
 Жаксының иси жәннетти,
 Жаманның иси миллетти,
 Бир көрмеге ғанийметти,
 Зер берсе, алғыншы болма.
 Бир жигит отызда болса,
 Урса қазан, гүли солса,
 Улы-қызы жылап қалса,
 Малларын базарға салса,
 Залым патша хүким қылса,
 Арзан деп алғыншы болма.
 Кимнің болса наны, асы,
 Биреу көзи, биреу қасы,
 Жанаса да жақын қонсы,
 Зыян хәм салғыншы болма.
 Бедеу мин, дағдан асарсаң,
 Алғыс ал, ұзақ жасарсаң,
 Нәжасат аяқ басарсаң,
 Биймәхәл жүргінши болма,
 Бийқанағат болма аға,
 Түспесин исиң нәйлажға,
 Беглер құрған үш ағашқа,
 Нахактан барғыншы болма.

Жигиттің басына дәулет қус қонса,
 Көрмеге келбетің хошүрей болса,
 Бойыңа ылайық сәуер ярың болса,
 Душпандарың қара жер мен тең болар.

Жигитке керекдур бир яры-зийба,
 Қалемқаш, қаракөз, бойына рауа,
 Жигиттің қатыны болса бийхая,
 Күн сайын үйінде гауға-жәң болар.

Жаманның, жаксының айырсам парқын,
 Аспан-жер арасы оннан көп жақын,
 Жаман қатын бийзар етер елатын,
 Жақсы жигит қатарынан кем болар.

Жаман қатын еринің айтқанын етпес,
 Сөзини тыңдамас, кеулине жетпес,
 Күн сайын басынан гауғасы кетпес,
 Мәрт жигиттің мұдам халы тәң болар.

Тууысқандай болар көрмеген жатың,
 Дүньяның жүзине жайлатар атың,
 Өмириңди гүллетеди бир жақсы қатын,
 Пазыйлетти жәннет пенен тең болар.

Кеулиндегини қылмағанша,
 Еситиңе келсе қалыс,
 Ели қалса жырақ, алыс,
 Мақсети болса атыс, шабыс,
 Құрт ойынын салмағанша.

Мәртлер үәдесинен таймас,
 Тутынсалар кескир алмас,
 Қыйынлықта кейин қалмас,
 Шыны батыр хеш ойлапбас,
 Жаудан қорықып арын сатпас,
 Кеули оның қарар таппас,
 Жауды жеңип алмағанша.

Жұртты жарып, жауға барып,
 Көрмеген жұртларға дарып,
 Талқанлап жұртын, атқарып,
 Кеулиндегини қылмағанша.

Тулпар миһип, дағдан асып,
 Ғайратынан душпан сасып,
 Айбат шегип, қарсыласып,
 Қайтпай семсер урмағанша.

Жолаушы айтқан сөзге нанып,
 Қайғы хәсиреглерге қалып,
 Сәуер яр ушын сайланып,
 Жанды отқа салмағанша.

Ашылған бағда гүлзарын,
 Күл-талқан қылып қандарын,
 Адалап жолбарыслар сәрдарын,
 Кеули болмас, құрпағанша.

Душпанына қарсыласпай,
 Кимин атып, кимин шапнай,
 Өз халқының кеулин таппай,
 Жол қараған көз моншақтай,
 Халайыққа күлки болар,
 Ууайымсыз болмағанша.

Желтир-желтир жел өссе,
 Ел шууаққа жеталмас,
 Жез қарғылы ғубарлан,
 Жетпейин түлки палалмас,
 Баяғыдай болаалмас.
 Тар құрсақтан оқ тийсе,
 Лапынлар бултта жүзалмас,
 Борансыз таудан қар жауса,

Қар жауғандай борамас,
 Әреби атқа оқ тийсе,
 Ябыдай жатып туұламас,
 Жети атасы бий болған,
 Бийгүна қолды байламас,
 Әуелден қәде көрмеген,
 Истин түрін ойламас.
 Ийт сақласаң сыртланнан,
 Қорадан қойды алдырмас,
 Яқшы менен дос болсаң,
 Өлгенше кеулин қалдырмас,
 Өтерлер басыңнан дәуран,
 Еки айланып келалмас.
 Өтерсең дүнья, өтерсең,
 Бендеңди сарсаң етерсең,
 Яқшы-яман жыйған мал,
 Әжелиң бир күн келгенде,
 Бәрпесин таслап кетерсең.

Жүйрик басқа, ушқыр басқа,
 Шапқан менен шақ болмайды,
 Сыпайы басқа, кербаз басқа,
 Бирине бири бап болмайды.
 Шын хасыл жүйрик болған менен,
 Баз биреулерге бақ қонбайды,
 Биің сөздің бәрін жыйсаң,
 Қанар түе, қап толмайды.
 Кеуил соқыр, көзсіз булақ,
 Еситкен сөз хат болмайды,
 Биреу әнжам, биреу мәнжам,
 Хәмме бирдей деп болмайды.
 Шыйратылған шын жипектей,
 Шын жақсыда кек болмайды,
 Атын сайлап минсе астына,
 Жигит жауға мат болмайды,
 Жал-қуирығы мол болса да,
 Қуры ябы ат болмайды.
 Есил ерлер еңсеп барады,
 Қарындас гамхор аз болғансоң,
 Кеули ашылып шад болмайды.

Жел гир-желтир жел ессе,
 Жел шууакқа жеталмас,
 Томағалы куба тарлан,
 Жетпейин түлки шалалмас,
 Желбезектен оқ тийсе,
 Жер таянбай туралмас,
 Өтириктен сөз болмас,
 Гөне көрпе пахтасын,

Мың сабасаң бөз болмас.
 Ғарры қатын қыз болмас,
 Қыз болса да, наз болмас.
 Сауир кирмей жаз болмас,
 Көли болмай, ғаз болмас,
 Етегин кессең, жең болмас,
 Жең болса да, кең болмас,
 Жақсы менен жаманның,
 Парқын билсең, тең болмас.
 Өзиңнен туұмай, ул болмас,
 Сатып алмай, құл болмас,
 Ақ қалайы пул болмас,
 Сан мың лашкер атланып,
 Сүрдеулеп жүрмей жол болмас.
 Бадхасыл жигит бий болса,
 Аузы айырылмас парадан.
 Жақсы болса ағасы,
 Ининің кеулин қалдырмас,
 Жақсы болса иниси,
 Бийжағдай жерге жумсамас,
 Мына гәпин болмас деп,
 Душпанға сырын алдырмас.
 Жақсы адамда кек болмас,
 Жаман адамда тек болмас,
 Өзи болған жамапды,
 Сирә жақсы деп болмас.
 Ийт териси ий болмас
 Ийт жүнінен жүн болмас,
 Аңлысқан ел – ел болмас,
 Жақсысын жаман сақламас,
 Ешек пенен бир турса
 Бедеу тулпар отламас.
 Жақсы менен дос болсаң,
 Сыртыңнан сирә сөз айтпас,
 Ишінде сумлық сақламас.
 Қарғыс алған жарымас,
 Нақыл-мақал – еки сөз,
 Унамаса халыққа,
 Ядында хеш ким сақламас.

Машақатсыз ис болмас,
 Қары болмай, қыс болмас,
 Томағасыз қус болмас,
 Томағасыз қус болса,
 Талпынар да, аў алмас.
 Қансыз жара сауалмас,
 Сауалар еди ол жара,
 Тәуибине дус болмас.
 Жақсы көрген ағайын,
 Ол үйиңе келгенде,
 Қалса кеули, оңалмас.

Қазылған жер көмилмес,
 Сексен қары ләхәтиң,
 Сени қысар, кен болмас.
 Әзели душпан ел болмас,
 Етекти кессең, жең болмас,
 Қыз баладан ул болмас,
 Сатып алмай, қул болмас,
 Атаңнан жақсы дос болмас,
 Қартайған соң ес болмас.
 Шыбынның көбин таз сүймес,
 Хәўлеки бойдак қыз сүймес,
 Ол сордыға қыз тиймес.
 Желтир-желтир жел ессе,
 Жел шууакқа жеталмас,
 Жетпейин түлки шала алмас,
 Желбезектен оқ тийсе,
 Аққу көлде жүзалмас.
 Жети жерде той болса,
 Жетим астан жарымас,
 Толып қазаны кайнамас,
 Қайнаса да, қойылмас,
 Маңлай терің болмаса,
 Мың шырлай бер, қуралмас.

Жақсы жаман болмайды,
 Жағы қауғап, қарыса да,
 Жаман жақсы болмайды,
 Сонша дууа дарыса да,
 Бақыл сақый болмайды,
 Бақ-байлыққа жарыса да,
 Бадқырнақ хасыл болмайды,
 Анша ақыл дарыса да,
 Хасыл ер масыл болмайды,
 Қалдан кетип қарыса да,
 Қарын суу харам болмайды,
 Қанша шошқа сарыса да.

Киси баласы ул болмас,
 Несийеден күн толмас,
 Жети байрам той болса,
 Жетим бала жарымас,
 Жети қабат тон кийсе де,
 Жетеси жаман көркеймес.

Арғымақ атта сән болмас,
 Қыйылған қайшы қулақсыз,
 Азаматта сән болмас,
 Арты болса туяқсыз.
 Айдын көлде сән болмас,
 Жағасы болса турақсыз,

Асқар тауда сән болмас,
 Бауыры болса булақсыз.
 Ақ кийикте сән болмас,
 Изи болса ылақсыз,
 Дәрьяларда сән болмас,
 Ағысы болса турақсыз.

Арғымақ қарып қалды деп,
 Тай-гунанға бермеңиз,
 Атаның улы жарлы деп,
 Қатардан кем көрмеңиз,
 Жал-қуйрық тез питер деп,
 Ябыдан айғыр қоймаңыз,
 Ябыдан айғыр қойсаңыз,
 Жаман аттың нәслинен,
 Жауға минер ат туумас.
 Жарлылыққа септи деп,
 Байдың қызын алмаңыз,
 Ел басына күн туұса,
 Сондай байдың қызынан,
 Жауға шабар ул туумас.

Шөлистанда сән болмас,
 Суусыз тәнде жан болмас,
 Жерсиз-суусыз жасауға,
 Адамзатта қал болмас,
 Әкеңнен жақсы дос болмас,
 Қартайған соң ес болмас.

Жеткиншектен айырылса,
 Жер таянбай, туралмас,
 Жез қанаты қайрылса,
 Лашын тырна илалмас,
 Ер жолынан адасса,
 Не болғанын билалмас.
 Тауда жүрген ақ марал,
 Таяман деп ойласа,
 Табанлап басар қыядан,
 Еки даүкес даўласса,
 Әдил кеңес береді,
 Ақылы жүйрик бий адам.

Батырман деп ким айтпас?
 Арғы аўылдың тусына,
 Арсыз душпан келгенде,
 Бармаға нәмәрт шыдамас.
 Шеппенмен деп ким айтпас?
 Шеппенлерге қосылып,
 Шеппилмес дау айтқанда,

Айтысып дау шешалмас.
Арыўман деп ким айтпас?
Арыўларды көргенде,
Бетке бағып туралмас.

Арғымақ атта сын болмас,
Азамат ерде мин болмас,
Аңлысқан ер ашыўлы,
Аңлысқан соң ел болмас.
Суңқардан қыран қус болмас,
Қайтармасаң, аў алмас,
Суңқар қонған шынарға,
Жапалақ қус қоналмас.
Халыққа белли қарыўды,
Етекте алып жығалмас,
Басы булақ теңизди,
Кесе белден тыялмас.
Бекире балық бек балық,
Таска тиймей тумсығы,
Нәзеринен ол қайтпас.
Ағын суўдың алды кең,
Қайтып изге оралмас,
Батырдан алсаң бир саўға,
Ол қайтарып сорамас.
Кәмарсыз ул – димарсыз,
Белиңе қуўат болалмас,
Қонақ күтип, тақ турып,
Өлине өрре туралмас.
Қадирдан болар заманлас,
Қадирданның кемеси,
Қара тасты қақ жарған,
Қайтпас күшин қуўыспас.
Аўыздан түсип гәўхар тис,
Жастағыдай болалмас,
Ғайратланып еткен исиң,
Кеўилге сирә унамас,
Жаслық жигер, тасқын күш,
Енди қайтып оралмас.

Шаңлақ болмай, шаң болмас,
Шағала болмай, көл болмас,
Шешен болмай, бий болмас,
Шағына келмей, ер толмас.
Шағламай, жүйрик жуўырмас,
Шағламай жүйрик жуўырса,
Қардан салған қаланы да бузалмас.
Қыс күнинде жаз болмас,
Қартайғанда жас болмас,
Ноктасыз асаў туттырмас,
Бурылмай, арыў өптирмес,

Дүнья излеген жигитке,
Мийнетсиз дүнья туттырмас.
Саўын алсаң, бийе ал,
Тар күниңди тарайтпас,
Көлик алсаң, түйе ал,
Аўыр жүк артсаң, мунайтпас.
Қатын алсаң, арыў ал,
Дүньядан өткен күниңде,
Балалы газдай байпаңлап,
Балларыңды жылатпас.

Елпең-елпең жуўырған,
Ебелек отлап семирген,
Ерлер минген елшең боз,
Еңкейме болар алды оның,
Ашық болар арты оның,
Қысқа болар бели оның.
Ерлер қушқан арыўдың,
Қобаға болар мурны оның,
Қолаң болар шашы оның,
Қәлем қыйған болар қасы оның,
Яры келсе қушыўға,
Салқын-сая бостандай,
Рәхәт болар қойны оның.

Елпең-елпең жуўырған,
Ебелек отлап семирген,
Шалгайдан шаўып, төсте озған,
Ел гүзеткен ерлердиң,
Аттан абзал малы болар ма?
Басқа кийсең, бас көрки,
Батырға саўлат, жас көрки,
Дуўшарласқан күнлерде,
Душпан көзин қыздырған,
Ерлердин дуўлығасынан,
Гоззал кийим болар ма?

Қуры сөзден пайда жоқ,
Айтарға сөз болмаса,
Моллалықтан пайда жоқ,
Көкирегинен ашылған,
Ақылдың кези болмаса.
Көп ақылдан пайда жоқ,
Сабыр-қарары болмаса,
Патшалықтан пайда жоқ,
Пуқарасын дүзеткен,
Әдил нызамы болмаса.
Шешенликтен пайда жоқ,
Кейнинде сөзи қалмаса.

Көп жамгырдан пайда жок,
Жаўдырап шалғын көк өсип,
Куяшлы жазы болмаса,
Сулыўлықтан пайда жок,
Таўланған назы болмаса.

Желе-желе жууырған,
Арғымақ аттан ер қалар,
Итпес, киймес байлардан,
Қора толы мал қалар.
Ап бәриниң бадасы,
Алты болар, бес болар,
Абаданы бир болар,
Абаданы жығылса,
Бассыз қалған аламан,
Ап бәридей улысып,
Изи айланып көр болар.

Түймедей басың болмаса,
Сәўкеле салмақ не пайда?
Қолаң шашың болмаса,
Шашбаў тақпақ не пайда?
Ақ билегин болмаса,
Алты жерден қас қойған,
Билезик салмақ не пайда?
Қуры сөзден пайда жоқ,
Айтарға сөз болмаса,
Моллалықтан пайда жоқ,
Сабыр-ықырары болмаса,
Патпалықтан пайда жоқ,
Ақыл-хуўшы болмаса.
Сақыйлықтың белгиси –
Сорасып барған адамның,
Қайтарып қолын қақпаса,
Батырлықтың белгиси –
Душпаннан тилин тартпаса.

Шағала келмей, жаз болмас,
Шаңқан болмай, боз болмас,
Шағына келмей, ер толмас,
Шаппайын бедеў сыналмас,
Ойланбай сөзлер айтылмас,
Әзелги дуппан ел болмас,
Етекте кессең, жең болмас.
Қумды елесен нан болмас,
Бәхәр болмай жаўын болмас,
Ийттүйнектен қаўын болмас.

Кесе белден байланбағ,
Хәмел етпей сағадан,
Кеседен келип ұзалмас,
Жәрдеми болмай арадан.
Ийт асырасаң сыртлаһнан,
Қойды бермес қорадан,
Мал жыйнасан, қой жыйна,
Қолың кетпес шарадан.

Жалғыз жұлдыз шағырайып,
Бултан шыққан ай болмас,
Барлық бөзди жыйса да,
Бир көйлеклик шайы болмас,
Гилең пәмсиз жыйналып,
Бир ақыллы ер болмас.

Шешенликтен пайда жоқ,
Айтар сөзи болмаса,
Патпалықтан пайда жоқ,
Әдил көзи болмаса,
Көп жаңбырдан пайда жоқ,
Жерге көги болмаса,
Моя жантақтан пайда жоқ,
Малға сөги болмаса,
Көп халықтан пайда жоқ,
Ишінде беги болмаса,
Батырлықтан пайда жоқ,
Душпанға кеги болмаса,
Көп сөзден де пайда жоқ,
Соңында шеги болмаса.

Қызың зәлел келтирер,
Толы журтқа дан болса,
Улың зәлел келтирер,
Жаслайынан пан болса,
Ағаң зәлел келтирер,
Қонсың менен жаў болса,
Иниң зәлел келтирер,
Жүрген жери даў болса.
Балаң болса, шок болсын,
Шок болмаса, жоқ болсын,
Арлы жигит перзенти,
Жаўға атылар оқ болсын.

Хеш ким көзге илмесе,
Ағалықтан пайда жоқ,
Сөз мәниси болмаса,
Даналықтан пайда жоқ,

Тәселлесин бермесе,
Басшылықтан пайда жоқ,
Ағаның тилин алмаса,
Қосшылықтан пайда жоқ,
Кийнинде сөзи қалмаса,
Шешенликтен пайда жоқ,
Елдің арын алмаса,
Көсемликтен пайда жоқ,
Жомартлығы болмаса,
Сақыйлықтан пайда жоқ,
Арада жәнжел орнаса,
Жақынлықтан пайда жоқ.

Жаратқан жаббар ийемнің,
Оның бендеси болса,
Хан хәзиреттей алымның,
Сәуерге үмметі болса.
Хәсен менен Хүсеннің,
Оқырға кітабы болса,
Бийбипатма пиримнің,
Қолларға пири болса.
Айдаў ата, Алаў шыйық,
Алар қылұетте болса,
Кербалада Қасым шайық,
Олар хәм сәўбетте болса,
Қырық шилтен ғайып еренлер,
Бариси хызметте болса.
Әреби нардай түркирер,
Мойнында ялы болса,
Хәр гия гүлдей ашылар,
Басында дәнеси болса.
Сары шымшық бұлбұл болар,
Тилинде сәнасы болса,
Ылайдан соққан қылсүүрет,
Ол да бир күн дәрпенер,
Көксінде жаны болса,
Бендеси барар бейишке,
Көкиректе ийманы болса.

Бөрик ал десе, бас алма,
Ақыл айтар досың бар,
Билимліден қалған бурынғы,
Айтылып жүрген нақыл бар.
Сүйкімсіз болып көринип,
Халыққа тентек атанба,
Көп ишинде шошаңлап,
Болмас иске асылып,
Жууыра берме баққанға.
Бир сынаған жаманды,
Еки қайта сынама,

Сынамай кеўлиң тына ма?
Жылқының бәри бир жылқы,
Сүйекке питкен күш болса,
Шабысынан тына ма?
Зор болған менен каракус,
Қайтармасаң, аң алалмас.

Жақсы болса алғаның,
Мурадыңа жетерсең,
Көргенсиз болса алғаның,
Жылай-жылай өтерсең.
Қайқы болса тийгениң,
Қайырға барып батқаның,
Жамыларға нәрсе жоқ,
Сабанға кирип жатқаның.

Бол, бол киси, бол киси,
Болмақ керек ер киси,
Болар ердин белгиси –
Боласы иске еринбес,
Болмас исте көринбес,
Болмағыр сөзди сөйлемес,
Бостан-босқа бүлинбес.
Болымы насаз жигитте,
Бой болар да, ой болмас,
Бойын дүзеп, мәс болып,
Болғысы күнин ойламас,
Босқа өткизер өмирин,
Бозда ойнауын қоялмас.

Шөпти гия дейдилер,
Басында дәнеси болса,
Хожаны хожа дейдилер,
Дәстурханда асы болса,
Қызларды қыз дейдилер,
Зұлпи, қыйқаш қашы болса,
Дананы дана дейдилер,
Данышпан басы болса,
Туұрыны туұры дейдилер,
Сөзинің ырасы болса,
Көп жасаған дейдилер,
Теберик жасы болса.

Бул дүнья өтер, көшпели,
Бәрле басынан кешпели,
Буйырған асын иппели,
Буйрықлы сахаты болса.

Жигиттин солдур мураты:
Жылаулаған дүлдүл аты,
Жәмиясы хәм жегжаты,
Жал-қуйрық, қанаты болса.

Күннің айлауын ай алар,
Күликтің орнын тай алар,
Киси хәр жерден жай алар,
Күллибап санаты болса.

Бул дүньяда болса исиң,
Тәңирим салған беҳингитиң,
Қапысын жапқан еместі.
Еки Ахмет мурсал өтсе,
Үмметим деп жылап өтсе,
Будар-әм жалған еместі.
Гәп мәнисин билгенге,
Бурынғы өткен шайықтан,
Хеш бир сөз қалған еместі.
Ғаңқылдаған ақ қобыз,
Жубы емес, тақ қобыз,
Шала-шала, досларым,
Қолларым талған еместі.

Бул дүньяда не айып?
Сәлемсиз кирген айып,
Сораўсыз ишкен айып,
Ойласықсыз шешкен айып,
Рұқсатсыз кескен айып,
Ұақытсыз өшкен айып,
Биймезгил көшкен айып,
Келсе егер биймезгил,
Көпеден бир қалендер-сайыл,
Апшы сөз айтып оларға,
Намысына тийген айып.
Хақ болып ант ишкен айып,
Өкпелеп ағайын-тууғанға,
Нахактан жабылған жалаға,
Ойласпай қатын, балаға,
Ылағып кетсе – ол айып.
Сөзлер сөздің мәнисин,
Аңғармай жетик мәнисин,
Сөйлей берген сол айып.
Дос кеўлине жеталмай,
Досты таслап кеталмай,
Әўере болып ортада,
Албырап турса, сол айып.

Белгили мекан дүзалмай,
Қонақ қадирын билалмай,
Ел қадирын есапқа алмай,
Қаңғырып жүрсе, сол айып.
Өз шамасын байқамай,
Көтере алмас шокмарға,
Жабыса берсе жарбаңлап,
Күлкі болса халыққа,
Әўере болған – сол айып.
Опалы үәдесинен тайып,
Өсек сөзди халыққа жайып,
Ар-намысты аяққа басып,
Сөз тасыған – сол айып.

Әўели Алла не еткен,
Әлемге жарық нурды еткен,
Нурдың шарапаты менен,
Жети қат көк пен жерди еткен.
Жерден алып топырақ,
Адамзатты дореткен,
Жолдасы оның болсын деп,
Бендем өсип-өнсин деп,
Жолдасқа хаял дореткен.
Қай ұақлары болса да,
Патшалы байтақ ел өткен,
Арқасында ерлердің,
Мал жайып, шаруа күнелткен.
Алпыс үшке келгенше,
Алланың досты Мухаммед,
Бендем деп зарлап, бул өткен.
Зулпықарын суұырған,
Еретискен душпанның,
Заманасын қуұырған,
Қапыда бир қул өлтирип,
Хәзирети Әлий Шер өткен.
Жақынлатып сөйлесем,
Адай деген халықтан,
Бекет деген пир өткен,
Табын деген халықтан,
Асаў Барақ бул өткен,
Әўлийе өлмес дер едим,
Қарақалпақтың елинен,
Қутлы ийшан деген пир өткен,
Түркмен деген елаттан,
Мақгумқулы бул өткен.

Батыр менен сөйлесем,
«Қол басқарып, жаў женип,
Найза урып, оқ гөзеп,
Ортаға атты салдым» дер.

Байлар менен сөйлессен,
 Қонақ келип тумлы-тустан,
 Даңқын етип өзи дәстан,
 Мал семизин сойдым, дер.
 Байдың қызы мақтанса,
 «Атамның үйі – алтын тақ,
 Алдымда болды бал, қаймақ,
 Хәйкел-түрме, өңір моншақ,
 Барбаз ушын тақтым» дер,
 «Небир ғошшақ жигитти,
 От жаққып етип қойдым» дер.
 «Жарыға берип жипекти,
 Келеплетип қойдым» дер.
 «Ушыға менен жипекти,
 Парша тон менен ишикти,
 Күнлигиме кийдим» дер,
 «Мақпалдан болып шығауым,
 Бир армансыз болдым» дер.

Белдеуде бедеу көрінсе,
 Ердин үйі деседи,
 Қәтепте нары бар болса,
 Бардың үйі деседи,
 Оң жақта отау көрінсе,
 Улдың үйі деседи,
 Шеп жақта отау көрінсе,
 Узақ болса, сорары,
 Жақын болса, барары,
 Барып келсе, базары,
 Улдайын болған күнінде,
 Қарар көзі қаншымақ,
 Қарағай бармақ, жез тырнақ,
 Қыздың үйі деседи.
 Көк жалаулы көрінсе,
 Атпай, шаппай майырылған,
 Жалғызынан айырылған,
 Азалар кийген күнінде,
 Тулдардың үйі деседи.
 Жар түбінде, беглерім,
 Жарты ылашық көрінсе,
 Ексе, егин питпеген,
 Мийнети бастан кетпеген,
 Жаздайғы тапқан табысы,
 Салғырты менен, халайық,
 Жегенине жетпеген,
 Ийвине тартқан шекпени,
 Дизесинен өтпеген,
 Сорлардың үйі деседи.
 Жоқшылық жаман дәрт екен,
 Мәрт көкейін кеседи,
 Ер жигиттің қолында,

Тоғыз түлік мал болса,
 Ғазийне толы пул болса,
 Айттырса бермес арыұды,
 Күн көрмеген сулыұды,
 Алсалар болар деседи.
 Отыз жасы толғанда,
 Құлағы сира шыңдамас,
 Түртіп-түртіп сөз айтсаң,
 Сөз мәнісін аңдамас,
 Жақсы-жаман таңдамас,
 Бийхууда өткен өмири,
 Аўсарлар болар деседи.

Ийтелги қус мақтанса,
 «Ийтсиз қоян алдым» дер,
 Батыр жигит мақтанса,
 «Ортаға атты салдым» дер,
 «Туұын шаншып шықтым» дер,
 «Душпаннап өш алдым» дер,
 Есер жигит мақтанса,
 «Мерекеге бардым» дер,
 «Төбелести салдым» дер,
 «Келтек пенен керилип,
 Журттың басын жардым» дер,
 «Мен-мен деген жигиттің,
 Жағасынан алдым» дер,
 «Мерекенің ишінде,
 Бир теңгелик қылдым» дер.

Жауынлы күні көп жүрме,
 Жанбауыры тайғакты,
 Ақмақларға сыр айтпа,
 Өз басыңа болар айғакты,
 Сыйласықлы қарындас,
 Хәм қарындас, хәм жолдас,
 Сыйласпаған қарындас,
 Күнлердин-күні келгенде,
 Барып турған болар қас.

Жар басына қонбаныз,
 Дауыл турса, үй кетер,
 Жатқа сырың айтпаңыз,
 Жала менен бас кетер.
 Жаман болса жолдасың,
 Душпаныңа мат етер,
 Жақсы болса жолдасың,
 Айрылмасқа серт етер.
 Ийт жууыртып қус салсаң,
 Кийген тоның түлки етер,

Сыпайы сырын билдирмес,
Әсте ғана бүлк етер.
Жаманға айтқан жақсы сөз,
Мәнисине түсинбей,
Өз алдына гүр етер,
Нәсият сөзиң бос кетер.

Ерлерде еки сөз болмас,
Жақсыда қайғы, кек болмас.
Қоян жүрек қорқақты,
Оны батыр деп болмас.

Хәр ким елинде жақсы,
Бақа көлинде жақсы,
Жылан шөлинде жақсы,
Қаладан алған ақ сүрме,
Қызлардың көзінде жақсы.
Қайшы қулақ бедеулер,
Бағырдың астында жақсы,
Уңғысы пәрең ақ найза,
Батырдың дәстинде жақсы.
Бети сепкил, жаман қатын,
Пәренже ишінде жақсы,
Хийұадан келген қос түрме,
Қызлардың белинде жақсы,
Оны бууған қыз жууанлар,
Бийсақал алдында жақсы.
Көп сөз қуранда жақсы,
Намаз ийманда жақсы,
Қатым еткен қураңий сөз,
Молланың дилинде жақсы,
Шийрин-шийрин сөйлемек,
Дананың тилинде жақсы.

Бир минбеге боз жақсы,
Тоя жеген жасықтан,
Бир тислеген май жақсы,
Қыйырға питкен қайыңнап,
Қатара өскен тал жақсы,
Бийәдеп өскеп жигиттеп,
Көп жасаған қарт жақсы.
Арын сатқан ақмаққа,
«Бер» дегеннен, «ал» жақсы,
Бәйги алмаған бедеуден,
Жабағы жүнли тай жақсы.
Паяны жоқ бахыттан,
Жадырап шыққан күн жақсы,
Жарасықсыз паршадан,
Бойына шак тон жақсы.

Бекире ойнар ақдарья,
Журт жыйналып бөгесе,
Ағысынан тоқтамас,
Жақсы менен дос болсан,
Сыртыңнан жүрип датламас,
Қыяметлик дос болған,
Қатар-қурбы жоралар,
Ишінде сумлық сақламас.
Елин сүйген хәр адам,
Хәммесине бирдей боп,
Атайинди жақламағ,
Боласынлы жигитлер,
Көрсетип жипек минезин,
Хеш биреуді боқламас.
Мәрт адамлар мәрт болар,
Қәтесин алып мойнына,
Хеш уақыт өзін ақламас,
«Баяғыда сен заңғар,
Кеуилиме тийдин» деп,
Хеш бир гийне сақламас.

Жақсы адамда кек болмас,
Жаман адам тек болмас,
Өзи жаман болғанды,
Сира жақсы деп болмас.
Жанылыскан ел – ел болмас,
Жақсыны жаман деп болмас.
Ешек пенен бир турса,
Бедеу, тулпар отламас,
Бекире ойнар ақ теңиз,
Журт жыйналып бөгесе,
Ағысынан тоқтамас.
Алғыс алған арымас,
Қарғыс алған жарымас,
Нақья-мақал еки сөз,
Унамаса халыққа,
Аузында хеш ким сақламас.

Жақсы адамның белгиси –
Басы жауда қалса да,
Жолдасы ушын жан берер,
Еки жүзли, ел бузғыш,
Еп пенен қанша күн көрер?
Қәдирли болсан халқыңа,
Басыңда келип бақ қонар,
Ақыллы адам аздырмас,
Аузында сөзи сақ болар,
Айтқан сөзи ұғымлы,

Сөз бойына шак болар,
Көкиреги кен, хак болар.
Араласып жүрмесе,
Ағайиниң жат болар,
Пейли менен биймаза,
Берекетиң паң болар.
Тураксыз адам белгиси –
Кууанғаны бәрха даў болар,
Өнерлинин белгиси –
Отырған жерин гүл қылар.

Жаксыдан сайлап ат миниң,
Қашса, қууып жеткендей,
Зұлпиқар болсын қылышың,
Урса кесип өткендей,
Жаксыдан сайлап дос тутын,
Сорасаң, жұмысың питкендей.
Арыўдан сайлап қыз алын,
Мийманға хызмет еткендей,
Қатын алсаң арыўды ал,
Арыўдан сайлап сулыўды ал,
Жаман қатын алғаның –
Бир бәлеге қалғанын.
Бәдхасылдан қыз алсаң,
Өзиң өлип кеткенде,
Келмеске сапар еткенде,
Үйине мийман келгенде,
«Кел мийман» деп қошламас,
Жүгирип атын усламас,
Төрге төсек тасламас,
Толгырып табақ салалмас.
Және тағы, беглерим,
Бәдхасылдан ул туўса,
Еки адам урысып,
Ол алдына келгенде,
Төрелик оған бералмас.

Жақсылар гүлди солдырмас,
Жаманлар хасла ондырмас,
Түсимпаз болса төреси,
Әлпайымлап сөз айтып,
Хартиз сағын сындырмас.
Қардың сууы қандырмас,
Ағын суулар болмаса,
Душпан отың жандырмас,
Ақыллы болса каналас,
Каналасын көп болса,
Душпан саған баталмас.
Малды баққан попанын,

Мал ийеси болаалмас,
Жолың түсип барғанда,
Қонақ асы соялмас,
Алдына бас қоялмас,
Хатте өзи бийшара,
Қампайып қарны тоялмас,
Еки-үш жыл болса да,
Гиреўли сыйын алаалмас.
Қазансыз үй болмас,
Қазансыз үйде күй болмас,
Үйрек, ғазсыз кел болмас,
Усамаса төл болмас.

Мингениңди «жаман» деме,
Жылаўын қаксан жүргенде,
Алғаныңды «жаман» деме,
Иззет пенен мийман күткенде.
Жаксы менен дос болсан,
Басына күнлер туўғанда,
«Достым» деп жылап барғанда,
Жаксы сөзин бир айтып,
Қапа бир кеўлин шадлайды.
Жаман менен дос болсан,
Басыңа саўда түскенде,
«Достым» деп жылап барғанда,
«Қарасы жуғар маған» деп,
Қайрыла берип карайды,
Үстиртин ҳалың сораиды,
Күлип, алдың орайды,
Жорта күлип, кеңкилдеп,
Өзинин басын корғайды,
Майлы тил менен алдайды.

Ийт сақласаң сыртланнан,
Қойды бермес корадан,
Жаман менен дос болсаң,
Пыпығың болса, «пып» дейди,
Ийтин болса, «жит» дейди,
«Жакынласпа, көш» дейди,
Қол кетпейди жағадан,
Бийақылдан бий болса,
Аузы кетпес парадан.
Сөз сөйлеген жигиттиң,
Тилинде дейди шекери,
Ел қыдырған жигиттиң,
Тоқсаннан көп нөкери.
Қырық ешекке жүк болар,
Бир жаманның маккары.

Арғымақты жаман деп,
Буұданды қайдан табарсаң?
Ағайынди жаман деп,
Туұғанды қайдан табарсаң?
Ақ сабанды жаман деп?
Шөпти қайдан табарсаң?
Бар дүньяңды жаман деп,
Көпти қайдан табарсаң?
Жырауларды жаман деп,
Гәпти қайдан табарсаң?

Атасы жаман қандайды?
Камақтағы малдайды.
Енеси жаман қандайды?
Дәрьяға салған салдайды.

Әй, яраңлар, мусымандар,
Айлана бермес бул дәуран,
Жалғаншы екеш дүньяда,
Бар ма өлимнен жаман?
Қатарлы өскен қариялар,
Жигерли өскен жоралар,
Жолдасынан айырылған,
Қыя шөлде адасар,
Қайырдан ушқан ақша қуу,
Қайырлы жерге жарасар,
Хаұадан ушқан аласар,
Әл хаұаға миясар.
Жигитке қосбау жарасар,
Қызларға шашбау жарасар,
Сәуқелеси жалтылдап,
Бир-бирине қарасар.
Өлимге жылау жарасар,
Тойға жырау жарасар,
Ғаңкылдаған ақ қобыз,
Азасыз елге жарасар.

Еки жақсы бас қосса,
Қыл өтпейди арадан,
Еки жаман бас қосса,
Күнде жәнжел, күнде дау,
Қол кетпейди жағадан,
Мурап пенен дос болсаң,
Басың кетпес таяқтан.
Алым менен дос болсаң,
Кеулинде болар жубаныш,
Залым менен дос болсаң,
Кеулинде болар былғаныс.

Жалғыз таудың бауырына,
Нешпе кийик балалар,
Аталмаған бийдәулет,
Бийжағдай жерден жаралар,
Жарадар болған енеғар,
Бир қуұрайды паналар,
Паналы болған жәниұар,
Бир көзинен жас ағар,
Бир көзинен қан ағар.

Жел-жел есер, жел есер,
Егизлей берсе, төл өсер,
Еңбеклей жүре ер өсер.
Сағасы булақ суу тасар,
Тәрбия менен гүл өсер,
Сөйлеу менен тил өсер,
Қайтқан малда қайыр бар,
Кесимли пулда өсим бар,
Қайырлы болса, пул өсер.
Жақсы ердің белгиси –
Әдеп пенен сөйлесер.
Әдил сөзге не қарыу?
Жақсы сөзге не жетер?
Иззет-хүрмет тоқлықта.
Ашыу – араз, ақыл – дос,
Ашыу-араз жоқлықта,
Ашыуың қанша келсе де,
Ақылды ашыу жеңсе де,
Өзиңнен зорға соқлықпа.
Барар жериң бир болсын,
Хәр нәрседе сын болсын,
Жаманлардың санынан,
Жақсы нәрсе мың болсын,
Питпесе де буйымың,
Айтар сөзиң аз болсын.

Хаұадан ушқан аласар,
Бир-бирине миясар,
Қатар өскен қариялар,
Кетериңди билген соң,
Айтысыңыз аллияр.
Қайырдан ушқан куба ғаз,
Әл хаұада шуұласар,
Көлден ушқан ақша қуу,
Айдынлы көлге жарасар,
Әдиүлеген ақ бесиклер,
Аналыққа жарасар,
Тау қаңбақлы, жантақлы,
Түйели елге жарасар.

Көк орайлы көк шалғын,
Жылқылы елге жарасар,
Шешенлер даўға жарасар,
Улларға тойлар жарасар,
Жигитшилик желең өткенде,
Бастан мийнет еткенде,
Ғарға адым жер муң болып,
Қараша көзден нур тайып,
Ғаррылар жолдан адасар.

Порлы-порлы, порлы таў,
Уйқыламасаң, қабақ жаў,
Ишпей жүрсең, тамақ жаў,
Арық атқа қамшы жаў,
Жыртық үйге тамшы жаў,
Урысқақ болса, улын жаў,
Керискек болса, келин жаў,
Сүйкеншек болса, түйең жаў,
Түйең менен бийеңди,
Алып кетсе, жийен жаў.

Иззет пенен мийманды күт,
Зайыбыңды жаман деме,
Хаялыңа гийне қылып,
«Бар иззетим тамам» деме,
«Тек те мениң жетеди ғой,
Үй ишине шамам» деме,
Тек өзиңди дана есаплап,
Өзгелерди сабан деме,
Жалғыз өзиң жақсы болып,
Басқаларды жаман деме.

Қара таўға нур жаўса,
Қар жаўғандай борамас,
Қапаланса кеуилиң,
Әламды шалқып орамас,
Қайыр-сақауатсыздың,
Тапқанын Қудайым қурамас,
Барымтасы көп адам,
Хал-жайыңды сорамас.
Желтир-желтир жел ессе,
Ел шууаққа жеталмас,
Жез қанаты қайрылса,
Лашын қуып илалмас,
Жез қарғылы куб тарлан,
Жетилмей түлки шалалмас,
Жеткиншектен айырылған,

Жер таянбай туралмас,
Не боларын алдында,
Ғапыл бенде билалмас.
Басыңнан өтсе дәураның,
Айланып екки келалмас,
Қарар көзден нур тайса,
Алға шаўып желалмас,
Жесир-жетимнің малын,
Хеш бир жерде ел алмас,
Көргенсиздің баласы,
«Хош болғай» деп тил алмас.
Қара қулан териси,
Қайыс болар, қын болмас.
Үлгисіз тон пишилсе,
Бой болар да, сын болмас.
Еки яқшы бас қосса,
Бир-бирини қыялмас,
Еки жаман бас қосса,
От басына сыялмас.
Озал баста бәд аўыз,
Қартайып, тилин тыялмас,
Зыят болса мәртебең,
Қоңсы-қобаң көралмас.
Ата тилин алмағанның,
Талабы сира оралмас,
Қатарына бас қосып,
Шалқып дәуран суралмас,
Жаман атың бир кепсе,
Хеш жерде арзаң соралмас,
Жәрдем жетпей арадан,
Кеседен келип уралмас.
Арғымақ атқа оқ тийсе,
Ябыдай жатып тууламас,
Бұрыннан жоллар көрмеген,
Истиң соңын ойламас.
Бир нышана көрсетпей,
Қәсийетің аңланбас,
Зулымлықтың нышаны,
Жалынғанда балқымас.
Атадан алтау тууғанның,
Атқан оғы жоғалмас,
Адамзаттың ақмағы,
Келген бағын аңламас.
Қушигинде таланған,
Тодып-тасып шағламас,
Қандай қолы келсе де,
Быламығы қойылмас.
Жарым туўса озалдан,
Ержеткенде саўалмас,
Аласардың баласын,
Мың жыл қайтар, аў алмас,

Жастан аўызланбаса,
Ержеткенде қауалмас,
Аўызбирликли елди,
Кеседен келип жаў алмас.

Желтир, желтир жел есер,
Желден жүйрик не десер,
Жел тосыққа тосылмас,
Жемсемей қудан басылмас,
Желсиз думан тарамас,
Жерлеп ушқан тарлан қус,
Жез қанаттан қайырылса,
Жетип бир қоян адалмас.

Сабы сынған балтадай,
Сылтылдаған жигирма бес,
Қызды көрсе, қайырылып,
Қылпылдаған жигирма бес,
Жылғадан аққан суулардай,
Жылтылдаған жигирма бес.
Елдің кейни жатқанда,
Тәрези, Үркер батқанда,
Қызлы үйди жағалап,
Тың-тыңлаған жигирма бес,
Шийдің түбин тырмалап,
Тур-турлаған жигирма бес.
Қыстың күни қырауда,
Қылтыңлаған жигирма бес,
Жаздың күни жауында,
Сылпылдаған жигирма бес.
Тезек терген тоқалдан,
Алғыс алған жигирма бес,
Төрде отырған кемпирден,
Қарғыс алған жигирма бес,
Жапсардағы жеңгеден,
Жууап алған жигирма бес.
Жар жағалай жүгирсе,
Жайын үрккен жигирма бес,
Өкше тирей жууырса,
Жер ойылған жигирма бес.
Келиншеклер қызығып,
Иши күйген жигирма бес,
Жипек шапан желбегей,
Қызлар сүйген жигирма бес.
Елде тойлар болғанда,
Тилла дәген көтерип,
Хызмет қылған жигирма бес,
Қыдырып келген қызлардан,
Тал шыбықтай буралтып,

Қәделер алған жигирма бес.
Астына бедеу ат минип,
Хасылдан сайлап тон кийип,
Қатарының ишінде,
Шалқып өткен жигирма бес.
Қызлы үйге барғанда,
Айтар сөзин айталмай,
Я үйине қайталмай,
Бир терлеген жигирма бес.
Ерекке отау қурдырып,
Тал шыбықтай буралтып,
Жипек шашын ораптып,
Дәуранлар сүрген жигирма бес.
Бедеулер шөлде желер ме?
Бийәжел бенде өлер ме?
Бир кеткен соң жигирма бес,
Айланып еки келер ме?!
Келмеслигин соннан бил,
Хә демей келер отыз бес,
Қоныраулы найза қолға алып,
Сарыжайдай толғанып,
Мал қыдырған отыз бес.
Садаққа салған жебедей,
Саудыраған қырық бес,
Қырық беске келгенде,
Бәрше адамыйзатта,
Толысар дейди ақыл-ес.
Муннан арман өткен соң,
Еңди келер елиу бес,
Елиу беске барғанда,
Қәдимгидей болмас баяғың,
Мақтанған менен ояғың.
Муннан арман өткенде,
Еңди келди алтмыш бес,
Алтмыш беске барғанда,
Сүйеулер болар таяғың,
Көзіңнің алды буддырар,
Жақындағың қулдырар,
Сүдигардан жүргенде,
Қағысып кетер аяғың,
Қартаймаған қаяғың?!
Муннан да арман өткенде,
Алдыңнан шығар жетпис бес,
Жетпис беске барғанда,
Рауаж болмас қылған ис,
Саудырап қалар гәухар тис,
Бурынғыдай бойыңда,
Болмас қууат, қалмас күш,
Жүзиңде қалмас рәушаның,
Қалмай төкилер дәнданың,
Қартаймаған қаяғың?!

Сол уақтында, беглерим,
 Жаман болса алғаның,
 Қағып төсек салғаның,
 Кире берип бир түртер,
 «Ары отыр, азған» деп,
 Шыға берип бир түртер,
 «Исиң сениң жаман» деп.
 Мына сөзди еситип,
 Жылап жатар ишимиз,
 Басыңызға келгенде,
 Үлкениң қалмай, кишиниз.
 Буннан арман өткенде,
 Және келер сексен бес,
 Сексен беске барғанда,
 Харамы болса перзентиң,
 «Келмеди ме өлим?» деп,
 «От басында отырған,
 Бул гаррыны көриң» деп,
 Мына сөзди еситип,
 Қызыл тилиң қыялмай,
 Көзиңнің жасын тыялмай,
 Алыста кеткен қызыңның,
 Белдеп қууат кеткен соң,
 Ол изинен баралмай,
 Перзентиң жаман болған соң,
 Өзиннен болған баланың,
 Ошағына сыялмай,
 Таслайын ба отқа деп,
 Бир жаныңды қыялмай,
 Перзентиң жаман болған соң,
 Келинің жүрер жыйырылып,
 Халыңнан сорар ки сиң жоқ,
 Аўзыңда жалғыз тисиң жоқ,
 Өз үйиңде жатарсаң,
 Бир мүйеште ийирилип.
 Буннан арман өткен соң,
 Келди ғой мине тоқсан бес,
 Тоқсан беси қурысын,
 Қурысын демей, не дейин,
 Өтер болды өмирим,
 Жалғаншыда болып хеш,
 Ақырсында айланып,
 Әрманда кеткен тоқсан бес.

Жетпис бес жасқа келгенде,
 Жылыұы болмас қойынның,
 Қызығы болмас ойынның,
 Қарыұы болмас бойыңның.
 Жасайман деп саўлықта,
 Меннен қалған мийұа деп,
 Жатып алып төсекте,

Көз тигерсең жәўтеңлеп,
 Ақлық пенен шаўлыққа.
 Жаманлардан сөз алма,
 Ғаррылай қыз алғаның,
 Көп бәлеге қалғаның,
 Даңқы шықпас атыңның,
 Ойнас гутар қатының,
 Белиңнен димар кеткенде,
 «Гәплериң хеш жақпас» деп,
 «Аўзыңды жап, қақбас» деп,
 Хәр сөзинди қақпалаған,
 Сөзи болар салтының.
 Қартайғанда қыз алсаң,
 Қызың менен гетелес,
 «Ғаррыны қудай атты» деп,
 Күлки қылар көшелес,
 Хаял алсаң, қатар ал,
 Жасы болсын өкшелес,
 Жупласып өскен кемпириң,
 Сен қартайған ұағында,
 Сөзинди елеп-өкшемес.
 Қартайып, жаслай қыз алсаң,
 Өлтениңде жыламас,
 Таза жай менен гөне жай,
 Екеуи теңдей қуламас.

Хәй, яранлар-яранлар,
 Яр излетен жигирма бес,
 Еки аўылдың арасын,
 Араз еткен жигирма бес,
 Бугаўсыз өскен буўданды,
 Пыр-пырлатқан жигирма бес.
 Тыным таппай түн болса,
 Тың-тыңлаған жигирма бес,
 Шырт уйқыда жатқанда,
 Тур-турлаған жигирма бес,
 Көрген аўды жаздырмай,
 Қағып алған жигирма бес.
 Көшкен елдің кейнинен,
 Қуўалаған жигирма бес,
 Қыз-келиншек тез келсе,
 Қыңыртықлап қуры кетпей,
 Қыңқылдаған жигирма бес.
 Айдын көлдің ақ қуўын,
 Атып алған жигирма бес,
 Алтақтаға асылып,
 Айхайлаған жигирма бес.
 Тыныш турмай саў басын,
 Сатып алған жигирма бес,
 Сабы сынған балтадай,

Сыттылдаған жигирма бес,
 Қызыл көрсе қайырылып,
 Қылпылдаған жигирма бес.
 Қызықлы күнди қыздырған,
 Темир торды буздырған,
 Қызлы ауылды көргенде,
 Булаңдаған жигирма бес,
 Тұлки қуған тазыдай,
 Сылаңдаған жигирма бес.
 Хинжи тисли арыұды,
 Жылұалар менен барыұлы,
 Сулыұды сүйген жигирма бес,
 Қызыл шүберек көринсе,
 Қыял еткен жигирма бес,
 Питиұаны буздырып,
 Зыян еткен жигирма бес.
 Асқар таұды асыұға,
 Әрман еткен жигирма бес,
 Қанжығаға бас байлап,
 Олимди жеңген жигирма бес.
 Ерекке отаұ қондырып,
 Тал шыбықтай буралтып,
 Жипек шашын оралтып,
 Дәуранлар сүрген жигирма бес.

Қызыл ауылды көргенде,
 Қыйпаңдаған жигирма бес.
 Өтирик айтып, уұ жалап,
 Сыйпаңдаған жигирма бес.
 Арыұ қызды көргенде,
 Ауып қалған жигирма бес,
 Қыз көринсе көзине,
 Қауып қалған жигирма бес.
 Аралаған ауылды,
 Көп танылған жигирма бес,
 Жеңгесине қызлардың,
 Көп жалынған жигирма бес,
 Ғажырланып гүйекке,
 Тана қосқан жигирма бес.
 Урылардай қызлардың,
 Алдын тосқан жигирма бес,
 Қызды көрсе, қыйпаңлап,
 Кетер болған жигирма бес,
 Ақылынан айрылып,
 Есер болған жигирма бес.

Ебелек отқа жанар ма?
 Жеңгесин алған оңар ма?
 Арыұлар сайлап қыз алған,

Таң уйқыға қанар ма?
 Тамырынан солмаса,
 Жасыл терек жанар ма?
 Жақсы менен жаманның,
 Жаратқанда жаны бар,
 Жақсы да сөзге қанар ма?
 Жаманды жанға санама,
 Егер қылсаң жақсылық,
 Бәламанлап сөз айтып,
 Қолын салар жағана.

Алла, Алла, Алла айтқан,
 Хақтың ядын көп айтқан,
 Аялы қолда талпынтқан,
 Қанатлыға қақтырмай,
 Тумсықлыға шоқытпай,
 Туяқлыға тептирмей,
 Етекките елентпей,
 Жағалыға тилентпей,
 Қәуендерин, ғамқорын.
 Ата дәркар жигитке.
 Ол атаға миясар,
 Аязлы күни айланған,
 Бултлы күни буралған,
 Тар құрсағын кеңейткен,
 Тас булағын ериткен,
 Түнде турып оялған,
 Музлы бесик таянған,
 Аялы қолдан май берген,
 Ак төсинен жай берген,
 Ана дәркар жигитке.
 Ол анаға мияссар,
 Алыста болсаң, сорарын,
 Жақында болсаң, барарын,
 Жау жағыңның қаласы,
 Жел жағыңның панасы,
 Асқар тауың, мийрибаның,
 Аға дәркар жигитке.
 Ол ағаға миясар,
 Таласып емшек емискен,
 Тай-қулындай тебискен,
 Адасқанда кенескен,
 Узақ жолға кеткенде,
 Келместей сапар еткенде,
 Изиңде бозлап қалмаққа,
 Душпаннан кегин алмаққа,
 Дизгененнің қууаты,
 Белгененнің мәдети,
 Хәм қуйрығың, қанатың,
 Еки көзиңнің рәушаны,

Асқар тауың – айбатың,
 Ини дәркар жигитке.
 Тауда болар гаргыл тас,
 Ағарлар көзден селли жас,
 Тар қолтықтан оқ тийсе,
 Сүйеу болар қарындас,
 Алладан күн-түн тилеген,
 Уядашы, сиңлиси,
 Ғәрип нашар, муңлысы,
 Сиңли дәркар жигитке.
 Бул дүньялық сырласың,
 Қыяметлик жолдасың,
 Ақ қарағай, мөлдир көз,
 Керете бармақ, аршын төс,
 Он төрт жасар, жез бууынлы,
 Нар текедей керилген,
 Басарына еринген,
 Ишкен асы бүлкілдеп,
 Тамағынан көринген,
 Шашлары бестен өрилген,
 Қайрыла берип наз еткен,
 Балалы ғаздай парұаз еткен,
 Ал, қойныңа киргенде,
 Қыс тоқсанды жаз еткен,
 Ап-апнақ, жупқа додақлы,
 Узын бойлы, кең құшақлы,
 Шашбауы толы шашақлы,
 Шашағы толы моншақлы,
 Бүлдіршин шубар көйлекли,
 Бүлкілдескен жүрекли,
 Сәүгил яр дәркар жигитке.
 Ол сәүгилге миясар,
 Алсаң әлиң талдырған,
 Өпсең, мийриң қандырған,
 Адамзаттың мийуасы,
 Есікке мийман келгенде,
 Атын күтип бағламаққа,
 Мийманға хызмет қылмаққа,
 Еккі көзіннің рәушаны,
 Асқар тауың, айбатың,
 Белиңде күш, ғайратың,
 Перзент дәркар жигитке.

Әуел бастан, беглерим,
 Дәулет дәркар жигитке,
 Сол дәулетке миясар,
 Хүммет дәркар жигитке,
 Ал хүмметке миясар,
 Жүз жигирма жас берген,
 Тәрбиялап, ас берген,

Қойны толы қуранлы,
 Аузы толы ийманлы,
 Тәсбиғ айтып Аллаға,
 Шамы-сәхәр жылаған,
 Ата дәркар жигитке.
 Сол атаға миясар,
 Сүт тилесе, пал берген,
 Пал тилесе, май берген,
 Тар курсақтан жай берген,
 Алақанда талпынған,
 Қорғасындай балқытқан,
 Қатарының ишінде,
 Жайтаңлатып шалқытқан,
 Мүшкидей ийисин аңқытқан,
 Қублагәхін меҳрибан,
 Ана дәркар жигитке.
 Ол анаға миясар,
 Өр жағыңның қаласы,
 Шеп жағыңның панасы,
 Асқар тауың, айбатың,
 Аға дәркар жигитке.
 Сол ағаға миясар,
 Алыс жолға кеткенде,
 Келер мезгил жеткенде,
 Ғәрибим деп жыларға,
 Қара шашы жайыулы,
 Ақ жүзге пәнже қойыулы,
 Алыста болса сорарың,
 Барсаң-келсең, базарың,
 Екі көзіннің рәушаны,
 Бір емшекті емискен,
 Тар курсақта тебискен,
 Жауар куда рәхмети,
 Сиңли дәркар жигитке.
 Ол сиңлиге миясар,
 Ақ маңлай, бадам қабақлы,
 Пистеден юпқа додақлы,
 Бурыла берип наз еткен,
 Егер енсең қойнына,
 Қыс күнлерди жаз еткен,
 Балалы ғаздай парұаз еткен,
 Ол қарақаш, мөлдир көз,
 Хазары йоқ, шийрин сөз,
 Керме қашлы, боға көз,
 Сәүгил дәркар жигитке.
 Ол сәүгилге миясар,
 Көтерсең, әлиң талдырған,
 Өпсең, мийриң қандырған,
 Екі көздің рәушаны,
 Ал, белиңнің мәдети,
 Дизгененнің қууаты,

Бул дүньяның жемиси,
Перзент дәркар жигитке.
Сол перзентке миясар,
Қыямет күни толганда,
Қудадан хәмир болганда,
Сағыр болса перзентиң,
Зүрият дәркар жигитке.

Бул дүньяға шыққанда,
Сүйенериң, қорғаның,
Жаўға шабар тарланың,
Есигиңниң айбаты,
Гөрүғлыдай айбатлы,
Ата дәркар жигитке.
Сол атаға миясар,
Суу тилесең, сүт берген,
Сүт тилесең, пал берген,
Ана дәркар жигитке.
Сол анаға миясар,
Жел жағыңның панасы,
Жау жағыңның қаласы,
Аскар таўдай айбатлы,
Аға дәркар жигитке.
Сол ағаға миясар,
Хәм қанағың, қуйрығың,
Еки көзиңниң рәушаны,
Шаршаған жерде дем алмас,
Ини дәркар жигитке.
Сол иниге миясар,
Алыста болса, барарың,
Жақында болса, сорарың,
Көрмей, болмас қарарың,
Қаналас туўған нашарың,
Сиңли дәркар жигитке.
Сол сиңлиге миясар,
Ақ маңлай, бадам қабақлы,
Писте мурың, додақлы,
Шашбаўлары шашақлы,
Шашағы голған моншақлы,
Узын бойлы, кең қушақлы,
Дәл бойына жарасқан,
Сәўгил яр дәркар жигитке.
Сол сәўгилге миясар,
Алсаң, қолың талдырған,
Өпсең, мийрин қандырған,
Мийман келсе күткендей,
Жуўырып атын тутқандай,
Адамзаттың мийўасы,
Зүряд дәркар жигитке.

Бул дүньяның қызығы,
Ушып өткен қус пенен тең,
Опасыз болса дәўраның,
Уйқыда көрген түс пенен тең,
Атадан мийрас ақылың,
Дуўры айтқан мақулың,
Анық болған ис пенен тең.
Жаманнан көрген қорлығың,
Душпаннан көрген күш пепен тең,
Жомарт жигит бай менен тең,
Шешен жигит дүр менен тең,
Ақылы жоқ жамаплар,
Мын болса да, бир менен тең.
Билимнен сабақ алсаңыз,
Баҳасы жоқ гәзийне,
Алтын, гүмис, зер менен тең.
Уўайымшыл адамлар,
Алды туйық жар менен тең,
Ата-ананың ақылы,
Даңғыл гүзар жол менен тең.
Жаманға айтқан ақылың,
Елекке қуйған суў менен тең,
Шешендер айтқан нақылың,
Қулағына кирмейди,
Соғып өткен жел менен тең.

Жақсының сөзи жанлайды,
Жаманның сөзи қандайды?
Намарт туўған жигитлер,
Хақыйқат сөзге инанбайды.
Ақыллы адам сөз айтса,
Кимниң мийри қанбайды?
Жегеси жаман жигитлер,
Жылаңдай шағып сөйлесе,
Кимниң иппи жанбайды?
Көсер басты кессе де,
Мәрт жигит сөзден танбайды.
Енди шалдым дегенде,
Аң алмаған тазыны,
Даланың сум түлкиси,
Қуйрығын былғап алдайды.
Еки жаман қосылса,
Суудан шыққан салдайды,
Ладанларға сөз айтсаң,
Ақылыңды алмайды,
Жақсы менен дос болсаң,
Кеўлиңе кир салмайды,
Жаман менен дос болсаң,
Өткен иске қууанып,
Бир иси оңлы болмайды,

Баяғы истин кейнинен,
 Өле өлтенге қалмайды.
 Сарымайдан бир тойсаң,
 Басыңа ис түскенде,
 Неме күн аш жүрсен де,
 Жүрегін хеш талмайды.
 Жақсы менен жаманның,
 Кеули бирдей болмайды,
 Жети атасы көрегенли,
 Истин соғын ойлайды,
 Жети атасы көргенсиз,
 Гүнасыз қол байлайды.
 Жаманның еткен исине,
 Кеулиң сира толмайды,
 Жаманның түссен қолына,
 Ол өлтирмен қоймайды,
 Жаныңды жаман қыйнайды.
 Дуғымды гууған март жигит,
 Ел шегине жау келсе,
 Қанасына сыймайды,
 Қорқак жигит жау көрмей,
 Көзіннің жасын тыймайды,
 Затында болса бир нарсе,
 Тентек шоқмар жыйнайды.
 Жаман менен дос болсаң,
 Аяқтап шалып ойнайды,
 Ақыллыға сөз айтсаң,
 Сөз мәнісін анлайды,
 Соғиңди жақсы тыңлайды,
 Әдепсиялик қылмайды,
 Еки жақсы дос болса,
 Душпанның иши қайнайды.

Қара бир кара таулардың,
 Қары кетсе басынан,
 Қағы қалар деседи,
 Азамат ердің қолынан,
 Бағы тайған күнінде,
 Тек шықпаған тәниңде,
 Жаны қалар деседи.
 Жоқшылық жаман дәрт дейди,
 Март көкейін кеседи,
 Мына келген жоқшылық,
 Жомарт ердің халайық,
 Қолын байлар деуши еди.

Қара-қара таулардан,
 Қаршыға ушар құнғыйып,
 Сүйир-сүйир төбеден,
 Сүйлинлер ушар сымпыйып.

Жүйрик деген жәниұар,
 Алдында қара көрипсе,
 Төрт аяғы бауырында,
 Басына күнлер гууғанда,
 Булар хәм ушар сымпыйып.

Қараман деген бир ағаш,
 Қайың деген және ағаш,
 Шақасына шөп жыйнап,
 Уя салар суңқар құс,
 Суңқардан дәулет тайған соң,
 Ғарға басар уясын.

Патша болсаң, қараңлар,
 Рәшид пенен Қарунға,
 Бай болсаңлар, қараңлар,
 Қайырсыз өткен қаруанға,
 Илимпаз болсаң қараңлар,
 Әплатун деген алымға,
 Көрип жолдас болмаңлар,
 Әдалатсыз залымға,
 Билимпаз көрсең, жол сораң,
 Ладанман деп гартынба.

Қул болсаңлар, қараңлар,
 Еркін өскеп Аязға,
 Алым болсаң қараңлар,
 Әплатун жазған баязға.
 Жақсылық исле дүньяға,
 Алғыслар келер гүмансыз,
 Залым болса кимде-ким,
 Болар екен иймансыз.

Шийрин-шекер сөйлемекти,
 Таңлайдағы тил келтирер,
 Сол бир саздың намасын,
 Бес пәнжели қол келтирер,
 Бир нәмарттен базарға,
 Аманат қоссаң «ким билип атыр» деп,
 Көбин жеп, азын келтирер,
 Алыстағы ауыр жүкті,
 Қатарда нар келтирер.
 Ерди намыс өлтирер,
 Қоянды қамыс өлтирер,
 Кемпирди тыр-тыр өлтирер,
 Сөз мәнісін билмегенлер,
 Өзине кейис келтирер.

Сөз мәнісін билмеген,
Сөзди өзине келтирер,
Гүл мәнісін билмеген,
Шақасына зил келтирер.
Жигиттің серли болғаны,
Ғабырыспай жүрсе жолынан,
Ашыу – душпан, ақыл – дос,
Бәленің бәри тилинен.
Бир күни питип, жазылар,
Дарыған тыйық жарасы,
Тил жарасы – өмирлик,
Ядыңнан шықпас ызасы.
Сөзиңди сөйле абайлап,
Сөзден шығар ашшылық,
Қайыр етсең биреуіге,
Изи болар жақсылық.

Ер қадирин ким билер,
Басыңа ислер түспесе?
Жоқ қадирин ким билер,
Керекли жерде таппаса?
Қорлағанын ким билер,
Қорығып жәбир шекпесе?
Тууысқан қадирин ким билер,
Қайғы түсіп басына,
Жалғыз өзи жатпаса,
Қадири болмас тууысқан,
Жеккелик дәмин татпаса?!

Суу қадирин ким билсин,
Суу сап келип қанбаса?
От қадирин ким билсин,
Тонғанды жылытып жанбаса?
Ас қадирин ким билсин,
Анықлап қарны тоймаса?
Ат қадирин ким билсин,
Бир айлық жолға бармаса?
Жер қадирин ким билсин,
Көгине малын жаймаса?
Тон қадирин ким билсин,
Қыраулы қыста тонбаса?
Ер қадирин ким билсин,
Жаудан айырып алмаса?
Ерлігін ердин ким билер,
Артыңда сөзи қалмаса?!

Суу қадирин ким билсин,
Суу сап келип қанбаса?
От қадирин ким билсин,

Сууыққа тоңып көрмесе?
Нан қадирин ким билсин,
Қарны ашып көрмесе?
Ат қадирин ким билсин,
Жолларда қалып жүрмесе?
Жер қадирин ким билсин,
Көгине малын жаймаса?
Ел қадирин ким билсин,
Басынан дәулет таймаса?
Ер қадирин ким билсин,
Жаудан айырып алмаса?
Гүл қадирин ким билсин,
Әңдийшеси болмаса?
Өмир қадирин ким билсин,
Қәсте болып қалмаса?
Арыу қадирин ким билсин,
Жолыңда жылап қалмаса?
Дос қадирин ким билсин,
Дәртине шерик болмаса?!

Ас қадирин ким билсин,
Асап бир дәмин татпаса?
Ат қадирин ким билсин,
Асыудан асыу аспаса?
Суу қадирин ким билсин,
Суу сағаң шөлди баспаса?
Сууат қадирин ким билсин,
Сылдырап ағып жатпаса?
Елат қадирин ким билсин,
Ериулік салтын тутпаса?
Елият қадирин ким билсин,
Ерлердин даңқын айтпаса?

Киси мен киси тең бе?
Шийки менен писи тең бе?
Кисиден киси артық,
Шийкиден писи артық.
Келистирмей соққан түмистеп,
Келистирип соққан мыс артық,
Тат арбаға шүй керек,
Қас тентекке мин керек,
Үлкен үйге не керек,
Кипкене үйге сол керек.

Байды қудай урғаны –
Дәулетине мәс болғаны.
Ханды қудай урғаны –
Қараша менен қас болғаны.

Бийди қудай урғаны –
 Берместен пара алғаны.
 Ғаррыны қудай атқаны –
 Анлығы ас болар,
 Ерди қудай атқаны –
 Жау келгенде жатқаны,
 Бийди қудай атқаны –
 Ели-халкын сатқаны,
 Күнди қудай атқаны –
 Жүзин думан басқаны,
 Атты қудай атқаны –
 Төрт аяқлап жатқаны.

Қулак салың, досларым,
 Қозғайын сөзимнің басын,
 Ақыл менен нақылдың,
 Қурал еткен басқоспасын,
 Алдыңызға салайын,
 Ана тилдің ағласың,
 Басын қурап халқымның,
 Гап тыңдатыу – ықласым,
 Көрсетейин термелеп,
 Илинген ири-жобасын,
 «Ақылдың түби – тек жүрмек»,
 Деген сөздің сағасын.
 Сөзлеринен белгили,
 Адамыйзаттың данасы,
 Сөз тымсалы айырады,
 Ағы менен қарасын.
 Қайың менен тал болар,
 Өзенли суудың жағасы,
 Атқан оғын жойылмайды,
 Хәркимнің болса ағасы,
 Шыбын шелли кәр етпейди,
 Дулпанлардың табасы,
 Аш-жарлының хеш ұакта,
 Соралмас жәбири-жапасы.
 Мысыр шәхәр өзине,
 Хәркимнің пақыр-панасы,
 Ишінде болады дейди,
 Адамыйзаттың аласы,
 Шын достыңнан айырар,
 Шуғылдың наһақ жаласы,
 Қулак салған яранлар,
 Бар ма сөзимнің шаласы?!
 Еки дүньяда қабыл,
 Шын пендениң тобасы,
 Алғыс алған ерлердің,
 Абадан еки дүньясы,
 Өлетуғын ауырыудың,

Тапылмас еми-дауасы.
 Орны толмас нәрсе жоқ,
 Питпейди кеуил жарасы,
 Енбеклиге жолығады,
 Жоқ жерден түрли баласы.
 Жақсыдан тийер шарапат,
 Жаманның жуғар қарасы,
 Тәубе, тәзим, ықырар,
 Ийманның қорған-қорасы,
 Сүйеу болар хәркимнің,
 Заманлас қатар жорасы,
 Толы болып көмилмейди,
 Аш пақырдың урасы,
 Сырынды халыққа паш етер,
 Нәкас болса жолдасы.
 Ата-анасын сыйлаған,
 Асқан ердің ағласы,
 Ата-анасын қорлағанлар,
 Адамыйзаттың оңбасы.
 Қус ушалмас ушан тау,
 Кара жерлердің тулғасы,
 Жасыүлкенди сыйлағанлар,
 Болады қатарының басы.
 Ата-анасын қууантқан,
 Абадан еки дүньясы,
 Мийман болсаң, хәз бермейди,
 Ақмақ, адамзаттың насы,
 Журт жылатқан ерлердің,
 Толы болмайды дорбасы.
 Балығы мол, шарасы йоқ,
 Айдынлы көлдің копасы,
 Жетимнің хақын жеменлер,
 Тегин кетпейди шубхасы.
 Аса ұактыхошлықтың,
 Кейнинен келер қапасы,
 Умыт болады кепикпей,
 Хақтың жәбири-жапасы,
 Хәр бәлеге дус қылады,
 Қатынның бийопасы,
 Бағың тайған ұағында,
 Қоңсы яңлы көп билинбес,
 Сенин менен баяғы,
 Сүрген сәури-сапасы.
 Адамыйзатқа түспесин,
 Патшаның қәхәр қуяшы,
 Бузылмағай биймезгил,
 Адамыйзаттың уясы,
 Кепил болмаң, яранлар,
 Саудада қалар сау басын,
 Ойлап көрсем, усындай,
 Залели менен пайдасы.

Бир нешшени хор етер,
 Бир нешшени зор етер,
 Замана, сениң ағысын,
 Ақыл-естен айырып,
 Лал еткендей нағысын,
 Қатарға басым теңдерер,
 Дарып кетсе жағысын.
 Ийни келген жеринде,
 Баладан бетер камысын,
 Тийип кетсе ул етер,
 Толқынын менен қағысын,
 Алдандырар уақтында,
 Түрли-түрли табысын.
 Ақыл болсаң, заманға ер,
 Жүрер жолыңды аңласаң,
 Заманаға ере алсаң,
 Қатарыңның зорысаң,
 Заманнан тысқары болсаң,
 Қатарыңның хорысаң.
 Абырайың болса елиңе,
 Өз журтыңның ханысаң,
 Өнериң болса қолыңда,
 Қатарыңның алдысаң.
 Жигит қалый болмайды,
 Жүрер соқпағы менен,
 Отырар орнын таныса,
 Адамзатта ес болмайды,
 Жасы жетип қарыса.
 Арғымақта сын болмайды,
 Күши кетип харыса,
 Әмиүдәрья харам болмас,
 Нешше ийтлер сарыса,
 Жаман адам жақсы болмайды,
 Нешше Қыдыр дарыса.

Күнликшиге күн қайғы,
 Жолаушыға жол қайғы,
 Балықшыға ау қайғы,
 Берекети жоқ елге,
 Күнде урыс, дау қайғы.

Ат басына күн туўса,
 Суўлығы менен суў ишпер,
 Ер басына күн туўса,
 Етиги менен суў кешпер,
 Жалғыз ерге күн туўса,
 Басынан кетпес дәрдесер,
 Жылай-жылай үни өшпер.

Жекке шыққан үйинен,
 Басына күнлер туўғанда,
 Қолы кетпес бүйиринен.

Балығы болмаған көли қурсын,
 Кийиги болмаған шәли қурсын,
 Күнде жәнжел, күнде дау,
 Бийи болмаған ели қурсын.
 Елге жақпаған кәсиби қурсын,
 Бала жатпаған бесиги қурсын,
 Дуньядағы ең жаман нәрсе,
 Адам кирмеген есиги қурсын.
 Бир минсен де жорға мин,
 Бүлкилдесин бүйрегин,
 Бир уртласаң да май уртла,
 Гилкилдесин жүрегин.

Халайықлар, пахим ет аны,
 Адамгерлик жолын таны,
 Сәлем алып, сәлем берген,
 Даналықтың бир нышаны.
 Асқынламаң, хәй, адамзат,
 Колдан бер қайыр-сақауат,
 Ғарры көрсе сәлем берер,
 Түп-тийкары шын хасылзат.
 Ойлансаңыз, адамыйзат,
 Сөз сөйлемең мәлаллы,
 Уайран егер залалы,
 Жасулыны сыйлайды,
 Жигитлердин шын халалы.
 Шақырығыңа келмейди,
 Нан қойсаң, оннан жемейди,
 Сәлем берсең үндемейди,
 Адамзаттың оңбағаны.
 Сарсылдырады сағаңды,
 Билмейди уллыңды, ағаңды,
 Асылып, жыртады жағаңды,
 Адамыйзаттың оңбағаны.
 Ойламайды саз-сананды,
 Билмейди уллы, ағаңды,
 Арзанлатады бағаңды,
 Жигиттин қудай қарғағаны.

Баян етсем әуел бастан,
 Сын тапарсаң қонсыластан,
 Басыңыздан дәулет тайса,
 Тепкилейди тумлы-тустан.
 Гәхи оннан, гәхи муннан,

Ҳасыл өнер нағыз дәннен,
 Кәспи-кәрим қосық айтыу,
 Қурап-сурап ялған-шыннан.
 Кеулим жүйрик, қайнап-йошқан,
 Гелле қатғы қара тастан,
 Ақылы бар душпан жақсы,
 Ақылы жоқ, ақмақ достан.
 Бөнде не өткермес бастан,
 Нақыл қалған: «Ауырыу астан»,
 Қашық отырғаның жақсы,
 Қәдириң билмес қарындастан.
 Кетер бул дүньяға келген,
 Қулақ салыңдар зейни илген,
 Гаулап турған дозақ жақсы,
 Жоқшылықта өткен күннен.
 Ар үстінде кешің жаннан,
 Хәр ұақ тартынбаңлар соннан,
 Сыйласықлы тамыр жақсы,
 Сыйласпаған тууысканнан.
 Кетер бул дүньяға келген,
 Қулақ салыңдар зейни илген,
 Қалын питкен тоғай жақсы,
 Бирлиги жоқ қалың елден.
 Алдым жары жылдан-жылдан,
 Шүкир сөна өткен күннен,
 Қашық отырғаның жақсы,
 Сыйласпаған ағайыннен.
 Алжаспаңыз гууры жолдан,
 Жырақ сақланың шуғылдан,
 Тилсиз өскен хайуан яқшы,
 Әдепсиз өскен уғылдан.
 Инанбаңлар, көрмей көз бен,
 Нәсият ешитиң бизден,
 Майданда өлген ийт жақсы,
 Мерекедә бийжай сөзден.

Қыял етип байқасам,
 Шығады хәр түрли дәстан,
 Көрмеген жер бурында,
 Көринеди зимистан.
 Перзенти жоқ сорлының,
 Иргеси болар шөлистан,
 Саадатлы улың болса,
 Үйиң бәрха гулистан.
 Еки кеуил бир болса,
 Ушқыр қаршыға қустан,
 Ладанға дус келсе гәуҳар,
 Зыят көрмейди мыстан.
 Ұәдеси көп наймытқа,
 Жолдас болмаңлар билкастан,

Қам өсирмең балларыңды,
 Әдеп үйретиңдер жастан.
 Адамзаттың ладаны,
 Айланып шықпайды қостан,
 Араға түссе бир шуғыл,
 Айырады сүйген достан.
 Басыңа ис түскенде,
 Кеңес сораңлар басшыдан,
 Ақыл-дана бир мәрт жақсы,
 Сапасы жоқ мың қосшыдан.
 Қандай қәте табасаң,
 Тыңлағанлар, усыдан?!

Хеш ұақта кеули шад болмайды,
 Кеуил алалмаған ердин,
 Жақсылық тәмесин күтпең,
 Жаманлық шықпаған ерден.
 Бир нешшеге беглик жетер,
 Гүзар жолдан хәрким өтер,
 Қотқудалық аулақ кетер,
 Жақсы сөз шықпаған ерден.
 Тууысқанға сөзиң өтпес,
 Жаман сөз ядыңнан кетпес,
 Мақсетли әрманың литпес,
 Кеулиң жараспаған ерден.
 Туурылықтың жолын гөзлең,
 Қадалдан жыйна, ырас сөзлең,
 Хәсла ойнап гүдер үзбең,
 Ықырары тууры ерден.
 Женилтең ауыр тасыңды,
 Қапа қылман жолдасыңды,
 Көрсетпең хәргиз басыңды,
 Шақырмаған мерекедә.
 Еримейди, бауыры тас,
 Азғырыушы белли қаллаш,
 Нәсиятым – жаманнан қаш,
 Жүрегине салар зерде.
 Дини бузық, сөзи ашшы,
 Боламайды елге басшы,
 Бир қуйрықсыз көпек яқшы,
 Нәсият тыңламаған ерден.

Бир нәсият айтайың,
 Қулағың салыңдар бул гәпке,
 Жалтаң болмаң, жалақламаң,
 Орынсыз жерден дәме етпең,
 Суғанақлық, мақтаншақлық,
 Шуғыллықты кәр етпең,
 Хәмдам болмаң, бас қоспаң,
 Хәсли бузық нәлетке.

Ойласаңыз, яранлар,
 Дүньяның туткасы – мәртти,
 Акмақ болса перзентин,
 Ипиңе жағады дәртти,
 Толы болса дәстурханың,
 Дуушар қылады кәраматты.
 Жигит болсаң хадалый,
 Хызмет қыл тууған елатқа,
 Қайыр-сақауатлы адам,
 Мегзейди мийұалы бағқа.
 Ел шетине жау келсе,
 Қашып жүрип басың бақпа,
 Қашып жүрип басың бақсаң,
 Нахақтан түсесең отқа.
 Айрылмастай достыңның,
 Сырын пап етпеңиз жатқа,
 Ақмақлықтың бир нышаны –
 Қулақ салмайды нәсиятқа.
 Күшли болар кийеси,
 Бууаз мақлуқты атпа,
 Өнип-өскен мәканыңды,
 Пулына қызығып сатпа.
 Кемлик келер хәр жерде,
 Басыңды қоспа зыятқа,
 Азаматқа басыңды қоссаң,
 Жеткереди бир мақсатқа,
 Көрмедикке жолдас болсаң,
 Жағады түрли ғараматқа.

Жолдас болсаң жақсыға,
 Үлпет болма, бас қоспа,
 Тақмақшы, сөзи ашшыға.
 Жигиттің жаман сөзлисін,
 Жолдас қылма қасыңа,
 Сыр-сыпатың аңласа,
 Қурық салады басыңа.
 Жолдан қалып отырма,
 Нәмәрттің писпес асына,
 Қыяметлик достыңның,
 Жеркенбе жарлы, ашына.
 Жаман атың бир кепсе,
 Жантаспас адам қасыңа,
 Жойылмайды, тат баспайды,
 Алтын аяқтың астында.
 Жигит болсаң дуғымлы,
 Жүрер жолыңды аршыла,
 Жақсы болса сәуер яр,
 Қыялың ушқыр қаршыға.
 Тириликте сыйласпай,
 Өлгеннен соң байсыма,

«Қатарымның алдыман,
 Күшлимен» деп тасыма.
 Таудан ауыр салмағы бар,
 Хәрким өзинің тасына,
 Андағыны мында айтып,
 Мәлелли сөзди тасыма,
 Қыяметлик қоңсыңды,
 Азап берип қасыма.
 Жигит тасар дәрьядай,
 Жигирма бес жасында,
 Қыялы шарлар әлемди,
 Қыз голса жигирма жасына.
 Питетугын жәнжелдин,
 Жақсы келер қасына,
 Қыйын исиң түспесін,
 Адамзаттың басына.
 Өрман болар ийт тийсе,
 Писип турған асыңа,
 Қатты-қайырым сөз айтпа,
 Камал тапқан досына.
 Перзентгиң ақмақ ладаны,
 Ар келтирер пуштыңа,
 Насаз бенен дос болсаң,
 Табағойса қолайыңды,
 Сабан тығады постыңа.

Бай болғанға мақтанба,
 Байлығың бир күн жоқ болар,
 Батырман деп мақтанба,
 Хаслың бенде болған соң,
 Ажалың жалғыз оқ болар.
 Байлығынан не көрген,
 Бурынғы өткен Қарун бай,
 Жер жутып, берген жазасың,
 Жер астына түскен соң,
 Мал-мүлки алған мазасың.
 «Сулыұман» деп мақтанба,
 Судыұлығы кимнен кем,
 Ақыллы, уллы Юсуптің,
 Басынан бахты тайған күн,
 Төрт тыйын болған бахасы.

Уллы истиң басына,
 Жақсы келер қасына,
 Келген дәулет, мол бахыт,
 Қарамас ғарры-жасына.
 Садық жолдас ырысың,
 Тил тийгизбе досыңа.
 Айрымлар жалған дос болып,

Шәрик болар асыңа,
 Дәүлетің қайтқан күнінде,
 Жоламайды қасыңа,
 Ҳәмме саған ағайын,
 Дәүлет қонса басыңа.
 Бахтың жүрген күнлерде,
 Яр-достыңның кеулин бақ,
 Ең жақсысын сайлап тап.
 Жақсы достын болмаса,
 Ер жигиттің басынан,
 Бахты тайған күнлерде,
 Сәбан тығар постына.

«Билегимде күшим бар,
 Батырман» деп мақтанба,
 «Батырлықтан қайғысыз,
 Жатырман» деп мақтанба,
 «Бахыт қонып басыма,
 Үлкейдим» деп мақтанба,
 «Дүнья жыйып үйіме,
 Көркейдим» деп мақтанба,
 Ауыстырып дүньяңды,
 Койғанына мақтанба,
 Қыдырып барып қонсыңа,
 Тойғаныңа мақтанба,
 «Телек толы үйімде,
 Дәнім бар» деп мақтанба,
 «Кийимім пүтин ийнімде,
 Сәнім бар» деп мақтанба,
 Гүә қылып хасаңды,
 «Шайықпан» деп мақтанба,
 «Мойнымдағы гүнамнан,
 Айықпан» деп мақтанба,
 Бир көрпени жаңалап,
 «Көркейдим» деп мақтанба,
 Қырық ағары гөш байлап,
 «Қампайдым» деп мақтанба.
 Көп мақтанған болмайды,
 Сөздің дұрысын айтқанда,
 Не қылады, халайық,
 Мақтаншақ тидін тартқанда?!»

«Жүйрикпен» деп мақтанба,
 «Жүйрикпен» деп мақтансаң,
 Узын жолдың үстінде,
 Қуырығы менен ойнаған,
 Қуба тазы тап болар,
 Алма мойын сом үйрек,
 Көтерілип Едилден,

Көлди таслап қырға ұпса,
 Тарлан қусқа тап болар.
 Елеусіз қулан шубырса,
 Етеули оққа тап болар,
 Түнди түре қараған,
 Не мүшкілге жараған,
 Дилесін бүгіп суу ишкен,
 Биймезгил жылқы жуусаса,
 Аш қасқырға тап болар.

Бай баласы мақтанса,
 «Астыма жорға миндим» дер,
 Бий баласы мақтанса,
 «Паршадан шапан кийдим» дер,
 Хан баласы мақтанса,
 «Алтын тахтқа миндим» дер,
 Саудагер жигит мақтанса,
 Кесимли пулда өсім бар,
 Жарлы жигит мақтанса,
 Маңлайының соры бар,
 Палұан жигит мақтанса,
 Өзинен зорға жолығар.
 Қаршыға қустың баласы,
 «Ушқырман» деп мақтанса,
 Қурыұлы тұрған торы бар,
 Қызыл тұлкі мақтанса,
 Қуырықтары шубалған,
 Қумай ийтке жолығар,
 Жолығып болып торығар,
 Оның да соң соры бар.
 Ақ кийиктин баласы,
 «Жүйрикпен» деп мақтанар,
 Қумда жатып сақланар,
 Ол сақланып жүргенде,
 Жылға менен жылысқан,
 Жауырынлары құрысқан,
 Шақмақ тасын қайраған,
 Жер бауырлап урланған,
 Сур мергенге жолығар.
 Бой жеткен қыз мақтанар,
 «Сулуұман» деп доланар,
 Қақпа шекпен желбетей,
 Қос-қос бешпент бирегей,
 Жалаң аяқ жууырған,
 Етек жеңін түрінген,
 Қараңғы үйге үнилген,
 Ғош жигитке жолығар.
 Таудан қашқан боз қоян,
 Таа тұлките жолығар,
 Турымтай торға жолығар,

Менсинбеген ағалар,
Өзинен зорға жолығар,
Батырлар жауға жолығар,
Шешенлер дауға жолығар,
Ший сығалап қараған,
Дастелеп шашын тараған,
Байдың қызы, кара көз,
Бир жаманға жолығар.

Шағала келмей, жаз болмас,
Шағына жетпей, ер болмас,
Шаппай бедеу, сыналмас,
Ойланбай сөзлер айтылмас.
Әзелги душман ел болмас,
Етекте кессең жең болмас,
Яқшы менен яманның,
Билсеңдер, парқы тен болмас.
Яқшы адамда кек болмас,
Жаман бенде тек болмас,
Туұасы жаман туұғанда,
Сирада яқшы деп болмас,
Ийт сақласаң сыртланнан,
Бермейди қойды қорадан,
Мал жыйнасаң, қой жыйна,
Кетпейди қолың парадан,
Бадхасыл йигит бий болса,
Айрылмас ауы парадан.
Ешиктің алды Ақдәрья,
Толықсып аққан бар салма,
Шалқып аққан сууларың,
Кесе белден байлатпас,
Хәмел етпей сағадан,
Қораңнан малың урланбас,
Жардемшиң болмай араңнан.
Мына ялған дүньяда,
Өтирик айтқан сөз болмас,
Гөне ғана көрпе пахтасын,
Қайтарып сабап бөз болмас,
Ийт териси ий болмас,
Ийтлердің жүни жүн болмас,
Қара ғана қойдың териси,
Сабынлап жуўсаң ағармас.
Ялғаншының жүзінде,
Жер жаманы – шор тонбас,
Қартайған ертен күнінде,
Атадан қарғыс ол алса,
Жалғыз да болса, сол оңбас.
Қалған мынау дүньяда,
Екки яқшы бап қосса,
Қыл өтпейди араңнан,

Екки яман бап қосса,
Күнде жәнжел, күнде дау,
Қол кетпейди жағаннан.
Хәр-ки үммет бендесин,
Сақлағай да қудайым,
Үммет тууған йолдаштан.

Ийтелги қус мақтанса,
«Ийтсиз қоян алдым» дер,
Батыр жигит мақтанса,
«Жау алдына бардым» дер,
«Дәрья болып тастым» дер,
«Барып тарпа бастым» дер,
«Туұды үстине паныптым» дер,
«Сәркәрдасын сулайтып,
Басшысын дарға астым» дер.
«Ләшкерлери көп екен,
Мен араны аштым» дер.
Егер жигит мақтанса,
«Мерекеге бардым» дер,
«Төбелести салдым» дер,
«Келтек пенен керилип,
Журттың басын жардым» дер,
«Мен-мен деген жигиттин,
Жағасынан алдым» дер,
«Сонша муштың ишінде,
Бир теңселип қалдым» дер.

Хийле менен бирди алсаң,
Қолыңыздан мың кетер,
Бәриннің аузың бир болса,
Душпаның қулап, сылқ етер,
Булты кетсе аспанның,
Күн ашылып, жылт етер.
Ермен десең, душпанға,
Еки көзди жумбағыл,
Өтип кеткен ис ушын,
Өкинип, азап шекпетил.
Дузсыз жигит көп сөйлер,
Шешен жигит дау шешер,
Тек жүрметен жигитлер,
Күнлердің күни болғанда,
Көрингеннен тепки жер.

Ерден ердин неси артық?
Ерден ердин күши артық,
Нардан нардың неси артық?
Бир артығы – сүти артық,

Қайырсыз болып туғаннан,
Қууанышлы көрген түс артық,
Қарағай түбинен сынады,
Суу түбинен тыпады,
Бир айтқанын еки айтқан,
Пәтиұасыз болады.

Әуел келип дүньяға,
Хәр-ки үммет бәдениң,
Талабың ашса бирубар,
Денсаулық дәркар йигитке.
Денсаулыққа ылайық,
Қудайым берсин мәртебе,
Уллы ханның ишинде,
Дәулет-әм дәркар йигитке.
Шул дәулетке ылайық,
Ақ үйиңнің арысланы,
Боз үйиңнің бостаны,
Кетпес дәулетің башы,
Ақылғөйиң мийирман,
Ялғаншыға келгенде,
Шуннан яқшы достың йоқ,
Ата да дәркар йигитке.
Я, атаға миясар,
Қудайым берсе дәулетин,
Шул дәулетке ылайық,
Тоққыз ай, он күн көтерген,
Ялғаншыға келтирген,
Қызыл қаннан айырып,
Мийрибаның сүт берген,
Қублагәйиң мийрибан,
Ана да дәркар йигитке.
Шул анаңа ылайық,
Және болса дәулетің,
Я, дәулетке мияссар,
Жел яғыңның панасы,
Ық яғыңның қаласы,
Хәр кимнің болғай тууысқан,
Я киндиклес ағасы,
Аға да дәркар йигитке.
Я, ағаға миясар,
Қудайым берсе дәулетин,
Шул дәулетке ылайық,
Алдыңда жүрсе – айбатың,
Кейнінде жүрсе – қайратың,
Толып-ташар қууатың,
Хәм қуйрығың, қанатың,
Киндиклесиң тууысқан,
Ини де дәркар йигитке.
Шул иниге ылайық,

Және берсе мәртебе,
Қудайым берсе дәулетин,
Шул дәулетке мияссар,
Тар курсақта яғышқан,
Таласың емшек емишкен,
Тай-кулындай тебишкен,
Адасқанла кеңескен,
Нар буұрадай дизлескен,
Жоғынды геңдей излескен,
Алыста болса, сорарың,
Жақында болса, барарың,
Бармайын болмас қарарың,
Емшеклесиң тууысқан,
Сиңди де дәркар йигитке.
Я, сиңлиге ылайық,
Қудайым берсин мәртебе,
Артық етсе дәулетин,
Бұлдиршин шубар көйлекли,
Бұлкилдепкен жүрекли,
Пистеден юпка додақлы,
Он екки муқам, қырық қылық,
Қытайы бармақ, жез тырнақ,
Дәли бармақ, көз ойнақ,
Омырауында мойны гез,
Минақат бирлен сөз қатқан,
Қайрыла берип наз еткен,
Хәр назыны еткенде,
Қыш тоқсапын йаз еткен,
Сәүгил хәм дәркар йигитке.
Я, сәүгилге миясар,
Қудайым берсин мәртебе,
Алғанда әлиң талтырған,
Өпкенде мийриң қандырған,
Белғанаңның мәдаты,
Дизғанаңның қууаты,
Еки көзиңнің рәушаны,
Адамыйзаттың мийұасы,
Пәрзент дәркар йигитке.
Я, пәрзентке ылайық,
Қудайым берсе дәулетин,
Шул дәулетке мияссар,
Берсе хадал пәрзентин,
Яки харам зүрияттан,
Өзиң сақла, илайым.

Алдасаң сен биреүди,
Еки рет алдама,
Алдағаның өзиңнің,
Айланып келер алдыңа.
Бағда бұлбил сайраса,
Кеуилиңнің йошқаны.

Сүйгенине бармасаң,
 Ол бахтыңның қашқаны.
 Түрине қарап жас берме,
 Кийимине қарап ас берме,
 Болар иске еринбе,
 Болмас иске көринбе,
 Өтирикти «ырас» деп,
 Биле-тура бүлинбе.
 Кеўилди бузбай шығарған,
 Көзден аққан жас емес,
 Ызғар тартып, ирисе,
 Ҳаслы оның тас емес.
 Адам болған ақыллы,
 Басқаларға мин тақпас,
 Сырғыяға сыр берип,
 Пәтиұасыз сөз айтпас.
 Ананың берген ақ сүти,
 Етсең де хызмет өлгенше,
 Өтеу қыйын балаға,
 Бирақ бундай хызметти,
 Аямау керек анаға.
 Тәрбиялап өсирген,
 Жаман менен жақсыны,
 Айырмайсаң еле деп,
 Жас уақтыңнан писирген,
 Қәтелессең түсинбей,
 Тууры жолға түсирген,
 Атаңды сыйла өлгенше.
 Жақсы менен жаманды,
 Ис түскенде билерсен,
 Түспегей деп ислерим,
 Жаман шықса көрерсең.
 Биреу етсе жаманлық,
 Етпе қайтып өзине,
 Жаманлығы айналып,
 Көринер қайтып көзине.
 Керексиз жерде көпирип,
 Татлы сөзди хор етпе,
 Өзинди санап жоқары,
 Көпшиликтен зор тутпа.
 Жасүлкенди сыйласаң,
 Алғыс жауар басыңа,
 Жасы үлкенди хорласаң,
 Қарғыс жауар басыңа.
 Басынан мийнет кетпеген,
 Ақыры жетер муратқа,
 Өтирикти қоймаған,
 Ақыры қалар уятқа.
 Қарар көздің қалғаны,
 Шамшырағы өшкени,
 Жасы жетпей майрылса,
 Өмириниң өткени.

Өлим түскеннің басына,
 Ақырзаман түседі,
 Түспеген өлим басына,
 Түскен уақта биледи.
 Төрт бурышын дүньяның,
 Қыр айланып тезсең де,
 Қаларман тири десең де,
 Қутылалмассаң өлимнен.
 Көп ислеген адамды,
 Шаршамаса, қул дейди.
 Жала сөзден аулақ қаш,
 Душпаныңды мат етип,
 Шығарма сестин, етип паш.
 Сықмар адам дүньяға,
 Та өлгенше тоймайды,
 Қонақ келсе үйине,
 Жетим ылақ соймайды.
 Аш көрмеген қарының,
 Тыңламайды жоғыңды,
 Жоқшылықты көрмеген,
 Көтермейди ойныңды,
 Ашыу етип сөз айтса,
 Сындырады сағыңды.
 Бай мақтанса, бир жутлық,
 Батыр мақтанса, бир оқлық,
 Бәринен зоры ден саулық,
 Жайға азар бергеннің,
 Бәри де саған душпанлық.
 Жаныға азар болар деп,
 Өлтирмей кетсең жыланды,
 Душпанлық қылған боларсан,
 Ҳазар берген көп жанға,
 Обалына қаларсан.
 Ойланып исле ойыңды,
 Ҳәзил апат келтирер.

Қол басындай қаршаның,
 Алмайтуғын аңы бола ма?
 Арғымақ тууған хасылаға,
 Ябыдан айғыр сала ма?
 Дуғымлы тууса баласы,
 Атаға тартып тууады,
 Атаның жолын қууады,
 Атаға тартып сөз айтар,
 Көтерип белин бууады.
 Нәсилсизден қыз алсаң,
 Келинің болар суумақай.
 Ақылсыз адам билер ме,
 Басына илип қойса да,

Ақылдың алтын қынабын?
 Қобыз сөйлер тийектен,
 Қара күш келер билектен,
 Батырлық келер жүректен,
 Бийлик келер ақылға,
 Ақыллы адам түсинер,
 Усындай айтқан нақылға.
 Талаплы адам мал табар,
 Талаплы ерге нур жауар,
 Талапланып мал тапсаң,
 Жоқшылық деген жай табар.
 Өткір пышақ қынға қас,
 Өтирик сөз жанға қас,
 Ақылсыздың белгиси,
 Усындай сөзди тыңдамас,
 Жаман қатын байға қас,
 Жаман айғыр тайға қас.
 Заманыңа қарап пикир ет,
 Ден саулыққа шүкир ет.
 Алтын да тас, тас та тас,
 Алтындай болмас басқа тас.
 Адам алтын табады,
 Алтын адам табалмас,
 Заманласың ким болса,
 Соның менен бол сырлас.

 Хошласар ұақта, жоралар,
 Уәсиятым өзимнің,
 Қәтеси болса сөзимнің,
 Кеширимлер соралар.
 Қалып жүрген атадан,
 Қалған ата-бабадан,
 Халық сөзи бир нақыл,
 Буну макул тыңлағыл.
 Жигит болсаң көп қырлы,
 Үйде туу да, жау да бол,
 Жарақлы жауға бас урма,
 Басларыңа ғауға сал.
 Жолбарыстай жигит бол,
 Елиңе жау келгенде,
 Ел-халқым деп дәрхал бол.
 Атианар, сирә егленбес,
 Елине қыйын ис түссе,
 Шыбын жанды аямай,
 Ұатанды Ұатан деп сүйсе,
 Жан бериуден тая ма?
 Урыста қорқақ ол жигит,
 Сүймегени Ұатанын,
 Сол ушын батыр бол жигит,
 Перзенти болсаң атаңның.

Ананың берген ақ сүтин,
 Ақлайман десең, ер жигит,
 Сауашқа бар да, күни-түн,
 Душпанға қылыш ур, жигит.

Ерликтің болар ең зоры,
 Ата-анаңның кеулин тап,
 Олар өмир ғамхоры,
 Өсирген сени ардақлап.
 Қанатын урса қыяға,
 Қаршыға қалар ушыудан,
 Жигитке келген пәлекет,
 Жөнли-жөнсиз ашыудан.
 Бир дәстурхан қасында,
 Бирнеше адам жайғасар,
 Бир өлімтік үстінде,
 Еки ийт неге таласар?

Атыз шауып, шел тартпаған,
 Егиннің қәдірін не билсин?
 Дәстурхан жайып, нан төкпеген,
 Ас-нанның қәдірін не билсин?
 Хәррениң зәхәрін шекпеген,
 Палдың қәдірін не билсин?
 Атасы бағқа кирмеген,
 Бағдың гүлин термеген,
 Бағдың қәдірін не билсин?
 Мийұаның қәдірін не билсин?
 Ерте турып, яр демеген,
 Ярдың қәдірін не билсин?
 Жақсы, жаманды билмеген,
 Нәсият қәдірін не билсин?
 Гүлди аралап көрмеген,
 Шәмен ийисин билмеген,
 Гүлдің қәдірін не билсин?
 Көпке басын қоспаған,
 Адамның қәдірін не билсин?
 Туұры сөйлеп көрмеген,
 Сөздің қәдірін не билсин?
 Ақ отауды тикпеген,
 Отаудың қәдірін не билсин?
 Атаңы сыйлап күтпеген,
 Атаиың қәдірін не билсин?
 Ананы сыйлап билмеген,
 Ананың қәдірін не билсин?
 Жорға сүрип, ат минбеген,
 Аттың қәдірін не билсин?
 Отырыспа, жыйынға бармаған,
 Кеуилхошлықты не билсин?

Қолына қурал тутпаған,
 Қуралдың қәдирин не билсін?
 Сарайға кирип көрмеген,
 Сарайдың қәдирин не билсін?
 Ели-халқын сыйламаған,
 Сыйласық қәдирин не билсін?
 Душпанға қарсы жүрмеген,
 Батырлық қәдирин не билсін?
 Ақыл айтсаң, тутпаған,
 Ақылдың қәдирин не билсін?
 Мийнет егип тер төкпеген,
 Мийнеттин қәдирин не билсін?

Бересің болса ақмақтан,
 Күнде келер диңкилдеп,
 Қарызың болса симсиктен,
 Изиңнен қалмас зиңкилдеп.
 Жолы бузық адамның,
 Иси болмас сөзіндей,
 Ұаслы қыйсық ағаштың,
 Көлеңкеси өзіндей.

Әулийе болдың, не болдың,
 Кәраматың болмаса?
 Сыпайы болдың, не болдың,
 Салтанатың болмаса?
 Сулыу болдың, не болдың,
 Көркіңе әлем тоймаса?
 Шешен болдың, не болдың,
 Кейнінде сөзің қалмаса?
 Шебер болдың, не болдың,
 Хәмме сеннен үлгі алып,
 Қолдан-қолға түсирмей,
 Қымбатлы зағың қалмаса?
 Жүйрік болдың не болдың,
 Даңқын жұртқа қалмаса?
 Сунқар болдың, не болдың,
 Қанатыңды қайырып,
 Қуладин қуып жеткен соң?

Бир дегенде не яман?
 Билимсіз өссе, ул яман.
 Еккиленши не яман?
 Елеусіз келсе, жау жаман.
 Үш дегенде не яман?
 Үшкүлсіз пишкен тон яман.
 Төрт дегенде не яман?
 Төрелесіп барғанда,

Жарлыны басып аяққа,
 Байдың қарап қойнына,
 Бийхасыллы сөз бенен,
 Бәдхасыллы ис пенен,
 Бийлигин бузса, шул яман.
 Беш дегенде не яман?
 Беш уақытлы беш намаз,
 Қазалар қалса, шул яман.
 Алтыланшы не яман?
 Атлан-атлап дегенде,
 Атланар аты болмаса,
 Егнине тартар тоны йоқ,
 Қатарынан кем болып,
 Қара шаңның астында,
 Екки көзи төрт болып,
 Пияда қалса, шул яман.
 Йетгиленши не яман?
 Йеттим-йеттим дегенде,
 Йеткиншектен айрылған,
 Шаппай-желмей майрылған,
 Қанатынан қайрылған,
 Жер таянып туралмай,
 Атын айтып зарланып,
 Кейнінде қалған қарт яман.
 Сәккизленши не яман?
 Сәккизленши халайық,
 Сәргизданлық көп яман,
 Ақ үйінди жыйнаған,
 Аппак сүтин ол берген,
 Қудайым берген құдиретли,
 Аппак шашлы сол анаң,
 Сыймаса қурғын үйіңе,
 Ұар есиктиң алдында,
 «Ақыл берің, баллар» деп,
 Қыйқыу салып сол турса,
 Изиңде турса, шул жаман.
 Жалғыз қурған ананның,
 Көз жасына ол қалып,
 Сексенге келген күнінде,
 Сәргиздан етсең бул яман.
 Тоққызланшы не яман?
 Тоққыз қабат тор түрме,
 Башына салған күнінде,
 Мерекениң көркіне,
 Жаңа кирген күнінде,
 Қудайым беріп мийнетти,
 Тоққыз қабат түрмени,
 Тоздырмай кетсе, шул яман.
 Он дегенде не яман?
 Ақ үйіңе көк яман,
 Ақша йүзге дақ яман,

Барин айт та, бирин айт,
Келмесин адам басына,
Жоқтылык келсе, шул яман.

Бир дегенде не жаман?
Билимсиз өскен ул жаман.
Екиденши не жаман?
Елеусиз өскен кыз жаман.
Үш дегенде не жаман?
Үшкүлсиз пишкен тон жаман.
Төрт дегенде не жаман?
Төрелесин барганда,
Торесин бузган бий жаман.
Бес дегенде не жаман?
Белес-белес тауларда,
Бел майрылса сол жаман.
Алтыланшы не жаман?
«Атлан, атлан» дегенде,
Атланарға аты жоқ,
Үстине кийер заты жоқ,
Өз теңинин ишинде,
Пияда қалған сол жаман.
Жетиленши не жаман?
Жаңа жетгим дегенде,
Жеткиншектен айырылып,
Жез қанагтан кайырылып,
Жер таянған сол жаман,
Секкизленши не жаман?
Сергизданлық сол жаман.
Тоққызданшы не жаман?
Толып-тасып, төгиліп,
Шайпатылсаң сол жаман,
Тоғыз қабат торқа тон,
Тоздырмай кетсең, сол жаман.
Он дегенде не жаман?
Өтирик айтып бәрхама,
Шермеңде болған сол жаман,
Ақша жүзге дақ жаман,
Ақ үйіңе көк жаман,
Жигирма бесте, отызда,
Жаннан айрылған жаман,
Жас ортаға барганда,
Қостардан айрылған жаман,
Жигит сахра нала шегіп,
Елден айрылған жаман,
Не бир уллы алымлардың,
Жолдан айрылғаны жаман,
Жылкы ишинде сур жаман,
Қой ишинде өр жаман,
Түйе ишинде доқ жаман,

Ағайиннен жат жүрип,
Жапа шексең, сол жаман.
Жомарт ерди мерт қылған,
Тоқетерин айтқанда,
Бәринен де жоқ жаман.

Нелер жаман, не жаман?
Ақша жүзде дақ жаман,
Ашылып жауған күн жаман,
Қайтып келген кыз жаман,
Үзилеспеген дау жаман,
Қайта шапқан жау жаман,
Барин айт та, бирин айт,
Жарлышылық сол жаман.
Атлан-атлан дегенде,
Өз қатарын ишинде,
Минериңе ат таппай,
Кийериңе зат таппай,
Еки көзиң төрт болып,
Пияда қалсаң, сол жаман.
Ақылсыз болса, ул жаман,
Шашын кескен тул жаман,
Қулағын кескен қул жаман,
Бәринен де, беглерим,
Жарлышылық, сол жаман.

Халын билмеген хәлек,
Арғымақ сайлап не керек,
Артыңнан жау жеткен соң?
Ағайын-тууған не керек,
Аңлысып күнің өткен соң?
Қызыл тилим сөйлеп қал,
Қызығынды жер көрер,
Әжел қуып жеткен соң,
Бир мәхәлиң өткен соң.

Бир дегенде не жаман?
Билимсиз тууған ул жаман.
Еки дегенде не жаман?
Егиз енеден айрылып,
Жалғыз қалған сол жаман.
Үш дегенде не жаман?
Үшкүлсиз пишкен тон жаман.
Төрт дегенде не жаман?
Төрде отырған қарт бабаң,
Есикке келсе сол жаман.
Бес дегенде не жаман?
Бес ұақытлы намазды,
Қаза қылған – сол жаман.

Алты дегенде не жаман?
 Алпысқа келген қарт бабаң,
 Атаұсыз кетсе сол жаман.
 Жети дегенде не жаман?
 Жер таянған – сол жаман.
 Сегіз дегенде не жаман?
 Сергиздан болған – сол жаман.
 Тоғыз дегенде не жаман?
 Тоғыз қабат торқаны,
 Тоздырмай өткен – сол жаман.
 Он дегенде не жаман?
 Қой ишінде өр жаман.
 Жылқы ишінде сур жаман.
 Бәринен де жоқ жаман.

Бир дегенде не жаман?
 Билимсіз өскен ул жаман.
 Еки дегенде не жаман?
 Елеусіз келген жау жаман.
 Үш дегенде не жаман?
 Үшкүлсіз пішкен тон жаман.
 Төрт деген де не жаман?
 Төресін бузған бий жаман.
 Бес дегенде не жаман?
 Бийдәулет болған – сол жаман.
 Алты дегенде не жаман?
 Атлан, атлан дегенде,
 Минерине аты жоқ,
 Кийерине заты жоқ,
 Пияда қалған – сол жаман.
 Жетиленши не жаман?
 Жеттим-жеттим дегенде,
 Жеткиншектен айрылып,
 Жез қанаттан қайрылып,
 Жеталмай қалған – сол жаман.
 Сәккизденши не жаман?
 Сергиздан болған – сол жаман.
 Тоққызданшы не жаман?
 Тоққыз қабат торқа тон,
 Тоздырмай кетсең – сол жаман.
 Онланшыда не жаман?
 Оймақ аұыз, қыйғаш қас,
 Бир перзенттің жоғынан,
 Зарланып өткен – сол жаман.

Есиктің алды апайда,
 Апайдан да не пайда?
 Түймедей басың болмаса,
 Ерке қызда болды деп,
 Сәукеле киймек не пайда?

Қолаң пашың болмаса,
 Қалбийкеде болды деп,
 Шашбау тақпақ не пайда?
 Қобаға мурның болмаса,
 Қәнигүлде болды деп,
 Алты жерден қас қойған,
 Әребек салмақ не пайда?
 Ақ бедениң болмаса,
 Нурбийкеде болды деп,
 Айдынлы киймек не пайда?
 Ақ билегиң болмаса,
 Айдан-айда болды деп,
 Алты жерден қас қойған,
 Билезик салмақ не пайда?

Аға-иниң болмаса,
 Арға шаппақ не пайда?
 Туұысқаның болмаса,
 Туұға тартпақ не пайда?
 Жан күйерің болмаса,
 Жауға шаппақ не пайда?
 Дәстурханда наның болмаса,
 Мақтанғаннан не пайда?
 Ақыретте ийманы болмаса,
 Ийшаныңнан не пайда?
 Жасарғанды көрмесе,
 Хожа болғаннан не пайда?
 Сүрдеули малды бермесе,
 Бай болыудан не пайда?
 Халыққа әдил болмаса,
 Хан болыудан не пайда?

Қаршыға жатыр қыда,
 Қыямасаң не пайда?
 Ийтелги жатыр уяда,
 Илалмасаң не пайда?
 Ақ билегиң болмаса,
 Билезик салмақ не пайда?
 Көтере бойың болмаса,
 Кос шаппаудан не пайда?
 Қобаға мурның болмаса,
 Пупық мурның күш таңлап,
 Әребек салмақ не пайда?

Пәр-пәрияда, пәрияда,
 Жайын жатыр дәрьяда,
 Қаршыға жатыр қыда,
 Қыямаса, не пайда?
 Ийтелги жатыр уяда,
 Илалмаса, не пайда?

Пар-пәрияда, пәрияда,
Жайын жатар дәрьяда.
Пәтлеликтен айрылып,
Пайманасы тарылып,
Шортан оннан озған соң.

Жаялмаса, не пайда?
Қаршыға жатыр қыяда,
Канагынан қайырылып,
Қыялмаса, не пайда?
Ийтелги жатыр уяда,
Тырнағынан майырылып,
Қус ұшқанда қайырылып,
Илаалмаса, не пайда?
Тулнар жатар жырада,
Дойнағынан майырылып,
Төрт аяғы жайылып,
Жүре алмаса, не пайда?

Аға-инин болмаса,
Арға шаппақ не пайда?
Тууысқаның болмаса,
Тууға тартпақ не пайда?
Дәстурханың болмаса,
Мақтанғаннан не пайда?
Сүрдеули малдан бермесе,
Ап-арықты көрмесе,
Бай болыудан не пайда?
Халыққа әдил болмаса,
Жылағанды жубатпаса,
Хан болыудан не пайда?

Аталық сөзің не пайда,
Мәнисин билип ұқпаса?
Палұан болыу не пайда,
Услаған жерден жықпаса?
Сұлыұлықтан не пайда,
Наз етип, жаның алмаса?
Ырғалған іпептен не пайда,
Жағымлы жазы болмаса?
Дилұарлықтан не пайда,
Қулақ салып тыңлауға,
Аталық сөзи болмаса?

Қарағай басы қарт орман,
Қара орманнан не пайда?
Атлығып арқар қапқанда,
Атлығып қашқан арқарды,
Артынан қуып қуысырып,
Қайтарып топқа қоспаса,
Арғымақ аттан не пайда?

Еңлік шыққан төбеге,
Ертлеп атын шаппаса,
Ел шетине жау келсе,
Ели излеп таппаса,
Ерлиген ели көрмесе,
Суу үстінде төллесе,

Аса байлық не пайда,
Рахәтин көрмесен?
Батыр болыу не пайда,
Жайылған көпке кирмесен,
Қарсы келген дүлпанға,
Қайрылып найза урмасаң?
Көл-дәрьядан не пайда,
Толқыны толып таспаса?
Ул перзенттен не пайда,
Атаның орнын баспаса?
Абай етиу не пайда,
Сөзінди сыйлап қатпаса?
Мийримсиз бала сол болар,
Сыйламаса атасын.
Ақ отаудан не пайда,
Азаматы болмаса?
Аса сулыу не пайда,
Ақылы дәне болмаса?
Сақыйлықтан не пайда,
Үйіне мийман қонбаса?
Адасқаннан не пайда,
Ағайин излеп бармаса?

Шепенликтен не қайыр,
Шежили сөзи болмаса?
Көсемликтен не қайыр,
Кесимли ұажы болмаса?
Шыл жауыннан не қайыр,
Шыққан көги болмаса?
Қуры жантақтан не қайыр,
Қунары, сөги болмаса?
Құрым журттан не қайыр,
Құрбасы, беги болмаса?
Бас болғаннан не қайыр,
Бассынып келген дүлпанға,
Көрсетер кели болмаса?
Көтере сөзден не қайыр,
Кәлке ұлги болмаса?

Томаға бауы сом алтын,
Туйғынлар салған өкинбес,
Қашқанды қуып жеткендей,
Бедеулер минген өкинбес,

Сүйриктөй аппак билекли,
 Арыулар сүйген өкинбес,
 Адамзаттын мийуеси,
 Бөбеклер сүйген өкинбес.
 Патша болсаң, қараңлар,
 Рәшит пенен Қарунға,
 Бай болсаңлар, қараңлар,
 Қайырсыз өткен кәрұанға,
 Көрип, жолдас болмаңлар,
 Рахымсыз залымға.
 Тау басында гәуҳар бар,
 Талап етсең жасыңнан,
 Тоқтасқанша жетерсең,
 Түсе қойса қолыңа,
 Өмирте жақты етесең,
 Жаслай талап етпесең,
 Сылтау егип сынықты,
 Өзи қылған өкинбес,
 Қалай өкпе етесең?!

Ағыу, ағыу, ағыуа,
 Ағыны қатты ағыуа,
 Ағыуа жолы пуу болар,
 Ағар тусы шуу болар,
 Арқыраған таулардан,
 Ағыуа деген сол болар,
 Ағыуа – суудың сағасы,
 Ағадур көптің панасы,
 Ағасыз қалса елият,
 Ағла халқы тул болар.

Тәп бергенде тай озар,
 Табаны қызса, ат озар,
 Барше адамнан бай озар,
 Байып кетсе, жарлы озар.
 Көл құрыса, қуы озар,
 Кой сууалса, бийе озар,
 Сарқыты жоқ ағадан,
 Хызметте жүрген қул озар.
 Сәлеми жоқ келиннен,
 Тирсегін қыйған ийт озар.

Тәп бергенде тай озар,
 Табаны қызған ат озар,
 Ханлар қалып, бай озар,
 Ақ отаулар жоғалып,
 Ылайдан салған там озар,
 Жайнап өскен байтеректен,
 Шақасын кескен күнinde,
 Қыйсайып өскен тал озар.

Тәп бергенде тай озар,
 Табаны қызса, ат озар,
 Баринен де бай озар,
 Бай озғанның белгиси –
 Жылында келген бир достың,
 Куры келип, бос кетер,
 Жарлы озғанның белгиси –
 Қазан толы ас келер.
 Мәрт озғанның белгиси –
 Пағшалық улды урыста,
 Қайтпай шапса, бас кесер.

Табаны қызса, ат озар,
 Ханлар қалып, бий озар,
 Сарайлар қалып, үй озар,
 Ирети келген ұағында,
 Кемелер қалып, сал озар,
 Шыңлап өскен байтеректің,
 Шақасын кескен гезінде,
 Қыйсайып өскен тал озар.

Қара көзи қаншымақ,
 Қаршыға салған өкинбес,
 Томақа бауы есім алтын,
 Туиғындар салған өкинбес,
 Гүдарыдан бау тағып,
 Гүбба кийген өкинбес,
 Ақ, қара қас, молдир көз,
 Жауырыны жазық, мойны тез,
 Ақ манлай, бадам қабақлы,
 Пистеден жұпқа додақлы,
 Пашбаулары шапаклы,
 Өңірлері моншаклы,
 Узын бойлы, кең кушақлы,
 Бүддиршин шубар көйлекли,
 Бүлкілдеген жүреккли,
 Сүйриктен аппак билекли,
 Бир Алладан гилекли,
 Он муқам, әлұан қылықлы,
 Яғаншы паний дүньяда,
 Арыулар сүйген өкинбес,
 Алсан қолып талдырған,
 Сүйсен мийрин қандырған,
 Белгененнин мадары,
 Дизғанаңның қууаты,
 Бул дүньяда жанынның рәхәти,
 Адамзаттын мийуасы,
 Бул дүньяның рәушаны,
 Еки көзиңнің шамшырағы,
 Кейнinde калар зүриядың,
 Перзентлер сүйген өкинбес.

Беремен деген қутылмас,
 Берик байлаған шепилмес,
 Өткен иске өкинбе,
 Қайтып орнына келмес,
 Заманласың, теңдесің,
 Тауып қууышқан өкинбес.
 Саны қара көпшиктеі,
 Танаулары шапшақтай,
 Омырауы есиктей,
 Тұрпаты келген бесиктей,
 Ауызлығы екі елі,
 Қашқанды қуып жеткендей,
 Қуғаннан басып өткендей,
 Гүлдир-гүлдир киснетен,
 Қуып жолдан, тислетен,
 Бедеулер минген өкинбес.

Карамық көзлі қаншымақ,
 Қаршыға салған өкинбес,
 Томаға баулы сом алтын,
 Тұйғындар салған өкинбес,
 Гүлдир-гүлдир киснетіп,
 Гүрең минген өкинбес,
 Гүдарыдан бау байлап,
 Гүббалар кийген өкинбес.
 Саны кара буұрадай,
 Омыраулары есиктей,
 Порымы келген бесиктей,
 Тулпарлар минген өкинбес.
 Қатқан кийік секилли,
 Алтын-түмис кекилли,
 Қашса қуып жеткендей,
 Қуұса озып кеткендей,
 Бедеулер минген өкинбес.
 «Және не бар?» дегенде,
 Қара қаслы, мөлдир көз,
 Жауырыны жазық, мойны тез,
 Ақ маңдай, бадам қабақлы,
 Пистедей кіпқа додақлы,
 Тилинен шийрин пал тамған,
 Екі бетинен қан тамған,
 Бір күлгенде, жаз болған,
 Қахарленсе, қыс болған,
 Узын бойлы, кең құшақлы,
 Жутқаны жайлы көринген,
 Жилуасы менен жан алған,
 Бүлдиришин ала көйлекли,
 Сүйріктей аппақ билекли,
 Бір Алладан тилекли,
 Он муқам, алуан қылықлы,
 Ялғаншы паний дүньяда,
 Арыулар сүйген өкинбес.
 Алсаң қолың талдырған,

Сүйсең мириш қаптырған,
 Адамзаттың мийуасы,
 Бул дүньяның раушаны,
 Екі көздің шамшырағы,
 Перзентлер сүйген өкинбес.
 Бар қаптаған қутылмас,
 Жок қашпаған тұтылмас,
 Жақсы нийет ұтылмас,
 Дурыс тилесең тилекти,
 Өткен иске өкинбес,
 Өлген адам тирилмес,
 Жақсы тауып, басыңды қос,
 Заманласың, теңдесің,
 Тауындар сүйген өкинбес.

Хәй, яранлар, досларым,
 Әлемде дүнья ай ортақ,
 Сақауатлы бай ортақ,
 Әдил болса, биі ортақ,
 Атадан қалған сөз ортақ,
 Ел жабылып ишпеге,
 Тийкары тегін сүу ортақ,
 Халық паналап күнелткен,
 Қалын тоғай нуу ортақ,
 Ау салып халық күнелткен,
 Балығы мол көл ортақ.

Бири даргер, бири лаңгер,
 Басыңнан дәуран демде өтер,
 Өлгендердин басына,
 Томар үйіп, бел көмер.
 Он сегіз мың адамлар,
 Жалғызлықтап жарлы өтер,
 Мынау жалғаншы дүнья,
 Басыңнан енді демде өтер.

Батыр менен сөйлессен,
 Қырады да, жояды,
 Бийлер менен сөйлессен,
 Басыңа дауды үйеди,
 Мөлла менен сөйлессен,
 Басыңа ақырмаанды,
 Салады да қояды.

Қоғалы көлдер, мол суулар,
 Қоныстар басқан өкинбес,
 Арысландай омыраулы,
 Арғымақ минген өкинбес,
 Жупар ийисин аңқытып,
 Арыулар қушқан өкинбес,

Торы төбел ат минип,
Той тойлаған өкинбес,
Қурама шаппақ, көп қымыз,
Қуұыл ипiкeн өкинбес.
Жау қуұсырса жән-жақтан,
Оқ қылқандай шаншылса,
Қан жуұсаңдай себилсе,
Аққан суұдай төгилсе,
Арқаның қыйыр дүзінде,
Алысып өлген өкинбес.

Сөйлеген нешеу бұрында,
Ерек жүрип ер жетесең,
Орынсыз иске урынба,
Хош шамшырақ көзлери,
Шын қаршыға қарайды Қырымға,
Үйір болып майданға,
Айланып қалма жырымға.
Өлшеп заман мийзамын,
Умтыла түсип қыймылда.
Зер белгиси пулында,
Ер нышаны қолында,
Урмақ тийис болғаны,
Темирдің қызған шағында.
Азамат пенен ҳамира бол,
Көп жегилген шығырға,
Басыңды берсен миясар,
Уәдесин берип мығымға,
Мағрур болма жатыңа,
Бақалы сөзден пайдалан,
Боларсаң кеңес сонында.

Қаршыға қустың баласы,
Қайыңда болар уясы,
Қайыңның басын жел қақса,
Қайғыда болар анасы.
Жылқышы қустың баласы,
Жылғада болар уясы,
Жылғаның түбин суұ алса,
Жууырып шығар анасы.
Ийтелги қустың баласы,
Петенде болар уясы,
Петен түбин жар қақса,
Қайғырмаймекен анасы.
Жапалақ қустың баласы,
Жапада болар уясы,
Жар жағалай сел жаұса,
Пармана болар анасы.
Адамзаттың мийуасы,
Шийде болар уясы,
Ший түбине от түссе,
Пармана болар анасы.

Жақсының жақсылығы сол болар,
Жамап менен бас қосып,
Сөйлескенди ар етер,
Жаманның жаманлығы сол болар,
Сөйлесе, озин-өзи жүзи кара етер.
Бир жақсыға сәубеглесип сөз айтсаң,
Сол жақсы жаманыңды жасырып,
Ырысыңды мол етер,
Бир жаманға бас қосып сөз айтсаң,
Сол жаман сырыңды паш етип,
Хәрдайым дұшпаныңа хор етер.

Жүйриклик белги сол болар,
Душпаннан тилин тартпаса,
Қорқақлық белги сол болар,
Қынабынан қылышын,
Сууырып алып шаппаса,
Батырлық белги сол болар,
Қанжығаға бас тигип,
Халқы ұшын қан жутып,
Қарсы келген душпанның,
Қол аяғын байласа,
Бары-жоғы тапқанын,
Берип халқын бақпаға,
Халқы – қанағ, өзи – бас,
Жылауын хетким қақпаса,
Кипилейил кеули тоқ,
Халық тилегин ақласа,
Төрт тәрәпин тақласа,
Ерлик деген сол болар.

Таудан аққан тас булақ,
Қуялы барып теңизге,
Қанша жаман десең де,
Тартпай қоймас негизге.
Өрис жолы отаймас,
Отайса да, мал тоймас,
Еки бирдей шын ашық,
Еки жақтан қууыспай,
Мийри қанып бир тоймас.
Атаның орнын ул жоймас,
Енениң зарын қыз қыймас,
Жылқыдағы боа айғыр,
Қууыл қулын пайнамас.
Шын полатты егесең,
Темирдей болып бүгилмес,
Ед силтеген ауыр жолға,
Нәмәрт жигит жеңилмес.
Тамшы тамып, теңиз болмас,
Сууысыз жерге егин болмас.

Бозы, бозы, бозарт тау,
 Бозарт тауды муз бузар,
 Азау да қазау азамат,
 Азаматты сөз бузар,
 Сақын, сақын, тең сақын,
 Саңғыған сөзден сақын,
 Сөзи суқ, түси сууық,
 Суғанақ көзден сақын,
 Сөз-сөздің сырлығы,
 Сөз сатқыш езден сақын!

Тасыма жигит, тасыма,
 Тасыған жетер басыңа,
 Күшим менен болдым деп,
 Менменлик жетер басыңа.
 Бузық пикир ойлама,
 Кең пейилин тарылтпа,
 Дәстүрханың кең болсын,
 Дабаран түсер алысқа,
 Өсек айтып, ғыйбат етпе,
 Қайтып көрер досыңа.

Үзiксiз деп, үйден түңилме,
 Билимсiз деп, ерден түңилме,
 Шамалсыз күни керек болады,
 Шалқайды деп, шийден түңилме,
 Ауыты жоқ деп, гүйеден түңилме,
 Сүти жоқ деп, бийеден түңилме,
 Қазансыз күнің өтпейди,
 Жуғады деп, күйеден түңилме.
 Дани жоқ деп, қаптан түңилме,
 Сууы жоқ деп, жаптан түңилме,
 Өнимсiз деп, жерден түңилме,
 Ержеткенде ес енеди,
 Шалағай деп, жастан түңилме.

Үстiңде болса шапаның –
 Мийнет етип тапқаның,
 Басыңда болса қурашың –
 Абырайды жапқаның,
 Атың болса астыңда –
 Байгиге минип шапқаның,
 Оғауың бозға қонғандай,
 Ол шалқайып жатқаның.

Ханның бағы таярда,
 Жанашыры қас болар,
 Бийдің бағы таярда,

Тақыр жерден шаң тауып,
 Өзинен зорға мин тағар,
 Байдың бағы таярда,
 Көзи тоймай дүньяға,
 Қоңсысына қол салар.

Ерден асқан ер болсан,
 Дарқан ет дәстүрханыңды,
 Өмир гүлин өркинетип,
 Өсиреди жаныңды.
 Қадириңи жақсы бил,
 Денсаулық, қадди-далыңды,
 Адамгерлик жолыңда,
 Гизнеме дүнья-малыңды.
 Елиң менен қас болма,
 Көрсетің шекер-палыңды,
 Жаман болса алғаның,
 Шарпыған оты жалыңды,
 Үстем болса душпаның,
 Гүзейди куйрық-жалыңды,
 Асқан ақыл-дапасаң,
 Билсеңдер өз халыңды.
 Қайғыланбай қам иске,
 Шады өткерің ұағыңды,
 Хәуес етпеңдер жат елди,
 Билмейди қымбат-арзаныңды.
 Көзің көрмей инанбаң,
 Мақтамаңдар нәмәлимди,
 Ылайықлы белги салыңдар,
 Қуры өткермен заманыңды.
 Өнериңди халыққа танытып қалың,
 Қандай иске маманыңды,
 Жақсы болса сәуер ярың,
 Ада қылады арманыңды,
 Залел-пайда егизди,
 Байқап көрсем сайыңды.
 Бағың тайса басыннан,
 Хәр түрли бәле тайыңды,
 Туұры келсе әжел тасы,
 Тыңдамас жағдай-сайыңды.
 Ийни келген жерінде,
 Жибермен үлес-пайыңды,
 Күш-қууатың барыңда,
 Танып қал теңи-тайыңды.
 Үстем болса душпаның,
 Хәр жерде алады айыңды,
 Хамдам болмаң, бас қоспаң,
 Сүтхор деген залымды,
 Барды жоқ деп жасырмаң,
 Мийманға берияң барыңды.

Хәмдам болма, дос тутпа,
 Сүтхор менен залымды,
 Достың қадирин умытпа,
 Берер мақсет мұрадыңды.
 Бири ата, бири анам,
 Жуптылы жер менен аспан,
 Ай менен күн айналып,
 Гезек пенен нурын ташқан,
 Төрт мәүсими құралып,
 Жәрдем берген тумлы тустан.
 Адамзаттың хасылы,
 Шықлайды хәргиз ууыстан,
 Тууған жери хәр кимнің,
 Көринеди бағы-бостан.
 Улың болса жигерли,
 Үйиң болар гүлистан,
 Еки кеуил бириксе,
 Упқыр қаршыға құстан,
 Әрман қалмас ийнедей,
 Опалы сәуер яр қупсаң.
 Жаман болса алғаның,
 Умытылар тууған-тууысқан,
 Ақмаққа дус келсе гәухар,
 Зыят көрмейди мыстан,
 Ұадеси төр наймытқа,
 Жолдас болма билқастан.
 Хәм өсириңиз баланы,
 Әдеп үйретің жастан,
 Адамзаттың азғыны,
 Айланып шықпайды қостан,
 Сүйенер тауың бар болса,
 Сөзин өтер кара тастан.
 Жуғар хәртүрли ғарамат,
 Қашың жаман қоңсыдан,
 Жарлы дийип қол үзбе,
 Сыры мәлим досыңнан.

Өз алдыңа ылықпа,
 Кеңес сора басшыдан,
 Жол таныған бир ер жақсы,
 Сапасы жоқ мың қосшыдан.
 Көрген билер көп өнер,
 Парқ емес көп жасаған,
 Басына ис түскенде,
 Айрылады дос хәм душпан.

Хызмет етсең, ерге ет,
 Ер жеткерер мақсетке,
 Ерге берсең асыңды,
 Ер сыйдайды басыңды,
 Ийтке берсең асыңды,
 Ийглер тартар лапыңды,

Азамат сайлап ас берсең,
 Күнлердің күни келгенде,
 Иазетлейди екен басыңды.

Тәме қылма биреуден,
 Тәмегәй болар уяғсыз,
 Хәр қандай барған жериңнен,
 Қайтпауың керек жууапсыз.
 Ақ сүт берген ананың,
 Балада хақы көп болар,
 Атаның қадирин билмеген,
 Баланың басы қор болар.

Басыңды салған сапарға,
 Жолдасыңды тауып шық,
 Қосыламан десен қатарға,
 Үйиңнің ишин шауып шық.
 Ақылың болса хәр жерде,
 Әңгіменди тауып айт,
 Табалмасаң сөзинди,
 Ауызыңды жауып айт.

Жигит болсаң, шалқар бол,
 Изиңе ерген шалқысын,
 Сөзлеріңди еситип,
 Тула бойы балқысын.
 Жигит болсаң, қанық бол,
 Хәрбир иске қайым бол,
 Сылбыр болып үйренбе,
 Хә дегенде тайын бол.
 Жигит болсаң, батыр бол,
 Жау жентендей жапырып,
 Душпан бархә айбынсын,
 Аяғыңа бас урып.
 Шалағай болма жасыңнан,
 Көпшиликте тис жерсең,
 Жолдасың қашса қасыңнан,
 Қағыстада муш жерсең.

Жигит болсаң, шалқар бол,
 Жантасқан адам шалқысын,
 Сөзиңди еситкенлердин,
 Тула бойы балқысын.
 Жигит болсаң, қайым бол,
 Хәр бир иске қайым бол,
 Сылбыр болма, бауырым,
 Тәп бергенде тайын бол.
 Жигит болсаң, шынар бол,
 Жолаушы өтсин саялап,
 Қатар-қурбың күн көрсин,

Шалғайыңды паналап,
Азамат ерди сыйласан,
Есигине мал питер,
Арғымақ атты сыйласан,
Ыйығына жал питер,
Бахар келип, қыс кетсе,
Гияларға шаң питер.

Жаксы көреді деп, бара берме,
Береді деп, ала берме,
Ақырында еске алмайды,
Шақырған жерден қала берме.
Ақ көкірек болып, аңкылдай берме,
Мақтанпақ болып, паңкылдай берме.
Мен ворман деп, қаңкылдай берме,
Өлің сөйлеп, заңкылдай берме,
Жигитлікке жараспайды,
Әйтеуір сөзге тоңкылдай берме.

Ер жигит зуриятсыз болса,
Әжел келип шаңгел салса,
Малы-мүлки себил қалып,
Биреу келип талап алса,
Арзан деп алыұпты бояма,
Егер нарқы арзан болса.

Қусымды салсам сонау,
Шабыт болған махалде,
Бұл сөзімнің манисін,
Халықларым аңлап алсаң,
Қырық жыл бір патша болсам,
Самарқандтай шахарге,
Менің патша болғаным,
Халықтың абады менен,
Халықларға берсем сарпай,
Қабат-қабаты менен,
Үш кеше қонық берсем,
Қыпшақ, қоныраты менен,
Жети урууға нан берсем,
Үйи, аұқаты менен,
Қанағат етсем хан менен,
Аталық болып, аұға шықсам,
Алдыма байласам дабыл,
Қаршыға қанаты менен,
Қаларсаң тажы-тахтым себил,
Дад-ай, бийдад-ай,
Сеннен, меннен қалмады,
Биреуден-биреуге зурият,
Мын дөнерлік өнеріңнен,
Зәрре дәулет жақсырақ,
Қалса өнер жақсырақ.

Жигит болса бір минауар,
Яр сәугили болса сәнауар,
Бұлбил киби ол суханбар,
Қылығы, хызметі болса.

Ер жигиттің бір мурады –
Шапарына аты болса,
Аға-иниси жай болып –
Қуйрығы, қанаты болса.

Дүнья булай өтер ме?
Белги салмай кетер ме?
Ерлер құрған ақ патыр,
Әл хауаға жетер ме?
Кәптің иси питер ме?
Жалғыздың иси жетер ме?
Көп ишінде бір жалғыз,
Шұлдир-шұлдир сөйлесе,
Оның сөзі өтер ме?
Ибраымнан қалған тон,
Я Исмайыл кийген тон,
Аны кийіп шап жауға,
Әжелсия оқ өтер ме?
Бирим екі болар деп,
Еким үшке толар деп,
Байдың назын көтерме,
Байдың назын көтерсен,
Табаның тайып кеткенде,
Қысығуметлик жеткенде,
Бай сораиды қарызынды,
Төлеу керек парызыңды,
Бай жайыңа қарамас,
Бойына асын тарамас,
Байлар сеиң тилиңди,
Алтын айдар улыңды,
Ғүмис сырғалы қызыңды,
Бағың менен бақшанды,
Томар айырған балтаңды,
Темеки салған қалтаңды,
Насыбай салған шақшанды,
Сағып берсең жетер ме?
Байдың кеуили питер ме?

Он бес деген бір жас бар,
Жарда ойнаған ылақтай,
Жигирма деген бір жас бар,
Таудан аққан булақтай,
Отыз деген бір жас бар,
Көнге питкен тозғақтай,
Қырық деген бір жас бар,

Минилмеген байлардың,
Неше жылғы көр аттай.
Елиў асқар бел дейди,
Алпыс деген бир жас бар,
Дәулет, перзент болмаса,
Қызығылығы кем дейди.
Жетпис деген бир жас бар,
Көзиде минар салдырар,
Алғаның жаман жолықса,
Есиңди әбден тандырар.
Сексен деген бир арық,
Бұны хәмме биледи,
Бұл заманның адамы,
Тоқсанға кем-кем келеди,
Тоқсанға келген адамлар,
Хәрбир сөзге киреди.

Күннің есабын ай алар,
Бедеудің орнын тай алар,
Жигит хәр жерден жол алар,
Қолда өнер, хаты болса.

Қопқар болар қонының,
Маңдайлары дөң болар.
Адам болар жигиттің,
Етек-жеңі кең болар.

Қар жауды деп қуғанба,
Аязы болар соңынан,
Хожа келди деп қуғанба,
Ниязы болар соңынан.

Достыңды егеме, мәптен қалмасын,
Душпаңды егеме, сырыңды алмасын.
Сырыңның барлығын достыңа айтпа,
Достыңның досты бар, ол басқа жақта.

Абайлап сөйле сөзиңди,
Қанпа аулақ жер болмасын,
Аржағында дийәлдың,
Тыңлаушы құлақ салмасын.

Қыянатшының көзи қыйықта,
Зыяратшының көзи шыйықта,
Қасқырдың сырын билмедим,
Жолбарыстың күши ыйықта.

Опбес деген жасым-ай,
Көкте ойшаған ылақтай,
Жигирма деген жасым-ай,
Көпге питкен қурақтай,
Отыа деген жасым-ай,
Таудан аққан булақтай,
Қырық деген жасым-ай,
Байлаулы тұрған боз аттай,
Елиў деген жасым-ай,
Қайтып бир көпкен ел екен,
Алпыс деген жасым-ай,
Гүзги салқын жел екен,
Жетпис деген жасым-ай,
Бұлт қапалаған күн екен,
Сексен деген жасым-ай,
Қараңғы болған түн екен.

Жигирма беске келгенде,
Саулаты келип бойыңның,
Қызығы қалмас ойыңның.
Арыў көрсен, қылтылдап,
Егззал қыздың алдында,
Жууас болып жылпылдап.
Қоңсы үйге кирерсен,
Қатық сорап қыңқылдап,
Атасы көрип қоймас па деп,
Қайта-қайта қылпылдап,
Жеңгесине жағынып,
Қайта-қайта жууқылдап.

Яр барады сай менен,
Ески жарлы бай менен,
Еки жақсы қосылса,
Қосылады күн ай менен,
Бир жақсы менен бир жаман,
Қосыла ғойса бир күни,
Бир-бирини көралмас,
Көзинің жасын тыялмас,
Мерекеле сыялмас,
Хеш адамнан уялмас,
Өтеди өмири ұай менен.
Ойнасаң ойының қанар ма,
Оймақ ауыз бота көз,
Жарқылдап күлген яр менен?!

Көргенли жерден қыз алсаң,
Кеулиңде хасла кир қалмас,
Турмысты беккем дүзе алсаң,
Ордаңды хеш ким бузалмас.

Дос дегениң кең сарай,
 Хеш ким оинаң безалмас.
 Бир сындырған кеуилди,
 Хеш ким қайтың дүзалмас.
 Дәулет деген зор теңиз,
 Онда хәмме жүзалмас.
 Жақсы достың – дәулетиң,
 Хеш уақыт сеннен безалмас.

Жаман атқа жал литсе,
 Жанына торсық байлатпас.
 Жаман ерге мал литсе,
 Қасына қоңсы қондырмас,
 Қондырса да оңдырмас,
 Келгенлерден уялмас,
 Қызы тилин тыялмас.

Шөлде жүрген аш бәри,
 Жылқыны қуўса жеталмас,
 Ешкени тутсам маңырар деп,
 Барып турып қойдан жер.
 Бәзиргенлер жолдан жер,
 Батыр жигит жаўдан жер,
 Қызы тилип безенип,
 Шешен жигит даўдан жер,
 Ақ билетин сыбанып,
 Палўан жигит тойдан жер,
 Майдаңда қазан қайнатып,
 Халайықты жыйнатып,
 Қызыл тилин сайратып,
 Он бармақты ойнатып,
 Сазенде-бақсы тойдан жер,
 Порқан адам қайдан жер?
 Зыяғлы менен майыпты,
 Кесел менен зайыпты,
 Зикир салып, соннан жер.
 Дийқан адам қайдан жер?
 Арбасының кейнинде,
 Онсери бел ийнинде,
 Зағара наны койнында,
 Атыздан атызға атлап,
 Жер суўғарса шөл шапшатлап,
 Сахарлеп ағизди байлап,
 Бәрин айт та, бирип айт,
 Дийқан адам жерден жер.

Ақ семсерим тоғықса,
 Қараўсыздан көремен,
 Етек толбай, жең тазса,
 Жарлылықтан көремен,

Жағама душпан жармасса,
 Ғаррылықтан көремен,
 Жаман туутан ипи-ул,
 Алапты соннан көремен.
 Қызыл изен, көк жуўсан,
 Мал отламай, жыйылмас,
 Қатырма көйлек қан болса,
 Сығып жуўар қарыңдас,
 Басыңа қыйып ис түссе,
 Сүйеў болар аталас,
 Аталастан песи кем,
 Бирге жүрген жан жолдас.

Лапын қус минсе қәхәрге,
 Хаўадан газлар ушалмас,
 Батырлар минсе қәхәрге,
 Аяўлы жанып аямас.
 Жылқы қайуан баласы,
 Қыядан кеший сорамас,
 Қара нардын болғасы,
 Жүк ауырын тыңдамас.
 Қас батырдың баласы,
 Жаўға шапқан уақтыңда,
 Өлемен деп ойламас,
 Жақсы адамның баласы,
 Кеўлинде кек сақламас.

Ата-ана, сенде бир мин бар –
 Алты улды тең көрмес.
 Алғаным, сенде бир мин бар –
 Алты ай дүзде жүрсем де,
 Атымды айтып жоқламас.
 Арғымақ, сенде бир мин бар –
 Қашсам жаўдан қутқармас.
 Аксауыт, сенде бир мин бар –
 Әжел келсе, тоқтамас.
 Қара жер, сенде бир мин бар –
 Қатты уйқылаған батырды,
 Ақырын шайқап оятпас.
 Ата-анам, сеннен несин көрейин,
 Алты улдың бәри жаман,
 Бири жақсы болған соң?
 Алғаным, сеннен несин көрейин,
 Алты ай дүзде жүрген соң?
 Арғымақ, сеннен несин көрейин,
 Жаманлар жайдақ минген соң?
 Аксауыт, сеннен несин көрейин,
 Алладан әжел келген соң?
 Қара жер, сеннен несин көрейин,
 Аллатала бәндесине,
 Тағлы уйқысын берген соң?!

Қарақус қонар терекке,
Қанатын жайып ерекке,
Көп қыздардың ипинде,
Боз құлындай Сары қыз,
Қайғы салды-ау жүрекке.
Қарақус, қайда барасан,
Қанатыңды талдырып?
Сары қыз қайда барасан,
Жигитинди қалдырып?
Ай қараңғы, күн булт,
Ақтан түссе, табылмас,
Яр бетінде бір мин бар,
Сабынлап жуған ағармас,
Сары қызды сағынып,
Сығаласам айнадан,
Геуиши тұр, өзи жоқ.

Туяғы пүтин тулпар жоқ,
Қанаты пүтин сунқар жоқ,
Гей бендеде ини жоқ,
Инисиз жанның күни жоқ,
Гей биреуде аға жоқ,
Ағасыз жанда жаға жоқ,
Гей биреуде бала жоқ,
Бийперзентке шара жоқ,
Ашыу деген көк теңиз,
Сиңесең де кетесең,
Тәуекел деген бір қайық,
Минесең де кетесең.

Ерлик пенен елжиреп,
Батыр тууған ер өсер,
Анаға қарай қыз өсер,
Атаға қарай ул өсер,
Арғымақ болса, жалы өсер,
Сууы болса, тал өсер.
Батыр елдің даңқы өсер,
Маймақ елдің малы өсер,
Қорқақ елдің жаны өсер.

Минген атын бос қалса,
Минбеге ер табылар,
Кийген тоның бос қалса,
Киймеге ер табылар,
Еплеп жүрип күнелтсең,
Жүрмеге ел табылар,
Манлайында терлетсең,
Екпеге жер табылар,
Батыр болсаң бір бөлек,

Хәмме саған бағынар,
Жел жетпесті әкеліп,
Жетегіме минейін,
Ақ семсерди әкеліп,
Ап беліме илейін,
Ақ сауықты әкеліп,
Жаланап етке кийейін,
Қапестети қырғыйдай,
Қыпсың болып жүргенше,
Қарсы келген жаулардың,
Бир шетінен тийейін.

Ақ желкомды жел баслар,
Ала серке жол баслар,
Әдил төре ел баслар,
Батыр жигит жол баслар,
Шешен адам сөз баслар.
Дийқан болсаң, дән жыйна,
Шопан болсаң, мал жыйна,
Балықшы болсаң, сап жыйна,
Қус жыйнасаң, бүркіт жый,
Қыс тоңынды түлкі етер,
Жаман менен дос болсаң,
Күнлердин күни болғанда,
Дуйым журтка күлкі етер.

Жабаиы мақлуқ жайласа,
Жердин сәнин кетирер,
Аразласа ағайын,
Елдин сәнин кетирер,
Аразласа абысып,
Ауыл сәнин кетирер,
Аразласа батырлар,
Елдин сәнин кетирер,
Көк ала үйрек ушпаса,
Кәлдин сәнин кетирер,
Жигит арыу қушпаса,
Ердин сәнин кетирер,
Еккен егип питпесе,
Жарлы сәнин кетирер,
Шекпени дизге жетпесе,
Ғарры сәнин кетирер,
Ушар көди болмаса,
Ғаалар сәнин кетирер,
Басында тақыя болмаса,
Таалар сәнин кетирер.

**

Арқаның құба жонында,
Арыслан ойнар шарқ урып,
Ели ұшын тууған ер болса,

Тулпары турар талпынып,
Бир жаманга сөз айтсаң,
Есикти тебер жулқынып,
Жер айдасан гүз айда,
Егиниң өсер кулпырып,
Атадан тууған шын тулпар,
Қосқа қоссаң туралмас,
Қамытында булқынып.
Таўдың үстин қар шалса,
Таўдан аққан дәрьялар,
Ағар екен сарқырап,
Алтын мыстан көп артық,
Қарагөрим жерлерден,
Керинер екен жарқырап.
Жолбарыс ийттен көп артық,
Ауын алар болғанда,
Шабар екен арқырап.

Ханның жақсы болмағы –
Қарашаның өзинен,
Үйдің жақсы болмағы –
Алашаның өзинен,
Шеменнің жақсы болмағы –
Дилуар айтқан сөзинен,
Лапынның зор болмағы –
Аңды көрер көзинен,
Арыұдың сулыу болмағы –
Алмадай пискен сөзинен.
Батырдың зор болмағы –
Қайтпағаны изинен,
Алмастың зор болмағы –
Тис жемесе жүзинен.

Айналасы тақыр жер,
Алды батпак деменіз,
Атадан тууған батыр ер,
Жаудан қорқақ деменіз.
Жети қарын байлардың,
Дәулеті қайтпас деменіз,
Күн туғанда ғунанға,
Жүкті артпас деменіз.
Ериншек тууған ер жигит,
Жау қуусырып келгенде,
Үйінде жатпас деменіз,
Қыраулы күни болғанда,
Нәүпир көлдің суулары,
Жарқырап қатпас деменіз,
Қансырап келген душпаның,
Кайыр қылар халыққа,
Мени атпас деменіз.
Жарлыны жарлы деменіз,

Ирети келген жерінде,
Шалшық суудан өталмас,
Көлде жүзген кеменіз,
Жалғызды жалғыз деменіз,
Ирети келген жерінде,
Жалғыз адам мың болар.

Арғымаққа миндим деп,
Артқы топтан адаспа,
Болмас өзим болдым деп,
Кең пейилге таласпа,
Артық малды айтысып,
Достың менен санаспа.
Илимим журттан асты деп,
Кеңессіз сөз баслама,
Женемен деп биреуді,
Өтирик сөзді хошлама,
Алғаныңды жылатып,
Кеуіл қойма басқата.

Отыншы отын кесе алмас,
Айбалтасын қайрамай,
Сауашқа батыр атланбас,
Жау-жарағын сайламай,
Дийқан егин еге алмас,
Қос өгизін айдамай,
Сауыншы сауын сауалмас,
Бузауларын байламай,
Падапшы малын баға алмас,
Кең даланы жайламай,
Қассап малын соя алмас,
Пышақларын қайрамай,
Бұлбил дәртин айта алмас,
Қәпесте турып сайрамай,
Ер жигит еркін өсе алмас,
Қатары менен ойнамай.
Үйлендим деп ойлама,
Жеке тойды тойламай,
Шалшық сууды жағалап,
Терең деме бойламай,
Хәр бир тәпин есаплы,
Сөз айтағарме ойламай.
Баққан малын семирмес,
Отлақ жерди жайламай,
Толаңлы суудан иппегил,
Қуманда жақсы қайнамай.
Басшыман деп мақтанба,
Ели-халқын сыйламай,
Батырман деп мактанба,
Белдеуге бедеу байламай.

Бахты жүрген ерлердің,
 Ұар бир иси оң болар,
 Басындағы дәулеті,
 Күннен-күнге мол болар,
 Тазылары түлки алып,
 Қаршығасы ғаз излеп,
 Сөз сөйлесе, жөн болар.
 Не десе де, жарасар,
 Бай болсын деп ат қойып,
 Журт аузына қарасар.

Едил менен Жайық бол,
 Ұешким менен урыспа,
 Ел шетине жау келсе,
 Жаныңды аяп тұрыспа.
 Адам қуны болса да,
 Алдыңа келип қалса сон,
 Қол қаусырып тұрған сон,
 Баршесин кеш те, қоя бер,
 Бұрынғышы қууыспа.
 Аласын болса биреуде,
 Айыбын тап та, ала бер,
 Ғрегисип урыспа,
 Сеники жөн болса да,
 Сөзің шықпас дурысқа.
 Минези жаман адамға,
 Енди қайтип жууыспа,
 Тауир көрген кисіңе,
 Жалған айтып сууыспа.
 Әйтеуір ғана зат ушын,
 Желке терің қурысып,
 Ұарким менен урыспа,
 Алпыу-дұшпан, соңынан.
 Түсіп кетсен қайтесең,
 Түби терен қууысқа?!

Белгили бийик көк сеңгир,
 Басынан ғарға ушырмас,
 Қарауыл қайсар қарар деп.
 Балдағы алтын, сом полат,
 Қулашпап тапсам дем тартар,
 Сууысыным қанға қанар деп.
 Арғымақтың баласы,
 Арыған сайын атлығар,
 Арғымда аз жол қалар деп.
 Ақдәрья голқын күшейтер,
 Қуырғын күн шалмаған балығым,
 Оргамнан ойран салар деп.
 Азамат ердің баласы,
 Жабыққанын билдирмес,
 Жаманлар өсек қылар деп.

Адамзаттың баласы,
 Алтау болар, бес болар.
 Бир-бирине ес болар,
 Ерден шыққан ер болар,
 Абаданы жығылса,
 Қалғандары шууласып,
 Ийт пенен қуска жем болар.
 Алып, алып, ал сақлап,
 Алдың жүрген дұшпаннан,
 Алып, алып, ал сақлап,
 Урып жорта қапқаннан.
 Абайсызда қуларсан,
 Жүз марте сақлап қастыңнан,
 Сақланагер мың марте,
 Күлип кирип үйіне,
 Түциренип шыққан достыңнан.

Қайырта қонған куба ғаз,
 Мадина қайтар түз күни,
 Аққудайын ыңырапып,
 Тоғы қустай сыланып,
 Отаулар тигер жаз күни,
 Қымызсыз үй – қызсыз үй,
 Қуумазар дейди сол күни,
 Моллалар сауал айтады,
 Күлип ойнап аз күни.

Өткінши мынау дүньяда,
 Малы көп адам бий болар,
 Қарсылық қылған қара халқы,
 Қампы менен ий болар,
 Напар басқа ис түссе,
 Қызыл жыңғыл ший болар,
 Ер басына ис түссе,
 Сексеуіл түби үй болар,
 Шөкелеп шаңшар ақ найза,
 Батырларға сый болар,
 Сауаш болса арада,
 Непше қатын тул болар,
 Ериншек болса улыңыз,
 Жау алдында қул болар.
 Бабын тауып ислесең,
 Шөлистанда гүл болар,
 Бәри бирдей болмайды,
 Ел ишинде түр болар,
 Елин жаудап қутқарса,
 Батырларға сый болар.
 Бириккен жерде шүй болар,
 Тигис бар жерде жүй болар,
 Қапылып қалғыр бул журтқа,
 Енди қимлер бий болар?!...

Сыбызың-сыбызың, сыпсықтай,
 Сыбызыңа питер қарағай,
 Қарағайдың ишінде,
 Жайлаушы еди көп ноғай.
 Ол ноғайдың ишінде,
 Озған уллы тама бар,
 Ол таманың ишінде,
 Нәриктің улы Шора бар,
 Шораға бар да туұра бар,
 Және сөзим және бар.
 Үндеместе бәле бар,
 Еки уртында шала бар,
 Сом темирге балға бар,
 Сыңсыған елде бәле бар.
 Жалғызбан деп қорықпа,
 Жарлыман деп жабықпа,
 «Алла» демек ант болар,
 «Билла» демек бәнт болар,
 Қарын ап болып келгенде,
 Зағара, гүлше қант болар,
 Харып-шаршал келгенде,
 Жаман ешек ат болар,
 Жаман менен табақлас болсаң,
 Ал дегенше жеп болар,
 Атадан туұтан жаман жигит,
 Ағайыннен шет болар,
 Қыямет-ақыр ұақтында,
 Қарадан суұты көп болар.

Суудың түби көлмекте,
 Тууылған адам өлмекте,
 Өтті, кетти деуши еди,
 Табылмайды екен, яранлар,
 Сум өлимнің дариси,
 Он мың үйли ояттан,
 Қырық мың үйли қыяғиан,
 Сан мың үйли саяттан,
 Аз ғана үйли тамадан,
 Қалмас па еди, ха, беглер.
 Берерде кеңес ғаррысы?!
 Ол таманың ишінде,
 Нәрикбай шалдың баласы,
 Нәриктің улы Шора бар,
 Маңдайының арасы,
 Жети қарыс сере бар,
 Оман дәрья жайлаған,
 Суұ аяғын сақлаған,
 Қорасан атлы баба бар,
 Оннан арман сорасаң,
 Ырғыұанды жайлаған,
 Жебели қулын байлаған,

Өте бастай гәуирди,
 Акшалы қойдай айдаған,
 Ата киси ерлерди айт,
 Ата киси – жан киси,
 Гүмистен еди зәнгиси,
 Хожаназар сағалды айт.
 Оннан арман сорасаң,
 Суұ тилесе пал берген,
 Дуйым журтқа ой берген,
 Атасын қалмақ демесең,
 Енесин шоры демесең,
 Атамтайдай жомартты айт.
 Оннан арман сорасаң,
 Бир сөзиңе мың теңге,
 Мың сөзиңе сан теңге,
 Алым алды деседи,
 Жәнибек ханның тусында,
 Жийреншедей шешенди айт.
 Оннан арман сорасаң,
 Жийреншениң алғаны,
 Қағып төсек салғаны,
 Мийримшедей сулыұды айт.
 Оннан арман сорасаң,
 Елди корғау тилеги,
 Қайқы қылыш қолында,
 Мойны сулыұ мылтықтай,
 Қайқайып шапқан батыр ер,
 Ойсанның улы Аманбай,
 Аманбайдай ерди айт.
 Аманбайдың ала аты,
 Қолтығында қанаты,
 Аманбай жауға шапқанда,
 Жалтылдайды
 Қылышының полаты.

Бултлы күни ай туұмас,
 Ағарған сақал қараймас,
 Бүкирейген бел дүзелмес,
 Маймақ дойнақ жуұырмас.
 Таұда болар гарғыл тас,
 Тарықсаң, көзден шығар жас.
 Қыйналғанда камығып,
 Сүйеу болар қарындас.
 Қарыңдасың елди деп,
 Сай-сүйегің калды деп,
 Қанжығаға қанлы көйлек байланып,
 Қайтып келди көк дөнени айланып,
 Желкемде мениң жети бас,
 Желкемди кесип кетти қарындас.
 Мойнымда мениң мойын тас,
 Мойнымды кесип кетти қарындас.

Елдин қадирын шалар билмес,
Журттан-журтка аспағанша,
Жақсы ярдың қадирын билмес,
Бир жаманға түспегенше.

Қарашанын күни хан менен,
Ханның күни ел менен,
Елдің күни ер менен,
Ердин күни жер менен,
Хаялдың күни ер менен,
Ердин күни ел менен,
Қонысы кең етекли,
Елдің күни жер менен.
Хаялдың ери болмаса,
Ердин ели болмаса,
Күни-күни келгенде,
Өз жанын өзи жер деген.

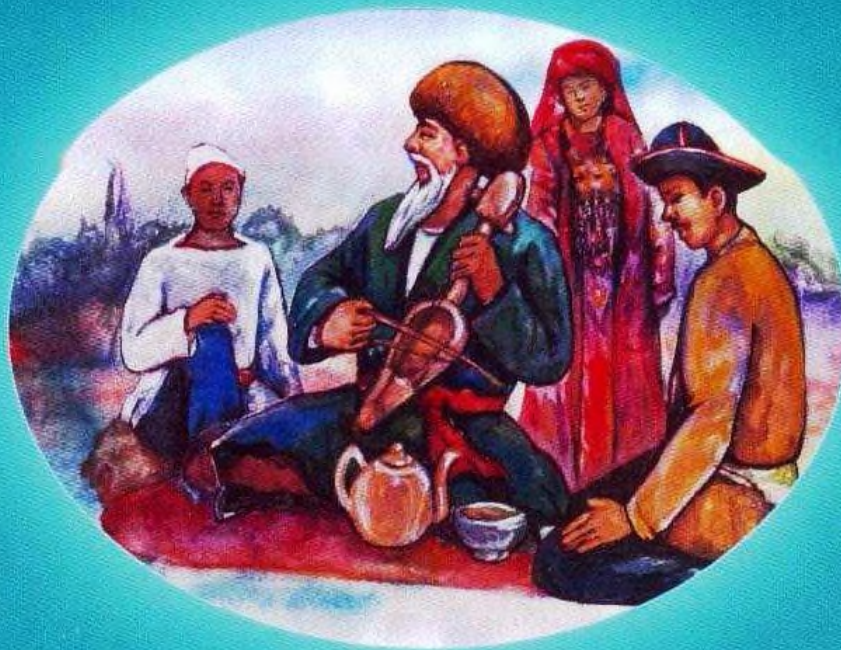
Сый көрмеген сый көрсе,
Сығырайып қарайды,
Той көрмеген той көрсе,
«Дереги не?» деп сарайды,
Бай көрмеген гарры қыз,
Адырайып қарайды,
Табармап деп жақсысын,
Шапшып майлап тарайды,
Қартайғанда бийшара,
Не мүпқилге жарайды,
Бахасы бар бес пуллық,
Өтпейди, күнин санайды.

Уғыл жаман дегенше,
Ойран түсти десеңши,
Қызым жаман дегенше,
Қырғыз шапты десеңши,
Алғашым жаман дегенше,
Айрымас қара десеңши,
Келишим жаман дегенше,
Кетпес қара десеңши.

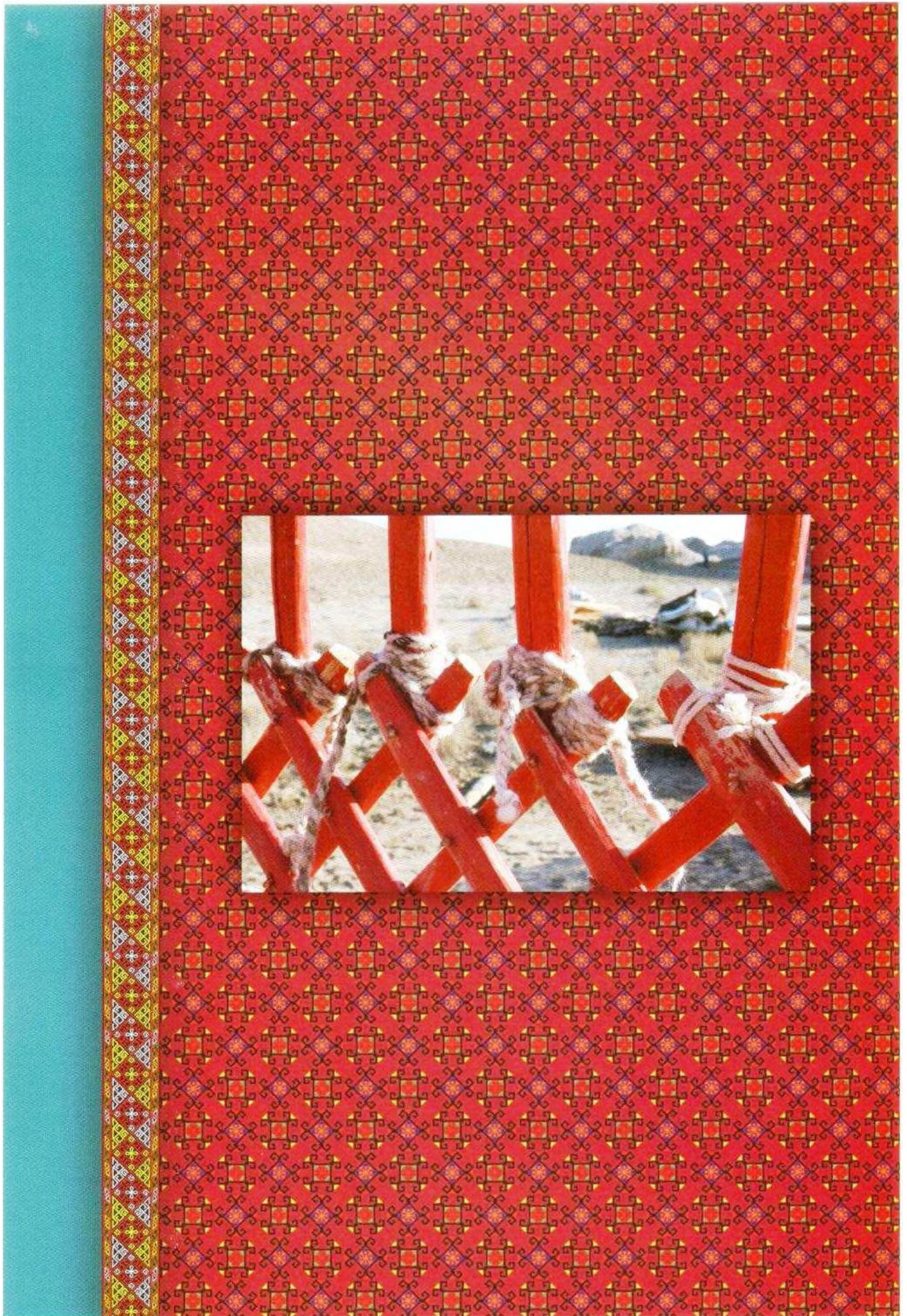
Келеплетен жипектей,
Кекили сулыұ жәниұар,
Базардағы мақпалдай,
Секили сулыұ жәниұар,
Ойға тиккен отаұдай,
Сауыры сулыу жәниұар,
Молла қыйған қаламдей,
Қулағы сулыұ жәниұар,
Жез нағышлы дәгендей,
Туяғы сулыұ жәниұар,
Тауда өскен көсиктей,
Аяғы сулыұ жәниұар,
Батырлар кирген есиктей,
Омырауы сулыұ жәниұар,
Колден ұшқан өрдектей,
Мойны сулыұ жәниұар,
Айға тапшып қиснетен,
Ойыны сулыұ жәниұар.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

93-ТОМ

ТОЛҒАҰЛАР

ҚАРРЫҢМАН

Айналайын, Тоқтамыс,
 Көргенимди айтсам мен,
 Едил-Жайық бойына,
 Бір нешше келип-кеткенмен,
 Бабан еди Шыңғысхан,
 Шыңғысханды көргенмен,
 Оның улы Тоқтамыс,
 Заманында, шырағым,
 Муны да көрген қаррыңман,
 Жасымның ақыр-соңында,
 Тоқтамыстай шырағым,
 Сени де көрген қаррыңман.
 Сунқардың бийік тауында,
 Жети патша жәм болды,
 Жетеуинің алдында,
 Жети бийдің қолында,
 Шүрегей болған қаррыңман.
 Жети үәлий он төрттиң
 Отырған мәйлис ишінде,
 Бір мәйлис ұағында,
 Солардың берген сарқытын,
 Бір мәйлисте асадым,
 Тап солардың пәғиясынан,
 Үш жүз алтмыш жасадым,
 Буларды көрген қаррыңман.
 Нелерден нени көргенмен,
 Атаңа нәлет бәдирек,
 Ұаслы жаман, көзи шүңирек,
 Қайдан таптың мынаны?
 Ұәй, атаңа нәлет бәдирек,
 Ғазийнеге барғандай,
 Шыңғыстан қалған қазнаға,
 Дуұры қәдем қойғаңдай,
 Қайсы атаң бек еди?
 Қайсы анаң бек еди?
 Малды баққан қул еди,
 Тезекти терген күн еди,
 Ұаслың жаман, бәдхасыл,
 Ханнның берген инамын,
 Неге жасырып жүріпсең?

Жауады жауын себелеп,
 Астына қара пул салып,
 Үстине қызыл себелеп,
 Кимди алдайсаң, бәдирек?
 Ұә, шырағым Тоқтамыс,
 Басыңды анау кеседи,
 Қаның қақтан кетеди,
 Ядымдағы мына сөз,
 Кешегі маған жиберген балаңды,
 Қайдан таптың, шырағым?
 Елатыма барғанда,
 Әзираыл келди ме,
 Жәбираыл келди ме,
 Алтмыш еки тамырға,
 Шеңгел салып сүйрелеп,
 Сүйредимекен деп едим.
 Хабарласқандай ким бар? – деп,
 Жабықты түріп көргенде,
 Исиратымның ауызы,
 Апылдымекен деп едим,
 Елес емес, бала екен,
 Отқа салған шала екен,
 Қайдан таптың дәрегін?
 Тезирек сөйле, шырағым.
 Жиберген мына балаңды,
 Алдаулық пенен қасыңа ал,
 Қасыңа ал да, басың ал,
 Әгер басың алмасаң,
 Етлендирмей-ақ бир күни,
 Сенин де басыңды алады.
 Ұәк буйрығы шул шығар,
 Үш жүз алтмышқа келгенде,
 Алтын ханның елинде,
 Шыңғысханның журтында,
 Тоқтамыстың қолында,
 Атаң қайтар, деп еди,
 Сүйесен құрған басымды,
 Енди демим кеткенди,
 Таусылды, мине, демим, – деп,
 Жан тәслим етти жырауын.

УЛЛЫТАҰ

Қулақ салың, досларым,
 Қапылған бул заманда,
 Қайғы-хәсирет қаплады,
 Қарақалпақ – бүлген ел,
 Теңдик таппай ханлардан,
 Посыуға белин байлады,

Өзлерин жолға сайлады.
 Пospай олар не қылсын,
 Ким көргени асылып,
 Пүгин болмай жағасы,
 Хан, султанлар күн бермей,
 Елимди қойдай жалмады,

Кутыла алмай насақтан,
 Жабылып жала нахақтан,
 Зорлық көрип султанның,
 Бүлинбей елим қалмады.
 Қарақалпақ елине,
 Султан қысым жасады,
 Уллытау деген жерлерде,
 Тум-тусынан камады,
 Қарсыласқан бийине,
 Зулымлығы асады,
 Қыңыршылық қылғанын,
 Беккем етип тусады,
 Қарақалпақ бийлері,
 Қара қанлар қусады,
 Күннің жүзін көре алмай,
 Ақылынан сасады.
 Ханның есер батыры,
 Он бес жасар қызларды,
 Тақымына басады,
 Арыз айтқан адамды,
 Ериксіз дарға асады.
 Ат ойнатып беглері,
 Асан мырза бас болып,
 Қарақалпақты жаулады,
 Шыбын яңлы ғаулады,
 Жети жақтан камалап,
 Соңар киби аулады.
 Қарақалпақ елинің,
 Басында ерк болмады,
 Камал алып жан-жақтан,
 Төбеден жасыл таслады,
 Қахәрленип Арысланбек,
 Жауған булттай курсанды,
 Жас балларды жылатып,
 Қулағынан таулады.
 Қастын тигип залымлар,
 Нарттан бетер путады,
 «Неге шықтық дүньяға» деп,
 Қарақалпақ аулады,
 Үн қосысып жылады.
 Қайда барса, ашық жоқ,
 Алдын кесе орады,
 Адамзаттын зарынан,
 Мезгилсіз қар борады.
 Астын-үстин көринді,
 Будырпаның таулары,
 Терип алып залымлар,
 Не бир батыр ғопшақты,
 Жоңыпқа киби баулады.
 Жизия берип жалынса,
 Сөзине қулақ салмады,

Шорбан кәл деген залымы,
 Еки ийнин жалмады,
 Кеше-күндиз ат шауып,
 Ғарып-шаршап талмады,
 Жалынсаң да жалбарып,
 Изиңнен хәргиз қалмады.
 Қарақалпаққа туұдырды,
 Жәнжел менен ғауғаны,
 Жесир қатын, жетим ул,
 Шықты сонда ұайраны,
 Шақ келе алмай тозады,
 Қарақалпақ аулады.
 Қахәринен алысты,
 Жерлердин қалың ғауданы,
 Батыл боп кеуілдің шады,
 Питпеди мақсет-мурады,
 Нешпе ердің өшти аты,
 Жетпеди жауларға дады,
 Қарсыласып үш күн удайы,
 Залымға шақ келе алмады.
 Ханның есер батырлары,
 Аянбай атлар салады,
 Қарақалпақ бийлерин,
 Қарқыратып шалады,
 Жети жасар балларын,
 Жанған отқа салады.
 Улы шуу болған муңлы сес,
 Ата менен ананың,
 Зәрресин қатты алады,
 Бийгүнадан қырылып,
 Бөлінген койдай шуулады.
 Нешпе қатынды жыйнап,
 Мийрими жоқ залымлар,
 Бир нешеуін қарнады,
 Қарақалпақ елинде,
 Ақырзаман болады.
 Соңғыларға жыр қылып,
 Жийен жырау жырлады,
 Қуұраған қуу қобызын,
 Қолға алып толғады.
 Қастын тигип Шорбан кәл,
 Қатты қырын қарады,
 Айтқан зарын тыңламай,
 Жас қызларын тонады,
 Қарсыласқан нешпеуінің,
 Шаптарынан бурады.
 Жүреклері жарылып,
 Қатын-бала шуулады,
 Залымлығын көргеннің,
 Жүреклері суулады.
 Қарақалпақ халқына,

Не билтенин кылады,
 Қалып аяқ астында,
 Нәрестелер жылады,
 Жети күн тынбай ат салып,
 Қарақалпақ әуладың,
 Туқымқұрт етип саплады.
 Ел басқарған бийлерди,
 Мына болған ислердің,
 Салдары жаман басады,
 Шет-шебирінде қалғаны,
 Иппи дартке толғаны,
 Катын менен жас жанлар,
 Ата менен аналар,
 Бауырынан айрылғанлар,
 Жарақ алып қолына,
 Қайтпай қарсыласады,
 Бийгүна өлген жан ушын,
 Аянбай қанын шапсады,
 Душпанлардың батырын,
 Қояндай түйреп таппады.
 Арысландай батыры,
 Он бес жасар қызларды,
 Көкмар қылып қапсады,
 Ылайық таппай тұрысты,
 Қарсыласып залым менен,
 Бүлінген елдин қатынлары,
 Олар да салды урысты.
 Небир арлы жауанлар,
 Урын жықты үш-төртти,
 Қолы пәтлi жас баллар,
 Ийни келген жеринде,
 Аянбай тартты қылышты,
 Шығарып белде ғайратын,
 Бұдыртанын тауында,
 Қайтпай салды урысты.
 Набыт болып қыз-жауанлар,
 Әрманда шырағы өшпi,
 Жесир менен жетимнің,
 Ғәрип пенен кәсердин,
 Басына кыйын ис түсти,
 Улы-шуу болып зар жылап,
 Ата-журтынан айрылып,
 Тым-тырақай посты.
 Ким ботадан айрылып,
 Қанатынан қайрылып,
 Заманасы тарылып,
 Ата-ана деп зар жылап,
 Тумлы-тұсқа тозады.
 Өкпесi абден осылды,
 Жолы хәр жерден тосылды,
 Посқыншы болған халыққа,

Хәр жерден келип қосылды.
 Булағай менен ала шан,
 Аtpаған сирә жарық таң,
 Қырғын салды халыққа,
 Қазақ ханы зулым хан.
 Жети күннің иппинде,
 Хайраны шықты оны сан,
 Қарақалпақ халқына,
 Тири қалған болды таң.
 Ким атадан айрылған,
 Ким ботадан айрылған,
 Жолға рәуан болады,
 Жесир-жетим көп адам.
 Көликлерин басады,
 Улытаудан қашып посады,
 Барар белли мөкан жоқ,
 Посқыншы болған елимди,
 Хайранлық зили басады.
 Изин қууып елимнің,
 Топар-топар посқыншы,
 Атырау деген жерлерде,
 Бес мыңы басын қосады.
 Барарына жери жоқ,
 Батарына көли жоқ,
 Иппери абден ап болып,
 Әрманда көзи жас болып,
 Посқыншы бес мың халыққа,
 Бай менен бийлер бас болып,
 Соқпақ таппай белгили,
 Қыяқ таслар басады.
 Кими таудан асады,
 Зар еңирегеп баласы,
 Айра түскен ата-анасы,
 Улы-шуу болған дауысқа,
 Гүниренди шөл-даласы,
 Тилек тилеп ғарры-жасы,
 Жаңдатады шөллерди,
 Нәрестелердің наласы.
 Хеш беңде нәзер салмайды,
 Өлип атыр биразы,
 Күшпиктей кәдири болмайды,
 Табылса сасық өлимтик,
 Аптан талған көп халық,
 Тирилей жутып жалмайды.
 Бирнешпелер ақ урып,
 Қулыным деп зарлайды,
 Бир жутымның ғамы ушын,
 Тумлы-тұсты қармайды.
 Ап халықтың сестине,
 Қыя шөллер жаңлайды.
 Әрманлының дыбысын,

Қара жерлер аңлайды,
 Алып пыққан азық жоқ,
 Ертели-кеш майданнан,
 Не тапса да аұлайды.
 Бир-бирине көз салып,
 Кимиси өлип, ким талып,
 Ким жууырып, ким қалып,
 Жерге-көкке сыймайды.
 Арқаланған аш халық,
 Сегбир тартып киятыр,
 Шәлистанды қақ жарып.
 Бүлінген бул елимнің.
 Неден болды жазығы,
 Жулынып тутқа қазығы?
 Табылағойса, досларым,
 Кәсік пенен сүтилмек,
 Көбинесе азығы.
 Бары-жоқты умытып,
 Тириликте ойлайды,
 Мәртлікке бел байлайды.
 Тинтип құмды, тауларды,
 Кәсік болса, қармады,
 Бир жутымның ғамы ушын,
 Жетер жерди қоймады.
 Солай етип, досларым,
 Жүреклерин жалғады.
 Нешпеси жутпай бир жутым,
 Жүреклери сазады,
 Ақылын алып бул ашлық,
 Ақылдан ашыу озады,
 Табылса кәсік хәм геүрек,
 Паддан бетер мазалы.
 Пайманасы толмады,
 Қызыл жүзи солмады,
 Сегбир тартып нешпте күн,
 Етпеген кәри қалмады.
 Бир-бирине ереди,
 Суу көрсе, ауын кереди,
 Балық-шабак илинсе,
 Жанына дәрман енеди,
 Бир тислемнен бөледі.
 Арқалаған аш халық,
 Таудан геүирек тереди,
 Жас жанлардын зарына,
 Таулар ләрзем береди.
 Алды-артын барлап болжады,
 Тирилиги олжады,
 Биреуге биреу қол берип,
 Тәуир-ақ дәрман болады,
 Ели-халқым жубанып,
 Бел бууғаңдай болады,

Сабыр қылып балете,
 Нәсиятлаған адамға,
 Түрли алғыс айтады.
 Арқадан ести ыссы жел,
 Қырғын салған Шорбан кал,
 Жаңадәрья – Түркстан,
 Пиядаға үш ай жол,
 Киятыр төдде қаңғалап,
 Таусылмады кыя пөл.
 Өзегі талып гей жерде,
 Не бир ақыл даналар,
 Ақылынан сасады,
 Табанынан тас қағып,
 Аяғын зорға басады,
 Абылайсаң жаңбырдай,
 Қара жерлер жосады.
 Ядына түсіп елаты,
 Қайғы-ууайым басады,
 Есап етип қарады,
 Түркстаннан посқалы,
 Бир ярым ай толады.
 Өтип душпан хазары,
 Кимлер муңлы, ким зарлы,
 Қабыл болмай көз жасы,
 Бара берсин барлығы,
 Шыбын жан екен мазалы.
 Нан әулады сирә жоқ,
 Жармаға түспей назери,
 Геуил менен геүрек жеп,
 Тамағынан өтсе есап,
 Өзине хадал-харамы.
 Жолларда қалды нешпте жан,
 Буйырмай кепин-мазары,
 Еки ай жүрип жетеди,
 Қырқья менен Қазалы,
 Еки айдың жүзи толғанда,
 Қууандәрья сайына,
 Басты келип қазаны.
 Атыраудан посқан ел еди,
 Кими өлип, ким қалып,
 Сегбир тартып келеди.
 Кими жүрип, ким жатты,
 Ерте тура таң атты,
 Қууандәрья бойында,
 Бирнешеуи қалады,
 Бирнешеуи жол тартып,
 Адым урып удайы,
 Жетпис күнде қулапты,
 Жаңадәрья бойына.

ӘДИЛСЕН

Әдил, Әдил, Әдилсен,
Бесқалаға мәлімсен,
Ғайратың сыймас қанаңа,
Мийримің түспес анаңа,
Толып жатыр кәтқуда,

Бәри сиздей бола ма?
Атаңыз артық Пазыл бий,
Үлкен орын, үлкен үй,
Әдил ағам сөзлесін,
Басқа бийлер, тилиң тый.

БИЙИК ТАҰДЫҢ ҚАРНЫНДА

Бийик таудың қарнында,
Бир неше кийик балалар,
Суу ишип отлап жүргенде,
Оны мерген сығалар,
Атса атып, алғаны,
Аталмаса мергенлер,
Бийжағдай жерден жаралар.
Суұсаса сууды табалмай,

Отласа отын алалмай,
Балаларына жеталмай,
Бир көзинен қан ағып,
Бир көзинен жас ағып,
Ғарға адым жер муң болып,
Қос қуұрайды паналар,
Перзент ушын бийшара,
Ғамгүн болып зар жылар.

ТӨРЕЛЕР

Хан алдында төрелер,
Төре тонын кийгендер,
Төрелик дәуран сүргенлер,
Хәр ким өз заманында,
Төремен деп жүргенлер.
Хан алдында бөрилер,
Бәри тонын кийгендер,
Хәр ким өзинің дәуирінде,
Бөримен деп жүргенлер.
Хан алдында бек жигит,
Есабы жоқ көп жигит,

Мен аржағын ойласам,
Ханның улы қарауыл,
Бегдің улы шындауыл,
Ел ағасы Ағай бий,
Журт ағасы Тағай бий,
Батыр улы Байназар,
Хожаның улы Қосназар,
Хожаман деп аллаға,
Гүнакар болып қудаға,
Ғоддаслаған енеғар.

ҒАРРЫҢМАН

Мен ғаррыңман, ғаррыңман,
Мен нелерди көрмедім,
Мен қайларда жүрмедім,
Әкей хан билен Жәкей хан,
Муны көрген ғаррыңман,
Суұдай аққан қара қан,
Муны да көрген бабаңман.
Шына қыздан туған ул,
Сениң бабаң Шыңғысхан,
Муны да көрген ғаррыңман.
Булар да өтип кеткен соң,
Мәдемін хан, Теңге хан,
Муны да көрген ғаррыңман.
Булар да өтип кеткен соң,
Аббазы хан, Тиллә хан,

Буларды көрген ғаррыңман.
Жасар жасым жасадым,
Үш жүз алтмыш жасадым,
Ширкеули деген шаһарде,
Тоққыз ханның сарқытын,
Бир мәйлисте асадым.
Булар да өтип кеткен соң,
Хан Шыңғыстың ұақтында,
Жалғаншының жүзінде,
Он бир пағша бар еди,
Елдің кубла жағында,
Ханның алтын сарайында,
Он бир патша жәм болды,
Хәр биринің қасында,
Сексен алты сәруары билен,

Ҳәмме патша жәм болды,
 Он сегиз ханның алдында,
 Қобыз алып, сөз сөйлеп,
 Толғау айтқан ғаррыңман,
 Жағасы алтын, жеңи зер,
 Тон жамылған бабаңман.
 Булар да өтип кеткен соң,
 Он сегиз ханның соңы еди,
 Сениң атаң Тоқтауыл,
 Заңгилес жүрген ғаррыңман,
 Әмир Темир көреген,

Тоқсан алты хан дөреген,
 Буларды көрген ғаррыңман.
 Булар да өтип кеткен соң,
 Өзиниң журтын бұлдирген,
 Әл-аманға келмеген,
 Қозғалаң салған журтына,
 Жесир қатын, жетим ул,
 Тыңламай дадын, жылатқан,
 Шайтан жолдан шығарған,
 Ақыбетин сораһан,
 Сизлерди көрген ғаррыңман.

ЖАТЫР ЕДИМ ҒӘПЛЕТТЕ

Жатыр едим ғәплетте,
 Сексен көрпе астымда,
 Тоқсан көрпе үстимде,
 Тоққыз мезгил жол еди,
 Дүбір-дүбір сес келди,
 Әзиз жаным сескенди.
 Астына минген сары ала ат,
 Дүлдүлмекен деп едим,
 Үстиндеги ийесин,
 Ғақтың шери Шаһмардан,
 Әлиймекен деп едим.
 – Жатамысаң азғын? – деп,
 Арман шауып бир өгти,
 Ысырапылмекен деп едим,
 Берман шауып және өгти,
 Ысырапыл сүргини,
 Үпледимекен деп едим.
 – Жатырмысаң жасаған,
 Сай-сүйегің саусаған,
 Геүдесинде жаны бар,
 Бәдени өли қусаған,
 Неғып атсаң, ғарры? – деп,
 Артымнан шауып бир өгти,
 Әзирапылмекен деп едим,
 Берман шауып және өгти,
 Аманатын геүдемнен,
 Алдымекен деп едим.
 – Хан шақырды, ғарры! – деп,
 – Турсаң бойма, сорлы! – деп,
 – Түс алдыма, муңлы! – деп,
 Алдымнан шауып бир өгти,
 Жәбирапылмекен деп едим.
 Ат ойнатып бир келди,
 Ақ найзаның ушы менен,
 Ақ жабықты көтерди,
 Ол көрпемди көтерди,
 Керегеге асылып,

Ғақ сәламын бергеним,
 Билмей қалдым, хан ийем,
 Төрт мууаззам периште,
 Сораушымекен деп едим,
 – Раббин қим? – деп бизлерден,
 Сорадымекен деп едим,
 Оты күрси бизлерге,
 Урылдымекен деп едим.
 Кешегі барған жас бала,
 Боза ишкен мәс бала,
 Шақырып ал да, қасыңа ал,
 Қасыңа ал да, патшамыз,
 Айтқанымды қылсаңыз,
 Алдап-суулап басын ал.
 Шақырып қасыңа алмасаң,
 Егер басын алмасаң,
 Айрандайын атлар ол,
 Қымыздайын писер ол,
 Қыр изиңе түсер ол,
 Исенгениң сол болса,
 Тоқсан бий, тоғыз төрениң,
 Баудай басын кесер ол,
 Суудай қанын ишер ол,
 Бир сойқанды қылар ол,
 Атасы кеткен журтларға,
 Бул да сапар қылар ол.
 Атасы билен қосылып,
 Ақ мамықтың үстинде,
 Малынып атқан, патшамыз,
 Уллы қызың Қаныкей,
 Киши қызың Тыныкей,
 Атасы алар биреуиң,
 Баласы алар биреуиң.
 Шыдай алмай буларға,
 Тоқсан бий ертип кейниңе,
 Қаларсаң енди, пағшамыз,
 Тәуке ханның елине,

Талак кылып журттыңды,
 Журттан шығып кетерсең,
 Астыңа минген сары ала ат,
 Туу куйрығын кесер ол,
 Ат куйрығы жеткенше,
 Мына отқан Нураддин,
 Ал кейиннен кууар ол,
 Кууғыншы болып барар ол,
 Әрпи-түрпи сөйлетип,
 Басыңды қағып алар ол.
 Сүт орнына қан ағызып,
 Таслап бир кетер лашыңды,
 Найзаға шаншып геллеңди,
 Жети кала салдыртып,
 Жети журты айналып,
 Нураддин атлы бул жетим,

Қайта айналып келер ол.
 Халықты көрген көзиңе,
 Қум куйылып қалар ол,
 Жарқыраған жүзиңиз,
 Гүлдей жүзиң солар ол,
 Тақылдаған қызыл тил,
 Салтилдеген сақалын,
 Қызыл тууға бас болып,
 Самал болмай тербенип,
 Сезиреу тартып турар ол.
 Ақыр бир күн енирерсең,
 Айтқаны келер бабаңның,
 Алжыған қайдан айтты деп,
 Сасқан қайдан тапты деп,
 Күйип-писип турарсаң.

БАБАҢМАН

Мен бабаңман-бабаңман,
 Нелерди көрген бабаңман,
 Баслық та баслық, Баслықхан,
 Оны да көрген бабаңман.
 Оннан соң өтті Гедейхан,
 Буны да көрген бабаңман.
 Оннан соң өтті Аллахан,
 Буны да көрген бабаңман.
 Оннан соң өтті Қарахан,
 Буны да көрген бабаңман.
 Оннан соң өтті нешпеш хан,
 Шүлдир кулақ Назархан,
 Көрген адам болған таң,
 Буны да көрген бабаңман.
 Отырысы, тұрысы,
 Жүриси менен желиси,
 Жер сидкинткен Шыңғысхан,
 Буны да көрген бабаңман.
 Үш жүз алпыс жасаған,
 Жети ханның саркытын,
 Бир ийнинен асаған,
 Буларды көрген бабаңман.

Мен бабаңман, бабаңман,
 Мен нелерди көрмедим,
 Мен қайларда жүрмедим,
 Әкей хан менен Жәкей хан,
 Муны көрген бабаңман,
 Шына қыздан тууған ул,
 Сениң бабаң Шыңғыс хан,
 Муны көрген бабаңман.

Жасар жасым жасадым,
 Бир жүз алтымып жасадым,
 Ширкеули деген шахәрде,
 Тоққыз ханның саркытын,
 Бир мейлисте асадым.
 Булар да өтип кеткен соң,
 Хан Шыңғыстың ұағында,
 Жалғаншының жүзинде,
 Он бир патша бар еди,
 Едилдің кубла жағында,
 Ханның алтын сарайында,
 Он бир патша жәм болды,
 Он бир патша алдында,
 Қобыз алып, сөз сөйлеп,
 Толғау айтқан бабаңман.

Әмир Темир Көреген,
 Токсан алты хан дөреген,
 Ханның бәлент сарайы,
 Ақ Орда деген жер екен,
 Айналасы бийик тау,
 Батынып басып кирмес жау,
 Алпыс бийи биригип,
 Биргелесип шешкен дау,
 Буларды көрген бабаңман.
 Көрдим қалың елиңди,
 Едите деген ериңди,
 Жаманлық пенен шұғыллық,
 Қайыстырды-ау белимди,
 Небир-небир бийлерің,
 Көргенсия болып көринди,

Буларды көрген бабаңман,
Булар да өтип кеткен соң,
Өзинин журтын бүлдирген,
Өл-аманға келмеген,
Қозғалаң салған журтына,

Жесир қатын, жетим ул,
Тыңламай дадың, жылатқан,
Шайтан жолдан азғырған,
Ақыбетин сорасан,
Сизлерди көрген бабаңман.

КҮН КӨРЕР

Қуйрығы жоқ, жалы жоқ,
Қулан қайтип күн көрер?
Аяғы жоқ, қолы жоқ,
Жылан қайтип күн көрер?
Шыбын шықса, жаз болып,
Тазлар қайтип күн көрер?
Жалаңаяқ, мүсәпир,
Жарлы қайтип күн көрер,
Айдын-шалқар көли жоқ,
Ғазлар қайтип күн көрер?
Хан менен бийлер қысқанда,
Халық қайтип күн көрер?

Таза, минсиз қасыл тас,
Суу түбинде жатады,
Таза, минсиз қасыл сөз,
Ой түбинде жатады.
Суу түбинде жатқан тас,
Жел толқытса шығады,
Ой түбинде жатқан сөз,
Шер толқытса шығады.
Бахты жүрген ерлердің,
Қар бир иси оң болар,
Басындағы дәулеті,
Күннен-күнге мол болар,
Тазылары түлкі алып,
Қаршығасы ғаз илип,
Сөз сөйлесе, жөн болар.

БАЛПАҚ-БАЛПАҚ БАСҚАН КҮН

Балпақ-балпақ басқан күн,
Тулпар минип тасқан күн,
Жорға минип йошқан күн,
Байы менен жарлы тең,
Бай улынан асқан күн,
Орманбет бий өлген күн,
Он сан ноғай бүлген күн,
Жез қарғылы құп тарлан,
Жетилип түлкі аламай,
Қарашыл көпек болған күн.
Көп ишінде жалғыздың,
Атқан оғы табылмай,
Жер сығалап қалған күн.
Он сан ноғай теңселип,
Басына урған балықтай,
Мағам тутқан қара күн.
Туу жығылып, тубалап,
Ақыл айтар адам жоқ,
Алты арыс ноғайың,
Ар-сар болып тұрған күн.

Орманбет бий өлген күн,
Он сан ноғай бүлген күн,
Жез қарғылы құп тарлан,
Жетилип түлкі аламай,
Қарашыл көпек болған күн,
Лашын құс қууға жете алмай,
Он қанатын теріс қағып,
Жапалақ қусқа ауған күн.
Оразалының он улы,
Жайырлының жалғызы,
Атқан оған табалмай,
Жер сабалап қалған күн.
Мен не болдым сеннен соң?
Сен не болдың меннен соң?
Жерім сеннен айрылдым.
Атам күйеу болған жер,
Анам келин болған жер,
Ийилип сәлем берген жер,
Ели-халкым шад болып,
Не бир дәуран сүрген жер,
Сен кеткенде елимди,
Жаулар шапты минекей.

КӨП НОҒАЙ

Артыу-арғыу таулардан,
Аса көшти көп ноғай,
Едил менен Жайықтан,
Жайлаудан көшти көп ноғай,
Уллы Жайық бойынан,
Муннан да көшти көп ноғай.
Жолды мәскан етеди,
Саразбанлы Сарытау,
Сарытауға жетеди.
Жаңадарья, Жайық дер,
Тәуке ханның журты еди,
Қоқан деген уллы журт,
Ислам ханның халқы еди.

Кир-қоңымды жууған журт,
Қарағайдан садақ буудырып,
Қынабымды сарыжүн оққа толтырып,
Жанға себеп болған журт.
Тауланып аққан үш сала,
Саулатлы ордам қонған жер,
Жабағылы жас тайлақ,
Жардай атан болған жер,
Жатып қалған бир тоқлы,
Жайылып, мың болған жер.
Жарлысы менен байы тең,
Ябысы менен тайы тең,
Бозашығы бузаудай,
Боз сазаны тоқлыдай,
Балығы тайдай гуулаған,

Бақасы қойдай шуулаған.
Шырмауығы шоккен түйе таптырмас,
Балығы көлге жылқы жаптырмас.
Бақасы менен шаяны,
Гезедеги адамға,
Түн уйқысын таптырмас,
Найлейин мениң Едилім,
Мен кеттим де, сен қалдың,
Қайырлы болсын сизлерге,
Меннен қалған мынау Едил журт.
Қоғалы көлдер, мол суулар,
Кимлерге қоныс болмаған,
Саз жерде өскен қара ағаш,
Кимлерге сайғақ болмаған,
Жүзине жипек жамылған,
Арнулар кимнен қалмаған,
Жабағы түкли жылқы хайуан,
Кимлерди жаяу салмаған,
Жалп-жалп ушқан жапалақ,
Жазында кимге жолдас болмаған,
Сары шымшыктай шырлатып,
Әзирейил кимлерге қурық салмаған,
Сақалына сары шымалай уялап.
Ийнине қара шыбын балалап,
Дүзде мал излеген ғариптиң,
Басы қайда қалмаған?!
Күлейик те ойнайық,
Мына ғана ялағашы,
Кимлерден кейин қалмаған!

ОРМАМБЕТ БИЙ ТОЛҒАҰЫ

Журтым, сеннен айрылдым,
Нашарым, меннен айрылдың,
Едил үйдің есиги,
Ерликте кеңес салмадың,
Жайық үйдің жапсары,
Жайылып кеңес салмадың,
Шыңғыстан қалған тас қала,
Хасылдан қалған жас бала,
Нашарды ортаға алмадың,
Нашар деп көзге илмедің,
Қадиримди билмедің.
Билмесеңиз, өзін бил.
Бақасы балам уйқылатпас,
Балығы жылқым жуусатпас,
Көлим сеннен айрылдым,
Нашарым, меннен айрылдың,

Жары менен сууы тең,
Жарлысы менен байы тең,
Елим сеннен айрылдым.
Бұл бүлгеннен бүлерсең,
Өз журтым деп бүлерсең,
Бир ярым ай жол жүріп,
Оннан зәрре мол жүріп,
Жаңадарья жақсы журт,
Қарындасқа сууық жер,
Қарапулға жууық жер,
Жаңадарья барарсаң,
Уллы тау менен киши тау,
Ханнан тилек қыларсаң,
Тилегиң питсе, жайларсаң,
Жебели бийе байларсаң,
Оннан да, ноғай, бүлерсең.

Телеген арбаң майрылып,
 Ата журтың Түркстан,
 Көргениң болар зимистаң,
 Түркстаннан айрылып,
 Қаратаудан асарсаң,
 Түсерлиги бар, түсерсең,
 Мийримсиз аққан Жайхунның,
 Еңкейип сууын ишерсең.
 Билмес пен бирге жүрерсең,
 Билмесинди билерсең,
 Көрмес пен қоңсы қонарсаң,
 Көрмесинди көрерсең.
 Бир кем тоқсан жылында,
 Бузылар сениң ол халқың,
 Бузылған халқың жыйнасаң,
 Бузылғанда келерсең,
 Бүлгениңнен қалғаның.
 Сизлер кеттиң, биз қалдық.
 Алдаяр болың, елатым,
 Басшысы өлген шул халқым,
 Ақсүри деген елатты,
 Бакы деген қытайлы,
 Тухымқурт болса келерсең,
 Ақыбети Түркстанды көрерсең.

Бурынғы өткен заманда,
 Заманның әйием шағында,
 Дин мұсылман тусында,
 Мұсылманның уағында,
 Сан мың ноғай халқында,
 Орманбеттей бий болды,
 Сан мың ноғай елинде,
 Орманбеттей бий өлди.
 Қалың ноғай халық бүлинди,
 Орманбеттей бийлерден,
 Ул қалмайын, қыз қалды,
 Үштейін бир қыз қалды,
 Үш қызының генжеси,
 Алғыр қустың пәнжеси,
 Сарыша ханым дер еди,
 Нашардан, билсең, сол қалды,
 Шын үәлийден көз қалды.
 Жәмәәти жәм болып,
 Уллы да киши бар болып,
 Бир төбеге минеди,
 Жәмәәттиң ишинде,
 Жасы үлкен сөйлей береді:
 – Үш қызының генжеси,
 Алғыр қустың пәнжеси,
 Сарыша хапым генжеси,

Шын үәлийдің өзи еди,
 Халқы менен кеңескен,
 Ғаслын нашар көрсең де,
 Шақыртып берман кел, – деди,
 Кеңести, халқым, сора, – деди,
 Силтеуі менен бол, – деди.
 Шақыртып халқы келгенде,
 Кеңести журты сорағанда,
 Сая мың үйли халқына,
 Айгып толғай береді.
 – Ға, ноғайым, ноғайым,
 Сениң бир кетти қолайың,
 Көринсем нашар, илайым,
 Ғаслым нашар да көринсем,
 Кеңести, халқым, берейін,
 Кеңести, халқым, сорасаң,
 Алдыңды болжап берейін.
 Кеткеннен, халқым, посарсаң,
 Асқардай белден асарсаң,
 Мийримсиз аққан Ақдәрья,
 Жайхунға халқым жетерсең,
 Жайхун атлы дәрьяның,
 Еңкейип сууын ишерсең,
 Тоңқайып масақ терерсең,
 Шатлауық болар шийиңиз,
 Ерманы болар үйиңиз,
 Ата билмес тексизден,
 Тексизден болар бийиңиз,
 Солар сөйлеп келгенде,
 Қазандай қайнар мийиңиз.
 Салғыртым деп бир алар,
 Жер майым деп және алар,
 Епелек деп және алар,
 Тий пулым деп төрт алар,
 Қазыұым деп бес алар.
 Халқыңды қайта шапқан соң,
 Бир жылда журтты бес шабар,
 Бес тапқанда нең қалар?
 Ғәкимиң болар оязбай,
 Салғыртын жылда бес болса,
 Үйиңди шауып бес алса,
 Арқаңа батар аяздай.
 Өз ағанды хор билип,
 Тексизди журттан зор билип,
 Ер жеткен қызың бар болса,
 Тексизге қызың берерсең,
 Тексизди күйеу билерсең.
 Күйеудің жери тар болар,
 Жериге арқан урылар,
 Жер танабың қуурылар,
 Сауынға алған бир ешкиң,

Жайлауы болмай, халайық,
 Арқандап сауар күн болар.
 Оңысық етпей, ноғайлар,
 Буннан да посып көшерсең,
 Дин Хорезм ашылған,
 Аяққа ултан шаң болып,
 Әуелден сынға басылған,
 Қәдимнен калған Гөнени,
 Жайлауым деп барарсаң.
 Бәрхә қазарсаң арық,
 Өкшелериң қырық жарық,
 Жылай-жылай, ноғайым,
 Дәрьядай қурып барарсаң,
 Көрмесиңди көрерсең.
 Ата билмес тексизден,
 Шийме-ший қонсы жүрерсең,
 Жүргениң, халқым, емес пе?
 Уламаңда иззет жоқ,
 Байда қайыр-сақыұат жоқ,
 Ол кәрада уят жоқ,
 Уятсыз елди көрерсең.
 Көргениң, халқым, емес пе?
 Көргениң, журтым, емес пе?
 Кешеги келген келинің,
 Гезеген келер деп еди,
 Гезегеннің мәніси,
 Еки үйде бир кели,
 Үй басына дийирман,
 Жетпейин шығар деп еди,
 Еки басы ушында,
 Көк белгиси қасында,
 Еки басы көк туйық,
 Белбеулер шығар деп еди.
 Қыдырып жүрген жигиттің,
 Белбеуи жоқ белінде,
 Қыдырып барған үйінде,
 Бир көпшиги ийнинде,
 Көлбейде шығар деп еди,
 Мереке-мәжилис дегенде,
 Шақырыспақ күнинде,
 Өжиреге киргенде,
 Жүгинис жоқ, гурыс жоқ,
 Малдас та шығар деп еди.
 Орасаң пишен баулықсыз,
 Кетпей ме қызың жаулықсыз,
 Кешеги түскен келинің,
 Көрдің бе мени, қайнаға,
 Қайнаға, – деп бийбағың,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 Алдыңнан өтер сәлемсиз.
 Айтылар сөзим хәрқашан,

Болмай ма тилде бир нышан,
 Қарақалпақ нақырашы,
 Қазақтан болар сырнайшы,
 Дәп услаған дойрашы,
 Өзбектен болар деп еди.
 Қызықты берген ким еди,
 Излеп көрсең, күйеудур,
 Соннан болған ол улың,
 Қудайым берген хәм қулың,
 Киятыр мениң дайым деп,
 Жууырып шықса алдыңа,
 Қолларын салса мойныңа,
 Қууанышың сыймай қойныңа,
 Жийеним деп аларсаң,
 Аларсаң да сүйерсең,
 Сүйерсең де күйерсең,
 Тамларға арқанды сүйерсең.
 Сан мың үйли ноғайдың,
 Еменнен соққан кемеси,
 Кеме деген немеси,
 Еки басы қайқайған,
 Кемеде келер деп еди,
 Сол кемеге миясар,
 Кешеги өлген Мөңке бий,
 Мөңке атлы, халайық,
 Балық шығар деп еди,
 Сол балықты аұлауға,
 Халық шығар деп еди,
 Ал, халыққа миясар,
 Салық шығар деп еди,
 Жыл он еки ай табысын,
 Алып та шығар деп еди.
 Ата да турып, ул сөйлер,
 Шешен де қалып, қыз сөйлер,
 Шешесинен қызыны,
 Жетик шығар деп еди.
 Әкесинен улыны,
 Өтик шығар деп еди,
 Жетик шыққан мәніси,
 Әйне он беске келген,
 Көшеден жүрген жигитке,
 Қәлегеним усы дейип,
 Буға дейин бир урып
 Өзи асылар деп еди.
 Орманбеттің қызы еди,
 Шақыртып еди кеңести,
 Халқы кеңес сорғанда,
 Сан мың үйли халқына,
 Алдын болжап артында,
 Айтылған толғау сөз еди.

Бурынғы өткен заманда,
 Заманның ууайым шағында,
 Едил менен Жайыкта,
 Бөктергили адырда,
 Мың сан да ноғай ел болды,
 Орманбеттей бий болды,
 Орманбеттей бий өдди.
 Орманбеттей бийлерден,
 Ул қалмады, қыз қалды,
 Орманбеттей бийлерден,
 Үш те бірдей қыз қалды,
 Себил ноғай-ау тул қалды.
 Орманбет бийдің үш қызы,
 Үш қызының генжеси,
 Алғыр қушның пәнжеси,
 Шын ўәлийдің оң көзи,
 Нашардан, билсең, шул қалды.
 Сарыша ханым дер еди,
 Жыйланып ноғай мәсләхәт,
 Бир төбеге минеди,
 Ортадан шығып бир беңде,
 Мәсләхәттиң ишинде,
 Халыққа сөйлей береді.
 – Мына да халқым ортада,
 Жақсыдан қалған усы еди,
 Өшпей де қалған шул еди,
 Шын ўәлийдің көзи еди,
 Сарышадай ханымды,
 Шақыртып, халқым, кел, – деди.
 – Халқым, посып кетпейин,
 Кеңес сорап нашардан,
 Кеңесин алып-ау кет, – деди.
 Шақыртып алып ортаға,
 Халық кеңести салғанда,
 Сан мың үйли халқына,
 Сарышадай сол ханым,
 Айтып сөйлей береді:
 – Ха, ноғайым, ноғайым,
 Жаман бир кетти қолайын,
 Нашар көрдин бул башым,
 Болмады қабыл көз яшым,
 Мәсләхәт билен кеңестин,
 Соңынан, халқым, шақырып,
 Енди кеңес сорасан,
 Алдыңды болжап берейин,
 Айтпай да, халқым, қәйтейин.
 Посқаннан, халқым, посарсан,
 Асқардай белден асарсан,
 Мийримсиз аққан Ақдәрья,
 Жайхунға, халқым, жетерсең,

Еңкейип суўын ишерсең,
 Тонқайып масақ терерсең,
 Шатлауық болар шийлерин,
 Ерманы ағаштан үйлерин,
 Адамға мийрими келмеген,
 Иймек мурын қара сарт,
 Сартлардан болар бийлерин,
 Солар-әм сөйлеп келгенде,
 Қазандай қайнар мийлерин.
 Салғыртым деп бир алар,
 Жер майым деп және алар,
 Үй пулым деп тағы алар,
 Егинлик деп хам шабар,
 Қазыўым деп беш алар,
 Бир жылда сени беш шабар,
 Беш шапқанда нен қалар?
 Хәкмиң болар ояз, бай,
 Салғырты жылда беш болса,
 Үйинди шаўып беш алса,
 Арқана батар аяздай.
 Епелек деген хат берер,
 Баўырыңа басарсан,
 Әкеңнен қалған мураздай,
 Өз ағанды хор билип,
 Ағаң сартты зор билип,
 Оңысыққа да қолай деп,
 Сартты тәуир көрерсең.
 Ер жеткен қызың бар болса,
 Қызыңды сартқа берерсең,
 Сартларды күйеу пәмлерсең.
 Күйеудин жери гар болар,
 Жерине арқан урылар,
 Танабы жердин куўырылар,
 Саўынға алған бир ешкин,
 Жайлауы болмай, халайық,
 Арқанлап саўар күн болар.
 Үйине қызың барған соң,
 Ал, қызынды көрмеге,
 Қыдырып барсаң үйине,
 Қызыңнан туўған ол улың,
 Қудайым берди деп хам қулын,
 Киятыр мениң дайым деп,
 Жуўырып шықса алдыңа,
 Қолларын салса мойнына,
 Куўанышың сыймай қойныңа,
 Сарттан болған баланы,
 Жийеним деп аларсан,
 Аларсан да сүйерсең,
 Сүйерсең де күйерсең.
 Халқым, билип көшерсең,
 Дин Хорезм ашылған,

Аяққа ултын таң болып,
 Әуелден сонға басылған,
 Қадимнен қалған Гөнени,
 Жайлауым деп барарсан.
 Барғаннан соң сол халыққа,
 Барға қазарсан арық,
 Хеш көрмессең бир жарық,
 Жылай да-жылай, ноғайым,
 Дарья сәтхқа барарсан.
 Барғаннан соң, халайық,
 Хаслы, еңди, тексизди,
 Барып қонсы билерсен,
 Уламанда иззет йоқ,
 Байларда қайыр-сақауат,
 Ол напарда хая жоқ,
 Хаясыз елди көрерсең.
 Көргениң, халқым, емес пе?
 Кешегі келген келинің,
 Гезеген келер деп еди,
 Гезегеннің мәниси,
 Еки үйде бир кели,
 Үй басына дийирман,
 Жетпейин шығар деп еди.
 Орасаң пишен баулықсыз,
 Кетпей ме қызың жаулықсыз,
 Кешегі түскен келинің,
 Көрдің бе мени, қайнаға,
 Қайнаға, – деп бийбағын,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 Алдыңнан өтер сәлемсиз.
 Зияпаттың күнінде,
 Қыдырып жүрген жигиттің,
 Белбеуі жоқ белинде,
 Қыдырып барған үйінде,
 Бир көпшиги ийнінде,
 Калбеу шығар деп еди,
 Зыяратқа барғанда,
 Өжирете киргенде,
 Жүгинис жоқ, тұрыс жоқ,
 Малдас шығар деп еди.
 Айтылар сөзім хәр қашан,
 Болмай ма тилден бир нышан,
 Қарақалпақ нақырашы,
 Қазақтан шығар сырнайшы,
 Дап-барабан, дойрашы,
 Қазақтан шығар деп еди.
 Айтылған күнін ким еди,
 Сан мың ноғай поқынышы,
 Өрден келеди деп еди.
 Ыплақта қайтқан заты йоқ,
 Мына халықтың ишинде,

Кешегі халқын жүргенде,
 Екки басм қайқайған,
 Кемеде келеди-ау деп еди.
 Сол кемеге миясар,
 Кешегі өлген Мөңке бий,
 Мөңке атлы, халайық,
 Балық шығар деп еди,
 Сол балықты аұлауға,
 Халық шығар деп еди,
 Жыл он еки ай табысын,
 Салыққа берер деп еди.
 Атасы тұрып ул сөйлер,
 Шешеси тұрып қыз сөйлер,
 Атасынан баласын,
 Жетик шығар деп еди,
 Шешесинен қызыны,
 Өтик шығар деп еди,
 Өтик шыққаның мәниси,
 Әйне он беске келгенде,
 Көшеде жүрген жигитке,
 Қалегеним усы деп,
 Өзи асылар деп еди.
 Орманбет бийдің генжеси,
 Алғыр қушның пәнжеси,
 Шын ұалийдың оң көзі,
 Халқы да кеңес сораса,
 Толғауды айтқан алдында,
 Халыққа кеңес сөз еди.

 Орманбет бий өлгенде,
 Ул қалмады, қыз қалды,
 Байтак ноғай қозғалды,
 Орманбет бийдің үш қызы,
 Үш қызының генжеси,
 Сарыша айым дер еди.
 Бұлген елдин алдына,
 Сарыша айым келеди,
 Ноғайым, – деди, толғады,
 Ел-халқым, – деди, ениреді,
 Азап күнлер көрерсең,
 Телетен арбаң майрылар,
 Арысың калар бир жерде,
 Мийримсиз аққан Ақдарья,
 Кешерлиги бар, кешерсең,
 Түсерлиги бар, түсерсең,
 Еңкейип сууын ишерсең,
 Оннан да арман барарсаң.
 Қара сууға жууық жер,
 Сарттан болар бийиңиз,
 Қазандай қайнар мийиниз,

Балпықтан болар үйиңиз,
 Буны да, халқым, көрерсен.
 Пишениң болар баулықсыз,
 Келинин келер жаулықсыз,
 Кешегі келген келиниң,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 «Қайнаға бизди көриң» - деп,
 Алдыңнап өтер сәлемсиз.
 Айдын-айдын көлдерден,
 Балық шығар деп еди,
 Сол балыққа миясар,
 Халық шығар деп еди.
 Ол халыққа миясар,
 Салық шығар деп еди,
 Жазлайғы еткен талабын,
 Салып шығар деп еди.
 Арқадан келер аяздай,
 Қоқаңлаған кораздай,
 Бас аяғына бир қағаз,
 Жазып берер қолыңа,
 Жағана тигіп сақлайсаң,
 Өкеннен қалған мураздай.
 Бағанағы қара сарт,
 Жер майым деп бир алар,
 Зекатым деп еки алар,
 Салғыртым деп үш алар,
 Түтиним деп бес алар,
 Бир жылда сени бес шабар,
 Бес шапқанда не қалар?
 Сартқа қызың берерсең,
 Жалынып күнлер көрерсең,
 Балаңды да көрерсең,
 Балаға айтқан енши деп,
 Танаңды да берерсең.
 Қызыңнан туған сол баллар,
 Жууырып келип алдына,
 Асылса келип мойныңа,
 Қууанышың сыймай койнына,
 Бар теңгенди берерсең.
 Жағынып күнлер көрерсең,
 Қырыларсаң, өлерсең,
 Халқым ноғай, бүлерсең.
 Енди қалған тириңиз,
 Ата журты Түркстанға,
 Айланып халқым келерсең.
 Я өли ме, тири ме?

Шилтеңлердин пири ме?
 Нашардын айтқан бул сөзин,
 Уәсият әйлеп жүрерсең.
 Едил үйдиң есиги,
 Елим, кеңес салмадың,
 Жайық үйдиң жапсары,
 Жайықта кеңес салмадың,
 Нашар билдиң бизлерди,
 Халқым, ортаңа алмадың.

Асыу-асыу таулардан,
 Асыға көшти көп ноғай,
 Едил менен Жайықтан,
 Жабыла көшти көп ноғай.
 Орманбет бий өлгенде,
 Он сан ноғай бүлгенде,
 Орманбеттей бийлерден,
 Ул қалмады, қыз қалды.
 Алғыр қустын пәнжеси,
 Үш қызынын генжеси,
 Сарыша сулыу дер еди.
 Ноғайлының елинде,
 Қадели өскен қариясы,
 Жигерли өскен жигити,
 Жыйылып кеңес етеди.
 – Тәуһардан гуған қыяқсаң,
 Сөнбейтуғын шырақсаң,
 Ұасылдан қалған әуладсаң,
 Жақсыдан қалған зүриядсаң,
 Кеңесиң болса, айт, – дейди.
 Орманбет бийдиң хұр қызы,
 Улдай көрген муңласы,
 Боз ингендей боялады,
 Ноғайлым деп жылады,
 Көзиниң жасын булады:
 – Саразбанлы Сарыгау,
 Тәуке ханнын журты еди,
 Қоқан деген уллы журт,
 Ислам ханнын журты еди,
 Ел-журтыңнан айрылып,
 Екликли суу келерсең,
 Қайғылы ескек есерсең,
 Бул көпкешпен көпкерсең,
 Түркстанға жетерсең.

АЛДЫ-АРТЫМ БИЙИК ЖАР ЕКЕН

Алды-артым бийик жар екен,
Ханлардың пейли тар екен,
Байлар менен бийлердің,
Еткен қысыұметинен,
Жаз күнлерім қар екен.
Нан табалмай адамзат,
Қапылған қара заманда,
Ийттен бетер хор екен,
Теңлік жетпей басына,
Иши дәртке толы екен.
Қайда барсаң, ашық жоқ,
Құрылып қойған тор екен,
Жесир-жегім шуұлаған,
Бір тислем нанға зар екен.

Хан менен бийлер тұрғанда,
Айтқанына көнбесең,
Сыбаған қанлы дар екен.
Мүйтенлердин меканы,
Қаратеңіз қойнауы,
«Тырна» деген жер екен,
Арық мерген аұлады,
Мойлы деген ер екен,
Тамағына гөш жеген,
Кийими аңнан тери екен,
Тоғай, көлди жайлаған,
Аң аұлаған ел екен,
Мағанасы – мойны жүні,
Мүйтен деген сол екен.

ХАН ҚАСЫНДА ТӨРЕЛЕР

Кеулинде көпті қыйлы қал,
Талан болды дүнья-мал,
Хан қасында төрелер,
Сөзлеріме қулақ сал.
Мәрт тилегін бериңдер,
Сөзімді өлшеп көріңдер,
Хан қасында сардарлар,
Намыс-абыройға қардарлар,
Нағыз төре болсаңыз,
Сөз тымсалын аңлаңдар.
Жолың болар, жақсыға ерсең,
Қайтар мәртке, жүз берсең,
Сизлер де адам баласы,
Асқынлап келип сөйлейсең.
Хәмме шыққан бір уядан,
Тикленип турман саядан,
Адамды сонша хорлайсаң,
Жарықтан шыққан қай адам?!
Хан қасында сардарлар,
Абыройға көп қардарлар,
Гәп тымсалын аңласаң,
Бийорын тентек болмаңдар.
Өзине шердей ат таққан,
Ақмақ, падан көп дүньяда,
Өз тасына өзі батпан.
Кеулиңе алғыр іперсең,
Хабарың жоқ хеш нәрседен,

Ырысқалып терген тасадан,
Алғыр арыслан шер усаған.
Базар барса адасады,
Наданлар көп жүз жасаған,
Желип жәхәнди шалмайды,
Ойланған мақсети болмайды.
Бәри көпдур дүньяда,
Шетинен аң алмайды,
Ийни келген жерінде,
Керилип ауыз салмайды,
Бәри көпдур дүньяда,
Жапалак ғышқан аұлайды.
Ақыл дана асқан ерлер,
Хан қасында төрелер,
Асқынлама-тасқынлама,
Сауалыма жууап бер.
Бәримен деген көп болар,
Аң алары бір болар,
Аң олардан айрылса,
Қаршығадан қаймығып,
Ийтелгиден ийбенип,
Қуладин қусқа жем болар.
Аты шыққан сенлер ер,
Кеулиңе алмаң гийне-кир,
Бұныңшама асқынлайсаң,
Не екенін айтып бер.

ҲА, ХАҢЫМЫЗ, ХАҢЫМЫЗ

Ҳа, ханымыз, ханымыз,
 Билимли, шешен пайыр-ем,
 Қобыз алып қолыма,
 Елимнің муңды зарына,
 Қайғылы нама шалып-ем.
 Қол-аяғым байлаулы,
 Айтқанларым болмады,
 Ҳешким нәзер салмады,
 Бес-алты ауыз сөзім бар,
 Соны айтып кетейін.
 Қолымнан келер илаж жоқ,
 Елим болып тұр талан,
 Тәрийпиңди айтсам, хожам,
 Қатерели Қара хан,
 Сендей журтты сорған жоқ,
 Мал орнына сатты қолдан,
 Жүрген емес әдил жолдан,
 Өтті заман Тауке хан,
 Сендей залым болған жоқ,
 Айбатынан сескенди жан,
 Ат мингенлер болды таң.
 Хийуада өтті Айдархан,
 Елине еткен азабы,
 Сендей қанхор болған жоқ.
 Ҳаслы-затын сорсаң, жонғар,
 Жантастырмай адам жанлар,
 Өтті патша Искендер,
 Ол да сендей хорлаған жоқ.
 Жамшит, Сулайман, Ердарап,
 Султан Махмуд ел сорап,
 Шыңғысхан айланып орап,
 Сендей халықты қырған жоқ.
 Әмин сәрдардың жерінде,
 Сарлақ бағы нәзерінде,
 Антакия шахәрінде,
 Сорап өткен Бабахан,
 Ол да сендей болған жоқ,
 Ели халқын шуұлатып,
 Оны қойдай қырған жоқ,
 Сениң залымлығыңдай,

Ҳеш қайсысы болған жоқ.
 Жәханға белгилі аты,
 Адамзаттын Ҳасыл заты,
 Уәлийулла Әлийхан,
 Бул да сендей болған жоқ.
 Езилип халқын табанда,
 Ойран салып он санға,
 Сорап өтті Досан хан да,
 Сендей «ғайрат» салған жоқ.
 Алды-артына қарады,
 Душпаннан елин қорғады,
 Кемли күн әдил сорады,
 Шокмар, найза қуралы,
 Сыран ханның аұлады,
 Қазақта өтті Ералы,
 Ол да сендей қылған жоқ.
 Ғазабынан боратқан қар,
 Душпанында жибермей ар,
 Бұхарда болған Минайдар,
 Ол да сендей болған жоқ,
 Адамзаттың баласын,
 Қосақлап қойдай қырған жоқ.
 Ҳасыл теги шын төреден,
 Адамзаттан дилуар ерген,
 Самарқандта өтипти,
 Әмир Темир көреген,
 Хожам, сендей қырған жоқ.
 Бир ауыз сөзин әжел оқ,
 Қайғы-ғам кеулимде толы,
 Га жарылқа, га қарға,
 Баян етсем барлығын,
 Сендей зулым болған жоқ,
 Қарақалпақтың баласын,
 Гүуендеп, қойдай қырған жоқ.
 Қайтермен, не қыларман?
 Қайсы бирин айтарман?
 Қай маниге тартарман?
 Жыласақ та, көз жасты,
 Көрер күнлер болған жоқ.

ӘЙ, ЖИГИТЛЕР, ЖИГИТЛЕР

Әй, жигитлер, жигитлер,
 Заманымыз тар екен,
 Көмекейде тұрғанды,
 Айталмастай күн екен,
 Айтағуыным, балларым,
 Дийхан болсаң жер еккен,

Көн шарығың кең болсын,
 Өйтпегенде, жигитлер,
 Айтажақты айталмай,
 Бас қууысырылып жақ болар.
 Бир насиятым, улларым,
 Көз көргенин айтайын,

Саратанда сууықтан,
Сары ала сыйырдың,
Мүйизи қақ жарылды,
Сарытал болған бийдайдың,
Дәни астына төгилди,

Қара сууық қатты урды,
Дәни астына төгилди,
Қара сууық қатты урды,
Буны, улларым, көз көрди.

МЕНИҢ АТЫМ СҮЙИНДИК

Мениң атым Сүйиндик,
Хийуалы менен дос болып,
Өз халқыңа қас болып,
Жүргенине күйиндик,
Қолдан келер илаж жоқ,
Қармақтай болып ийилдик,
Сум хабарды еситтик,
Ағайын-тууған жыйылдык.
Достым болған Айдос бий,
Сүйиндик саған сүйеуді,
Қазаққа болдың күйеуді.
Кәйин журтың, кәйнаған,
Биле-билсең, өз ағаң,
Ағалық сөзин алмадың,
Душпаным деп санадың,
Алдыңда жүрсе, айбатың,
Кейниңде жүрсе, иниңди,
Хәмел ушын жалмадың,
Уллы-киши әулийе,
Халқыңа қулақ салмадың.
Талмастай билек бола ма?
Халқың менен бир турып,
Қол усласып бармадың,
Жақсылық жақын болмады,
Хийуалының қолында,
Жалғыз өзін зарладың.

Ағам деп барар иниң жоқ,
Атам деп барар улың жоқ.
Журт жыйналып барғандай,
Қудай сүйер пейлиң жоқ.
Ойланбастың гүби ойран,
Деген сөзге инанбадың,
Айдостайын жан достым,
Минекей усы болғаның.
Айдос бий, сениң алғаның,
Қағып төсек салғаның,
Қолын салып бетине,
Қостарым деп зарлаттың,
Бийбайымдай арыудың,
Қарабасын қаңғырттың.
Айдостайын жан достым,
Муратына жете алмай,
Қызыл гүлдей солғаның,
Тәуекел етип қашыпсаң,
Бәндиргиге жете алмай.
Жаңадәрья қыйырды,
Үстиңе ләшкер қуйылды,
Доспан деп басты қосқаның,
Топырағыңды сууырды,
Қайтып келмес гүзарға,
Айдос бий, сени буйырды.

ЖАС АЛПЫСҚА БАРҒАНДА

Жас алпысқа барғанда,
Пайғамбар жасқа толғанда,
Ғазирети жан алғыш,
Сол күн таяр болғанда,
Төрлерде лашың қалғанда,
Халал улдың жақсысы,
Таза сууға ендирип,
Үшкілсиз тонлар кийдирип,
Салаты жаназа деп,
Үш жүз адам жыйдырып,
Намазжайға барғанда,
Ишинен шығып бир ахун,
Олар имам болғанда,
Табарак болды пайың деп,

Тар ләхәт болды орайың деп,
Узынлығы он табан,
Қысма бели қос табан,
Сизге ұәжип болды деп,
Ағайиннің белгиси,
Хадал улдың жақсысы,
Ортада жатқан лашыңды,
Сыйлап сениң башыңды,
Ат арбаға салдырмай,
Атларға кесе алдырмай,
Арқадан келген қара нар,
Қәтебине таңдырмай,
Ағайиннің жақсысы,
Он жағыңнан көтерип,

«Биссмилла» деп, яранлар,
 Оң ийнине миндирип,
 Ийиннен қазған кара жер,
 Ол ләхәтке жеткизип,
 Еки ағаш қойғанда,
 Гәрде лашың қалғанда,
 Үстиңе топырақ салғанда,
 Қандай мәмин бенде деп,
 Хәмме адам жамлесип,
 Әңгиме қылып турғанда,
 Жайың болсын жәннет деп,
 Алладан толсын рәхмет деп,
 Қайтып қадем қойғанда,
 Қырық адым әри барғанда,
 Жер жарылса ол Мәлек,
 Рәббим деп, сауал сорғанда,
 Раббиң ким? деп турғанда,
 Тас төбеңнен от шығар,
 Гүрли менен урғанда,
 Гөрин парлап жапғанда,
 Еки көзин алаңлап,
 Қызыл тилиң жалаңлап,
 Шығайын десең, тесик жоқ,
 Өзиңнен өзге киси жоқ,
 Тууысқаннан-тууғаннан,

Алғаныңнан пайда жоқ,
 Жылай-жылай изиңде,
 Қалғаныңнан пайда жоқ,
 Нәкир-Мүңкир сауал бар,
 Сеннен сорар тоқталмай,
 Тар ләхәтте жатарсаң,
 Күн шығып, таңлар атқанда,
 Жәннет үйдиң қапысы,
 Еситин ашып-жапқанда,
 Қабырғаңның астына,
 Кара жер тийер мақпалдай,
 Жүрме өлимнен сақланбай,
 Әзирейил шалқып жүр,
 Қойшылар қойды тапқандай,
 Қууанба пәний дүньяға,
 Бир күни жетер қақпаңдай,
 Соның ушың, беглерим,
 Әреп тилин билмекке,
 Таймай жууап бермекке,
 Хүрлер мепен қосылып,
 Жәулан урып жүрмекке,
 Кыяметте мийирбанын,
 Акыретте жолдасың,
 Ийман дәркар жигитке.

ХА, ДОСЛАРЫМ, ДОСЛАРЫМ

Ха, досларым, досларым,
 Алла рәхим етпеди,
 Мийнетлер бастан кетпеди,
 Тыныш отырған халқыма,
 Қалмақлар келди қақақлап,
 Узын Сырды жағалап,
 Тыныш халықты бүлдирди,
 Не бир жәуан, қызларды,
 Найза ушына илдирди,
 Қарсыласқан ерлердиң,
 Табанларын тилдирди,
 Зорлап олар бүлдирди.

Шәңкерилди Жаңадарья,
 Нийети – нөкер алмаға,
 Тыныш отырған халықтың,
 Басына зауал салмаға,
 Ақшамы мепен сал құрды,
 Дәрьядан өгип алмаға,
 Буны билген қарақалпақлар,
 Хапзамат жүгин басты,
 Телетен өгиз арбаға,
 Нийети – араллы қарақалпақлар,
 Ха дейип Хорезмге бармаға.

ХАЛАЙЫҚЛАР, ҚУП ТЫҢЛА

Атымның басын оңғарып,
 Гүзар жолға салайын,
 Түсейин мен гүзарға,
 Сөз басына барайын,
 Дастанымды жетелеп,
 Алдыңызға салайын,
 Батырлығын, ерлигин,
 Айтып баян қылайын.

Ерлик исин талқылап,
 Баянлайын халыққа,
 Таныстырып шығайын,
 Жаңылма, тилим, жаңылма,
 Қайтып жүрме жүрегим,
 Шалқыла, кеулим, шалқыла,
 Қалегениңди сен усла.

Бұрынғы өткен заманда,
Берген зейин-ықласын,
Жүйрикликте ол лапын,
Улдың аты Алпамыс,
Қыздың аты Гүлпаршын,
Лакабы аламға таныс,
Каспи – гүрес, атшабыс,
Жийдели Байсын елинде,
Өтипти батыр Алпамыс,
Буннан айтсам бола ма?

Сұлуы көрсе жақлаған,
Манжүн аты астында,
Дүнья жүзін тақлаған,
Өз бойына халқынан,
Ылайық қыз таппаған,
Алатауда ат шапқан,
Көрген ақылдан сасқан,
Алаңғасар дәу менен,
Үш күн жатып айқасқан,
Айпаршаның жолында,
Өлгенинше қан шашқан,
Қате жери жоқ анша,
Ала тауды аралап,
Урыс болар бір қанша,
Кенегес деген рууда,
Өтипти батыр Маспатша,
Буннан айтсам бола ма?

Қыйындық кеширген бастан,
Арылмаған көзі жастан,
Шұғыллардан алданып,
Он сәккиз жыл адасқан,
Халық аузына тараған,
Бирин-бири көре алмай,
Қара бағры болған қан,
Дарап ханның ул-қызы,
Шәрияру-Әнжимжан,
Буннан айтсам бола ма?

Бууыршып атын ерлеген,
Тенесін ғайрат кенеген,
Шын атасы нәмәлим,
Анасын айтсам, пери екен,
Шыққан жерін сорасан,
Қубырлы деген шол екен,
Өскен жерін сорасан,
Тоқтамыс ханның жери екен.
Сөйлемейди ялаңды,
Аш-арық ұшын дөреген,
Көгала қалқан жамылған,

Қарсыласқан сорлының,
Заманасы тарылған.
Қорған болған аш елге,
Оша берген үәдеге,
Изин қууып байқасам,
Бир мөканы Ақтөбе,
Едил-Жайық бойында,
Өтипти батыр Едиге,
Буннан айтсам бола ма?

Сары ала аты астында,
Қоңыраулы найза дәстинде,
Өмиринше ат шапқан,
Бабаханның қастында.
Жерден ойып пишкендей,
Келбетине қарасаң,
Пирлерден шарап ишкендей,
Түрін көрген халайық,
Шыбын жаннан кешкендей,
Қақар етип умтылса,
Таудың тасын тескендей,
Ел басына күн туұса,
Сайсыз дәрья кешкендей,
Созлериниң салмағы,
Алмас пенен кескендей,
Өтипти батыр Бозуған,
Буннан айтсам бола ма?

Бұрынғы өткен заманда,
Жердің жүзи думанда,
Қайғыдан пүтин қанасы,
Сәрдарбек деген бабасы,
Бир қас батыр өтипти,
Тенеуге жоқдур бақасы,
Арыс яңлы ақ билек,
Жаудап қайтпас ер жүрек,
Мың да болсаң қырады,
Қарсылассаң жекпе-жек,
Сайрам деген қалада,
Өтипти батыр Қурбанбек,
Буннан айтсам бола ма?

Ашылған бағдың гүлзары,
Қарагер аты астында,
Қайшыланған қулағы,
Қара тасқа тийгенде,
Отлар шашқан туяғы.
Жүзлери сағым көл-айдын,
Таныған жолын хәр жайдың,
Құрымына қарасаң,
Түри он төртлик айдың,

Аллиярдың әурияды,
Атын айтсам Гүлайым,
Буннан айтсам бола ма?

Астына минген Торы тай,
Төрт түлиги сайма-сай,
Тутынған найза, сарыжай,
Күши күшке уласқан,
Ийнинде бар бек қалқан,
Душпаңды еткен тас-талқан,
Қыпшақ деген рууда,
Өтипти батыр мәрт Қоблан,
Буннан айтсам бола ма?

Қара таудың қойнында,
Әмиүдәрья бойында,
Белине садақ байлаған,
Шубар аты астында,
Жауған қардай бораған,
Заманыңда болыпты,
Қарсы жауы Қарахан,
Изи жатар хәр жерде,
Қаласын айтсам, Шорахан.
Хызметі дослық аңлатыр,
Данқы бар мыңға татыр,
Нәрик байдың баласы,
Өткен екен Шора батыр,
Буннан айтсам бола ма?

Турпатын көрсен Балқандай,
Қулағы бар қалқандай,
Қарсы алдының айбаты,
Жүрегінди жарғаңдай.
Адамзаттын гәўхары,
Қарап етер сермесе,
Қолындағы зұлпиқар,
Жер танабын қууырар,
Алты аяқлы тулпары,
Қараманы қатылдан,
Буннан айтсам бола ма?

Бир мыңнан зыят бақасы,
Қарыу-күшке қараса,
Сыйлаған аллатааласы,
Бул дүньяның жүзінде,

Тенеўге жоқдур тайласы,
Далиллесип қарасан,
Тилинде бәкируласы,
Ғайры ресим үстінде,
Кийген хасыл липасы,
Апшық оты лалазар,
Алыстырар жилуасы,
Ақылынды лал етер,
Пешенеси, көз-қасы,
Солқымланған ийнинде,
Тоққыз бурымлы шашы,
Сәўле шашар қарасан,
Жүзлеринин шуғласы,
Сәўбет құрған жигитке,
Жаннет кеуил қаласы.
Табылмас сөзимнен ялған,
Қырық шердин ғайраты толған,
Әмин сәрдардың қызы,
Өткен екен Қыз палуан,
Буннан айтсам бола ма?

Буннан мың жыл бұрында,
Шабардан деген журтында,
Зулымлық өкпесин оскан,
Атасы менен қас душпан,
Өткен екен бир сулуу,
Аты Ұмай Гүлистан.
Белине садақ ораған,
Қаратауды жайлаған,
Бир қас батыр өтипти,
Аты Ұмай Гүлистан,
Буннан айтсам бола ма?

Гиреўке тонның жағасы,
Барлық сөздің сағасы,
Екки инисин өлтирип,
Жеңген душпанның табасы,
Аты Қоңыраттың бабасы,
Әрман-шерди молайтқан,
Сары атанға жүк артқан,
Сескенбеген көп жаттан,
Ата журты Түркстан,
Тәуекел етип жол тартқан,
Айдос бийдин тарийхы,
Буннан айтсам бола ма?

АТА ЖУРТЫМ ТҮРКСТАН

Ата журты Хорезм,
 Бурыннан-ақ өз елим,
 Ата журтым Түркстан,
 Душпан қысты тум-тустан.
 Сыгнаққа қарай жуғырдым,
 Сырт бетимнен жығылдым,
 Қыятқа қарай жуғырдым,

Қыялап келип жығылдым.
 Әмир Темир көреген,
 Тоқсан патша дөреген,
 Едилге қарай жуғырдым,
 Ет-бетимнен жығылдым,
 Жайыққа қарай жуғырдым,
 Жамбасымнан жығылдым.

КҮН ҚАЙДА?

Едил қайда, ел қайда?
 Елге жетер күн қайда?
 Жалаң аяқ сорлыға,
 Тикенексиз жол қайда?
 Жайық қайда, жай қайда?
 Жайылып жатқан мал қайда?
 Айырылған соң меканнан,
 Еңди ондай хал қайда?
 Еңкейип суу алмаға,
 Есилип аққан Едил жок,
 Жайылып ау саларға,
 Жайылып аққан Жайық жок,
 Жүрмиз меніреу далада,
 Жүгинди тартар қайық жок,
 Ел тентиреп көшкен соң,
 Я барарға жайың жок,
 Мейлислерге барғанда,
 Төрден алар пайың жок.

Гүлдир-гүлдир киснетип,
 Гүрен минер күн қайда?
 Гүдериден бау тағып,
 Қамқа тон кийер күн қайда?
 Төбеге орда орнатып,
 Белдеуге бийе байлатып,
 Төртқырлап ошақ ойғызып,
 Төбел бийе сойғызып,
 Қартбуғадай бийлерден,
 Кеңес сорар күн қайда?
 Қулма тауға қол салып,
 Садақтың оғын мол салып,
 Түркстанның шөлинен,
 Төтелеп жүрип жол салып,
 Майданда дабыл қақтырып,
 Ерлердің жолын аштырып,
 Әдилсиз ол қалмақтың,
 Ләшкерин шауып бастырып,
 Түйедеги наршасын,

Әлпешлеген ханпасын,
 Ат алдына бастырып,
 Халқымыз ушын қан кешип,
 Кеулимизди тастырып,
 Айдалып кеткен халқымды,
 Өз алдына ел қылып,
 Уллы тауды жайлатсам,
 Қатар қулын байлатсам,
 Мүсәпир болған халқыма,
 Уллы тойды тойлатсам,
 Жау қолында қул болған,
 Қыз-жигитти ойнатсам,
 Деген уллы тилегим,
 Ойымда мениң бар еди.

Айланып аққан Ақ Жайық,
 Ат салмай өтер күн қайда?
 Есиги бийик боз орда,
 Еңкеймей кирер күн қайда?
 Қара булан терисин,
 Етик қылар күн қайда?
 Гүдарыдан бау тағып,
 Гиреуке кийер күн қайда?
 Гүнгир-гүнгир киснетип,
 Гүренди минер күн қайда?
 Алты қулаш ақ найза,
 Шокелеп шаншар күн қайда?
 Садақ толы сансыз оқ,
 Сабағынан откерип,
 Басып тартар күн қайда?
 Қарғбуғадай бийлерден,
 Кеңес сорар күн қайда?
 Едилдің бойын ел жайлап,
 Шалғынына ат байлап,
 Боз орданың төрінде,
 Қыз баланың қолынан,
 Қымыз ишер күн қайда?

БАЙ БАЛАСЫ БАЙҒА УСАР

Бай баласы байға усар,
Байлауды турған тайға усар,
Бий баласы бийге усар,
Алғы қанат үйге усар,

Хан баласы ханға усар,
Бийик-бийик тыңға усар,
Құл баласы құлға усар,
Туяк женишкен гүлге усар.

ҚАШАР ЕКЕН ДӘУЛЕТІҢ

Қашар екен дәулетін,
Шегірткедей залымлар,
Аралады-ау жер бетін.
Айдауда жүрген бендемиз,
Жез қанаттан қайрылып,
Бийабырай болдық енді биз,
Қарындастан айрылып.
Қалмақ деген хұждансыз,
Бунша залым болып па?
Аға-бабам олардың,
Бийесін тартып алып па?

Биз мүсапир халыққа,
Қурды-ау балық ойынын,
Қолға түссе шоқмарым,
Шығарар едим мойынын.
Жети жерден оқ жедім,
Жайықтың жайлы жолында,
Сәуер ярым кетипти,
Қалмақлардың қолында.
Балларымның азығы,
Малларымның қазығы,
Едилім, сеннен айрылдым.

АЙРЫЛДЫМ

Түби еди түпшетім,
Ушы еди шапшағым,
Тоғайым, сеннен айрылдым.
Түби – малыма қазығым,
Басы – бала-шағама азығым,
Жийдем сеннен айрылдым.
Мал отлауға жери кең,
Жери менен суы тең,
Едилім, сеннен айрылдым.
Қысы менен жазы тең,
Үйрегі менен газы тең,
Ешкиси менен қойы тең,
Қыры менен ойы тең,
Жайығым, сеннен айрылдым.
Кең даланы жаңғыртқан,

Бақасы бала уйқылатпай,
Жыланы жылқы жуусатпай,
Ғунаны аяқ тусатпай,
Балығы туулар услатпай,
Көлім, сеннен айрылдым.
Айдын-шалқар көллерім,
Таудан аққан булагым,
Атыла шапқан ылағым,
Жайлауым, сеннен айрылдым.
Бақаринде сауыным,
Жаз күнінде қауыным,
Гүз күнінде қабағым,
Қыс күнінде шабағым,
Сол күнлерди көп өслеп,
Әрманда қалдым, шырағым.

КИНДИК ҚАНЫҢ ТАМҒАН ЖЕР

Атаң күйеу болған жер,
Белге сүйеу болған жер,
Енен келин болған жер,
Ийилип сәлем берген жер,
Сен анадан тууған жер,
Киндик қаның тамған жер,
Кир-конынды жууған жер,
Өзін жигит болған жер,
Арыу таңлап алған жер,
Ели-халқың қууанып,

Коп шадлыққа толған жер,
Ипсең, суы шийрин жер,
Дәрьялары ийрим жер,
Теуиреги гүлгін жер,
Тазылары түлкі алып,
Қаршыға, ғазды алған жер,
Бүгингі күн қалмақтың,
Найзасына илинип,
Тас-талқан болып бүлген жер.
Жайыққа келип тығыддық,

Ет-бетимизден жығылды,
Сыгнаққа келип тығылды,
Сырт бетимизден жығылды.
Душпандарың көп болды,
Халқың азыл, шөп болды.
Енди өзиңе келгенде,
Қалмақ деген тап болды.
Шөкелеп шапшар ақ найза,
Батырлардың куралы,
Елим-ау деп шырлаған,
Жақынлардың ураны.
Жара аузынан қан тамса,
Сырдың сууы сарғаяр,

Палапан қалса изинде,
Пәрин қомлап улғаяр.
Қулақларды шыңлатты,
Жәнжел менен дау деген,
Қашан көрсең, шабысып,
Құрымайды жау деген.
Зұлпиқар алмас қылыштан,
Көп теллелер үзилди,
Не бағадыр жигиттің,
Туяқ қалмай изинде,
Жүрек бауыр езилди.
Не болса да, ел тынып,
Тилеклер болмай бизин де.

ҚАЛМАҚ КЕЛДИ ШУБЫРЫП

Тау етегі құбылып,
Қалмақ келди шубырып,
Атты алға секирттім,
Қала жазлап жығылып,
Олар мың да, мен жалғыз,
Жүрегім кетті сығылып.
Атты таслап, бийикке,
Көтерилдим жууырып,
Изимнен қуған биреуі,
Семсерін алды сууырып.
Тауға өрмелеп келемен,
Қалмақлардан қууылып,
Бұндай сумлық көрмедім,
Анамнан жалғыз тууылып.
Қуып келди бір қалмақ,
Жер танабын қууырып,
Қылыш салдым мен оған,
Қарсы қарап жууырып.
Денеси қалды бөлиніп,
Қаны менен жууылып,
Жебе тийди саныма,
Турганымда ийилип,
Қозғалыуға дарман жоқ,
Қала бердим күйиніп,
Атларымды көп қалмақ,
Айдап кетті жыйылып.

Женилмеуге тырысты.
Босағада алыстық,
Екеуіміз де сыр бермей,
Батырлықта жарыстық.
Таулап урдым заңғарды,
Исенген соң күшіме,
Екинші душпан сол ұақыт,
Найза урды ишіме.
Жолбарыс киби ыңырандым,
Тисім гиймей тисіме,
Гүңгиртленип көз алдым,
Өлім келди түсіме.
Өзімді қанша тутсам да,
Ене алмадым күшіме,
Хаялыма жау қол салды,
Тәғдирдің қара исіне.
Бұл ұақыя енгендей,
Мисли мениң түсіме,
Хаялым, балам шырлайды,
Келе алмайман есіме.
Усылайынша талыппан,
Емлеп мени бір тәуіп,
Әйтеуір аман қалыппан.
Қарасам, ауыл кыйрапты,
Қазан-табақ жайрапты,
Есаплы барлық жигиттен,
Жалғыз адам қалмапты.
Исениң айтқан сөзіме,
Қуғанбадым өзіме,
Жоқлап бала-шағамды,
Қан қуйылды көзіме,
Мың пушайман болдым мен,
Адам болып шыққаннан,
Жалғаншының жүзіне.

Үйде жатқан мәхәлде,
Қалмақ келди қахәрли,
Душпан деген дууайменг,
Қарамас кеш, сәхәрге.
Қолға алып қылышты,
Басладым мен урысты,
Батыр екен ол заңғар,

ҚАРА НАРҒА ЖҮК АРТТЫМ

Қара нарға жүк арттым,
Бухараға жол тарттым,
Жүгим түлкі тери еди,
Саудагерлер көреді,
Унап қалса өзине,
Кесе-шәйнек береді.
Бухараның уллы қаласы,

Түркстанның елине,
Он күнпилик жол еди,
Бұл жерлерге алыстан,
Көп саудагер келеді,
Затларымды көреді,
Жипек көйлек береді.

ӨМИР ДЕГЕН БИР ҚАЙЫҚ

Айналып аққан Ақ Жайық,
Баратырмекен ортайып,
Ыққа қарай тез қайтар,
Өмир деген бір қайық,
Үйде, дүзде сәним жоқ,
Баратыр жасым қартайып.
Сақалым қуудай ағарып,
Сүйегім қалған қақайып,
Перзентім жоқ изимде,
Баратыр заман тарайып.

Ийелик етер мал-хәлге,
Ул қалмады ылайық,
Кеуилимди ғам басты,
Жайық суы ылайып,
Ауҳалымды сезген соң,
Баратыр душпан зорайып.
Заман маған тар болды,
Көзимнің нуры қарайып,
Ғаррының қалын билген соң,
Не деп айтар халайық?!

ЕЛ-ЖУРТЫМНАН АЙРЫЛЫП

Қара найза дәстимде,
Қара тарлан астымда,
Қайрылып шауып келемен,
Мен душпанның қастында.
Едил бойы қалын ел,
Қарағайлы қатпа жер,
Атым мениң қара тер,
Көзимнің жасы болды сел.
Қайтқым келмес ізге хәргиз,
Душпанлар көп, мен жалғыз.
Дүнья-малым таланды,
Бузды кеуил ханамды,
Мал-мүлкіңнен жаманды.

Едил ағар булқынып,
Жайық ағар жулқынып,
Ел-журтымнан айрылып,
Жүрегім кетти силкинип.
Жойттым ғарип анамды,
Қатын менен баламды,
Ер жигитке дүньяда,
Жалғыз қалған жаманды.
Егер жетсем душпанға,
Не жазғанын керемен,
Өмир күтер жалғызды,
Буны анық билемен.

ХӘ, ХАН ИЙЕМ, ХАН ИЙЕМ

Хә, хан ийем, хан ийем,
Қулағыңды сал, ийем,
Талан болды бизлерден,
Сансыз дүнья-мал, ийем.
Қанды көрсе қалтырар,
Қырғый қустың баласы,
Таңды көрсе шарқ урар,
Бұлбұл қустың баласы.
Оқ жарасы питсе де,
Питпес сөздің жарасы,

Көп ойланып сөйлеген,
Сөзиннің болар ырасы,
Жемтик болды жауларға,
Көп ноғайдың баласы,
Көзлерімнің қарасы.
Жер жетпесе хеш саған,
Жерин тур ғой алдында,
Көл жетпесе хеш саған,
Көлин тур ғой алдында,
Ел жетпесе хеш саған,

Елиң тур кой алдында.
 Кыргый болып кутырып,
 Кызыл етти аңсама,
 Каршыга болып кутырып,
 Каскыр етин аңсама,
 Туйғын болып кутырып,
 Түлки етин аңсама.
 Канхор болса бийлерин,
 Каралы заман бузылар,
 Жеткиншек болган журтыңа,
 Мезгилсиз гөр қазылар.
 Кызыга берме урысқа,
 Зыяны тийер ырысқа.
 Себепсиз хеш урыс болмас,
 Урыс болса турыс болмас.
 Елиңниң пайын сен алдың,
 Темир менен тең алдың,
 Халқыңды жыйнап бир жерге,
 Жеңимпаз хан аталдың.
 Елиң әбден толықты,
 Енди саған не керек?
 Хәр күни қан төгиспе,
 Зирлеп болды дөгерек.
 Урыстың болар өз заны,
 Қанпама қан төгилер,
 Хан салығынан халқыңның,
 Қабырғасы сөгилер.
 Гүнасыз қан жууылмас,
 Биреудің малы буйырмас,
 Урысқақ ханды ел сүймес,
 Шатақхор ерге қыз гиймес,
 Қанлы көйлек кийилмес,
 Тутқын катын сүйилмес,
 Кеулиң қанша сүйсе де,
 Душпанына ийилмес.

Хә, хан ийем, хан ийем,
 Мен айтпасам, билмейсең,
 Айтқанымә көнбейсең,
 Жабырқап жүрген халқың бар,
 Көз шарлап сирә көрмейсең.

Қымыз ишип кызынып,
 Қызараңлап терлейсең,
 Өзиңнен басқа хан жоқтай,
 Елеўреп неге сөйлейсең?!
 Қорған салдың кәстерлеп,
 Хызметшин жатыр ишип-жеп,
 Карашаң сырттан айтып жүр,
 Ханның ақылы састы деп,
 Оны неге билмейсең?!
 Қатын алдың қарадан,
 Қарындас қәне сыйласқан?
 Устаханлы ул таппай,
 Айрылар ата мийрастан,
 Буны неге билмейсең?!
 Куләдин қустың қулы еди,
 Тышқан жеп жүни түледі,
 Аққуў – қустың гөреси,
 Шарықлап көлде жүр еди,
 Аңлып жүрген көп душпан,
 Елге жаў боп келеди,
 Қорлай берсең халқыңды,
 Жаў жағадан алғанда,
 Изине қалай ереді?
 Жаксылық етсең журтыңа,
 Сыйламастай киси жоқ,
 Жүрегін суўырып береді,
 Қуләдин қуўды өлтirse,
 Өз басына келеди,
 Қулың көп, сени өлтирер,
 Оны Асан биледи,
 Буны неге билмейсең?!
 Тил алсаң, излеп қоныс көр,
 Желмая минип жер шарла,
 Тапқан жерге ел көшер,
 Буны неге билмейсең?!
 Әй, Жәнибек, ойласаң,
 Қыйлы-қыйлы заман болмай ма!
 Суўда жүрген ақ шортан,
 Қарағай басын шалмай ма?!
 Буны неге билмейсең?!
 Хош, аман бол, Жәнибек,
 Енди меннен көрмейсең!

МЕН ЖЫРАЎМАН, ЖЫРАЎМАН

Мен жыраўман, жыраўман,
 Шөп басында қыраўман,
 Хан қасында төремен,
 Ханға кеңес беремен.
 Бий қасында бийикпен,
 Ел ишинде ийикпен,

Сөз бар жерде жүйрикпен,
 Шөлдеп жүрген кийикпен,
 Көл бар жерде сүйрикпен,
 Қус бар жерде қанатпан,
 Күш бар жерде қууатпан,
 Өсек сөзден жырақпан,

Көп ханларды мен көрдим,
Ели-халқын жылатқан.
Қарағай саплы ақ найза,
Батырларды қулатқан,
Даналар айтқан хасыл сөз,
Елди аузына қаратқан,
Сарыжай атқан сансыз оқ,
Көп халықты жылатқан,
Аллатаала адамды,
Татыў бол деп жаратқан.
Мен дүньяға келгенде,
Әдалатсыз хан көрдим,
Бийгүна өлген хан көрдим,
Саўға болған дуппанға,
Есапсыз жүрген мал көрдим.
Аллатаала хәммеге,
Бөлип берген ырысты,
Соның ушын, хан ийем,
Күсемегил урысты.
Мийнеттен мал жыйнаған,
Мәртебеси мол болар,
Маймақ елдің малы өсер,
Тама-тама көл болар,
Жуўас журттың жапы өсер,
Ең изинде ел болар,
Жәншелкеш ел жаўласып,
Журт арасы қан болар,
Қара жер менен тең болар.
Урысты онша күсеме,
Етек тарылып, жең болар,
Бахты тайса елиңниң,
Қақаман қыс болса да,
Муз айрылып, сең болар,
Жуўас елге тиймегил,

Кеулинде муңлы іпер болар,
Еретесип қоймасаң,
Ызалы ер биригип,
Қылып алып қолына,
Қатыны да ер болар,
Сениң менен тең болар,
Күшейип кетип ол сеннен,
Етек-жеңиң сел болар.

Қырыңды кийик жайлаған,
Сууда балық ойнаған,
Оймаўыттай қалың елиңниң,
Ойына келген асын жейтуғын.
Жемде кеңес қылмадың,
Жемнен елди көшпирдің.
Ойыл деген ойыңды,
Отын тапсаң тойыңды,
Ойыл көздің жасы еди,
Ойылда кеңес курмадың,
Ойылдан елди көшпирдің.
Елпең-елпен жуўырған,
Үпедек іпәпке семирген,
Еки қапты қолға алып,
Ерлер жортып күн көрген,
Қыян-кесті Едилге,
Еңкейип келдің тар жерге,
Мұнда да кеңес қылмадың.
Нәлет бизиң жүриске,
Едил менен Жайықтың,
Бирин жазда жайлайсаң,
Бирин қыста қыслайсаң,
Ал, қолыңды маларсаң,
Алтын менен гүмиске.

АРҒЫМАҚҚА ОҚ ТИЙДИ

Арғымаққа оқ тийди,
Қыл майқының түбинен,
Ақ мәдетке оқ тийди,
Отыз еки омыртқа буўыннан,
Зуўлап аққан кара қан,
Тыйылмайды жонның оқ тамырынан.
Сақ етип тийди саныма,
Қатты баты жаныма.
Жарадар болдым, жан қатты,
Жарама мөлхам салғандай,
Жарамды танар жан қайда?
Жағдайсыз жерде жатырман,
Жанымда бир туўысқан жоғынан,
Қарағайлы кәдик бойында,

Қамшым қадды ойында,
Бұлдиргиси булан териси,
Өрими ғунан қайысы,
Шырмаўығы алтын, сабы жез,
Азыўлының бойында,
Гүзен, қарсақ жермекен?!..
Алғаным Әлий қызы еди,
Шын арыўдың өзи еди,
Маңдайы күнге күймеген,
Шаптын самал сүймеген,
Ай жүзлі арыў жамалым,
Өзимнен өзге көрмеген,
Қалай күни кешти екен?

ТҮС КӨРДИМ

Уйқылап жатып түс көрдим,
Түсімде әжеп ис көрдим,
Өсип тұрған бір ағаш,
Ол ағашты мен шаптым,
Сыңсылаған сес шығып,
Ағаш жерге қулады,
Шапқан жерден сүт шығып,
Ол булактан мен қандым.
Устадан уста сайладым,
Есенгелди қырмурынға,
Сол ағаштан таптырдым,
Таұтайлақтың терисин,
Қапшығына қаплаттым,
Туу тулпардың қуйрығын,
Тар қылына тақтырдым,
Қуурайдын қак шайырын,
Тартқышына жақтырдым,
Таўтекениң мүйизин,
Тийегине қыстыртым.

Уста қолы гүл екен,
Түсімде көрген қобызды,
Айтыұымнан айнытпай,
Ол қолыма улаатты.
Берекет тапқай ол уста,
Түсімде көрген қобызым,
Қолыма ғана тийген соң,
Қар намаға сайраттым.
Қуу ағашта сен муңлы,
Айтысайық қобызым,
Қобызымды жырласам,
Сен де муңлы қобызым,
Мен де муңлы қобызым,
Көкиректе шерди тарқатып,
Муңласайық қобызым.
Қолыма алған жолдасым,
Шерди айтқан сырласым,
Айтып жырымды саған,
Қайғылы нама шаламан.

АЛАҢ ЖУРТ

Алаң да алаң, алаң журт,
Ағыла ордаң қонған журт,
Атамыз бизиң Сүйиниш,
Күйеу болып барған журт,
Анамыз бизиң сызылып,
Келиншек болып түскен журт,
Небир-небир жигитлер,
Батыр болып өскен журт,
Киндигимди кескен журт,
Кир-қоңымды жууған журт,
Қарағайдан садақ буудырып,
Қынабымды оққа толтырып,
Жанға себеп болған журт.
Таұланып аққан үш сала,
Саулатлы ордам қонған жер,
Жабағылы жас тайлақ,
Жардай атан болған жер,

Жатып қалған бір тоқлы,
Жайылып мың болған жер.
Жарлысы менен байы тең,
Ябысы менен тайы тең,
Бозашығы бузаудай,
Боз сазаны тоқлыдай,
Балығы тайдай туулаған,
Бақасы қойдай шуулаған.
Шырмауығы шөккен гүйе таптырмас,
Балығы көлге жылқы жаптырмас,
Бақасы менен шаяны,
Гезедеги адамға,
Түн уйқысын таптырмас,
Нәйлейин, мениң Едилім,
Мен кеттим де, сен қалдың,
Қайырлы болсын сизлерге,
Меннен қалған мынау Едил журт.

ХӘ, ИЙМАМ ХАН, ИЙМАМ ХАН

Хә, Иймам хан, Иймам хан,
Бар ма сенде ийман, хан?
Адамзат деген жарықлық,
Бұл дүньяға мийман, хан,

Журттың бәрін бауызлап,
Жалғыз өзин дүньяда,
Жасамағың гүман, хан!

МЕН МҮЙТЕНМЕН, МҮЙТЕНМЕН

Мен мүйтенмен, мүйтенмен,
Баспалатсаң, қайтемен,
Жайықтан жүзип өтемен,
Жайлауыма жетемен.
Ер Едиге тусында,
Бабам қайсар ер еди,

Нураддиннің тусында,
Батыр ноғай дер еди.
Жаратқан қадир-қудайым,
Бизин бахыт тайғанда,
Ең изинде айланып,
Қул болдық-ау найманға.

ЖИЙДЕЛИ-БАЙСЫН – УЛЛЫ ЖУРТ

Сырдарьяның сууынан,
Көлденең кесип өтиңиз,
Жийдели-Байсын – уллы журт,
Уллы журтқа жетиңиз.
Бәлент болар таулары,
Малға жайлы өріс бар,
Шөби малға қунары,
Тауда өскен жеміс бар.

Қапталында теңизи,
Иппинде балық ойнаған,
Бекирелери ылақтай,
Жеген ауыз тоймаған.
Бир жағында дарьясы,
Саға алған батылдан,
Даласында кийиги,
Ор қояндай атылған.

ҚАРА НАРЫМ БАР ЕДИ

Маң-маң басқан, маң басқан,
Төрт аяғын тең басқан,
Шуудаларын шаң басқан,
Өркешлерин май басқан,
Қара нарым бар еди,
Қара нарым жойыттым,
Жоқлап келген жаушыман,
Излеп келген изшимен.

Едилдің қара суулары,
Көпир салмай, сай болмас,
Қара нар келмей қалқына,
Қарар кеулим жай болмас.
Он жаққа құрған шымылдық,
Толқынлармекен тымықта?
Ботасын ерткен қара нар,
Айланармекен жууықта?

ТАҰ ЖАҒАСЫ ТҮРКСТАН

Тау жағасы Түркстан,
Дүппан қысты тум-тустан,
Едил менен Жайықтан,
Ушып келген бир қуспан.
Заман қатты қыйнады,
Бай менен гедей жулыскан.
Қуралын алып қыстанып,

Бирин-бири қыркыскан,
Жаугершилик көп болды,
Айрылдық көп ул-қыздан.
Тауға қарай жууырдық,
Жер танабын қууырдық,
Балық киби түйрелдик,
Адым жерде жығылдық.

ТҮРКСТАН ЕДИ ЖЕРИМИЗ

Түркстан еди жеримиз,
Дәулетли еди елимиз,
Булақтар шапшып атылған,
Миянкөл еди көлимиз.
Арпа егип, қос айдап,
Жүрдик барға масайрап.
Балығы жүзген бұлкидеп,

Бийдайы турған желкидеп,
Дийханлары мәс болған,
Шөгирмеси селкидеп.
Халқымыз еди аңқылдақ,
Төрт-бесеуи қосылса,
Кетер еди тауқылдап.
Қылышы болар белинде,

Себеби, жау көп елинде,
Қарсыласса бесеуін,
Жоқ етер еді кемінде.
Бухарға бардур таласы,

Сығнақ деген қаласы,
Сығнақ пенен Бухардың,
Ат шаптырым арасы.

ХАЛЫҚТЫ ӨЗИМЕ ҚАРАТТЫМ

Сыр бойында ат шаптым,
Сарыжайдан оқ аттым,
Көп қалмақты сулаттым,
Халықты өзиме қараттым.
Елден әскер жыйнадым,
Биритиуге халықты,
Көп күшимди жыйнадым.
Айбалтаны қолға алып,

Арқырап турып жууырдым,
Жер табанын қууырдым.
Желиге қулын байладым,
Қурбым менен ойнадым.
Түркстанда той бердим,
Қоналқаға қой бердим.
Бәйтіге ат шабыстым.
Дослар менен табыстым.

АТА ЖУРТЫ ТҮРКСТАН

Ата журты Түркстан,
Онда да паян етпеди,
Күни-түни қыйналып,
Он екі айда тапқаны,
Қыс азыққа жетпеди,

Тамтарыс болды суулары,
Ексе егин питпеди.
Жаутершилик көп болды,
Далада қалған өликке,
Жылға-сайлар топ болды.

БИР ЖАДЫРАП КҮЛГЕНИМ

Алмастан арнап пуу берип,
Ақ сауыт соқса зергерим,
Қаратаудың үстинен,
Кийикти атса мергеним,
Үстиндеги жүклерин,
Ыңыранып тартса ингеним,
Ырысқы болмай душпанға,
Бир жадырап күлгеним.

Көгалай көклем болғанда,
Дауысы бар азандай,
Желинлери қазандай,
Мүйизлери бақандай,
Сыйырым шықса сыйпаңдап,
Ешкім шықса қыйпаңдап,
Бул дүньяда, досларым,
Мениң тири болғаным.

НЕ ДӘРКАР?

Алла, алла, алла хак,
Алладандур хәрне бақ,
Азамат ерте не дәркар,
Алқағай бәрха хәмме бап,
Алқалы пирлер қоллағай,
Алла-ха әууел оңлағай,
Асау аттай ғайратлы,
Асқар таудай айбатлы,
Ата бир дәркар жигитке;

Аялы қолдан май берген,
Ақ төсинен жай берген,
Аязлы күни айланған,
Айланған да толғанған,
Аймалап тағы қуғанған,
Ана бир дәркар жигитке;

Ай атаға-я миясар,
Ай-я, ай-я дегизген,
Ай-ясын айтып емизген,

Ай анаға-я миясар:
Айдынлы туған избасар,
Алдыңда жүрер изашар,
Алды-артыңды ғамлаған,
Арқаннан бағып барлаған,
Адасқан күнде излеген,

Алжасқан гезде дүзеген,
Артықмаш жерин гүзеген,
Аға бир дәркар жигитке;

Ай ағайға-я миясар:
Ауызда куран-азаның,
Асыулы турған қазаның,
Ауылда болса сорарың,
Аулақта болса барарың,
Ағайин излеп турарың,
Ағайың орнына жарарың,
Ақылың, ойың – қарарың,
Апа бир дәркар жигитке;

Ай апайға-я миясар,
Апайыңдай бауырман,
Анаңдай болған қадирдан,

Ағайың яңлы сораушың,
Атаңыз сынлы қараушың,
Алдыңда мұдам көмекшің,
Алладан хәр күн тилекшің,
Ағлайы ағлай алғыншақ,
Айым бир дәркар жигитке;

Ай айымға-я миясар,
Аллалап қолға алдырған,
Алғанда қолды талдырған,
Алыстан харып келгенде,
Агасы мийрин қандырған,
Атыңды тутып алғыдай,
Атағыңды дағы жайғыдай,
Адамыйзаттың мийуеси,
Ата уғлы дәркар жигитке.

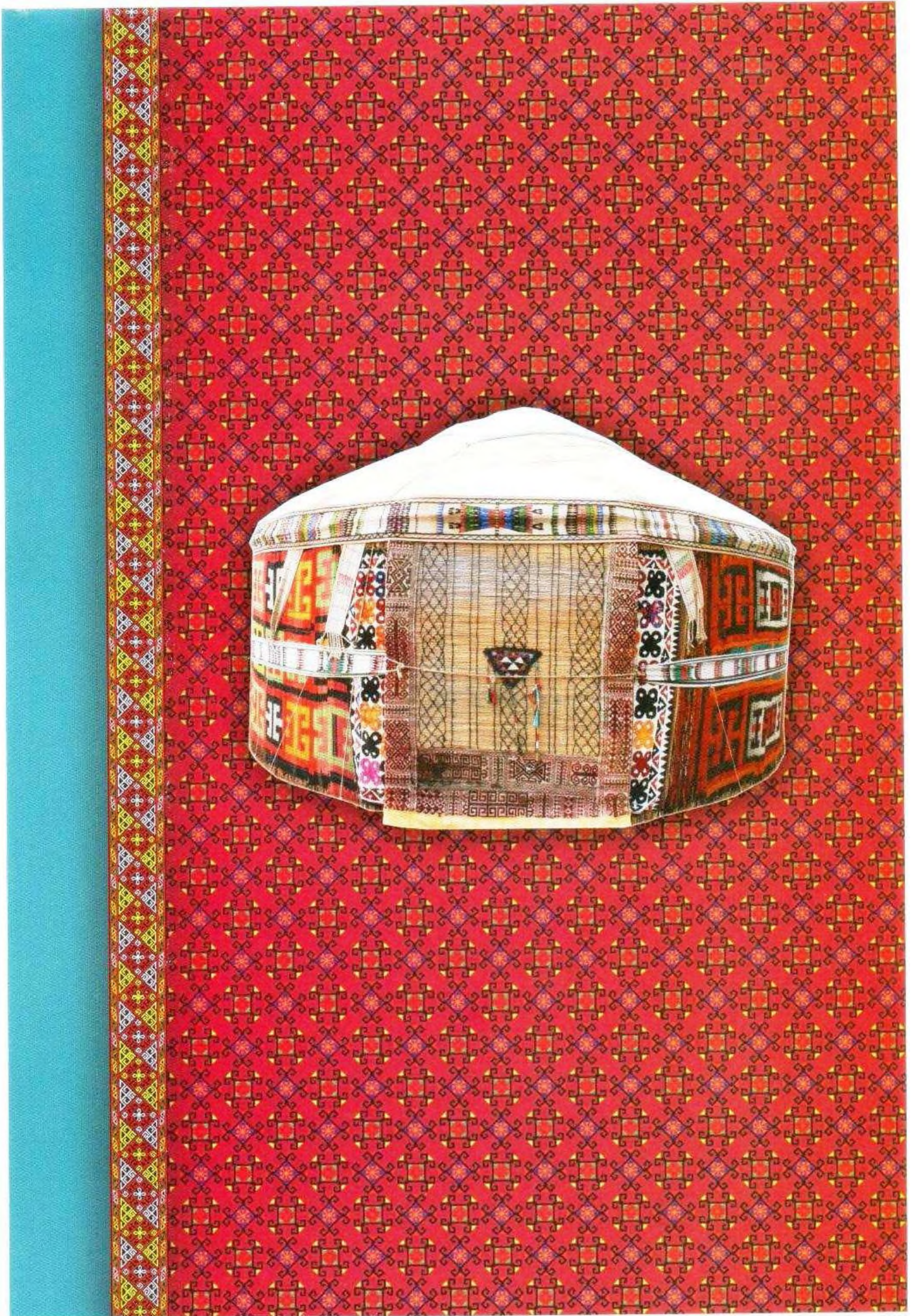

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

94-ТОМ

ЖУЎАП АЙТЫСЛАР

АЙТЫС-ЖУҰАПЛАР

Жигиттер:

– Шәменде гүлдин лаласы,
Тис аўыздың қаласы,
Сизлер жууап сорағаң,
Бизлер бердик ағласын.

Қызлар:

– Қаздық жаптың салмасын,
Тердик бағдың алмасын,
Сизлер жууап берсеңиз,
Бизлер де алдық ағласын.

Қыз:

Арқадан келеди арқар,
Жаксы адам менен сөйлессең,
Қумарың тарқар.

Жигит:

Арқадан келеди кийик,
Жаман адам менен сөйлессең,
Ол да адамға бир күйик.

Жигит:

– Хау, ким екен десем, қызлар екен ғой.

Қыз:

– Хә, қыз адамның қоры ма?
Көзге илинбес қары ма?

2-қыз:

– Көзине майда темеки аз көрине ме?

Жигит:

– Қар таудың жырасы бар,
Қар сөздин мәніси бар.

Қыз:

– Мәнинің мәніси бар,
Биймәнинің не мәніси бар?
Жортак ат жапқа жығылса,
Онын да не мәніси бар?

2-қыз:

– Аманбысан, құда бала?

Жигит:

– Тентектің ақылы түстен кейин енеди? деген

Қыз:

– Жерине қарай жыланы,
Тауына қарай куланы,
Ғарға ғаркылдап ғаз болмас,
Кемпир сынсып қыз болмас.

2-қыз:

Сәуір болмай тәуір болмас,
Сыйыр болмай сауын болмас,
Тамшы тамып жауын болмас,
Ийттүйнекпен қауын болмас.

Жигит:

Баспалатып жибердіңдер ғой!

1-қыз:

– Жанылмас жақ болмас,
Сүринбес туяқ болмас.

Жигит:

– Адақанның айыбы жоқ,
Қайтып елин тапқан соң,
Орны питпес жараның,
Уұлы жылан шаққан соң.

2-қыз:

– Сөйлемесең неге ди?
Сөйлемесең қадириң кетеди.

Жигит:

– Қадирли жигит отырмас,
Қадирсиз жерден кетеди.

1-қыз:

– Келемен десен – ылаптық,
Кетемен десен – жол ашық.

Жигиттер:

– Сөз сөзден шығар,
Сөйлемесең қайдан шығар?
Сөз пияздың қабығы,
Сөйлесең зейнин ашылар,
Сөйлесип отырайық қызлар!

Қыз жентеси:

– Қаслымыз напар,
Жаратыушы Жаббар,
Сөзди жигитлер тапсын,
Бизлерде не гәп бар?

Жигит:

Бир жууап бар – бұлбұл,
Бир жууап бар, дүлдүл,
Бир жууап бар – қызыл гүл,
Бизлерден жууап сорасан, кудашалар,
Қайсысын алсаңыз да, өзиң бил!

Қыз:

– Бұлбұлди алып нетейик,
Бұлбұлсиз-ақ кетейик,
Дүлдүлди алып нетейик,
Дүлдүлсиз-ақ жетейик,
Қызға миясары қызыл гүл,
Қызыл гүлиңди алып кетейик.
(Бүбүлиңди сайраталамаспыз,
Дүлдүлиңди атлаталмаспыз,
Қызға ылайығы қызыл гүл,
Қызыл гүлиңди алып қайтармыз.)

Жигит:

– Бұлбұлди алсаң, кетерсең,
Дүлдүлди алсаң, жетерсең,
Қәлеп алған қызыл гүлин,
Солып қалсаң нетерсең?

Жигит:

– Бир жууап бар гүенли,
Бир жууап бар жүүенли,
Бир жууап бар ақта,
Бир жууап бар бағда,
Бир жууап бар бұлбұл,
Бир жууап бар дүлдүл,
Бир жууап бар қызыл гүл,
Қайсысын қәлесениз, өзиң бил.

Қыз:

– Гүенлисин қораға қой,
Жүүенлисин мине ғой,
Ақтағысын аққа қой,
Бағдағысын бағқа қой,
Дүлдүллерин мине ғой,
Қызыл гүлин ала ғой,
Бұлбұлдерин бере ғой.

Қыз:

– Бир жууап бар – ат жууап,
Бир жууап бар – тай жууап,
Түрли-түрли жууап бар,
Сорағаныңыз қай жууап?

Жигит:

– Қәлесениз, атыңызды берің,
Қәлемесениз, тайыңызды берің?
Усы жууаптан болип,
Хәрне пайымызды берің?
(Ат жууабыңды ары қой,
Тай жууабыңды түсап қой,
Бизге кереги жән жууап,
Шын жууабыңды бере ғой?)

Жигит:

– Аўылдан шықтық аўысып,
Шай темеки таўысып,
Бизди яқшы көрсеңиз,
Насыбай таўып берсеңиз?

Қыз:

– Алақаның өз жанына қалады,
Сизде темеки болса, бизде күли бар,
Соның менен насыбай болады,
Шийшеңиз насыбайға толады.

Жигитлер:

– Қаладан алдық ақбалық,
Ақбалықты қақладық,
Самбырлаған көп сөздің,
Хеш мәнисин таппадық.

Қызлар:

– Кемеден шыққан ақбалық,
Ақбалықты қақладық,
Көп сыбырласпа бола берди,
Биз де мәнисин таппадық.
Ғаўаша гүлдің паясы,
Екпе гүлдің саясы,
Айтқан гәпке түсинбеген,
Қандай адамның баласы?

Қыз:

– Өзим сақыұдың қызыман,
Сақыұлықтан гәп ураман,
Қасыма шақшамды қойып,
Шаңғытып насыбай ураман.

Жигит:

– Өзиң сақыұдың қызысаң,
Сақыұлықтан гәп урсаң,
Аяғыңды керип таслап,
Хәр шақаға бир қонасан.

Қыз:

– Мениң атым Минайхан,
Гәп айтаман дәсме-дәс,
Сизлер бийик, бизлер пәс,
Сөйлеп отыр, заманлас!

Жигитлер:

Сениң атың Минайхан мәс,
Гәп айтамыз дәсме-дәс,
Сизлер бәлент, бизлер пәс,
Бағанағы айтқан гәптен,
Хабар берің заманлас.

Қыз:

– Шатыраш солмас,
Қыйсық жамбас,
Құда бала, айганың,
Сирә болмас!

Жигит:

– Шатыраш солмас,
Қыйсық жамбас,
Құда балаң тек өлгенше,
Изиңнен қалмас.

Қыз:

– Шылым шек-ау, шылым шек,
От болмаса, күлин шек,
Анау шылым, анау от,
Өзиң бас та, өзиң шек.

Жигит:

– Асқабақ хәм суу қабақ,
Еккенлерден болармыз,
Оны бизлер шылым етип,
Шеккенлерден болармыз,
Шылым шылымға ұқсайды,
Шылымның найы қақсайды,
Хийұада хан шегеди,
Қалада баққал шегеди,
Жигиттің нары шегеди,
Қатынның ғары шегеди.

Жигит:

– Қызылқала, Қызылқала дегенге келип едик,
Шаңғытып жатқан төбе екен,
Русемнің атынан да даңқы зор дегендей,

Даңқыңды еситип келип едик,
Қуры порым сууқабақ екенсең.

Қыз:

– Аспанда бир айлар бар,
Созсам, қолым жетпейди,
Хийұада бир ханлар бар,
Барсам, арзым питпейди,
Сен құсаған жигитке,
Сирә да кеулим питпейди.

Қыз:

– Сыйқың не, сыяқын не,
Сыйперде сениң не теңің?
Биреудің мейли алады,
Биреудің мейли алмайды,

Жигит:

– Биреу аманбысаңды алады,
Биреу аманбысаңды алмайды,
Оның менен сениң,
Не жұмысың болады?

Қыз:

– Қарақалпақ деген халық болады,
Қалаға барып, шабақ алады,
Қайтып келип, отының басына дем салады,
Усыншама аяғындағы тыштабаны менен,
Паңшылықты не қылады?

Жигит:

– Ауа, қошшым!
Қарақалпақ деген халық болады,
Қалаға барып, шабақ алады,
Қайтып келип, отының басына дем салады,
Аспанның асты кең,
Харким кеулине келгенин қылады.

Қыз:

– Кишкене шарбақ ишинен,
Түрли жемис жермедин?
Өзинди үлкен билип,
Бизди киши дермедин?
Киши болса, бойым киши,
Ақылым мениң данадур,
Сизлердей жас жигит,
Басыма пәрманадур.

Жигит:

– Бағ ишине кирипедиңиз?
Бағдан жемис терипедиңиз?
Өзиңизди уллы тутып,
Бизди киши деппедиңиз?

Жигит:

– Ай ма, Муңсыз,
Томпайған ақ төсіндеги май ма, Муңсыз?
Жумыс пенен сапар шегип киятырмыз,
Өткели Кегейлиниң сай ма, Муңсыз?

Қыз:

– Оразжан, қашан шықтың аўылыңнан,
Қутылмадық маңғыттың сауырынан,
Жумыс пенен сапар шегип киятырсаң,
Кегейлиниң өткели атыңның бауырынан.

Жигит:

– Өзиң бир кишкене қызсаң,
Гүби арқалап, не қыласаң?

Қыз:

– Аласа болса, бойым аласа,
Ақылым өзиме данадур,
Сендей, сендей жигитлер,
Басымызда пәрманадур.

Жигит:

– Бир қолымда қызыл гүл,
Бир қолымда сары гүл,
Қайсысын қалесең өзін бил.

Қыз:

– Сары гүлиңди нетейин,
Қыздың теңи қызыл гүл,
Қызыл гүлиңди алып кетейин.

Қыз:

– Суў бойында турған жигит,
Суўға қолын жуўған жигит,
Жүзигимди алған жигит,
Жүзигимди алсаң, бергил.

Жигит:

– Суў бойында турғаным жоқ,
Суўға қолым жуўғаным жоқ,

Жүзигиңди алғаным жоқ,
Алған берсин жүзигиңди.

Қыз:

– Әкеме айтып билдиртермен,
Табаныңнан тилдиртермен,
Алсаң, бергил жүзигимди.

Жигит:

– Әкене айтып билдиртсең де,
Табанымнан тилдиртсең де,
Алған берсин жүзигиңди.

Қыз:

– Дизден төсекти салайын,
Белден дастықты қояйын,
Бир ақшам қойныма алайын,
Алсаң, бергил жүзигимди.

Жигит:

– Дизден төсекти салсаңыз,
Белден дастықты қойсаңыз,
Бир ақшам қойныңа алсаңыз,
Киседе тур жүзигиңиз.

Жигитлер:

Қодирең гүлден гүл бола ма?
Екпе гүлдер турғанда,
Сары шымшық бұлбұл бола ма?
Бұлбұлдер сайрап турғанда,
Қыз бала патша бола ма?
Ер патшалар турғанда.

Қызлар:

– Қодирең гүлден гүл болады,
Басында дәнеси болса,
Сары шымшықтан бұлбұл болады,
Тилинде сәнеси болса,
Қыз бала патша болады,
Басында жығасы болса.

Қыз:

– Сәлемимди әлик алдың, қойда қойшы,
Бар екен жети урууда пайда, қойшы,
Қойыңды ийирип салып, келдің бунда,
Барасаң, болғай жолың, қайда қойшы?

Қойшы:

– Нағылған қыз едиң сен төтелеген,
Өлеңнің бирин минип, бирин жетелеген,

Кисите келмей атып жол болсын деп,
Неге сенин шыккыр жаның ентелеген?

Кыз:
– Отынымды жыйнап таслап карағаным,
Койшының бир сорары бар шығар деп,
Сол еди «жол болсын!» деп сорағаным.

Койшы:
– Койымды қайырып таслап карап едим,
Адамның айтқан сөзін тасламас деп,
Сол еди тап үстіннен кулағаным.

Кыз:
– Көрдің бе сум койшының тақылдауын,
Буурадай қаңтардағы сақылдауын,
Аузына келген сөзін қайтармайды,
Кише, төбесине ур отын менен.

Койшы:
– Қолында жылқышының қылдан қурық,
Қашады қумнан түлки қуйрық бұрып,
«Қудаша-ау, келеғой» деп айтып едим,
Қалды ма кәпелімде шайтан урып?

Кыз:
– Астымда минген атым – ақбоз атым,
Қолыма алған найзам аманатым,
Шопанға буйым беріп, буйым аламан,
Киятыр ауыл беттен үлкен кисі.

Койшы:
– Астыма минген атым – ақбоз атым,
Қолыма алған найза аманатым,
Ауылдан үлкен кисі келмек түүе,
Басымнан асырмайман қыздың сөзін.

Кыз:
– Хауадан айлана ушқан торы-ала газ,
Менбедим сениң теңің, қурыған таз,
Мен болсам сениң теңің, қурыған таз,
Молладан дуға алып, басыңды жаз.

Койшы:
– Қаладан алып келген былғара айна,
Қудаша, бул жердегі ауылың қайда?
Қудаша, қудайдан көр меннен көрме,
Төбемнің таз болғанын алақандай.

Кыз:
– Қарасам, Қусхананың тауы бийик,
Ойнайды баурайында қызыл кийик,

Сен койшы неғып жүрсең ел қыдырып?
Кеттиғой қурғыр қатын байға тийип.

Койшы:
– Қарасам, Қусхананың тауы бийик,
Ойнайды баурайында ақша кийик,
Қатыным кетсе кетсин байға тийип,
Аламан сендей қызды неке қыйып.

Кыз:
– Қарасам, Қусхананың тауы бийик,
Ойнайды баурайында қызыл кийик,
Үйінде малың түүе, ийтін де жоқ,
Аларсаң изимди неке қыйып.

Койшы:
– Қарасам, Қусхананың тауы бийик,
Ойнайды бауырында қызыл кийик,
Үйімде Сунқар деген екі ийтін бар,
Бермеймен сендей қызға көзім қыйып.

Кыз:
– Қарасам, Қусхананың тауы бийик,
Ойнайды бауырында қызыл кийик,
Үйінде Сунқар деген ийтін болса,
Жатағой Сунқарыңның аузын сүйіп.

Койшы:
– Қарасам, Қусқананың тауы бийик,
Ойнайды бауырында қызыл кийик,
Жатарман Сунқарымның аузын сүйіп,
Жүреді сендей қыздың иші күйіп.

Жигит:
– Өлеңім қызды көрсе өркенлейди,
Келгенде қыз он беске желінлейди,
Мурты жоқ, сақалы жоқ қыз бийшара,
Өзине қарғайғаны билінбейди.

Кыз:
– Жигитлер ойға деген, қырға деген,
Жыйналып қыз-келиншек тойға келген,
Жигитім, сақал-муртың шыққаннан соң,
Сенде бир қотыр ешки қойға ерген.

Кыз:
– Елиу менен қырық бес,
Он бес пенен тең келмес.

Ғарры:

– Асыққан менен жете алмасаң,
Арзан баха гәўхарыңды,
Қымбат бахаға сата алмасаң.

Қыз:

– Сексенге шыққан бабасаң,
Постынға салып сабасаң,
Арзан-кымбатты билмеймен,
Кеўлимди қалай табасаң?

Ғарры:

– Жап-жас ғана нашарсаң,
Қар сууынан қашарсаң,
Мениң жасыма барғанда
Етегинди ашарсаң.

Жигитлер:

– Бир жууап бар шөл ишинде,
Бир жууап бар көл ишинде,
Бир жууап бар тил ушында.

Қызлар:

– Шөл ишиндегин нетейик,
Көл ишиндегин нетейик,
Тил ушында түрли сөз,
Түрли сөз бенен кетейик.

Жигит:

– Писте мурын үлкен қызсаң,
Дуўтарға дауысың сазсаң,
Қысталғанда көзге түссең,
Заманлас, қалай көрерсең?

Қыз:

– Ұактың жетти дегенге,
Қорқыңқырап тұрыппан,
Ҳазир ис болса алладан,
Маңлайымнан көрермен.

Қыз:

– Қыз дегениң бир қызыл шенгел,
Жигит дегениң бир гөне шапан,
Иледи де, жырта береді.

Жигит:

– Қыз дегенге бир қәлемқас екен десек,
Гөне бир тандыр екенсең,

Шәйнекке бир демлем шай

салмағаныңа қарағанда,

Тис өтпейтуғын бир шандыр екенсең.

Жигит:

– Келисипти сыяғыңыз,
Сыяғыңызға ылайық сыйрағыңыз,
Аузыңызды арба басып,
Көзиңизди самал қағып,
Аман қалған қай жағыңыз?

Қыз:

– Келисипти сыяғымыз,
Сыяғымызға ылайық сыйрағымыз,
Аузымызды арба басып,
Көзимизди самал қақса да,
Бизиң баяғымыз.

Қыз:

– Жақсы жигит,
Шығыпсыз дүзге,
Көринипсиз көзге,
Базардан киятыр екенсиз,
Не базарлығыңыз бар бизге?

Жигит:

– Шығып едик дүзге,
Көриниппиз көзге,
Сауып киятқанамыз жоқ,
Сағып киятқанамыз жоқ,
Не беремиз енди сизге?

Қыз:

– Шығыпсыз дүзге,
Көринипсиз көзге,
Ғәрезимиз жоқ дүньяңыздан,
Қара геллеңизди үммет етсеңиз,
Сол бар болғаны бизге.

Қыз:

– Келдиң бе, адамның жабайысы?
Кордиң бе, сен қалеген қайсысы?

Жигит:

– Үйде отырған төрт қыз,
Хийуалысы муның қайсысы?
Келмей атып ийттей қапқан,
Ийт пе еди буның дайысы?

Қыз:

– Мениң өзим метермен,
Айтқан уәдеме жетермен,
Бул жууабыңды қойма сен,
Сизге өкпелеп кетермен.

Жигит:

– Метер кетти өкпелеп,
Кетсе кетсин өкпелеп,
Өзи-ақ келер бир күни,
Бизлердей жигитке еркелеп.

Қыз:

Хан жақсы ма, ел жақсы ма?
Сен жақсы ма, мен жақсы ма?

Жигит:

Тыныпшылық қылмаға хан жақсы,
Жайнап жаснап жүрмеге ел жақсы,
Үйден пайда қылмаға сен жақсы,
Дүзде қоғам болмаға мен жақсы.

Жигит:

– Шийрин, шийрин, шийрин сөз,
Ақылсыз, надан өтпе, қыз,
Жууап пәтин билмесең,
Не деп жууап сорарсыз?

Қыз:

– Билгенлер бар биликли,
Билмеген киси желикти,
Билгенлер ақыл тыңдырар,
Билмегенлер сөзди сындырар.

Қыз:

– Жууап деген хұр болады
Оқығу түби бир болады,
Алпыс аты болады,
Сексен бәнти болады,
Соны шешкен заманлас,
Отырып орын алады,
Шеше алмаған заманлас,
Отырып орнында қалады.

Жигит:

– Қыз – қызыл гүл болады,
Жигит – бұлбұл болады,

Қайсы гүл ашылса,
Соның құлағына қонады,
Жууабыңыздың мәніси,
Сулығым, сол болады.

Жигит:

– Бир жууап бар бағдалы,
Бир жууап бар бағманлы,
Бир жууап бар жийдели,
Бир жууап бар мийуели.

Қыз:

– Бағдалы бағда тұрсын,
Бағманлысы гүлде тұрсын,
Жийделіси сизде тұрсын,
Мийуеліси бизде тұрсын.

Қыз:

– Сизің ауыл-ел балық алады,
Балығына қарма салады,
Жеп тойып алады,
Анау есик бетте отырған жаман,
Сыпайыгершиликти не қылады?

Жигит:

– Бизің ел балық алады,
Балығына қарма салады,
Жеп тойып алады,
Кимнің мейли алады,
Қалын билмей бизлерге сөз айтқанша,
Сениңдей нашарлар,
Тыныш отырғанда не қылады?

Жигит:

– Аұылымыз ояқта,
Гилең қызлар жыйылыпсыз,
Қант көпириңіз қаяқта?

Қыз:

– Аұылымыз өрде,
Бир мәхәлден өтипсиз,
Қант көпир енди сизге төрде.

Жигит:

– Аұзыңызда палыңыз,
Жүзиңізде қалыңыз,
Орныңыздан тұрып келип,
Мына кесени алыңыз.

Қыз:

– Аұызда болса палымыз,
Жүзимизде болса қалымыз,
Усы усынған кесеңізге,
Еки шақмақ кант салыңыз.

Жигит:

– Көке келди дегенде, көкен келди,
Қоразлардың ишинде дәкең келди,
Қызық-қызық қосықтан айт, шайыр қыз,
Тәреп болып айтыспаққа ағаң келди.

Қыз:

– Бұлбұллардин қонғаны гүл болады,
Әлемдеги бар сөзди тил биледи,
Тәреп болып келипсиз, айтшы, аға-ай,
Шайырлығынды бул жерде ким биледи?

Жигит:

– Қосық айтсам, барлығын күлдиремен,
Жүйрик тайды қонаққа миндиремен,
Қызық-қызық жууаптан айт, шайыр қыз,
Шайырлығымды мен сонда билдиремен.

Қыз:

– Тақиядағы нағыпты тартыппедиң?
Қара нарға жүтиңди артыппедиң?
Тәреп болып айтысқа келеғапсыз,
Бир-еки аұыз тойларда айтыппедиң?

Жигит:

– Бир бисмилла дегенде бир бисмилла,
Бир бисмилла мөрленген жети тилде,
Бир-еки аұыз тойларда айтқаным жоқ,
Қол берген Қыдыр ата, өзиң қолла.

Қыз:

– Кийген тоның жарасқан бойыңызға,
Мен билмедим, не сөз бар ойыңызда,
Бир-еки аұыз тойларда айтпасаңыз,
Үндеместен барып жатың үйиңизде.

Жигит:

– Сөз сөйлесең шығады,
Сөйлемесең, неден шығады,
Сөз пияздың қабығы,
Сөйлесип зейниң ашылады,
Сөйлесип отырайық қызлар.

Қыз:

– Ақыл – айтыұшы,
Ақмақ – тыңлаұшы,
Билгенлер сөйлесин,
Билмегенлер не десин?

Жигит:

– Жигит жигирма бесте – жигит,
Қыз он бесте – кәйұаны,
Қыз патша болады,
Әкесинин үйинде,
Қыз – патша, жигит – ұазир.

Қыз:

– Қараман ағаш қатты нар,
Бояұлы көйлек жеңи тар,
Қаслымыз напар болған сон,
Патшалық сизге миясар.

Жигит:

– Көринипсиз көзге,
Шығыпсыз жүзге,
Қырық ағары шай,
Он сери темеки,
Инам етиң бизге,
Жууап үйретемиз сизге.

Қыз:

– Көринипсиз көзге,
Шығыпсыз жүзге,
Қырық ағары шай,
Он сери темеки,
Инам етермиз сизге,
Мәулет бериң бизге.

Жигит:

– Үйден шықтым қадем менен,
Бир дәсте гүлбадам менен,
Аұзыңызды ким жаұып тур?
Сөйлеспейсиз адам менен.

Қыз:

– Үйден шықтым қадем менен,
Бир дәсте гүлбадам менен,
Қар дәрттиң даұасы болса,
Сөйлесер едик жан менен.

Жигит:

– Бизиң заман кемтаршылық заман ба?
 Жөн билместей кудашалар жаман ба?
 Бир-бирине қыйсайысып қараған,
 Кемпир яңлы ғарры қызлар, аман ба?

Қыз:

– Арба жолда сүйретилип изиңиз,
 Қуда бала, қалай-қалай сөзиңиз,
 Шаңқай түсте жас қызларды «кемпир»
 деп,
 Қарауытыппеди еки көзиңиз.

Жигит:

– Кемпир дегениме арың келмесин,
 Сорпа алар деген еттиң есесин,
 Ғарры демей, мен не дейин, кудаша?
 Сүринип аласаң жигит кесесин.

Қыз:

– Сөз емес бизлердің аңлығанымыз,
 Аман болса болар шыбын жанымыз,
 Бизге ақыл бергенше, өзиңди дүзе,
 Саған батыппеди сүрингенимиз.

Жигит:

– Қарағым, батпайды сүрниккениңиз,
 Қадирли болды ма шыбын жаныңыз?
 Үшеуің үш жерден бақырып сөйлеп,
 Кемпир деген сөзге келди ме арыңыз?

Қыз:

– Арымыз келмейди кемпир дегенге,
 Кемпир хәм қадирли парқын билгенге,
 Иркилместен тез жолыңа түсе бер,
 Сөз зая етпеймиз сендей жинлиге.

Жигит:

– Қарағым қызлар-ау! Мен жинли болсам,
 Жинлилик хәсер менен қасыңда турсам,
 Иркилместен жолға түсип кетейин,
 Қол қағысып, бириң менен дос болсам.

Қыз:

– Үстиңдеги биреулердің гөнеси,
 Билинип тур байлығыңның белтиси,
 Мақтаулы, сымбатлы жети қат жайың,
 Биреудің болмасын ешек төлеси.

Жигит:

– Үстиме кийсем де бундай гөнени,

Қулаққа алмаймап «жарлы» дегенди,
 Жети қат жайымның барлығы ырас,
 Жай деп адам айтпас ешек төлени.

Қыз:

– Орақ алып талапкердің жолында,
 Адамзат тарығып, ашлық болғанда,
 Үйли-жайлы, өзиң үлкен бай болсаң,
 Неге жүрдің Пирманбайдың қолында?

Жигит:

– Пирманбай дегенін бизің ағамыз,
 Биз сонлықтан үйине көп барамыз,
 Адамзат тарығып, ашлық болғанда,
 Сонда аұқат етти бала-шағамыз.

Қыз:

– Ийниңде келте тон дizeң жаппайды,
 Қатық апшы, айранға мийриң қанбайды,
 Жети қат жайыңның барлығы қайда?
 Жалғыз қатыныңыз тамақ таппайды.

Жигит:

– Хәр ким барар ағайиннің жанына,
 Жоқлықта қосылар тууысқанына,
 Мал жыйып байымақ қыйын емес ғой,
 Бахыт қонса ер жигиттің басына.

Қыз:

– Байман дейип кеуилиңнің тоғына,
 Дуұрыдан сөйлей бер сөздің хағына,
 Қайерде айтсаң да, бизлер кепилмиз,
 Хадалдан-харамнан дымың жоғына.

Жигит:

– Мал берсе, қыйын ба бизің талайға,
 Өгирикши батып өлсин ылайға,
 Бизде бийик тилек – ұллы ден саулық,
 Мал жоқ дейип хәси болма қудайға.

Қыз:

– Дуйым журтқа сондай болса қадирің,
 Қатық ишип шығыппеди бүйириң,
 Үш мезгил саудырған ертели-кешли,
 Тас булақтай барма еки сыйырың?

Жигит:

– Қызлар, жууап айттым алдыңды орап,
 Кеуилим кетеди хәр жаққа тарап,
 Тас булақтай еки сыйырым бар болса,
 Барайын деппедің ас-қатық сорап?

Қыз:

– Гап басы ийне болады,
Бәрмесе, кейни гийне болады,
Әуели сары қотыр болса,
Кейини кийме болады.

Жигит:

– Ат жақсысы боз болады,
Ер жақсысы таз болады,
Таздыңң жаманында сизлердей қызлардың,
Көтере алмайтуғын мың тиллалық назы болады.

Жигит:

– Айхан атың пығыпты,
Бийәдеплик сөз бенен,
Билискен адам шығыпты,
Оны көрдик көз бенен,
Жөн алдыңа жөн тауып,
Жүрмедің қоспым из бенен,
Бизлердей жигит келип тур,
Дүзер сени тез бенен,
Жеңемиз деп ойлама,
Айтыс қәне биз бенен,
Шай қайнатып жүре бер,
Қаддиңди бузбай хәз бенен,
Жууапты торлап қойыппаң,
Қарағым, саған күн менен,
Күн барында жеңбесең,
Айтысармыз түни менен,
Баяғыда ойнадыңыз,
Қыстау жерде биз бенен,
Айта бер, қосшым, жууапты,
Аямай жүйрик тил менен.

Қыз:

– Хаулықпа жигит, хаулықпа,
Үйиңнің иши саулық па?
Көргенсиздей бийәдеп,
Хеш нәрсе айтып даурықпа,
Жигит болсаң әдепли,
Нашар менен қақлықпа,
Бадабат урып сөйлейсең,
Күн жетпесе түн жетер,
Айтысыудан ким кетер,
Баяғыны еске алып,
Мени излеп келипсең,
Гәп манисин аңғарып,
Ақылға салып билипсең,
Билипсең де күйипсең,

Мушларыңды түйипсең,
Ашыуыңды жыйыпсаң,
Ақмақ өзін мәс тутар,
Ақыллы өзін пәс тутар,
Әдепли бол, жигитим,
Айтысайық, кел мейли,
Күн жетпесе түн жетер,
Айтысыудан ким кетер.

Жигит:

– Бир жууап бар алмадан,
Бир жууап бар салмадан,
Қайсысын алсаң өзиң бил,
Қатар-қурбы, заманлас.

Қызлар:

– Сууын алдық салмадан,
Дәмемиз бар алмадан,
Мына айтқан сөзлериңнің,
Хеш маниси қалмаған.

Жигит:

– Бир жууап бар сарайы,
Бир жууап бар әнейи,
Бизден жууап сорасаң,
Бәршеси де биймәлел.

Қыз:

– Сарайға сарпай керек,
Әнайыға ат керек,
Бизге бир ауыз,
Биймәлел жууап керек

Жигит:

– Шекеңизде қалыңыз,
Ләбиңизде палыңыз,
Бир кесе пай беремен,
Жууап урып алыңыз?

Қыз:

– Сары шымшық болайын,
Бир үәдеде турайын,
Сизден бизге пай келгенде,
Жууап урып алайын.

Қызлар:

– Ауыл басқа болса да, тилек бир,
Бармақ басқа болса да, билек бир,

Қырманы бирдің шамалы бир,
Отыз кемениң ағзасы бир,
Сөз қуданың қазнасы,
Сөйлеп отыр, куда бала.

Жигитлер:

– Ат дегендей атымыз жоқ,
Мингенимиз гай ғана,
Сөз дегендей сөзиміз жоқ,
Айтар сөзиміз азғана.

Қыз:

Гәптің басы ийне болады,
Бермесе, кейни гийне болады,
Басына сөк қотыр түссе,
Оның кейини кийме болады,
Торсылдақ үшеу болады,
Ушып, биреу болады,
Оның кейни сорау болады.

Жигит:

– Таз да қудайдың бендеси,
Сау да қудайдың беңдеси,
Таз бенен сауды айырған,
Ол қудайдың шермендеси.

Қыз:

– Астыңызда атыңыз,
Қолыңызда хатыңыз,
Сөзиңиз бизге батып гур,
Сөзиңизди тартыңыз.

Жигит:

– Астымызда атымыз,
Қолымызда хатымыз,
Сөзим сизге батып турса,
Атыңызды айтыңыз.

Қыз:

– Жүриң қызлар, қайтқан жақсы,
Ерте елге жеткен жақсы,
Оны айтқан моллалардан,
Жорға, жүрмел ешек жақсы.

Жигит:

Барың қызлар, қайтқан жақсы,
Елге ерте жеткен жақсы,
Сизлердей кербаз қызлардан,
Үндемей туғын қашар жақсы.

Жигит:

– Балент-балент тау болады,
Таудың үсти жол болады,
Нешпе балент, қызыл гүл болса да,
Бир жигиттің қулы болады.

Қыз:

– Бийик-бийик тау болса да,
Жырасында жол болады,
Қаслы заты бек болса да,
Перийзаттың қулы болады.

Қыз:

– Ағаштың бардур ақауы,
Адамның бардур мақауы,
Аман-есен жүрсең бе,
Бизиң елдің сақауы?

Жигит:

– Айланба жаптың көпири,
Келди сөздің нәушири,
Аман-есен жүрсиз бе,
Усы елдин кемпири?

Жигит:

– Арба кетти тоғынынан,
Үш көз тоғыны жоғынан,
Мақтанбаңыз, хәй, қудаша!
Шопақ шықты б...нан.

Қыз:

– Арба кетти тоғынынан,
Үш көз тоғыны жоғынан,
Аңлып жүрмедің, куда бала, б...ды?
Напақанның жоғынан.

Қыз:

– Сизин ел балық алады,
Балығына қармақ салады,
Услаған балықтарын жеп, тойып алады,
Анау есик бетте отырған,
Сыпайыгершиликти не қылады?

Жигит:

– Бизиң ел балық алады,
Балығына қармақ салады,
Услаған балықтарын асып, тойып алады,
Биреудің мейли алады,

Биреудің мейли алмайды,
Халыңды билмей, бизлерге сөз айтқанша,
Сениңдей қыз тыныш отқанда не қылады?

Жигит:
– Алмантың ағы менен,
Жүзимнің сууы менен,
Бир кесе шай берейин,
Қыналы бармағым менен.

Қыз:
– Ысиктің алды Таллық,
Жууырып отер жанлық,
Қыналы қоллар шай бергенде,
Қол қаусырып алдык.

Қыз:
– Ха, түйелер, түйелер,
Дузың қайда түйелер?
Соқыр түйеге жүк артсан,
Көзине шыбын үймелер.

Жигит:
– Ха, түйелер түйелер,
Дузың қайда түйелер?
Қара қыз болса, табым бар,
Кокирегимди күйелер!

Қайниси:
– Және, қайда баратырсаң?
Бир майдан еглен!
Бир ауыз сөзім бар,
Азам үйде бар ма, жоқ па?

Женгеси:
– Аған үйде жоқ, қайним,
Не сөзің бар? Айта бер?

Қайниси:
– Ағамның жоғында келдим жасырынып,
Аман-есен отырсаң ба, жеңгежан,
Бир сөз айтыу ұшын турман ақ урып,
Ендігисін өзиңіз бил, жеңгежан!

Женгеси:
– Сөзіңнің мәнісін ашып айта бер,
Меннен узағырақ қашып айта бер,
Түсінбедім, қайним, ашып айта бер,
Қайним, қандай қыял менен турарсан?

Қайниси:
– Сениң хасиретиңнен дийуана болдым,
Түсімде мен көрип, бийгана болдым,
Сол ақпам сениң менен ойнадым-күлдим,
Демек, сөз қысқасы, келдим жеңгежан!

Женгеси:
– Жигитлик хасери менен келип тұрыпсаң,
Ағанның жоғында мойнын бұрыпсаң,
Қандай қыял менен айтып тұрыпсаң?
Иркпе, қайним, жұмысым бар, кетемен.

Ғарры:
– Махәллиге махәлим бар,
Биймахәлге не махәл бар?
Бир махәлден өтсем де,
Еле де сенлик махәлим бар.

Кемпир:
– Махәллиге махәл керек,
Биймахәлге не хал керек?
Бир махәлден өткен соң,
Енді сизге не хал керек?

Қыз:
– Ақ терек терек болар ма,
Түбине сая бермесе?
Қызға жигит яр болар ма,
Ярын ізлеп келмесе?

Жигит:
– Ақ терек терек болар ма,
Түбине сая бермесе?
Қызға ата-ана болар ма,
Жағдайды жақсы билмесе?

Қыз:
– Ақ терек, терек болар ма,
Түбине сая бермесе?
Жигит жигит болар ма,
Қыйышпылықты жеңбесе?
Телпегінди маған бер,
Қолыңнан ис келмесе!

Жигит:
– Соны айтқан тилиңнен сениң,
Жашым құрбан болсын мениң.

Жигитлер:

– Астыңызда аяғыңыз,
Отырысыңыз баяғыңыз,
Амансызлар ма қудашалар?

Қызлар:

– Астымызда аяғымыз,
Отырысымыз баяғымыз,
Бет-аузыңды курт жеп кеткен,
Сөйлеп отырған қаяғыңыз?

Жигит:

– Ояғыңыз, буюғыңыз,
Астыңызға сыймайды,
Соза берген аяғыңыз.

Қыз:

– Ояғымыз, буюғымыз,
Астымызға сыймайды,
Соза берген аяғымыз,
Мурныңызды ат басыпты,
Жузиңизди шаң басыпты.
Буннан артық сизиң енди,
Шан баспаған қаяғыңыз?

Қыз:

– Сары шымшық болайын дейсең,
Хәр шақаға қонайын дейсең,
Өзиң сақаллыдан келип,
Жолбарысқа шабайын дейсең,

Жигит:

– Сары шымшық болайын дейсең,
Хәр шақаға қонайын дейсең,
Өзиң байталдан келип,
Айғырға ауыз салайын дейсең.

Жигит:

– Атта болады тайыншақ,
Қызда болады тулымшақ,
Тулымшағы жоқ қызларды,
Қатын дейди бизиң жақ!

Қыз:

– Атта болар тайыншақ,
Қызда болар тулымшақ,
Жууап бермейтуғын жигитлерди,
Ладан дейди бизиң жақ.

Қыз:

– Ок қадирин ким билер?
Ат қадирин ким билер?
Аспандағы жұлдызлардың санын,
Айтын қәне, ким билер?

Жигит:

– Ок қадирин атқан билер,
Ат қадирин минген билер,
Аспандағы жұлдыздың санын,
Өзиңдей палқасына жатқан билер.

Нәшебент:

– Ыссыда мал бағасаң,
Табаныңнан от шығып,
Қарабарақтың саясына,
Жарғақ басыңды тығып,
Бир уртлап көр, шопаным,
Өмириңнің ишинде,
Бир шәйнек шайды иштиң бе,
Маңдайыңнан тер ағып?

Шопан:

– Шай дегениң сән емес,
Шай ауырыудың еми емес,
Шалап ишкен шопанлар,
Сендей тырыс нәшебенттен кем емес.

Қыз:

– Астыңызда атыңыз,
Үстиңизде затыңыз,
Бир басына еки телпек,
Биреуін бизге сатыңыз.

Жигит:

– Астымызда атымыз,
Үстимизде затымыз,
Биреуін сизге сатайық,
Қасымызға жатыңыз.

Жигит:

– Билимлите бәри өлшеу,
Билимсизге бәри мешеу,
Тонарына бир жууап,
Шешип бериң қудашалар,
Алатайдың қуйрығы нешеу?

Бир жигит кәлеп жүрген қызының ауылына барады. Сонда қыздың жеңгесі жигиттің қолындағы шаршы орамалын көріп, оған былай деп жууап айтады:

– Мен сөзімді баслайын,
Қулағыннан услайын,
Қуда бала, шаршыңды бер,
Бетімді сүртіп таслайын.

Сонда жигит:

– Шатыраш көйлек кийіпсіз үстиңізге,
Ақ орамал жарасқан бетиңізге,
Орамалда шапшыұлы ийнем бар ғой,
Кирип кетсе қайтесіз етиңізге? –

деп, қыздың жеңгесін жууаптан жеңеді.

Бир жолаушы жигит жолынан адасып, бір үйден жол сорауға қайырылады. Үйде тек қыздар отыр екен. Қыздар жигитке үйінде отырып жол сінтейді. Жигит қыздарды далаға шығарып, жол сінтеттиріу мақсетінде қыздарға былай деп жууап айтады:

– Есіктің алдынан жол өгеді,
Жолдан жолаушы өтеді,
Жолаушыны жолға салып жиберсең,
Оның сауабына не жетеді?

Жигит өзінің әдеті ме, я қызлардан қысылыңқырады ма, жән-жағына бурылып сөйлейді екен. Қыздар дәрхал жигиттің бул хәрекетін жууапқа қосып, жигитке былай деп жууап қайтарады:

– Сыпайылар жол жүрер,
Пута-шөпке урынбай,
Қуда бала, жууап айт,
Жән-жағыңа бурылмай.

Баяғыда бір жигит жол жүріп киятырып, бір өзекке дус болыпты. Ол өзектің қай жерінен өтерін билмей, ақылды хайран болып тұрса, өзектің арғы жағасына бір қыз суу алыуға келипти. Жигит қызды сөйлетиу үшін бергі жағалада тұрып оған жууап айтыпты:

Жигит:

– Жети түйем қатар-қатар,
Ийирсем, қумлақта жатар,
Бірден туура келип қалдык,
Бул өзектің қайеринен өтер?

Қыз:

– Жети түйең қатар-қатар,
Ийирсең, қумлақта жатар,
Сексенде бір қатар,
Токсанда тарса қатар,
Соннан кейін бул өзектің,
Қайер болса сол жеринен өтер.

Бир жигит жол жүріп шаршап киятырып бір үйге кирсе, қазан асып атырған қызды көріпті. Қыз жигиттің сәлемін алса да, оны дәстурханға мирәт ете қоймапты. Сонда жигит қызға мынадай депти:

– Булдырық деген қус болады,
Бугып барсаң, аттырмайды,
Адамийзаттың кәпири,
Пискен астан таттырмайды.

Буну еситкен сөзге шешен қыз да қарап тұрмай:

– Күйгелек деген кус болады,
Ийнеликтеп жем қылады,
Адамыйзақтың жаманы,
Писпеген астан дәме қылады, – депти.

Сөзден жеңілген жигит қайырылып үйден шығып баратырса, қыз оны тоқтағып, дәстурханға мирәт етиши.

Аяпберген шайыр Аққала деген жерде Жақсымурат болыстың қарындасы Айжамал менен отырыспада жууап айтысады. Сонда қыз мынаңдай жууап айтқан екен:

– Дауылпаз деген кус болады,
Дабылы жер жарады,
Өлерине келгенде,
Тек ултанлық алады.

Аяпберген бірден жууап қайтара алмай, сыпайышылық пенеп мынадай деп жууап берген екен:

– Кийгенимиз алаша,
Сөзлеримиз тамаша,
Бизден жууап сорапаң,
Бара берин, қудаша.

Бир күнлери қазы атқа шыққан жууабый қыздың үйіне келип, жууап айтысып, қызды жеңип, өзине алмақшы болыпты. Қыз қазының алдына нан қоймай, бір табақ катық қойыпты. Сонда қазы сөз баслапты:

Қазы:
– Қудай, қанунды билмей,
Нешик өскен жансыз?
Қайсы елдің рәсимидур,
Қатықты қойған нансыз?

Сонда қыз:
– Қудай, қанунды билмей,
Нешик өскен жанбыз,
Бұл мәхәл нәзик мәхәлдур,
Алдың қатықты нансыз, – депти.

Абдулла қайқы деген жигит жолында ушыраған бір қызға былай депти:

– Бизди қудай жаратқан,
Ата-епемиз асыраған,
Уллы жыйын-той қылып,
Атымызды Абдулла қайқы қойған.

Сонда қыз:
– Ырас айтасыз, жақсы жигит,
Кимди қудай жаратпай,
Кимди гүлал жаратар,
Кимди ата-енеси бақпай,
Кимди көшеге таслар?
Арбаға көтерги байласаң да,
Қайқы болады екен, жақсы жигит, – депти.

Жигит жууаптан жеңилип, «Ертең азанда келемен» деген екен, сонда қыз тағы жууап айтыпты:

– Басқап жаудан қайтпаған,
Бир сөзден қайта ма?

Бир күни қаракеңнің сөзге шешен Қалийла деген жигити бир жерге барағутын болып, отырыспадағы қызлардан жууап сорапты. Сонда бир қыз оған:

– Бир үйде отырсаң жай алып,
Қайтарсаң, жууаптан пай алып, – депти.

Сонда Қалийла:

– Қыз деген бес күнлик дәуранында патшадан кем болмайды. Патшадан хәмир болса, пукараға не тұрыс. Бизге рұхсат етсеңиз, жууап бере қояйық, – депти.

Сонда қыз:

– Сары гүлден гүл бола ма,
Қызыл гүлдер тұрғанда?
Сары шымшықтан бүлбүл бола ма,
Бүлбүлдер сайрап тұрғанда?
Қыздан да патша бола ма,
Сизлердей азамат тұрғанда?

Сонда Қалийла:

– Сары гүлдей гүл болады,
Басында дәнеси болса,
Қыздан да патша болады,
Басында жығасы болса, – депти.

Бир отырыспада қызлар кетпекши болып, жигитлерден жууап сорапты.

Қызлар:

– Ауыл көрсе әдетқор,
Сууды көрсе дәретқор,
Түске шекем халқа жорға,
Түстен кейин салха жорға,
Ал жууабын қайтырып көр.

Жигитлер:

– Ауылдың қызлары болады,
Суудың ызғары болады,
Жигиттің нәшеси болады,
Алдында кесеси болады,
Халқа дегенің көз болады,
Салха дегенің сөз болады,
Сизлердей ғарры қызлар,
Бизлердей жас жигиттің шешеси болады.

Баяғы уақытларда бір ауылдың қызы таз жигитке тийиуге ыразылық берген құсайды. Сол ауылда ұсы қыздан дәме етип жүрген, кемшири өлген бір ғаррыға бул ұнамай, қызға озиниң өклесин билдирипти.

Ғарры:

– Базардан алып келген ағаш қақпан,
Бармекен сол қақпаннан пайда тапқан?
Ишинен көншиликтиң тазды таңлап,
Минезиң әжептәуір, қудан урған.

Қыз:

– Базардан алып келген ағаш қақпан,
Өзін де оңлы емессең, қудай урған,
Сексенге жасы келип, қуурап жүрген,
Тиймеймен сендей шалға қулап жатқан.

Бир күни көзинде ағы бар жигит ауыллас достын ізлеп жүрпін, үйиниң қапталында жүуери тазалап жүрген қыздың үстинен шығыпты. Қууақы қыз жигиттің көзиндеги ағын көрип, мынадай деп жууап урыпты:

– Мына жигиттің көзине айрап тамған ба?

Үйинде жоқ айрап қайдан тамған?

Жигит те жууабый екен, дәрхәл қызға:

– Үйимде болмаса, елимде бар,

Айраншылар жүрген, соннан тамған, – деп, қызды жууаптан жеңипти.

Ертеде бір қыз үйине қыдырып барған жигитлерге «не керек?» десе, жигитлер бирден не айтарын билмей, албырап, сөзден жеңилип қайтады екен. Бир күни сол қыз бешен жууап айтысуу ұшын оның үйине үш-төрт жигит келипти. Сонда қыз өзиниң бұрынғы әдети бойыша жигитлерге:

– Не керек? – депти.

Жигитлердин ишинен биреуи былай деп жууап қайтарыпты:

– Сәрхәуиздин бойында,

Таза ашылған гүл керек,

Сәруи ағаштың шақасында,

Сейил етпеге бүлбүл керек,

Бизидейин гош жигитке,

Сизидейин яр керек?

Қыз жууаптан жеңилгенин мойынлап, жигитлерди үйінде кондырып, ертеңине оларды сарпайлап қайтарыпты.

Бир отырыспада қызлардың жеңгеси жигитлерден жууап сорарда қәпелімде сөзден тубаланып қалыпты. Буннан пайдаланған жигитлер қызларға:

– Ақый, ақый, ақый қызлар,
Орамалға сақый қызлар,
Жеңгеси жоқ жетим қызлар,
Жууабым жоқ, кетиң қызлар, – депти.

Бұны еситкен қызлардың ипшпен жууабый биреуи жылдам ғана:

– Төрде отырған төрт ағам,
Төртеуи де жан ағам,
Жууабыңды бермесен,
Жан қалтаңа сал, ағам, –

деп жууап урып, жигитлерден кетиуге рухсап алыпты.

Балтабай деген жигит саратан айының ишинде бир неше күн жол жүрип, харып-шаршап хәм шөллеп киятырса, жол бойында қабақ пенен суу алып киятырған Гүлзийба деген қызға ушырасады. Қыз жолаушы жигиттиң алдын кесип өтпей, ийбе сақлап турады. Сонда шөллеп киятырған Балтабай қыздан суу сорауға мәжбүр болып, былай дейди:

– Гөззалым! Шөлленкирен киятырған жолаушы едик. Бир шәңгил суу берсеңиз қалай болар екен?

Қыз жууап айтысыуды мақсет етип:

– Хау, жақсы жигит! Сизиң тегиннен-тегин суу сорағаныңыз айып емес пе? – деп жууап қайтарады.

Сонда жигит:

– Сууыңыздын турарлық бахасын айтыңыз, хақысын берип-ақ ишер едикдағы, – дейди.

Қыз:

– Бул суудың бахасы тапқанға – арзаң, таппағанға – қымбат дегендей, ол бир ауыз оқымыслы жууап айта алған жигитке бериледи. Егер бұны айта билмесеңиз, мынау өгиз арбаның еки дигиршигиниң жүрген жолы. Усы жолдан айырылмай жүре беріңиз, барагуғын жериңизге иркилмей гезирек жете аласыз, – дейди.

Қыздың усы мирәти бойынша екеуи былайынша жууап айтысады.

Жигит:

– Мийирман бол, сууыңнан,
Палдай көрип ишейин,
Қууат енсин, шөл қансын,
Жол жүрметен қусайын.

Қыз:

– Аяғыңда жаман шарық,
Бағқа сейил етипсең,

Қыз жууаптан жеңилген түрінде қабағын жерге қойып, қабақтан шәңгилге төрт уртламдай суу қуйып, жигитке усына отырып, тағы мынадай жууап айтады:

– Суу берейин қолымнан,
Суу деп ишпең, пал деп иш,
Зергер билер зер нарқын,
Аз да болса, көп деп иш.

Жигит суудан бир уртлап, аз қуйып бергенин еске алып, шәңгилди қайтарып берип атырғанда былайынша жууап қайтарады:

Қолайға келген ау болса,
Мейил етип шығыпсаң?

Жигит:

– Жаман парқым бағыца,
Ылайық болса, қайтерсен?
Сырты жаман, ишинде,
Гәухар турса қайтерсен?

Жигит:

– Шарап берип кандырдың,
Шийрин яңлы шубаттай,
Маза берди аўлыма,
Сууға езген набаттай.

Қыз:

– Сөзиңнин бәнтин билейин,
Мен сырымды ашайын,
Бизде мейлин бар болса,
Дүнья-малдан кешейин, –

деп, шәңгилдин суўқабактың иппине салып, он бес-жигирма адымдай жол жүрип, кейинде-
ги жигитке қарап:

– Есап емес дүнья-мал,
Шийрин жаннан кешпесен,
Жанып-күйип жолымда,

Иди болып өшпесен? – дейди де, артына қарамастан, жолына раўана болады.

Аўзы қоян жырық молла жигит бир қыздың үйине қыдырып барыпты. Қыз оған:

– Моллалардан молла көрдим,
Моллалардың тыррықы,
Ақ жүзице жарасып гур,
Аўзыңыздың йыррықы, – деп жуўап айтады.

Сонда молла да қыздан женилип қалмаў ушын қыздың түр-түсине қараса, қыздың мурны
үлкен екен. Буны төмендегіше жуўап етип айтып, қызды жеңип қояды:

– Мурынлардан мурын көрдим,
Хәмме мурынлардан бурын,
Қасықтағы асқа тийер,
Аўзыңыздан бес күн бурын,
Он еки тисли зәңги қойып,
Минсем мурныңның белине,
Көринеди Қокан хәм Рум.

Отырыспаға қызларын ертип барған қыз женгесинин еки қызына орын жетіспей қалады.
Сонда ол мурны үлкен жигитлердің мурнын сылтаў етип жууап айтып, қызларына орын
алып береді:

– Мурынлардан мурын көрдим,
Хәмме мурынлардан бурын көрдим,
Қырық тисли зәңги қойып,
Шықсаң мурынның үстине,
Көринеди хәм Бухара, хәм Рум,
Егер ол мурын қағысағойса,
Оның қасынан хәм еки қызға орын.

Жигит қыз бенен сөйлеспекши болып, бир төленің төрине барып отырады. Сөйлесиўте
барған қыз бирден төленің төрине бармай, аўыз бетінде отырып қалады. Жигит қызды тәрге
жақынлар деп әри отырады, бери отырады, сира қыз жақынламайды. Буған шыдамаған жи-
тит қызға былай деп жуўап айтады:

– Жигирма бес жасым-ай,
Қайғысыз өскен басым-ай,
Қудаша, бир жерде қатып отыра бергенше,
Жақынлап көрсеңиз болмай ма қасыма-ай?

Қыз бул жуўапты еситиўден, жигиттин өсиңкиреген сақалын сылтаў етип, жигитке мына
жуўапты қайтарады:

– Жигирма бес жасың-ай,
Қайғысыз өскен басың-ай,
Қуда бала, сақалыңыз көбирек өсип кетіпті,
Жақындай алмай отырман қасыңа-ай.

Үмитхан деген атағы пыққан жууабый қыз бенен айтысуы үшін Обдикерим деген жууабый жигит қыздың үйіне ізлеп барды. Жигит қыз бенен аманлық-есенлік сорасып алғаннан кейін қыз бенен былай айтысады:

Жигит:

– Аұылымыз, қарындасым, сыбайлас,
Қурбы-қурдасларды шақыр, ырзалас,
Әбдикерим қайқы келип үйіңе,
Жууап билсең, бизің менен хал сораc.

Қыз:

– Шаұқымпын аұлийеси базарда болады,
Тынышлықтың бәри мазарда болады,
Қайқыман деп онша шаұқым салаған,
Сендей қайқылар епек арбада да болады.

Отырыспада жигитлердің қант көңірінен ишип-жеп дәмиккен бір кемпир жырау айтып, жигитлердің отырыспасы болып атырғанда есик беттегі қызлардың шетіне келип отыра салып, қарап отырмай:

– Хау, күйеу бала,
Аұылыңыз аяқта,
Қант көңіриңіз қаяқта? – деп жууап айтыпты.

Сонда жигит:

– Аұылымыз өрде,
Қант көңірің саған төрде, –
деп, табаннан кемпирдің үніне суу күйіп, сөйлеттirmeй таслапты.

Еки жигит қауын қорып отырған қыздың қосына қауын жеп қайтыуы үшін қыдырып барыпты. Сонда қыз жигитлерді сынау үшін атыздан еки қауынды үзіп алып келип, жигитлердің алдына қояды да:

– Усы еки қауынды дәмін татпастан қандай екенін билген адам жейди, – дейди.

Сол уақытта еки жигиттің бiреуі:

– Аұа, көңішым,
Өзи қайырдың қауыны болса,
Асты жер татыйды,
Үсти күн татыйды,
Мурты уу татыйды,
Түби пал татыйды, – деп жууап береді.

Бир жигит қызлардың үстiне қыдырып келгенде уялып, сөйлемей отыра береді. Қызлардың өзлери жигитті қозғастырып, бир-еки аұыз сөйлесіп алады. Сонда қызлардың бiреуі жигитке:

– Тахтакөпир тақыр-туқыр,
Жаман адамның бели бүкір,
Сөйлемеспекен деп едик,
Сөйлесіп алдық, оған да шүкір, – деп жууап айтыпты.

Сонда жаңағы жигит қызларға:

– Қызлардың сөзі жигитке дәри болар,
Сөз таппаған қызлардың бақасы,
Алтын ағары тары болар, – деп, қызларды сөзден жеңіпті.

Бир қыз үйіне қыдырып келген жигитлер шайды жаңа ишейін деп атырғанда оларды сынау үшін билдирмей оттың қозына балықтың торсылдағын салып жібереді. Торсылдақ қатты сес пенен “панк” етеді. Абайсыз отырған жигиттин бiреуi қорққанынан шалқасына таслайды. Екиншисинин де қатты қорққанынан көзі аларып кетеді. Кейін екі жигит қызға қарап:

– Бул не бәле, не болды? – деп сорапты.

Сонда қыз:

– Аттан-аттын неси артық,
Өзи тарлап көк болса?
Торсылдақ пақыр не қылсын,
Жигиттиң жүрегі жоқ болса? –

деп, екі жигитти жууаптан жеңіп қояды.

Құйын урууындағы Арыұхан деген бір жууабый қыз бенен айтысыу үшін жигитлер оның үйіне ізлеп барады. Жигитлер шай ишип атырғанда мактаулы қыз абайсызда еситилер-еситилмес сес шығарып қойыпты. Бұған қатты қысылып, айыбын жууап айтып жуууы үшін жигиттерге былай депти:

– Есиктің алдынан түлкі өтпегей,
Арқа беттен самал келип,
Түңдиктиң төртбауы бүлк өтпегей,

Абайлы болып отырайын,
Тағы да бiреуi келип қалып,
Мына жигитлерге күлкі өтпегей?

Сонда жигитлердин бiреуi былай деп жууап қайтарыпты:

– Аўа, қарындасым, ырас айтасаң,
Есиктің алдынан түлкі өтпегей,
Арқа беттен самал келип,
Түңдиктин төртбауы бүлк өтпегей,

Абайласаң абайла, қарындасым,
Тағы бiреуi келип қалып,
Бiреуимиздин мурнымызды,
Жулып кетпегей.

Бир жууабый жигит даңқы елге таралған Өтебийке деген қыз бенен айтысыу үшін оның туратуғын ауылын ізлеп кетеді. Өтебийкенин ауылына жақынлаған ұақта алдынан үлкен жап шығады. Жигит өте алмай, турғанда ауылдан бір қыз сууға келеді. Сол ұақытта жигит қызға:

– Аманбысаң, жеңге,
Ана кеме менен,
Мени өткерип алсаң,
Саған берейін теңге, – деп жууап айтады.

Сонда Өтебийке оған:

– Хай, жигит, жеңге емес, өңге,
Бул жерде сизиң дарғаныз жоқ,
Тоқсанның соңы айында муз катады,
Сонда к...изди қойып өте ғой сенге, – деп жууап қайтарады.

Жигит бул қыздың Өтебийке екенин билип, айтыспай-ақ ауылына қайтады.

Бир қыз өзіне сөз салған шопан жигитти менсинбей, оны кемситип, былай депти:

Қыз:

– Бағымызға,
Жауын жаўса жуқпайды тайжағымызға,
Өмириңше қой бағып, куда бала,
Не алдыңыз хақыңызға?

Шопан жигит:

– Бағымызға,
Жауын жаўса жуқпайды тайжағымызға,
Өмиримизше қой бағып,
Сендей бир тоқал алдык хақымызға, – депти.

Сейтмурат деген адамның Гүлсанем деген қызы болады. Қыздың мурны пуптық, көзинин биреуіне ақ түскен, сықылсызлау екен. Бирақ қыз ақиллы, жууабый болады. Оны хешким жууаптан жеңе алмайды.

Бул қыздың даңқын еситкен мүйтен урууының самат тийресинен Пиреке деген жууабый жигит жууап айтысуу ұлын қыздың үйине песиннен өте қндырып барады.

Қыз жигитке төсек салып, аманлық сорасқаннан сон, оған шай бериу ұшын отқа қуман қояды, койса да, оттың тез тийетуғын жерине қоймай, алысқа қояды. Бундағы максети – бир себеп тауып, жигитти сөйлеттирип, жууап айтысып отыруу еди.

Жигит сол отырыстан намазлыгерге шекем отырады. Соған шекем екеуінің арасында хеш сөз болмайды. Екеуи бир-бирин аңлысын отыра береді. Ақыры жигит қуры уақытты өткере бермей, намазлыгердин уақтың себеп етип, далил етип өзи-ақ сөз баслайды:

– Қудаша, қумантыңыз жылыдымекен, әкелиң, тәрет алып, намаз оқыйын? – деп қызға қолын тутады.

Қыз үндемей, оттағы қуманды алып қиятырғанда жигит диз кийиминиң балағын жоқары түрип:

– Мынаган қуйып жибериң, ылас болып еди, – деп сыйрағын тутады.

Сонда қыз жигитке былай деп жууап айтады:

– Бәрекелла, сыяғыңыз,
Сыяғыңызға ылайық,
Питкен екен сыйрағыңыз.

Жигит қыздың бул жууабын еситиуден, аяғын жыйнап алып:

– Аўа, қудаша, сыяғымыз,
Сыяғымызға ылайық,
Питкен еди сыйрағымыз,
Мурныңызды жел қағышты,

Енди сизин аман қалған қаяғыңыз? – деп, қызды жууаптан жеңип қойыпты.

Бурынлары өзбек жигитлери Әмиұдарьяның өринен кемели келип, аяқтағы қарақалпақ ауылларына саудатерпилик етип қайтады екен. Олардың қайығы жағада турған уақытта қарақалпақ қызлары жағадан суу алыуға келгенде өзбек жигитлерине жууап айтады. Сонда олар қызларға не деп жууап қайтарарын билмей, қатты уялып қала берген. Ең соңында олар күйгенинен өз-ара ойласып, бир ой табады. Сөйтип: «Бизлер не берсек те, бир жууабый қарақалпақ жигитин тауып алайық. Сол жигит өзбекше кийинип, бизлер менен бирге тұрсын. Бизлерди жууаптан жеңип, үйренип қалған қыз, өзинин әдети бойынша суу алыуға бир келер, тегин кете бермей, бизлерге бурынғысынша жууап айтар. Сол уақытта қарақалпақ жигити өзбек жигити болып жууап айтып, қызларды бизлерге жеңип берер» деген пикирге келеди.

Солай етип, бир келгенинде жууабый қарақалпақ жигитин тауып алады. Оған қызлардың жууап айтысынан жеңилип, қатты қысылып жүргенлигин айтады. “Бизлерден не алсаң да, сол қызды жеңип бер» деп жалынады. Қарақалпақ жигити оларға келисим береді.

Саудатерпилик ұшын келген өзбек жигитлери, баяғы әдети бойынша, кемесин жағаға қойып, сауда ислеп турғанда жағадан суу алыуға үш қыз келеди.

Қарақалпақтың жууабый қызлары тегин кете ме, оларға қызык, күлки керек, қарап кетпей, жигитлерге мына жууапты айтады:

Қыз:

– Мен дәрья болсам, тасар едим,
Алатауды айланып асар едим,
Өзбек жигитлериниң қайығы,
Усы жерге тийип, бата койса,
Бираз қызыкқа батаар едим.

Жигит:

– Мен де дәрья болсам, тасар едим,
Алатауды айланып, асар едим,
Өттең, аяғым қырға тийе ғойса,
Үш қызды астыма алып, басар едим.

Кыз:

– Мен дәрәя болсам, тасар едим,
Алатауды айланып, асар едим,
Сен пиркин, дадаға шыға ғойсаң,
Өзинди саз балшыққа басар едим.

Жигит:

– Мен өзим дәрәя болсам, тасар едим,
Алатауды айланып, асар едим,
Анык сени басар болсам,
Артыңа карамай қашар едим.

Ертеректе бир жууабый жигит ауыл аралап киятырып, бир жууабый қыздың үйине барды. Күннің қатты ыссылығынан шөллеген жигит:

– Қудаша! Маған бир кесе айран бериң, шөллеп киятырман, – деп сораиды.

Қыз дәстурханы менен бир табақ айранды алып келип, жигиттің алдына қояды.

Жигиттің «айран сораған менен, кағық береди ғой» деген ойы болса керек, айранды көриуден былай деп жууап айтады:

– Ассалаұма әлейкум! Айран!
Келип қалдың қайдан?
Атлау менен алысып,
Пискек пенен жарысып,

Айырылып қалыпсаң майдан,
Тек, ақлығың болмаса,
Артық емессең-ау,
Бир шәйнек шайдан!

Бурынырақта Бесжаптың аяғында Имаматдин деген жууабый жигит болыпты. Ол жигит ағасы болып басшылық еткен жигитлер отырыспада қызлардан жеңілмейди екен. Бир күни Имаматдиннің ауылының бир жигити отырыспада қыздан жеңилип қалып, буну Имаматдинге келип айтқан. Сонда ол:

– Қыздың үйине барып, жууап айтысып, жеңип қайтайық, – дейди.

Екеуи қыздың үйине барыу үшін, жолға шығады. Жолда қабақ арқалап, сууға баратырған бир қызды көреді. Қыз бенен азы-кем жолдас болады. Усы уақытта қызды сөйлеттиріп, сынау мақсетінде, Имаматдин қасындағы инисине:

– Сеннен мына қыздың бөксесине миниш баратырған сууқабақ артық, – дейди.

Имаматдиннің бул сөзін еситкен қыз:

– Сол жигитиңиз сууқабақ болса,
Қолыма алсам, мойнына арқан салсам,
Ауылдан-ауылға сүйретип барсам, – деп жууап айтыпты.

Имаматдин де қайтарып жууап айтқан, бирақ қызды жеңе алмаған. Буннан кейин Имаматдин:

– Иним, усы қыздың үйине барып қонайық. Қонып отырып, оның менен жууап айтысайық хәм саған усы қызды айттырып алып берейин, – дейди.

Қыздың үйине барып қонады. Оның менен жууап айтысады. Қыз жигитлердің ат жабыуын көрип, оларға былай деп жууап айтады:

– Оннан ба, қудам, буннан ба?
Жабыуың сениң тоннан ба?
Жабыуың жүдә қатқан екен,
Көйлек-кеншегиңиз де соннан ба? –

деп жигитлерди жеңеди.

Бир жигит дайыларының ауылынан үйленипти. Бир күни ол қайин журтына өзинің жоралары менен үш атлы болып қыдырып киятырса, шелекли суу алып киятырған төрт-бес қыз-келиндік алдынан шығыпты.

Күйеу хәм жийен жигиттин аты шөллегенликтеп, күш бермей, бир келиншектің шелегине бара аузын басып, сууын ишип қояды. Ат баққы, тойда байраққа шауып жүрген ат екен. Сонда келиншек жигитке былай деп жууап айтады:

Келиншек:

– Астына мингениң арлан ба?
Бөктергениң мардан ба?
Жийен боласан ба, қәйин боласан ба,
Буншама зорлығың не?

Жигит жууап берипти:

– Жигит деген аққан дәрья болады,
Қыз деген жатқан бойра болады,
Бизиң менен сорассан, қудаша,
Хәм жийен, хәм күйеу болады.

Ертеде бир хийуалы жууабый қыз айғысқа барған адамды жеңип қоя береді екен. Бир жууабый жигит сол қызды жууаптан жеңіу үшін үстиндеги тери тонын терисине кийип, хийуалы қыздың үйине кирип барады.

Үйде отырғанлар келген адамға караса, әбеший көринеди. Жигиттиң бир мақсет пенен келгенлигин сезип, оған:

– Келиң, адам жабайысы, – дейди.

Сонда жигит:

– Аўа, қудашалар,
Келди адам жабайысы,
Келмей атырып ийттей қапқан,
Ийтпекен буның дайысы?
Тәрде отырған төрт қатынның,
Қайсысы екен хийуалысы? –

деп жууап қайтарады.

Отырған усы үш қатынның ишинде бир жас нәўше қыз да бар екен. Ол:

– Өйбей, аға! Мен де қатынға есапласып кеттим бе? – деп, шыр-пыр болыпты.

Сонда жигит:

– Куу ишинде жас та жанады деген, сиз де кептиңиз, – дейди.

Солай етип, жигит хийуалы қызды жууаптан жеңипти.

Ертеде үш жигит бир ауылға қыдырып барып қайтыу үшін жолға шығады. Еки ауылдың арасы алысырақ болғандықтан, жигитлер жол жүрип шаршайды хәм аш болады. Ауылға жетиуден берги шетиндеги бир үйге кирип барады. Үйдеги қыз бенен сәлемлесип болғаннан кейин үш жигиттин биреуі:

– Қудаша! Жол жүрип шаршап хәм аш болып қиятырмыз. Мүмкин болса, бизлерге тары гөже писирип берип, – дейди.

Қыз тары гөже писиреди. Гөжени бир үлкен самарға қуйып, бир қасық салып, жигитлердин алдына қояды.

Ең дәслеп жигитлердин жасы үлкениреге қасықты биринши ирет қолына услап, гөжени уртлап алады. Писиуден сууытпай үлкен самарға қуйылған гөже хә дегенде сууый қоя ма? Ыссы гөже жигиттиң аузын күйдирип жибереди. Жигит буны билдирмей:

– Пай, заңғардың писирген асын-ай! – деп, екінпи жорасына қасық атады.

Екінпи жигит те хәп нәрседен хабары жоқ, аш болғандықтан қасықты толтырыңқырап уртлап алады. Буның да аузы күйип қалады, лекин бул да билдирмей:

– Пай, мына заңғардың аузының тасын ай! – деп, үшінши жорасына қасық атады.

Үшінши жигиттин де аузы күйип, алдыңғы ишкен екеуине ашыуланып:

– Пай, мына еки оңбағанның маған ислеген қаслығын ай! – деп, қасықты табаққа қояды.

Ауызлары қатты күйгенликтен ишиуге бетлегиси келмей турған жигитлердин үшеуі де қызға бежирейип қарайды. Сонда қыз үш жигитке былай деп жууап айтады:

– Тары гөже писирип бер деген өзлериң,

Неге бежирейип қарайды көзлериң?

Жигитлердин қыздың бул жууабына жууап қайтара алмайды.

Ертеде бир қыз қара үйде қозақ тоқып отыр екен. Қозақтың сартылдаған дауысы менен есиғи түриули тұрған үйге бир жигиттің кирип келип, төрге отырғанын сезбей қалады. Қыз найша жиби таусылғаннан кейин, мәкиге найша салайын деп төрге қараса, жигитти көреді хәм оның менен сәлемлесип:

– Хау, жигит! Сиз қашантан бери барсыз? – деп сорайды.

Сонда жигит:

– Саз бенен сазтанғы жалған демецлер,
Гүледен өткерип алғанда барды,
Басқышын басып, атқышын атып,
Қақып енликшени урғанда барды, –

деп жууап айтыпты. Жууаптан жеңилген қыз тез қозақтан шығып, отқа қуман қойып, жигитке хызмет ислепти.

Бурын қыпшақ урууында Пәлеке деген адамның бир жууабый қызы болады. Бир жууабый жигит қасына төрт-бес жорасын ертип, қыздың үйине барады. Жигитлер қыздың үйине «Әссалаума әлейкум!» деп кире берген уақытта қыз:

– Мыналар қаяқтың кисилери? – депти.

Сонда жигит қызға мына жууапты айтып, оны жеңип қойыпты:

– Хаулықпа, қудаша, хаулықпа,
Үйиңнің алды баулық па?
Ақылыңнан сасып тұрсаң,
Үй ишлериң саулық па?
Бузылды жаптың көпири,
Келди гәптиң нәупири,
Аман-есен отырсыз ба,
Пәлекениң кемпири?!

Нурназар деген бир есерсок киси хаялын орынсыз көп азаплайды екен. Бир күни иси еригип отырған Нурназар хаялына:

– Шабалым! Сенин менен көп уақ қослас болдым. Егер мен өлеңойсам, сен мени қалай жоқлар едің? Мен сени бир сынап көрейин, – дейди де, үстине ақ тауарды жамылып, үйдің оң жапсарында өлген адамдай болып жатады.

Сонда хаялы үстине қара жамылып, ерине былай деп жоқлау жууап айтады:

– Елден шыққан саяқтан,
Құтылдым ба деп едим таяқтан,
Жаңа кугылым дегенде,
Қыймылдап атыр бул ширкин,
Тап болдым тағы қаяқтан,
Бай-бай! Арысланым-ай!

Хаялының бул жоқлауын еситкен Нурназар:

– Ха-ха! Яқшы-яқшы! Аузыңның еби бар екен, – деп, жатқан орнынан тұрыпты.

Ертеде Еримбет деген жигит бир қыздың үйине қатар жигитлери менен қыдырып барады. Еримбет қыздың жеңгеси менен әри сөйлесип, бери сөйлесип, хеш келисе алмайды. Ең соңында жигит ашыұланып, кетпекши болады. Сонда қыз жеңгеси жигитлерге былай деп жууап айтады:

– Тары писер малының,
Ата басы салының,
Усы бийкешим сау тұрса,
Өзиң-ақ келерсең жалының.

Сонда жигит оған:

- Тары писер малынып,
- Ата басы салынып,
- Бийкешің турмақ түүе, не қылса да,
- Келмеймен енди жалынып, – деп, кетип қалыпты.

Баяғыда бір жигит жол жүріп баратырып, түсленип кетейін деп бір үйге қайрылыпты. Барған үйінде тек бір қыз отырған құсайды. Қыз жигитти мирәт етип, алдына шай менен бір кесе сөк қойып, тынышына турмай, жигитке мынандай жууап урыпты:

- Жақсы жигит, сөк жеп отырмың,
- Тисиңизди қырт еткізбей.

Жигит те әнейи емес екен:

- Сөгиңиздин кепеги бар,
 - Екінеп берің, мәмменізди сылт еткізбей, –
- деп, қызды отырған жерінде жууаптан жеңипти.

Ертеде бір отырыспада қызлар жигитлерден кетиуге жууап сорапты. Сонда жигитлер өзлеринше билгишсинип, қызларға:

- Жалғаншы үш күн,
- Таң атса, еки күн,
- Отырың қызлар,
- Ойнап күлейик, – деп тилек билдирипти.

Сонда қызлар:

- Жалғаншы үш күн болса,
- Таң атып, еки күни қалса,
- Жане биревуи жолға кетсе,
- Бір күнлик өмиримиз қалар екен,
- Жүриң кетейик, қызлар, онда, – депти.

Ертеде қарақалпақтың қалмақ урыуынан Мехтер қыз деген жууабый қыз болған. Ол қыз далада бузау бағып жүрсе, жол жүріп киятырған көп жигитлерге дус келипти. Қыз жигитлердин алдын кесип өтпей, ийбе сақлап тұрғанда жигитлер «Өте берин!» деп руқсат етеди. Сонда Мехтер қыз:

- Сыйыр, сыйыр, сыйырды,
- Сыйыр мурнын жыйырды,
- Өтпейик деп тұрып едик,
- Қуда бала буйырды, –

деп, жигитлердин алдынан иркілмей өте берипти. Буннан кейин жигитлер қыздан:

– Қайсы уруудан боласыз? – деп сорапты.

Мехтер қыз:

- Урууымызды сорасаң, қалмақ дейди,
 - Шешемизди сорасаң далбак дейди,
 - Үйимізге барайық десек қоймайды,
 - Әке-шешемиз мал бақ дейди, –
- деп жууап берипти.

Сыдық кайқы Изим маңғыттың жууабый қызы менен айтысыу ушын, опың үйине барды. Барса, қыз алаша тоқып отыр екен. Сыдық үйге кириуден тикке тұрып, қызға былай деп жууап айтады:

Сыдық:

– Алдыңызда алаша,
Қылған исиңіз тамаша,
Сиз бар деген менен биз келдик,
Үстиңізге, қудаша.

Сонда қыз:
– Алдымызда алаша,
Қылған исимиз тамаша,
Сиз хам тұрсыз зинкийип,
Биз хам отырмыз зиңкийип,
Отты не қылады ысырғанда еңкейип, –

деп, жанып тұрған отын өзи ысырып жаға берипти.

Бираздан соң қыз жигит пенен жәп-жосак сораһыпты. Сонда екеуі өз-ара мынадай деп жууап айтысқан.

Сыдық:
– Бизди гүлал жасаған жоқ, Алла жасаған,
Ата-енемиз де әдиулеп асыраған,
Сөзге жүйрик, тилге шешпен болғанлықтан,
Бизди халқымыз Сыдық қайқы деп атаған.

Қыз:
– Кимди гүлал жасайды?
Хәммени Алла жасайды,
Кимди әдиулеп асырамай,
Көшеге таслайды?
Сыдық қайқы болсаң болыпсаң да,
Арбаның астында да бар қайқы.

Шанарағы жок-жука бир жигит Айтмурат мерген деген жорасының үгиглеуі менен зыпатқа барыпты. Баска адам қапылғандай, сол ауылдың қууақы, жууапшыл қызы жаңағы жигитке мынадай деп жууап айтыпты:

– Аяғында тыштабаның,
Бағда сейил етесең,
Кисеңде бир пулың жоқ,
Қой төшинен дәме етесең.

Сонда қыздың жууабына не дерин билмей қалған жигит буны ертип келген жорасына қарал:

– Мергени қурысын,
Мергенге ергени қурысын,
Семизин өзи алып,

Арығын бергени қурысын,
Бул қызларды қыз деп,
Изиңе ергеним қурысын! –

деп, отырыспадан кетип қалған қусайды.

Бурынлары бир қыдырымпаз жигит, бир қыздың үйине қыдырып барыпты. Қыз тары төже писирип, әкесине толы табақ, шешесине толы табақ, өзине толы табақ, ал жигитке орта табақ төже берипти. Сонда жигит қызға былай деп жууап айтыпты:

Жигит:
– Әкеңе бердің толы табақ,
Шешене бердің толы табақ,
Өзиң алдың толы табақ,
Маған бергенин орта табақ,
Бизиң елге барғанда,
Жанбасыңа тийер таяқ.

Қыз:
– Әкеме берсем толы табақ,
Дүнья малдың ийеси,
Шешеме берсем толы табақ,
Ғазийненин ийеси,
Өзим алсам толы табақ,
Аспазшының қадеси,
Саған берсем орта табақ,
Қыдырмайшының қадеси, –

деп жууап бергенде, жууаптан жеңілгенине уялған жигит тамағын ишпей кетип қалыпты.

Шора хукиметниин дәслепки жылларында Шымбай районының колхозларына биринши тракторлар келе баслайды. Сонда Қалмурат деген колхозшы жигит ең биринши болып, трактор айдауды үйренеди.

Ол бир күни кеште тракторды үйинин жапына акелиш қояды. Әдеуір уақыттан кейин үйинен далаға шықса, қоңсысының ержеткен қызы трактордан майды сорамай қуып алып, кетип баратыр екен. Құлмурат қызды уялтпай-ақ қояйын деп, бул сапары хешпәрсе демеиди.

Бир күни ауылда үлкен отырыспа болады. Усы отырыспада трактордан сорамай май қуып алған қыз Қалмуратқа жууап айтады. Сондағы екеуиниң айтысқан жууаплары.

Қыз:

– Есиктиң алды майда тал,
Майда талдан шыбық ал,
Жууап деген бизде көп,
Заманласлар, сайлап ал!

Жигит:

– Есиктиң алды майда тал,
Майда талдан шыбық ал,
Қолайын тапсаң, қарындас,
Бизин үйдеги трактордан,
Бир шийше май урлап ал.

Өз айыбын билтеп қыз қатты уялады. Оның жууапқа жууап қайтарғандай шамасы болса да, уялғанынан жигитке жууап айта алмай жеңилип қалады.

Ертеде бир жууабый жигит атағы шыққан жууабый қыз бенеп айтысу үшін оның үйіне қыдырып барады. Кирип барған жигиттиң келбети қызларға жағы қуусыйыңқыраған, аузы ийегинен озыңқылаудай көринеди.

Жигиттиң не мақсет пенеп келгенлигин билген қызлар оның усы келбетин бетине айтып, опы табанда сөзден жеңеміз деп ойлайды. Усы мақсетте қызлар жигитке:

– Келиң, сүйем ауыз, – дейди.

Сонда жигит те иркилмей:

– Аўа, қудашалар, дурьс айтасыз,
Бул сүйем ауыз болса да,
Сизлердей нешше бир қызлардың,
Аўзынан сүйген ауыз, – деп қызларға жууап қайтарады.

Жигиттиң бул жууабынан жеңилген қызлар жигитке хызмет ислеп, оны елине сыйлап қайтарады.

Бир күни Қаражан бақсы мереке сауып ауылына қайтып киятырса, алдынан сол мерекеден киятырған бир топар қызлар шығыпты. Сонда қызлардын арасында биреуи бақсыны сөзден жеңіу үшін оған гап қатыпты.

Қыз:

– Шығыңыз жүзге,
Көринипсиз көзге,
Жол болсын, бақсы аға сизге?

Қаражан бақсы:

– Шығып едик жүзге,
Көринип едик көзге,
Қашан тийесиз бизге?

Қыз:

– Шығыңыз жүзге,
Көринипсиз көзге,
Ҳазир сабыр қыласыз,
Тийемиз ендиги гүзге.

Қаражан бақсы:

– Шығып едик жүзге,
Көринип едик көзге,

Гүзге қарайтуғын жоқ,
Қане, ериң бизге.

Екинши қыз:

– Ақ түйениң қәтеби,
Артыұлы да тартыұлы,
Ҳаслымыз нашар болғансоң,
Гәп билмеймиз жартыұлы.

Қаражан бақсы:

– Ақ түйениң қәтеби,
Артыұлы да тартыұлы,
Ҳаслың нашар болғансоң,
Гәп билмесен жартыұлы,
Қосылма гәпке, үйінде жат.

Бир жигит қыз алып қашып киятырып, таршап, азмаз дем алыу үшін бір таудың үстине келип отырыпты. Сонда жигит қызды сынап көріу үшін былай деп жууап айтыпты:

– Қыял алып қашады,
Бәлент таудан асады,
Ярың сеннен сөз сораиды,
Мына тау неше жасады?

Жигиттин сынау мәнісінде айтып отырған жууабын сезген ақыллы қыз, иркілместен мына жууапты жигитке қайтарып, жигитті жеңіп қойыпты:

– Бул дүньяның ишин көр,
Пәлектиң гәрдишин көр,
Меннен несин сораисаң,
Ауызын аш та, тисин көр?

Баяғы жылларда атақлы шайыр Аббаз Дабылов Қазақстанға декадаға барыпты. Ол Алма-Атаға келиуден самолеттан түсіп, хеш жерге қайрылмастан, ең алды менен Мухтар Әуезовты көрейін деген ой менен сорастырып, оның үйін тауып алыпты. Ол жазыушының үйінің есигін қаққан екен, үйден жазыушының хаялы шығып:

– Сизге ким керек? – деп сорапты.
Аббаз шайыр оған Мухтар Әуезовты жоқлап келгенин айтыпты.
– Ол кисі үйде жоқ, – депти хаял.

Сонда хаялдың жууабы жақпаған шайыр оған:

– Урууым – бессары, атым – Аббаз,
Қазақтың еллери кеулиме жақпас,
Қызлары ешкибас, қатышы қақбас,
Қой, Аббаз, ауылға қайтпасақ болмас! – деп жууап айтыпты.

Сонда жазыушының хаялы:

– Ойбай-ау! Қарақалпақтан келдим десеш! – деп, шайырды үйіне алып кирип, алдына дәстүрхан жайып, кегерінде үстине бір шапан жауып жиберген қусайды.

Ертеде бір жигит гүна ислеп, ханның алдына алып барылады. Хан жигиттен:

– Кәне, сен бул гүналарыңды не үшін иследиң? – деп сораиды.

Сонда жигит ханға:

– Үш ай тоқсан – буура гүйи,
Сауир салқын – жылқы гүйи,
Саратан, әсет – малдың гүйи,
Он бес – қыздың гүйи,
Жигирма бес – жигит гүйи.

Менің гүйим келип, усы гүналарды иследим, тақсыр, – деп жууап береді.

Жигиттің тауып айтқан жууабы үшін хан оның гүнасын кеширіп, қайтарып жибереді.

Сыдық шайыр өзинин жорасы Турым жүзбасының үйіне қонақ болып барыпты. Турым бий қонағына асық жиликти беріп, өзи тоқпақ жиликти алады.

Жорасының бул әдетін өрси көрген Сыдық жорасына былай дейди:

– Турым жүзбасы,
Асық жиликти қонағыңа беріп,
Тоқпақ жиликти өзің услап,
Үйіне қонақ қоныппеди,
Бурып жүз басы?!
Сөзден утылған Турым ертеніне Сыдық шайырды сарпайлап қайтарады.

Өткен әсирдің 30-жылдарында Тахтақөпір районының секретары болып іслеген Валиуллин деген татар жигит Дәулетияр Қасымов пенен хәзиллесип ойнай береди екен. Бір күні ол Дәулетиярға:

– Сен өзіңнің таз басыңа бір қосық шығарсано, – депти.

Ертеңіне Дәулетияр оны көрген жерде:

– Сендей болып еді менің аұхалым,
Сиз бенен сырласыу еді қыялым,
Сен де мендей муңлы болған қусайсаң,
Айт Валиуллин жора, не болды халың? – депти.

Сонда Валиуллин оған:

– Сен енді маған өзіңнің бетіңнің менің бетімдей бужыр болуының тарийхың айтып бер, – депти.

Сонда Дәулетияр айтысты дауам етип:

– Барлық апат екеуімізге жетипти,
Сизге түскен құртлар жалқау ма деймен?
Шүдигарлап, мала баспай кетипти,
Бизің бас жалтырайды рең бергендей,
Қарағанда хәрким жүзин көргендей,
Мен басымды сыйшап көрсем, теп-тегіс,
Сениң бетің трактор менен сүргендей, – деп ойын-дәлкек етипти.

Тилеуберген Жумамуратов халықлық мотивте қосық жазып, тез келген жерде айтып кете беретұғын төкпе шайыр болған. Ол бір күні Қазақстанға барғанында белгилі қазақ шайыры Кенен Әзірбаев пенен ұшырасып қалады. Қазақ шайыры оннан:

– Сизің жақ бизлерди биле ме? – деп сорапты.

Сонда Тилеуберген оған:

– Кім билмейди қарт ата Кененімди,
Көп еситтим аниңди, өлениңди,
Нәкистин радиосы жаңғыртып тур,
«Арам қатқыр көк шалак» дегениңди, – депти.

1958-жылы қарақалпақ халық шайырларынан Тилеуберген Жумамуратов хәм Тәжетдин Сейтжановлар республиканың районларына командировкаға барады. Сол районда жасы әдеуирге келсе де турмысқа шықпаған Сәлийма деген қыз бар екен. Ол Тәжетдинди таныйды екен. Кешки отырыспада Сәлийма Тәжетдинге: «Мени мақтап қосық жаз» деп дәлкек етеди. Сонда Тәжетдин:

– Селкилдейди Сәлиыманың жаулығы,
Еле кетпеген бе мойынтаулығы?
Усы ұаққа дейін байға тийген жөк,
Көбейсе де жұрттың ақлық-шаулығы, –

деп қосық айтады.

Отырыспада бирге отырған Тилеуберген Жумамуратов та:

– Не қыласаң табияты алмаса,
Мүмкин, кеміс шығар деннің саулығы, –

деп бірден сууырып салып айтып жибереди.

Буннан кейін Тәжетдин қызға тағы мына қосықты шығарады:

– Сәлийма қыз жүриуіңи еді сызылып,
Сырттан қарап көрген адам қызығып,
Ендігиден былай байға тиймесе,
Кетеди ғой гүлабыдай бузылып.

Бул косыкты еситкен кыз Тажетдинге: «Сампылдама!» деп ашыўланып, Тилеўберген агадан онын атынан бир ауыз косык шығарып жиберийди етинип етеди. Сонда Тилеўберген ойла-нып турмастан, мына жуўапты айтады:

– Сампылдама Тажет, кеттин қаттыға,
Тиймегени бир жериңе батты ма?
«Қатынды таслап, мени ала ғой» –
Деп косилип, төсегинде жатты ма?

Жуўабый жигитлер сөйлесе, жуўапсыз сөйлемейтуғын болған. Бир күни абырай-лы, жуўабый жигит бир ауылға кыдырып бармақшы болып, дәрьядағы кемешиге барады. Кемениң ултанындағы суўды көрген жуўабый жигит, қарап турғанша, кемешиге жардем бе-рейин деген ой менен, төккишти алып, кемениң суўын төге береді. Сол ўақытта ауылының жигитлери келеді. Олар ауылдың ханындай абырайға ийе болған, атақлы жуўабый жигит қайықтың суўын төгип атырғанын көрип:

– Хаў, аға, не ислеп атырсаң? – деп сораиды.

Сонда жуўабый жигит:
– Кемени хан болды,
Биз нөкер болдық,
Қуданың ҳамири менен.
Суўтөкер болдық, –

деп жуўап айтады.

Буған уялған жигитлер:

– Кеменин суўын өзлеримиз төгемиз, аға, – деп, қолынан төккишти алып, суўды өзлери төгийте кирисипти.

Бир отырыспада жигитлер кызлар берген жуўапты шеше алмайды. Сонда кызлар:

– Есиктин алды гөр қара,
Гөр қарада жер қара
Жаңағы жуўап аз болса,
Тырмыш алып арқала, –

депти. Жигитлер және сөз таба алмай қалыпты. Кызлар оларға тағы:

– Гүллер тердик етеклеп,
Геўиш кийдик пәтеклеп,
Такыя кийдик пөшеклеп,
Жуўап билмейтуғын жигитлерди,
Ким әкелди екен жетеклеп? – десипти.

Бир жигит өзи сулыў, өзи сөзге шешен бир келиншектің үйине барса, келиншек қатыбыламық писирип атыр екен. Ол жигитиң алдына ыссы қатыбыламықты қойған. Жигит ҳәй-пәйине қарамастан қасықты толтырып уртлағанда қатыбыламық таңдайына катағойған.

– Мынаў кайердиң ағашы? – депги жигит, көлинен жас ағып, төмен қарай алмай, аңқайып шаңараққа қарап.

Сонда келиншек:

– Сазлаў жердин ағашы,
Сабырсыз жигитиң сазасы, –

деп жигитти жуўаптан да утқан.

Ашамайлының сақыу елатында Хийуалы қыз деген атақлы жууабый қыз болады. Усы қыз бенен Қарақум ийшанның сыртындағы Көксуудың бойында тұратуғын Дәнияр шаузейли деген жууабый жигит бір отырғыспада мынадай деп жууап айтысқан:

Жигит:	Хийуалы қыз:
– Сөз сөзден шығады,	– Аға, аға, айтқаныңыз дурыс,
Сөйлемесең неден шығады?	Сөз сөзден шығады,
Өлең ойдан шығады,	Өлең ойлап шығады,
Кийиз қойдан шығады,	Кийиз қойдан шығады,
Ажырық деген ел дейди,	Ажырық деген ел болады,
Ажырық неден шығады?	Ажырық неден шығады?
Отыз майектен отыз екі шөже шығады,	Ажырық Қаабатуладан шығады,
Бұның мәніси не болады?	Отызеки такеллеси болады,
	Бұның мәніси сол болады – депти.

Бир көзи соқыр жигит базардан қайтып киятырыш, жууап айтысыу ұшын әдейи бир үйге қайырылыпты. Үйде жүрген жүкли келиншек хә дегеннен жигиттин жууап айтыскысы келип тұрғанын сезип, оннан бұрын сөзди баслап:

– Аға, базарда соқыр өгиз қанша болады екен? – деп сорапты.

Жигит:
– Соқыр өгиз аспанға ұшыпты
Бууаз сыйыраға ийт тышыпты,
деп, келиншекті хә дегенде жеңип шығыпты.

Бир ауылда айтыұды, сулыу, шешеп қыз болыпты. Бул қызды усы ауылдын бир жигити өлермен ашық болып, айттырып жүреді. Бир күни қыз ата-анасының сөзине ерип, шопан жигитке турмысқа шығып кетеді. Қыздан әрманда қалып қойған жигит бир күни «Сол қыздың тийген күйеуин көрип қайтайың. Ол меннен де жақсымекен?» деген ой менен, қасына еки жигитти ертип, қыздың қашып кеткен ауылына барады. Қыздың үйине барса, күйеуи үйінде жоқ екен. Жигитлер қыздан күйеуинин қайда кеткенлигин сораиды. Қыз «күйеуим кеште келеді» деп, күйеуинин шопан екенлигин жасырады.

Жигитлер кеште далаға шығып тұрса, алыстан бир шанды көреді. Шан кем-кем ауылға жақынлай береді. Бир ұақытта шаңның соңында аяғында жаман шарық, бетлери быдым-быдым бир жигитти көреді. Жигитлер қыздан «бул жигит ким?» деп сораиды. Қыз күйеуин жигитлерден қалай жасырыұдың есабын таба алмай, «бул бизин күйеуимиз болады» деп таныстырады. Сол ұақытта бұрынғы ашық болып жүрген жигит:

– Сөз бенен сөздің хәм мәніси бар,
Биймәни сөздің не мәніси бар?
Жапалақ суқсыр илипти,
Бұның не мәніси бар? – деп қызға жууап айтыпты.

Қыз жууаптан жеңилмеу ұпын, хәм тийген күйеуинин абырайын көтерип, жигитке былай деп жууап қайтарыпты:

Қыз:	Жигит:
– Сөз бенен сөздің хәм мәніси бар,	– Аға, ырас шығар, қарындасым!
Биймәни сөздің не мәніси бар?	Олай болса, құдайдың салғанына көне берің,
Құдайым қалеп мал берсе,	Не айтса да, күйеуиңнің сөзине ере берің,
Бизден де зыят суқсырдан дәмеси бар.	Үстинизге тағы бир суқсырды қосып алса,
	Тоқал болың, мас болып жүре берің, –

деп, үшеуи ұахақадасып күлип, сол жерден ауылына қайтып кетеді.

Қытайда жууабый Мақсым қыз деген өткен. Қыз үйіне жууап айтысуға барған жигиттерге чай-сууын беріп, қайтарында: «Хәй, жигиттер, бам-буннан хабар берин!» – дейди екен. Жигиттер буған түсинбей, не дерин билмей, жууаптан жеңилип қайтады екен.

Бир күни сол Мақсым қыздан бир топар жигиттер жеңилип киятырса, алдынан мал бағын жүрген бир таз бала шығады. Таз балаға жигиттер Мақсым қыздан жеңилип киятырғанын айтады. Сонда турып таз бала:

– Ағалар, сол қызға қайтадан барайық. Мен оны жууаптан ушыраман, – дейди.

Буған жигиттер қайылы болып, таз баланы излерине ертип, жууабый қыздың үйіне қайтадан барады. Жигиттер төрге шығады да, ал таз бала тап босағаға жақын жерден орын алады.

Қыз чай-пайын беріп болған соң жигиттерге үйреншикли сорауын береді. Хешким үндемейді. Сонда таз бала есик бетте отырып:

– Би кисим бам,

Бияқасым бам,

Бияқотыр бам,

Бам бим бам, – дейди де: – Мақсым апа, Мақсым қыз, Мақсым қыз дегенте, уллы алым шығар деп едим, сен еле әлишшеден шыға алмай-ақ жүрмедің? – дейди. Сөйтіп таз бала қыады жууаптан жеңипти.

Бир жигит базардан базарлап, киятыр екен. Жолдағы бир кара үйдің алдында жас келиншектің ақ басқуртоқып отырғанын көреді. Келиншектің қойлегиніңеки қолтығындағы үшкүли ақ тауардан қойылған екен. Басқурдың қалағын хәр қаққанында келиншектің еки қолтығындағы ақ үшкүл жигитке көринеде. Жигит те тегине карап кете бермей, келиншекке былай деп жууап айтады.

– Ассалаўма алейкум, саўдашылар,
Саўдатер саўда қылса, жол ашылар,
Бизден бир ақ қолтық, ақ қатар жоқ,
Оны да көрдинизбе, қудашалар?

Сонда келиншек жигиттен жеңилип қалмай, онын жууабына жууап қайтарыў ушын жигитке қараса, жигиттин мурны пушық, толықлаўдан келген, орта бойлы екен. Келиншек жигиттин түр-түсіне сын беріп, отан былайынша жууап қайтарады:

– Ассалаўма-әлейкум, саўдашылар,
Саўдатер саўда етсе, жол ашылар,
Бизден де мурны пушық бир буға жоқ,
Оны да көрдиңиз бе, жолаўшылар? – деп, жигитти жеңип қояды.

Ертеде бир үйдің келини жатқанында түс көреді. Түсин ертеніне енесіне баянлапты:

– Енежан, түсімде сууға түсіппен,
Алтын ерли боз ат мине түсіппен,
Басыма саржыға шапта түсіппен,
Етек толы маржан шапа түсіппен.

Енеси келинин түсин былай деп жорыпты:

– Балам, сууға түскенлигиң – хадаллығың болғай,
Алтын ерли боз ат – мұрадың болғай,
Басыңдағы саржыға – дәулетің болғай,
Етек толы маржан – перзентің болғай.

Бир патшаның қызы ұзақ кеселленіп үйінде жатыпты. Бир күни кеселленген қыздың әкесі аңға шығып кетерінде:

– Кимде-ким қызымды өлди деп изимнен барса, сол адамды өлтиремен, – деп, аңға шығып кетипти.

Қасақана, қыз да көп узамастан қаза тауыпты. Қызының өлгенлігін патшаға хабарландырмаса, бұнда гүналы, хабарландырса, онда да гүналы. Адамлар не қыларын билмей, хайран болып, үлкен ойға кетипти. Ең соңында бір адам мынадай ақыл тауыпты:

– Елден бір сөзге шешен адам табайық. Сол адам қалай болмасын жол тауып, ханға хабарлауға жәрдем етер, – депти.

Солай етип, әмелдарлар елден бір шешен адамды табады. Оны көп үгітлеулер менен патшаға барыуға көндиреди. Шешен қызының қаза тапқанын хабарлап, патшаны әкелиуіе атланыпты. Ол аң аулап жүрген патшаға келип:

Шешен:

– Сәрүйи гүлдің саясында,
Солды гүл, нетпек керек?

Патша:

– Сәрүиден табыт жасап,
Гүлден кепин етпек керек.

Шешен:

– Гүлден әзиз не нәрсе бар,
Ширисе, нетпек керек?

Патша:

– Сәрүйини отқа жағып,
Күлин оған сеппек керек.

ЖУМБАҚ АЙТЫСЛАР

Жигит:

– Хауалап өскен ағаш бар,
Биреуі қарағай, биреуі тал,
Ауызыңызда ләбиңиз,
Бири шекер, бири пал,
Бұл гәпимнің мәнисин,
Өзің шеш те, өзің ал!

Қыз:

– Қарағай ағаш қатты болады,
Тал жапырағы ашшы болады,
Жигит деген пекер болады,
Қыз дегенін пал болады,
Сол мерекенің рәуиши,
Хәммемизге тең болады.

Жигит:

– Сөз сөзден шығады,
Сөз хажыдан шығады,
Хажы Каәбадан шығады,
Отыз екі мәйектен,
Есапсыз шөже шығады,
Бұның мәнисин айтып берсеңиз,
Қудашалар, қалай болады?

Қыз:

– Сөзден сөз шығады дегеніңиз,
Дурыс айтасыз, сөзден сөз шығады,
Сөз хажыдан шығады дегеніңиз,
Хажы – ол сизиң кеуліңиз болады,
Хажы Каәбадан шығады дегеніңиз,
Ол – сизиң өзиңиз болады,
Отыз екі мәйектен дегеніңиз,

Ол – сизиң аузыңыздағы,
Отыз екі гәуҳар тисиниз болады,
Есапсыз шөже шығады дегеніңиз,
Ол – сизиң аузыңыздан шыққан,
Қыйлы-қыйлы сөзиңиз болады,
Бизиң усы шешиуимиз, куда баллар,
Нағыз дурыссы болады.

Жигит:

– Бир жууап бар – астарлы,
Бир жууап бар – үстерли,
Астарлысы – қыздики,
Үстерлиси – жигиттики.

Қыз:

– Астарлысы опак болады,
Үстерлиси сопақ болады,
Опағы бизге дәркар,
Сопағы сизге дәркар.

Жигит:

– Мәнилиннің мәниси бар,
Биймәниннің не мәниси бар?
Жапалақ суксырды илипти,
Заманлас, бұның не мәниси бар?

Қыз:

– Мәнилиннің мәниси бар,
Биймәниннің не мәниси бар,
Жапалақ суксырды илсе,
Және бір суксырдан дәмеси бар.

Жигит:

– Жууап деген түр болады,
Акыр түби бир болады,
Он еки қыйлы болады,
Отыз еки тақеллеси болады,
Алпыс алты гилти болады,
Сексен бес банти болады,
Бул жууапты пешкен адам,
Бизлерден жууап алады.

Қыз:

– Жууап деген түр болса,
Қыйлы-қыйлы болады,
Илим түби бир болса,
Түрли-түрли болады,
Он еки қыйлы болса,
Адамның он еки мүшеси болады,
Отыз еки тақеллеси болса,
Ол адамның отыз еки тиси болады,
Алпыс алты гилти болса,
Алпыс алты исти орынлаған адамға,
Сол жууаптың сексен бес банти ашылады.

Жигит:

– Жууап деген хұр болады,
Хұрдин түби бир болады,
Тоғыз тақеллеси болады,
Он еки маҳрежи болады,
Бир ушы шашақлы болады,
Бир ушы моншақлы болады,
Тапқан жууап алады,
Таппаған қарап қалады.

Қыз:

– Жууап деген көп болады,
Көпшилиги лап болады,
Сағасы дәрья болады,
Ақыры жап болады.

Жигит:

– Бир жууап бар – астарлы,
Бир жууап бар – үстерли,
Бир жууап бар, гүенли,
Бир жууап бар – жүенли,
Гүл аралап көрсеніз,
Шақасында бүлбүл болады,
Жууап деген гүл болады,
Гүлдин түби бир болады,
Отыз алты қыйлы болады,

Отыз алтының бир тақеллеси болады,
Мының сайлаған бирин алады,
Басқасы өзимизде қалады.

Қыз:

– Астарлысын анда қойдық,
Үстерлисін мында қойдық,
Гүенлисін қойға қойдық,
Жүенлисін атқа қойдық,
Бул жууапты усындай етип,
Шешип қойдық.

Қыз:

– Нил болады,
Нилдің суы бир болады,
Хәр гаптин он еки аұыз имканы болады,
Қайсысын алсаңыз хәм,
Қуда бала, сол болады.

Жигит:

– Нил болса,
Нилдің суы бир болса,
Хәр гаптин он еки аұыз имканы болса,
Қайсысын миясар көрсек, сол болады.

Жигит:

– Бир жууап бар – ақтан,
Бир жууап бар – бақтан,
Бир жууап бар – гүенли,
Бир жууап бар – жүенли.

Қыз:

– Ақтағысын аққа қой,
Бақтағысын баққа қой,
Гүенлисін өзиң ал,
Жүенлисін берегой.

Жигитлер:

– Бир жууап бар – кеуил хошы,
Бир жууап бар – тилдің ушы,
Бир жууап бар – гүенли,
Бир жууап бар – жүенли.

Қызлар:

– Бир жууап болса кеуил хошы,
Бир жууап болса тилдің ушы,
Гүенлисінен аңлап өтеміз,
Жүенлисін атлап өтеміз.

Қыз:

– Созады түйе мойнын узын талға,
Қудайым қууат бергей шыбын жанға,
Сизден мен, ахун болсаң, сөз сорайын,
Ақ орда үстиндеги неше тулға?

Жигит:

– Зәңги қайыс, қара сағалдырық,
Маңдайша, қос босаға, табалдырық,
Кереге, алты қанат, алпыс ууық,
Шанарак гүлдиреуиш, оған жууық,
Еки үзик, бир гүнлик,
Төрт тууырлық, белинен белбау,
Арқан менен мықлап буудық.

Қыз:

– Бир жууап бар – арайы,
Бир жууап бар – дарайы,
Бир жууап бар – тилдің ушы,
Бир жууап бар – кеуил хошы.

Жигит:

– Арайыңа арпа ектим,
Дарайыңа тары ектим,
Тилдің ушын қойып кеттім,
Кеуил хошын алып кеттім.

Жигит:

– Әлип, бе, те, се,
Буның мәніси не?

Қыз:

– Әлип деген хат болады,
Берген адам қулып болады,
Шешкен адам гилт болады,
Бул жууаптың мәніси сол болады,

Жигит:

– Гүл гүлге ашық,
Гүл Сәнауар патшаға ашық,
Еки ашық бир-биринен,
Не себепли қашық?

Қыз:

– Гүл гүлге ашық,
Гүл Сәнауар патшаға ашық,
Еки ашықтың арасы,
Айралық себеп қашық.

Жигит:

– Жансыз жанлы жутады,
Қол-аяғы жоқ, белинен тутады,
Қалын қабыртасы жез бенен қола,
Өзи гүмис, куда хәмири менен дәли,
Буны шешкен замаңластарға,
Өзлеримиз жууап беремиз.

Қыз:

– Жансыз жаратыпты жанлы жутпаға,
Шайыр шығарыпты, гәптен утпаға,
Бул жигит дегенің алтынның басы,
Бул жууап дегенің жүзиктің қасы,

Қыз:

– Аспанда дарак,
Жанып тұрған шамшырақ,
Ол дарақта дейдилер,
Еки қызыл алма бар,
Ол алманы жесенлер,
Бири шекер, бири пал,
Бул жууапты шешкенлер,
Бирин алма, бәрин ал.

Жигит:

– Аспандағы дарак –
Парлап тұрған айымыз,
Еки қызыл алмаңыз –
Бири – сиздур, бири – биз.

Қыз:

– Күн болмаса, кеуилди кир басады,
Ай болмаса, адамзат адасады,
Адамның хәр қайсысы қулыпты сандық,
Қулыпты гилт болмаса ким ашады?

Жигит:

– Хауада ай болмаса, адам дегірден сасар,
Хауа булт болса, кеуилди гирбин басар,
Қыз қулып болса, жигит гилт болар,
Жууап шешпектің мәніси сол болар.

Қыз:

– Адамзат, ай болмаса, адасады,
Кеуилди, сөйлемесе, кир басады,
Көкірек – сандық, ауыз – қулып,
Оның гилти болмаса, ким ашады?

Жигит:

– Адамның тили – тилт, кеули – сандық,
Сөйлессе еки адам, сонда ашады,
Иштеги барын-жоғын шығарысып,
Мақуллап бир-бирине сырласады.

Қыз:

– Қыс болады, жаз болады,
Күн болады, түн болады,
Жууапты биздер сизден сорап турмыз,
Жууаптың ата-енеси ким болады?

Жигит:

– Қыс болады, жаз болады,
Күн болады, түн болады,
Жууапты сизлер бизден сорапсаңыз,
Жууаптың атасы – ақыл, енеси – тил болады.

Жигит:

– Суу сағасы не болар?
Сөз сағасы не болар?
Жол сағасы не болар?
Буның маниси шепилсе,
Қуданшалар, қалай болар?

Қыз:

– Суу сағасы булақ болар,
Сөз сағасы қулақ болар,
Жол сағасы туяқ болар,
Бул жууаптың маниси,
Түсинсеңіз, қуда баллар, усы болар.

Жигит:

– Ат жақсысы – яўмыты,
Тон жақсысы – маўыты,
Отыз еки нөкер, бир саркарда,
Бул не болар маниси?

Қыз:

– Ат жақсысы – аўмыты,
Тон жақсысы – маўыты,
Отыз еки нөкер – отыз еки тис,
Саркарда деген тилиндур,
Усы болар маниси.

Жигит:

– Ат жақсысы яўмыты,
Кийим жақсысы маўыты,

Бес жасауыл, отыз еки нөкер,
Бир сакшы айдаушысы.

Қыз:

– Ат болса, жигиттің салтанаты,
Кийим болса, жигиттің абырайы,
Отыз еки нөкер – отыз еки тис,
Бес жасауыл – бес саўсак,
Ақыл – табыушы, кеуил – сөйлеуши,
Тил – айдаушы,
Усы болар жууабыңның маниси.

Жигитлер:

– Бул әлемде бир дарақ бар,
Он сегиз мың мийұасы бар,
Барлығы да нур төгеди,
Бирақ пайдасы жоқ нурының,
Ишінде қос анары бар,
Он сегиз мыңның жақтысы,
Биреуіндей болмас буның,
Жууап сораған қызлар,
Манисин шептиң оның?

Қызлар:

– Бул әлемде бир дарақ бар дегениңіз –
Жер менен аспан болар,
Он сегиз мың мийұасы бар дегениңіз –
Оның жұлдызы болар,
Барлығы да нур төгеди дегениңіз –
Олардың жақтысы болар,
Ишінде қос анары бар дегениңіз –
Ай менен күн болар,
Он сегиз мыңның жақтысы,
Биреуіндей болмас оның,
Бул жууаптың маниси сол болар.

Қыз:

– Қырым деген шахәрдің,
Ортасында қырық булақ,
Отыз еки қасқыр бар,
Оның қасты – кой қырмақ,
Бұғалық салмай құр-қурлап,
Тамға таяқ сүйедим,
Бес-бестен сыр-сырлап,
Бийбипени байға үйреттим,
Хийле менен тур-турлап,
Алпыс үйрек, тоқсан ғаз,
Айланып ушар пыр-пырлап,
Еки лашын, бир сунқар,

Тынбастан ушар сынқылдап,
Буны тапқан жигитке,
Ақ төсимнен жай берип,
Мен отыраман былқылдап,
Таба алмаған жамандар,
Мазамды алмаң қыңқылдап.

Жигит:

– Қырым деген шәхәриң –
Бул адамның басыдур,
Ортасында қырық булақ –
Бул адамның мийидур,
Отыз еки қасқыр бар,
Оның қасты – қой қырмақ –
Бул адамның тисидур,
Көлден асау ұсладым,
Буғалық салмай, қур-қурлап –
Бул адамның жаныдур,
Тамға таяқ сүйедим,
Бестен-бестен сыр-сырлап –
Бул адамның қолыдур,
Бәйбишени байға үйреттим,
Ұйле менен тур-турлап –
Бул адамның сууысыдур,
Алпыс үйрек, тоқсан ғаз,
Айланып ушар пыр-пырлап –
Бул адамның тамырыдур,
Еки лашын, бир сунқар,
Тынбастан ушар сынқылдап –
Адамның көзи менен тилидур,
Буны шешкен жигитке,
Ақ төсимнен жай берип,
Мен отырман былқылдап –
Бул сөзиннің уйқасыдур.

Қыз:

– Бир таудың баурайында,
Ысқырады бир жылан,
Ол жыланның аузында,
Ұай-ұай салады он қулан,
Ах, дәрийғ-ай, ақыл болсаңыз,
Бул сөзимди тап, қудам?

Жигит:

– Ысқырған жылан – бул ауыз,
Он қулан – бармағыңыз,
Жумбағыңды шешермиз,
Буған жетер ақылымыз.

Жигит:

– Узын-узын, узын жар,
Қызыл жар астында қаражар,
Қаражар астында жылтылдақ,
Жылтылдақ астында пысылдақ,
Пысылдақ астында тақылдақ,
Тақылдақ пенен бирге шақылдақ,
Усылардың мәнисин,
Айтып берің хәзир-ақ.

Қыз:

– Узын-узын, узын жар дегениңиз – шаш,
Қызылжар астында қаражар дегениңиз – қас,
Қаражар астында жылтылдақ дегениңиз – көз,
Жылтылдақ астында пысылдақ дегениңиз – мұрын,
Пысылдақ астында тақылдақ дегениңиз – тил,
Тақылдақ пенен бирге шақылдақ дегениңиз – тис.

Қыз:

– Аспанда бир дарақ,
Шақасы он еки жапырақ,
Жанып турған шамшырақ,
Ағып турған бир булақ,
Ол булаққа миясар,
Отыз еки гәўхары бар,
Ол гәўхарға миясар,
Еки қызыл анары бар,
Ауа, жигит, бизге айтып берің,
Бул жууаптың мәниси не болар?

Жигит:

– Аспанда бир дарақ,
Ол – өзиңиз болады,
Шақасы он еки жапырақ –
Он еки мүшеңиз болады,
Жанып турған шамшырақ –
Еки көзиңиз болады,
Ағып турған бир булақ –
Ол ақылыңыз болады,
Отыз еки гәўхарың –
Отыз еки тисиң болады,
Еки қызыл анарың –
Еки бетің болады,
Бул жууабың шешилди,
Тағы да жууап берсеңиз не қылады?

Қыз:

– Бир жууабым бар еди,
Изи бар да, көзи жоқ,

Бир жууабым бар еди,
Көзи бар да, изи жоқ,
Буны шешкен жигитке,
Рахмет бар да, өлим жоқ.

Жигит:

– Изи бар деген жууабың –
Үлкен гүзар жол екен,
Көзи бар деген жууабың –
Айдын шалқар көл екен,
Буны айтқан заманлас,
Бул жууаптың мәніси,
Ойлап көрсек усы екен,

Қыз:

– Тамға таяк сүйедим,
Оннан, бестен сыр-сырлап,
Тулпардан жүйрик усладым,
Қурық салмай тур-турлап,
Отыз бес аққуу, бир суңқар,
Ушады олар пыр-пырлап,
Бул жууапты шешкен жигитке,
Өзим тигип қойыппан,
Орамал-шаршы тор-торлап.

Жигит:

– Оннан бестен сыр-сырлап,
Тулпар услау жыр емес,
Отыз бес аққуу, бир суңқар,
Перийзаттан кем емес,
Бул жууапты шешкен жигиттің,
Орамал-шаршы теңи емес.

Жигит:

– Бир жууап бар, аты жулдыз,
Қуралай услап, баққан қундыз,
Еки қыз дигирман басында,
Отырады бир пулсыз,
Мың батпаннан дәнин төгип,
Өнип-өскен бир туқымсыз,
Бул жууаптың мәнісиян пешин,
Төрде отырған аққуба қыз.

Қыз:

– Бир жууап бар, аты жулдыз –
Ол адамның жаныдур,
Қуралай услап, баққан қундыз –
Ол адамның көзидур,
Мың батпаннан дәнин төккен –

Ол адамның шашыдур,
Бул жууаптың мәніси,
Төрде отырған төре жигит,
Биймәдел болса, усыдур.

Қыз:

– Хауадан үн түсти,
Сынбайын пүтин түсти,
Бир пәлекте бес түйнек,
Еккисине күн түсти,
Үшпиписине түн түсти.

Жигит:

– Хауадан үн түсти,
Сынбайын пүтин түсти дегениң –
Күннің нуры болады,
Бир пәлек дегениң –
Бир күн болады,
Бир пәлекте бес түйнек дегениң –
Бес ұақлы намаз болады,
Екеуі – күн болады
Үшеуі – түн болады.

Қыз:

– Желлеп кеткен жети атаң,
Буны табар бармекен?
Ықлап кеткен алты атаң,
Буны табар бармекен?
Қайрылып шөккен кара буура,
Буны табар бармекен?
Бауыры сүтли сур инген,
Жез буйдалы нартайлақ,
Буны табар бармекен?
Егиз қозым сүйексиз,
Буны табар бармекен?
Палапан ғазым байлаулы,
Буны табар бармекен?

Тағ жигит:

– Желлеп кеткен жети атаң,
Жети ағаң болмасын,
Ықлап кеткен алты атаң,
Алты иниңиз болмасын,
Қайрылып шөккен кара буура,
Ол атаңыз болмасын,
Бауыры сүтли боя инген,
Ол анаңыз болмасын,
Жез буйдалы нартайлақ,
Ол сиңиңиз болмасын,

Егиз қозы сүйексиз,
Еки емшегин болмасын,
Палапан газың байлаулы,
Еки көзиң болмасын.

Жигит:
– Аспанда бир дарақ,
Бири қайың, бири тал,
Бир сабақта еки алма,
Бири шекер, бири пал.

Қыз:
– Қайың тал дегениң – қамыслық,
Мойның сал дегениң – жигитлик,
Шекер дегениң пай болар,
Пал дегениң қант болар.

Қыздар:
– Хаўада бир дарақ бар,
Аты оның недур?
Дарағы көп, дарманы қайсыдур,
Ол мийўадан бул мийўа көп,
Зерли мийўа қайсыдур?
Жети дозақ, саккиз бейиш,
Көлеңке жолы қайсыдур?

Жигитлер:
– Исминиздің аты неше?
Бармақ бууын бәнти неше?
Заманласлар, жуўап бердик,
Бул жуўаптың мәнисин шешсе.

Қызлар:
– Бармақ бууын бәнт болады,
Берген адам қулп болады,
Шешкен адам гилт болады,
Бул жуўаптың мәниси,
Усындай болады.

Қыз:
– Хаўада шаршы додаланған,
Бул не болар, Хожамжан?
Жердің жүзин суў алған,
Бул не болар, Хожамжан?
Арқасында аўзы бар,
Бул не болар, Хожамжан?
Ортасында дани бар,
Бул не болар, Хожамжан?
Суў ишинде жаны бар,
Бул не болар, Хожамжан?

Хожамжан:
– Хаўада шаршы додаланған –
Булт қаплады дегеним,
Жердин жүзин суў алған –
Жамғыр жауды дегеним,
Арқасында аўзы бар –
Тас дигирман дегеним,
Ортасында дани бар –
Мөженеси дегеним,
Суў ишинде жаны бар –
Балық ойнар дегеним.

Қыз:
– Узақ жерден шаң тығар,
Ол не болар, Хожамжан?
Тақыр жерде тазы ойнар,
Бул не болар, Хожамжан?
Алыс сайдан ийт үрер,
Ол не болар, Хожамжан?

Хожамжан:
– Узақ жерден шаң шыкса –
Ылақ ойын болмасын,
Тақыр жерде тазы ойын –
Қуўырмаш қуўырғу болмасын,
Алыс сайдан ийт үрсе –
Қурбака сести болмасын.

Қыз:
– Қамыс басы қалтырақ,
Бул не болар, Хожамжан?
Бақа көзи жалтырақ,
Бул не болар, Хожамжан?
Апалақта-жапалақ,
Бул не болар, Хожамжан?
Ишиндеги данеси,
Бул не болар, Хожамжан?

Хожамжан:
– Қамыс басы қалтырақ –
Самал турар дегеним,
Бақа көзи жалтырақ –
Шырақ жанар дегеним,
Апалақта жапалақ –
Ас писеди дегеним,
Ишиндеги данеси –
Мәш писеди дегеним.

Қыз:
– Узын-узын ҳақья,
Бул не болар, Хожамжан?
Оннан узын ҳақья,
Бул не болар, Хожамжан?
Тикен асты жылтырақ,
Бул не болар, Хожамжан?

Хожамжан:

– Узын-узын хақыя –
Жол дегеним емес пе?
Оннан узын хақыя –
Суу дегеним емес пе?
Тикен асты жалтырак –
Ийне дегеним емес пе?

Жигитлер:

– Бейиш десең, ерте турыш Алла де,
Дозак десең, бағқа кирип алма же,
Хауа енени пайтан келип азгырған,
Адам ата күнин басқа салма де.

Қыз:

– Ел қыдырған сыншы болады,
Ағаш қыдырған үйши болады.
Аспаңда бир дарақ,
Жанып турған шамшырақ,
Ағып турған бул булақ,
Бул булақтың ишинде,
Отыз еки гаўхар бар,
Гаўхардан артық жәўхар бар,
Бул жуўапты шепсеңиз,
Бирин алма, бәрин ал!

Жигит:

– Дарағыңыз – басыңыз,
Шапы кирпик қасыңыз,
Жанған шырақ – көзиңиз,
Аққап булақ – аўзыңыз,
Отыз еки гаўхар – тисиңиз,
Алтыннан артық ол жәўхар,
Сөйлеп турған – тилиңиз
Бул жуўапты шешкен өзимиз.

Қыз:

– Бир жуўабым бар еди,
Изи бар да, көзи жоқ,
Бир жуўабым бар еди.
Көзи бар да, изи бар.
Буны шешкен жигитке,
Рахмет бар да, өлим жоқ.

Жигит:

– Изи бар деген жуўабың –
Үлкен гүзар жол екеп.
Көзи бар деген жуўабың –
Айдын шалқар көл екен.

Қыз:

– Қайырда жатқан ғарры буўра,
Аўзынан көбик шападады,
Умтылған менен тура алмайды,
Аўыр жүк үстин басады.

Жигит:

– Қайырда жатқан ғарры буўра,
Бул – сизиң ғарры атаңыз.

Қыз:

– Заманында сүтли болған,
Шаңлақтағы ғарры инген,
Келип-кетип жүрген адам,
Хеш бири оны көзге илмеген.

Жигит:

– Заманында сүтли болған,
Бүгинликте нәзерден қалған,
Бул – сизиң ғарры анаңыз.

Қыз:

– Жети атан желлеп кетти,
Жеткермейди куўған менен,
Душпан-досты келип көрди,
Жетпес күши, куўған менен.

Жигит:

– Желлеп кеткен жети атан,
Бул – сизиң жети атаңыз.

Қыз:

– Таўға шыққан қарағай,
Өскен екен пұтақсыз,
Зәўлим бийик ала аспаңда,
Адам күши жеткисиз.

Жигит:

– Пұтақсыз өскен қарағай, қарағым,
Бул – сизиң сүмбил шапыңыз.

Қыз:

– Сүйексиз туўған еки ул,
Жарасымпы баўырға,
Талапкер болған адамның,
Қолы жетпес услаўға.

Жигит:

– Сүйексиз туўған еки ул,
Бул – қыздың еки емшеги.

Қыз:

– Түс көрдим бүгін түнде, не яқшы түс,
Қолымда жипек баулы қырық қара қус,
Қолымнан қырық қара қус кетти ушып,
Жигитше, шайыр болсаң бул сөзге түс.

Жигит:

– Кийгени бай қызының пилледағы,
Қадири қыз-жигиттің түндедағы,
Сен қашан қырық қара қус асырадың,
Баяғы қырық күн өткен шилледағы.

Қыз:

– Жумбақты айтыушы едим дүрдей етип,
Ашылған сабағынан гүлдей етип,
Сыңғырлап отыз меруерт жерге түсти,
Адамға қадир билген биреу еди.

Жигит:

– Көрдин бе бул бәлениң киназасын,
Ким өлсе, басында оқыр жаназасын,
Сен нағып оның бәрін жерге тектің,
Бул отыз күн адамзаттың оразасын.

Қыз:

– Жууап деген түр болады,
Оқыу түби бир болады,
Он еки тақаллеси болады,
Үш муқаллеси болады,
Буны шешкен жууап алады,
Шешпеген отырып қалады.

Жигит:

Он еки тақаллеси дегенің – он еки саат,
Үш муқаллеси дегенің – үш күн болады,
Бизден сорасаң шешими усы болады.

Рәм шайыр:

– Игрим салпау,
Төрт лау-лау,
Ялғыз шын-жың,
Еки дүн-дүн,
Ол не болар?

Садық шайыр:

– Игрим салпау дегенің,
Мен ойлайман науа деп,
Ялғыз шынжың дегенің,
Шығырға қосқан байталың,
Сен отыра бер ауа деп,
Суу шалаң менен қыр шалаң,
Көмеш пенен ширишиң,
Сонда төртеу болады,
Излеп жүрсең дауа деп,
Еки дүн-дүн дегенің,
Уртынның еки басы екен,
Бузылып кетсе жылайсаң,
«Я Найлаж, баба!» деп.

Қыз:

– Отырған жерім ой-шукыр,
О не болар, жеңгежан?
Басқан жерім бай шукыр,
Бул не болар, жеңгежан?
Оң қолымда тақ қайыс,
О не болар, жеңгежан?
Үйдің алды шоқ қамыс,
Бул не болар, жеңгежан?
Шеп қолымда жуп қайыс,
Ол не болар, жеңгежан?
Еситкің алды жал қамыс,
Бул не болар, жеңгежан?

Жеңгеси:

– Басқан жерін бай шукыр –
Турған бир жериң болмасын,
Отырған жериң ой-шукыр –
Ат көлпиги болмасын,
Оң қолыңда тақ қайыс –
Ол қамшысы болмасын,
Шеп қолыңда жуп қайыс –
Ат жүуени болмасын,
Үй артында шоқ қамыс –
Ат қуйрығы болмасын,
Еситкің алды жал қамыс –
Аттың жалы болмасын

Мәмбетнияздың Төренияз болысқа айтқан жумбағы

Шымбайдың хәкими ол Төрениязға,
Арзым бар айтайын, буны тыңласын,
Ағалық ағладур көп билән азға,
Мәртебесін ашып, игәм оңласын.

Арзы айтпақтан мұрад – айтпақ сөзім бар,
Мәниси көп турур, болсын хабардар,
Ол нәмәрсә, бизге болып тур дәрқар,
Шуу нәмәрсә буу хат ипида, аңласын.

Өзи хәким, қолында бар лауазым,
Арзы айтқанның арзын питкермек лазым,
Бийкәр сөз емесдур бул айтқан сөзим,
Жахд айлайун, бунның соңын соңласын?

Турк о аты он жетидур абжетте,
Алты мың алты йүз фарсы, әлбетте,
Төрт йүз он иккидур араб нәўбетте,
Үш тил билән айтқан атын аңласын.

Өзиниң ағзы бар, сексен беп бапшы,
Бәнти алты турур, он тоққыз йапшы,
Көзи төбесидә, йоқ гурур қашы,
Кирпиги тоқсандур, буны аңласын?

Хәр кирпиги бир башыға бәнт болған,
Сәккизин ағзының үстине алған,
Тақ кирпик бул рәўиште жай болған,
Көзи төрт кеседур, муны аңласын.

Өзиниң ағзы бир, йоқдур қулағы,
Кирә билмес йақын бирлә йырағы,

Бул хатты оқып, хеш ким шеше алмаған. Хат көп ел аралаған. Буны Күлен болыстың қайниси, билгир, өткир адам Сейфулғабит ноғай деген шешкен. Ол хатты оқып көрип, «Мына хатта үйди жумбақ қылып жазыпты» – дейди.

Бурында бир жууабый қыз болған екен. Ол:

– Мениң айтқан жууабымды кимде-ким шешсе, соған тийемен, – дейди екен.

Оған нешпе жигитлер келип, оның айтқан жумбақды жууабын шеше алмай қайтып кете береді екен. Бир күни алдында бес жүз қойы бар, хәстедей ғана бойы бар, «усы қызды мен алмай, ким алады» деген ойы бар, бир көзинде оймақтай ғана гүли бар, басында кийме тазы бар шопан усы жууабый қызға келеді. Сондағы кәлдің қызға айтып турғаны:

– Сөз-сөзден шығады,
Сөйлемесең, неден шығады,
Сөз пияздын қабығы,
Сөйлесең, зейниң ашылады,
Сөйлетип ажыратың, қудаша,
Сизид жууабыңыз бар екен,
Соны шешейин деп келдим.

Қыз сонда кәлге:

– Хан жақсы ма?
Бий жақсы ма?
Ой жақсы ма?

Аңсат емес отырмағы, турмағы,
Өзи турар дейиб пәний қылмасын.

Бузылғанда алты бәнттен бузылар,
Язылғанда баш-көзинен язылар,
Турғызмас, турмаса, бап-баша болар,
Адам уғлын андын кеўде қылмасын.

Ошбуу мениң айтқан сөзим ибратдур,
Хәркимсе хаслыны билмесе, матдур,
Адам әуладыта бир керек затдур,
Сахибтамиз болса, буны аңласын.

Қыйса бир ақшамға қаражетини,
Питкерердур сол сораған затымны,
Дуўры баян әйлемедим атымны,
Тымсал билән билсе, муны аңласын.

Төрени орныға қойсаң Мухаммад,
Ниязға мүштарак исми-ла ахдат,
Хәрким муны биләр болса, даныпманд,
Арзы етиўши исмин баян әйлесин.

Дөң жақсы ма?
Сиз жақсы ма?
Биа жақсы ма? –
деп сауал берипти.

Шопан қызға:
– Отлақлы болса, ой жақсы.
Қоңыр салқын болса, дөң жақсы.
Әдил болса, хан жақсы.
Бир азаматтың арманын,
Бәржай етсеңиз, сиз жақсы, – депти.

ТЫМСАЛ АЙТЫСЛАР

Ешки менен қойдың айтысы

Ешки:

– Сениң де жегениң жантақ,
Мениң де жегеним жантақ,
Сениң неге қуйрығың жалпақ?

Қой:

– Сениң де жегениң ошаған,
Мениң де жегеним ошаған,
Сениң неге қуйрығың шошайған?

Ешки:

– Мениң де жегеним тал,
Сениң де жегениң тал,
Талға асылып жей алмайтуғын,
Қой деген бір сал.

Қой:

– Сениң жегениң ақбас,
Мениң жегеним ақбас,
Шек дегенде қайтпайтуғын,
Ешки деген қақбас.

Сарыбай шайырдың шымшық пенен айтысы

Сарыбай:

– Палапаның қызыл шақа,
Шымшық, кәриң недур сениң?
Сенлерге мегзес қурбақа,
Айтқанымды есит мениң.

Бул не заман, бул не пәсент,
Сенлерге не болды кесент?
Мен берейин буған писент,
Қулақ сал сөзиме мениң.

Шымшық:

– Етимди шақты сур жылан,
Мен де сендей жәбир улан,
Бұлар шаян мийде болған,
Сорасаң жууап айтарман.

Сарыбай:

– Қалай қылажақ нийетің?
Өлгенге мегзер келбетің,
Пәрсиз, қызыл шақа егің,
Соныңды көриң, айтарман.

Шымшық:

– Қалай сизиң халларыңыз?
Жетип тур ма қолларыңыз?
Меннен тәуір ме балларыңыз?
Соны айт, мен де айтарман.

Сарыбай:

– Ондай болса, қара, шымшық,
Қасыңдағы турған тық-тық,
Сөйлесер болсаң, бермаған шық,
Бул гәпти саған айтарман.

Шымшық:

– Қайсы жерден сорадын сөз?
Кәрип тур ғой бизлерди көз,
Турпатымнап гүдеринди үз,
Зарымды саған айтарман.

Сарыбай:

– Еки қана глы тәрезиң бар,
Бир уяда бир өзін бар,
Зар айтып, не ғәрезиң бар?
Сорасаң, жууап айтарман.

Шымшық:

– Жақсы сөзимди тыңлап көр,
Тыңлаған емес, аңлап көр,
Биз аш болдық, дән әкеп бер,
Зарымды саған айтарман.

Сарыбай:

– Бар шығар кепек қауығы,
Табылармекен ауығы?
Мен де тарысы пискеннің гауығы,
Дән жөнин қалай қыларман?

Шымшық:

– Айтқаның қуры сөз екен.
Қызыл шақа өзиң екен,
Жаудыраған көзиң екен,
Дән таппасаң сен Сарыбай.

Сарыбай:

– Аз айтарман, мол айтарман,
Бұның илажын қәйтермен,
Соның ушын саған айтарман,
Қолдан келер илажым жоқ.

Сарыбай шайырдың жарғанат пенен айтысы

Сарыбай:

– Қарап тұрсам келбетіңе,
Сын-сымбат хәм келбетіңе,
Не бәле болды парине,
Жардағы тұрған жарғанат?

Жарғанат:

– Басыңда жаман малақай,
Сөйлегенің қалай-қалай?
Сын тағасаң хеш ойламай,
Абайлап сөйле, адамзат.

Сарыбай:

– Жарда отырсаң жарбыйып,
Аяғың жаман тарбайып,
Қазақы қаптап тырбыйып,
Неғып отырсаң, жарғанат?

Жарғанат:

– Қалай-қалай айтқан сөзин?
Жин урғандай еки көзің,
Қазақы қаптап сен өзің,
Абайлап сөйле, адамзат.

Сарыбай:

– Мәкан етип үлкен ойда,
Қандай таптың бундай пайда?
Түллән парин қалды қайда,
Жардағы тұрған, жарғанат?

Жарғанат:

– Жууап берсем усы сөзге,
Мен жөнімди айтсам сизге,
Қысым егкен патша бизге,
Сонлықтан жоқ болды парим.

Сарыбай:

– Күнлердің жүзи думанда,
Патшаныз бар ма булманда?
Я сорады қай заманда?
Жардағы тұрған, жарғанат?

Жарғанат:

– Бир қудайға мен жылайман,
Бизге бурын қысым қылған,

Патшаның аты Сулайман,
Сонлықтан жоқ болды парим.

Сарыбай:

– Сулайман екен патшаңыз.
Жоқ хәм куйрық, канатыңыз,
Патшаға қандай гүнаныз,
Болып еди, жарғанатым?

Жарғанат:

– Қусларды патша жыйнаған,
Шийрин жанларын қыйнаған,
Алды менен бизди жулған,
Сонлықтап жоқ болды парим.

Сарыбай:

– Не себеп, патша жулдырды?
Шийрин жаныңды қыйдырды?
Паринди сениң не қылды?
Хабар бер буннан, жарғанат?

Жарғанат:

– Мен айтсам патша тилегин,
Көтерген қайкы ийегин,
Хәмме куслардын сүйегин,
Жыйнамақ болды, адамзат.

Сарыбай:

– Сонша қусты қырдырғанда,
Жас жанларын қыйдырғанда,
Қус сүйегин жыйдырғанда,
Не қылар екен, жарғанат?

Жарғанат:

– Қустың сүйегин жыйдырып,
Хәммесин жерге үйдирип,
Күл қылып, барин күйдирип,
Жоқ қылмақ патша, адамзат.

Сарыбай:

– Арка жаққа ауыстым,
Бул жерге зордан қууыстым,
Айтып сөзімди тауыстым,
Жолларын болсың, жарғанат.

Оразпа жыраўдын өз сазы менен менен айтысы

Оразпа жыраў:
– Жеткенде жигирмаға бураңладым,
Топ көрсем, жүйрик аттай туралмадым,
Өзиме жөн көринип қылған исим,
Не бар, не жоқ, биле алмадым.

Жигирма бес ол да соған жақын екен,
Өзиңе еткен исин мақул екен,
Отызға соннан өтип жетип келсем,
Басымда толып турған ақыл екен.
Отыздың тап үстине шығып алып,
Айтысқан сазы менен Оразкең.

Сазым, мен таслайман сени, деймен,
Дүньяға талай жақсы келди, деймен.

Адам жоқ дүньяны тамамлаған,
Бәри де деми жетип, ақыры кеткен,
Ислейин ақыреттиң енди ғамын,
Қасыма енди қайтып келме, деймен.

Саз:
– Айтасаң таслайман деп мени неге?
Киргиадин талай жыйын-мерекеге,
Отыздың отырысы деп от басында,
Сүйенериң болғаным жаманбеде?
Әйтеуір отызды да жас көресең,
Ер жигит картаймас елиўде де.

Күнхожаны түйеге сораўы

«Шөк» дегенде шөгермисен?
Көп жасаған түйе екенсең,
Тоқтамыстан аррағырақ,
Шыңғысханды билермисен?

Сизге айтаман, түйе жора,
Бир көзин көр, арқан жара,
Пириниздур Ойсыл қара,
Оны, нарым, билермисен?

Жанлык пири – Шопан ата,
Малдың пири – Заңги баба,
Жылқы пири – Жылқышы ата,
Оларды ҳам билермисен?

Патшалық жол сеннен қалған,
Қусты жыйнап заўал салған,
Жер жүзине патша болған,
Сүләйманды билермисен?

Түйе болсаң малдап озған,
Буўра көрсен арқан қозған,
Шилпе-шилге көзиң тозған,
Бәрин, түйем, көрермисен?

Қозғалмайсаң, тийгендей оқ,
Мойынында әжел қурық,
Айтқанымнан хабарын жоқ,
Бир жуўабын берермисен?

Шылбыр емес, буйдаң аўыр,
Қуртлар жеген қатпа баўыр,

Өзиң арық, арқан жаўыр,
Туўғаныңды билермисен?

Шыңғысханнан беррегирек,
Мәдеминнен аррағырақ,
Кийип өткен зер-зербарақ,
Мәдирейим ханды билермисен?

Адамзат пенен исің жоқ,
Ийелер сени киің жоқ,
Аўзыңда жалғыз тисің жоқ,
Жантак жеўди билермисен?

Ойлап, ойлап, ойлап турсам,
Шәхәрге пайтак жар урсам,
Тәбелеп ет қылып сойсам,
Насыбай пулы болармысаң?

Патшанын сенсең жас малы,
Уқсаған малға дусмалы,
Мәдемин ханның бас малы,
Жети аганды билермисен?

Жаханның келген апаты,
Шахның берген бизге аты,
Хийўа ханның зияпаты,
Жол қәрежет болармысаң?

Семирсин деп жем берди ме?
Жем берсе де кем берди ме?
Қаңтарыпты, дем берди ме?
Буны, нарым, билермисен?

Кел дегенде келермисен?
Ог жеймен деп жүрермисен?
Көзің соқыр суусармысаң?
Усы ўақытта өлермисен?

Сен де куурап қалған тикелп,
Атқоспылар, буйдасын шеш,
Қара буўра, қыйсық өркеп,
Заманыңда түйе екенсен.

Өспей, шықпай қалған жүниң,
Өзи жасық, арық етиң,
Харам өлип, дүзде көнин,
Қалатуғын түйе екенсен.

Күлки болып ярға, досқа,
Шежиредеги қалған нуска,

Буннан жақсы кеткен босқа,
Көп жасаған түйе екенсен.

Айры өркеп, келбетің зор,
Көп жас минип, қурыпты тор,
Қартайғанда болыпсан қор,
Заманыңда түйе екенсен.

Сеннен туўған тайлақ болса,
Бул да берген сыйлық болса,
Төлиң менен байрақ болса,
Өнип-өсер түйе екенсен.

Көп жасаған түйе олжа,
Мақтымқулыдай алдың болжа,
Әўере болған Күнхожа,
Көп жасаған түйе екенсен.

АЙТЫСТАН ҮЗИНДИЛЕР

– Есиктин алды Таллық,
Секирип ойнар жанлық,
Бир кеседен тай ишкен,
Татыўлыққа тааллық,
Сизлер жуўап берсеңиз,
Бизлер қол қаўсырып алдық.

– Есиктин алды салма,
Бойларыңыз талма,
Бизден жуўап сорасаңыз,
Мәплеринизден қалма.

– Қардан ақ нәрсе жоқ,
Усласаң қолын тоңдырар,
Қазаннан қара нәрсе жоқ,
Илпсең қарның тойдырар.

– Ақ адамның қара адамдай хуўтпы болмайды,
Ақ гүлдің қызыл гүлдей заўқы болмайды,
Ақ сыйырдың қара сыйырдай сүти болмайды,
Сыйырбас өгіздің қара өгіздей күпши болмайды.

– Арпа-бийдай ақ болады,
Сары қаўын қық болады,
Сары майға былғаған,
Сөктің дәми жоқ болады.

– Бириң үлкен, бириң қурдас,
Бириң киши, бириң жас,
Таң да атып жақып келген,
Жуўап күттик, заманлас.

– Сиз де маңлайсыз,
Биз де маңлайсыз,
Ға аңлайсыз,
Ға аңламайсыз,
Сиз де оқ тийген жаралы,
Биз хәм қатынбыз қаралы!

– Жол үстінде байтерек,
Шакасы сынса керек,
Сениң менен сөйлеспеге, қуда бала,
Әндийшели тил керек.

– Сизлер бийик, сизлер пәс,
Айтысайық дәсме-дас,
Жаңағы тапке түсинбедик,
Қайтарып айт, заманлас?

– Бағман бағ көтереди,
Қаўыншы шартак көтереди,
Шәўжейлиниң жигитлери,
Төрт лампасыйды алып,
Партақ көтереди.

– Бийикпен деп тауда жоқсан,
Жантақпан деп бауда жоқсан,
Адамман деп, тәп айтасаң,
Тири болып, санда жоқсан.

– Сыртым ақ деп лап урасаң,
Аузы бүрмәли қалтасаң,
Силтегенде кеспейтуғын,
Қалайыдан соққан балтасаң.

– Тық-тыққа тумай тийгендей,
Пышыққа пиппен аргандай,
Шымшыққа шилтер таққандай,
Арба жолда өңкигендей,
Дегершик пенен мала басқандай,
Қуда бала, аяқ басыуын қалай-қалай?

– Қал көтерген «хәуип» дейди,
Мал сууғарған «шәуип» дейди,
Әкең сениң қалай өлди?
Шешең сениң тәуип дейди.

Қайдан қәйним жууап аласаң?
Бизиң менен жууап айтыспаға баласан ғой!
Бизиң менен жууап айтысаман деп жүргенде,
Аяғымыздың астында қаласан ғой!

– Аяғыңызға кийген етигиңиз кишкене екен,
Оны да өзиңізге ылайықлап пишкен екен.
Көзиңиз соқыр, бетиңиз бужыр,
Қудайым изиңізге қунтыйып түскен екен!

– Ауыздың иши урадай,
Мұрынның иши турадай,
Көзін жылтырап тур,
Түнги жанған шырадай,

– Бир жууап бар төрттен,
Бир жууап бар бестен,
Неге жууап сорап отырмыз,
Усы қусаған пестен?

– Хийуалының баңгиси,
Ешектин болар хангиси,

Қуда бала, хәуалай берме,
Тайып кетер заңгиси.

– Бизиң қауын пәлекледи, қайнаға,
Сени қудай хәлекледи, қайнаға,
Бизин салы қылтықлады, қайнаға,
Сени қудай мылтықлады, қайнаға.

– Жигит деген жипек болар,
Елей берсең, кепек болар,
Сөзге сөз қайтарып айталмаған,
Есиктегі түрек болар.

– Атаң минбеди арғымақ,
Шешен минбеди арғымақ,
Сениң хаддиннен бе, қуда бала,
Үлкен жаптан ғарғымақ?

– Аузыңызда палыңыз,
Жүзинизде қалыңыз,
Бизден жууап сорасан,
Хоп-аллияр, барыңыз.

– Әткөнтшекке барғанның,
Бири тебеди, бир теппейди,
Қайтып келген қудатаның,
Аузына күши жетпейди.

– Халлықпаңыз, күнликши,
Үстиңде күнлик шапаның,
Отырыспада таниймыз,
Жигиттин жақсы-жаманың,
Бий улындай попсы етесең,
Тилим-тилим болып шапаның.

– Әнирипе таққанын өңир моншақ,
Қыяттын жигитиниң бәри бойдақ,
Бари бойдақ емес-ау, жары бойдақ,
Солардың илпінде бизин күрдас ғарры бойдақ.

– Тердим бағдын алмасын,
Бердим жууаптың ағласын,
Бизден жууап сорасан,
Орагүлден баскасын,
Жолларынан қалмасын.

– Сәхәр жүрип, бау аларман арпаңнан,
Мәс келин жүриппен, сениң арқаңнан.

– Биҙиң кеулимизде жоқдур қыйлы-қал,
Айтайын сизлерге, қызлар, арзы-қал,
Бул жууапты хәмме бизге силтесе,
Жууап болсын, қызлар, сизге биймалал.

– Бойларымыз аласа,
Кийгенимиз алаша,
Отыраман десеңдер,
Ойын-күлки тамаша,
Отырмайман десеңдер,
Өзлерин бил, қудаша.

– Арбаның асты аласа,
Отырған жеримиз тамаша,
Бизден жууап сорасаңыз,
Кете берің, қудаша.

Суу ағады салмадан,
Агадан сөз қалмаған,
Жүзлериңиз қызылды,
Базардағы алмадан,
Бизден жууап сорасаң,
Жууап болсын Алладан.

– Жууап деген дәсме-дәс,
Бири бәлент, бири пәс,
Бизден жууап сорасаң,
Хош-аллияр, заманлас.

– Ғәлн жигитке болар ахыу-зарыңыз,
Ақ сийнеңде бардур алма-анарыңыз,
Жууабымды хүрмет пенен алсаңыз,
Бизден жууап болсын, қызлар барыңыз!

Патшалар құрар салтанат,
Жалғыз жаным аманат,
Бизден жууап сорасаң,
Бар, кете бер саламат.

Шекшек келеди шел менен,
Қазыу қазады бел менен,

Бизден жууап сорасаң,
Кете берин жол менен.

Шекшек келеди шел менен,
Зулпын таулайды гүл менен,
Сизлер айтсаңыз тил менен,
Бизлер аадық кеуил менен.

Шоманайдың суулары,
Ақ, қара бас қуулары,
Бизден жууап сорасаң,
Кете берің биймәдел,
Қазаяқлының қызлары.

Койлекшели бедеу ат,
Бег жигиттиң нышанасы,
Жалаң аяқ, жалаң бас,
Жаз айының нышанасы,
Аманлық-есеплик сорасқан,
Адамгерпиликтің нышанасы.

Қалада бар алмалар,
Қызыл шырайлы талмалар,
Бизден жууап сорасаң,
Бар, кете бер, калмақлар.

Хан қасында болады екен қараша,
Қыз-жигиттиң излегени тамаша,
Жасы үлкенлер «жууап бер!» деп буйырды,
Хош келипсиз, бизден жууап қудаша.

Ақылыу-парасат,
Сабырыу-кәрамат,
Бизден жууап сорасаңыз,
Барыңыз сағыу-саламат.

Бир жууап бар, «пей» жууап,
Бир жууап бар, «тей» жууап,
Бир жууап бар, «сей» жууап,
Қайсысын қалесениз сол жууап.

Сизден әдеп, бизден жууап,
Тил қайырыуын берің жууап,
Заманлас мәптен қалмасын,
Бир айланып келсин жууап.

Бир жууап бар, орайы,
Бир жууап бар, сарайы,
Бир жууап бар, қудайы,
Қайсысын аласыз, қудашалар?

Суу сағасыз болмайды,
Жигит ағасыз болмайды,
Қыз женгесиз болмайды.

Түби жууан қараман,
Еки айрылса, тал болар,
Бир адамға еки адам гәп айтса,
Ақылы хайран, лал болар.

Жайлаудын шаңы шықпас,
Жалғыздың үни шықпас,
Жәнсияз босқа көп сөйлеме,
Мылжын сөз қулаққа жақпас.

Сөз сөзден ашылар,
Ауыздан дүрлер шашылар,
Жақсы адам сөз сөйлесе,
Адамның зейни ашылар.

Сүймурык деген қус болар,
Сийнелери гүмис болар,
Заманластан гәп еситип,
Уақтым мениң хош болар.

Көз қумарға тоймайды,
Кеуил дийдарға тоймайды,
Заманлас пенен отырсаң,
Харгиз мийриң қанбайды.

Сөз билгенлер сөйлесин,
Сөз билмегендер не десин,
Сизлердей адам отырғанда,
Бизлердей адам не десин?

Есик алды алуан терек,
Өсер-кетер ырайына,
Саясы қырық қәдем жерге түссе,
Ким келмейди панайына.

Бир жаптын сағасы,
Қырық жап болады,
Қырық жигиттин ағасы,
Бир жигит болады.

Сөз әлемге шашылар,
Қара кой ишинен тынар,
Ағаш бууыннан сынар,
Деген екен, қуда бала!

Жылан жыласар болар ма?
Жылқы гүйсер болар ма?
Женгеси жоқ қызлардан,
Жууап сорар болар ма?

Жууап деген бир дәс,
Уттық не, утпадық не,
Гүрес деген бир дәс,
Жықтық не, жықпадық не.

Жууап деген қудай емес,
Ағып тұрған суудай емес,
Етеклеп берер буудай емес,
Жууап деген хешнарсе емес.

Бағ мәнисин билмеген,
Шакасына зил келтирер,
Гәп мәнисин билмеген,
Адамға намыс келтирер.

Сыйласыңыз, сый кисимен,
Сыйламасаң, бир кисимен.

Хәр гүлдің ийиси бар,
Хәр сөздің мәниси бар,
Алмадан болған шақаның,
Алпыс еки былғауы бар,
Түрме бууған жигиттің,
Мақпалдан шылғауы бар.

Қыз дегенин қызыл гүл,
Жигит дегенин бир бұлбұл,
Алдыңызға келиппиз,
Хәрне қылсаң өзиң бил!

Үйден шықтым бадам менен,
Бир дәсте гүл, кәдем менен,
Ауызыңды ким жауып тур,
Сөйлеспейсиз адам менен?

Бизің ұсынған кесеміз тынып тур ма?
Тынғанын ол заманлас билип тур ма?
Бир кесе берген шайды адалмастай,
Қарындастың динкеси қурып тур ма?

Кесе берсең, толы бер,
Орта кеседен бийзарман,
Харне берсең, хазир бер,
Несийеден бийзарман.

Өрмансыз дүньяда дәуран сүрейин,
Мудам қызлар менен ойнап-күлейин,
Жасы үлкен, жасы кичи болса биймәлед,
Бұл қызларға өзим жууап берейин.

Боянда да сары бар,
Сары көйлек жеңі тар,
Сөз мәнисин билмегенге,
Жууап бериу неге дәркар?

Есиктегі «е» дейсең,
Еситпеймен, не? – дейсең,
Шақмақлы қураш кийсең де,
Кешегі жүрген тедейсең,

Бизің ауыл қауында,
Нең бар бизің ауылда?
Ауырсам да келмедин,
Кет садаға сауымда.

Қонақ қонар болар ма үшкә дейин?
Жайсыз қонақ жатар ма түскә дейин?
Астыңдағы төсегимди өзиме бер,
Маған десең, жата бер кешке дейин.

Келип едик лап пенен,
Кете алмадық бап пенен,
Гүнасыз келген адамды,
Садып қалдын сап пенен.

Бир дегеним шек-шек,
Еки дегеним шек-шек,
Сөйлесе қыз сөйлесин,
Тынып отыр келиншек.

Жаз кийиуге шекпен керек,
Керилип урыуға кетпен керек,
Бир ауыз жууап билмеген жигитке,
Есиктен шығып кет, деу керек.

Отырыспамыз питкен жақсы,
Тезирек үйге жеткен жақсы,
Жууап билмейтуғын менен отырғаннан,
Жүриң қызлар, кеткен жақсы!

Алма бағқа киргеним жоқ,
Бағда гүлдер тергеним жоқ,
Өзим болсам наўше қызбан,
Жууап урып көргеним жоқ.

Ақ гүйениң кәтеби,
Артыұлы да, тартыұлы,
Қоңыратлының қызымыз,
Жууап билмеймиз жартыұлы.

– Артыұлы да, тартыұлы,
Сөз билмеймиз жартыұлы,
Көрмесек те таныймыз,
Сиз қусаған мартуұды!

Көлге питкен жекенсең,
Келбетің келген екенсең,
Аққуба қыз екенсең,
Азамат сыйлайды екенсең.

Сыйыр-сыйыр, сыйырды,
Сыйыр мурнын жыйырды,
Шай сораған мен емес,
Жасұлкенлер буйырды.

Астыңа мингениң қасқа тай,
Көк шапаның оған сай,
Биреу жарлы, биреу бай,
Аудағы, қудам-ай!

Ауыл алыс, жер шалғай,
Жете алмадық жаяулап,
Дәрйя толқын, күн самал,
Өте алмадық таяулап.

Қалаға барыппедиң?
Баққалға дарыппедиң?
Үш пайы қара теңге таппастай,
Құда бала, ғариппедиң?

Сен де турсаң, тикейіп,
Мен де турман, тикейіп,
Жерге түскен камшыны,
Ким алады еңкейіп?

Бизлер кетей, сизлер тоғып,
Тоғын басар, ийттиң б...н,
Б...ны басып үйге кирген,
Жана биддик пәмиңнин жоғып.

Биреудің мейли алады,
Биреудің мейли алмайды,
Бунпа тежей беріп,
Сендей урғашы,
Жайыңа қарап,
Отыра бергенде не қылады?

Тартыұлының жигитлери,
Талма ғана келеди.
Талшыбықтай буралып,
Қыдырмаға ғана келеди,
Табылса таныс болады,
Табылмаса не қылады,
Тартыұлының жигитлерисіз бе?

Ол хәули болмаса, бул хәули,
Қаршыға болмаса, шәули,
Бермесе, тұрын жигитлер!
Үйге барып-ақ, пай ишемиз.

Жууап деген ат емес, атаң емес,
Жылтыратып жапқандай шапан емес,
Хош келдің, хош мират сөзің болса,
Заманлас, жууап деген хеш тәп емес.

Харким уста болар сөзге,
Хамме жақсы қумар көзге,
Бирге отырған жигитлер,
Дегіш етиң қатар қызға.

Есиктиң алды талма,
Қатарда ағар салма,
Бир-еки сауыр шығар десек,
Көтере сауыр бар ма?

Қумыры деген қус болады,
Пәрип тартсаң бос болады,
Себеп пенен, заманлас,
Бир-биреуіге дус болады.

Бир ауыз әңгимениң,
Он ауыз лийкини болады,
Онсері шортанның,
Сийсері түртиги болады,
Әңгимени аңламаған,
Қыздың да қыйқымы болады,
Үш қулап арыстың да,
Үш қарыс булқыны болады.

Ат дегендей атымыз жоқ,
Мингенимиз тай ғана,
Сөз дегендей сөзиміз жоқ,
Айтар сөзиміз аз ғана.

Жууап айтсан ашып айт,
Ший түбинен қашып айт,
Жууап деген жылқыдай,
Жүретіңди басып айт.

Үйиміз жоқ, ақ отауда жатамыз,
Асқатығымыз жоқ, сүт қағамыз,
Накылға шебермиз, жууапқа шортақызы.

Биз де батыр болармыз,
Атқа кисен салармыз,
Бүгін жарлы болсақ та,
Бир күн иске жарармыз.

Бириңиз үлкен, бириңиз құрдас,
Бириңиз киши, бириңиз жас,

Таңның атыуына да жақынлады,
Жууап күтеміз, заманлас!

Аузымызда шалымыз жоқ,
Жүзимизде қалымыз жоқ,
Сизің берген шайыңыз ушын,
Жууап урар халымыз жоқ.

Теуіп жиберіп ояғын,
Жеп жүрме оның таяғын,
Сымбаты сол, сыны сол,
Сынаймыз буның қаяғып?

Қара құс деген құс болар,
Пәрин жулсаң бос болар,
Сендей достым шай берсе,
Кеулим мениң хош болар.

Қауынның жаманы атызда қалады,
Жақсысып адам алады,
Жууап билмеген жигит-қыздар,
Сол жерде отырып қалады.

Жууап деген болыуы керек,
Жигит деген миуалы терек,
Жаңағы жууапты шешсеңіз,
Бизлер де үйге қайтар-ек.

Кенегес қызы көндемлі келер,
Ақшамды сөзге жөндемлі келер.

Жууап деген үш болар,
Ушып жүрген құс болар,
Заманласқа жууап айтсаң,
Күнде-күнде келгіш болар.

Жууап деген дүр болады,
Шақалары мың болады,
Шақалары мың болса да,
Мәкилері бір болады.

Ағашта бар аша,
Аманбысаң, қудаша?
Сизден жууап болмаса,
Бизден жууап, қудаша.

Дегішпели жигитлер,
Дегішпеге келеди,
Дегішпесіз жигитлер,
Гөже ишпеге келеди.

Төрде отырған төрт яр,
Төртеуін де Шәрияр,
Қапталдағы қазылар,
Аталығың тағы бар,
Сақалыңның ағы бар,
Шешпе жууапты не билсин,
Жап қалтана салып ал.

Астымызда алашамыз,
Гәп қоспаға тамашамыз,
Биз де сизге арзыу едик,
Қапан сизге ушырасамыз?

Белици бууғаның еки қарыс белбеу,
Оганда қойғаның төрт қары шапак,
Айтқан сөзлер кәр етпейди,
Сеннен хайуан жақсырақ.

Ауылымыз елден ерек,
Ауылымызда бар мийуе терек,
Отырыспаны аяқладық,
Енди бизге жууап керек.

Пар-пәрайым, парайым,
Бизге айтасыз хәрдайым,
Бизге айтқанша, жеңгеме айт,
Женгем билер жағдайын.

Қумнан қоян қапса керек,
Жүйрік тазы илсе керек,
Өзлериңдей пәуше қызлар,
Ол жууапты билсе керек.

Есик алды ағын дәрья,
Болсаң бұлбұл, бағла сайра,
Бұл гәпиңнің сснын ойла,
Кімге залел, кімге пайда?

Хәр ким уста болмас сазға,
Нама жағар кумарпазға,

Бирге отырған ер жигитлер,
Дегішил отыр қатар қызға.

Бир жууап бар, еситиң.
Айтайын сизге биймәләл,
Сазы-сәубет, отырыспақ,
Көп ғаниймет, бір кәмәл.

Кийген тоның елтири,
Хеп жеринде жоқты кири,
Аман-есен отырсыз ба,
Ақсақал ағамның кемпири?

Жеңсиз көйлек киймеслер ме?
Кийгеннен соң тозбаслар ма?
Катар заманласлар келгенде,
Хәм отырып турмаслар ма?

Астыңда атын жоқ, қамшы саласаң,
Қолыңда қусың жоқ, қыйқыу салсаң,
Берілген жууапты шешип алалмай,
Тең құрбы-қурдаслар, қайда барасаң?

Жууап деген шарым-шарым,
Бақша етип, қазсаң қарым,
Бұл жууапқа түсинбегеннің,
Еси жоқ, ақылы жарым.

Гүл жүзиктің қасына,
Гәуҳарды қойсаң, тең болар,
Арғымақ аттың қасына,
Ешек байласаң, зәң болар,
Биймәниге тәп айтсаң,
Кейнине желпей түм болар.

Шайлы, темекили жигитке,
Жигит-желең үймелейди,
Шай, темекиси жоқ жигитке,
Қара шыбын үймелейди.

Көлден үйрек упады,
Араласып ғаз бенен,
Зауқы-сапа сүреді.
Гүзи, бәхәр, жаз бенен,
Қыз бенен жигит отырса,

Мәүжирейди деп есitemиз,
Мүнәсипли сөз бенен.

Жигит болсаң шок жүрек,
Бизден саған сөз керек.
Берген жууапты шеше алмасаң,
Отырыспа неге керек?

Қарағай найза дәстиңизге,
Хәуес болдык сестиңизге,
Жууап алаалмастай жигитлерди,
Ким әкелди үстимизге?

Ушқан қус неге пырылдайды?
Қанаты неге шырылдайды,
Мынау отырған заманласлар,
Мәниссиз неге сыбырлайды?

Алдыңғы кемениң азнасы,
Кейинги кемениң азнасы,
Көп сөйлеме, құда бала!
Кетти ғой сөзиңнің мазасы.

Хәр иске кетер ойларым,
Кимнен кемис бойларым,
Алмаңды басып еzbесин,
Алдымдағы қолларым.

Қуда бала, уйқылама, турып отыр,
Белиңе белбеуиңди бууып отыр,
Өзин бир исик кабак сары нәрсе,
Саған кимнің ынтығы қурып отыр?

Қызыл жыңғыл дегеннин,
Түбинде болар тамыры,
Отырыспа дегеннин,
Кейнінде болар қумары.

Жууап мәжилис қурылғанда,
Шайнек-кесе жыйылғанда,
Заманласлар қатты ойда,
Берген жууап қыйынырақ па?

Келиншектің келиуін бақ,
Келгеннен сон сөйлеуін бақ,

Түскенимизге жети жыл болды,
Сөйлегенимиз бүгін-ақ.

Асқанымыз қарың,
Жеп кетиңіз барын,
Жақсы ас ишемен десең,
Айналып келерсіз жарын.

Қолаң кара шашыңыз,
Қыйылған қәлем қасыңыз,
Ауа, заманластар,
Дәрұазаның аузын таппай,
Сергиздан болды басымыз,
Келген жигитлер шықсын десеңіз,
Дәрұазаны ашыңыз.

Жууап бердик, алыңыз.
Ақ сийнеңде қолыңыз,
Бизден жууап сорасаңыз,
Жай-парахат барыңыз.

Жаз кийерім жалаң тон,
Қыс кийерім постын,
Отырғаннан не пайда,
Сөйлеп отыр, достым?!

Шымшық аттым тез бенен,
Кәбаб еттім дуз бенен,
Мерекениң қызығы,
Бес-алты ауыз сөз бенен.

Астымызға төседик,
Гилем емес, алаша,
Қудапалар сойлеңіз,
Бир майдан болсын тамаша.

Билдириўши билимдар,
Айттырыўшы, я жаппар,
Ғаслымыз бизиң напар,
Бизлерде хәм не гәп бар?

Тең-теңи менен дус болар,
Ағаиң басына қус қонар,
Көргенсіз деп гәп айтпақ,
Миясар ма, қудашалар?

Ай болмаса, адамзат ақылдан адағады,
Күн болмаса, кеуилди кир басады,
Көкирек сандық, ауыз қулып,
Гилт болмаса, қулыпты ким ашады?

Биримиз қайың, биримиз тал,
Биримиз текер, биримиз пал,
Қудашадан жууап болды,
Турың жигитлер, алияр.

Ғауадан ушқан қос қанат,
Аяғында бос қанат,
Хопи келипсиз, қуда бала,
Қайта берин жай-парахат.

Дәне, Дәне дегенге,
Дәнемекен деп едим.
Дәни кетип, тек ғана,
Қауығы қалған екен ғой!

Ағып турған ортамызда Кегейли,
Ғар ким иши билсин үндемегейли,
Тең-теңи менен теңлес,
Айтысайық дәсме-дәс.

Унды елесең кепек шығады,
Пилледен жипек шығады,
Ақылсыз деген адамың,
Шын ақыл менен қарасаң,
Ақыллы дана шығады,
Кеуилсиз болып қарасаң,
Ақыллы дегениң хәм,
Ақылсыз шығады.

Ғайт ғайтлыныки, той тойлыныки,
Асылған қазан, пискен тамақ,
Биз усаған сорлыныки,
Жақсы ат, жақсы қыз,
Өзиндей оңлыныки.

Қыз – жигиттин кепсери,
Аға тилин алмақ ушын,
Женге – қыздың ноқтасы,
Бурып жолға салмақ утпын.

Шағала көлдің шалшығы,
Бетлерге урар балшығы,
Иси-дәрті жоқ адамға,
Ийттей қауып сөйлеген,
Бұл қаяқтың қаншығы?

Таудан таушпан аўламаға,
Тазы менен құс керек,
Гәп мәнисин аңламаға,
Ақыл менен хуўш керек.

Сауысканның аласы,
Ағынан көп қарасы,
Адамзатқа сөз келтирген,
Қандай ақмақтың баласы?

Қууды қуу дейдилер,
Сууды суу дейдилер,
Сорасаң мениң атымды,
Муратбек қайқы дейдилер!

Үйдің көркі – сандық,
Даланың көркі – жанлық,
Сизиң айтқан жууабыңызды,
Биз ұақтында шете алмай,
Қарыз етип алдық.

Бозға шығар гөрқара,
Жууап билмейди бир пара,
Берген жууабым аз болса,
Буны да қосып арқала.

Қыран бүркит ушады аспан менен,
Әмиүдәрья төгілмейди тасқан менен,
Киси яры яр болмайды,
Қанша бауырыңа басқан менен.

Көлди мерген бүлдирер,
Жигитти намыс олтирер,

Күлмей туғын жигитлерди,
Бұл қызлардан ким күлдирер?

Қарағай ағаш қатты ағаш,
Қабығын алса, тал болады,
Усындай қысыныспалы жерлерде,
Сөз табалмаған жигитлер,
Тили шықпай лал болады.

Аркадан турған дауылмысан?
Азшы менен бир ауылмысан?
Айтқан сөзге түсинбейтуғын,
Шақмақлаған қауынбысан?

Алдыңда кемениң азпасы,
Сөз қуданың ғазнасы
Сөйлей берің, заманлас,
Кетти сөздің мазасы.

Бұл шайын шай болмайды, май салмасаң,
Бұл гәпти неге айтып тайсаласаң?
Бұл гөпнің тамақ болмас, көріп турман,
Үстине үйіп-үйіш май салмасаң.

Жууап деген гүл болады,
Бармақ бууыңа бант болады,
Шешкен пешин алады,
Шеше алмаған жигитлер,
Орнында отырысы менен қалады.

Шаш – жауырынның саласы,
Тис – ауыздың қаласы,
Бұл жууаптың мәнисин сорасаңыз,
Хәмме жууаптың ағласы.

Арық аттын арқасына қауын ектик,
Туқымып салмай, қарығын жардық,
Туқымы жокарыда, түйнеги жерде,
Усыны, жигитлер, ойланып пешин?

Бир таз жигит жууабый келиншектең үйине барып, «маған жууап үйрет» деп жалынады.
Сонда келиншек тазға мына жууапты айтыпты:

– Өзин попша гөрғайсаң,
Жол үстине қонасаң,
Әлхамдини билмейсең,

Құлпууаллаға қол саласаң!
Өзин бір аббаз шайылық тазсаң,
Сен жууапты не қыласаң?

Шаужейли урууының жасы әдеуірлерге барған бір жигити жас қыздың үйіне айттырып барады. Сонда қыз жигитти үлкенсиніп, оған астарлы манисте былай деп жууап айтқан:

– Гөне болса да, сәукелемизди кийейік,
Ғарры да болса шәужейлиге тийейік.

Ертеде Өтемурат елиулік деген адам болады. Бір күни оны Убайдулла ақсақалдың қызы Ымсын жай көмекке шақырып келеди. Өтемурат елиулік қызға баратуғынын айтып, келисім береді. Ертеңіне ол бір жұмыстарға байланысы көмекке бара алмай қалып қояды.

Жай көмектиң ертеңіне Ымсын Өтемурат елиуликтің үйіне барып, оған мына жууапты айтады:

– Күн будт болды,
Айтқан таптар умыт болды,
Жер соға болды,
Еккен салы қоға болды.

Астарлы жууаптың мәнісін түсінген Өтемурат елиулік ертеңіне жети-сегіз адамды ертіп барып, қыздың жайына көмек беріп қайтады.

Ертеде бір жууабый хаял күйеуі менен урысып қалады. Ғаррысы қатты ашыуланып:
– Басқа жақларға басымды алып кетемен, – деп шатақ шығарыпты.

Ауылдың жасы үлкен ақсақалы оған жалынып, тәселде етеді. Сонда хаял ғаррыға былай депти:

– Тарысы түр атызында малынып,
Баласы жүр жигит болып қағынып,
Көп болса, төрт-бес күн жүрер қаңғырып,
Өзи-ақ келеди ғой жалынып.

Бұрында мәнжиули урууында алдына адам түспес Айсанем деген қыз болған екен. Бір күни сол қыз атызда әкесіне жүуери орысып жүрсе, ауыллас жигит қасында бір жасы үлкен адам менен қиятырған қусайды. Барлық отырыспаларда усы қыздан жууаптан женилип жүретін алдырған жигит қызды көріп, дым үндемей кейніне қайтып баратырса, бұны көріп қалған қыз жигитке:

– Жекке егер салыны,
Қыйралап қояр тарыны,
Өзи жууап билмесе,
Сүйреп келер ғаррыны, –

деп, жигитти және бір мәртебе жууаптан жеңіпти.

Сыдық шайыр ауылындағы аты шығып отырған жууабый Перде деген қыз бенен айтысыу үшін оның үйіне барады. Барса, қыз үйінің төрінде отыр екен. Сыдық қызға мына жууапты айтып, жеңіп кетеді:

– Атақлы қыз Перде,
Отыра бермеңіз төрде,
Биреу бес сыйыр берсе,
Кете бер, шырағым, ер де!

Шора хукимети орнаған жыллар екен. Колхозласыу Қалли жағысқа да жетип келип, сол колхозға ағза болғанлар хукимет уаде еткен сыйлықты алыу ушын ел-тирил пахта планын орындауға ат салысып атырған қусайды. Бирақ сол жылы суу тамтарыс болып, пахта план орынланбай қалыпты. Хәмме буған уах-уах деп басын шайқасып атырса, сол ауылдын қууақы бир адамы жыйналғанларға мынандай деп жууап айтыпты:

– Колхоз болды Қалли жағыс,
План орынланбай, кетти намыс,
Жүз процент пахта бергенде,
Алатуғын еди автобус хәм паныс.

Бердақ сөзге жууапшыл адам болған. Оның Жәмет, Палымбет деген тууысқанлары болады. Бир күни Жәмет деген ағасы бий болуу гууралы Бердаққа келип ойласады. Сонда ағасының сорауына иниси Бердақтың бирден суурып қайтарған жууабы:

– Ғарғабай улы Жәметсең,
Боқ көтерген себегсең,
Халық та сонша қурыған екен,
Сен де бийликтен дәметсең.

Бир жигит хаялына қатал болыпты. Сонда хаялы күйеуинин кеулин алыу ушын бир күни оған былай деп жууап айтыпты.

– Ул тап десең, ул таптым,
Қыз тап десең, қыз таптым,
Аппақ қыздын ағасы-ау,
Қайеримнен мин таптың?

Қарақала деген жерде туратуғын Алламурат деген шайыр жигит, жууап айтпай, үндемей отырған бир қызға былай деп жууап айтқан.

– Арғымақ ат шабады, бабына түссе гүйинде,
Шешен жигит сөз сөйлейди меркеде, жыйында,
Қыз бала жууап урар,
Патша болып әкесиниң ғана үйинде.

Омар деген жигит бир отырыспада Гүлай деген қызды (бойы кишилеу екен) менсинбей, оған хәр түрли сөз айта берген. Сонда қыз жигитке мына жууаптарды айтып, өзін танытпақшы болды.

– Қус жибердим бәлент таудан,
Қылыш силгедим хаудан,
Нашар хәм болсам бағ берсе,
Журт тутажақпан Шаржаудан.

Қызлардын жеңгеси арба айдаған қайнисине сыйлап орамал берерде мынадай жууап айтып берген:

– Ха, алмасын, алмасын,
Алла деген қулардын,
Алды-артынан шалмасын,
Орамалды бергендей,

Жағдайы сирә жоқ еди,
Арба айдаған қайнимнің,
Оның да бір кеўли қалмасын.

Бир қыз бір отырыспада өзи молла, өзи қайқы Қадели деген жигитти, мына жууапты айтып жеңип қойған:

Моллалығына қайттым,
Көзиңе қарай айттым,
Бир көзиннің сәулеси, бир көзиңде
Не қыламан десеңде еркиң өзиңде.

Меңлибийке деген дилуар қыз тойға қызларды ертип барып отырғанда, бир жигит сәлемлесип турып қолын қатты қысады. Соңда Меңлибийке оған карап мына жууапты айтыпты.

– Хаўадан бир орамал түсипти,
Тене-пеңгеси менен,
Бир қызға бир жигит ашық болышты,
Жеңге-пеңгеси менен,
Хар ким ойнар, кисесинде қаржысы болса,
Хар ким тартар сыбызғыны, жүректин дәрти болса,
Жигитликке жараспайды ғой бул исиниз!

Бир мерекеде келте бойлы қыз бир жигит пенен әткөншек тебеди. Жигит қызды пәс көреді, жақтырыңқырамайды. Буны сезген қыз жигитке жууап урады:

– Ақ теректен узын нәрсе жоқ,
Қәнекей оның мийуеси?
Аласа терек мийуели,
Пақырларға пайдалы,
Бойым келте болса да,
Ақылым сеннен даналы,
Папшайы тақям бар еди,
Бастенеме тар еди,
Сендей, сендей көп жигитлер,
Изгенеме зар еди.

Жигит уялып қалып, хеш нәрсе айта алмапты.

Көмек салып, шапан сырып отырған қызлардың үстине бир жигит келеді. Олардың «сабақ илиу» дәстүри бар екен. Оған сабақ илсе, мал беріп, сарпай беріп, сыйлау керек екен. Бирақ жигит қызлардан мына жууап пенен сарпай бериуден қутылады:

– Қызлар тон тигеди пешин қайырып,
Хар түйремде бир ийнесин майырып,
Бириңиз қыз екен, үшиңиз зайып,
Илер болсаң, ил сабақты, төззиңнен.
Хайран болған көмекпилер хәммеси,
Алдында хызметкер сардар жеңгеси,
Билинер-билиңбес еки мәммеси,
Илер болсаң, ил сабақты, төззиңнен.

Бурынғы ўақытлары да кыз-келишпеклер үстине жасулкен хәм катар-қурбы заманласлары келгенде орынларынан турып, сәлемлесип отыратуғын болған. Хәттеки, сәлемлесип болыудан орынларында отырмай, келген адамларға жаңадан төсек салып, пай хәм аўкат таярлаўға кирисе баслайды. Егер бул дәстүрди ислемесе, айырым жууабый адамлар сол ўақытта жууап айтып ескертиў жасаған.

– Арыў гүллер солмаймекен?
Пәреңдоз кәйлек тозбаймекен?
Катар замапласлары келгенде,
Қызлар отырып, турмаймекен?

Бир ийшанның еки баласы хаяллары себепли өз-ара малеллесип қалып, бир-бири менен көп ўақытқа шекем сөйлеспей жүрген қусайды. Бир күни бир отырыснада сол аўылдың жууабый жасы үлкен адамы оларға:

– Шын пирдиң баласын,
Шайтан баслар болар ма?
Бедеў атғын үйирин,
Байтал баслар болар ма?
Сары май айныса, дуз салады,
Дуз айныса, не салады? –

деп жууап айтыпты. Буны еситкен еки ағалы-ини орынларынан турып, бир-бири менен қушақласып корисипти дейди.

Турмысты көп көрген бир ғарры келишпек түскен жерге келип, былай деп қутлы болсын айтыпты.

– Үй ишине сыншы келер,
Үй артына тыңшы келер,
Ғаздай мойнын қайырғанлар,
Ата-анадан айырғанлар келер.
Сыншы, тыңшы, айырғып келди ме? Қутлы болсын! – деігги.

Бурынлары аўылдың қыз-жигитлери өз-ара шығарыспақ етип, мейлис қурып отыратуғын болған. Усындай бир мейлисте палаў жеп отырған ең абырайды, бас жигиттин муртына бир түйир түриштин жабысып турғанын көрген жууабый қыз былайынша жууап айтыпты:

– Мейлисте отырған жигиттиң ханы,
Бир аўыз гәп айтсам, тыңлаңыз аны,
Сәрхәўиз бойында қалды бир жаяў,
Бес атлы жиберип, алдырын аны.
Жигит бул астарлы жууапқа дәрхал түсинип, муртына жабысқан түришти түсиритти.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

95-ТОМ

ШАЙЫРЛАР АЙТЫСЛАРЫ

ӘЖИНИАЗ БЕНЕН ҚЫЗ МЕНЕШТИҢ АЙТЫСЫ

(халық варианты)

Менеш:

– Молдеке, өлең айтып қарыдың ба?
Болмаса, жасың жетіп қарыдың ба?
Қызыман Байтурсынның, атым Менеш,
Молдеке, али мени таныдың ба?

Әжинияз:

– Мен өзим өлең айтып қарымадым,
Елице, бир арманым, дарымадым,
Қазақта Мецеш те көп, Дәмеш те көп,
Бурыннан көрмеген соң, танымадым.

Менеш:

– Молдеке, былтыр мени көрмедің бе?
Мениң Менеш екенім билмедің бе?
Қайтқанда Арал жақтан бир баламен,
Үстиме суу басында келмедің бе?

Әжинияз:

– Көринер жүзің ысық бир көргендей,
Айтысып күни-түни бир жүргендей,
Былтырғы суу басында жалаңаш қыз,
Сенбедиң сынық өркеш ғарры ингендей?

Менеш:

– Астыма минген атым сур қарагер,
Сорғалап сур қарадан ағады тер,
Моллалар көрисиүди сүннет дейди,
Моллеке, көрисейик, қолыңды бер.

Әжинияз:

– Ұлейкум-ассалам, аў, қыз бала,
Өмириңди узақ қылғай Аллатаала,
Былтырғы суу басында Мецеш болсаң,
Жүрсен бе аман-есен, сен қыз бала?

Менеш:

– Мен жүрмин аман-есен, ойпап-күлип,
Той болса, өлең айтып, дәуран сүрип,
Аман барып, есен-сау келдіңіз бе?
Ата-ана, ағайын, журтың көрип.

Әжинияз:

– Мен келдим, ағайынди, халқым көрип,
Атам менен анама сәлем берип,
Қыларыңды өзиң бил, арыу Менеш,
Қолыңа бир ақ сунқар қоңды келип.

Менеш:

– Үстиңе кийген тоның қызыл болсын,
Моллеке, өмир жасың ұзын болсын,
Еңди сизден жол болсын биз сурайық,
Келипсен тойханаға, жолың болсын.

Әжинияз:

– Еситтим сен алашта бад қымбат деп,
Көрейип деп мен келдим, қаңдай зат деп,
Коймады хеш еркиме Мырза Қожбан,
«Тусында Ақ Мецештиң өлең айт» деп.

Менеш:

– Мен өзим қызыл тилге журттан олған,
Көргенде өлеңшени арқам қозған,
Жатып қалған жеринпен сүйредеклеп,
«Айтыс» деп аш келди ме Мырза Қожбан?

Әжинияз:

– «Айтыс» деп алып келди Мырза Қожбан,
Мен де сендей қыз көрсем, арқам қозған,
Болғанда сәхар уақты қызығым көр,
Тосаңдыным бар мениң, бирдеп қызбан.

Менеш:

– Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Көргенде өленшини арқам қозған,
Көсиліп жолым үйде жата бермей,
Келдің бе жеңермин деп мени, жазған.

Әжинияз:

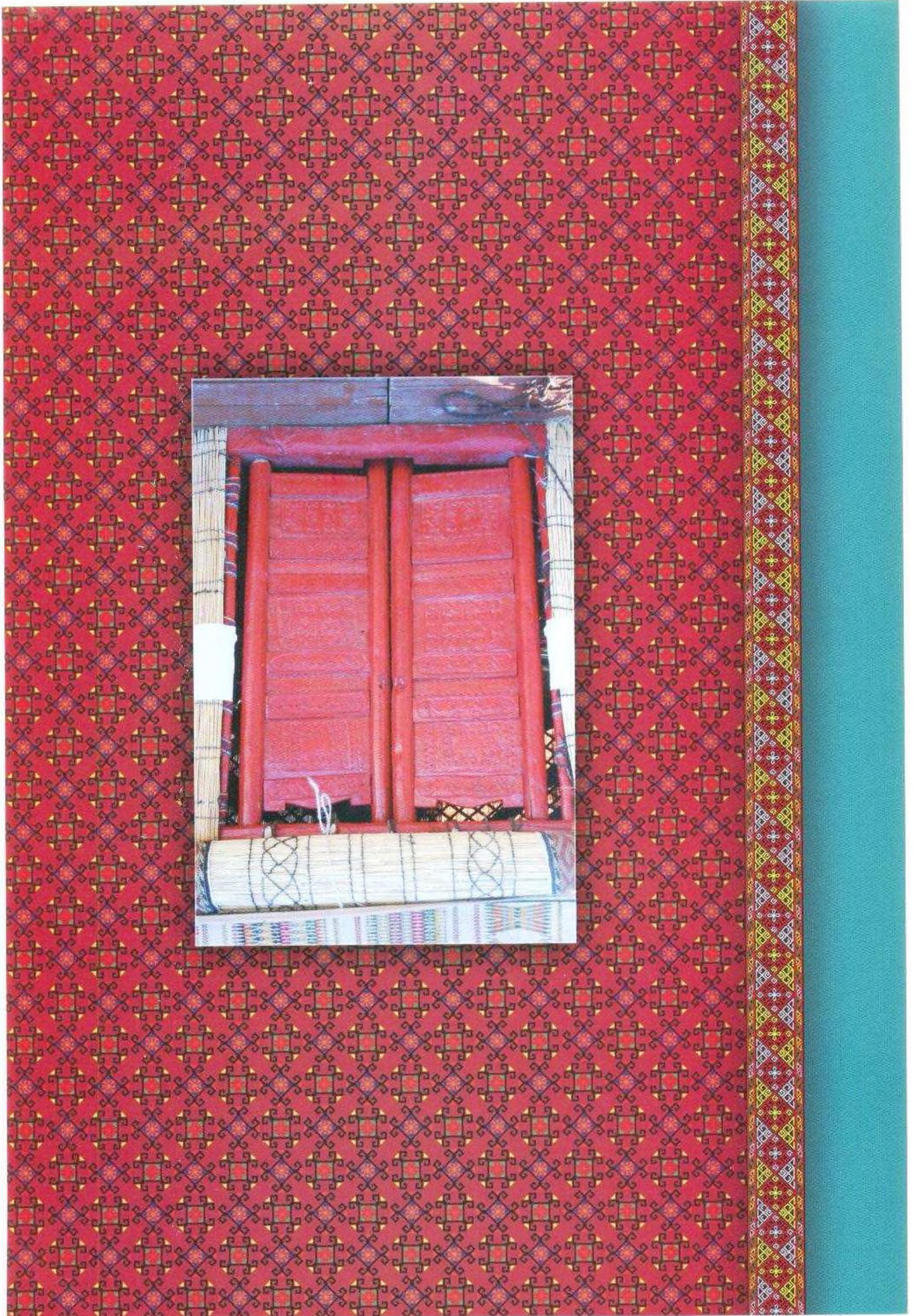
– Өлеңге сен де озған, мен де озған,
Көргенде өленшини арқам қозған,
Қалай айтсаң, солай айт, қыз Ақ Менеш,
Шайтаным сескенбейди сендей қыздан.

Менеш:

– Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Көргенде өлеңшени арқам қозған,
Айтыссаң, залели жоқ, мен жеңермин,
Киси жоқ Киши жүзде меннен озған.

Әжинияз:

– Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Аңлап бас аяғыңды, жер бар қазған,
Көрсетпей өнериңди мақтанасаң,
Бармекен жер жүзінде шаппай олған.

ӘЖИНИЯЗ БЕНЕН ҚЫЗ МЕНЕШТИҢ АЙТЫСЫ (халық варианты)

Менеш:

– Молдеке, өлең айтып қарыдың ба?
Болмаса, жасың жетіп қарыдың ба?
Қызыман Байтурсынның, атым Менеш,
Молдеке, али мени таныдың ба?

Әжинияз:

– Мен өзім өлең айтып қарымадым,
Елице, бір әрманым, дарымадым,
Қазақта Менеш те көп, Дәмеш те көп,
Бурыннан көрмеген соң, танымадым.

Менеш:

– Молдеке, былтыр мени көрмедің бе?
Мениң Менеш екеңім билмедің бе?
Қайтқанда Арал жақтан бір баламен,
Үстиме суу басыңда келмедің бе?

Әжинияз:

– Көринер жүзің ысық бір көргендей,
Айтысып күні-күні бір жүргендей,
Былтырғы суу басыңда жалаңаш қыз,
Сенбедің сынық өркеш ғарры ингендей?

Менеш:

– Астыма минтен атым сур қарагер,
Соргалап сур қарадан ағады гер,
Молладар көрисиуді сүннет дейди,
Моллеке, көрисейік, қолыңды бер.

Әжинияз:

– Ұәлейкум-әссалам, ау, қыз бала,
Өмириңди узақ қылғай Аллатаала,
Былтырғы суу басыңда Менеш болсаң,
Жүрсең бе аман-есен, сен қыз бала?

Менеш:

– Мен жүрмин аман-есеп, ойнап-күлип,
Той болса, өлең айтып, дәуран сүрип,
Аман барып, есен-сау келдіңіз бе?
Ата-ана, ағайин, журтың көрип.

Әжинияз:

– Мен келдим, ағайинди, халқым көрип,
Атам менен анама сәлем берип,
Қыларыңды өзің бил, арыу Менеш,
Қолыңа бир ақ сунқар қонды келип.

Менеш:

– Үстиңе кийген топың қызыл болсын,
Моллеке, өмир жасың узын болсын,
Енди сизден жол болсын биз сурайық,
Келипсең тойханаға, жолың болсын.

Әжинияз:

– Еситтим сен алашта бал қымбат деп,
Көрейин деп мен келдим, қандай зат деп,
Қоймады хеш еркиме Мырза Қожбан,
«Тусында Ақ Менештиң өлең айт» деп.

Менеш:

– Мен өзім қызыл тилге журттан озған,
Көргенде өлеңшени арқам қозған,
Жатып қалған жериннен сүйрелеклеп,
«Айтыс» деп ап келди ме Мырза Қожбан?

Әжинияз:

– «Айтыс» деп алып келди Мырза Қожбан,
Мен де сендей қыз көрсем, арқам қозған,
Болғанда сәхәр уақты қызығым көр,
Тосаңлығым бар мениң, бирден қызбан.

Менеш:

– Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Көргенде өлеңшени арқам қозған,
Көсиліп жолым үйде жата бермей,
Келдің бе жеңермин деп мени, жазған.

Әжинияз:

– Өлеңге сен де озған, мен де озған,
Көргенде өлеңшени арқам қозған,
Қалай айтсаң, солай айт, қыз Ақ Менеш,
Шайтаным сескенбейди сендей қыздан.

Менеш:

– Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Көргенде өлеңшени арқам қозған,
Айтыссаң, зәлели жоқ, мен жеңермин,
Киси жоқ Киши жүзде меннен озған.

Әжинияз:

– Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Аңлап бас аяғыңды, жер бар қазған,
Көрсетпей өнериңди мақтанасаң,
Бармекен жер жүзінде шаппай озған.

Меңеш:

– Шапқаным хәр бир аттан озып жүрген,
Қазақта ат жоқ оның шаңына ерген,
Меңештиң жүйриктиги журтқа мәлим,
Әр тойда бас бәйгини илип жүрген.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, бүгін таң ас, енді жатпа,
Жатағойсаң, байталың болар қатпа,
«Байтал шауып бәйги алмас» деген сөз бар,
Атқа жарысып, байталың тыртаңдатпа.

Меңеш:

– Байталым хәрбір аттан озып жүрген,
Мал көрмес, бул байталды атқа берген,
«Ат бийеден туады» деген сөз бар,
Ғасыл туқым, қазақтан сыншы көрген.

Әжинияз:

– Байталың, айтыуыңнан, жүйрик байтал,
Бизде бар гүрең айғыр, шым қара жал,
Байталың қуйрық жалын гүзеп алып,
Арғымақ айғыр сал да, баласын ал.

Меңеш:

– Алайын, арғымағың алғыш болса,
Баласын шыны менен салғыш болса,
Қәйтемин, арғымағын жарамай қап,
Байталым тастай берип қапып қалса.

Әжинияз:

– Арғымағым белгили, үйир айғыр,
Шапқанға шарасы жоқ, туқым айғыр,
Өлсе, сеннен мен пулын сорамайын,
Арғымақ болмаса, сен мойнын қайыр.

Меңеш:

– Қыз Меңеш айғырыңды алағойса,
Байталға несип болып салағойса,
Моллеке, меннен көрме, қудайдан көр,
Байтал тистеп, айғырға жара салса.

Әжинияз:

– Қыз Меңеш, байталыңның бар ма тиси?
Байталыңның тисин көрген бар ма киси?
Қызыл ийек байталыңнан жараланса,
Қәйтейин, құдиреттиң қылған иси.

Меңеш:

– Оңдаса Аллатаала мениң исим,
Алармын өлең менен ақыл-есин,

Қолыңда байтал түгил, бир тайың жоқ,
Сен қайдан билип жүрсиң байтал тисин?

Әжинияз:

– Соғады шебер зергер алтын шоқты,
Атады ер жигитлер садақ оқты,
Айтаман, билмесем де, қыз Ақ Меңеш,
Байталың тили бар да, тиси жоқты.

Меңеш:

– Байталым қандай байтал, көрдің бе сен?
Байталға жалын тарап миндің бе сен?
«Байталыңның тиси жоқ» дей бересің,
Аузын ашып байталымның көрдің бе сен?

Әжинияз:

– Өлеңди мен айтаман суудай гасып,
Ақ Меңеш, байталыңды усла қасып,
«Байталымның тиси бар» дей бересен,
Тиси болса, көрсет ауызын ашып.

Меңеш:

– Өлеңди мен айтамын суудай гасып,
Өзін уста байталды қоңын қасып,
Базарға салып жүрген байталым жоқ,
Хешкимге көрсетпеймин аузын ашып.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, байталыңды усла қасып,
Көрейик байталыңның аузын ашып,
Мен ашпасам, аузын басқа ашар,
Жүрмесен қолың менен аузын басып.

Меңеш:

– Жарына сууы келип, ағар Жайық,
Адамдар сол Жайыққа салып қайық,
Қалесен, қайым өлең қайырарсың,
Молдеке, жөн өлеңди айтысайық.

Әжинияз:

– Мен өзим өлең баслап айта алмайман,
Өлеңди биреу айтса, қайталмайман,
Жөн өлең айт, қайым өлең, не айтсаң да,
Ақ Меңеш қыз, изиңнен мен қалмайман.

Меңеш:

– Ауылымның ақсақалы Қасым-Тасым,
Биздерди сурап барсаң, тең құрдасым,
Келбетің хантөредей келісипти,
Молдеке, жылың айтшы, неде жасың?

Әжинияз:

– Той болса, қызыл тонды кийермисен?
Отына ашықлықтың күйермисен?
Жылым – қой, жасым қырқта, қыз Ақ Меңеш,
Сен маған жасым сорап тийермисен?

Меңеш:

– Молдеке, жасын қырқта, жылың қойды,
Қызығы қыз-жигиттің дәйт пен тойды,
Мен саған тийер едим жаным менен,
Биреуіге әке-тәттем беріп қойды.

Әжинияз:

– Не қылсын бермей сени, мал болмаса,
Ишпеге айран, жеуіге нан болмаса,
Бұрыннан қалған жол той, нетер дейсең,
Күйеуің алпыс жасар шал болмаса.

Меңеш:

– Сур қара суу ишеди, жем бермеймин,
Минемин қысы-жазы, дем бермеймин,
Шал болса да, бұл Бекеш өзiме жас,
Мен оны бозбаладан кем көрмеймин.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, мынау тұрған ярындағы,
Асылған кәтебинде нарындағы,
Өй демей, не деушісең, қыз Ақ Меңеш?
Шал да болса, өзiнде барындағы.

Ылайық ақбоз үйге бала екенсең,
Үлкени күйеуіңнің сорындағы,
Шараң не, ырыл-тырыл күнелтерсең,
Ойнасып боз баламен ағылдағы.

Сени алған мынау тұрған Бекеш болса,
Түнде байың, күндіз бир қулындағы,
Шал да болса, бәри саған құтлы болсын,
Бир есаптан өзің де оңдындағы.

Меңеш:

– Айт өлеңди! Келмесин керилшегің,
Бұл тойда устамасын ериншегің,
Молдеке, керилгенге сын тағасың,
Өзіңнің арыу шығар келиншегің.

Әжинияз:

– Жыйылып тамам тама табымша жоқ,
Мынсан сардар, орыстың ханынша жоқ,
Үйiмде қатыным бар айдан арыу,
Қазақтың он қызы бир санынша жоқ.

Меңеш:

– Елиңнен сен қазаққа не истеп келдің?
Жоқарыдан, төменнен не гәп билдің?
Обалы жиберер ме жеңешемнің?
Оны тастап, қазаққа не деп келдің?

Әжинияз:

– Елимнен мен қазаққа мал деп келдим,
Жоқарыдан, төменнен хәр гәп билдим,
Өзіңізден аты шуулы мырза қыздан,
Елтири сенсең алайын деп мен келдим.

Меңеш:

– Елтири жоқ, алсаң саған кой мут,
Елтирине казактын өли де жут,
Аман барсаң, балаңа тон қыларсың,
Берейин тери-терсек, тилесең, мут.

Әжинияз:

– Алайын мен териңди, сен берсең мут,
Бермесен, усы ұақыт болар умы,
Тилегеңде бермеген елтиринди,
Әкетер келсе орыс, ноғай, башқұрт.

Меңеш:

– Молдеке, қайт елиңе, жыйнасан мал,
Қайтпасаң, жеңешеме болар обал,
Орысқа бар елтирим, саған жоқ, шық,
Ишине пышақ ур да, жарыла қал.

Әжинияз:

– Мамбет төре бас болып, келеди қол,
Көплициги қолдың келсе, казылар жол,
Метежин, қоң етинди аяйын ба?
Маған десең, орыстың қатыны бол.

Меңеш:

– Айтысып мениң менен, тиреуің ким?
Қорқсан көп ишiнде, тиреуің ким?
Қарақалпақ, өзбек пе, сен өзің ким?
Әкеңнің қойған аты, сүйегің ким?

Әжинияз:

– Бир Алладан өзге жоқ сүйенерим,
Қудайым сүрнитпегей, бир тилегим,
Әкемнің қойған аты Әжинияз,
Қарақалпақ, сорған мениң сүйегим.

Меңеш:

– Қалпақ болсаң, жанымсың, жат болмасаң,
Сақалыңа ақ енген карт болмасаң,

Қолың жайып бизлерден бір тилерсең,
Осы күни, моллеке, қарт болмасаң?

Әжинияз:

– Мен тилермен еле де, сен бермессең,
Бизлерди мүсәпир деп, көзге илмессең,
Мен де бір аса журттың адамы едим,
Ақ Меңеш, қадиримди сен билмессең.

Меңеш:

– Сен маған кел дедиң де, келмедим бе?
Әли мен қадиринди билмедим бе?
Моллеке, әли меннен не тиледиң?
Мен саған тилегиңди бермедим бе?

Әжинияз:

– Астыма минген атым сур қара жал,
Кәкирекке бір бөлек кирди самал,
Өзиң айттың күн бурын «сен тиле» деп,
Ақ Меңеш, ал тиледим, қойнына ал.

Меңеш:

– Астыма минген атым сур қарагер,
Сорғалап сур қарадан ағады тер,
Моллеке, аңлап сөйле көп ишинде,
Еситип, Бекеш сениң етиңди жер.

Әжинияз:

– Бойына қара суудың питер қайың,
Шал Бекеш алған екен сениң айың,
Бекештен сен қорқсаң да, мен қорқпайман,
Минермен бір байталдың сорап майың.

Меңеш:

– Питпес адай менен түркпен бул жол,
Күз болып мийзан түссе, аттанар қол,
Талақтай жабысқаннан айрылмайсаң,
Қойным түгил, мойнымнан садаға бол.

Әжинияз:

– Өлеңге сен де жетик, мен де жетик,
Айтсаңшы, жетик болсаң, бундай етип,
Еретиссем, әкеңе малым берип,
Ақ Меңеш, сени аларман қатып етип.

Ақ Меңеш, ойлаймысаң, алған байың,
Ақ сақал, көзи қызыл, тиси кетик,
Сөз өзиңе келерин билмейсең бе?
Мен садағаң боларман сеннен нетип?

Меңеш:

– Моллеке, ашыұланба ойыныма,
Ашыұлан, гүнам қойып мойыныма,

Кеулиң соғар, қолыңнан хеш ис келмес,
Болмаса, алар едим мен қойыныма.

Әжинияз:

– Алар болсаң, ал, Меңеш, қойыныңа,
Мен садайың қолымды мойыныңа,
Көрмеген ислериңди көрсетейин,
Сен мениң шыдай алсаң ойыныма.

Меңеш:

– Келеди жигит қолым былғауыма,
Хеш бирин теңгермеймен шылғауыма,
Жаз жайлап, күз жиберген күреңиңди,
Бир түңги берген екен мылжауыма.

Әжинияз:

– Жаққаны бизиң елдиң жыңғыл отын,
Өзге отында жыңғылдай жоқты түтип,
Көрейин мен күшинди, қыз Ақ Меңеш,
Қойнына алшы мени бир ғана түн.

Меңеш:

Ауылыма бар десем де, баралмассаң,
Барсаң да, үй сыртына келалмассаң,
Моллеке, тойханада мақтансаң да,
Барғанда қойыныма кире алмассаң.

Әжинияз:

– Елимде тойда, хайтта жүриуши едим,
Қызлар менен ойнап, күлиуши едим,
Қалай айтсаң солай айт, қыз Ақ Меңеш,
Елимде сендей қызға қараушы едим.

Меңеш:

– Не тәтті екен бул дүниеде, не тәтті екен?
Биледи Меңеш десе мепи киши жүз,
Моллеке, сеннен бир сөз мен сурайың,
Биздердей бар ма елинде әдеми қыз?

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, көп ишинде көзиң ойнақ,
Көрмеген сулыу қызлар астырт, ойда-ақ,
Көрмеген сулыу қызлар бизиң елде,
Хешқайсысы шубар емес, тиси сойлақ.

Қазақта ақсақ, шойнақ көп бола ма?
Бир-екеуин мен көрдим усы тойда,
Несиң болып, барсаңыз бизиң журіқа,
Астыңа атан түйе минип жайдақ,
«Малсыз, пулсыз мени ал» десеңдағы,
Алса алар тоқаллыққа, алмас бойдақ.

Меңеш:

– Ерте тура азаннан ел көшеди,
Көпкен күни адамның көңили өседі,
Моллеке, сеннен бір сөз мен сурайын,
Қыздарыңыз не жейді, не іпеді?

Әжинияз:

– Жигити бизің елдің болар ғопшақ,
Белинде тилла қамар, алтын пышақ,
Жигити бизің елдің мине сондай,
Патшайы дамбал кийер, жипек шапшақ.
Мингени арғымақ ат, мойны қуұдай,
Үстінде ақ баслы ер, басы шошақ,
Басында алтын жүуен, қос сийнемент,
Көйлегинің шапшағы құшақ-қушақ.
Өткерген қуйрығына алтын ғубба,
Жал менен кекилинде маржан моншақ,
«Қарақалпақ халық па?» деп шалжақлайсаң,
Әкең сенин асқан баймеди сондай-ақ?
Үстінде бір тоқтылық кийимің жоқ,
Жайың жоқ мақтанғандай халыңа шақ,
Ақ Меңеш, хайтты да қой, тойды да қой,
Үйінде усла да отыр қазан-ошақ.
Қарақалпақ казак пенен теңбе-тең журт,
Көрмей-билмей, сыртынан қылма мазақ,
Қап-дорбаңның жыртығын тик те отыр,
Қолыңа алып кетик қазан-пышақ.

Меңеш:

– Қарақалпақ Бесқаладан тентиреген,
Хәр үйден патия берип, қой тилеген,
Моллеке, елиң сениң мырза болса,
Келеди қалпақ неге тентиреген?

Әжинияз:

– Жаз болса, тамам табын шабады шөп,
Суу ишип суусынына, қара нан жеп,
Хәр елдің ондай апшы болмаймекен,
Аш қазақ бизің елде оннан да көп.

Меңеш:

– Астыма минген атым шубар шолақ,
Қалы бар сауырында жолақ-жолақ,
Қазаққа тоқалыққа қызын берип,
Шараң не мақтанғандай, қалпақ шунақ?

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, дәураның сүр, ойнап-күлип,
Бұл дәуран өтер сеннен аттай желип,
Қоян жылы қазақлар жутағанда,
Бесқалаға арқаланып барды бүлип.

Күн көрди қазақтардың катқудасы,
Аузы түкли қуларға қызын берип,
Сонда өзіндей қызды алдык тоқалыққа,
Қалыңына бір көйлеклик бояу берип.
Ат минип, күн көрип жүр күйеуінен,
Еле де қатнасып жүр барып-келип,
Бұл заман алма-тезек сондай заман,
Айтасаң оның несин салық қылып.

Меңеш:

– Молдеке, сен де ойнап дәураның сүр,
Қазаққа келген қалпақ қатынын көр,
Ийттердей күшпиктеген, шубырысып,
Ертип ол балаларын не қылып жүр?

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, апаларын жүргендағы,
Баласы жылап, қалмай, ергендағы,
Әкеси бір бояуға берген апаң,
Төркінлеп төркинине келгендағы.

Меңеш:

– Мен өзим өлен айттым он жасымнан,
Атаңдым акын Меңеш жас басымнан,
Өзімнің осы ұақыт бар ойнасым,
Көрінбе қарақалпақ, кет қасымнан.

Әжинияз:

– Қарағай сыбай ағаш, терек емес,
Елиңе сыбай қондым, ерек емес,
Тусыңа қыз шығар деп келип едим,
Маған да сендей қатын керек емес.

Меңеш:

– Қазаққа быйыл келдің, былтыр келдің,
Қатынын, балаң гастаң, не деп келдің?
Аузыңды жап, андап сөйле, қарақалпақ,
Мениң қатын екенімди қайдан билдің?

Әжинияз:

– Қазаққа былтыр келдим, жаттымдағы,
Несип еткен дузларды таттымдағы,
Келеди неге апшыуың, қыз Ақ Меңеш?
Билмесем де, қатын деп айттым дағы.

Меңеш:

– Молдеке, былтыр жатсаң, быйыл да жат,
Ерк өзінде, мында жат, елиңе қайт,
Ишінде көп адамның қатын дедің,
Мени қатын дегеніңнің себебин айт.

Әжинияз:

– Айтайын мен себебин, муңлы Меңеш,
Ақ сақал, алпыс жасар байын Бекеш,
Алпыс жасар киі менен бирге жатсаң,
Қояма қатын қылмай тиінде хеш.

Меңеш:

– Моллеке, изіндемен, сен кетпесең,
Қурысын Меңеш атым, кеттирмесем,
Қатындығым мойныма қоялмасаң,
Қалпақтан екі молла гүә етпесең.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, расы мен шынлаймысаң?
Сөзіңе сөзім үстем, аңлаймысаң?
Гүәам жоқ, жалғыз қосшым бар қасымда,
Қосшының сөзін өзің тыңдаймысаң?

Меңеш:

– Мен өзим хешнемени аңдамаймын,
Гүәанды тауып кел деп қыйнамаймын,
Дау етсең, екі гүәаң әзирлеп кел,
Қосшының жалғыз сөзін тыңдамаймын.

Әжинияз:

– Гүз болса, қумнан қоян қағар қосшы,
Ақ Меңеш, хәрбір сөзің палдан душшы,
Гүәа етип таласқанша, қыз Ақ Меңеш,
Нетеди барлап келсе бизін қосшы.

Меңеш:

– Моллеке, бәлким қосшың бармасдағы,
Барса да, хешнәрсени билмесдағы,
Ақылсыз, еси жарым, есер қосшың,
Барса, қайтып өзіне келмесдағы.

Әжинияз:

– Қосшымның ақылы пүтин, барды еси,
Қайтар изине, басына тийсе тиси,
Қосшымның өзі мөмин, көпдур күши,
Исине қайтпай барар, аман төбеси.

Меңеш:

– Қосшыңның қандайлығын көрсек,
Таулардың қызыл гүлин терсек,
Қосшыңды көп ишінде көріп турып,
Оннан соң бір жуәабын берсек.

Әжинияз:

– Қосшымның мұсылманша кескен уртын,
Өткен күни қосшымның алдым муртын,

Тезден жонған таяқтай оның сырты,
Көремисең, Ақ Меңеш, сыйпап сыртын.

Қосшымның айыбы жоқ, жоқ қылығы,
Мин таппас хеш жеринен, халқың көрсе,
Қосшымның қолын услап, көзің көрсе,
Дүзелер сонда, Ақ Меңеш, қулқың сениң.

Меңеш:

– Сизиң ел бизиң елден бір көш кейин,
Баққан малым кеуілиме есентейин,
Сөзіне мұсылманның инан, моллеке,
Болмаса, сениң кеуілиң исентейин.

Әжинияз:

– Бір байлау сөз айтайын, шешесең бе?
Шеше алмасаң, бул тойдан кетесең бе?
Ақ Меңеш, мениң кеуілим исендирсең,
Қызбан деп, сен бір антты ишесең бе?

Меңеш:

– Мен өзим байлау сөзди шеше алмаймын,
Шешпесем де, бул тойдан кеге алмаймын,
«Хақ та болсан ант ишпе» деген сөз бар,
Көп ишінде мен антты ише алмаймын.

Әжинияз:

– Шабысып жүйрик пенен, талдыңдағы,
Майрылып, қашағыңнан қалдыңдағы,
Хақ болып усы жерде ант ишпесең,
Мойныңа қатынлығың алдыңдағы.

Ақ Меңеш, айт, өлең айт, тойғаның ба?
Айтыға өлең гаппай, қойғаның ба?
Журттан озған жүйрик деп еситиүши-ем,
Тауысып шабысыңды қойғаның ба?

Ақ Меңеш, былтырғыны көрмедің бе?
Бағана «мен жеңермен» демедің бе?
Айтысып мен менен шақ келмесинди,
Былтыр-ақ суу басында билмедің бе?

Меңеш:

– Қазақтар Орынбордан қус алады,
Жаз алса, күз қайтарып, қыс салады,
Жаздың күни тәмизде қус көтерип,
Моллеке, қусың сениң не алады?

Әжинияз:

– Бул қусым куу да алады, ғаз да алады,
Бір күнде үйрек, қоян, жүз де алады,

Алдынан қашқан анын қутқармайды,
Жиберсем, жалда алады, күзде алады.

Меңеш:

– Өзим атым – Ақ Меңеш, сиңлим – Даме,
Женешем аты Қаныбет, ағам – Кәне,
«Аушыдан ан, батырдан сауға» деген,
Биздерге байлайтуғын атың қане?

Әжинияз:

– Геуипиң көк сауырдан, мәсиң көкжал,
Басыңа қызыл тежи салдын орамал,
Еки үйрек, бир қууым бар қоржынымда,
Ақ Меңеш, қууала да, биреуін ал.

Меңеш:

– Үшеуін бер, биреуін не етейін?
Үшеуін берсең, мен алып кетейін,
«Үшеуін моллекемнен байладым» деп,
Мақтанып жеңешеме көрсетейін.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, мен айтайын, қулағың сал,
Үшеуін бирден берсем, болар обал,
Орамал тон болмайды, жол болады,
Екеуін қой, Ақ Меңеш, биреуін ал.

Меңеш:

– Үшеуін берсең, алып мен қайтайын,
Отқа үйтип, сууға жууып, қайнатайын,
Моллеке, аштан өлип жүргенім жоқ,
Бирине қазан толмас, не қылайын?!

Әжинияз:

– Үшеуі бирден саған тийемекен,
Үшеуін мал ийеси қыармекен,
Алды менен, Ақ Меңеш, қууымды көр,
Бир өзи қазаныңа сыярмекен?

Меңеш:

– Қууыңа қазан толмас, дем салсаң да,
Бермесең еки үйрегің, сен айтсаң да,
Қууың берсең, моллеке, еки үйрегің,
Берерсең ақыры, хазир сақтасаң да.

Әжинияз:

– Қууым менин семиаден сайлаған қуу,
Жазы менен жолым үйде байлаған қуу,
Қазаның толмақ түе, төгілмей ме,
Дуз салып, оған қуйсаң бир шелек суу?!

Меңеш:

– Тилегенде бермеген өзиңе еп пе?
Шарият тилегенге берме деп пе?
Суу қуйып, еки үйрегің, қууың салсам,
Сонда-ақ болар қазан етке бетпе.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, нени айтса да, тәп болады,
Бергенімди сен алсаң, ер болады,
Инанбасаң, қазаныңа қууымды сал,
Бир өзи бир асымлық ет болады.

Меңеш:

– Сен берген жалғыз қууың еп бола ма?
Үшеуін берсең маған, көп бола ма?
«Нар түйедей» десең де қууыңды сен,
Салғанда қазаныма, жуқ бола ма?

Әжинияз:

– Берип едим қууымды, сени алар деп,
Не кылса да қазаның бир толар деп,
Сен айтарсаң толмайды деп, мен айтаман,
Қайнағанда бар майы төгілер деп.

Меңеш:

– Үшеуін де бер маған, ақша алсаң да,
Бауырың еримейди, қаксасам да,
Толмайды қазанымыз жалғыз қууға,
Моллеке, қалай айтып мақтасаң да.

Әжинияз:

– Қуу ушын жети уруу мен тамасын,
Електиң өне бойын, сай-саласын,
Толмаса қазаныңның түби түссин,
Қазаның неше қарыс, айт шамасын?

Меңеш:

– Қазаным тилегеннің бар жүйеси,
Сөйтсе де, берсең маған, бар кийеси,
Кийеси бар болса да, берер едим,
Моллеке, қазанымның бар ийеси.

Әжинияз:

– Қазаның тилегеннің бар жүйеси,
Қазан берсең, қайыры жоқ, жоқ кийеси,
«Берместин асы писпес» деген, Меңеш,
Атын айтпы, қазаныңның ким ийеси?

Меңеш:

– Әкем аты Байтурсын, шешем Бәкей,
Сиңлим аты Дәмешжан, өзим Меңеш,

Ийесин қазанымның мен айтайын,
Түнеуігі тойда өзің көрген Бекеш.

Әжинияз:

– Бекештің үйінде бар үлкен қазан,
Бұл Бекештің қазанынан киши қазан,
Сен берсең, Бекеш оны жоқламайды,
«Байлардың киши қазаны – киши қазан».

Менеш:

– Төсек сал үйге барып, сен Қаныбет,
Моллекем аттапғанша тәрбия ет,
Болмаса қатты қыстау исиң сениң,
Моллеке, үйге барып түстенип кет.

Әжинияз:

– Ақ Менеш, түсленбеймен, қондырмасаң,
Қопарман, көрпе жауып тоңдырмасаң,
Көрпе жабады екен деп қуғанбаймап,
Қопақ асыма бір қозыны сойдырмасаң.

Менеш:

– Моллеке, кетсең қайтып келмеймисің?
Биздерде қозы жоғып билмеймисің?
Семизидігі қойда жоқ, қопқардан туған,
Саулық сойсам, моллеке, жемеймисің?

Әжинияз:

– Кел десең, келмей, Менеш, не қыламан,
Тойдағы айтқан сөзің сағынаман,
Жемеймен деп нетейін асқа, тақсыр,
Сойтсе де, саулық деген аты жамап.

Менеш:

– Қылмады екеуимізді құда қосақ,
Қушақтасып бір үйде, тамыр болсақ,
Моллеке, саулық сойсам, сойдырмайсың,
Жемейсин сойсам енді битеу тусақ.

Әжинияз:

– Тусағын мениң ушың сой демеймен,
Өзің сойсаң, Ақ Менеш, қой демеймен,
Алдыңда қозыларып бола тұрып,
Тусағынды, Ақ Менеш, мен жемеймен.

Менеш:

– Мал тапсаң, кирей сал да, Бұхарға бар,
Мунаймас, кирей салсаң, бір туған нар,
Моллеке, қозы жесең, мен сояйын,
Сары болған сары буудан бір қозым бар.

Әжинияз:

– Мен көрейіп деп келдим ақ жүзіңди,
Үмит үздім, еситіп мына сөзіңди,
Ат терлетіп, мен сени сорап келдим,
Мен десең, сой, Ақ Менеш, сау қозыңды.

Менеш:

– Молдеке, ет жемейсің, кеуілің тоқ,
Соятып енді саған сау қозым жоқ,
Бір қабырға кеш туған бір қозым бар,
Сүйегі қатып, семиріп жетілген жоқ.

Әжинияз:

– Семиріп ержетіпті қозың сениң,
Көрмей ме төсдегениң көзің сениң?
Төсине ол қозының қол толтаңдай,
Соймайсаң қыймағаннан өзін сениң.

Менеш:

– Бул қозыны сой деме, мени десең,
Сен жерсен бул қозыны, қайтып келсең,
Алдыңда саулық етине бір тойып ал,
Ушынарсын қозы етін бірден жесең.

Әжинияз:

– Ақ Менеш, мал сеники, қалай айтсаң,
Келмеймен хеш айланып, будан қайтсам,
Үшінсам, үш күн жатып жазыларман,
Өзіңдей жасы қайтқанға ұшықлатсам.

Менеш:

– Күз болып мийзан түссе, қайтар кийік,
Мергендер кийік аўлар, шоқай кийіп,
Моллеке, сау қозымды тыпырлатып,
Соярмын қалай саған қозим қыйып?

Әжинияз:

– Гүз болып мийзан түссе, қайтар кийік,
Мергенлер кийік аўлар, шоқай кийіп,
Өзін сой да, моллекең патиясын ал,
Болмаса, жеп кетермен урлап сойып.

Менеш:

– Молдеке, көп мейірің кетті сениң,
Нәзерің бул қозыға сиңди сениң,
Қозым сойып, патияңды мен алайып,
Нәзерің қайт болмасын енді сениң.

Әжинияз:

– Кім өткен қызыл тилге Шерцияздан,
Сөзине ашық болдым ала жаздан,

Алтыннан айдары бар ул табарсан,
Қозын сойып, пәтия алсан Әжинияздан.

Меңеш:

– Соямын козым сени, ырзалық бер,
Молдекен көп жетенде бір саның жер,
Жанп қудай жолына, ети саған,
Қолың жайып, молдеке, пәтияң бер.

Әжинияз:

– Ақ Меңеш, толғатқаның егиз болсын,
Бириси ул, және бири қызың болсын,
Қойдай козылаң, қояндай егизлеп,
Төрт жылда тууған балаң сегіз болсын,
Он жылда отын басы ұла толсын,
Есигің шоры менен қула толсын,
Алғанын Бекеш пенен қоса ағарып,
Дәулетін жылдан-жылға көбейіп,
Өзидің өмір жасын ұзын болсын.

ӘЖИНИАЗ БЕНЕН ҚЫЗ МЕНЕШТИҢ СУҰ БОЙЫНДАҒЫ АЙТЫСЫ

Әжинияз:

– Тосыннан жау келсе де, тартынбаған,
Көлдегі үйрек, газдай таңқылдаған,
Қудаша, сәлем бердим көриуден-ақ,
Жүзлерің жазғы таңдай жаркылдаған.

Менеш:

– Саған мен сууда тұрып нәзер салдым,
Әжеке, сәлеміңді әлік алдым,
Кейинирек тұрыңыз кийингенше,
Келтениңди тапылда билмей қалдым.

Әжинияз:

– Биз намахрем, кет десең, әжеп болар,
Биздейден уялғанын әдеп болар,
Кеткен сон өкинбегіл кейинимнен,
Бақырыу кеткеннен соң уят болар.

Меңеш:

– Биротала кетсең де, бақырмайып,
Соныннан «келе гой» деп шақырмайып,
Қыз емеспен қағынып көрсе қызар,
Көрингенге көз салып не қылайып.

Әжинияз:

– Қарындас, куусам, қапып жеткөрмейсең,
Озайын десем, тусыңнан өткермейсең,
Айтыуыңнан қарасам сөз соғына,
Қарындас, оша мени жек көрмейсең.

Меңеш:

– Усы жерде айтпайман шебин, онын,
Жигит болсаң, анла сен истин соғып,
Суу ишиңде үстиме келип қалып,
Майданда сораймекен қыздың мунын?

Әжинияз:

– Тал түсте жолым түсіп келип турман,
Басыңда қайғы барын билип турмаң,

Сен маған айтпасаң да сырларыңды,
Көзқарасларыңнан-ақ көріп турман.

Меңеш:

– Басымдағы қайғыны билсен болжап,
Қайғыдан қутқарарсан өзің қоллап,
«Қайғыдан қутқараман» деп алып кетіп,
Мени сен сатып жүрме жолда пуллап.

Әжинияз:

– Қәпестен бузып ушқан қаршығаман,
Аралдан келдим, шыпын айтсам саған,
Қайғыдан қутқарайын, мақул көрсең,
Мехрибанлық етежақ болсаң маған.

Меңеш:

– Басымдағы бас жипти үзе алмассаң,
Жалғыз өзің қайықсыз жүзе алмассаң,
Мехрибанлық етер-ем, мақул дер-ем,
Тыныш жол менен турмыс дүзе алмассаң.

Әжинияз:

– Қарындас, сен де жалғыз, мен де жалғыз,
Халқымыз бар, жалғызбан деме хәртиз,
Белиңди бураңлатып алып барсам,
Ата-анам, халқым да айтар маған ағыс.

Меңеш:

– Қостарыңның сеннен кеулі қалған шығар,
Жолдасынның шеккени налыс шығар,
Ким барса да қызарып кетпейтуғын,
Айтыуыңнан, Аралын алыс шығар?

Әжинияз:

– Айтсам мен аңгимениң хақыйқатын,
Жолы узак болса да, жүрек жақын,
Қудаша, корқпай-ақ гой қалтырақлап,
Ауылыңда жүре бер, болсаң ақын.

Меңеш:

– Тартысып, ерегистик биз биргалай,
Кеуилим соқса, жүрек соғар солай,
«Хан да болсаң, келсапты әкел» деген,
Көйлегимди әперсең болар қалай?

Әжинияз:

– Билгиш қызы екенсең усы бойдың,
Руұхын көп түсирме ақыл-ойдың,
Көрмей гурмап, көзлерим қамасты ма?
Қудаша, көйлегинди қайда қойдың?

Меңеш:

– Көйлегимди жасырып, қыйпамаңыз,
Суу ипиінде сарғайтпа, сыйласаңыз,
Танымаған адамсыз, тилим тийер,
Қудаша деп көп ойнап не қыласыз?

Әжинияз:

– Тиймесем де тийеме тилиң сениң?
Шаңқай түсте шомылған минің сениң,
«Қыз алысқан қудаман» деп қазақ пенен,
Мазақлау емес, дурыссы сөзім мениң.

Меңеш:

– Бизге де өте жақсы тамыр болсаң,
Қашық емес ауылым, барып қонсаң,
Көйлегимди жасырып, қысындырып,
Жолығарсаң бир иске, сөзди қуўсаң.

Әжинияз:

– Атамыз Әнес-Мәлик еки арыс,
Қазақ пенен бизин ел қарым-қатыс,
Бәлеге жолыққандай не гүнам бар?
Жүйриклерден озарман, болса жарыс.

Меңеш:

– Туұмалар жыйналар «қуда келди» десем,
«Шырағым» деп күтип алар әке-шешем,
Жарыстан бәйги алған жүйрик болсаң,
Суұдан шығып айтысайық, болсаң шешен.

Әжинияз:

– Суұдан шықсаң, жылдам пық, жата бермей,
Көйлегинди кийип ал, адам келмей,
Суұдан шық, соннан кейин сөйлесермиз,
Кеширдим көп минигди елестирмей.

Айт маған урууыңды, елиңди, қыз,
Билмеймен, жолаушыман, жөніңди қыз,
Көйлегинди отырып кий, албырамай!
Артыңнан күн тиймесің көринди, қыз.

Меңеш:

– Той болса, бай баласы қамқа кийер,
Астыңда арғымақ ат, алтыппап ер,
Болмаса менде қастың, дуз татпастан,
Қарама, ашкөз нәрсе, көзің гийер!

Әжинияз:

– Көшпели халық уруулас қырғыз, қазақ,
Қойым көп, құмды жайлар Тилеуқабак,
Қудалпа, «көз гийер» деп гүманлансаң,
Тезирек моллекеннен дуға алып тақ.

Меңеш:

– Желмая берсем, минип келермекен?
Қудағай деп шақырсам, келермекен?
Нәзери өтпей, көп етип берсем қазир,
Моллекем, барсам, дуға берермекен?

Әжинияз:

– Қасыңда гурса әдил еки гүға,
Түнесең, молла саған берер дуға,
Сыясы дақ түспеген таза сыя,
Дуғасын тақсаң, болар дәртке дауа.

Меңеш:

– Жолаушы, қайдан жүрсең, сәлемиң жоқ,
Анаұ-мынау болса да, әлемиң жоқ,
Моллеке, дуға бермен деп мақтанасаң,
Қасыңда сыяң гүға, қәлемиң жоқ.

Әжинияз:

– Дуға жазсам, табылар сыяданым,
Сени көрип, жанып тур жығырданым,
Дуға емес, берермен дәртке дауа,
Жүрегиннен жай тауып, жаснар жаным.

Меңеш:

– Жүрегим дуға менен жазылмайды,
Тилегим, молла, сеннен табылмайды,
Дуғанды бир сапарга алып тақсам,
Жүрегим оннан сайын жалынлайды.

Әжинияз:

– Жүрегің жанса, суұйт жуға менен,
Дем салсын, молла оқып дуға менен,
Кеуили қақ молланың, деми қабыл,
Қорқсаң, барайын еки гүға менен.

Меңеш:

– Гүғанның бири епек, бири бала,
Сонлықтан исин болар сениң шала,

«Дем салып, дуға берип оқыйман» деп,
Албырақлап жүрерсең соңын ала.

Әжинияз:

Қайнаған суу ишерсең, ишпін кепсе,
Шигип орар салы емес, шигін сепсе,
Мүтәж болып сен жүрме моллекеңе,
Қайтып келмес, кеуіли бир қалып кетсе.

Меңеш:

– Қарныға ма, моллеке, қолыңдағы?
Өзиндей кәлпе екен, улыңдағы,
Ешегің де, озиң де дым сәк екен,
Жаплардан қалай өтгін жолыңдағы?

Әжинияз:

– Қазаның ақ шойын ба, қара шойын?
Түбинде қазаныңның жоқ па қыйың?
Мен бир жүрген қазансыз жолаушыман,
Ақ Меңеш, қазаның бер, салдыр буйым.

Меңеш:

– Қазаным тилегенің, бар жүйеси,
Қазан берсем қайыры бар, жоқ кийеси,
Кийеси бар болса да, берер едим,
Моллеке, қазанымның бар ийеси.

Әжинияз:

Қазаның тилегенім, бар жүйеси,
Қазан берсең, қайыры бар, жоқ кийеси,
«Берместің асы писпес» деген, Меңеш,
Атын айтшы, қазаныңның ким ийеси?

Меңеш:

Әкем аты Байтурсын, шешем Бөлетп,
Синлим аты Дәметп, әзім Меңеш,
Ийесін қазанымның мен айтайың,
Түнеуғи тойда көрген, аты Бекетп.

Ақ сунқар ма қусыңыз, аласар ма?
Жапсарыма қондырсам, жарасар ма?
Қусыңыз аң қутқармас қыран болса,
Бир жерінде қыраңлық белли бар ма?

Әжинияз:

– Аңға салсам, мен алып аяқ бауын,
Алады жылдам барып кашқан ауын,
Күн сайын қырық-елиуден кайтарады,
Саған айтсам, қудаша, сөздің сауын.

Меңеш:

– Қусыңыз көп ұқсайды жапалаққа,
Жапалақ шығалмайды, кирсе аңға,

Анлар көп туу сыртында бизін елдин,
Жиберип көр қусыңды бизін жаққа.

Әжинияз:

– Қусымның пәнжеси бар илетуғын,
Тасқа салсам, камырдай тилетуғын,
Алып мен барар едим ауылына,
Қалпе бар ма қадирин билетуғын?

Меңеш:

– Қусыңның түри ұқсар алатөтке,
Алатөт ан ала алмас, қонар шепке,
Алатөт төгер сенин абырайыңды,
Қусым бар деп көрсетпе оны көпке.

Әжинияз:

– Ғаррыйғып ұшқан ұақта қос қанатын,
Көз илдирмей, иледи корген затын,
Бүркит пе, жапалақ па, сонда билер,
Қусымның көрген адам қараматын.

Меңеш:

Бүркит деп жаман қусты мақтай берин,
Жапалақты сунқар деп сақлай берин,
Ешегіңнің үстинен түсирместен,
Бир түйир нәрсе бермей, қақдай берин.

Әжинияз:

– Туйғыным түнде тойған, тамағы тоқ,
Жанымда кәлпеси тур, қайғысы жоқ,
Қусымның қараматын көрсетейин,
Жүрегінде атықлық лауласа шоқ.

Меңеш:

– Бул қусын тоғай, тауда ушпаған қус,
Жазы-қысы қозимизге түспетен қус,
«Бул қусым тау бүркити» дей бересен,
Қәне, жибер, көрейик, бул қандай қус?

Әжинияз:

– Жибермеймен, бул қусты қолдан жырақ,
Жиберсем, жаздырмайды, өте пыйрақ,
Жиберсем, жаралайды, пайдасы жоқ,
Бүркитим пәнже салса, бүрер демде-ак.

Меңеш:

– Бүркитің бүргиш болса, бүре қойсын,
Қәнекей, халын сынап көре қойсын,
Мұлайым болып егер аңды алса,
Жолдас болса, жөнекей жүре қойсын.

Әжинияз:

– Бүркіттің бүрери бар, алары жоқ,
Жолдас болсаң, жан бермей қалары жоқ,
Бүркітім алған ауыл бере берер,
Жалынбасаң, аузына салары жоқ.

Меңеш:

– Жаным барда хешкімге жалынбайман,
Жаны жоқ сылқымдарға салынбайман,
Менің де дүканым бар дүзейтуғын,
Бүркіттіңнен пәнт жесем, налынбайман.

Әжинияз:

– Көрейін дүканыңды, қандай дүкан?
Көрмегенше көкиректе болар гүман,
Дүканының устасы дурыс болса,
Өнерін үйреніу керек оннан.

Меңеш:

– Кеуилин ауа берсе көрген қызға,
Қандай адам болса да, болар қызба,
Есіткен ерсилерге елереңлеу,
Айтыңызшы, уқсамай ма ақылсызға?

Әжинияз:

– Жақсы ма, көрігінди көргенім жоқ,
Сөз айтып қулағымды түргенім жоқ,
Қудаша, сөз айтасаң қалай-қалай?
Кисиден ақыл сорап жүргенім жоқ.

Меңеш:

– Кеширегөр, артық кетсе ақыл кәмил,
Тасқылап күш бермейди бул жүйрик тил,
Аңлаусызда сараң мен бир сөз айттым,
Басқасындым, басқасын сен өзің бил!

Әжинияз:

– Пәнт жерсең, сөйлей берсең жүйрик тил деп,
Бас жерсең, уялып сен өзің бил деп,
Дәрьядай кеуилиңди тасқыплатып,
Түсіндиң бе сен мени «қара зил» деп?

Меңеш:

– Жән-жакқа сөзлерім кегер тарап,
Қәне, бир сөйлейик туура карап,
Көрейик келбетинди көзім менсіп,
Жүрерсең, мүмкин, ауыр күште жарап.

Әжинияз:

– Мен озим мени көр деп мақтанбайман,
Жағаласқан жаманнан жасқанбайман,
Сен сыяқлы муңлы қыз сырын айтып,
Сөйлесе, мен оннан сыр сақламайман.

Меңеш:

– Қуғанбассаң, мен жылап қалған менен,
Жеттім деп, жырылып өтер жалған менен,
Толысып қиятырман күшке толып,
Мени қазір жығалмайсаң шалған менен.

Әжинияз:

– Мақсетім шалыу емес, жығыу емес,
Сууға жиберип, мен аман плығу емес,
Жигитлер-қызлар жетсе мақсетине,
Кім оған бере алады кері кенес?

Меңеш:

– Қуда бала, кеңесің жақсы кеңес,
Бирақ та дүньяқорлар жақсы демес,
Көтерген қусың жаман болған менен,
Айтқан сөзің есимнен шығар емес.

Әжинияз:

– Қусым да келеберди тағы айланып,
Ол да түр ушайын деп онайланып,
Қусымның қай жеринен миң табасаң?
Көтерген жигит те түр шырайланып,
Айтқан сөзім есиңнен шықпағаны,
Жүргенің-ғо бий әкендей қыймайман деп,
Гезектегі айтысқа сыңайлапын.

ӘЖИНИАЗ БЕНЕН ҚАЗАҚ ҚЫЗЫ ЫРЫСТЫНЫҢ АЙТЫСЫ

Әжинияз:

– Атыңды мен билмеймен, қарағым қыз,
Қағды үш ай тоқсан болғанда муз,
Ағаңның бир жұмысы келди түсіп,
Қарындасым, кешиктирмей тауып берсеңіз.

Ырысты:

– Сорасаң мениң атым Ырысты қыз,
Қағды үш ай тоқсан болғанда муз,

Ағеке, жұмысыңыз келсе түсіп,
Қаңдай екен, жұмысыңызды айтып көрсеңіз?

Әжинияз:

– Үйіңе қонақ келсе, қондыра бер,
Көп сыйлап, барлығына қой соя бер,
Усы жерде бир қослас он кисимиз,
Оның да бәрін жыйып, қондыра бер.

Ырысты:

– Хәриплес, бизиң менен кас болдың ба?
Билмейтин сөз мәнисин жас болдың ба?
Қар жауып, үй тигилмей жатқанында,
Қаңғырған кирейкешим, мас болдың ба?

Әжинияз:

– Көпеди мерген ауылы ылдый жаққа,
Қудайым не береді бизиң баққа?
Мени сен кирейкеш деп бунша күлип,
Сепиң аған кирейкешлик еткен жоқ па?

Ырысты:

– Ата алмас мерген аңды қууалайды,
Қылған соң қудай жарлы, құралмайды,
Мениң ағам кирейкешлик етседағы,
Қаңғырып тап сендей қонақ асы сорамайды.

Әжинияз:

– Заманнан заман азған замандағы,
Отырған қарсы алдыңда ағандағы,
Егер қонақ асы сорап, ише алмаса,
Есабын табалмайтуғын жамандағы.

ӘЖИНИАЗ БЕНЕН ҚЫЗДЫҢ АЙТЫСЫ

Әжинияз:

– Айтаман, айт дегенде, мен алұаны,
Жигиттиң топқа түсер еп палұаны,
Көрген соң тақат етип туралмадым,
Тосиңде еки бирдей қос алманы.

Қыз:

– Хау, жигит, бар ма жинин, сау ма дениң?
Солмеди бойымдаты тапқан минин?

Кисиге рухсатсыз қол саласаң,
Сорасан жол хақы деп, жоқ па тилиң?

Әжинияз:

– Шырайың жылтырайды, күдимлейди,
Өзиме де жоқ кой сирә миним дейди,
Қойшыңа рухсатсыз суксақтағы,
Қолыма қатты-қутғы илинбейди.

ӘЖИНИАЗ БЕНЕН ҚЫЗ МЕНЕШТИҢ ЖУМБАҚ АЙТЫСЫ

Менеш:

– Сатқанда нар түйениң пулы болар,
Ахун болсаң, сеннен бир сөз сораың,
Мына ушып жүрген торғай,
Неше атаның улы болар?

Әжинияз:

– Қудая күдирет, Алла қулы болар,
Сатқанда нар түйениң пулы болар,
Сен билмесең, бийақыл, мен айтайын,
Ушып жүрген торғай тоғыз атаның улы болар.

Менеш:

– Әуел байшы,
Байларға жалшы болсаң, қолын жайшы,
Торғайды тоғыз атаның улы дейсең,
Атларың айтып берпши, қайсы-қайсы?

Әжинияз:

– Сары шымшық, қара тамақ, қара торғай,
Поппа торғай, молла торғай, пешше торғай,
Ала торғай, нақты көлдің ишинде,
Бир шымшық бар суғанақтай.

ҚАРАҚАЛПАҚ ҚЫЗЫ ДӘМЕ МЕНЕН ҚАЗАҚ ШАЙЫРЫ МӘНСҮРДИҢ АЙТЫСЫ

Мәнсүр:

– Тыңлаңыз, сөз сөйлейди ақын Мәнсүр,
Атағы бул үлкеге болған мәншүр,
Азырақ бир мысал сөз аңлатайын,
Сәләптан, аңғарғанға, шашылған дүр.

Болады хаслым – арғын, шубыртпалы,
Мақан жайым Шийели, Сыр журттағы,
Жигирма бес жасымда барған едим,
Бай елге қум ишинде құдықтағы.

Жайылды Қызылқумға ақыңдығым,
Китаптан қаншама сөз накыл қылдым,

Ол елдің қанша жыйын, мажилисінде,
Жақсылардың алдында айтып жүрдим.

Қанша күн өтти сөйгип жүргенде мен,
Көп тердим несыйбемди ел ишинен.
Жетпейди бенде сирә, буйырмаса,
Жууырып, көргенге қол солған менен.

Буйырған напақамды жүрдим терип,
Шәлдин елин аралап, жортып-желип,
Қадирли қарақалпақ жыйынына,
Шақырды мени әдейи биреу келип.

Бармақшы болды соған тамам халық,
Шақырық еситкен соң хабарланып,
Журт айтты: «Бұл жыйында ақын қыз бар,
Сол қыз бен айтыс», – деди маған барып.

Той жаққа барлығымыз жүрдик енди,
Жолы да қарыулы атқа күниик еди,
Абайлап халайықтың әңгимесин,
Айтыстырмай қоймасын билдим енди.

Мереке болған екен уллы жыйын,
Қондырған жүзден аса тигип үйін,
Түсирди рет пенен әуел бастан,
Ауылдың ақсақалы болыс-бийин.

Жипектей шыйратылған бар минези,
Дәме қызды мақтайды жигит сөзи:
«Хоп хәуаз, әри ақын, сулыұ қыз» – деп,
Атына жаңғырмақта жердің жүзи.

Қызды көрген жигиттің бәри талып,
Бизден де жийи-жийи хабар алып,
Болысқа «ақыныңды айтыстыр», – деп,
Жаушылар келе берди көп хәл салып.

«Сабыр қыл, – деди болыс, ашыұланып,
Алыстан келип еди шаршап-қарып,
Азырақ демин алып тыныққан сон,
Көрермен ақын қызды өзим барып...».

Сол уақта Дәме қыздан биреу келди,
«Қайда екен ақыны, келсин», – деди,
Айтысқа қазақты алып барайық деп,
Даладан молда менен писир келди.

Жөнедик сонда қызға барайық деп,
Шамасы қандай екен, қарайық деп,
Ойластық киятырып өзи-өзимиз,
Өлеңди әуел баслап қалайық деп.

Сонда қыз бизди көрип, шықты тысқа,
Уқсаған бұлаңлаған тоты құсқа,
Болмаса Қап тауында жүрген пери,
Адамға пите бермес бундай нұсқа.

Қып-қызыл еки беги айдай болып,
Тартылған қара қасы жайдай болып,
Қызлардан оқшауырақ шығып турды,
Жалтаңдап, қысыр емген тайдай болып.

Сыймайды билезикке аппак билек,
Көйлеги нешше түрли қат-қат жипек,
Көрген соң қыз саулатын усылайша,
Қалғандай тоқтап ғана мына жүрек.

Шапына гилең алтын тағынғаны,
Халқалы меруерт сырға жағындағы,
Онбестен он алтына жаңа келген,
Гүл дәуран өмиринің шағындағы.

Аппак тис, қыйқаш қасы, қызыл жүзи,
Топпақтай бұрымлары, өткір көзи,
Адамда буннан артық сулыұ туұмас,
Болмаса жәннеттеги хұрдің қызы.

Қолда алтын билезик, гәуҳар жүзик,
Мысалы қумырысқадай, бели үзик,
Қыз маған қарап турды, ойланды да,
Мүкам менен нешше түрли көз сүзиі.

Мен сонда қыяландым тура қалып,
Жәмәәт жән-жағымда тур қамалып,
Шеттеги қарақалпақ жигитинен,
Қыз жайын билдим анық сорап алып.

«Япырмай, – деди жигит, – ырасың ба,
Дәме менен айғысқа турасың ба?
Айтайын қыздың жайын, тилимди алсаң,
Қуұ маңлай, желикпей-ақ тынасың ба?»

Ол қыздың өз әкеси – Тобағабыл,
Алысқа байлық пенен қаққан дабыл,
Дәулети мол, Сарыбелди жайлап отыр,
Билмедим, мәкан еткен қаншама жыл.

Еситтик қыз екенін нағыз илгир,
Талай жигит жеңілген, ойлап билгил,
Солардың бири болып сен кетерсең,
Болсаң да тулпар гуяқ, тилиң бұлбұл.

Бар сулыұлық сол қыздың бир басында,
Қыпша бел, хешбир мин жоқ тулғасында,
Бир ауылдың малының қуны жетпес,
Тағынған сәүкелеси, сырғасына,

Бир минезин айтайын – тәкаббырлау,
Ойлап жүр келеди деп, ким қасыма?
Өлеңди сеннен бұрын айта салып
Тағады неше түрли мин басыңа»,
Жигиттің бұл сөзине зәррем ушып,
Қайтып келдим әуелги қыр басына.

Мен барсам, қыз үйине кирген екен,
Үй иргесин айнала түрген екен,
Ақындардың қызығып көремиз деп,
Көпшилик үй қасында жүрген екен.

«Ол келмес, өзим ізлеп барайын» – деп,
Жыйынға қыздың өзи келген екен,

Өлеңди шарықлатып қоя берди,
«Ақын усы» дегенди билген екен...

Дәме:

– Аман-есен жүрмисең, ақын аға?
Айып етпе алдыма шақырғанға,
Ақындық өнерине исенбесең,
Қасымнан алыста тур, жақынлама.

Ябыдай келте бақай, мойнын қысқа,
Ғарғысан, жығыларсаң ақыр жарға,
Кешиу бермес тенизге келип қалдың,
Алды-артыңды шамала, гапыл қалма.

Екинши, жууап айтып билдир тағы,
Өзиннің атын бар ма, затын бар ма?
Бұл сөзіме ойланбай жууап қайтар,
Болмаса, ақынман деп тақыллама!

Мәнсүр:

– Биз жүрмиз аман-есен, сен де харма!
Сен теңиз болсаң, мениң көзім жарда,
Жарды айттың, жарқабақты билмей тұрып,
Дәме қыз, буннан басқа сөзің бар ма?

Қарағым, айып емес «кел» дегенің,
«Өзи келсин» деген соң, мен де келдим.
Келсем де достым санап, душпан көріп,
«Қасымнан алыста тур, келме!» дедім.

Атымды затым менен билдирейин,
Келиспес буған жууап бермегеним,
Болады хаслым арғын, шубыртпалы,
Несип-ғайып, Сарыбелге быйыл келдим.

Өз атым-шайыр Мәнсүр хәм және де,
Жақсыларға сайрайды тилим мениң,
Ақыншың, ат-түйе сорадым ба?
Сен өзін шақыртқан соң, келген едим.

Дәме:

– Шақырттым, еситкен соң хабарыңды,
Етпейин дедің айып, аға, буны,
Кеуліңе мейли келсе, келмесе де,
Усласам, табжылтпаспан табаныңды.

Жарды көріп жалтақлау – ябылығың,
Тоқтатып аз да болса шабысыңды,
Аңлысып жардан ушқан жапалақтай,
Жоқары көтермейсең қабағыңды.
Шауқымшы, қопал жигит көринесең,
Жақтырмадым қырынлап қарауыңды,
Мейли жақын келсең де, келмесең де,
Меннен сен аламайсаң талабыңды.

Үш олип, үш қайтара тирилсең де,
Парг болып, қуұсырсаң да танауыңды?

Елиннен жалғыз жүріп шөлге келдің,
Хак кеуил, баурайы кең елге келдің,
Желигіп кеулің жаман тасқан екен,
Алдыңнан табылған соң көрмегениң,
«Айтыста бетиме жан келмейди» деп,
Бола ма қуры көкке өрлегенің?
Болыс-бийлер болмаса аты шыққан,
Дедің бе ылғый надан өнгелерін.
Ат, түйелер алмасаң, менсіндің бе,
Шаруаның шапан, шекпен, жегделерін?
Сен сыяқлы талайлар бизге келип,
Аралап алар елдің теңгелерін,
Шақырттым айтайын деп усы сөзди,
Белгили жұмысым жоқ сенде мениң.

Мәнсүр:

– Дәме қыз, бәрекелла билгениңе,
Кайылман тауып айтқан минлериңе,
Жаныңа жақыныңды жармастырып,
Хәркимди жүргиздін бе илгериге?

Жапалақ болсам, саған бармаспедим,
Бағана көріп үйге киргениңде?
Қалыпсан суңқарыңды танымастаң,
Жолдас боп жапалаққа жүргениңде.

Бир болса, жигитлигим болған шығар,
Орын жоқ буған сениң күлмегиңе.
Жеңилесен дегендей сөз айтасаң,
Көрермен шын исенсен тиллериңе.

Елимнен жалғыз жүріп быйыл келдим,
Болысты, жети урууды бүгін көрдим,
Жасымнан халық жақсысын қадир тутып,
Жақсыға сол себептен үйір болдым.

Берейин сөзлериңе тегис жууап,
Шетилсин кеуліндегі түйинлериң,
Адырайып, сөздің парқын аңламайсаң,
Сыилағанды билместей сыйырмедін?

Дәме:

– Әй аға, тилиң артық, шешеп екен,
Кеуилиң жүйрик сөзге көсем екен,
Сыр беріп жүрегөрме халайыққа,
Демесін: «Ел қыдырған есер екен!»

Мен сениң билмедім бе минлеринди?
Абайлап, тартып сөйле тиллериңди,
Шығады оғтай лаулап сыртқа сөзің,
Көрсетип қояйын ба бир көримди?

Өсекке епли екен тилиң, жағың,
Койнымнан услап едің түнде кимди?

Өзиңе жақсылықты жөн көрмедің,
Ямаса өнеріңе исенген бе едің?
Қанша мақтап басыңды көтерсең де,
Сөзинің бәлеси көп жерден келдің.
Ат жейтуғын арпаны тамақ етип,
Сырдағы тақыр гедей елдеп келдің,
Тикенектей тийеди ашшы тилиң,
Есиңнен кетпей жүр ме шеңгеллерің?

Елимнің дәулетіне көтеріліп,
Байғус-ау, ылайық па желиккениң?
Ақылың анық кәміл жигит болсаң,
Адамды қайұан менен генермедің?

Мәнсүр:

– Дәме қыз, билдің шешен екенімди,
Бойымнан таппай тақтың неше миңди,
Сегіз ай болды шөлге мен келгели,
Журт билсе, неге айтпайды есерімди?

Бар екен сөзге жетік ақындығың,
Гәпимди жалған деме, бул пақ шыным,
Елди-елден, жерди-жерден кемситесең,
Балалық минезің бар, ақмақлығың.

Айтабер, өз минімди шамалайман,
Сонда да жууабыңды тамамлайман,
Дурыс сөзге беремен дурыс жууап,
Бұрыс сөз айтсаң, тоқтап қалмайман,

Түбинде қыз емессең сен билимлі,
Оманның ұзын аққан дәрьясы,
Әудийелер жайлаған жер бұрынғы,
Қарасаң, он саусағың тегіс емес,
Қайда жоқ азлы-көпті елдің миңи?
Келгенше он алтыға түк көрметен,
Билимсіз, кимге айтасаң корлиғиңди?

Көтерип өзінди-өзің мақтаған соң,
Сырыңды ағаң сениң енді билди,
Елим менен жеріме тилиң тийди,
Усы да көрсетпей ме кемлігіңди?
Билерсең енді менің теңлігімди.

Дәме:

– Әй, аға, басыңнан мин таппадым ба,
«Меннен мин табалмас» деп мақтандың ба?
Болдым деп шөлге келген жалғыз қара,
Жан шақ келмес дедің бе капталыңа?

Бийшара-ау, елиң төре, я хожа ма?
«Тилиң тийди» дегенің – сасқапың ба?

Бар дейди мың мийнетте бір рәхәт,
Жеріңди мақтай берме журтқа бұнда.

Сениң жерің Мәдина, Меккемеди?
Мүбәрек пайғамбардың меканы еди,
Байтулла бір Аллаһың үйи депти,
Қатар тұр Мекке менен екеулері.

Сырыңның гөрдей түнек төлелери,
Жалаң аяқ, жарқырап төбелери,
Жаздың күни көйлексіз шекпен кийип,
Гедейіннің қуураған шекелери.

Жерлерің айқып-уйқыш ағыз, шелли,
Табылмас жолларыңның төте жери,
Сөзімнің өтиригі болса егер,
Айтып бер, тап мынау деп қәте жери.

Айтпасаң сен жамаң деп қуры құмды,
Айғарсаң минлетенде қудығымды,
Гедейдің ала жазлай шыйқылдатқан,
Мақтаймысаң қаусаған шығырыңды?

Қырғауылға дузаққа қылын жулып,
Қурықсыз қор қыласаң туғырыңды,
Елде бір-бирине исеним жоқ,
Көбейтип қатынларша сыбырыңды.

Гей гедейің жүреді қыялланып,
Желбегей жеңі болмас қол суғарға,
Көгіне тарысының кийім алып,
Таңқашын саудагерге тығар бәрха,
Ал, Мәнсүр, сол гедейдің бири – өзің,
Айтпасаң қылығыңды, болмас тәнха.

Мәнсүр:

– Дәме қыз, айтылмаған сырың бар ма?
Таслап айт өтирикті, шының бар ма?
Айтқаныңның барлығын дурыс дейік,
Тағы да бизге тағар миңиң бар ма?

Қарақалпақ қатты екен, қайыры жоқ,
Сақый деп отириктен сулыұланба!
Биз қазақтың баласы Сыр бойында,
Жазлап, қыслап жайлаймыз қыр-ойында
Сырдағы тамашаның бири де жоқ,
Мақтанасаң қырдағы қуры қойыңа.

Мийнетсіз рәхәт жоқ, қайда барсаң,
Тиришилик ийгі ис, пайдалансаң,
Көмірге көк теңгени алармедің,
Гүзінде қыймылдамай жайға қалсаң?
Түн жатып, түсің қашып, Самарқанға,
Күнің бар ма, түйени айдамасаң?

Дәме қыз, бұл созинниң тын ба бари?
 Журт отыр екеуимизди тыңлағалы,
 Шетинен малға толы журт бола ма?
 Айтаберсең, аз емес қумда жарлы.
 Хаалқыма тил тийгизип, тентекписең?
 Бар бизде тоқсан тоғыз машайығы,
 Султанның Карагауда Сырдан ары,
 Ол таудан шыққан байлық қайнап тасып,
 Дарьяға барып қуяр жылғалары,
 Сағасы ол дарьяның Хантәңірден,
 Аяғы алысларды сууғарады.

Усының бари де бар еллеримде,
 Сөзиме я болмаса исенбедің бе?
 Булақтай қайнап ағар дарьяларым,
 Қумынды Сыр бойына тен дедің бе?

Күни ыссы, көлеңкесиз, көклемі аз,
 Сый болмас Кербаланың төллерінде,
 Ат минип, асын ишип жүргеннен соң,
 Айпадым айыбыңызды сизлердин де.

Беллестің маймылдай-ақ айыу менен,
 Көрерсең жемтиғиди пецтелімде.
 Айтылмаған тасқын сөз тағы да көп,
 Айтып қал, көзин жетсе жепбетине,
 Кемситтің келместен-ақ «гедейсең!» деп,
 Байман деп мақғандым ба сен көримге?

Дәме:

– Ал, аға, мен сөйлейин шыны менен,
 Сорасаң, мәлим болар сырым елден,
 Бойыңдағы көріпген миниңди айтпай,
 Тоқталып тартылады тилим неден?
 Айыбынды айтпастан отыр едим,
 Мийман деп қадир тутып күни менен,

Қарақалпақ «сараң» деп бір сөз айттың,
 Ұарламай, өшире ғой үниңди сен.
 Қарақалпақ хәм қазақ бастап егиз,
 Қапанның-ақ аралас өскен елмиз.

Жери саз, сууы тынық болған менен,
 Қоныссыз қор болады шалқар теңиз,
 Түрли жемис егиліп мийуаланса,
 Теңизден де артықмаш қазған кериз,
 Тамаша қумда болмай, кимде болсын?
 Асы көп, акшасы мол, аты семиз.

Комир сатып, аламыз көк теңгени,
 Касибі елимиздің көптен берги,
 Кийизин қаптай жазып нарға артып,
 Самарқанд, Бухар барын төгер жери.

Хәр нардың қырық теңгеден жүгин сатып,
 Жиззақтан ун алады шеттен берги,
 Усының бари де шып, жалтаны жоқ,
 Қосыққа бийкар тапти алғаным жоқ,
 «Тилинди байлайман» деп талпынсаң да,
 Сеннен қорқып, тоқталып қалғаным жоқ.
 Үндемесем, кетесен едирейип,
 Жеңил минез жигитсең, салмағың жоқ.

Сасқалақлап сөзиннен бүкленерсең,
 Шоңтықлықтап сөлиме тикленерсең,
 Билемен Сырда әулийе көп екенін,
 Не пайда, қадир тутып күтпеген соң?

Сырыңның сылдыр бақай адамлары,
 Ұдесінде турмайды табанлары,
 Азаннан кепке дейип сумлық ойлап,
 Жок сира ақыреттен хабарлары,
 Көп әулийе болған соң аяқ асты,
 Жол таппай, алапаға шабар бари,
 Жарамлы жақсыларын жасық бийлеп,
 Болыс етип қойылар паданлары,
 Парқы жоқ айтқан менен, өз қауимің,
 Өзинше пап-пәкизе, минсиз бари.

Биздеги болыс-бийте, байға келдің,
 Бир емес, бәринен де пайда көрдің,
 Селтеңдеп семизликти көтере алмай,
 «Ишемен шекер салып шайға» дедің,
 Атта – арғымақ, түйеде нар болмаса,
 Кеулим жоқ тайлақ пенен тайға дедің,
 Қайырлы елин менен жериң болса,
 Жалғыз өзин тептиретп, қайдан келдің?

Сырынның көли сасық, шөби жасық,
 Жарлылар жалаң аяқ, түси қашып,
 Таң атса ешегине жүгин артып,
 Далаға шубырады асып-сасып,
 Күн батыудан көк шөптен ширкей шығып,
 Зарланып ызылдайды зәхәр шапшып,
 Кийиз үй жыртығына шөпти тығып,
 Хешбир жан шығалмайды есик ашып,
 Ортаға түтип-ликти салып қыйдан,
 Жатады жер бауырлап, бетин бағып.

Шабады жазлай қашы, түзде қарық,
 Шақырып, бирин-бири излеп барып,
 Қасласса, бир-бирине жала жабар,
 Хақлықта, хадаллықта болмас парық,
 Бул нарсе, мақтансаң да, елицде бар,
 Аман болсаң, көрерсең түзде барып.
 Оң түе, бұндай жұмыс кирмес түске,
 Журтыңды теңгересең пегыш бизге?

Исинип тақылдаған таңлайың ба?
 Болмаса, дауға қылған далбайың ба?
 Ери арық, Сырдың семиз қатынлары,
 Соры көп еркегинің маңлайында,
 Сууда жүзген балыққа қармақ салып,
 Үңилип отырады жар бойында.
 Күнде жаулық-көйлегін жууып алып,
 Хаялы жууытпайды шаң бойына,
 Елиңнің ерси исин умытыпсаң,
 Ал, аға, есте сақла, ал ойыңа.

Сыр қатыны көйлегін бүрмелеген,
 Қынама қара бешпеніт түймелеген,
 Базардан бәсекиге тауар алар,
 Бәрибір бай болмайсыз, кийген менен.
 Журтыңның әуел бастан әдеті сол,
 Сен өзің қанша мақтап сүйген менен.

Гедейлерге қараспаз байларыңыз,
 Айтпайды, мынау ғой деп, пайларыңыз,
 Елиңди қанша мақтап көтерсең де,
 Биің журтқа белгили жағдайыңыз.
 Жыл бойы бир дүнья деп күн-түниңіз,
 Өтеди гөр-гүмиранлықта айларыңыз.

Қай жақта айтылмаған хасыл сөзің,
 Бар болса, айтатугын келди гезің,
 Қаңғырып бунда неғып келип қалдың,
 Елиңе айыу жигит болсаң өзін?
 Еситтім гедей жигит деп сыртыңнан,
 Айтайын жасырмастан, тур ғой көзің.

Жел сөзге жылмаңлаған еңли екенсең,
 Шайырша шарықлаудан шетте екенсең,
 Сөзіме менің айтқан қасарысып,
 Көп болса «елиң жаман» деп кетерсең.
 Сыртыңда көп жаслар тур адырайған,
 Тилиң тийсе, қамшыны жеп кетерсең.
 Бийшара, қаңғып жүрип сорың қайнап,
 Қәйтейін, айта берсем, өкпе етерсең.

Мәнсүр:
 – Дәме қыз, шыныңнан көп өтиригің,
 Уятсызсаң, ашылған бетің бұрын,
 Бетіме айыбымды баса ма деп,
 Өзгереді сезикленип сениң түрің,
 Сениң менен ерегисип айтаман деп,
 Жети рууға усындағы тийди тилим.

Айырдың тауды қумнан, Сырды Қырдан,
 Қутырған екенсең ғой, қудай урған!
 Ал енди минин болса, мен айтайын,
 Табарсаң қандай пайда, құрғыр буннан?
 Ағылтып айтпайыншы, саспа, Дәме,
 Торғайдай тұрымтай хәм қырғый кууған.

Хаслы бенде болған соң, елде мин бар,
 Мин айтпа, күшли болсаң сөзге дилауар,
 Алланың қылған исин айыпсыз деп,
 Дәлилли хәр нұсқадан көргенім бар.

Сууы – сүт, топырағыңды алтын дей бер,
 Болмайды Сырдан хешким бұған қумар,
 Айтайын атын атап, бирим-бирим,
 Қарашы, шөлің менен тең бе булар?

Жаз күнлери жайлаған қуралайы,
 Булт жетпес асқар тауды елдерім бар,
 Үйрек ушып, газ Қонып ғаңқылдаған,
 Шалқыған шағалалы көлдерім бар,
 Жез писенли берденке ататуғын,
 Хийлели, артық тууған мергеним бар,
 Мипекей, сизиң жерден артықлығы,
 Елимнің усындай көп ермеги бар.

Жаз жайлау – Сарысуудай саласы бар,
 Сырты кең сексеуиллик қара шубар,
 Жери боз, саз топырақлы, ажырықлы,
 Айдын тақыр ат шабар даласы бар,
 Султанға зияратлап жылында бир,
 Қыслатып қойын айдап тағы шығар,
 Нәзирге теңге берген есап емес,
 Апарған ат хәм түйе қарасы бар.

Аздырмас, жасларыңа ақыл айтып,
 Халқымның қарт-қария данасы бар,
 Шөліңде бул нәрсенің нышаны жоқ,
 Халқыңның хәкқа қандай шарасы бар.

Қайырға қатар питкен талларым бар,
 Тал арасын жайлаған малларым бар,
 Тас гербиштен жасатып әйнек құрған,
 Қысында отырарлық тамларым бар.

Гедей деп Сырға тақтың калың қайғы,
 Оның менен кетің сирә алынбайды,
 Қой айдап, түйе жыйнап бақпаса да,
 Азығы телстипен арылмайды,
 Сизлердей хопаметти берип малға,
 Жарлысы байға барып жалынбайды.

Көклемде турли дақыл себиледи,
 Қос айдап, кетпенленип егиледи,
 Гүз болса, соның бәрін жыйнап алып,
 Тапқан дәни қайғысыз желинеди,
 Халқымның әуелден-ақ дәстүри сол,
 Жаманлап не десең де, кемимейди.

Дәме Қыз, сөзин бар ма айтылмаған?
 Бар болса, тағы билдир айтып маған.

Дәлийли жок гәшлерди көп айтасаң,
Бәлеге жолығады жай турмаған,
Салмағы жок, сабырсыз түриң мынау,
Торели кеңес шықсын қай тулғаңнан?!

Өтирик сөз айтыўға еринбейсең,
Әри бай, әри сақый елим, дейсең.
Әуеле шатак сөзди өзиң баслап,
Сен мени қалайынша жеңил дейсең?
Қол салып қай жеримди корип един?
Салмақсыз, түби жуқа териң дейсең.

Жақсы сөзге келмейди хеш бир ебиң,
Алды-артып ойламадың хештемениң,
Сен шокалақ болсаң да, асқар таўман,
Жырылғандай қәўпим жок сеннен мениң,
Дәмежан, мен буйра пар, жазыңды тап,
Бир сөзиңде айтылды жүк берериң.

«Гедей» деп көп кемситтиң бизиң елди,
Кемситиў қыялыңа қалаи келди?
«Адасқанның алды жөн» дегендей-ақ
Өз миниңди билмейсең өзиңдеги,
Дәлиил менен көрсетип көзиңизге,
Бир азырақ айтайын сизиң елди.

Берекети бар дейсең Қызылқумның,
Тауыспай өтирикти, узын қылдың,
Мунда жок шалқар тениз, қайнар булақ,
Турады қай жеринде Қызыр буның?

Сизиң елде жақсының бәрин көрдим,
Дәм айдап быйыл келип өриследим,
Кудай айдап-келген соң, шараң бар ма?
Бәриниң бармағынан жемис жедим.

Мәмилеге көнбейсең, кеўлиң соқыр,
Айтқан сайын көбейди кейислериң,
Жаман кеңес шыға ма жақсы адамнан?
Қасыма сирә жақын келипшедин?
Кудай өзи берген соң, шараң бар ма?
Шай емес, шекер, шийрип тек ишкеним.

Мен шөлден адам көрдим хәм билимди,
Бәри де билип атыр қәдиримди,
Ақындық ат көтертип ақырында,
Жайып жүр Қызылқумға дүбиримди,
Жолың үлкен болсын деп өзгелерден,
Мықлап берди ат, түйе нәзиримди.

Өнеримнен көрдим меп пайда қумнан,
Қайыр көрдим өнерди жыйғанымнан,
Ат миндим, қус жетелеп – бәри ырас,
Қоңырат, арғын, қыпшақ, найманымнан,

Ат-тонын алыпшедим, билип айтшы,
Қарақалпақтың қай беги, қай байыңнан?

Сөзимниң енди келди салмақлары,
Айғайын тымсал менен, аңла тағы,
Пышық та бойы жетпей айтқан екен,
«Сасық» деп жыйған гөшти шаңырақғағы.
Сен Сырдың шөбиң, сууын кемситкендей,
Бар ма елиңниң бау-бақша, шарбақлары?

Сууырып ысырапыл соққандай-ақ,
Дауыл турса, бурқырап шаң қаплады,
Көп қойдың шаңдақтағы қумалағы,
Жел менен қудығына жумалады,
Пықса да хәр қаунадан қырық қумалақ,
Илажсыз соннан барып суу алады,
Ыссыға пыдай алмай, соны ишип,
Сорлылар муздай суу деп қууанады.

Болғаңда Сырда – дәрья, булақ – таўда,
Ат пенен сиз саласыз қумға қаўға,
Өлшеўли суу аласаң арқан салып,
Тырбанып кара жерге салып саўда,
Қызылда жүрген елдиң көзи ашылмай,
Өмири өтип кегер жәнжел-даўда.

Жапанда жүрген елсең отар малдай,
Я Бухар, я Түркстан, Қоқан бармай,
Мырзаңның таңлап алған ақбилети,
Шүйке бас, мойны кир-кир тоқаллардай,
Табанының жарығы тоқсан тилик,
Зырлайды жалаңаяқ от арбадай.

Шалағай келер ылғый бойдақларың,
Үстине кийип алар бар тапқаның,
Шабады шала өлтирип тойда атларың,
Көринсе сен сыяқлы жарық табан,
Турады қоқырайып қой баққаның.

Бул сөзди айтып турман сыпайыш деп,
Тулланып отырмысаң, жылайын деп,
Бизиң елдиң қызлары кийер мақпал,
Қынамалы ақ көйлек, алтын илек,
Сан әдўан тазалықтың парқын билер.

Не қылса да, пәкизе Сыр адамы.
Көйлегин қатындарың жамап кийип,
Жыртығыпан жылтырар шығанағы,
Барабар алыстағы Сибирь менен,
Қысында жети жылға ылығады.

Сырды минеп, ашпа сен сөз жарасын,
Гедей деп ажыраттың жұрт арасын,
Жел сөзди олай-булай желлип өтип,
Қапладың пердең менен бир парасын.

Елимде жақсыман ба, жамапман ба?
 Сен жамап деген менен, шам алдым ба?
 Болсам да Сырда қарсақ, шөлге келип,
 Арыстан, айыу болдым саған мұнда,
 Асқар ойлы, сөзи жүйрик дүлдилігімен,
 Сен көрмеген өнерім көп алдымда.

Айтасан жигиттерди сыртымдағы,
 Умтылса, арашалап тұрма тағы,
 Бир сөз бар: «Еретиссе ер өледи»,
 Тилимнің кыйып қорқып тек турмағы,
 Гирип неден сасын бүгежеңдеп,
 Қылы тил бастан бұрын қырқылмайды.

Дәме-қыз, айтар сөзді тауыстып ба?
 Жаманлап, қайта салма ауыз Сырға,
 Сағырдың мойнындағы аманатын,
 Ипинде беккем сақла, ауыстырма.
 Жас бала, жесир қатын, қайин журтты,
 Биреу менен жәнжелге жолықтырма,
 Өз басыңның саулығын ойлана бер,
 Мени Құдай қолласын, кәуип қылма.

Аңласаң, усы сөздин бәри хасыл,
 Халық сыйлады өнерли болғанымнан,
 Ойлансам, ел суусындар толғауымнан,
 Өз шамамды аңғарып жүргеннен сөз,
 Орын алдым ерлердин оң жағынан.
 Бул көптің топқа салған жүйритімен,
 Қалма, Дәме, ойлаған жолларыңнан.

Дәме:
 – Ал, аға, жалған сөзді айттың анық,
 Уятсыз деп бетіме қылдың салық,
 Айыбымды кешир деп жалынбайман,
 Болсан керек даңқыма сырттан қанық,
 Сен өйтіп қанша жалған айтқан менен,
 Кеклемейди кең пейил бизің халық.

Қориптен жасырынбас, көмген менен,
 Байгус-ау, жайың бар ма мен көрмеген?
 Бизің елді қаралап сөз айтқандай,
 Залелін бар ма сепің шөлден көрген?

Парқы бар ойлы-бәлент хәр нәрсенің,
 Бола ма тек тилге зор берген менен,
 Жар салып жарлыман деп құмға келип,
 Байларға екі көзің мөлгенлеген.

Әлбетте, қырғый болсан, қорғаларсан,
 Жериннен айырылмас ең іңгеллеген,
 Сықылсыз наментайсаң, мақтансаң да,
 Түсинбей, хәр нәрсеге ербеңлеген.

Жайсыз деп жамапладың жұда құмды,
 Мақтадың көлин менен булағынды;
 Көк орай шалғыпым деп керилесен,
 Көлдегі сасық қамыс, қопағынды,
 Берейін сөзлеріңе толық жууап,
 Сал міне, тайыр Мәнсүр, кулағыңды.

Қуураған қурайларың көп десең де,
 Ипанбайман жалғаннап еплесең де,
 Сауысқан, алағарға – малим құсың,
 Айтайын хакыйқатын, жек көрсең де,
 Боласыз, қолн сойса, қой сойғандай,
 Көринбес қолы ашық, төкпе сенде.

Көлі көп деп мақтадың Сырларыңды,
 Сары суу, Сырдан арғы қырларыңды,
 Мақтаған мергенлерін күн көрип жүр.
 Атып жеп мұптай қояп, қырғауылды.

Сыр бойың қызыл тикен, іңгел шығар,
 Қайырыңа аздап тал өңінен шығар,
 Шотқаны көл жағалап қанып жүрген,
 Биргалай мал деп қозың көрген шығар,
 Назирге ат хәм түйе деген сөзің,
 Ешейін көтерілген кеулің шығар,
 Мәс болсаң арақ ишиң, мал не керек?
 Соған берген есапсыз теңген шығар.

Халқы қылмай бийқадир, аяқ асты,
 Болар ма елді жигит елден шығар?
 Кеңеске, хасыл сөзге кем екенсең,
 Ден едим, шешендерді жеңген шығар,
 Елпидеп шам айланған ширкейлердей,
 Жазғап ай! Мийнет айдап келген шығар.

Ал, аға, сеннен сырды жасырмайман,
 Я төмен, я жоғары асырмайман,
 Аңласан әлгимеме нәзер салып,
 Тасқа шабар акбалдақ хасылдайман,
 Сен, аға, қадиріме жетсен анық,
 Гаұхардың жапқан пырақ тасындайман,
 Сабырсыз, салмақсыз деп кемситсең де,
 Түбинде, сепің өзбай, басылмайман.

Маңызы әлгимемнің артық емес,
 Тек ғана жалғыз атым насыбайдан,
 Сен, аға, айыбыңды аңламайсаң,
 Айтқанға ашыулаңып қалмағайсаң,
 Болсаң да тилиң желли, ернің етили,
 Жүк тийер қысы-жазы пар болмайсаң,
 Көшкенде керете артын кемпір минер,
 Қыйсық төс, бақырауық қалбағайсан.

Ким инанар тедейди бай дегенге?
 Пулы көп, төрт түлиги сай дегенге,

Шолпанын жұлдыз аты жасырынбас,
Жарқырап жаңа туған ай детенге.

Кемитпе Қыдырсыз деп Қызылқумды,
Буннан сен пайда көріп, кеулиң тынды.
Шығады түрлі кеңес көмейіңнен,
Өнерсіз жигитсен ғой демеің мен,
Қазақтап асып келген азамат деп,
Бизиң ел хұрмет етті келгениңнен.

Көзіне тарыдай да көріпбенті,
Батсаң да мыйлығыннан, ишип бизден,
Ким билер қадириңди буннан артық,
Болыстың хұрметіне ылайық деп,
Жай бердик бариміз де төбемізден.

Ойдаман, сениң мынау жүрисіңнен,
Шынан да өз елінен безгениңнен,
Ол жақта қадириңди халқын билсе,
Тентиреп неге келдің өз еліңнен?

Сен қанша айтқан мепен, шөлде мин жоқ,
Тек ғана ағар булақ, көллерим жоқ,
«Қарақалпақ сараң» деп кемситесен,
Келсин деп шақырса да, келгениң жоқ.
Уруулы ел бір уялы терек болған,
Мырзасың бизің елдің көргениң жоқ,
Жолмұрат, Назармұрат, Қосымбай бар,
Шалқайып бағынбаған байға бұрын,
Балени сен шығардың елдегі жоқ...

Буркый бер, салмақлы сөз тапсаң егер,
Харкимди Қудай урсын, сасса егер,
Мийнет деп тек қудықты кемситпесен,
Басқасын айтқаныңның жалған дей бер.

Ағай-ау, илимнен бар талабыңыз,
Қолыңда қәлем-қағаз, жарағыңыз,
Ел ишкен булаққа тең таза құдық,
Бар болса шәриятан хабарыңыз.
Буыңды өтирик деп айта алмаймыз,
Сол себептен таймай тұр табанымыз,
Жүрместен жалаң аяқ, теуіп кийіу,
Ыстыға бизің еткен қамалымыз.

Бизиң журт ат минеди арғымақтан,
Қуйысқан, гүмис жууен жарқыратқан,
Күнде жыйын-мереке, бәйгі қосып,
Қызыққа, тамашаға халқым батқап.

Еліңнің еркегинен қатыны бий,
Киртени тас қараңғы жер төле үй,
Болған сен еркегинен мәртебелі,
Хаялы иззет етпес, көрсетпес сый,

Қай бағқа, қай даулетке мәс хаялың,
Бар болса жудырықтай басыңда мий.

Саған сөз айтып болмас, қонбаған сен,
Сырдан тедей келип жүр, оңбаған сен,
Бәри де сыпайыдай сыр билдирмес,
Тек ғана жалаң аяқ болмаған соң.

Ағажан, сынадың ба сырымды алып?
Билдин бе мивезимди, мипимди анық?
Жоқ нәрсени қыялдан табаман деп,
Қыял сени қыйнады мийиңди алып,
Епкі, кой, епек – бәри аттан озбас,
Марал болмас, Үстиртке сыйыр бағып.

Билмейсең басыңа мин болған жерди,
Бизин ел өз кеудіңнің толған жери,
Сыр бойытап жәбирди көре-көре,
Қаңғырған кара басың зордан келди,
Қалай шер, айыу болдым дейсең шөлде?
Жартас көп, мәзи ғана тұрған елде.

Усайсан Сырдың карсақ, түлкисіше,
Абайла, қалма журттың күлкисіше,
Бұл айтқан сөзім сирә жалған емес,
Улыуың жайылып тұр журт ишине.

Ал, аға, қайдан билдин хәк кеудимди?
Ақсатып байқадып ба баста минди?
Жақсылар жәрдемине сүйенди деп,
Көрдин бе бас қорғалап саққанымды?
Қазақтың хан, қарасы қасында тұр,
Түсір сен тиреп тұрған аспаныңды.

Жоқ ғой деп акын яки шайыр қумда,
Қарақалпақ, қазақты айырдың ба?
Келсен де көкірек керип, «жарлыман» деп,
Жасқанып айтарыңнан айрылдың ба?

Нәсият айтқаныңнан болдың маған,
Айтылды әзиз кәйним хәм қайнағам,
Әй, аға, мынау сыйқың, жалғыз жүрсен,
Айрылып ел-журтыңнан, қанғып жүрсен,
Отызға келгениңше орын таштай,
Исиңнің бәри шала, шаңғып жүрсен.

Биз бенен ерегисің ерсінгендей,
Бар еди қай демеушің, қандай күшін?
Әңгіме ада болмас, гидирмесем,
Тоқтатып аламайсаң түбинде сен,
Қоқырайып, қыпырланып кейинесен,
«Сырдағы тедейдигің – минің» десем,
Бай болсаң Сырдан сыртқа шықпай жатып,
Болмай ма басқа журтка биліпбесен?

Әлидің айыбынды өзін аштың,
Ақыл кем, болған менен тилиң шешен.

Бир сөзди және таптың өлип-ғалып,
Бұған жууап айтайын толық анық.
Дауласар өнбес дауды гешше жигит,
Көп екен маңлайыңда сорың анық.

Биреудің ар-намысын қорғағандай,
Келдің бе исенім хат қолыңа алып,
Қолыңнан келсе, мени апарып бер,
Отырдым жақын жерден орын алып.

Айтасаң әдетінди халқыңдағы,
Қыз қашырыў – Сырдағы салтыңдағы,
Бир қызға - отыз күйеу, он қудағай,
Сыр елип әлсеқаштан ант урғаны.

Қосығыңды торла да, толғана бер,
Жериңди тоқсан мақтап, қолға ала бер,
Ақылың Әплатундай зор болса да,
Сорланып өз елинде қорлана бер.

ҚУЛЫМБЕТ ПЕНЕН КЕРДЕРИ ӘБИҰБӘКИРДИҢ АЙТЫСЫ

Қулымбет:

– Хұрметли сәлем жазаман,
Әбиұбакир моллаға,
Бир жасаған күдирет,
Сыйынаман аллаға,
Еситилген қулақтан,
Булбил дауысы қала ма?
Кимлер ашық болады,
Тоғайдағы ғарғаға?
Бәрип саған айтпайман,
Жыйнаған сөзим толады,
Пар өгиз жеккен арбаға,
Айыбым болса өзиме айт,
Мени аяп, қарғама!
Еситемен сол жақта,
Орынбор деген қала бар,
Бер жағында қалапын,
Кердери менен Тома бар,
Ол Кердери мақаты,
«Сары қобда» деген сала бар,
Кердериниң ишинде,
Әбиұбакир атлы бала бар,
Бизиң жаққа хабары,
Гөрүғлы менен барабар.
Усы хатым жолықса,
Бизге айтып жазатуғын,
Қандай түрли сана бар?
Бизге жазып жиберин,
Сизиң журтты аралар.
Оқып етсин тамаша,
Улық-кишик балалар,
Табын, Изим арқалы,
Бериректе тапсырдым,
Жоғалтпайын, ала бар.
Жан қалтаңа сала бар!
Бизде бираз елатпыз,
Сөз билетуғын дана бар,
Иншаалла, өзимде,
Жән билетуғын шама бар,

Улық-затым қарақалпақ,
Өзим атым – Қулымбет,
Хош болыңыз, ағалар!

Кердери Әбиұбакир:

– Жолықтым, хай, Қулымбет, хатыңызға,
Таныстым хат жүзинде атыңызға,
Урыуың қарақалпақ болады екен,
Түсиндим және улық-затыңызға.
Жыйнаған сөзиң толса пар өгизге,
Жақсан да түүесилмес отыңызға,
Алыстан енбек қылып сөз сорапсаң,
Берейин азырақ сөз хақыңызға,
Аз сөзди көп сөзге қосып алың,
Жолықпай жойылмаса қабыңызда.
Көп сәлем, Қулымбетке, қарақалпақ,
Екеуимиз қарындаспыз, гурпы ортақ,
Қандайын сизиң журттың биле алмайман,
Моллалар көп келеди, тили жалпақ,
Сорасам арғы түбиң ким екен деп,
Билмейди негизини, бәри шорқақ.
Сорайман: қарақалпақ ким болады?
Қанша журт Хорезмниң айналасы?
Әнестен арғы атамыз берман қарай,
Қайсы улық болады екен ел ағасы?
Ар жағын аўған, тәжик, сарт, түрикпен,
Нәсили кай орыннан, ким атасы?
Жеги ықлым дарья бар, шахәрлер бар,
Төрт бөлим, қайсы болар жер парасы?
Ғаррылардын усы нақыл аўзында бар,
Қазактың қайсы болады алты алашы?
Кердери-сораўшы Әбиұбакир!
Танырсаң, көргеннен-ақ сөз қарасы,
Мәнисин билсең, қайтар, билмесен, қой,
Ақылы бола қалсаң ел данасы,
Сораған үмитине қарсы жаздым,
Усы менен тамам болды сөз сарасы.

Қулымбет:

– Хат еттин, Әбиүбәкиржан шырағым,
Туұысқан түбимиз бир, шамшырағым.
Бир күн, бес жыл болды, жазып едим,
Хабары быйыл болды, хәм шырағым,
Сөзинде ашшы да бар, душшы да бар,
Жүзинди көрмей, сырттан қуштарландым,
Аударып бизиң елдің бөркин көрген,
Азырақ атпасан да, шанышқыладың,
Үйинде Қулекеңди тегин қоймай,
Бирталай ел түбинен жөн сорадың,
Сизди мен өзим тийип оятқан соң,
Тапсырған миннетимнен аршыламан.
Болады бизиң халықтың үлкен бөрки,
Болады жауырынлы, толық көрки,
Кийеди жаз ыссыда көлеңке ушын,
Қыс күни киймесе де барды ерки,
Михражда пайғамбарым нуры түскен,
Мәканым ол Хорезм – жердің бөрки.
Пүткіл жүрг қонысына ортақ емес,
Бахадур биз халықпыз, қорқақ емес,
Сөйлеймиз жигирма тоғыз хәрип пенен,
Тилимиз бек, ажарлы, жалпақ емес,
Бар болса бизде бөрик, сизде тумак,
Жыртыққа тесик күлген әттең емес.
Айнала бир айлық жол Хорезмнің,
Ишинде бәлент ашқан қаразыңның,
Қазақ пенен қарақалпақ атасы бир,
Алты алаш: түркпен, қалпақ, қазақ, өзбек,
Алтау деп қырғыз, естек айттым төзлең,
Арасы алты алаштың түркпен журты.
Шырағым, қабыл алсаң мұны сөз деп,
Атасы ғауырлардың қабыл дедим,
Биликти қитаптардан таптым излеп,
Ким болса мұғыл журты, қалмақ соннан,
Мағынасын ушбуу сөздің сораһаң биз деп,
Бәрлесин түуел айтқан шежире жоқ,
Ел өткен бизден бұрын дизбек-дизбек.
Ауғанның түби ноғай, сарт – естектен,
Алты алаш түркпен журты бир пәсиптен,
Айыпқа, қәте болса, буйырмаңыз,
Ағаңның кеңеси усы бу көрсеткен.
Жети ықлым жердің жүзи – жети белим,
Айтайын билгенимди бул есаптан,
Төрт бөлим: үшеуи суу, бири қурғақ,
Қара жер суу үстинде турған зырлап,
Бир ықлым – Мәкке менен Мәдинадур,
Молла емес, саяқлардан билдим тыңлап.
Екинши, Қуддыс пенен Шам болады,
Үшинши, Бағдат, Фейруз хәм болады,
Төртинши, Қырым, Рум деген пәхәр,
Ноғайлы түрли-түрли ел болады,
Бесинши, Шын-Машын мен Қытай халқы,

Адамның ойы жетпей ғаң болады,
Алтыншы, Мәскеу менен Едил жургы,
Шәхәрлер сондай онда мол болады,
Жетинши, Шаржау, Бухара, Хорезмлик,
Сораған жети ықлымның сол болады.
Дәрьясы жети ықлымның соннан шығар,
Дәрьяға мухит, теңиз орам шығар,
Билсем хош, билмесем де, айып көрме,
Ағаңыз оқымаған надан шығар.
Егерде биле қалсам ықлым жүзин,
Сораған жууапларың тамам шығар,
Алпысқа жасым келди жаңа жетип,
Әбиүжан, хош, аман бол көргенимше,
Дууалаң сиз де бизди тасламаңыз,
Шырағым, қымбат көриң Кердеринше,
Жибердим қалашыдан қағаз жазып,
Өзимнің хәрне бар билгенимше.

Кердери Әбиүбәкир:

– Қулеке, бес жыл болды, хатың келди,
Қулымбет шайыр деген атың келди,
Бул жақтан помошник бий барғанда,
Мақтапсаң тумак кийген хәкимлерди.
Ол бийлер мырзалық пенен сени сыйлап,
Қайсысы шапаны менен атын берди?
Дегенге «бөркиң үлкен», ауыр көрдің,
Бул исиң жаманлыққа жақын келди,
Тумақты онда мактап, мунда кем деп,
Жәңилтек сизден еки ақыл келди.
Мына сөз сиз айтпайтын жауап еди,
Ауызыңа аңлаусыздан ғапыл келди.
«Қарақалпақ толық, – депсең, – еркин өскен»,
Айтыпсаң «көкиретин мийнет тескен»,
Шәхәрине хәм Хорезм, хәм Хийуаның,
Михражда Расулинің нуры түскен,
Жеринде кәрәматлы әулийе көп,
От жақпай, қазанында ауқат пискен,
Көп надан-пақырыңыз, қарағанда,
Секилли әдети көп нурдан кешкен.
«Қорықпайтын қарақалпақ батыр» депсең,
Билинди батырлығы қайсы истен?
Жерине қазақ ауып талай барды,
Хеш нәрсе көре алмады ғайрат, күштен.
Сорадым «Хорезмди қанша ел?» деп,
Айтыпсаң айналасын айлық жол деп,
Сорасам ел шамасын, жол етипсең,
Айтайын бу сөзинди нешик он деп?
Атасы алты алаштың Әнес, депсең,
Шығардың бу сөзинди сулыу жөн деп,
«Арасы баршасының түркпен» дедиң,
Үлкени өзбек екен, кеттиң келбеп,
Дүньяны Тоһан сууы қаплағанда,
Хәм, Самлар кеме минип шыққан демлең,
Нухтың Кинған уғылы тилин алмай,

Қаламан, деп, тауға шығып өлген меңлеп,
 Көп қауым сол Кинғанның пәсали екен,
 Жетиссең ұллы елге соннан өрлеп.
 Булардан басқа хешбір журт қалмаған,
 «Имансызлар - Қабыл» депсен бийжар шөллеп.
 Қалдырып қызылбасты, билдин қалмақ,
 Айтыпсаң жети ықлымды терисин жән деп,
 Жети ықлым, шәхар, дәрья, мен айтайын.
 Қудеке, зейнің жетсе, кара аңлап...
 Әуеле - Бабыл менен Ражам шәхәри,
 Екинши – Хиндистанда ылығы саңлақ,
 Үшинши – Хийжаз, Ийемен, Макке болды,
 Бир шети бу ықлымның Кафта болды,
 Төртинши – Африка хәм Андалис,
 О Дияр, Мысыр шети тақта болды,
 Бесинши – отыз шәхәр Шам менен Рум,
 Шәхәр аз жаратылған муннан бұрын,
 Алтыншы – Түрик пенеп Сахалиба,
 О Хазар ұллы халық болар дедим,
 Жетинши – Шани Идилде о Булгары,
 Фақыры бұны билмек – ұллы билим.
 Дүньяда тек болады жан уясы,

Кеңестің ұлги болар жариясы,
 Ұллы мухит пенен океаны,
 Ықлымның бул биринши дәрьясы.
 Екинши - Шын дәрьясы, жоқары аққан,
 Үшинши – Хинд дәрьясы, шыққан Кафта,
 Төртинши – Фарсы дәрья шығады,
 Хорезмлик, Бухара жақтан.
 Бесинши – Халзам бәхри, ұллы дәрья,
 Алтыншы – Журжан бәхри, өзин ойла.
 Жетинши – Мағрифтин дәрьясы,
 Шығарсаң, оны излесен, отыз айда,
 Үйреткен саған молла қате етигги,
 Арасы бу ықлымның әллеқайда?!
 Бул сөзлер мағыналы үлкен кеңес,
 Айтатуғын олең емес қыз бен тойда.
 Қудеке, билдим, сизин үлкен жасын,
 Беріуге, елип алыс, қойдың басын,
 Ұлына мусырманнын дууашымыз,
 Көрсеткен бул да мениң ықласым,
 Бар болса және сөзин, тағы жибер,
 Қызықлы халайыққа кеңес болсын.

БЕРДАҚ ШАЙЫР МЕНЕН ӨТЕШ ШАЙЫРДЫҢ АЙТЫСЫ

Бердақ:
 – Мүйтен деген неме-неме,
 Қақпанлары кеме-кеме,
 Тоқ болсаң, ууылдырық жеме,
 Балық ушын тууған мүйтен.

Мүйтен билмейди арыны,
 Хәргиз ишмейди тарыны,
 Шортан балықтың қарыны,
 Пышағынның қышы, мүйтен.

Мүйтен аға, харма-харма,
 Қысқа қарай жабың бар ма?
 Ууылдырықтан туқым сеуип,
 Жарынға туқымың бар ма?

Мүйтен қонар ойлы-сайға,
 Сазан минип, барар тойға,
 Шортан балығы – ол да жорға,
 Қуйрығынды бурма, мүйтен.

Мүйтен қызлары керилер,
 Балық аспаға еринер,
 Төринде қақпан көринер,
 Есигинди түрме, мүйтен.

Еңбегіңиз болмасын хеш,
 Көтерілип бул жерден көш,
 Халың келсе, айтыс, Өтеш,
 Жағдай солай, билсең мүйтен.

Мүйтен деген халық болар,
 Аұлағаны балық болар,
 Кәтқудасы алып болар,
 Ендигиңе бек бол, мүйтен.

Парқын биліп айтқыл апың,
 Қыймылдайгер, болса жаның,
 Ууылдырықтан жетен наның,
 Билесен бе, Өтеш мүйтен?

Мүйтен арбасын айдайды,
 Сүүен май менен майлайды,
 Жаман арба ұай-ұайлайды,
 Өр жағымнан жүрме, мүйтен.

Мүйтен деген қалың саяқ,
 Саған боздур, жерин аяқ,
 Мерекеде желиң таяқ,
 Билесен бе, Өтеш мүйтен.

Айтылды бул қосық сизге,
 Дәлилин бериниз бизге,
 Шығарайын айтып жүзге,
 Билесен бе, Өтеш мүйтен?

Ата-бабаң көлде өтсе,
 Жууабың бер, қолың жетсе,
 Бир шортан саллаңдап кетсе,
 «Уай-ұай, жаным» деме, мүйтен.

Мүйтен балығын тасыйды,
Асау балығын қасыйды,
Ииислерің боқ сасыйды,
Шеп жағымнан жүрме, мүйтен.

Балықларын қара бөрге,
Айдап салып шалаң жерге,
Ауыңды сал ыққа, өрге,
Сен бас болып, Өтеш мүйтен.

Аймырзаңыз даудан өлди,
Айдос бий хәм жаудан өлди,
Мүйтен көрсең, аудан өлди,
Билесең бе, Өтеш мүйтен?

Мүйтен деген халық болып па?
Жүрегіңізде дақ болып па?
Уранлас бир жақ болып па?
Хабарын бер, Өтеш мүйтен.

Атым Бердақ, Әкем Қарға,
Сөз келеди зордан-зорға,
Миндің бе атауда жорға?
Жериң бийжай, Өтеш мүйтен.

Дийханшылықты көрметен,
Балықтан басқа жеметен,
Сал минип, таяу сермеген,
Жигитің бар, Өтеш мүйтен.

Айтқан сөзге келмес намыс,
Өтеш шайыр, хаслың абыз,
Өмирінше жаққан қамыс,
Қос-гүркели халқың, мүйтен.

Бердимурат хактың қулы,
Сахрада өскен бүлбүли,
Жас қырық бесте, сыйыр жылы,
Хикаятым, Өтеш мүйтен.

Балықшының отын жаққан,
Балықшыға қасын қаққан,
Торсылдақтан түйме таққан,
Қызларың бар сениң, мүйтен.

Мингенлери жекен салды,
Салга минің балық алды,
Үш мүйтеннен зүрияд қалды,
Жети мүйтен бойдақ өлди.

Мүйтенлер қазасын салды,
Қақпашларын жесең – палды,
Жаманлары үйде қалды,
Жақсылары сууда өлди.

Досмурат бабаң бар ма екен?
Есеналысы нармекен,
Тайлақ балыққа жары екен,
Дүркиретип айдап елди.

Әуел баслап Тайлақ өлди,
Салын сууға байлап өлди,
Қызылдарын майлап өлди,
Кәсибиңіз суудан, мүйтен.

Тайлақтың өрге қашқаны,
Ылақадай аузын ашқаны,
Балықты қорқпай шаңышқаны,
Жүрегіңнің түгі, мүйтен.

Мүйтенлер ерте турады,
Ау-дузақларын қурады,
Ермамбетти жип урады,
Тысқа шықпа, Өтеш мүйтен.

Бир батпап қармақ темири,
Теңізде өтгі өмири,
Бектемир ханның хәмири,
Бир жерге үй телле, мүйтен.

(2-қосығы)

Тоба егемен, билмей айттым, нетейин,
Кеуліме йош кирип, тағы сөйлейин,
Қулақ салып тыңлаң буны, яранлар,
Мүйтен елатыны баян етейин.

Бекире, сазан ушын аулары барды,
Қасі еткен кисиге даулары барды,
Мүйтеннің Тербенбес атауы барды,
Мүйтен елатыны баян әйлейин.

Сауыт байдың жан-жағасы саматты,
Балығынан ауқатлары абатты,
Қыз-жигиттің шайнағаны набатты,
Мүйтеннің балықлы теңизи барды.

Жууыстырың, асып қояр қазаның,
Моллалары айтар бес ұақ азаның,
Барса, алар көлдің сары сазаның,
Олардың жарамлы жылымы барды.

Шаруа халық теңиз бойын жағалар,
Жерлери бай, отлақ жерин жағалар,
Мүйтен менен бас туппаңыз, ағалар,
Мүйтеннің Баймамбет пирлери барды.

Жилуа менен жаныңды алған көзлери,
Шекерден шийриндур айтқан сөзлери,

Он төрт күнлик айдан зыят жүзлери,
Мүйтеннің не жанан қызлары барды.

Мерекеде ҳарким айтқан рахмет,
Баймамбет пирлери қылар кәрамат,
Хожақтың баласы Палуан хәм Ахмет,
Атасынан артқан күшлери барды.

Ғайратланып хәммелери ис еткен,
Ерлери бар, қол усласын бәс еткен,
Жилуа етип жигитлерди мәс еткен,
Мүйтеннің не жанан төззалы барды.

Наданлардай бийәдеплик етпеген,
Әдепсиз, ойланбай сөзди айтпаған,
Бек, төре, хан хәм бийлерден қайтпаған,
Мүйтеннің Бийсенбай шерлери барды.

Абадандур мүйтен халқы ерлери,
Шаруаға жай, мал жаймаға жерлери,
Ашыу-тоғын билдирмейди көллери,
Мүйтеннің балықлы теңизи барды.

Қатыны балығын қақлайды дузға,
Тапсырып үйлерин бақташы қызға,
Қорқпастан минеди бир ели музға,
Сонындай жигитлер мүйтенде барды.

Талап етер бир-бирине жарысып,
Бирге ислеп, барымына барысып,
Мүсәпир адамға бәрха қарасып,
Ис еткен мүйтеннің жигити барды.

Түркстаннан келип теңиз жайлаған,
Жел болса да, қорқпай қайық айдаған,
Жигитлери уақты менен ойнаған,
Ақиллы жигитлер мүйтенде барды.

Азан менен барып ауын қараса,
Еткен иси кеуилине жараса,
Бир мүсәпир барып балық сораса,
Қуры қайтармастай жигити барды.

Еситкен бул сөзди таппайды қыяу,
Кемели жүреді, жүрмейди жаяу,
Қолында ескеги, үш қулаш таяу,
Мүйтеннің кемели жигити барды.

Кәри балық, оған қураллары саз,
Барлығы бахадыр, жаманлары аз,
Көлинде қасқалдақ, үйрек, куба ғаз,
Дүньяның аңлары мүйтенде барды.

Жаз айында жүрсең, сулыу жағысы,
Әжайындур кемесинің нағысы,

Қандай жақсы сулыу суудың ағысы,
Балықлы хошүрей теңизи барды.

Шайыр Бердимурат – Алланың қулы,
Өмиринше сахрада өскен бұлбили,
Созимнің хеш уақта солмайды гүли,
Мениң айтқан сөзим хәр жерде барды.

Өтеш:

– Түбимиз қоңырат, тууысқан адам,
Алды-артын ойламас бәдхасыл, надан,
Қудадан бийүмит, хаслы бийинсан,
Алды-артыңды байқап сөйле, қолдаулы.

Мүйтен сени қайсысыңнан кем болди,
Әкең Қарға, ылақаға жем болды,
Ал, алагой, сазан балық ем болды,
Хор-зар болып өлген, надан қолдаулы.

Ғарғабай, Найзабай әкеңнің аты,
Ели бай, көли бай мүйтен елаты,
Тууысқан адамлар, хасылы-заты,
Хаслын биліп айтқыл, Бердақ қолдаулы.

Өзинди ойласам, ақылың асқан,
Селиң кеулиң недур дәрьядай тасқан?
Хайтыу-мерекеде өгизин қосқан,
Қызларыңның соры болды, қолдаулы.

Қатынларың минил арба үстине,
Таяқ урып, дағ салмадың етине,
Сидиги шашырап қызлар бетине,
Сидик пенен бетин жууған қолдаулы.

Бий болып, халқыңды сорап Турымың,
Әсиресе соғып кетти зулымың,
Ажырасқанда жулып алып бурымың,
Малы көпке байлап бердің, қолдаулы.

Қәдириңди билмейсең, кисини сайып,
Нәмәртин қаяқта сөйлейтин тайып,
Балық жеген болса, халықта не айып?
Тисиң неден шығып еди, қолдаулы?!

Халын билмей, хәр бир тәпти урасаң,
Кеуилиң дәрьядай шалқып барасаң,
Тийкарында, Бердақ шайыр, сорасаң,
Қул еди бабаңыз, Бердақ қолдаулы.

Қулшар жора, алға қарай усындың,
Қарап тұрған кисиге көп бәс урдың,
Қулки хожақ топарына қосылдың,
Тийкарың натықдур, Бердақ қолдаулы.

Әкең жүрди Аққаланын жолында,
Өткен халың сондай сениң бұрында,
Құл боп жүрип Сандаулының жолында,
Неге шалқаясаң, Бердақ қолдаулы?!

Бай боп ата-бабаң сенин өтип пе?
Әуелха гуұары онға жетип пе?
Құлшар, халың билмей, есин кетип пе?
Солай жай-жағдайың, Бердақ қолдаулы.

Дәуқара-Алаптың қалың елинде,
Бәршинин тауының бийик өринде,
Шепецниң әкеси қауын жерінде,
Туқым тапшай ар-сар, Бердақ қолдаулы.

Бир жақтылық саған келген емес пе?
Сандаулы қолында жүрген емес пе?
Карқараңды туқымға аяған емес пе,
Хаслын натық, айып билмес, қолдаулы.

Сөйтип жүргениңде сен жаман туудың,
Нак он үш жасыңда белиңди буудың,
Құлшардай, әкеңнің талабын күүдың,
Өзин шегарана, Бердақ қолдаулы.

Халық тек демеслер ережеп айын,
Айтқан жууабыңа жууабым тайын,
Қоспа емес, басқаңыздан айтайып,
Қулак салың бұған, Бердақ қолдаулы.

Қолдаулыда Қожаназар, Қосназар,
Өлгенинше ис игледи бийазар,
Екеуинен басқа жоқ па ес қосар?
Қазақ пенен сүргин салдың, қолдаулы.

Өлгенинше халық деп қолың сермеді,
Намыс-арың, өзі өлмей, бермеді,
Халықтың қадирин хасла билмеді,
Айып билмес, хаслың натық қолдаулы.

Халыққа бир күни хабары келди,
Қандай қорғауыны еди Қосназар елди,
Ақыры түркменде әрманда өлди,
Сауаш күни хаслын натық қолдаулы.

Өли өлип, елге хабар бере алмай,
Барған менен, жаудан қанын ала алмай,
Қожаназар жеке қалып жүре алмай,
Харып-шаршап, ар-сар болдың, қолдаулы.

Қалайынша, Бердақ, саған мен жатпан,
Кеуилиңде кириң ауырға батпан,
Мүйтеннен барыш-ау бул Қара Сатбан,
Қосназардың қанын алды, қолдаулы.

Билесең бе, сүйегіңди ким тапқан?
Намыс ушын мүйтен еди ат шапқан,
Қан ушын түркменде қылышын тартқан,
Қара Сатпан – мүйтен, билсең қолдаулы.

Оннан кейин қолдаулы да ел болды,
Алдыңда қазыұлы бәрха ор болды,
Ауылдың арасы өликке толды,
Басшыңды өлтирип, надан қолдаулы.

Бердақ, сөз таба бер, кеулиң жай болсын,
Қолдаулы хан болып, елиң бай болсын,
Еки инисин байлап берип Айдосың,
Хийұа ханға олжа болдың, қолдаулы.

Айып айтсаң, хәммемизге тегисти,
Кейнинде ким алың қалды сөгисти,
Байлап берип Мыржық пенен Бегисти,
Хийұа ханға олжа болдың, қолдаулы.

Айдосың патшаның тилине ерип,
Ғулғула сөзине кеуилин берип,
Кеуили сууылты патшаны көрип,
Айып билмес, хаслын натық қолдаулы.

Сөйтип, посып халық елге келгенде,
Халық жылады еки батыр өлгенде,
Солай болып мүйтен балық жегенде,
Сен шөбире шөпшеп жүрдің, қолдаулы.

Хаслым мүйтен, мен минемен қопаққа,
Сөз зая етпеймен сендей сопаққа,
Қызыңды мүйтен алып жалғыз шабаққа,
Қолың жетип кеткен жоқ па, қолдаулы?

Бердақ жора, айтқан сөзиң дегендей,
Адамыңды таптым әдеп билгендей,
Бир-биреуіге сын тағысып күлгендей,
Жағдай жоқ, ойласаң, Бердақ қолдаулы.

Бұрынғы аухалың солай боп кетти,
Қайерде, қолдаулы, қолыңыз жетти?
Жери-жексен болған ярларың өтті,
Басшыңды өлтирип, надан қолдаулы.

Өтип еди Қожаназар, Қосназар,
Халқына да болып еди бийазар,
Соған мезгес болып тууып Ерназар,
Олар да Айдосша өткен, қолдаулы.

Жетер болғаныңда қолың мийұаға,
Босқа жүк артқандай болдың түйұаға,
Басшы болып, қол салғанда Хийұаға,
Шайтанның сөзине ерген қолдаулы.

Ерназар қәдирин хасла билмедин,
Сумлық әйлеп, айтқанына жүрмедин,
Билдирместен қуртыуға қол сермедин,
Айып билмес, хаслы натық қолдаулы.

Жағалап жабы хәм дәрля-салманы,
Қарақум ийшаны – халықтың дәрманы,
Бирликке жегізсек дейип алманы,
Ерназарға, хаслың натық қолдаулы.

Ояқта Турымбий усы деп мураз,
Алшыс бий қуралды, басшысы Нияз,
Ант, суў менен алма жегізди бираз,
Айып билмес, хаслың натық қолдаулы.

Бул ғұлғула шайтанлықтың нышаны,
Алма берип Қарақумның ийшаны,
Ерназар дос тутып, ойламай аны,
Шериңди туқымқурт еттиң, қолдаулы.

Ақыры тартарсаң зауалын дуздың,
Бола алмас жериңде мойныңды создың,
Сыртынан халық болып, үәдеңди буздың,
Айып билмес, сын тағатуғын қолдаулы.

Усылайынша өткен халды айтқанда,
Хеш кемис жоқ усы исти тутқанда,
Нан сындырып, Хийұа ханнан қайтқанда,
Айып билмес, хаслың натық қолдаулы.

Сумлық пенен хәр бир исти ойладың,
Хәр бир жерде шерлериңди қыйнадың,
Ерназарды алдаулықта байладың,
Айып билмес, хаслың натық қолдаулы.

Орынлауға умтылмадың исинди,
Жаңадан жыйнадың, Бердақ, есинди,
Хақың бардай, маған қайрап тисинди,
Халықтан озған шайыр Бердақ қолдаулы.

Ерназарға себеп боп, аттырдың окты,
Ийшаның шығарды сеннен қуулықты,
Қазы-қәтқуданың ықырары жоқты,
Әдепсиз, ықырарсыз, надан қолдаулы.

Қолдаулыда не биреулер зор болды,
Алдыңда қазыұлы бәрха ор болды,
Ақырында Ерназарың хор болды,
Шешесин жылатқан надан қолдаулы.

Қарап турып сен кисиге урындың,
Ханнан дәме етип, бийге бурылдың,
Бир нешеңиз гедейликтен қырылдың,
Бирликсиз, тәртипсиз, надан қолдаулы.

Не бәле бар, халың билип турғанда,
Патша емес пе еки иниси турғанда?
Өлтирдим деп Хийұа ханға барғанда,
Қандай баха алып қайттың, қолдаулы?!

Сонда патша айтты: «Айдос қарақалпақ,
Енди хийұалы болмаға хәддиңе бақ,
Қолыңа ал да бир қайқы таяқ,
Өлместен бұрын сен олжа малды бақ».

Деп айтқанда, қалды ауызын ашып,
Өзин сипетледи, сөзлерин шашып,
Айдос патша деп қуғанғанында,
Зорға аман қалды дүшпаннан қашып.

Дарағың кесилди бағлы, мийұалы,
Шер өлген соң жекке, қаяқта халы,
Өлтириўте Айдосыңды хийұалы,
Келген ұақға не қылыш ең, қолдаулы?!

Айдостың баласы батыр Ырзаны айт,
Оны айтқанда, қудықта өлген Торени айт,
Сол халды бил де, сен ырайыңнан қайт,
Айып көрмес, хаслың натық қолдаулы.

Кейингиден уран деген жол болды,
Ислегени еки қара пул болды,
Қолдаулыға еки жетим қул болды,
Сениң бабаң еди, Бердақ қолдаулы.

Мүйтен ағайып, ағалас қыят,
Ақылың жоқ, ладанлық жағың зыят,
Ата-тегин билмей айтысқан уят,
Қоспақ-қоспақ қазақлардан, қолдаулы.

Тасла, Бердақ жора, усы пешеңди,
Қулларға мегзетгим сениң мүшеңди,
Атаң алды сениң сатып шешеңди,
Туқым шопақ берип, Қарға қолдаулы.

Балық кәспим, паналадым теңизди,
Аш болмаслық ушын ойлап негізди,
Наңды саған кимлер басып жегізди,
Айып билмес, хаслың натық қолдаулы.

Нияз бийдің улы аталығыңды,
Мойыңға алмайсаң қәтелиңиңди,
Ант сөз жаңылтпашың туталығыңды,
Қарарсыз, ықырарсыз, ладан қолдаулы.

Қалың қырау тийип Айдос муртына,
Өзин-өзи түйгишлейди уртына,
Көшипылаң салып пайтахт журтына,
Хийұалыға олжа болдың, қолдаулы.

Қылып кесер болып сенип ийпиппен,
Хар бәле табылды усы пейлиннен,
Қууып жетип хан хийуалы кейниңнен,
Хийуа ханға олжа болдың, қолдаулы.

Хийуалыда кетип қызыу-жесирин,
Соны еситип кеуилиңди өсирдин,
Барлық қарақалпаққа тийип кесирин,
Халық бұддирген, хаслың натық қолдаулы.

Хан етти ме Айдосыңды бардырып?
Хоп сөз айтқан скен буған хан турып,
Жүкли хаяллардың ишин жардырып,
Хийуалыға қолдан бердің, қолдаулы.

Айтқан шартин патша жургы келтирип,
Мен отырмап өткенлерди билдирип,
Айдосыңды ар-сар етип өлтирип,
Шериңди туқымқурт еттиң, қолдаулы.

Он саусағып оң қолыңның саласы,
Қашық емес екеуінің арасы,
Айдосыңның еки бирдей баласы,
Көрисе алмай, хайранда өлди, қолдаулы.

Өтеш шайыр жууабының екінші варианты:

– Шайыр болсаң, сен сөйлеме жалғанды,
Бизден бұрын нешше шайыр болғанды,
Қағаз бенеп сөзин хатқа салғанды,
Олар сөзин сынға салған емес пе?

Бабамыңызды жутқан сарала жайып,
Қарғалар шоқыпты көзинин майып,
Қарашық еткизип боркинің сайып,
Қырдағыңды сууға алған емес пе?

Бердақ жора, қоржынныңды аркала,
Хешуақыт болмасып кеуилде ала,
Аржағыңыз Аққум менен Аққала,
Бабан балық ұшып салған емес пе?

Жас ұағыңда ор жатығыда панаңды,
Хак көшпирмес сениң еткен гүнаңды,
Сени тууған жатыры жаман анаңды,
Қарқараңды шопаққа алған емес пе?

Көшпен ала алмайсаң бул сөзден орын,
Бөтеке бетлисең, бирак зоң мурын,
Шешенлер көп өтти биздерден бұрын,
Соннан ұлти алмағың дәркар емес пе?

Мақтумқулы мәғрип, басқалар өтти,
Ғыйбат сөзли пасық шайтан не етти?
Тилге келсе, өлгенлерди сөйлетти,
Мәғрип Мақтумқулыдан қалған емес пе?

Мен бир сөз айтайын Бердақты мақтап,
Кимге сын тағасаң, дууғар кушақтап,
Әкениз Қарғабай қауыңды сақтап,
Қарқараңды шопаққа алған емес пе?

Ядқа алып сөз жазамап ийемди,
Бердақ, уәжди тынлаң, тилди тый енди,
Атым – Өтеш, бабам аты – Жийенди,
Халыққа сөзи ұлти болған емес пе?

Жерим қарабарақ, тениз жағасы,
Отырғаным Көкөзектің саласы,
Хаслым қарақалпақ, мүйтен баласы,
Уллы жыйын тойда болған емес пе?

Бердақ шайыр, мен билемен каринди,
Жел сөз бенеп қайырдым да әринди,
Ерназарға алмас едим бәриңди,
Санын бар, сапаң жәк болған емес пе?

Жақсылардың сөзлери бар шекердей,
Жаманлардың сөзи ашшы зәхәрдей,
Хак жолына жүрген Әбиұбакирдей,
Олар сөзим сынға алған емес пе?

Уәжден қалғаннан соң, көз-жасың тамыз,
Урууым қоңырат, бир болар намыс,
Хаслым мениң мүйтен, тийреси абыз,
Бүгин саған сөзи үстем емес пе?

АЛТЫН МЕНЕН СЕЙДӘЛИНИН АЙТЫСЫ

Сейдали:

– Мен бир жүрген шабылған,
Шапсам, оздым тобымнан,
Мерекели жыйында,
Хасылдан шапан жамылған,
Қудайдың берген жел сөзи,
Өз жанымнан табылған,
Урууымды сорасаң,
Урууым мениң қаражон,

Мен Сейдали шайырман,
Шыққан жүйрик табыннан.
Алтын қыз бар ма бул үйде?
Орын алсын жанымнан!
«Айтысаман» деп келдим,
Айтқан сөзден жанымнан.

Алтын:

– Жолаушы, сөйле оңланып,
Қанатың куұдай қолланып,

Әрманда қалған кисидей,
 Дауысың қалай шығады,
 Көп ишпінде зарланып?
 Текедей тик жөнелмей,
 Абайлап сөйле барланып,
 Бул сөзім мақұл емес пе,
 Қарашы өзің ойланып?
 Атыңның жалы жағыңқы,
 Қабағың жаман қатыңқы,
 Жол босын сеннен сорайын,
 Келесен қайдан сайланып?

Сейдәли:

– Мен сөйлейін, балалар,
 Ақылға жетик даналар,
 Қулақ салып тыңдаңыз,
 Жыйылған көп ағалар,
 Жок қыдырған мен жоқшы,
 Бул тойда қандай хабар бар?
 Меннен бир байтал жоғалды,
 Төрт аяғы ала аяқ,
 Тобығының ағы бар,
 Қалем менен жазғандай,
 Жүзінде сулыұ меңи бар,
 Қулағының артынан,
 Жаңадан ойық ени бар,
 Азырақ серлеп қарасаң,
 Танауының шеги бар,
 Мениң сондай жоғым бар,
 Той қыдырған тойшылар,
 Жоқшының сөзін уғындар!

Алтын:

– Жолаушы, сөйле, сөз келди,
 Аўзыңда сөзің бар болса,
 Сөйлер жерин тез келди,
 Пирлерин бүгін яр болса.
 Менде бир байтал бар еди,
 Бурнағы жылы гүз келди,
 Жаз жиберип тепсенге,
 Қыс аламан барымға,
 Қайдан алдың жоғынды,
 Қолында тууған малың ба?
 Сүйиншиге не айттың?
 Берер жериң барында,

Алтын «излеп келген адам екен ғой» деп, бир кесе шайды қолына алып, сәлемлескеннен кейін далаға шығып, мына өлеңди айтады:

Алтын:

– Астымда алып минген сур қарагер,
 Ағады сур қарадан сорғалап тер,
 Көриспек, қол алыспақ сүннет дейди,
 Жолаушым, көрисейик, қолыңды бер!

Ала алмайсан сонда да,
 Жығылыс тапшай, жалынбай!
 Сейдәли:

– Мениң атым Сейдәли,
 Малға жарлы, тилге бай,
 Келер жериң кен қылсын,
 Тилекти берди бир құдай!
 Биреудің малы жатар ма?
 Излетен жоғым табылды-ай!
 Алып едим тамырдан,
 Денем сүйген малымды,
 Сүйиншиге жок еди,
 Қалаулы нәрсе қайымлы,
 Сүйиншиге берейін,
 Бир жабағы тайымды,
 Жабағы тай жеми де,
 Бер қолыма малымды!
 Ерегиссем аларман,
 Сирадә саған жалынбай,
 Тәуекелин сай тұрса,
 Айтысып көр тайынбай!

Алтын:

– Мениң менен айтыссаң,
 Аўзың қалар жабылмай,
 Мен арғымақ баласы,
 Еле қызбан шабылмай,
 Айтысып көр, қазағым,
 Тәубеңизден жаңылмай!

Сейдәли:

– Айтысамын дегенге,
 Келмесін, шырақ, намысың,
 Шүу дегеннен байқадым,
 Жақсы екен аяқ алысың.
 Әлиги айтқан сөзіңде,
 «Арғымақпан» деп мақтандың,
 Арғымақ та болсаң, байталсаң,
 Қара көриним жер шабысың,
 Еситип келдим мен сени,
 Қулағыма тийген соң,
 Алтын деген дабысын,
 Алтын деген дабылын,
 Шығарсын деп мен келдим,
 Дойнағының шабысын!

Сейдәли:

– Айтаман айт дегеннен, қыз-ау Алтын,
 Ләбиң пал, аўзың шекер, жүзің жарқып,
 Көргенимиз – көрискенимиз болады да,
 Аман ба ата-енең, ели-халқын?
 Бул тойға мен қыдырып келип едим,
 Алтын қыз, байқадың ба сөздин парқын?

Берсенши бағанағы байталымды,
Жоғалтпай жууап пенен сөздин артын!

Алтын:

– Жолаушы, айтар сөзин биле алмайсаң,
Жала етип, дәнемени таба алмайсаң,
Өзимнің қолда тууған байталым ол,
Бизлерден гүә өткізбей ала алмайсаң.

Сейдәли:

– Әрине, айтар сөзім таба алмайман,
Шала етип хештемени таба алмайман,
Байталды «сеники» деп айттын өзін,
Ұадеңнен, ант ишсең де, тана алмайсаң.

Алтын:

– Барады көшип ауылым Қаражарға,
Сонарлап құсым салдым қалың қарға,
Аласаң байталыңды, айғыр берсең,
Алаңқа шапып жүрген малым бар ма?

Сейдәли:

– Барады көшип ауылың Қаражарға?
Сонарлап құсың салдың қалың қарға,
Байталды бір бересен, бір аласаң,
Сөзиңде сен шайтанның наным бар ма?
Бар еді бір айғырым кер қаражал,
Алағой, аяйтуғын жаным бар ма?

Алтын:

– Жолаушы байталымды бердим саған,
Ийнедей айыбы жоқ, нансаң маған.
Биреудің тапсырған бір амапаты,
Ийесине тапсырайық есен-аман.

Сейдәли:

– Бір байтал сеннен қалып алғаннан соң,
Бір айғыр өз қолыңда қалғаннан соң,
Байталың айғыр түе, майып болар,
«Туұсын» деп арғымаққа салғаннан соң.

Алтын иркилип қалады. Сейдәли өлеңін жалғап:

– Алтын қыз, билмедің бе айтарымды?
Бұл тойдан айтып өлең қайтарымды,
Бағана «жеңілмеймен» деп өзің ғой,
Шаба бер тарбақлатып байталыңды!

Қыз ұсының менен тоқталып қалғаннан кейін қасындағы жеңгеси өлеңді дауам ете береді:

– Айтаман, айт дегеннен, харма, қайним!
Тассаң да төгілерсең, толма қайним.
Құрбыңды көп ишінде сонша уялттың,
Келіңнің питкен жери сол ма, қайним?

Алтын:

– Жолаушы, өз айғырын өзіңізге,
Байталым турағойсын өзімізге,
Аяғың думанлатып, еликтірген,
Исенбедик мынау айтқан сөзіңізге.

Сейдәли:

– Ауа, бәси, өз айғырым өзімізге,
Байталың тура қойсын өзіңізге,
Түсиүге шығар едим төсиңізге,
Байқайман, пәтиуә жоқ сөзіңізде.

Алтын:

– Хожа ели қой айдадым базарына,
Жаманның жақсы қуман ажарына,
Отырған орынымнан садаға кет,
Алмаспын сен қазақты назарыма.

Сейдәли:

– Байқадым хау дегеннен әуеңіңди,
Билмейтін жан екенсең өлеңіңди,
Ыршыма, саған мениң хәуесім жоқ,
Хәр сөзім кесседағы көмекейінди.

Алтын:

Хауадан қатар ұшқан ғаз болмасын,
Қуданың қысы кетип, жаз болмасын,
Қазақтың түси бозғылт көринеди,
Қудай ау, ұсы адам таз болмасын!

Сейдәли:

– Дурыс-ақ, қатар ұшқан ғаз болады,
Жигиттің қас мырзасы таз болады,
Таңланып таздың несін айыпладың?
Таз көрсе, қыз көңили жаз болады.

Үйінде әкең де таз, шешен де таз,
Байғус-ау, не нәрсеге боласаң мәс,
Күйеуін атастырған ғарры Жәкен,
Отының басы толған өренде таз.

Сейдәли:

– Ар қандай, ақыл қандай, намыс қандай?
Жүйріктің бири озады жарысқанда-ай!
«Алтыныңды жұрт жеңбеген жеңди» деген,
Шашылған хәрбір елге дабыл қандай?
Басыма мениң кийген төбетейім,
Өлең айтсам, келеди елекейім,
Тапқанша алты бала айғи болып,
Жүрмедің айтып өлең, жеңгетайым?

ҚАЗЫ МӘҰДУД ПЕНЕН САФУРА ҚЫЗ АЙТЫСЫ

Өмма рәуийлер андағ риуаят қылуларким, Хорезм уәлаятында Шымбай қаласы тауабиы Таллық болусының қарамақында қарақалпақтың қоңырат тийресидин Сафура исми бир қыз Шымбай қаласыда қазы Мәудуд хожа өз заманында пугыр майданыда йәктә уә фәхм фарасағ бабыда данышманды дана деп ешитип, сынамақ ушун үш нимәрсә сауал қылып берипдур. Иаһний йашым он сәккиздә, айы неше, күни неше, сааты неше, дақийқасы неше. Еккинши сауал: он еккиден бери намаз-руўзам қаза болмады, алты йылғы намазның сапы неше, рәкьаты неше, сәждәси неше, тәкбийр неше, тәсбийхи неше; үшпінши сауал: бәний адам күнде неше дем аладур, саатда неше, дақийқадур, неше ... он сәккиз йылда неше аладур ... айының бир хәфте ишинде йазып билдүргәйсиз деп, шайырлық уә моллалық илеп йазып йүбартен гәзели ушбудур:

– Қазы Мәудуд, тәрийфини ешитип,
Ғайыбана достлық изхар әйледим,
Достлық рабитасы маҳкам болсын деп,
Бир неше сауал хәм таййар әйледим.

Тилиц бурра емиш, өзиц хәм молла,
Қәддиц зийба емиш, гүл йүзли раһна,
Молла Хажынияз йахуд Күнхожа,
Шөйлә деп ешитип әфкар әйледим.

Ақлышы имтихан етмәк истәдим,
Мақсуда хат билен етмәк истәдим,
Мәхәк ташқа зәрни сүртмәк истәдим,
Данышың билгани зинхар әйледим.

Он сәккиз йашымда болмып маусимим,
Неше ай, неште күн болмып хәмдамым,
Неше саат екен өткен әййамым,
Хәм неште дақийқа қарар әйледим.

Он еккидеп берлү саўмыў-салатым,
Ада болды, қаза болмай таатым,
Алты йылдан берли бөйлә әдетим,
Хәк ризасы ушын сәна әйледим.

Алты йылы намаз сапы нешедур?
Рәкьаты, тәкбийри бари нешедур?
Мәхфиийи нешедур, жәхри нешедур?
Хәм неше тәсбийхни тәқрар әйледим.

Бәний адам күнде неше дем алур?
Сааты дәқийқада нешеден келур?
Он сәккиз сәнеде нешеге толур?
Жәмисин билмеге хумар әйледим.

Бу сафар сауалны еттим мухтасар,
Жауабыңа қарап қалдым интизар,
Бу хат нәзерине болсын сазауар,
Илтифат ет, сени хушйар әйледим.

Зарбына, гәрхына қарап йазарсаң,
Гәр өзин билмесең, сорап йазарсаң,
Худлас, бир хәфтеде жауап йазарсаң,
Рәнж бердим, уйқыўдып бийдар әйледим.

Йазып бу не хыйал болды көрмәйин,
Сөзлашмай, сынашмай, сырдап болмайын,
Қыз Сафура анша фарқын билмайин,
Сырым айтдым неше әпгьар әйледим.

Әлқысса, Сафура қыз ушбу сауалнамасыны йазып, аның мазмуныда болып келди екен деп, бир хәфте, еки хәфте, бир ай көз тутып олтурды. Хәш бир жауап келмеді. Келмеген себепли екынши мәртебе мухаммас билен нама йазып, қазы ийшанымызның атыны гәзел әўәлиде хәрф билен байан қылып, дым жауап қайтармағаны хақыда көңли тийра болып, бизнің сөзимизни илтифат етмәдинизму, йаки тәкәббүрлик қылдыңызму, йаки зәхһиңиз йетмеді десем, тәрийфиниз халық арасында зәхирдин бир машаккат уә мүшкил нүкәлдерге мәхир ерурсиз, деп мухаммас йазып йүбартани ушбудур:

– «Қаф»қа «әлийф» зәм қылып, хәм «зад»ға «йа» мүбарек,
Мәләматдын «мийм» алып, «ўаў»дан ўафа мүбарек,
Далалатдын «дал» алып, шарми-хәйа мүбарек,
Ўәдийьатдын «ўаў» алып, «дал»дын дуўа мүбарек,
Бул исми йигитте болсын сәна мүбарек.

Тәрийфиңни йазмакдың қалдым хайран ишинде,
 Өшкара сырың йок бөлким ниҳан ишинде,
 Алдуғын пәрий пайкар йақты жәхан ишинде,
 Ғунша ағзы, сәрүи қад емип инсан ишинде,
 Пәрий пайкар шәкарләб махфәл ара мүбәрек.

Бир хат йаздым иззетлеп өткен айның ишинде,
 Хеш бир хабар болмады толық айдың ишинде,
 Ұактында хабар болмады, көңлим емәс хушында,
 Гәр суқ етди мәгәр, йа болмады хушында,
 Илтифат етмәдинму, дединму намүбәрек.

Хәсәд дәрдийдин аман кимсе отға күймәди,
 Фасад хыйал хабары кимнің көзин оймады,
 Такаббурны Худайым дәрғахында қоймады,
 Қәхри гәзеб аларны қоймады та сәүмеди,
 Инсаният шәртиға ахдиў ғафа мүбәрек.

Зехнин егмәди десәм, тәрийфин елға зәхир,
 Сен билметен хунар йок, белли хәр ишда мәхир,
 Фикрим гирдабыда қалдым, фәхмим йетүшмәй хатыр,
 Кыз Сафура билмессең, ақлың албетте кәсир,
 Ақыбети келүшсин, айтсун Худа мүбәрек.

Әлғәрез, Сафура қыз екінши пәмәсыны бир ұақығанәуийс билен берип йүбәрди, көрген билгениңни баянетип келдеп. Йүбәрген ұақығанәуийс наманы бир адам билен берип йүбәрип, өзи ешиқде отырып тыңлаған еркен. Қазы ийшанымыз екінши наманы қолыға алып олтурды. Қазы Бекбағлы ахунд, Әбийхан махдумлар билен бирге оқуб, муталаа қылып, бул нешүк нашар екен, көл ишинде йүрип бөйле бу сөзлерни тапып айтыпдур? Мәгәр қазыларға арза қылмақ хажаты барға ухшайдур, йокса мунша сөзләрни аймас ерди. Бәлки мунша сөзләрни тапып турған молла адамы бар турур. Хәзил-музайылба көшкенлерини ұақығанәуийс ешиқ алдында турып ешитип, Сафура қызға келип бир-бир байан қылып айтқандын соң, қызның қазы ийшанымыздың қаттыг көңли қалып ұа хәм өзини тәрийф қылып, екіншидин нама иазып йүбәрген намасы бу турур.

– Қазы Мәўдуд, гәр йүзинде шәрм болса,
 Болурму бар адам барабар имди,
 Хәк бийхуда бир-биридин айрылса,
 Сен хәм өз йолына барабер имди.

Қагтың айтты дейүб көңлиц қалмасун,
 Сөзни билген қәдирданлар тыңласун,
 Бәрин байан етдүм, махфий калмасун,
 Риштәгә тизейин, көребер имди.

Бир-екки нусхада атыңны көрдим,
 Тәхәммүми сәйидзада затыңны көрдим,
 Екки-үш ерде йазған хатыңны көрдим,
 Деген нәзик бәден....

Бирге опал мектеплерин хатларыңа қошулып,
 Дийдам цукра ақлы әжеп қопп келип,

Имтихан етмекке анда хуш келип,
 Дедим үш саўалға ара бер имди.

Хат изидин ұақығанәуийс хәм кетти,
 Келип, бизге көрген-билгенин айтты,
 Дедим: нәме деди, нешүк фәхм етти?
 Ол деди: айтайып, тура бер имди.

Хат алып бир нешше сөзлер сөзледи,
 Сәфүүраны көл ишиндеп изледи,
 Мурафаашы хатундур дийип гөзледи,
 Фәхмин өзин ойлап биле бер имди.

Әжәб бир саўда түшди башыма,
 Зайыл болуб кайға келдим хуўшыма,
 Дедим: сөзиң йалған, кәлме қапшыма,
 Қәсем етип, деди: Худа бир имди.

Га сөкүш, га сынап, гахы мактады,
Гахы хайран болып, сөздөн тоқтады,
Хисаба отырды, анык шыкпады,
Қудайым бендене хайа бер имди.

Тәубе еттим, анша болдым пушайман,
Жайын таппай, хат жазыппан бийгүман,
Хатымды кайтарғыл йолыққан хаман,
Қойдым ашналықты, бара бер имди.

Әжайып бир саўда тушты башыма,
Зайыл болуп, қайта келдим хуўшыма,
Дедим: сөзиң йалған, келме кашыма,
Қысмет етип, деди: Худа бир имди.

Пир табармып акыл даныштан сорап,
Азада бариси қыйлын қыдырып,
Базар ишин қыдырып, көшеде йүрип,
Өз тениңди тапып ала бер имди.

Жуўабыдын әжиз болса саўалын,
Үзүр өгсең, кешпермен барше нуқсапың,
Бизде карамсыфат кормес заманың,
Мактанышлық емес, биле бер имди.

Ағйара билдирдиң аклың нешиқдур,
Фарасатың қандай, пәхмиң нешиқдур,
Сырың изхар еттин, уахмиң нешиқдур,
Мәләмәтға қайым бола бер имди.

Бир дүрри акыйқда турған мүшк едим,
Хар мәжлис айттын, хақарат йедим,
Бийтахарағлар билди, әзмимни жойдым,
Мәүләм буў дәрдиме даўа бер имди.

Йа Рабб, өзин сақла, бийәдеп қылма,
Гар болсам кеширгил, йүзимә урма,
Сафүүра, нәзмиңни билмей тәп урма,
Хата сөзлер десем фәна бер имди.

Қазы Маўликтин жуўабы:

- Ай дилбар, саўалыңның жуўабын,
Хәм оқып, ешитип, тәкирар әйле,
Хата болды йа билмедим хисабын,
Хатасы не болур, не мықдар әйле?

Инсанны инсандын халый демегил,
Сөзләмек хәр кимниң халы демегил,
Шигин данасыны шалый демегил,
Зертерге зер тапып харыйдар әйле.

Сабырдын «сад» алып сафаға йетүр,
Фырақдын «фе» алып фәнаға йетүр,
Уаслдан «уаў» алып уафаға йетүр,
Яки бизни хижранында зар әйле.

Рәмүздин «ре» алсаң раўа хәм болур,
Хәўесдин «хе» алсаң хәўа хәм болур,
Ушбу исмиң дәрде даўа хәм болур,
Наданларға сөз демегил, ар әйле.

Данаға наданлар иьтиразыйдур,
Бу кәмийне хәр сөзине разыйдур,
Гәрши өзи заманада қазыйдур,
Яки хұрмет әйле, яки хор әйле.

Яшым он секкиз деп деп языпсан паям,
Еки йүз он алты ай йерүр тамам,
Биздин сана ушбуў дуғайы салам,
Өзиңни билдирип бизге йар әйле.

Алты мың тоққуз йүзде сексен күн болуўр,
Йүзде елли беш мың саатта толуўр,
Иәна хәм беш йүзде йигирма болуўр,
Хисап ет, йа етме, ыхтыяр әйле.

Дақыйкасы тоққуз миллион санағы,
Үш жүз отуз бир мың еки йүз дағы,
Бизни хайран етти йолның узағы,
Яки мунда келип, миннәтлар әйле.

Алты йылның беш уақ намаз баяны,
Он мың алты йүздә йигирма саны,
Муьмин болсаң, тәрк әйлемә сен аны,
Өзиңни бул ишке үстиўар әйле.

Үш йүз йетмиш еки алты мың намаз,
Жахыр оқур, қалғанға шығармас хәўаз,
Алты мың қырық сәккиз, төрт мың сан не аз,
Махфий оқур, көнүл барқарар әйле.

Рәкәтидур алтмыш йетти мың әдәд,
Тоққуз йүз де йетмиш сәккизге сәнәд,
Оқысаң, болырсаң қабуўлы ахәд,
Соныра бир Аллаға ахыў-зар әйле.

Имди оның жәми тәкбийри неше?
Еки жүз он төрт мың йеки йүз леме,
Иәне йетмиш екки лазым хәр кимә,
Фәхм етип билмекни сен хумар әйле.

Шул өтген намаздың тәсбийхин сорсаң,
Алты йүз он бир мың хисаба турсаң,

Йәне жетти йүзүни зам қылып көрсен,
Соныра йәне он еккини бар әйле,

Бәний адам йүрип өз ғамын йемип,
Хәр күнде не мықдар дем алур емиш,
Йигирма бир мыңда алты йүз демиш,
Әдди хикмет сөзин итибар әйле.

Саатда тоққуз йүз дем алур инсан,
Дақыйқада он беш йерүр бийгүман,
Буу сөзде не сыр бар, барпеси аян,
Маңа пинхан сырың әшкар әйле.

Он сегиз сәнге не болуыр жууап,
Йүз кырық тоққыз миллион әйледим есап,
Йәне беш жүз сексен мыңны бир санап,
Нұқсаныны тапып, бизни шәрмисәр әйле.

Зарб етип, тәрх етип, ҳисаб әйледим,
Мажмуыын бир йазып, китаб әйледим,
Буу сөз билен саңа жууап әйледим,
Еңди сен көнилни бийхумар әйле.

Максетин не ерур оңбуу сауаддин?
Көп сауал әйлепсен әмири мәхәлдин,
Йәне сауал айтма бөйле мақалдин,
Бизге фурсат берип, не азар әйле.

Көңлине келмесүн, рәнжидим деме,
Рәнжиген уқшар деп зәрре ғам жеме,
Бахт-ығбал нәсийб етсин хәр киме,
Ғәусул-ағзам бизни мәдедкар әйле.

Жауабың йазмаға йетүпмес қолым,
Ел хызмети алды сағ ила солум,
Банәгәх елиңе бир түңсе йолым,
Уаслын ниғматына сазауар әйле.

Күнде мениң иштиғалым дараздур,
Өзим йәккәдурман, фурсатым аздур,
Йокса хәр сөзиңдин қыш күним йаздур,
Накасларға мәзхәбиңни тар әйле.

Буу сөзим мууафық гәр болса саңа,
Тезләб жууабыңны йетүргил маңа,
Мен сенин тәрийпиңни йәшиттим йәңа,
Лүтф әйле йа бизни бийқарар әйле.

Имди йазып маңа ахуалын билдүр,
Мужганың тыйғына бағрымны тилдир,
Зулфын танаб әйлеп, дарыңа илдир,
Йакий шырмап, гәрланымға мар әйле.

Өзим отуз төртдә, көңлим йаш ерүр,
Йолында тасаддук әзийз баш ерүр,
Көңлимиз йақынду, ара даш ерүр,
Бир касид йүбариб, хызмәткар әйле ...

ТИЛЕҮБЕРГЕННИҢ ҚАЗАҚ АҚЫНЫ ҮМБЕТАЛЫ МЕНЕН АЙТЫСЫ

Тилеүберген Жумамуратов 1934-жылы Мойнақтың «Аққум» деген жеринде жасаған. Сол уақытлары қазақ халқының ақыны Үмбеталы қарақалпақ елин аралап, жыр айтып жүрген усайды. Ол Аққумдағы көпшилик адамлардан Тилеүберген шайырдың диалұарлығы хақында есители хәм оған:

– Мен Сизди көпшиликтен шайыр бала деп есителимен. Шайыр болсаң, екеуимиз айтысайық, изимизде атларымыз қалсын, – дейди.

Бул уақытлары Тилеүберген он жети жаста екен. Жақын ауылларда белгилі шайыр атанғаны менен, еле пүткил елге мәлим болған жоқ еди. Үмбеталы сууырып салып айта беретуғын атақлы шайыр екен. Соннан тартынды ма, я ийбе сақлады ма, Тилеүберген:

– Мен Сиз бенен айтыспайман, – деп жууап береді.

Бирақ, ауылдың халқы Үмбеталыға:

– Сиз сол бала менен айтысып көрин, дәсме-дәс шешенликтен қумардан шығасыз. Келисим менен айтыспаса, сөз бенен илип сөйлен, оннан соң ол да айтысты дауам етип жибереди. Ақыл сөзге құлағымыздың қурышы қансын, – деп қоймаған.

Усыған байланысly Үмбеталы әдейи Тилеүберген шайырдың жан жерине тийейин деп, мынадай сорауларды береді:

– Қарақалпақлар Хожамет Яссауийдин шымылдығын урлап, ғарғыс алған. Қарақалпақлардың аз болуғы да соннан. Усы гәптиң ырас я өтиритип айтып берин, – дейди.

Сөз тийгеннен кейін Тилеуберген шайыр карап тура алмайды. Айтыс басылып кетеді. Тилеуберген шайыр Үмбеталиниң сорауына жууап қайтарады. Буннан кейін серли акын жеңилип қаларман деп ойлады ма:

– Шамаңды байқадым. Сенин алдыңда басымды ийемен, – деп айтысты дауам етпейди. Соңдағы олардың арасындағы айтыс тексти:

Үмбеталы:

– Тилеуберген қарағым, жас баласың,
«Аққум»ның отырыспасын басқарасың,
Жүсіптей сын-сымбатың келісіп тур,
Қыздардың жүрегінде сақталасың.

Уясы дүзиу жердің улы дейди,
Есіттим көп аралап ел арасын,
Айтқаны адамлардың ырас болса,
Дүньяда кітап қоймай ақтарасың.

Журттың бари сыртыңнан шайыр дейди,
Жүйрік болсаң, несине тоқталасың?
Кей-кейде сөзимізди илип алып,
Тартысып қорығте де оқталасың.

Узақ жолдан шабылған тарлап ғой деп,
Менимен айтысыуға жасқанасың,
Ағанның той-мереке, жайындарда,
Билесің, еп иркилип тоқтамасың.

Сени де бир қамшылап жиберейин,
Шайыр болсаң, сен неге сақталасың?
Барың болса, пығаршы қарыуынды,
Шырағым, ел ишине сөз тарасың.

Қарақалпақ үлкен ел болғап екен,
Басқарған талай журттын буқарасын,
Түркистанға барғанда көріп жүрмиз,
Хожа Ахмет Яссауийдин мақбарасын.

Содан қарғыс алыты қарекен деп,
Душпанлары шығарған масқарасын,
Соннан кейін азайып қалған екен,
Деп сыртыңнан айтады журт ырасын.

Акын болсаң, осыған жууап қайтар,
Шебер сөз ескен желдей бурқырасын.
Шымылдықты урлаған урылардың,
Урпақтары болған соң, сақталасың.

Қарақалпақ улымын деу де уят,
Опы айтып несине мақтанасың?
Халық айтса қалып айтпайды, деген сөз бар,
Дәлилде қарекеннің ақ-қарасын!

Тилеуберген:

– Көп сәлем Үмбеталы ағамызға,
Излесек Сиздей аға табамыз ба?
Талай-талай мақтаулы болсаңыз да,
Асылып тұрсыз бүгін жағамызға!

Хәзирше шабытыма келгеним жоқ,
Ойлансақ, шамалы сөз табамыз да.
Сиз бир бийік асқар тау, мен төбешік,
Шабылған тарлансыз ғой арамызда.

Оқын қойдым жасырын хатыңызды,
Мақтап өлең жазыпсыз Сара қызға,
«Қазақ қызы – жапым» деп айырыпсыз,
Сонда биз бөлекленип қаламыз ба?

Сизге дос қарақалпақ та аз емес ғой,
Жеткерейін Төрехан жораңызға,
Жабылып бир басқылап алағойса,
Өкпелемен бизлердей балаңызға.

Екі жыл тууысқандай емиренип,
Буннан былай қас душпан боламыз ба?
Түркистанда шымылдықты урлаған деп,
Сын тағыпсыз бизлердің бабамызға,

Урлауына сизлердей гүға тұрса,
Бабамыздың айыбын жабамыз ба?
Шымылдықты урласа, алған шығар,
Бұл гәп я ырас, я жалған шығар,

Бир шымылдықты бир халыққа мүлк болмайды,
Көп болса, төрт-бес уры болған шығар,
Хәр елде ондай уры болмаймекен,
Қазақта да урылар болған шығар?!

Әуелден арқан-тусау урлайтуғын,
Өзіңнің арқадағы шаруаң шығар!
Нағашылы-жийенлер урлап болып,
Жаласы қарақалпаққа қалған шығар!

Гүмбезінде бар дейди алтын алқап,
Қазақлар сатып жеген жүрек жалғап,
Хеті азамат өз елин қарғамайды,
Яссауий қазақ емес, қарақалпақ!

Үмбеталы:

– Хат жазамын мен арнап,
Тилеуберген қарағым,
Ықбалын жүріп бул күнде,
Әркімнен артық талабың.
Сен болмасаң қызбайды,
Аққумда мениң базарым,
Қай уақытта хат жазсам,
Меңлибек еді шабарым,

Мойнаққа сени кетти деп,
Хабарыңды сорадым.
Аман-есеп келдің бе?
Арымайтын араның,
Айтысыуға шама жоқ,
Күшиңди байқап қарадым,
Айналайын, қарағым,
Алдыға бас урамын!

АСАН БЕГИМОВ ПЕНЕН ДӘУЛЕТИАР ҚАСЫМОВТЫҢ АЙТЫСЫ

Асан Бегимов бір районда уәкил болып жүріп, Дәулетияр Қасымовқа хат пенен қосық жоллапты:

– Сәлем жаздым Қасымовқа,
Бизге бір семіз ат жибер,
Мен келип едим уәкиллікке,
Минип жүргендей ат жибер.

Келдим мыңда уәкил болып,
Мен жүрмен колхозды көріп,
Қайтаман план бежеріп,
Бизге бір жақсы ат жибер!

Болсын өзи жорға, жүрмел,
Қақпақ сауырлы, жұмыр бел,

Дәулетияр Қасымовтың былай деп жууап жиберіпти:

– Ат сораптың, Асан жора,
Ер-тоқымын саз жибердим,
Сизге апарып берсин деп,
Түк шықпаған боз жибердим.

Жалғыз көзлі жалғыз шеке,
Хаслын сорапаң, ақалтеке,
Өмиринше көрген мереке,
Озып жүрген боз жибердим.

Саудық салмай аузын ашқан,
Мине тапсаң, ала қапқан,
Сегіз айлықты бір басқан,
Өзи бетер наз жибердим.

Ер-турманы менен алып кел,
Уәкил минтендей ат жибер!

Келдим сениң ауылыңа,
Кирдим сениң қауымыңа,
Мен минбеймен жауырыңа,
Арқасы пүтин ат жибер!

Жаяу қалдым, бул сөзім шын,
Аралап жүрмен күни-түн,
Ер басына қампысын,
Илдириу менен ат жибер!

Жарысқаңда журттап озған,
Байтал көрсе, жоны қызған,
Жипек жаллы, мойнын созған,
Мысал, утқан газ жибердим.

Жал-қуйрығын койған түзеп,
Күн бермейди, шапса дүзеп,
Адаспайды, жолды дүзеп,
Жанған оттай көз жибердим.

Байқап шап достым Асанды,
Қутқармайды қапқан жауды,
Тыңламайды Қаратауды,
Көзсиз батыр ат жибердим.

АЯПБЕРГЕН ШАЙЫРДЫҢ МӘТЕН ШАЙЫРҒА ЖУУАБЫ

Аяпберген шайырдың заманласы Мәтен деген шайыр өзінің бір шығартап қосығында Аяпбергеннің елі – қыят-ашамайлы қыз-жигитлери үстинен күліп, «Булар хаддинен асып, өз билтенине кетипти. Пара алып, некалы қызды балықшы жигит пенен кашырып жиберди» депти. Мәтеннің айтқан сөзлери ойын-дәлкек болса да, бул қыят-ашамайлы жигит-қызларына қатты тийеди. Бул шайыр Аяпбергеннің де қатты кеулине келипти. Сонда ол Мәтеннің жазған қосығына жууап ретінде сол уақытлары халық арасына кең таралып кеткен

«Мәтен шайырға» жууап қосығын шығарған екен. Аяпбергеннен жеңілген Мәтен соннан баслап қосық шығаруыды пышақ кести тоқтатқан екен дейди.

Халыңды бил, сен шөмишли-балғалы,
Айыпсыз бир яратқан өзи емес пе?
Бир-биреудің айыбы болса айтмалы,
Айыбым йоқ деген ялған емес пе?

Бүлгеп елге бүкир бала табылып,
Атқа ерип бадхасыл ябы шабылып,
Аспаны-зәмийиннің асты қапылып,
Мәтен жыртық шайыр болған емес пе?

Сен кимиу, мен кимиу, халыңды билгил,
Өз қатарың билен ойнайып күлгил,
Ендигиден былай қарап тек жүргил,
Ақыл адам халын билген емес пе?

Айғыссаң, кел берман, қандай күшиң бар?
Шайыр болсаң мениң менен не исиң бар?
Мен саған не қылдым, неден өшиң бар?
Өз халын билмеген ладан емес пе?

Жигит болсаң жаман деме елатты,
Сен билмейсең әдеп пенен уятты,
Жаманлапсаң ашаймайлы-қыятты,
Хаслымыз бир қарақалпақ емес пе?

Бизин елди тууры жолдан шықты деп,
Қыз-жауаны көп хәддинен асты деп,
Пара берип балықшы алып қашты деп,
Сизиң елде ондай болған емес пе?

Журтка тил тийгизбе болсаң билимдар,
Бенде болсаң бастан аяқ мишиң бар,
Ғыйбаткеш жаманның болар пейли тар,
Шуғыл жәхәннемде жанған емес пе?

Мен жаман демеймен сениң елинди,
Бастан аяқ мен айтайын мининди,
Екиленши тартып сөйле тилинди,
Атаң бұрынырақ өлген емес пе?

Өлмейин не қылсын, әжел келген соң,
Қазан урып, ғумша гүли солған соң,
Атаң пақыр жаслығында өлген соң,
Анаң ғәрип жесир қалған емес пе?

Атаң жаслығында өзи өлген соң,
Анаң пақыр хәсиретинде қалған соң,
Кеулинде ашықлық дәрти болған соң,
Қартайғанда жора тутқан емес пе?

Салланып-доланып үйге сыялмай,
Ели-халқы, ул-қызынан уялмай,

Әдира қалғыр сум нәпсини тыялмай,
Бир қазақ суұпыға барған емес пе?

Оны көрип хәркимселер көз салып,
Қылұат жайда кете алмады қыстанып,
Бир күни сол суұпы менен усланып,
Бир ақшамда қолға түскен емес пе?

Сол кешедә терис көрди ел-халқың,
Өлгенше патш боуды йүзге қылығың,
Сол ақшам суұпыдан Әбдихалығың,
Үш-төрт шырұан пара алған емес пе?

Жуұса кетпес ақ йүзиңнің қарасы,
Ғарры суұпы кемпириңнің жорасы,
Шул Әбдихалығыңның алған парасы,
Бир күнлери сыртқа шыққан емес пе?

Қадалмекен бул пулларды жемеги,
Брас болса алымлардың демеги,
Қардаш туұған еки аран әмеки,
Найзаласып урыс салған емес пе?

Ара кәтқудалар жолдан үгирип,
Нәлег айтты, жүзлерине түкирип,
Бир-бирине балта алып жүгирип,
Уллы бийабырайлық болған емес пе?

Айтып ада болмас бул сөздің изи,
Көрмесин, қор болсын ракибтиң көзи,
Өзиңнин қыз сиңлиң, араншы қызы,
Екеуи бир журтка кашқап емес пе?

Бирип алған өз абырайын ойлайып,
Ели-журты жас үлкенин сыйлайып,
Бир неше күн қушып қатын әйлейип,
Ол жигит қайтарып берген емес пе?

Кериспей анасы атасы менен,
Бийтоба кетипти хатасы менен,
Мойпында биреудің некасы менен,
Ери Мойнақ барып жүрген емес пе?

Көзиңди ашып қара әуел өзиңе,
Уяларсаң халқына айтқан сөзиңе,
Сен не деп күлесең халықтың қызына,
Өзиңнің басыңа келген емес пе?

Ғәрип айтур, шәаримиз бул Қоңырат,
Ашамайлы тийреси, уруұымыз қыят,
Хәркимде хуқуқ бар, замап хұррият,
Жығылған аўғанға күлген емес пе?

ШАЙЫР МЕНЕН ҚЫЗДЫҢ АЙТЫСЫ

Шайыр:

– Саған жетермекен сәубетим-сазым,
Сәхәрде ыпқыңда шағласам сениң,
Тыңдамасаң, бар ма мениң илажым,
Шайыр шағлап турса бағыңда сениң.

Қыз:

Пәрүаз етер сен шағласаң бұлбилім,
Сен зарлама, сенде мениң кеуілим,
Қайғы-қасирет пенен өткен қар күнім,
Сийнем пара болсын жолыңда сениң.

Шайыр:

– Қайғы-қасирет қаппап жүрек қанымды,
Бөліп жесем қарне тапқан нанымды,
Жолыңызға пидә етип жанымды,
Шөллерде күйермен дағыңда сениң.

Қыз:

– Түңде зарлап кара шашым тарайман,
Кешіе-күндіз жолыңызға карайман,
Өткен-кеткен жолаушыдан сорайман,
Жүрегім жалынлап пырағыңда сениң.

Шайыр:

– Мапақатлар шегіп, шықсам майданға,
Жүрегім халласлар, жабир етип жанға,
Қызыл қыяларда шоласып тақта,
Сарғаяды жүзім дағыңда сениң.

Қыз:

– Сәхәрде зарыңа қулақ салмаға,
Хауазыңды еситип рахатланбаға,
Жүзім тутсам ағып турған салмаға,
Бұл жүзің көринер сийнемде мениң.

Шайыр:

– Тауназарларың бар, барайын десем,
Барып мойныңа кол салайын десем,
Ақ жүзіңнен поса алайын десем,
Шәддес ағаң екен Зарымың сениң.

Қыз:

– Айбынбай-ақ қойың Зарым ағамнан,
Тилеумурат ағам турып табаннан,
Жақсымурат алдырмайды жағаңнан,
Тартынбай-ақ келе бер елиме мениң.

Шайыр:

– Шәлеке, Қәлеке, желбегей шапан,
Нәрсе билмейтуғын Нәреке ладан,

Қызға күйеу келсе, болар қызыл қан,
Сонлықтан елиңе бармайман сениң.

Қыз:

– Қасла қорқпа Нәрекедей ладаннан,
Айбынбаңыз Абыл, Қабыл ағамнан,
Бир қылыш бар қалған ата-бабамнан,
Сол қылып ойнасын қолыңда сениң.

Шайыр:

– Күнхожаның сөлин халкым жаратты,
Әжинияздың да даңқын қосық таратты,
Бирақ, билмес елиң Бердимуратты,
Бұлбилгәя болған жолыңда сениң.

Қыз:

– Көрип арқамыздан қысқан аязды,
Пәрүаз етип жазған күшпи баязды,
Ата-анам айтса Әжиниязды,
Бердақты да билер елатым мениң.

Шайыр:

– Пайдасы не, сен билип, елиң билмесе,
Ағаларың бизди көзге илмесе,
Ладан ағаң есигиңди ил десе,
Мухаббатым ойран болмай ма мениң?

Қыз:

– Ким билмейди муңлы қыздың қыялын,
Ата-анам сүйер дүньяның малын,
Қам сен сорама саң ярыңның халын,
Жүзім сарғаяды жолыңда сениң.

Шайыр:

– Қолда гүмбирлеген дуулар қарыуым,
Бир хәптеден кейин мүмкин барыуым,
Ашық болсаң, сабыр әйлеп тур арыуым
Берген посаларың ядымда мениң.

Қыз:

– Сабыр ет десең, мен сабыр етермен,
Жылдам келсең, мурадыма жетермен,
Кешиксеңиз, басымды алып кетермен,
Мың сауда бар, билсең, басымда мениң.

Шайыр:

– Түрли сауда болса басыңа түскен,
Бұл сауда мениң де басыма түскен,
Кемтарман мен, билсең, алтын гүмистен,
Мөңке толған мардан арқамда мениң.

Кыз:

– Өмиримше қалемеймен урысты,
Төребегің бузғыш екен турмысты,
Олар билмес Сергей деген орысты,
Мардана достым бар жанымда мениң.

Шайыр:

– Сескенбей ертип кел достың Сергейди,
Елден хеш насак сөз саған келмейди,
Келсең, кеуилимди шаддық кернейди,
Қыйналсаң күн берер халқым да мениң.

Кыз:

– Мақпалдан да жақсы марданың маған,
Сонлықтан да ашық болдым мен саған,
Сениң менен шадлы турмыс жасасам,
Максет-мурадыма жеткенім мениң.

Шайыр:

– Мениң марданымды тек сен сүйерсең,
Халқың қуұса, қутыла алмай күйерсең,
Уғайым жеп, қабағыңды үйерсең,
Сол жағы тұрсын, қыз, ялында сениң.

Кыз:

– Сен мардан тоқысаң, мен де тоқырман,
Сен кітап оқысаң, мен де оқырман,
Сени сүйдім, бірақ кеулі соқырман,
Жүрегім жалынлар ышқыңда сениң.

Шайыр:

– Шайыр дейсең, сөзге шешен емеспен,
Шыннан сүйсең, мен де басқа демеспен,
Жарлыман деп кисі хакын жемеспен,
Мийнетім, рахатим бахтымда мениң.

Кыз:

– Сен қосық айтқанда дуұтар тертермен,
Гүнирентип халықта изиме ертермен,

Сениң менен мақсетиме жетермен,
Мийнет сазын тертсе дуұтарың сениң.

Шайыр:

– Гүздин күні көлдеп қамыс ораармыз,
Қыста нар қамыстан болар қорамыз,
Торта, шабақ жең күн көріп турармыз,
Бір қысым дәшим жоқ урамда мениң.

Кыз:

– Сен мал бақсаң, мен де малды бағарман,
Сен суу кешсең, мен де отты жағарман,
Турмыстың керегін бирге табарман,
Сыйыр да байланар қораңда сениң.

Шайыр:

– Атаудан кемели балық аұлаймыз,
Дауылда таяуды алға таұлаймыз,
Жазда көлден піппен орып баұлаймыз,
Шортаң, сыла, бөрте асымда мениң.

Кыз:

Сен таяу таянсаң, ескек есермен,
Қалың толқынларды болип кесермен,
Сен жайын шапышсаң, жардем берермен,
Сүйсең қостарыңман қасында сениң.

Шайыр:

– Қалың малсыз үй леништи Қарғабай,
Таудай тасқынлардан етип дәрьядай,
Мени асырапты етип маркадай,
Соларды саламан ядына сениң.

Кыз:

– Сүйгеним сен, сөзлериме құлақ сал,
Мениң ұшын бермей-ақ кой қалыңмал,
Ашық болып сүйсең мени, бүгін ал,
Мийнеттен күн көриу тилегім мениң.

САДЫҚ ШАЙЫРДЫҢ РАХМАНБЕРГЕНГЕ ЖУҰАБЫ

– Кетейлиден шықтың Жаңабазарға,
Зергер менен темиршини жазарға,
Болысын тенгерип Қудайназарға,
Орамға лап урып келген усайсаң.

Шайырман деп ат үстінде шәңкийип,
Қойдағы ешектей гурдын хәңкийип,
Олайын қарайсаң аұзың пәңкийип,
Аұдақта сәулеңнен қорққан усайсаң.

Белбеу ұшы менен ерпін сыйырып,
Әжим жолдасың да муртын жыйырып,
Еркеме орнына үзик шыйырып,
Бекановтай сен далыйтан усайсаң.

Ұлт айырып сөз айтасан араздай,
Өгизлик қыласан кимге Ораздай,
Кекилің салбырап түйе қораздай,
Ерніңди жаздырып күлген усайсаң.

Шугылдай адамның үстинен сайып,
Қумсадай кашасаң қыздан муңайып,
Үйленсең кетер ме дәулетің тайып,
Жалғыз басың еле жүрген усайсаң.

Қолларың жабадай кеткен тарбайып,
Қыз айттырсаң бос каласаң сарғайып,
Халың билмей ат үстінде шалқайып,
Шомақ қызға бир ым қакқан усайсаң.

Гейде адам қусап жууап айтасаң,
Алып қап дегенде қорқып айтасаң,
Жағдайыңды билмей неге өйтесең?
Аласардай денип қашқан усайсаң.

Хорезмнен қыз алсам депсеніз сайлап,
Өлгенде табарсаң өзіңе тайлап,
Парызды питкерсең үш жерден байлап,
Зәмийиннің астынан алар усайсаң.

Тыныш тура алмайсаң халыңды биліп,
Бир қыз алалмадың сонша жыл жүріп,
Мәткерімди жақлап, көпектей үріп,
Хәрким менен мәлеллескен усайсаң.

Пейлицнен көп жедің жұрттың таяғын,
Отырсаң, астыңа сыймас аяғың,
Қызлар қәлейтуғын сенип қаяғың?
Саранаудай сегбир тартқан усайсаң.

Еки шайыр көпке түспей сыналмас,
Анасының нәсиятын дым алмас,
Аузын апса, бир саатта қымалмас,
Қосық айтаман деп бүлген усайсаң.

Аяғың сес берер жүрсен маладай,
Атаң Арзы қалдур, шайбас танадай,
Аузыңды кемситіп сейісханадай,
Өкпелеп бир баяз айтқан усайсаң.

Асау тайдың жылауынан қағасаң,
Пәнтқумар қалдым деп, бизге шабасаң,
Хәптеде ойланып бир сөз табасаң,
Кеулим ырзаман деп жүрген усайсаң.

Халыңды шақламай илдің аяқтан,
Айтысқандай шайыр болдың қаяқтан?
Хәр жерлерде сыйын питіп таяқтан,
Әтешкүрте гүлхан болған усайсаң.

Жәнекей тапқаның Қосберген зергер,
Бийгүна адамды не себеп тергер,

Дәусебендей дәурығыпсан болып шер,
Сен бираздың түсіне енген усайсаң.

Лақабың кимдур деп жаздың атыны,
Қосберген зергердің қорқып қатыны,
Бузыпсаң көригин, алып затыны,
Әкең меншігінде қылған усайсаң.

Хәм оның үстинен актлер дүзип,
Қыңырдай аўнапсаң дүканды сүзип,
Зергерге буйырдың периұза жүзик,
Қайсы бармағыңа салған усайсаң.

Айтқан сөзин толы жұрттың ғырнағы,
Ылапыштай туулайсаң жатқан қырдағы,
Гилмаладай тырнар хәрбир тырнағы,
Мазандаран бәлесине усайсаң.

Ийпан елатында Қосымбет уста,
Оқыйман деп шақырыпсаң бир қысса,
Қосықты шығарып күн батар густа,
Полатларын темир қылған усайсаң.

Темиршинің сен сегіпсең Дауыттың,
Түйе болсаң, қоймас едін хәуыттың,
Чаржоудан жүклесен тауар мауыттың,
Үлектей бурқырап тезер усайсаң.

Жолдасың Әжим де турды хәу менен,
Ернің тесіп, жетеклесен бау менен,
Төрткүлден айдасан Қаратау менен,
Мүмкін, Урысайда усайсаң.

Хәуазың қорқылар найлы шылымдай,
Қашып айтысасаң қатын Тынымдай,
Аузыңа қарасам, үлкен жылымдай,
Шийелге де қыялланған усайсаң.

Бир төззал көрдим деп жаман жағынан,
Шыдай алмай сийнесинің дағынан,
Хабар алып Бердиханның бағынан,
Бир қыз бенен уәделескен усайсаң.

Терин ағып, сен жууаздың оғындай,
Қозғалмайсаң, байлар берген соғымдай,
Еңсен түсіп, хәги кеткен тоғындай,
Қыслауын айланып жүрген усайсаң.

Палұан екен дейди сыртыңды көрген,
Батыр екен дейди муртыңды көрген,
Узатқан қызлардың жұртыны көрген,
Соның менен аўқат еткен усайсаң.

Алып қашқан Дилим ярың сол ақшам,
Жете алмайсаң енди қууып ат шапсаң,
Әулийе екенсең, сол қызды тапсаң,
Қалпедей алаңлап жүрген ұсайсаң.

Үшбас ауылына қайттын сол күни,
Қыйын болды депсең қыздың сүргини,
Шыдай алмай тағы атланып бир күни,
Сыр бермей елатта бүлген ұсайсаң.

Шайырлыққа сен шайырлық костың ба?
Ойласыпсаң Боранбайдай досына,
Гейбир дос бар, сабан тығар постыңа,
Сен масқара болып келген ұсайсаң.

Мудам исип жүрген өкпе қолқасы,
Бир тислем нан болған нанның халқасы,
Тай минип жүргенің халықтың арқасы,
Қызларына ыза берген ұсайсаң.

Албырап Өтеген қарыйды көрген,
Устазым деп үш күн жетеклер жүрген,
Хәрбир нұсқалардан масақ сөз терген,
Сен құрама шайыр болған ұсайсаң.

Сендей адам өзін әшқара етер,
Кәппиликке күлкі-масқара етер,
Өтеген қарыйың қанша үйретер,
Сен соған сүйенип жүрген ұсайсаң.

Шайыршылық тайсалақлау болмайды,
Жасудлыны құрметлейди, сыйлайды,

Төрт ауыз қосығың ишке сыймайды,
Жүрегің шауқилдеп жүрген ұсайсаң.

Жума ақшамы кеттін Қарасыйрақтан,
Қус қапырған қалпе яңлы ат шапқан,
Бозкәлден айналып Есебий жақтан,
Тағы бесіншіге келген ұсайсаң.

Барып түскен жериң сенин – Құлмурат,
Биз барғанда неге қорқтың албырап?
Жараған түйедей ернің салбырап,
Әжимди алдына салған ұсайсаң.

Адам жоқта шайырман деп лап урдың,
Еңегін жаманлап Юсуп қотырдың,
Бизди көріп, сен қыйпаңлап отырдың,
Қандай жұмыс пенен шыққан ұсайсаң.

Халың келмей, хәлек болып жарысқа,
Аузыңды ашсаң, ернің кетер қарысқа,
Өгиз болсаң, сыймас едін арысқа,
Шүкир әйлениз, инсан болған ұсайсаң.

Бир жаз мекен еттің Нариманның тутын,
Қыз келсе, дәптердің астында қутың,
Қолың Қорасанда, Бухарла пұтың,
Соныңдай мас, қақай адам ұсайсаң.

Хорезмде жоқдур сениңдей ақмақ,
Жоқарысы Пигнек, төмени Токпақ,
Геуденди көтерсең, қазылар соқпақ,
Мәгер, дәўге шатас болған ұсайсаң.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

96-ТОМ

ЖУМБАҚЛАР

(ИНСАН ХӘМ ОНЫҢ ТУРМЫСЫНА ДӘРЕКЛИ)

Жүрген жери мереке.

(адам)

Қаннан пайда болады
Өссе, бахыт қонады,
Темир менен полатты,
Меңгерип өзи жонады,
Бұны ким деп болды?

(адам)

Ойлаған иси питеди,

Ақылы хәр иске жетеди,
Хадал кеуил, хақ жүрек,
Мақсетине жетеди.

(адам)

Мақлуқаттын хасылы,
Гүлленіуді дүньяны,
Ойлаған мақсет-кәсиби.

(адам)

Анау турған нақ төбе,
Нақ төбенің бержағы қалың қамыс,
Қалың қамыс бержағы жарық жұлдыз,
Ол жарық жұлдыз бержағы тышқан тонлы,
Тышқан тонлы бержағы гүбир құдық.

(адамның басы, шашы, көз,
мұрын, ауыз)

Бир таудың басында еки лашын,
Көрмейли, қанша ушса да, таудың басын.

(бас, кирник)

Аш десең, ашылады,
Жап десең, жабылады,

(ауыз)

Өзинің дөгеретин сора.

(ауыз)

Жай ишине тутқан ший,
Ишпінде бар адил бий.

(ауыз, тиіс, тил)

Сайрайды да йошады.

(ауыз? тил)

Шыйқылдауық алдында тақылдауық.

(тил)

Хәуиз үстінде еки булақ,
Булақ үстінде еки шырақ.

(ауыз, мұрын, көз)

Бир ошаққа бес көсеу.

(ауыз, бес бармақ)

Хәуиз үстінде еки булақ,
Булақ үстінде еки тарақ.

(ауыз, мұрын, кирник)

Бир қазанның изінде төрт хызметкер.

(ауыз, бес бармақ)

Әбден,

Әбденнің үстінде дүүден,
Дүүденнің үстінде шырақ,
Шырақтың үстінде қыяқ,
Шырақтың үстінде майдан,
Майданның үстінде қопақ.

(ауыз-мұрын, қас, маңлай, шаш)

Қап-қара алдында айман тақыр.

(маңлай)

Мардан, марданның үстінде қордан,
Қорданның үсти шыра,
Шыраның үсти қәлем,
Қәлемнің үсти тоғай,

(ауыз, мұрын, көз, қас, шаш)

Жар астында тостаған,
Қатық уйтып таслаған.

(көз)

Ақ күшигим арбадан секирип түсти.

(мұқарық)

Тий десем тиймейди,
Тийме десем тийеди,

(ерин)

Жумалақ тауда шоқ қамыс.

(айдар)

Қызыл сандық ишінде,
Көк-ала саат жынғырлар.

(ауыз, тил)

Тау басында байтерек,
Байтерекке суу керек.

(адамның басы, шашы)

Үлкен үй,
 Үлкен үйдің ишинде киши үй,
 Киши үйдің ишинде палуан бий.
(ауыз, тис, тил)

Жол-жол жатыр, жол жагыр,
 Жол үстинде пул жатыр,
 Аққаланың ишинде,
 Адамзатқа керекли,
 Алтыннан бийик,
 Яғлы-бәрли жан жатыр.
(тил)

Айман тақыр алдында жылтырауық.
(көз)

Нуу қарағай путақсыз,
 Оны тапшы, Бағлан таз.
(шаш)

Узын қайыр, узын қайыр,
 Узын қайыр астында кара қайыр,
 Қара қайыр астында жылтылдауық,
 Жылтылдауық астында пысылдауық,
 Пысылдауық астында тоңқылдауық.
(шаш, қас, көз, мурын, тил).

Мың қойды бир шыбық пенен айдадым.
(шаш, пәки)

Мың қойым суўға кетти,
 Шопаны қуып кетти.
(шаш, пәки)

Томпайған менен төбе емес,
 Қарайған менен көк емес,
 Айналасы көк шалғын,
 Мал жейтуғын шөп емес.
(шаш)

Ура, ураның ишинде шыра.
(көз)

Қара тауым қарлы болды,
 Бир жаўса кетпейтуғын зерли болды.
(шаштың ағарыуы)

Оның шаққанлығы шымшықтан бетер,
 Аспанға атқанда оқтан тез өтер,
 Барлық заттың шамаларын болжаған,
 Хеш бир зат жоқ оннан тезлиги өтер.
(көз)

Узын, узын, узын жар,
 Қызыл жар астында кара жар,
 Кара жар астында тықылдақ,
 Тықылдақ астында ысылдақ,
 Ысылдақ астында тақылдақ,
 Тақылдақ пенен бирге шақылдақ.
(шаш, қас, тил, мурын, тис)

Шоқыр терек басында,
 Бүкир кемпир ойнайды.
(шаш, пәки)

Еки ағайын хеш айырылып турмайды,
 Қанша өмир сүрсе де,
 Бирин-бири көрмейди.
(көз)

Өмирде керек қос гәўхар,
 Айырылған адам болар зар.
(көз)

Кишкене ғана кара тостаған,
 Ишине қатық уйытып таслаған.
(көз)

Сулыў қыз есик ашты,
 Шашбауы сыртқа қашты.
(көз, кирпич)

Кишкене ғана тостаған,
 Дүнья жүзине баслаған.
(көз)

Үсти гүн, асты түн,
 Ортасы ала-була
(көз)

Қустан ушқыр тезлиги,
 Бес жүз жыллық аспанға бирден жетер,
 Ақыл менен ойланып қарасаң,
 Жылдамлықтан нәрсе жоқ оннан өтер.
(көз)

Қара суўда суўат жоқ,
 Қалың талда путак жоқ,
(көз, кирпич)

Арман шапта, берман шап,
 Тал түбине келгенде,
 Тайып кетти қараша ат.
(көздің қарашығы)

Еки ала қус зыяда,
Өмирликте уяда,
Ондай қус жоқ қымбатлы,
Адамзат үшін дүньяда.

(көз)

Арман шабар қараша ат,
Берман шабар қараша ат,
Тал түбинде тынық суу,
Харлап шабар қараша ат.

(көздің қарашығы)

Кишкене ғана пәтирим,
Жер жүзине жетерим.

(көз)

Бир таудың еки сақшысы,
Еки тыңшысы, отыз еки дәшкери бар.

(көз, құлақ, тис)

Еки ағайынды ашық,
Бир-биринен қашық.

(еки көз)

Еки бала аяқласып атыр,
Тура сала таяқласып атыр.

(киртік)

Қыйылған қамыс астында,
Ақ-қара көл.

(қас, көз)

Балықшы түсинде аў көреді,
Батыр түсинде жаў көреді,
Жасы киши болса да,
Ақылды болса, аға ет,
Түри киши болса да,
Салмақлы болса, саға ет.
Ақыл адам көриги,
Ақылдың сабыр шериги,
Бир жерде бар бес тесик,
Бәрінде де кен есик,
Кең деуге де болмайды,
Тар деуге де болмайды,
Бұл жумбақты ал пешип.

(көз, мұрын, ауыз)

Он бүркіт, отыз аққуу көлде жатқан,
Ол аққуу хәр пәрсенің дәмин татқан.

(отыз тис, он бармақ)

Аўкат жеудің құралы,
Өзи ауызда турады.

(тис)

Биз, биз биз едик,
Отыз еки қыз едик,
Бир тақтаға дизилдик,
Бирим-бирим үзилдик.

(тис)

Бир мәйектен отыз шөже шығады.

(отыз тис)

Айдын көлде алтын тас,
Ау салсаң да алынбас.

(тис)

Биреуі сайрап тұр,
Екеуі тыңлап тұр,
Екеуі қарап тұр,

(тил, құлақ, көз)

Ақырдың иши толы мәйек.

(тис)

Бир тауда мөкан еткен отыз бөри,
Қасында он жигити хызметкери.
(адамның отыз тиси, он бармағы)

Қолай-қолай тас қойдым,
Жийрен атымды бос қойдым.

(тис, тил)

Айдын көлде маржан тас,
Ұақыт урлаған хасыл тас.

(тис)

Пысылдауық алдында шыйқылдауық.

(тис)

Хәмме ұақыт аузымда,
Хеш жуга алмадым.

(тил)

Сөз питкеннің бәри,
Сол тесикке жууырар.

(қулақ)

Еки ошаққа бир көсеу.

(жақ, тил)

Ҳасла жаманлық етпегей,
Егер жаманлық ете ғойса,
Тап жаныңның душпаны.
(тил)

Шақылдауық алдында тақылдауық.
(тил)

Қуры жүрсе былайша,
Хеш нәрсени кеспейди,
Силтесеңдер жек көрип,
Алмастан төмен кеспейди,
Тилкимлейди таслайды,
Бирақ адам баласы,
Оннан Ҳасла өлмейди.
(тил)

Бир үңгирдің ортасында,
Шарқ урады қызыл жылан.
(тил)

Толық денеси,
Дуйым күш ийеси,
Салпау қулақ, қорада,
Сәл нәрседен алданады,
Балтасыз пышақсыз,
Сындырады адамды,
Достына бас ийип,
Хызметшидей жүгин тасыйды,
(тил)

Өзи сүйексіз,
Қалай бүксең де, бүкленеди.
(тил)

Үлкен қара үй, кишкене қара үй,
Ортасында Муртаза бий.
(ерин, тил, бастың еки жағы)

Бир тақылдақ, бир пысылдақ,
Айдын көл үстінде қара тоғай,
Қара тоғай ишінде бир тутам тоқай.
(таңдай, мұрын, көз, шаш, мұрт)

Ғаудыр-ғаудыр қарағым,
Қартайғанна жарадың.
(қулақ)

Бир тесикте пүткіл дүнья.
(қулақ)

Жар басында жарты сыпыра
(қулақ)

Әдеги сол бірдейги,
Еситеди, көрмейди,
Оннан бөтен иси жоқ,
Басқа исинди билмейди.
(қулақ)

Жарты қасық бир дийуалға жабысқан.
(қулақ)

Айры жолдан еки ат киятыр.
(қулақ)

Жылтырауық алдында пысылдауық.
(қулақ)

Хә, дийдилер, дийдилер,
Дийдилердің үйине,
Уры түсти дийдилер,
Бес батырды жиберип,
Қууып шықты дейдилер.
(мұрын силекейи, бес бармақ)

Тақыр жерде тай туяқ.
(киндик)

Бар екен бир кисинің бес баласы,
Тәртеуіне ат қойылып,
Тек биреуі атсыз қалған.
(бес бармақ)

Басында жалғыз таудың бир байтерек,
Путағы ийилмейди төмен қарап,
Айғырдың үйиріндегі үйрилсе де,
Есабын таба алмайды адам санап.
(сақал-мұрт)

Дүмпейген менен дөң емес,
Айналысы көк шалғын,
Мал жейтуғын шөп емес.
(сақал-мұрт)

Бес жигитке бас болып,
Қарыйдарға асаттым,
Асатсам да ап қалдым.
(қол, бармақлар)

Он еркек дуз арқалап жүр.
(бармақ, тырнақ)

Үш апам бар, бир анадан тууылған,
 Үшеуі де бир күн сууға шомылған,
 Биреуі хызмет ислемей қалса,
 Үшеуі де өкпелесіп сууынған.
(өкпе, жүрек, бауыр)

Сүйексіз тууылған екі төл,
 Жарасыпты бауырға,
 Талапкер болған адамның,
 Қолы жетпес услауға.
(көкірек)

Тақыр жерде тайдың изи,
 Оны тапқан байдың кызы.
(киндик)

Тууысқан екі апа бар,
 Екеуінде он бала,
 Хәр биринің аты бар,
 Өзи исине мәрлана.
(бармақлар)

Он бүркіт, отыз аққуу колде жатқан,
 Қулашлап хйле менен дәмиң татқан,
 Қыяда екі суңқар шалмай қалмас,
 Олардың пулы қымбат өзге заттан.
(қол, тис, тил, көз)

Ағайынли он,
 Кийингени екі гон.
(бармақлар менен қолған)

Көсеуімнің басы ақ гүмис.
(бармақ, тырнақ)

Белдеуде бес ат, бесеуі де қасқа ат.
(бармақ, тырнақ)

Бес жанлы бир жансызға миңгеседи.
(бес бармақ)

Үлкен үйдің кишкентай үйінде,
 Кишкентай үйдің ишінде бес бала отыр.
(аяқ, бес бармақ)

Бир анада бес бала.
(қол менен бес бармақ)

Көсеуімнің басы ақ гүмис.
(бармақ, тырнақ)

Еки анада он бала,
 Хәр қайсысының аты бар.
(бармақ)

Белдеудегі бес бийе,
 Бесеуі де қулынлы,
 Қулынлары қара ала,
 Қуйрықлары сары ала.
(бес бармақ)

Бар екен байтеректе екі аша,
 Болмайды бир шакасы оннан асса,
 Биреуі биреуіне ийкемлесер,
 Қуданың құдиретине қыл тамаша.
(он бармақ)

Бири үлкен бири киши,
 Тууысқан бирге бес киши.
(бармақлар)

Сүйек те емес, ет те емес,
 Ол денеге питеди,
 Өссе алып турмасаң,
 Үлкен зыян етеди.
(тырнақ)

Он қолында он жүзик,
 Он шығырнай,
 Буны тапқан киши алады,
 Пул шығармай.
(тырнақ)

Патша кимге бас ийеди?
(шаһтәрекке)

Бирге жатып бирге турар,
 Озыуға бирден умтылар,
 Екеуі мәңгі жарысып,
 Көрмеген еле қалысып.
(аяқлар)

Шақырғанға жабысқан.
(адамның аты)

Еки жеңей сууға баратыр,
 Биринен бири озып баратыр.
(аяқлар)

Ашылмаған урада,
 Пишилмеген тон жатыр.
(адамның жаны)

Еки теке тик турар,
Иитерип жиберсең,
Көңил кете берер.

(аяқлар)

Таппас, таппас, таппас жумбақ,
Таналы сыйырға бермес жумбақ,
Қызлар келсе, қыймас жумбақ,
Қызы алтынта бермес жумбақ.

(адамның жаны)

Әлапат сөз айтаман, салса құлақ,
Болмайды адамзатқа дүнья ортақ,
Бир ауыз келди жумбақ қыялыма,
Сорасаң, бұның аты мүки жаппақ,
Құлпы жоқ, ауызы бар қара сандық,
Хешкимнің қолынан келмес аузын ашпақ.

(адамның жаны)

Еккени танап жерге жалғыз бийдай,
Биреудің қойып кеткен аманатын,
Бергенде турады екен көзи қыймай.

(адамның жаны)

Дүньяда бир түп терек,
Шақасы бар жүз мың бөлек,
Еки түйнегі бар,
Биреуі ашшы, биреуі дупшты.

(дозақ, бейіш)

Ийрим-ийрим, ийрим жумбақ,
Ийримлесип келер жумбақ.

(адамның өмирі)

Туұылыұдан адамзат,
Бирге жасап келеди,
Дүньяда өзи қымбат зат,
Хаммени теңдей көреді.

(өмир)

Мойнымдағы ала белгі,
Өлсемдағы айрылмас.

(адамның аты)

Бели бүкирейген,
Қулағы тикирейген.

(ғарры)

Жаслық шағын тилеген,
Ети қашып жүдеген.

(ғарры)

Туұылыұдан жармасар,
Өлгениңше қасында,
Жаның геүдеңнен шыкса,
Ол да сени тәрк етер.

(өмир)

Желбуйдалы нар тайлақ
Бұны тапшы, Бағлан газ.

(қыздың күісеуі)

Жаслықта қадирин билмессең,
Шыбып шелли көрмессең,
Геүдеңди ол тәрк етсе,
Өкиниш пенен «ұах» дерсең.

(өмир)

Хәй яраңлар, ярыұ-дослар,
Дүньяда болады әжайып қуслар,
Басы буұдай, бели қамыс, түби асқабақ.

(адамның жаслығы, орта жасы,
ғаррылығы)

Даладан сес келди,
Есемурат ағам сескенди.

(адамның аты)

Шақырмасаң менпикпен қойтапын,
Хасла артына қайрылып қарамас.

(адамның аты)

Азаңда төрт аяқлап,
Түсте еки аяқлап,
Кеште үш аяқлап жүреді.

(жаслық, орта жас, ғаррылық)

Көгертіп мийұа өсирген,
Мийұасын жаннап артық көртеп,
Хаұалап ушқап аққуұды,
Сөзи менеп түсирген.

(ана)

Өкинит көп өзінде,
Алтыны бар сөзінде,
Әсирлердің сыры бар,
Жыйрықланған жүзінде.

(ғарры)

Ақ гүләңгир, гүләңгир,
Аяғынан байланғыр,
Көк гүләңгир, гүләңгир,
Көкирегінел байланғыр.

(бала)

Гиржийсе, кейин тартар,
Умтылса, жигери артар.
(инта)

Адамның шийрин мийуасы,
Бахытлы шыққан уясы,
Өмири шадлы, қууаныш,
Рахагли дүньясы.
(перзент)

Қаратал астына атларын баққан,
Атының мойнына татыран таққан,
Шен қасын ойнатып, он қасын қаққан.
(жигит)

Минәр, минәр,
Минәрге пыбық илинер,
Ақсуңқар құс келди деп,
Асыранды ғазлар жыйылар.
(келіншек-күйеу)

Еккеним бир танапқа жалғыз бийдай,
Суу ишпесе, турар камалға келмей,
Бир күни сууға мийри қаныш алса,
Турады қанасына хеш бир сыймай,
Ойласақ, бул бийдай емес, ол аманат,
Отырарсаң, ийеси келсе, көзиң кыймай.
(ержеткен қыз бала)

Заманыңда сәтлі болған,
Жоқлықтағы ғарры ишпен,
Келип-кетип жүрген адам,
Оны хеш ким көзге илметен.
(қыздың ғарры атасы)

Жети атан шөллеп кетти,
Жеткермейди қууған менеп,
Дос қыйналып, душпан күлди,
Жетпес күши жеткен менен.
(қыздың жети ағасы)

Бар еди мениң бир қусым,
Тадұас етсе айланар,
Бир мәүритте жер жүзин.
(қыял)

Еки қора ортасында,
Мен бир жүрген тели қозы,
Еки ана, бир телиге,
Хәммесине бир өзи.
(қыздың өзи)

Хәмме жанда бар жолдас,
Есерсоқта гүўлеген,
Илимли дана адамлар,
Айтқанына жүрметен,
(қызбалық)

Дүньяда ең ашшы нәрсе не?
(қайғы)

Татлыдан татлы қандай зат?
(үйқы)

Базардан табылмайды,
Тәрезиге тартылмайды,
Өзи палдан да татлы,
Бирақ оны жеп болмайды.
(үйқы)

Қурқылдаған қырық қат суу ишип отыр.
(уиқы)

Дүньяда бир зат бар,
Хар ким оған мүтәж,
Хар ким сораиды, бирақ,
Гей биреулер тана оны тугады.
(кеңес)

Сабап минии, сай кештим,
Саясын көрмедим,
Қызыл мақпал тон ишпгим,
Қыйығып көрмедим.
(түс)

Дүньяда пулга таштырмайтуғын қай зат?
(жоғалтқан уақыт)

Көзге көринбесе де,
Бахасы мың тилла.
(ақыл)

Бир өмирлик ең ошадар жолдасың,
Сенде ол егер бар болса,
Хеш қор болмайды басың.
(ақыл)

Түйдим, түпқирге тасладым.
(ақыл)

Бир жибим бар, қайда узатсам да,
Сол заматта жетеди.
(кеуил)

Базарда сатылмайды,
Тәрезиге таргылмайды,
Өзи сондай керекли,
Пайдадан халы емес,
Салының пақалы емес,
Ешкинің сақалы емес.

(ақыл)

Бир көшениң басында,
Тилла ердің қасында,
Буны тапқан жигитлер,
Жүз жигирма яшында.

(ақыл)

Таудан бәлент,
Сайдан терең,

(ақыл)

Байлық, жоқшылық оның қолында.

(қыял)

Өлини де, тирини де,
Жумық көз бенен көрерсең.

(түс)

Нәзик, иленәзик зат,
Бир атым насыбайдан қалар зат.

(кеуил)

Таудан бийик, теңизден терең.

(қыял)

Қустан ушқыр, аттан жүйрик.

(қыял)

Өзи кең, теңизден терең.

(қыял)

Дәрпенбей дүньяны гезер.

(қыял)

Ақ гүлим аўзын ашады,
Қызыл гүлим нур шашады,
Екеуі тең қосылса,
Қатты келсең өшеди,
Жумсақ келсең өседи.

(кеуил)

Қанаты жоқ, қустай ушар,
Түрин хеш ким көрмеген,
Сонда да қусқа усатар.

(қыял)

Минар-минар минарлар,
Ақсунқар қус келди деп,
Қазанда писпес,
Табакка түспес,
Оны жутпас адам болмас,

(ананың сүти)

Алты аяқлы, еки жанлы,
Екеуі де аңлы,
Екеуі бирге жол алады.

(атқа минген адам)

Гейде берик гастан да,
Гейде нәзик гүлден де.

(кеуил)

Дүньяда бир дәрья бар, аққан булақ,
Суўынан оның турмыс алған қулақ,
Ен жайған хасыл суўы жанға азық,
Излесен, қасыңызда тур бурқырап,
Өмирлер гүл-гүл жайнап өсер,
Бир қанса усы суўдан уртлап.

(билим)

Питпейтуғын дау бар,
Жазылмайтуғын кесел бар.

(ерли-зайыптың ұрысы)

Қырық көз, қарағай найза,
Дәл билимде мендей шайыр бар ма?
Бес бақан, отыз ууық,

Усы жумбағым,

Тап сен, ақылың теңиз болса.

(қырық күн шилле, бес нашар, отыз)

Адамға төрт өмиринше перик болған,
Ал, адамзат бул төртеуге берик болған,
Ол төртеуі оның менен мудам жүрип,
Адам олардан қутылмаған, тири жүрип.

(күлки, уйқы, тамақ, нәпси)

Еки баслы, алты аяқлы,
Бир қуйрықлы, еки қоллы,

(атқа минген адам)

Өзи жайыұлы гилем,
Үш баслы, алты көзлі,
Он аяқлы, бир тисли,
Жерди аударыу – иси.

(қос айдаған адам)

Жумабийке, жупбийке,
Жоғалған затларың түйел,
Излемесең, таппайсаң.
(жумбақ)

Хар ким өткен бір көпир,
Биреулерге кең көпир,
Биреулерге тар көпир,
(дүнья)

Бабам шыққап көк төбе,
Биреулерге мәртебе,
Биреулерге зар төбе.
(дүнья)

Қолыңда жемис жайнаған,
Бағында бүлбүл сайраған,
Досты қуғанып табысқа,
Душпанның иши қайнаған.
(дийқан)

Күшлиден күшсиздің хұкими зор
(бала)

Тақыр жерде шөп шықпас,
Шөп шықса да, көп шықпас,
Бұны тапшы, Бағдан таз.
(таздың басы)

Бир дарья бар,
Дәмин татқан қор болмас,
Тармағы көп,
Еркин жүзсең, таусылмас.
(билим)

Исте берер көмек,
Харбир күниңе керек,
Қурал етип алсаң,
Боласаң сергек.
(билим)

Наданлыққа қарсы тигилген байтерек,
Саясы он еки мың әлемге татыр,
Мийуесин сол теректин жесең егер,
Алғаның мың жылға жетер.
(билим)

Гүлдур пәменнің лаласы,
Тисдур ауыздың қаласы,
Оғыз еки мәйектен,
Қырқ еки пөже шығады.
(сөз)

Узын, улын, улын жол,
Ушына пыққан бармекен?
Түби терең кара суу,
Түбине кеткен бармекен?
Түбине жетип бул суудың,
Қанып ишкен бармекен?
(оқыу)

Жақсылық та соннан,
Жаманлық та соннан,
Мың мәртебе ойланып,
Абайлап қолдан ойнап.
(сөз)

Бир нәрсе менен өлтиресең,
Сол нәрсе менен тирилтесең.
(сөз)

Оттан өткір,
Оқтан жеткір,
Ушыл шықса,
Тарап кеткір.
(сөз)

Жағымлы майдай,
Туғған айдай,
Өмірде өлмес,
Бахытлы таңдай.
(нақыл сөз)

Котерилсе ийек,
Жарылар сүйек,
Жарағы болмаса да,
Алады бийлеп.
(өткір сөз)

Қәрежетсиз киресен,
Ғазийне алып шығасаң.
(мектеп)

Әпиуайы жай, қарасаң,
Жети жаста барасаң,
Ишінде түрлі жемис бар,
Талап етсең, аласаң.
(мектеп)

Елимнин бир данасы,
Балалардың санасы.
(мұғаллим)

Аузы жоқ, жүреді,
Аузы жоқ, сөйлейді.
(лат)

Жийрен тулпар желгенде,
Табанынан тер тамар,
Аққан жери тамаша,
Қар үстине жол салар.
(сыя, дәует, қалем)

Ети ақ, туқымы қара.
(қағаз, қарындар)

Сүйем бойлы ақ терек,
Оқыушыға көп керек,
Қағаз бар жерде ол да бар,
Еткен иси бір демек.
(қалем)

Дүньяда ең ашшы да, дұшшы да не?
(сөз)

Ақ жер аштым,
Қара бийдай шаштым.
(қағаз, жазыу)

Шәкирт түүе, устазлар,
Дауысына бағынар,
Демалыста балалар,
Дауысын оның сағынар.
(қоңырау)

Бир қусым бар, жаны жоқ,
Қанаты бар, пәри жоқ,
Адам менен сөйлесер,
Ақылы бар да, жаны жоқ.
(китап)

Бахыт-байлық өзінде,
Берекет, табыс сөзінде,
Аталар билген даналық,
Сәулеленген бетінде.
(китап)

Дигирман, дигирман тасы бар,
Алтып ердің басы бар,
Оны билген кисинин,
Ақыл-хуушы, жасы бар.
(китап)

Өзи кишкене болса да,
Қушағын кеннен ашады,
Қушағына кирген сайын,
Кеулиң сениң тасады.
(китап)

Өзи арық, басы жарық,
Жүрген изи көп қарип.
(ручка)

Мениң бир жандай достым бар,
Көп сөз айтар өзиме,
Достымның айтқан сөзлери,
Елеслейди көзиме.
(китап)

Бир сандық бар өзгеше,
Қолыңа алып жүресең,
Иппиң ашып қарасаң,
Турмыс сырын билесең.
(китап)

Қабат-қабат қатлама,
Ақылып болса таслама.
(китап)

Терек емес, жапырақлы,
Көйлек емес, елекли,
Адам емес, сөйлейди,
Түрлі нама жырайды.
(китап)

Кеуилиме шашып нур,
Хар қағазы сөйлеп тур.
(китап)

Аузы биреу, тили екеу, жаны жоқ,
Оның дизген сөзлерінің саны жоқ.
(ручка)

Бар екен дүньяның бир дереги,
Адамға ақыл қосыуға бар дереги,
Ишінде бир өзинин сегіз сала,
Олардың тоқсан сегіз дөңгелеги.
(есепшот)

Ғарбыздай нәрсе тутқалы,
Оғада жеңил бул тағы,
Бир бойына сыйып тур,
Жер жүзиниң гүлләни.
(глобус)

Билимнің ағар булағы,
Көп айнасы, нуры бар,
Қатара жолдан турады,
Жолыңда қоз тутылар.
(китап)

Қантқа уқсар реңи,
Хәр класстың қәлеми.

(пор)

Ҳинжи-маржан тасы бар,
Алтынлы жерден басы бар.

(китап)

Кеўлиме шашын нур,
Хәр қағазы сөйлеп тур.

(китап)

Хәр бир күни мың кәдем,
Сегиз қырлы бир таўды,
Көгерип қатар бир адам.

(китап)

Тили бар да, үни жоқ,
Тилип адам түсипген,
Жаны бар да, қаны жоқ,
Сөйлеп турған ишпнен.

(китап)

Жәхәнде бир нәрсе бар, аузы жабық,
Апшылар мезгилинде, бауырын жазып,
Үйинде толып атқан ғазийнеси бар,
Хүрметлеп пайдаланар билген халық.

(китап)

Үйде бар тилсиз муғаллим,
Оннан мен тәлим аламан.

(китап)

Ақ жерде қара тары,
Пұқталап шапқан адам,
Тез орады.

(хат)

Асты тахта, үсти тахта,
Ортасы толы,
Тилин билген адамға,
Керекли зат дүньяда.

(китап)

Ақ жолға түсип,
Әсте жорғалар.

(ручка-қағаз)

Бир нәрсе бар сыялы,
Алдында оның қыялы.

(хат жазған адам)

Бир көшениң басында,
Тилла ери қасында,
Буны тапқан адамлар,
Жүз жиірма жасында.

(қуран)

Алтып менен оралған,
Гүмис пенен торланған,
Көп еллерге таралған,
Халық мәшине жараған.

(қуран)

Қол менен соғады,
Ауыз бенең урады.

(хат)

Бир бет ақ қағазға,
Барлық дәргин тағилген.

(хат)

Ол недурким, зәрре-зәрре қан болур,
Туқымы андек, мийўасы шүпдек болур,
Ағзы бирдур, тили екки, жаны йоқ,
Анын йүрген излериниң саны йоқ,
Буў жумбаққа түшмәтән хайран болур
(айры ушлы қалем)

Әжайып зат бар тили жоқ,
Сөйлегенде мини жоқ.

(хат)

Аяғы жоқ, жүреди,
Өзи алыстан келеди,
Аузы жоқ сөйлейди,
Жақыннан хабар береди.

(хат)

Тоғайға барған биреў,
Отын шапқан биреў,
Ҳасылышан қыз жасап,
Күйеўге берген биреў.

(хат жазып жиберип, оқиу)

Өзи бир қарыс,
Тили мың қарыс.

(қалем)

Сырты ағаш, иши бояў,
Хәтп ұақыпта жүрмес жаяў.

(қалем)

Доп-домалақ бир дүнки,
Ишинде сыя сақлаған,
Билимлиниң жолдасы,
Мудамы оны жақлаған.

(дәулет)

Дизилген бәри қатара сымға,
Азайтыў, көбейтиў оның қолында,
Қыйын есапларды аңсат есаплар,
Қадирли зат есапшының қолында.

(шот)

Отыз алты сүүрегги қағаз,
Қағаз сандықтап орын алған,
Дөгереклеп оны төрт жигит,
Жайласып малдас қурынған.

(ойын картасы)

Аўзы бир тили еки, жаны жоқ,
Сөйлеген сөзлериниң саны жоқ.

(ручка)

Нәхәнди көрип жүрмен қара тумсық,
Аяғын басалмайды, қыйсық-қыйсық,
Қуданың құдиретине таң қаласаң,
Қалады тақыр жерге изи түсип.

(қалем)

Жансызға жаратышты еки кулақ,
Аңласаң, еки арасы күтә узақ,
Олар да шеберликтиң бир белгиси,
Қойышты сулығлыққа белин қынап.

(дуўтар)

Төрт бет айна, қарасаң,
Хәр күни қолға аласаң,
Үңилип, дүнья жүзиниң,
Бәрине көз саласаң.

(газета)

Ақ қағазда бар тамға,
Сана берген көп жанға.

(хәрип)

Жалғыз турғанда бир белги,
Қуралып жыйналса,
Хабарлайды хәр мәни.

(хәрип)

Қара тақырда ақ қоян секирер.

(тахта, пор)

Дәстурхандай ашылар,
Хәр бетинде жаңалық бар,
Адам дегенге қағнасы бар,
Шешсек, буның мәңгиси бар.

(газета)

Орманда бар, үйде жоқ,
Қатында бар, қызда жоқ,
Менде де бар, сенде де бар,
Әкемде жоқ, жәхәнде бар,
Адамда жоқ, хайўанда бар.

(«Н» хәриби)

Сыйырда бар, атта жоқ,
Сорпада бар, етте жоқ.

(«С» хәриби)

Таўда бар, шырада жоқ,
Суўда бар, жылғада жоқ,
Хәўизде бар, сайда жоқ,
Қаўғада бар, жипте жоқ,
Пуўда бар, түтинде жоқ.

(«У» хәриби)

Айнадап көргендей,
Жанында турғандай.

(газета)

Аңсағаным елден,
Келгендей таўып селден,
Жаңалықты жыйнақтап,
Өзи алып келген.

(газета)

Саған хабар келсе,
Қуўанып келер,
Хабар толы сумкасын,
Сүйреп жортып келер.

(почтаьон)

Алтын ылашық ишинде,
Жийреп айғыр киснейди,
Жез сарайым ишинде,
Жездемниң аты киснейди.

(қоңырау)

Бир нәрсе бетинде жоқ ой менен кыр,
Өзиниң орайынан айналып тұр,
Асықпай зейин салып қарасаңдар,
Келбети жер жүзиниң көринип тұр.

(злобус)

Басында илмек айдары,
Ишпінде хабар сайманы.
(қоңырау)

Денеси қола, мыс екен,
Қозғап тұрсаң ұақтында,
Шақак атып күледі,
Сондай ұақты хош екен.
(қоңырау)

Қолымда бир айна бар, дөп-дөнгелек,
Адасканда жол силтеп, берер дерек,
Еки тисли тиси менен төрт бағытты,
Керек десең болғаны, тауып берер.
(компас)

Бабанын тоны жүз жамау.
(глобус)

Жамауы бар, жүйи жоқ,
Қаласы бар, үйи жоқ.
(карта)

Дәрьясы бар да, сууы жоқ,
Шәхәри бар да, ели жоқ,
Егер барып сарасаң,
Жасыратуғын сыры жоқ.
(карта)

Өзи қара, сөзи ақ.
(тахта, пор)

Он ойылмады,
Он еки байламалы,
Жалғыз жайламалы,
Қос қулақлы,
Жалғыз туяқлы.
(дууітар)

Балам-балам балдайды,
Балық берип алдайды,
Өмиринше жалынсада,
«Өлемен» деп зарлайды.
(қобыз)

Ушып-ушып ураман,
Ушынан тартып ураман,
Сапырғаным сайрайман,
Сабы өзимнің қолымда.
(қобыз)

Қарны қабақтай,
Путы таяқтай,
Тийип кетсең, жылайды,
Жылағаны елге унайды.
(дууітар)

Дүлдилдин еки қулақ, бир басы бар,
Дүлдилдің он еки жерден таңбасы бар,
Дүлдилди жолға салып жибергенде,
Хәрқыйлы шайқатылған жорғасы бар.
(дууітар)

Үш қазық, еки жип, тоғыз нөқта,
Теңселип тербеледи, бақсы соқса,
Бақсы сөзге жүйрик болған менен,
Пайдасыз, үндемейди адам жоқта.
(дууітар)

Төрт қазық, хәр арасы еки ели,
Он еки нөқта,
Сөйлейди шежиредей, адам соқса.
(дууітар)

Бир жағы жиңишке, бир жағы жууан,
Қос қазық, еки жип, он еки нөқта,
Хауазы жағымлы, тиллери шийрин,
Бирақ үндемейди хелп киси жоқта.
(дууітар)

Он еки белдеу, еки арқан,
Еки қазық бир бақан.
(дууітар)

Көп жеринен байланған,
Ишпін падылық жайлаған,
Хаслы ағам болса да,
Қытықласаң, сайраған.
(дууітар)

Қатлам-қатлам қарны бар,
Бели сулыу, бир илгек,
Пружинадай созылар,
Қутыдай болып көринген.
(гармонь)

Бауы бар еки жағында,
Сәдепдер қатар тағылған,
Шебери шертсе, дауысы,
Жай алады жаныңнан.
(аккордеон)

Еки қулақлы,
Он еки аяқлы,
Еки шешекли.

(дуулар)

Тийсең, тийеди, тиймесең, үндемейди.

(дуулар)

Он ойылма,
Он еки байламалы,
Жалғыз жайламалы,
Қос қулақлы,
Жалғыз туяқлы.

(дуулар)

Иши бон-бос,
Дауысы жер жарады.

(барабан)

Ғаз мойынлы қара басы бар,
Саз-сәубетли намасы бар,
Адам деуге шамасы бар,
Билсең, буны мәнисі бар.

(натефон)

Бауы бир тутам,
Белбауы қырықтаң,
Аузы урадай,
Қулағы сырғауылдай.

(балалайка)

Мойынны еки тутам, еки қулақ,
Қойыпты сән ушын белип қынап,
Бармақлар түрлі қосық айттырар,
Таяқ пенен тарларын сыйпап.

(скрипка)

Отыз ууық, бес кереге.

(отыз күн ораза, бес уақ намаз)

Мусылман он еки бууын сөзди алған,
Соның менен барлық шәрті тамам болған,
«Исепим хәм хадаллық усында» деп,
Сол сөзди бастан аяқ ядлап алған.

(қалима қаиштарыу)

Бир жумбақ бар атасыз,
Бир жумбақ бар қатесиз,
Бир жумбақ бар пәтиясыз.

(қудай, қуран, сүу)

Намазлыгер уақтындай күни батқан,
Қырық қулаш қуйыда жатсадағы,
Далаға бөтекеси шынып жатқан.

(өлиннің хабары)

Бир пәлекте бес қауын,
Үшеуі саяла жатады,
Екеуі қуяшта писеди.

(намаз)

Отызды қырық пенен жолдас қылдым,
Бесеуді ұллы билип изине ердим,
Қырық найза бир қылышты етип қарыу,
Азығым усы деп көп исендим.

Шешіуі:

Отыз күн ораза менен қырық парыз,
Бес уақыт намаз қосқан орынлауға,
Қырық найзаң, бир қылыш қолда болса,
Исенген азығың усы сениң.

Қырым деген шәхәрдің,
Ортасында қырық булақ,
Алшыс жасар анасы,
Оның қасты – қой қырмақ,
Алшыс үйрек, отыз ғаз,
Бұл да ұшты пыр-пырлап,
Тамға таяқ сүйедим,
Отыз бестен сыр-сырлап,
Бәйбипени байға қондырдым,
Ақыл менен құрқурлап.

(қырық парыз, алшыс шайтан, отыз күнлік ораза, алшыс беске шыққанша сегіз өнер үйретіу)

Оқыған Әптийекті алым болар,
Алымға тил тийгизген залым болар,
Бар дейди алдымызда үлкен жыйын,
Халымыз сол жыйында мәлим болар.

(о дүнья)

Дәрьяның аржағында жалғыз жайын,
Ол жайын аузын ашса, он сегіз шортан тайып,
Далаға шығып кетип, рәхим етип,
Шабактың жыйнап берер гүллі майып.

(Жайын – мұзпапат хәким, он сегіз шортан – он сегіз болыс, шабақ – пұқара халық, гүллі майы – салық)

Жақсы айлар, қадир түнлер.

(ораза)

Өңгерип сынбасымды шықтым жолға,
Миптеним өмиримше озған жорға,
Жанымдағы жолдасым жаман еди-ау,
Бийабырай етпегей, иркіш жолда.

(Сынбас – қақықаттылық, жорға – кеуіл,
жаман жолдас – ағазұл шайтан)

Бир, еки, үш, төрт, бес, алты,
Жети, сегіз, тоғыз, он, он бір.

(Бир – билек, еки – елек, үш – үшек, төрт – төсек, бес – бесік, алты – асық, жети – желке, сегіз – серке, тоғыз – торқа, он – оймақ, он бір – қара жумбақ)

Бир шенеулі, бир шенеусіз,
Бир белдеулі, бир белдеусіз,
Бир аұнамас, бир гүйсемес,
Бир путсыз, бир сүтсіз.

(Шенеулі – жер, шенеусіз – аспан, белдеулі – үш, белдеусіз – гөш, аұнамас – тасбақа, гүйсемес – жылан, путсыз – балық, сүтсіз – құс)

Бир топар атлы шабысты,
Бир ылаққа таласып,
Бир бирине жабысты.

(ылақ ойын)

Алда да жоқ, артта да жоқ,
Жерде де жоқ, көкте де жоқ,
Онда да жоқ, шеште де жоқ,
Мудамы жасар,
Сорлының исенимінде.

(үмит)

Ер жигит ортада тур,
Және бир мәртти шақырып тур,
Бул айқаста ким жеңсе,
Абырай қушпаға тайын тур.

(гүрес)

Үстінде бир тақтайдың алпыс төрт жол,
Ишінде оғыз екісі керекли сол,
Бири ақ, бири қара түрге айырылып,
Қол тийсе, ертели-кеш ойыны сол.

(шахмат)

Жигирма төрт батыр түреске тайын,
Өлтирмейди, жейди қарсыласын,
Женип шығар, ким ақылы болса,
Ким көбірек қатырса басын.

(шашка ойыны)

Аяққа беккем байладым,
Музға зырғып ойнадым,
Қызық екен бул өзи,
Ойнаўта хетп тоймадым.

(коньки)

Жолдас етсен өзине,
Тастырады күшінди,
Ғайрат қосып ғайратқа,
Жеңилтеди исиңди.

(спорт)

Доп-домалақ, домалақ,
Түсіп кетсе колымнан,
Бир орында турыў жоқ,
Кетер өзи жумалап,
Берегойсам үкеме,
Асыр салып ойнайды,
Оны көрген балалар,
«Ойнайық» деп коймайды.

(топ)

Өзи бир зат домалақ,
Тийсең кетер жумалап,
Болмаса да жазығы,
Жүрер баллар қууалап.

(топ)

Аяқ-колсыз домалақ,
Ылақтырсаң жумалап,
Тамашаға батасаң,
Шаршағанда қууалап,
Ол не өзи, айтып бер,
Услап ал да, қайтып бер.

(топ)

Узын терек, саясы жоқ.

(көше)

Қопқар мүйіз кодалақ,
Турған жерден тайсалмас.

(жай)

Арадан айлар, жыллар өтер,
Әуладлар усы уяда өржетер.

(жай)

Кепетес кесе қонады,
Манғыт баса қонады.

(үй)

Бууын-бууын бууазақ,
Бууыннан да көл узақ,
Ата кийик териси,
Алпыс қошқар мүйизи.

(алты қанат үйі)

Отыз екі омыртқа, қырық қабырға,
Бәрин жыйнаған ауыз омыртқа.

(үйі)

Жер астында жетпіс кемпир,
Жер тислейди.

(керегениң тұяғы)

Иши қызыл алапат,
Аузы қара бәлапат,
Хәлли кирер, қуры шығар.

(тандыр)

Жумбағым жуты қара,
Оны тапқанның қолы қара.

(көсеу)

Алты қабырға,
Қырық омыртқа.

(қара үйі)

Бизде бір әйдарха бар, көрмейсең бе?
Төрт көзи әйдарханың төбесінде,
Сүйеги пәрше-пәрше толып атыр,
Жаны жоқ қайрылыуға денесінде.

(қара үйі)

Бели жууан болса да, белбеу тағар,
Оны устаның шебери соғар,
Ушпаса да, бес-оннан қанаты бар,
Ийесиниң пулына қарай саулаты бар.

(қара үйі)

Еки қатара узын жай дейди,
Бири-бирине қоңсы дейди.

(көше)

Өзинин аузы бир, сексен бес басы,
Бәнти алтау, он тоққыз жасы,
Көзи төбесінде, жоқ болар қасы.

(қара үйі)

Сүйеги бөлек-бөлек, жоқдур жаны,
Терисин сыйырып алсаң, шықпас қаны,
Адамды тирилей жутар.

(қара үйі)

Қарны қара дүркин, билиң аны,
Кисини тири жутар, жоқдур жаны,
Сүйеги парра-парра толып отыр,
Терисин кессең, ақпас қаны.

(қара үйі)

Жабанда жалғыз жатыр, көресең бе?
Жаны жоқ қозғалыуға денесінде,
Бойында бақша-бақша бар сүйеги,
Жалғыз көз жарқырайды төбесінде.

(қара үйі)

Отыз омыртқа, қырық қабыртқа,
Бәрин жыйпап тұрған бир ауыз омыртқа.

(қара үйі)

Узын-узын уақыя,
Оннан да узын уақыя,
Төбесінде тур тақыя.

(қара үйі)

Дөнгелетен бойы бар,
Түрли-түрли тәны бар.

(қара үйі)

Дүбирлеген төрт ат,
Түнде кетип баратыр,
Такыр жердин жууһсанын,
Тартып кетип баратыр.

(қара үйі түңлигиниң төрт бауы)

Бир аяғы бар, еки қулағы бар

(қара үйидиң бақаны)

Өзи биреу, көзи алтау.

(терезе)

Көремен үйде отырып тыстағыны,
Япырмай, буны қандай уста қылды?
Бир нәрсе гийип кетсе, шарта сынар,
Өмирин неге буның қысқа қылды?

(иийише әйнек)

Бөлек, бөлек көзи бар,
Көзлерінде нуры бар.

(терезе)

Тахта-тахта муз реңде,
Орны төрінде,
Қарсылық етпейди,
Нурға, реңге.

(әйнек)

Белине белбеу бууысқан,
Дизилисип турысқан.

(ууық)

Шым-шытыр шийдей қотыр.

(керегениң көгі)

Ай қушпақ, туу қушпақ,
Қушпақлаған, бір қушпақ.

(кереге)

Алпыс адым ала аяқ,
Жетпис алым жел аяқ.

(алпыс – керегениң шабақшасы, жетпис –
ууықлар)

Алақаңдай теңгеге,
Алпыс кене жабысқан.

(шаңарақ, ууық)

Ийрек-ийрек, ийрек жумбақ,
Ийреңдесип жүрген жумбақ,
Тарбияға тартқан жумбақ,
Талтаңдасып жүрген жумбақ.

(қара үйдің ууығы, дизбеси)

Бизде бір байдың қызы едик,
Бизлерди дизип кетти,
Төрт жерден шандып кетти.

(кереге)

Ата-ананың берген жүзигин,
Отқа салсам да жанбайды,
Көмсем де тотықпайды.

(үйдің ууығы)

Қаратаудың басында,
Қарабий деген құс отыр,
Қанатына муз қатып,
Қайрыла алмай ол отыр.

(үйдің үзигі)

Әкеси баласын көтереди,
Баласы құрапын көтереди.

(кереге, ууық, шаңарақ)

Азанда кетер қайқайып,
Кеште келер еңкейип.

(түнлик)

Төрт көзи бәнт болған.

(ууық, шаңарақ)

Узын-узын яхия,
Оннан да улын яхия,
Басында бар такыя.

(түнлик, шаңарақ)

Әй, қууатым, тоба-ау!
Ийе берген неси екен?
Еки аяғын берик услап,
Ийе бергени неси екен?
Еки басын аймалап,
Услай берген неси екен?
Аузы-басы қыйсаңлап,
Тислей берген неси екен?

(үйішінің үй іслеуі)

Тоқсан кирник,
Төрт көзге бәнт болған.

(ууық, шаңарақ)

Қырық қулан бір сууаттан,
Суу ишеди.

(үйдің ууығы)

Қара сыйырдың қарны жалпақ.

(үйдің ергенегі)

Үй айландырып қан папштым.

(қызыл басқур)

Бір қуйыдан қырық қой суу ишип атыр.

(ууық)

Өгіз байлар едик,
Көлдің бойын жайлар едик,
Қырылдық қыспаққа түстик,
Отыз еки дузаққа түстик.

(ший)

Үй айлана соқпақ,
Таппағаның аузына бақ.

(үйдің белбеуі)

Қошқар мүйіз қадалақ,
Турған жеринен тайсалмас.

(там)

Иши тоқ, көлеңкеси жоқ.

(ура)

Жер астында ай барагыр.

(пазна)

Ин аўзыңда дигирпик.

(әребек)

Ханымнын белине белбеўи жетпейди.

(билезик)

Өзи бир камыс, хәммеге таныс.

(есик)

Есикте еки адам отыр өлемен деп,
Қапталда еки адам тур төремен деп.

(маңлаңша, табалдырық, босаға)

Ушыўы басқа,
Маңлайы қасқа.

(баспалдақ)

Жерден шыққан жетимек,
Қол усласып қала болар.

(гербиш)

Келте қатын үй бағады.

(қулып)

Адамы жоқ, үйи бар.

(қулып)

Кипкене қыз, қолында бил.

(қулып, гилт)

От жемейди, суў ишпейди,
Ыссыламайды, суўыққа тоңбайды,
Барлық нәрсени бир өзи қорғайды.

(қулып)

Ел жатты, қулекең тийегин ұзатты.

(қулып)

Тан қаларлық бир ийт бар,
Үй бағады, үрмейди,
Аяғы жоқ, жүрмейди,
Көмешине тықсаң, сөйлейди.
Адамның тилин билмейди,
Хабарласпай ол ийтке,
Хешким үйге кирмейди.

(қулып)

Алыстан таңғыр-ғуңғыр,
Жақыннан бураў темир.

(гилт)

Дәўлер аша алмаған есикти,
Бармақтай уры ашар.

(гилт)

Топырақсыз кудық қаздым.

(қазықтың орны)

Узын қайыс созылған,
Белиме буўсам, келмейди.

(жол)

Бир узын көрдим бир уяда,
Оннан узын өтпейди бул дүньяда.

(жол)

Бәдер кетер, иси жоқ,
Жетерине түби жоқ.

(жол)

Бир жылан жердин жүзин аралаған,
Изинен жүгирип жетип баралмаған.

(жол)

Узын узын үш шыбық,
Үшеўиде тең шыбық.

(арбажол)

Узын-узын, узын ший,
Ушы қайдан табылар?

(жол)

Дәрья жағасында,
Терек шақасында,
Қусларда бир кус көрдим,
Аўзы арқасында.

(кеме)

Жанлы да, жансыз да оннан жүреді.

(жол)

Атасы палўан,
Анасы жорға,
Баласы ойыншы,
Қызы қосықшы.

(көпир, суу, балық, бақа)

Атқа тиркесең, жортып жүрер,
Ешекке тиркесең, калып жүрер.

(арба)

Жолға төсек, өткенге ешек.

(көпир)

Суу үстінде косилип жагар,
Бирак суудан ише алмас,
Бизди аржақка өткерер,
Бирақ өзи коше алмас.
(көпір)

Жүрсе, изи жок,
Бауызласа, қаны жок.
(кеме)

Шайқатылы жүрсе де,
Гөзлеген мәнзилге жеткерер.
(арба)

Көшергиз, дигиршиксиз телек арба,
Айдасаң, зыта берер сайдап-сайға.
(кеме)

Тап-тап, тап басқа,
Табаны жалпақ, сур қасқа,
Үйирге коссаң, киснемес,
Шөптің басын тислемес.
(кеме)

Сууда жүйрик бир қолик,
Бирак тубалайды қырға келип.
(кеме)

Бар, бар атым, бар атым,
Барғаныңша жүр атым,
Ажырық көрсең, отлама,
Жылқы көрсең, киснеме.
(кеме)

Изи бар, адымы жоқ аяғының,
Тиймейди ушы жерге таяғының,
Ат, ешекке еки қоллап асылып,
Ойбайлап үний салар баятының.
(арба)

Әй, Кудая, құдиретіңнің белгиси,
Яратыпты еки аяқлы бир күшти,
Хәр жағында он сәккизден пәри бар,
Отырады ыйығында бир киси.
(арба)

Жаны аяқта,
Жүрегі қолда,
Қууаты жерде.
(велосипед)

Ербегей де сербегей,
Хәргиз үйге кирмегей.
(арба)

Еки арқаным бар,
Жыйып ала алмайман.
(арбаның изи)

Ереди анам изиме,
Мингизип алып ишине,
Есиңде ме мингенин,
Одағайлап жүргениң,
Сен де миндиң, ойлап көр.
(адақ арба)

Дүбир-дүбир төртеу,
Дигершеги бесеу,
Жууан ағам екеу,
Шабан ағам жап-жалғыз.
(арбаны еки адам гүпшеклеп, аттың тар тып баратырғаны)

Табаны жалпақ сур жорға,
Шабысып көрсең, сал жолға.
(шана)

Еки аяқлы өгиз,
Маңлайында қос мүйиз.
(велосипед)

Темир көзли сүу булақ,
Жонсиз ақпас бул бирақ,
Толып қалар шелегің,
Жиберсең аузын бир бурап.
(қран)

Еки аяқлы, бир баслы,
Жууырады дым қатты.
(велосипед)

Еки аяқлы жәниұар,
Жаны жоқ, жүрген изи бар,
Зангиси бар, жууенсиз,
Айылы жоқ, ери бар.
(велосипед)

Тап-тап, тап атым,
Табаны жалпақ қояным,
Үйирине жиберсем, киснемес,
Беде салсам, тислемес.
(отарба)

- Бурасаң қулағын,
Ағызады булағын.
(кран)
- Белең-белең, белең ат,
Бели ұзын қара ат,
Тауды-тасты билмеген,
Бул не деген құдирет.
(поезд)
- Изи жоқ, жүреді.
Ол да көликтің үлкени.
(поезд)
- Изинде көп көшекли,
Жүрер жолы төсекли.
(поезд)
- Жүреді еки таспадан,
Жерге аяқ баспаған.
(поезд)
- Үйрек емес, ғаз емес,
Балық емес суудағы,
Өзи жүзиу биледи,
Қорегі – май менен көмир,
Жууабын ким биледи?
(пароход)
- Жердің нағыз кемеси,
Қәне, бар ма кемиси?
Бензин ғой оның жемиси,
Тулпардан озар жүриси.
(автомобиль)
- Арыслан аңқырды,
Балаларын шақырды.
(заводтың гудогы)
- Жорға десем жорға емес,
Аяғы жоқ, шөп жемес,
Бензин болса толы,
Жортады болып жолы.
(автомобиль)
- Көп жүрсе де қарымас,
Соғып турса жүрегі,
Узақ жолға қалыспас,
Төрт аяғы – тирегі.
(автомобиль)
- Ат десең, ат емес,
Аяғы жоқ аўқат жемес,
Жанармай болса толы,
Алып ушады болып жолы.
(автомобиль)
- Барады лик-лик,
Келеди лик-лик,
Хәмме ўақға лик-лик,
Исине берик.
(автомобиль)
- Тыр-тыр етип,
Тырнағы менен жер қазады.
(трактор)
- Жалғыз көзи жанады,
Мингеннің мийри қанады.
(мотоцикл)
- Жүрерде дауысы гүрк еткен,
Мурнынан пууы бурк еткен,
Минегойса ийеси,
Барар жерине жеткерген.
(мотоцикл)
- Күши бар, кем емес хеш құдиреткен,
Адамзаттың өзи оны дөреткен,
Иси менен ийесине жағып,
Қозғалса, жүрген жерин титиреткен.
(трактор)
- Жер сүрер мысал қабан,
Еки аяқлы жайгабан.
(бульдозер)
- Алптың темирден мықлы денеси бар,
Хәмме ўақыт ис етиуди еткен қумар,
Ис етпесе, денесин дәрриу тат басар,
Қайтпайтуғын геүдесінде жүрегі бар.
(трактор)
- Тасбақадай тырбаңлар,
Узын жууан мойны бар,
Мың адамның күши бар.
(экскаватор)
- Өзи орып, басады,
Қызыл қырман тасады.
(комбайн)

Тумсығы үлкен тис екен,
Жүк көтеріп тұр екен,
Көтер десең болғаны,
Әл хауаға тиреген.
(көтергіш кран)

Көтерілер, ушар кетер,
Хә демей-ақ булттан өгер.
(самолет)

Қус емес, канаты бар,
Бүркіттен зор айбаты бар,
Ушса, лашын жете адмас,
Талмас үлкен канаты бар.
(самолет)

Күн төбеге келгенде, болады түс,
Гезегин жаздырмайды жаз бенен қыс,
Қахарленсе, жер жүзін тез айланған,
Қанаты елиў аршын бір жалғыз қус.
(самолет)

Булттан да ары кетеди,
Узақты жақын етеди.
(самолет)

Бир қус шықты ядтан,
Қалайша пайда болған?
Қандай заттан?
Ушса қанат қақпайды,
Лашын бүркіт қуслардан,
Тайсалып хеш қашпайды.
(самолет)

Тас төбеде шатырым,
Аштым алты шақырым,
Жерге түсип жайнадым.
(парашют)

Киятырған ұллы бай,
Геўдеси темир, ағаптан,
Қандай күшли, япырмай?
(пароход)

Қараңғы үйде қарны жарық кул жатыр.
(қозақ)

Бир нәрсе, өзи жалғыз, жоқ денеси,
Адамға ақыл қосса, бар керегі,
Жайлайды жазы-қысы Қаттағарды,
Бар екен сексен сегіз дөңгелегі.
(шығыр)

Ғнкейтени неси?
Шалқайғаны неси?
Тамшылағаны неси?
Малып алғаны неси?
Малшылағаны неси?
(қуиы, шелек)

Салбыратып салдым,
Тамшылатып алдым.
(қуиы, шелек)

Суўырып алдым,
Ишіндегин алып,
Қайта салдым.
(қуиы, шелек)

Жатса – жабадай,
Турса – гүйедей.
(пешехана)

Қараңғы үйде,
Қабан түркірейди.
(дигирман)

Аласа теректен қар жабар.
(елек, елгезер)

Қатарма-қатар, шынжырма қатар,
Жаз айланар, қыста жатар.
(шығыр)

Алпыс шамен алысар,
Бирим, бирим салысар.
(шығырдың гүзеси)

Қап-қап буршақ туады,
Реңки-бойы сап-сары.
(шығыршық)

Айланар, айланар, жиплер байланар,
Оған арнап пахта жиплер сайланар.
(уршық)

Қырық тез оқ,
Кегейден садақ,
Қырық дуўалақ,
Бир салмадан суў ишеди.
(шығыр)

Ақ күшигим жарқ етти,
Барып таза келиннің алдына гүсти.
(уршық)

Дүньяда бар бир нәрсе,
Шыр айланып жууырған,
Бир хәүизге төгилген.

(шығыр)

Кишкене ғана бойы бар,
Пырылдап аспанға ушар,
Мамықтан кийген тоны бар,
Шалқайып жүрип суу ишер.

(шығыршық)

Қошқар шақлы, қоян дауысly,
Жегени қаймағы,
Тууғаны буршағы,
Мәткерим деген құршаңқы.

(шығыршық)

Аспаннан асылған,
Жерден қазылған.
Тарам-тарам тамырдап,
Тахта болып жазылған.

(қозақ)

Қосақлап серпе бердим,
Сонынан жорға бердим.

(өрмек)

Асты жеткен, үсти жеткен,
Ортасынан жүрип откен.

(өрмек, мәки)

Қыл шынжырда жуп шынжыр,
Қыла берсең жарасар,
Еки жағын жыпырып,
Ура берсең жарасар.

(өрмек)

Шаршамас кемпир көрдим жалғыз аяқ,
Аузына тислеп алыпты жипек таяқ,
Жүрген сайып белбеуін қабатлайды,
Оған берген гөззаллықты аямай-ақ.

(уршық)

Зуу-зуу етер,
Қарны тойса, жумалап кетер.

(шарық)

Ағаш атқа қауын ектим,
Пәлеклетпей түйнеклеттім.

(шарық)

Ана ауылдың жылқысы,
Мына ауылдың жылқысы,
Төбете шығып қағысар.

(шии тоқытуғын ауыртық)

Жоқарыдан айлаған,
Ортасын жиптен байлаған,
Еки жағында ол бес тас,
Сылдырласып ойнаған.

(шии тоқыу)

Ботасы өлген тас инген,
Айланып тұрып бозлайды.

(дигирман)

Өзине боларлық басы бар,
Алты үйерлик тасы бар.

(дигирман)

Арқасында аузы бар,
Тумсығында көзі бар.

(дигирман)

Гүйсеп тұрған тас көрдим,
Суусыз пискен ас көрдим.

(дигирман, қауын)

Сырғауылдай бойы бар,
Тостаған сыяр қойны бар,
Төбесінде айдары,
Алқымына байланар.

(дигирман, тартқыш)

Әкеси аузын ашты,
Баласы теуіп қашты.

(кели, келсап)

Бизің үйде еки гиддиман,
Мийман келсе, тилге кирер,
Алып келген бийдайын,
Демде ун етип берер.

(дигирман)

Үйге барсаң ырылдайды,
Қапталынан шаңы зырылдайды.

(дигирман)

Қырда қайрайман көрдим,
Сууда сулайман көрдим,
Қайпал пискен тас көрдим,
Дузсыз пискен ас көрдим.

(дигирман, балық, сүт)

Қаранғы үйде жолбарыс түкирейди.
(дигирман)

Арқасында аузы бар,
Ортасында мәни бар,
Жетик шайыр болсан,
Усы гәптен хабар бер.

(дигирман)

Еки тас бір-бирине егеледи,
Адамға я хайуанға жегиледи,
Жегенсоң қатты дәнди, сиңире алмай,
Тер янлы қыр дөгереклеп төгиледи.

(дигирман)

Кешкеште қанат қақса да,
Ушыуға димары жоқ.

(жел дигирман)

Мен бір жумбақ айтаман табасан ба?
Айлапып ақ қаланы шабасан ба?

(кешшик)

Жумбағымның жұбы жоқ,
Жупбийке тоқал үйде жоқ.

(кели, келсап)

Арық, семиз ағайын,
Дән түйиуіге дым қайым.

(кели, келсап)

Ағалы-инили жұмыс ізлеп,
Кетеди қоңсы үйди төзлеп.

(кели, келсап)

Ағасы аузына дән салып турар,
Иниси майдалап урып турар.

(кели, келсап)

Уясы бар айдарха,
Демине темир нисирер.

(корик)

Узын жолдың соқпағы,
Быдғарыдан тоқпағы,
Айдай ма екен бесеуі,
Темирдей ме екен көсеуі.

(гүби, шелек, атлау, нискек)

Есик бетте бүкир терек,
Гүреспете адам керек.

(ишин ағаш)

Еки қулақлы бір таяқлы.
(бақан)

Шыпжырма-шынжыр, қатарма-қатар,
Жаз айланып, қыс жатар.

(шығыр)

Үсти пүтин, ипи түтин.

(тандыр)

Домалак үйде от жанар,
От изинен нан шығар.

(тандыр)

Салынған бөлек бір мешит,
Хаяллар оған сыйынған,
Табақ пенен барады,
Дәстурханлап қайтады.

(тандыр)

Адам мәни ушын соғылған кесек уя,
Кешпейди отан еткен мийнет зая,
Өртесең ишпие жыңғыл салып,
Ыссы нан береді себетке салып.

(тандыр)

Торт кориги бар,
Бирак устанын мүлки емес,
Шөрек, зағара жабыұда,
Оған хеш ким тең келмес.

(тандыр)

Алдын атлар, кейин шайнар.

(шалғы)

Еки беккем тиси бар,
Дым пайдалы иси бар,
Уста исинде коллапар,
Беккем тутып қолға алар.

(атауыз)

Елиу аяқлы, еки қулақлы,
Салады елиу аяқ пенен,
Қара тыңнан жалғыз жолды.

(жарғы)

Төрт аяқлы, тал таяқлы,
Хеш нәрседен корқар емес,
Әлле неди, бул қаяқлы?

(жаба)

Бәлекей келип назланды,
Ағаш түбин жалмады.

(балта)

Ийри-ийри изи бар,
Арман-берман жүреді,
Әхмийетли иси бар,
Бәрене де тиледи,
Қосық айтар сырлдап,
Ағашларды ол тырнап.

(жарғы)

Тоғайға барса, үйге қараған,
Үйте қайтса, тоғайға караған.

(белге қыстырылған балта)

Жансыз шабады,
Жанлы урады.

(балта)

Қара айғырым жер тепкен,
Тепкен жери түрп еткен,
Техника аз уақытта,
Хожалыққа ис еткен.

(кетпен)

Қылышлы сырқ телбелі,
Тоғанақлы белбеуі,
Қулашпап тартса, қыйратқан,
Дийхан менен парұаға,
Қурал болған көп замап.

(шалғы)

Көк өгізим көл жапырып баратыр.

(орақ)

Өзинің ярым қадақ салмағы бар,
Бойында жүзден аслам қармағы бар,
Салғаннан, тийген жерин жулып алар,
Сөйтсе де, адамзаттан ғарези бар.

(орақ)

Мын қойды бір шыбық пенен айдадым.

(пәки, шаш)

Келте бабам,
Там басынан отын таслайды.

(пәки)

Жылт етти, жылаға түсти.

(ийне)

Кипкене ғана минауар,
Ол минауар жок болса,
Дуйым журтты тул етер.

(ийне)

Шын полаттан соғылған,
Қатар-қатар тиси бар,
Пырылдатып тартқанда,
Таудай бийик күши бар,
Қане, буны ким табар?

(пышқы)

Ийеси шебер болса,
Қыйғышы сонша откир.

(қайшы)

Анау-мынау қалың тауарын,
Оны көрсе қалтырар.

(қайшы)

Дүзиу өлшесең,
Дүзиу бөліп берер.

(қайшы)

Әмир болып хұким етсең,
Ұазир болып бөліп берер.

(қайшы)

Бир сақсақта еки кулак.

(қайшы)

Жалт-жалт етеді,
Жүгирип өтеді.

(ийне)

Хәммете тон тигеди,
Өзи жап-жалаңап.

(ийне)

Бир көзлі кемпир,
Көйлегине гүл тигер.

(ийне)

Өзи кипкене,
Көйлеги узын.

(ийне, жип)

Өзи жиңишке,
Кекили узын.

(ийне)

Жылт-жылт етеди,
Жууырып өтеди.

(ийне)

Кишкене ғана темир торғай,
Өзи адамды қорғар.

(оймақ)

Өзи бир бул дүньяның кишкенеси,
Өзиниң әпиұайы түскенеси,
Тамам исти питкергиш,
Және бар изинде сүйрегкиши.

(ийне, сабақ)

Тентек-тентек, тептегим,
Жалғыз көзлі болсаң да,
Тар соқпақтан өтесең,
Пайдалансам өзинди,
Адамзатқа пайдалы,
Ис питкерип кетесең.

(ийне)

Көк таудың басы жарық.

(ийне)

Қара атлы нашар,
Ақ атлыны қууар.

(ийне, сабақ)

Қытанақтай бир нәрсе ийретилген,
Мойнында узын шылбыр сүйретилген.

(ийне, сабақ)

Киртай баслы, мың көзлі.

(оймақ)

Кишкене ғана торғайды,
Өзи адамды алдайды.

(оймақ)

Жаны жоқ, жүре алмайды,
Көзи жоқ, көре алмайды,
Усламасаң жөнин билип,
Қолларыңды кетер тилип.

(алмас)

Басында қалпағы бар, денеси нық,
Тың жерден жол салады етпей сынық,
Урғанда қасарысып қарап турар,
Кетпейди ха дегенде жерге сиңип.

(темир шеге)

Сатарман алдамаса,
Өлшегиш өтирик айтпас.

(тәрези)

Басқан жери бармақтай,
Атлаған жери атандай.

(хаса таяқ)

Күндиз хәр жерде жүреді,
Кеште бир жерде турады.

(хаса таяқ)

Көзи де жоқ, құлағы да жоқ,
Өзи соқырды жетелер.

(хаса таяқ)

Барады, барады,
Оймақтай орны қалады.

(хаса таяқ)

Ғкиге еки қоссан, төрт болады,
Көзи аззиге дүньяны көрсетип,
Биреуи биреуине сеп болады.

(көз әйнек)

Темир айбар,
Жаны жаббар.

(шалғы)

Алдын ойлар,
Кейин жайлар.

(шалғы)

Түскен жерин кемирер.

(жарғы)

Қолда өткир кетпенше ойнар,
Оны көрген балалар,
Изине қарамай қапар.

(пәки)

Атаұдағы тоғайды,
Хәп заматта кесип болды.

(пәки)

Тәрде пытак жатыр,
Қуйрығын қысып жатыр.

(пәки)

Қолына түссе жөвлетен,
Пардоз берип түрлетен.

(жонғы)

Иши үңги, сырты келеп,
Шебер ушын дым керек.

(түте сабақ)

Урдым, гүмп егги,
Жер астына кирип кетти.

(кетпен)

Қалпақты батыр көрдим қайтпайтуғын,
Жери жоқ, күшлейғойсан, батпайтуғын,
Заты жоқ, жөни келсе, қоспайтуғын.

(темир шеге)

Тептим, тептим, терек ектим
Хәммеге де керек едим.

(бел)

Мени тулпарлар белине байлады,
Отырсын деп батырлардан сайлады.

(ер)

Аттан бийик, ийттен аласа.

(ер)

Тептим, терекке шықтым,

(үзеңги)

Тап-тап тап еттім,
Там басына миндим.

(ер, заңги)

Қатар-қатар туумсқан,
Пар-пар әйлеген,
Үстине парұаз әйлеген,
Жиірма төрт жұлдызды,
Төрт айға парұаз әйлеген.

(ат, ер-тоқымы, тағасы, шегеси)

Ақ күшигим паңк егги,
Дауысы Хийұаға жетти.

(мылтық)

Дәрьянын аржағында бөктерги отыр,
Қанатын ушайын деп емлеп атыр.

(мылтық)

Өмир, өмир, өмирден,
Жақсы оты көмирден,
Зымыран деген бір кус бар,
Омыртқасы темирден.

(мылтық)

Шырқ етті, шынғырып кетти.

(мылтық)

Жылт-жылт етер,
Жалмап кетер.

(оқ)

Өзи тарыдай,
Пилди өлтирер.

(оқ)

Жегени темир,
Қуқаны от.

(мылтық)

Дәрьянын аржағында бүркит отыр,
Қанатын ушайын деп қомлап отыр.

(мылтық)

Бели бүкир, алысқа түкир.

(мылтық)

Тау тарс етті,
Күн гүрс етті,
Жылғадағы жылқы үркти,
Тоғайдағы түлки үркти.

(мылтық)

Өмир, өмир, өмирден,
Қабырғасы темирден.

(мылтық)

Теке мүйиз, балық көз,
Керек жерде жалып қусалы.

(мылтық)

Өзи үйде, орны төрде,
Алсан жалт етер,
Таксан шалт етер.

(қылыш)

Кипкене ғана тостаған,
Қула шөлте таслаған.

(қақпан)

Өли тириги услайды.

(қақпан)

Тири келип, тириден ас сорады,
Өлик турып, тириги бууып алды.

(қақпан)

Бир жансыз бир жанлынын жапын алган,
Алыш кетип, солманда орны қалған.
(қақпан)

Өзи батыр, жаспырышып жатыр.
(қақпан)

Шанарақлы, түңликли,
Ширенип жатқан бир муңлы,
Тийегөрме бәлете,
Тийип кетсең, ырғышты.
(қақпан)

Бир ийтим бар қабаған,
Алқымына кийиз жамаған.
(қақпан)

Сахрада бир әйдарха бар бұтып жатқан,
Оятқан өз жанынан қаза тапқан.
(қақпан)

Жаханның құдиретіне қылдым құллық,
Қояман еки жағын талға байлаң,
Қасына жан мақлуқат барса, услар,
Тиккелеп қатарынан тийсе келип.
(ау)

Жумбағымның жүзи кара,
Таппағанның бети кара.
(көсеу)

Кишкене бир арпаға,
Жүз телпекли жайғасқан.
(шырны)

Түби түйин, ушы иймек,
Шылбыры бар сырықтай,
Аузына тислеп азығын,
Сууда балық аңлыған.
(қармақ)

Жылқының жол бермейди кара көги,
Үйінде қарақалпақтың үш кызы бар,
Мурнына өткерилген әребегі.
(темир ошақ)

Қутыда жетпис бес басы бар,
Шақмақтан тасы бар,
Адамзатқа жүде керек,
Арзан ғана бақасы бар.
(шырны)

Бир аташ тауып алдым базаржайдан,
Қарасам, сүйрегкиси қарағайдан,
Қолынан хәр кимлердиң келе бермес,
Илажын ислеген жан қалай тапқан?
(шырны)

Өзи киши бир қуты,
Ислеген иси дым уллы,
От деп қоңсыға жууырмайсаң,
Мақаны ошақтың қасы.
(шырны)

Кишкене қуты керекли,
Иши толы терекли,
Табылар ошақ басынан,
Бир нәрсеге себеңли.
(шырны)

Узын бойлы, белбеули,
Отты тигиу талабы.
(этошқир)

Асты шойын, үсти шойын,
Ортасында пискен ас.
(қазан)

Қара сыйырым қарап тур,
Қызыл сыйырым жалап тур.
(қазан, от)

Өзи қап-кара болса да,
Асханада қадирли.
(қазан)

Дүньяда бир қасыл зат белін бууған,
Өзи жеркенбейди қарам суудан,
Жаны жоқ, теудеси болған менен,
Қалмайды жүргі жыйылған уллы тойдан.
(лаген)

Қараша бий атланды,
Бала шаға қууанды.
(қазан)

Өзи биреу, кулағы төртеу.
(қазан)

Қара өгизди қызыл өгиз жалайды.
(қазан, от)

Қараңғы үйде керсен жатыр.
(қазан)

- Ақ сыйыр турып кетти,
Қара сыйыр жатып қалды.
(қазан)
- Денеси шойын, төрт қулағы бар,
Бир орында тұрақлы тура алмайды,
Хәр күни атқарар хызметі бар.
(қазан)
- Жумбағымның өзи қара,
Таппағанның жүзи қара.
(қазан қап)
- Қара қойым сууға кетти,
Қуйрығы шубалаң етти.
(шәңгил қабақ)
- Арқаңа миндим, хан болдым,
Қапыға келдим, қул болдым.
(шәңгил қабақ)
- Еки басы жудырықтай,
Ортасы қылтырықтай.
(тұтқыш)
- Керегениң басында,
Ғалы қоржын.
(тұтқыш)
- Хәкке уяда,
Қуйрығы қыяда.
(самар, қасық)
- Өзи дәннен туған,
Белин қысып буған.
(сүйқабақ)
- Аузы үстінде,
Сым қулақлы,
Турып-ақ үй ишінде,
Күнде суу сораиды.
(шелек)
- Төбеге тұтқа тағылған,
Иси менен жағынған,
Турады қазан қасында,
Суу сақлайды усында.
(шелек)
- Аузында тас қудықтың серке ойнаған.
(шелек)
- Қайқы екен арқасы,
Илинер еки дорбасы,
Атқаратуғын хызметі,
Шелек көтериу, қулласы.
(ишин аған)
- Путағы жоқ ақ терек,
Дуұпияз бийкениң қолында.
(оқлау)
- Кишкене ғана мешел,
Сүнгип барып суу ишер.
(қасық)
- Үйге керек буйым,
Қарсыласқан зағының,
Тайсалмай табады жүйин.
(пышақ)
- Қырық қулағы бар,
Еки аузы бар.
(қоржын)
- Сырты түкли, иши жүкли,
Хәр бир үйдиң берекети.
(шанап)
- От басында омпайған,
Көкирегі томпайған.
(қуман)
- Қайнап тұрған тас көрдим.
(қуман)
- От басында отырған,
Қарны жуған қара кемпир,
Май берсем де, жемейди,
Ет берсем де, жемейди,
Суудан бөтен қорегі жоқ,
Сондай кесир.
(қуман)
- От басында қомпайған,
Гегирдегі томпайған.
(қара қуман)
- Иргез, иргез, мойны-бир гез,
Шақырса, келмес, жаяу жүрмес.
Отырған от басында қара кемпир.
(қара қуман)

Үй ишинде қара қуc,
Отсыз суўсыз күни жоқ.

(қуман)

Тумсығы тик, өзи тутқалы,
Қара суўға тойып алып,
Отқа жылыныў талабы.

(қара қуман)

Биреуге пүгин,
Екеўге жарты.

(дүмше)

Еки жағында тутқасы бар,
Ортасында суўға толы қарны бар.

(самовар)

Бир көмpek столдан бийик турған,
Қарны бир шелек суўға толған,
Адамлар асқа жыйылғанда,
Иззет пенен шай берип турған.

(самовар)

Өзек емес, сай емес,

Суў ағады жылғадан.
Өз-өзинен турады,
Зорыққан аттай харыған.

(самовар)

От шығып төбесинен, не қылып отыр?
Аўзынан жыйнағаны ағып отыр,
Қолынан ашырқаған биреў менен,
Тамызбай бир келиншек қағып отыр.

(самовар)

Көринер анадайдан сары болып,
Қайнайды от пенен суў жары болып,
Ерте сәске болғанда суў ипеди,
Кәрұанның жез буўдалы нары болып.

(самовар)

Сарысы алтыннан сары,
Иши көмирден қара.

Аўзына кирип-шығады,
Жарықбас бала.

(самовар, әтөшкiр)

Бир зат көрдим аты дуў,
Иши от та, сырғы суў.

(самовар)

Көрдим бир қарамат ырасында,
Қалпағы бар басында,
Уллы-киши жыйылса,
Отырар екен жазылып,
Айнадысып қасында.

(самовар)

Сүйир мурны қайқайған,
Төбесінде түңлиги,
Түңлигинде бүртиги.

(шәйнек)

Самовар қайнаса,
Нар тумсық, кең қарын,
Қалпақ кулак бир киси,
Хызметке болар тайын,
Шөллеп келгенде,
Суўсыныңнан берер пайын.

(шәйнек)

Азаңда, түсте хәм кеште,
Тумсығынан суў ағар,
Азғана ғана шөп салсаң,
Ишинде тап хәз табар.

(шәйнек)

Ақ қусым әйнек алдында,
Палапаны жанында.

(кесе, шәйнек)

Жасалған олар топырақтан,
Ақылы адамзаттың ойлап тапқан,
Будыры жоқ сийнесінде қолға тийер,
Сыртына нағыс берип, бояў жаққан.

(шәйнек, кесе)

Үйте қонақ келсе,
Дәстурханға жуўырар.

(кесе)

Еки ықшамлы затдур, дөп-дөңгелек,
Бири үлкен, бири киши, қос дөңгелек,
Екеўи еки жұмыс атқарады,
Дәстурханды жайсан, салсаң төсек.

(шәйнек, кесе)

Кишкене ғана ақ ғана,
Мүйизи бар өзине шақ ғана.

(шәйнек)

Бир қойым бар, турып семиреди.
(қамыр)

Алтын аяк, түмис аяк,
Қара инген, ақ бота,
Азан менен келеди,
Анасы менен бирге ойнап.

(шәйнек, кесе)

Аналары текшеден түссе,
Балалары жууырып келеди.

(шәйнек, кеселер)

Иши қууыс, сырты тас,
Ишпінен көринер ас.

(шийше)

Қақпақлы ыдыс жай ғана,
Көп асады пайдаға,
Қайнаған суу ишінде,
Сууымас, бір күн койса да.

(термос)

Қабат та, қабат,
Үстінде қабак,
Турады шайынның,
Ыссылығын сақлап.

(термос)

Аласа теректен қар жауар.

(елгезер)

Келин шекесинен қақты,
Ишіндегиси ақты.

(елгезер)

Аласа теректен ун жауар.

(елеуиш)

Тақ-тақ етеди,
Астынан кәрұан өтеди.

(елгезер)

Кишкене ғана ауак,
Асты толы боран.

(елгезер)

Кипікене ғана аран,
Асты толған боран.

(елеуиш)

Базар десе, қалмайды,
Бергениңди жайлайды.

(сумка)

Қабырғасы бар да, қаны жоқ,
Аузы бар да, жаны жоқ.

(себет)

Жумалатсам, жаны жоқ,
Бауызласам, қаны жоқ.

(қамыр)

Қойым қамыртурып жеп семиреди.

(ашыған қамыр)

Қараңғы тамда қан уйысар.

(қитық)

Күн ортада күн батқан,
Үш ай шилледе муз қатқан.

(қатық)

Қуда бала қудыққа түсти,
Қулақлары жалнайып шықты.

(бәрек)

Қазанға салып қайнаттым,
Гилемге салып жайнаттым,
Урып-урып, қасқа еттим,
Қабығынан босаттым.

(сок)

Кишкене ғана мүширип,
Беглерди аттан түсірип.

(шылым)

Сылдыр сүйек, суу емес,
Ипсең шөлің қандырап,
Ақ болса да, қар емес.

(шубат)

Үйиңізде бар сақый
Турады оптақ басында,
Керегиңше аласан,
Отырып оның қасында.

(дәстурхан)

Қызарғып салдым,
Бозартып алдым.

(зош)

Қотыр түйе күлге аұнайды.

(көмеш, гүлше)

Сүүдан шығады, сүүдан қорқады.

(дуз)

Тәрде тәртеу отыр,
«Төрмен» деп,
Есикте екеу отыр,
«Қудайдың не салғанын,
Көрмен» деп.
(Тәрдегі төртеу – сандықтың төрт
туяғы, есиктегі екеу – босаға, табалдырық)

Түрін көрсен, қардай ақ,
Дәмиш татсаң, палдай зат,
Чайға салсаң, ерийди,
Бир түйири қалмай гап.
(қант)

Сондай халыққа кереги,
Ауқатына, нанына,
Салсаң, маза береді.
(дуз)

Дөңгеленген бир дүнке,
Аты жазылған белінде,
Жағымталлы жемис бар,
Жарып көрсен, ипинде.
(консерва)

Дөңгеленген дөңгелек үй,
Ишине жемис салынар,
Арадан ай, жыл өткен соң,
Сол турысында алынар.
(консерва)

Суу емес, суйық,
Қар емес, ақ.
(сүт)

Ап етип алысты,
Еки ерни қабысты.
(арша)

Тәрде отыр «төрмен» деп,
Ийтерип жиберсен «өлемен» деп.
(арша)

Арқасы күнге тиймеген,
Бауыры жерге тиймеген.
(сандық)

Төрт аяқлы,
Еки баслы,
Бир құрсақлы.
(кәт)

Төрт аяғы бар,
Ийтерсе де жүрмейди.
(сандық)

Келбети келген бир геуек,
Өзиниң табар заты жоқ,
Әкелгенди қойнына,
Жасырып турар иси тек.
(арша)

Ақ түйе шөгіп жатыр,
Қумалатын төгіп жатыр.
(шығыршық)

Кемпир ғана апамның,
Мийримли ғана апамның,
Ишінде хәмме нәрсе бар,
Таусылмас гэзийнеханасы.
(сандық)

Ишінде адам жатпайды,
Сууға салса, батпайды,
Ишине салған затларды,
Аман-есен сақлайды.
(сандық)

Төрт аяқлы, ағаш туяқлы.
(бесик)

Қуйрық-жалы жоқ, ат емес,
Сонда да оны «жорға» дейди,
Мерекеде бәйгите қосылмас,
Сейиси – ана, шабандозы – бала, дейди.
(бесик)

Жумған, жумған, аузын жумған,
Балық майын урлаған,
Жалғыз көби құрымаған.
(шыра)

Төрт туяқлы кебеже,
Үсти шатыр сая екен,
Әлпешлейди бөбекти,
Төсеги сайма-сай екен.
(бесик)

Аяғы бар, жүрмейди,
Арқасы бар, жатпайды.
(орыслық)

Қыдырмайды, жүрмейди,
Үйімде бар бир жолдас,
Қанша хызмет етсе де,
Хеш оған алыс айтылмас.
(кишим илдиргши)

Әсирлеп адым урса да,
Орнынан қозғалмайды.
(саат)

Етеди тық, тық,
Жүреді тық, тық,
Хәр исте керек,
Ұақытқа дерек.

(саат)

Тық-тық барады,
Тық-тық келеді,
Ағасы менен иниси,
Қуғаласып жүреді.

(саат)

Ұақытты өлшейді,
Хеш адамнан сорамай,
Тилиңди алмайды,
Тетигин бурамай.

(саат)

Онда барың, ондай болдым,
Мунда келип, мундай болдым,
Белин буғған қулдай болдым.

(сипсе)

Қағып таслап таңлайын,
Билгенинше сөйлейди,
Келгенинше тилиңин,
Тоқтамастан жүреді,
Жеткенинше халынын,
Мезгилден хабар береді.

(саат)

Өзи қалта сааттай,
Көрсетпес бірақ ұақытты,
Елпидеген екі тил,
Көрсетип турар бағытты.

(компас)

Жылтырайды көзлери,
Молдирейді жаслары.

(шыра)

Өзи бір қарыс.
Жақтысы қырық адым.

(шыра)

Ақ қалпағы басында,
Хәмме отыр қасында.

(шыра)

Ай менен күндей,
Хәммеге бірдей.

(шыра)

Бектурған белин буғып,
Тик турған.

(сипсе)

Арыслан геўдели, бели назиқ,
Қойыпты тыянаққа түбин жазып,
Ипинде темир тордын түтити бар,
Түтиктің сыртында шийте минар.

(шыра)

Там басында түнликсиз отаў.

(моржа)

Көзиниң жасы өзине дәри.

(шам)

Асты суў,
Ортасы май,
Үсти от.

(түтик шыра)

Күндиз өли, түнде тири.

(шыра)

Қаранғы үйде бели байлаўлы қул жатыр.

(сипсе)

Ен басында дән болар,
Кейип малға шөп болар,
Барин бастан өткерип,
Биреўдин үйин сыпырар.

(сипсе)

Босағада онын үйи,
Сыпырықдур баслы жини.

(сипсе)

Лампамайсыз жанады,
Жан рәхәт табады,
Умытасан шыраны.
Аўқатты да асады,
Шәйнекти де басады,
Отынсыз питер жумысың,
Тракторды да жүргизер,
Пароходты да жүргизер,
Трамвайды да зырлатып,
Қүдиретин көргизер.

(электр тоғи)

Өзи дәннен түүылған,
Бели қысып буўылған,
Үй ипинде сыпырық,
Алдына түсип жуўырған.

(сипсе)

Жалпақ бетли батыр,
Белин буғып жатыр.

(сипсе)

- Тауық десең, пәри жоқ,
Аяқ, көз, қанаты жоқ,
Мың-мыңлап пәже шығарар,
Бұны табың, балалар.
(инкубатор)
- Үйде жасар қысыу-жаз,
Жүртен жери минтаз.
(сипсе)
- Келген кийиндирер,
Кеткен шешпидирер.
(кийим илдириш)
- Ошағы бар, мұрсы жоқ,
Шоғы бар, күйеси жоқ.
(электр плитасы)
- Көрінбестен ағады,
Шыраны да жағады.
(электр тоғи)
- Үйге сым мепен киреди,
Қаранғыны қуады.
(электр тоғи)
- Дүниеда бір нәрсе бар арық керек,
Болса да арық керек хәмме шерик,
Басында еки қатар мүйизи бар,
Турады илим менен барып-келип.
(электр тоғи)
- Дүниеда бір нәрсе бар арық-керик,
Болса да арық-керик хәр ким шерик,
Басында еки қатар мүйизи бар,
Турады ийне менен барып келип.
(тигій машинасы)
- Майы жоқ, жарығы бар,
Ийиси жоқ, ыссысы бар.
(электр тоғи)
- Шырт етсе,
Жалт етер.
(электр лампочкасы)
- Жұлдызындай турмыстың,
Хызметинде күндиз-түн,
Тетиғи қолда, жанғызаған,
Сөңгизгин келсе, сөңгизесен.
(электр лампочкасы)
- Шырпысыз жанған от көрдим,
Тулпардан жүйрик ат көрдим.
(тоқ, автомобиль)
- Бир мүйеште сөйлейди,
Саз шертеди, жырлайды,
Хәмме оның сөзинен,
Дүние жүзин тыңлайды.
(радио)
- Адам емес, тили бар,
Хәр бир үйден табылар.
(радио)
- Үйимде бар бир адам,
Өзин көзим көрмейди,
Түрли жаңалық ислерден,
Хәр күни хабар береди.
(радио)
- Коришбейди тили,
Хәр бир үйдиң бүлбүли.
(радио)
- Бир қусым бар туғыраа,
Уақты менен сайрайды.
(радио)
- Пәтниси бар, наны жоқ,
Қосық айтар, жапы жоқ.
(патефон)
- Ғаз мойынды қара басы бар,
Саз-сәубетли намасы бар,
Адам деуге, шаласы бар,
Шетсен, бұнын мәниси бар.
(патефон)
- Түрқы үйрек төсиндей,
Күнделикте пайдалы,
Қызса оның бауыры,
Жыйрық калмай жазылар.
(үтюг)
- Соғылған өзи тойыннан,
Иппине тоқ галсаң, күниде жараған,
Тыржықлардын күни оған караған.
(үтюг)
- Бир шойын кемпир жыйрық тегислер,
Оған жыр емес бұндай ислер.
(үтюг)
- Атқарар бир келиннин исин,
Козғасаң, қайрайды тисин,
Буйырсаң тигийди липас,
Бұлжытпай орынлар исин.
(тигій машинасы)

Бар хәрипти жыйнаған,
Бирин бирине байлаған.
(хәрип териу машинасы)

Бир шығыр айланады қол күши менен,
Адамға хызмет қылар үлгиси менен,
Жумысты қолға алған тез орыңлаң,
Адамды таңландырған иси менен.
(тигиу машинасы)

Жүреди жыбыр-жыбыр,
Сөйлейди сыбыр-сыбыр,
Ойындағыны қәстерлең,
Қағаз бетине түсирер.
(жазыу машинкасы)

Жип-жишипке ушы бар,
Тасты тесер күши бар.
(бұрғы)

Асты жай, үсти сай,
Қуғысы бар, жиби бар,
Турар өзи тым-тырыс,
Қулағы бар бир ғана,
Бурасаң, оннан шығар сес,
Сениң менен сәубетлес,
Сөйлеген сөзи дуп-дурыс.
(телефон)

Ушырасады дым жийи,
Үй хожалық ишинде,
Тилсим айна сыяқлы,
Көрсетер адам жүзин де,
Сөйлегенип хәр күни,
Еситесең қызығып,
Театрдың, киноның,
Ислерин де хәр күнги,
Орынлайды бир өзи.
(телевизор)

Ақыллы екен ағадай,
Бийикте өзи турады,
Ашса көзин үш рет,
Айтқаны екен үш созип.
Тоқта, жүрме, күтип тұр,
Қызыл көзин ашқанда,
Аяғыңды баспа алға,
Сары көзин ашқанда,
Дыққат бөлме басқаға,
Жасыл көзин ашқанда,
Өте бер жолдан, жасқанба.
(светофор)

Бир айпаға жақан сыйған.
(телевизор)

Илиули турған бир тетик,
Хабар берер шыр етип,
Узақ жақып болса да,
Сөйлесесең хәз етип.
(телефон)

Катар-қатар тазнайды,
Биринен бири озбайды,
Ботасы өлген ингендей,
Күни-гүни азнайды.
(телефон бағанасы)

Жабанда бар көп ағаш,
Қалалар менен хабарлас,
Көгермейди ол ағаш.
(телефон бағанасы)

Көрин турсам, бир нәрсе шырылдайды,
Ишинде бир нәрселер былдырлайды.
(телефон)

Болмаса да радио-приемник,
Қосық айтып саз пертилип,
Сүйсинерлик сөз айтқан,
Болса да қандай көринис,
Айнытпай өзин көрсеткен.
(телевизор)

Кишкене бир дөңгелек,
Бойы қурттай болса да,
Турар сеннен бийиклеп.
(малақай)

Кишкене ғана өзи,
Маңлайыңда көзи,
Көрсө айнытпай сизди,
Салар келбетинизди.
(фотоаппарат)

Турады жайдың үстинде,
Алысқа көз салғандай,
Радио сөйлемес,
Турса оған жалғанбай.
(антенна)

Асты хәйуан, үсти гүмбез,
Алды шертөк, хәммеге керек.
(шапка)

Жумалақ таудың алдында терис хәйуан.
(кепканың қаснағы)

Сырты туулақ, иши жумсақ,
Хәз етерсең қыста жумсап.
(постын)

Бир ағаштын басында,
Бир хасыл қыз отырар,
Бүгін тағы гурмаса,
Кетемен деп асырар.

(көйлек)

Сылдыр-сылдыр кисеним,
Сылдырайды кисеним,
Құлағында құлпы жоқ,
Туткасында зулпы жоқ,
Жарасықлы кисеним.

(сәукеле)

Басына кийип келгенде ярым,
Көкирегімнен шықты жаңым.

(сәукеле)

Қадирли бир амелдар,
Тас төбеден орын алар.

(баскийим)

Азан менен турдым,
Тоғыртқаға кирдим.

(көйлек)

Тигиледи хасыдан,
Хасылдың бахасын асырған.

(көйлек)

Байдың қызы кийер көгинен,
Жарлығын қызы – гары бөзіннен.

(көйлек)

Бир түди жантақ,
Ишине кирип хаз болдым.

(постын)

Жети қой бир козыпы,
Мың бәледен қутқарады.

(постын, адам)

Ең жақсысы байда, хапта,
Ең жаманы жалаң аяқ жаманда.

(постын)

Бес балаға бир қора.

(қолқап)

Бес ин, бес иннің аұзы бир ин.

(қолқап)

Бес бармағы бар, тырнағы жоқ.

(қолқап)

Еки аяқлы, еки құлақлы, аұзы аранды.

(шалбар)

Ерте турдым, еки айры жолға түстим.
(шалбар)

Түнде аш, күндіз тоқ.

(етик)

Бир туұысқан еки житит,
Бойлары дизден, қалмайды бизден,
Сақлайды қардан, муздан.

(етик)

Азан менен турған,
Керилип кийген.

(етик)

Сыртты ақ, иши қызыл,
Мурты бар, өкпеси темир.

(бәйкеми етик, пали)

Азан менен турдым,
Көп турып урдым.

(мәси)

Барады, барады,
Аұзы аңқайып қалады.

(геуиш)

Азаңда тиктим де,
Кеште сөктим.

(ботинка)

Басы кайкы, баұыры тартық,

(шарық, тыштабан)

Изи бар, өкпеси жоқ, ипи қуұыс,
Атқарар адам ушын үлкен жұмыс,
Тигиледи сайлап шерим, териден,
Жұмыстан кейин излейди қуұыс.

(мәси)

Үңдирейгенге сүмирейген.

(мәси, геуиш)

Палқасынан жатырған,
Ортасынан батырған.

(геуиш)

Ертеден турдым,
Бет-қолымды жуұдым,
Еки құлағын улап,
Аяғыма урдым.

(мәси)

Кете береді, кете береді,

Барған жерде аұзы ашылып қалады.

(геуиш)

Бар кеме, бири үлкен, бири киппи,
Аты бар сорағанға, бирдей түси,
Аңлаған аңғарады тулғасынан,
Бири ушлы, бири кесик көринеди.
(ер хәм хаял геуишлери)

Бойы да бир, ени де бир,
Хәммеде де болады,
Бети-қолың кир болса,
Қатты қапа болады.
(бет орамал)

Басы илмек, тили бар,
Бир қулаптай бойы бар,
(қайыс)

Төрт аұзы бар дөңгелек,
Адамзатқа дым керек,
Суұықтан сени корғайды,
Пухталап оны сақласаң,
Хеш ұақыт қапа кылмайды.
(илгек)

Көзлери бар дөңгелек.
Қатар турар өнирде,
Кийиминди қаўсырып,
Тоңдырмайды өмирде.
(садеп, илгек)

Баўыры кирпитикендей,
Бирақ тегис аркасы,
Егер үстин шаң болса,
Қысымласаң бир қысым,
Жазсаң, кетер хәррийип,
Төбемизде жүрсе де,
Болмас оны биз кийип.
(зонтик)

Тамырсыз өскен бир терек,
Аўырлығы жоқ, бир төрек,
Өзи де елге керек,
Толып атыр шақасы,
Қойыпты төпке илдирип.
(зонтик)

Өзине беккем бүгилген,
Өлшеп ғана тигилген,
Пап-пәкизе төрт мүйеш,
Услайтуғын баўы бар.
Айтыңдар, ол не болар?
(сумка)

Жаралған өзи хасылдан,
Көзлери гәўхар тастаң,
Нашар затының тилинде дәстаң.
(сырға)

Қудақтағы еки дөңгелек,
Ұазыйпасы – таққанға тырай бөрмек,
Нашар затының бәрине керек.
(сырға)

Тәрдеги қыздики алтын, гүмистен,
Ғсиктеги қыздики темир хәм мыстаң.
(сырға)

Көк көйлекке қас койдым.
(жүзик)

Қыз-жаўанның қадирли мүлки,
Жойтса, журтқа болады күлки,
Онысыз қыздын болмайды көрки.
(сырға)

Жапырақ түсли, төрт мүйешли,
Жүз алуан нағыслы,
Сақлар өзінде үлкен күштли.
(тумар)

Жицитке сымнап соғылған,
Өзине жараса ис тапқан,
Қаўсырып турар кийимди.
(илгешек)

Мойны қыйсық бийкешке,
Жампык күйеу киятыр.
(әребек)

Мениң апамның он койы бар,
Биреуи байлаўлы, басқасы байлаўсыз.
(жүзик, бармақлар)

Өзиниң жаны жоқдур,
Жанлыны тутар,
Қолы, аяғы жоқдур,
Беккемлеп турар,
Көзлери гүмис,
Қабырғасында жез бенен мыс.
(жүзик)

Ханымның белбеуи белине жетпейди.
(билезик)

Қарап турсаң өзине,
Сүўрет түсер жүзине,
Ол сүўретиң усайды,
Тап хәзирги сыйқыңа.
(айна)

Бир қарасан көресен,
Тазалықты билесең.
(айна)

Кишкене ғана мүлде,
Маған карап күледі.

(айна)

Күндизли иззетте,
Келіңіңіз хызметте.

(көрне)

Көшпә-көш келсе елге,
Алды менен солар минер түйеге.

(көрне-төсек)

Кеште жайылып турады,
Күндиз жыйылып турады.

(көрне)

Өзи жылтыр бир тахта,
Егер барсан алдына,
Көрсетеді миңиді.

(айна)

Түнде жайылған,
Азанда жыйылған.

(көрне-төсек)

Өзи минайым,
Иси алпайым,
Бет-кол жуусан,
Қулашын ашың,
Болады тайын,
Терлеген өзің,
Ол да терлейді,
Бир өкиніші,
Бирге жүрмейді.

(айна)

Түнде сандықтан түсер,
Азанда қайтып минер.

(көрне-төсек)

Аяғы жоқ, қолы жоқ,
Көйлегі көк, қарны тоқ.

(көпшик)

Жау, жай тостаған,
Жауырыны ала тостаған,
Ший-ший тостаған,
Шымыры ала тостаған.

(қаршын)

Сен урсаң, ол да урады,
Бирақ ортада шийше сынады.

(айна)

Жай-жай тостаған,
Жауырыны ала тостаған.

(көпшик)

Алдына барсаң көресен,
Айныппастан өзінді,
Ол да қалар ермеклеп,
Егер қыссаң көзіңді.

(айна)

Өзи жумсақ, жап-жалпақ,
Хызмет іслер жумалап.

(көпшик)

Үй еркінде бир бөнде,
Көремен жүзін күнде,
Айыбың болса айтады,
Сорамай-ақ бетиңе.

(айна)

Басы кайқы, бәр тыртық.

(тыштабан)

Өрман менен ишим толды.

(күйик)

Өзине қарасам, өзиме қарайды.

(айна)

Кишкене жай айнасы,
Құрылмайды пайдасыз,
Салмағы жоқ, дым онай,
Өкетсен де бузылмас.

(нешехана)

Белдеу, белдеу келеді,
Белдеусіз кимді көреді.

(айна)

Ақ үйім бар,
Есити де жоқ, айнасы да жоқ.

(нешехана)

Ыржыйсаң, ыржыйтып,
Тыржыйсаң тыржыйтып көрсетер.

(айна)

Күндиз серпилер,
Түнде жыйналар.

(перде)

Төрт мүйеңли жумсақ мес,
Ауырлығы онша емес,
Басынды қойып жатпасаң,
Сира кеулің көппимес.

(көпшик)

Жинектен шатырым бар, Кирерге тесити жок. <i>(пешехана)</i>	Өзи кеўил апады, Суўға салсаң, қапады. <i>(сабын)</i>
Оны қурып тасладым, Пешпелерди бапладым. <i>(пешехана)</i>	Аяғы жок, басы жок, Кийимнен баска асы жок. <i>(сабын)</i>
Бир шатыр түзде қурылған, Тап азаннан жыйылған. <i>(пешехана)</i>	Ығаллап усласаң, Колында турмайды, Оның менен жуўсаң, Кийимде кир қалмайды. <i>(сабын)</i>
Турса түйедей, Жатса жантақтай. <i>(пешехана)</i>	Анаў үйдин буўдасы, Мынаў үйдин буўдасы, Орала келер шуўдасы. <i>(сабынның көбизи)</i>
Үш-төрт метр бойы бар, Онлы-терис түри бар, Төсеўге қолайлы салтанаты бар, Оң-териси аралас, буның қандай сыры бар? <i>(терме алаша)</i>	Уўкаласан, мәс болар, Шамал тийсе, нәс болар. <i>(сабынның көбизи)</i>
Тазалыққа дым керек, Қарнын толтыр, пайдалаң, Сораған менен бермейди, Түсинбейди түртпесең. <i>(қол жууғыш)</i>	Унатқап сүйип ҳар киси, Жүреди алып қасына, Себеби онын ҳар тиси, Пайдалы адам басына. <i>(тарақ)</i>
Бир қаптада оррыған, Қуйымпағы зоррыған. <i>(қол жууғыш)</i>	Кипкене миңтас, Көтерип урсаң, сынбас. <i>(тәйән)</i>
Есик бетте биреў тур, Узақ күнге талмайды, Кай ўақытта қалесең, Оннан кеўлиң қалмайды, Жасы киши болсаң да, Хызмет етер мудамы, Үйишиздиң ипиниң, Ақ көкирек адамы. <i>(қол жууғыш)</i>	Жылт-жылт еткен, безелген, Дуиым журтты ол гезген. <i>(теңге)</i>
Аўзы жоқ, тиси көп, Майсалықта иси көп. <i>(тарақ)</i>	Кипкене ғапа безер, Дуйым журтты тезер. <i>(теңге)</i>
Шыққанның қарап жолына, Суу қуйып мудам колына, Жәрдемсиз тура алмайды. <i>(қол жууғыш)</i>	Бир қысым камыс, Ҳәммете таныс. <i>(пул)</i>
	Жүз мып ашығы бар, Ҳәммеси қарыйдар. <i>(пул)</i>

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

97-ТОМ

ЖУМБАҚДАР

(ТӘБИЯТ КУБЫЛЫСЛАРЫНА БАЙЛАНЫСЫ)

Аспан әлеми хәм тәбият қубылыслары ҳаққында жумбақлар

Аспанға карасаң,
Дөнгеленип турады,
Әлемге жақты береди,
Қәне буны ким биледи?

(күн)

Көмсең көмилмейди,
Шапсаң шабылмайды.

(сая)

Белең, белең, белең ат,
Бели жуған гүрен ат,
Белин таудан асырған,
Коленкесин жасырған.

(күн)

Жерге жети жумбағымды жойыттым:

1. Аспанда тиреу жоқ.
2. Жерде сүйеу жоқ.
3. Жыланда гөш жоқ.
4. Қоянда сүт жоқ.
5. Қара сууда қаймақ жоқ.
6. Тасбақаның бауыры жоқ.
7. Дәрьяның қақпағы жоқ.

Мысырдан пықты бир қыз әжайып,
Болмас оны Зулейхадан ҳасла кем деп,
Сол қыздың өзіндей қырық баласы бар,
Бул жумбақты шепе алмады көп адамлар.

(ай хәм жулдызлар)

Еңкейсең еңкейеди,
Шалқайсаң шалқаяды.

(сая)

Ақ сандығым ашылды,
Ишинен жипек шашылды.

(күн)

Бир колде еки жайын,
Бири кетсе, бири тайып.

(ай менен күн)

Көк аспанда жарты нан.

(ай)

Дүньяда ең ауыр нәрсе не?

(от)

Дүньяда тамырсыз зат не?

(тас)

Қанатсыз ушқан зат не?

(жел)

Дүньяда бир ғарбыз бар солымайтуғын,
Жазда ширип, қыста үсип-тоңбайтуғын,
Мәканын, жерин-сууын, жәбдилерин,
Сырты кең, бәрин сақлап толмайтуғын.

(аспан)

Узын-узын ҳауайы,
Оннан да узын ҳауайы,
Минерге шақасы жоқ,
Түсерге мийуасы жоқ.

(аспан)

Асты гүмбезли, үсти әйуанлы,
Қырық пашақлы, бир пөпекли.

(аспан, жер, жулдыз, ай, күн)

Еки гилем, кең гилем,
Екеуи де тең гилем.

(аспан, жер)

Асты тахта, үсти тахта,
Ортасында курт-қумырысқа.

(аспан, жер)

Сұлыу қыз таудан карады,
Терезеден алтын нур тарады.

(күн)

Бир пәрше пәтир,
Әлемге татыр.

(ай)

Асты дағара, үсти дағара,
Ортасында мың-мың шешек,
Бир гүлала.

(аспан, жер, жулдыз, ай)

Тақьям толған сөк,
Ерте турсам, жоқ.

(жулдыз)

Көк көйлекке көз қойдым.

(жулдыз)

Ана аўылдың буурасы,
Мына аўылдың буурасы,
Желпилдейди шуудасы.
(түтин)

Көк көйлекке қақ жайдым.
(жұлдыз)

Дени саўда жатады,
Жан алқымға келгенде жүгиреди.
(қар)

Әсте түсип тыныш жатар.
(қар)

Үлкени кипиреймейди,
Кипкенеси үлкеймейди.
(тас)

Жалт-жалт етер,
Жалмап кетер.
(от)

Бар екен ағайинди еки егиз,
Жүзлерінде жоқ екен кемис,
Биреуи анда-санда азса да,
Биреуи азбайтуғын мәңги семиз.
(ай менен күн)

Жас күнінде прақтай,
Орта жаста шөректей.
(ай)

Бир патыр бар,
Бақансыз, тиреуісіз,
Ишінде еки шам,
Пиликсиз, майсыз.
(аспан, күн, ай)

Там басына тары жайылған ташылып,
Ол күтә көп, қарасаныз көз ашып,
Шығыстың сәулеси түссе жүзине,
Бири қалмай бари кетеди қатып.
(жұлдыз)

Тамға таяқ сүйедим,
Отыздан, бестен сыр-сырлап,
Тоқсан тоғыз торғай ғаз,
Бир қаршыға, бир туйғын,
Айланып ұшар пыр-пырлап.
(ай, күн, жұлдыз)

Үт жүз алпыс бес жасы бар,
Хұр әлұаннан асы бар,
Он еки ұлы бар, бир қызы бар.
(365 күн, 12 ай, күн)

Ай менен келип,
Күн менен кетеди.
(жұлдыз)

Бир зат бар, күтә тамаша,
Есабы жоқ, адам санаса,
Күтә майда, ұп-усақ,
Көз илмейди адам қараса.
(жұлдыз)

Бир атасы, бир анасы,
Нешше жүз мың баласы.
(ай, күн, жұлдыз)

Түнде нұрын ташады,
Күн тыққаннан қапады.
(жұлдыз)

Таў асырып оқ аттым,
Атқан оғымды жоғалттым.
(жұлдыздың азығы)

Тоғыз төшек, бир жапырақ.
(тоғыз планета, аспан)

Қарап турсам, таўир гилем,
Көгері алмас аўыр гилем.
(жер)

Үстинін тоғайы, сууы бар,
Сөни де, мени де көтерген.
(жер)

Үй үстінде усақ тас.
(жұлдыз)

Бир таўда мақан еткен еки қулан,
Биреуи биреуінен семиз қулан,
Биреуи гейде азады, гейде азбайды,
Биреу азбайтуғын семиз қулан.
(ай, күн)

Шанап толы қуўырмап,
Ортасында нур қалаш.
(жұлдыз, ай)

Бар биреудің бир улы хәм де кызы,
Оларды биледи дүньяның жүзи,
Улы түнде, кызы күңдиз уйқылайды,
Хеш кимге билинбес жүргенде изи.
(ай, күн)

Кереге басында ақ жаўлық.
(түңликтен түскен сәўле)

Тақыр жерде тайдың изи,
Оны тапқан байдың кызы.
(жұлдыз)

Қырық жапырақлы, бир мийўалы.
(ай, жұлдыз)

Бир кесе сөк, ертең қарасам – жок.
(жұлдыз)

Тамбасқа тары жайдым.
(жұлдыз)

Кең жаўырынлы дөңтелептен бир киси,
Қыймылдайды оннан жандылар тиси,
Етлерине тырнап жара салсаң да,
Оның менен сирә болмайды иси.
(жер)

Қағай, қағай, қағай гилем,
Қағайин десем аўыр гилем.
(жер)

Бир түкли гилем, бир түксиз гилем.
(жер, аспан)

Там басында жарты нан.
(ай)

Керегениң басында кепкен баўыр,
Кесип алса таўсылмайтуғын петкен баўыр?
(ай)

Көк кесениң түбинде,
Көп алтын шаптылып жатыр,
Төнкери лип төбеңде,
Ол көк кесе ашық жатыр.
(аспан, жұлдызлар)

Аспанда қалқып ұтқан жети торғай,
Өмиринше жүреди жерге қонбай.
(жети қарақшы жұлдыз)

Биз-биз, биз едик,
Биз мыңлаған қыз едик,
Таң атқанша жайылдық,
Таң атқан соң жойылдық.
(жұлдыз)

Бир топар қус айдан бийикке уя салған,
Жерден бақсаң, зерли пари жылтыраған,
Айлар, жыллар, хәтте әсирлер өтсе де,
Я гөнермей, я тозбай, мәңгиге қалған.
(үркек жұлдызы)

Көкте еки туўысқан әдемди жарытады,
Бири күңдиз турар, бири түнде,
Екеўи тек азанда бир майданға табысады.
(ай менен күн)

Жөнке төре тилсиз сойлейди,
Хеш ким оны көрмейди,
Бирақ хәммеге еситиледи.
(жаңғырық)

Мурныңды қымыршытар,
Көзге көринбейди,
Қолға тутылмайды.
(ийис)

Денесиз жасайды,
Көзге көринбейди,
Тилсиз сөйлейди,
Оны хәмме еситеди.
(жаңғырық)

Сеннен жүйрик болса да,
Көринбейди көзине,
Аяқ-қолы, басы жоқ,
Сес береди өзінше.
(самал)

Әкеси ийри, баласы жорға.
(сүй, дәрья)

Жылт етти, жылғаға түсти.
(сүй)

Жуўырып, жете алмадым,
Қол салдым, тута алмадым.
(көлеңке)

Қолсыз, аяқсыз гүл салады.
(қырау)

Сары алтын сандығымнып,
Қара түнек бетин жапты.

(қараңғы түсіну, геүгим)

Белгили бир мөканы жоқ,
Жерди, көкти тезеди,
Қырман сууырып шақырсаң,
Тап қасыңа келеди.

(самал)

Отта жанбайды,
Сууда батпайды.

(муз)

Ақсақ шөже жер қазар.

(тамшы)

Аржағы алаң,
Бержағы алаң,
Ортасы ала топалан.

(шаң)

Әлираспан түбинде,
Ала тышқан ойнайды.

(қуыын)

Хаўада суў болады,
Жаңбырлап жаўады,
Себебин ким биледи,
Кимлер айта алады?

(жердеги ығаллық хаўага көтерилип,
бултты пайда етеди)

Қурық басты еки таўық,
Бири ыссы, бири сууық.

(жаз, қыс)

Таўдан келер тастай,
Харылдаған аттай.

(суу)

Ақ тасым атқан сайын алдына жумалайды.

(суўдың ағысы)

Ел жыйылып тыға алмайды.

(жердің жарығы)

Бир нәрсе бар көринбес,
Усласаң да, билинбес,
Тиритиликке дым зәрүр,
Онысыз өмир сүрилмес.

(хаўа)

Салмағың бар, өлшесен,
Көринбейсен көзге сен.

(хаўа)

Кара атым қалтырауық,
Қабырғасы жалтырауық.

(суу)

Дөгеретің шалқар суу,
Ишиўте суу таппайсаң.

(теңіз)

Суўға батпайды,
Ыссы жақпайды.

(муз)

Балтасыз уста ағатсыз көпир салады.

(муз)

Ағатсыз көпир тайғанак.

(муз)

Жайлаўдағы боз айғыр,
Бозлап-бозлап киснейди.

(шақмақ шағыўы)

Аспаннан түби түсти,
Түбинин түби түсти.

(гүлдирмама, жаўын)

Үлкен таўлар дүгисти,
Жылт-жылт етип от ұпшы.

(булт, найзағай)

Бекберген шолак жер тырнайды.

(тамшы)

Балқан таўдың басында,
Балық кетип барады,
Қуйрық-қалашы баўырына,
Тийип кетип барады.

(булт)

Пәс таяк та, тас таяқ,
Қалысар да, салысар,
Арасында гәўхар тас,
Қырға келип шағысар.

(шақмақ шағыўы)

Геўдеси толған күш,
Табаны толған тис.

(найзағай, шақмақ шағыўы)

Ғарры шешем қәхәрленди,
Көз жасы жерди сел етти.
(гүлдирмама, жауын)

Аппақ ғапа дәстурхан,
Жердин жүзин қашлатан.
(қар)

Ақ тауық, кетеги сууық.
(қар)

Сүттей тынық,
Пахтадай ақ.
(қар)

Ақ жипекти жапқандай,
Қыста жерди жабады,
Бәхәр болса күн жылып,
Суу болып жапқан ағады.
(қар)

Мамықтай урна,
Қанттан ақ.
(қар)

Тарсылдан жерге түседі,
Оны көрген балалар,
Қууырман па деседі,
Күннің жүзин көриуден,
Ғайып болып кетеді.
(буришақ)

Болмайды онда бийик, ой,
Өзи тегис майданпа,
Турады ол үш-төрт ай,
Ыссы келип қалғанша.
(муз, сырғанақ)

Ақ таяғым атқан сайып алға кетеді.
(жел)

Ийиси жоқ, дузы жоқ,
Онысыз жапта тұрыс жоқ.
(суу)

Қуусаң жеткермейди, мойын бурмайды,
Услайын десең де, колда турмайды,
Қәхәрленсе, қабағыңды үйдирер,
Бирақ сөгіп, сынамайды, урмайды.
(сууық шамал)

Өзи аппақ көршедей,
Пүтін жерди жабады,
Көрнесін жауып болыудан,
Шымыр аяз табады,
Күннің жүзи коринсе,
Көзипен жасы ағады,
Сүмеклесип муз болып,
Жерге сырт-сырт тамады.
(қар)

Сууық болса, ақ жаулығын жауады,
Күн жылыса, жапқа түсіп ағады.
(қар)

Далада тау, үйде суу.
(қар)

Аяксыз, колсыз,
Бояусыз, порсыз,
Саласаң сүүрет,
Бизлерге үйрет.
(аяз)

Қолы жоқ, сүүрет салады,
Тиси жоқ, тислеп алады.
(сууық)

Жутсаң, қарның тоймайды,
Жутпасаң, жасап болмайды.
(хауа)

Урсаң, таяқ өтпейди,
Қуусаң, аяқ жетпейди.
(самал)

Қолсыз, аяксыз есик апар,
Жеңил, майда затты шашар.
(самал)

Түтіни бар, оты жоқ.
(думан)

Басы тауда,
Аяғы көлде.
(самал)

Жүриси бар, түри жоқ,
Сесті бар да, тили жоқ,
Услатпайды қашаған,
Жол жүриу менен жағаған.
(самал)

Бүркит уясын бир тапса,
Бир таппайды.

(ызгырық)

Жумбағым жутылды,
Көлге барып қутылды.

(қуиын)

Дүньяға келди бир егер,
Жүрсе, қарны жер тесер,
Дүньяның жартысында бар,
Жартысында жоқ.

(қуиын)

Көзге көринбес,
Жүрсе, билинбес,
Денеге сезилип,
Доланса егер,
Толқынлатып теңизди,
Тақыр жерди боратып,
От-шөплерди шападады,
Шападады да, қатады.

(дауыл)

Кең дүньяға сыймаған,
Жүрген жерин жайпаған,
Қолына түскен нәрсени,
Ылақтырып ойнаған.

(қуиын)

Хәр жерге қонып, түсленген,
Тәбияттан ис корген,
Самал болса, есирип,
Думанлатып күпке минген.

(қум)

Олсыз аста да,
Сөзде де дәм жоқ.

(дуз)

Ай жарынында сәулели,
Турпаты жоқ бийнели,
Бир ыдысқа камасан,
Сонда шығар әлтеми.

(суу)

Қыста тоны жоқ,
Жазда панасы жоқ,
Суыққа тонбайды,
Ыссыға күймейди.

(көлеңке)

Жатса – тас,
Жақса – отын.

(таскөмир)

Жылт-жылт етеди,
Жылғадан өтеди.

(суу)

Атасы ат ертлегенше,
Баласы Памирге барады.

(түтин)

Үй басында айыу бий.

(түтин)

Қуып едим, мойнын бурмады,
Услайып деп едим, қолда турмады.

(боран)

Көк ийтим көкке қарай улыйды.

(түтин)

Самар толы анар,
Құдиретің болса, бирин ал.

(шоқ)

Жаурағанды күйдирер,
Аяғы жоқты жүрдирер,
Өз еркине жиберсең,
Дуиым журтты бүлдирер.

(от)

Көк көйлекли женгей,
Гүлпен-гүлпең етеди.

(оттың шалқып жаныуы)

Сууға салсан шытнар,
Отқа салсан қайнар.

(хәк)

Дүньядан теңизлер бар, түби қатқан,
Үсти бети гилегейлеп толқып жатқан.

(дуз кәни)

Қолы жоқ, сүйрейді,
Тиси жоқ, тислейді.

(сууық)

Аяғы жоқ, жүреді,
Сықылықлап күледі.

(суу)

Узыннан узақ,
Аспанға дузақ.

(түтин)

Жүрсең жүреди,
Турсаң, турады.

(көлеңке)

Кал десен де, калмайды,
Өзи жүре алмайды.

(көлеңке)

Әсте-әсте, бойы пасте,
От жемейди, суу ишпейди,
Өзи сондай пәресте.

(көлеңке)

Шапса, шабылмайды,
Кессе, кесилмейди.

(көлеңке)

Қасыңнан сирә қалмайды,
Қаранғыда болмайды,
Сени таслап өзінше,
Хеті қайда да бармайды.

(көлеңке)

Қара өгіз кетип атыр,
Қызыл өгіз келип атыр.

(түтин, жалын)

Узыннан узақ,
Көкке дузақ,
Палапан жапырақ,
Батпан топырақ.

(түтин)

Көк өгізим жүреген,
Мүйизин көкке тиреген.

(түтин)

Узын-узын, узын терек,
Узын бойлы қыз терек,
Минейин десем, шакасы жоқ,
Жейин десем, мийұасы жоқ.

(түтин)

Суудан шығып ах урады бир жауан,
Он еки қызы бар, пәкизе жауан,
Тоғыз мүсапир, үтп ауған.

(1 жыл, 12 ай, 9 жыллы күн, 3 ай тоқсан)

Аяғы жоқ, кашады,
Канаты жоқ, упады.

(түтин)

Бир ауырыу бір ауырыуды бағып отыр,
Аузынан кара қаны ағып отыр.

(отын, жалын)

Жазда гүл өседи,
Гүзде ол писеди,
Қыста солып түседи,
Себеби не, ким пешеди?

(мәусимлер аумасқанлығы себебли)

Көк түберек түйдим де,
Көкке сәлем жибердим.

(түтин)

Күн шыкса, бирте шығады,
Булт болса, үйде қалады.

(көлеңке)

Өзин менен бирте жүреди,
Кепте, азанда узайып,
Бирақ түсте келтереди.

(көлеңке)

Өзиннен озбас,
Изиннен калмас.

(көлеңке)

Бир пәлекте он еки түйнек,
Алтауы ашты, алтауы душты.

(алты ай жаз, алты ай қыс)

Жигирма төрт қызы бар,
Ол да бир жауан,
Он еки улы бар,
Сахыпқыран.

(24 саат, 12 ай)

Бир айғырды алты қасқыр алып,
Терисин теспей, етин жейди.

(бир жыл, алты ай қыс, боран)

Бир теректе он еки путасы бар,
Хәр путада отыз жапырағы бар,
Бир жапырағында бардур еки жүз,
Бир жүзінде кара бардур,
Бир жүзінде ағы бардур.

(жыл, ай, күн)

Кызыл гүлим қызарып, йонп береді,
Көк гүлим қулпы дөнип, түр береді,
Сары гүлим сарғып тарғса, дән писип,
Ақ гүллерим салқынырақ келеді.
(жаз, баҳар, гүз, қыс)

Тоқсан табыршық, сексен шығыршық,
Отыз аққу, бір тырна.
(тоқсан табыршық – тоқсан күн шилле,
сексен шығыршық – жылында келетугын
сексен жума күни, отыз аққу – бір ай,
тырна – наурыздық гөже)

Бир жайын тынбай жүрер, дөп-дөнгелек,
Уясы үш жүз алпыс бес, бөлек-бөлек,
Бир күнде жигирма төрт жүрип қалар,
Ақ-қара қанаты бар, бір бөлек.
(бір жыл, 365 күн, 24 саат, күн, түн)

Қубладан келди жети адам,
Отыз адам таласып урды қадем,
Алды менен жетеуі келе салып,
Ол отыздан илгер берди сәлем.
(жеті адам – хәпте, отыз адам – бір ай)

Асты айған, үсти гүмбез,
Сансыз пашақлы, еки жапырақлы.
(жер, аспан)

Үш жүз алпыс бес периште,
Хәр қайсысы бір исте.
(жыл, күн)

Жол жүрген еки жолаушы,
Бири – қара, бири – ақ.
(күн, түн)

Бар екеп он еки ағайып,
Хәр биринин иси тайын.
(он еки ай)

Алп екен бір көзлі,
Тап алдында көрипер,
Сәулесинен жер жүзи,
Жүдә анық көринер.
(аспан, күн)

Жерде тұрып карасаң,
Биреу болып көринер,
Сууға барып карасаң,
Екеу болып көринер.
(ай)

Шәрекли үлкен дәстурхан,
Турақсыз биреу жасыртап,
Бийлен алып, кете алмай,
Шадғайынан түсирген.
(булт, күн)

Теңизде тәухар жүзеді,
Ға қалқып, ға түмеді.
(ай)

Бир патша, он еки қатқуда,
Үш жүз алпыс бес пуқара.
(жыл, ай, күнлер)

Өсимликлер дүньясы ҳаққында жумбақлар

Дузсыз пискен,
Кайнамай түскен.
(мийуе)

Баҳарде көркейеди,
Жазда жасарады,
Гүзде шийрин береді,
Қыста ҳаңкийеди.
(мийуе ағашы)

Баҳарде әлған гүллейди,
Жазда түйнек түйеди,
Гүзде түрли мийуе берип,
Қыста демин алады.
(мийуе ағашы)

Отта жанар,
Сууда қалқыр.
(ағаш)

Қып-кызыл нарттай,
Үлкенлиги кеседей,
Жемис екен өскеп,
Оны жеген адамлар,
«Лампасый ма?» дескен.
(алма)

Бир түште еки түрли алма бар,
Бири сары, бири кызыл,
Себебин ким айтар, ким табар?
(сабылған алма)

Бети қыздың жүзіндей,
Мийўелердин татлысы,
Шайыр питкеннің қосығы.

(алма)

Хәм қызыл, хәм татлы,
Татқан жанды танырқатты.

(алма)

Бир ағаш бар бағманлар ардақлаған,
Жылына бир мәртебе мийўалаған,
Шамал менен дауыл ессе,
Мийўасы жерге түсіп домалаған.

(алма ағашы)

Кипкене ғана зеренше,
Ипи толы мыйықта.

(анар)

Капысы жоқ, айнасы жоқ,
Тобесинде бир тұңлик.

(анар)

Мийўениң де аты, қыздың да аты,
Бирак мийўедур хаслы заты.

(анар)

Үстине кийген көйлеги еки кабат,
Иппидеги сыртқысына берген қууат,
Бақарде кийген сол көк көйлек,
Жазда сарғайып, түсин бузар.

(ерик)

Азар азарға кетти,
Әкеси үш жасында,
Баласы базарға кетти.

(ерик)

Сары қызым, сары қызым,
Мың дәртиме дауа қызым.

(ерик)

Үлкен қара үй,
Үлкен қара үйдин ипинде,
Кипкене қара үй,
Кипкене қара үйдің ипинде,
Межене қара үй.

(ерик, шаңғалақ, дәне)

Үлкен қара үй, кипкене қара үй,
Ортасында Муртаза бий.

(ерик)

Сырты татлы ет,
Ипи қатты тас,
Тастың ипинде,
Тағы дәмлі ас.

(ерик)

Аты оның асығыс,
Асынып, ерте түлейди,
Баскалар енді пискенде,
Журт оны енді «как» дейди.

(ерик)

Асты тас, үсти тас,
Ортасында жейтуғын ас.

(межене)

Бир ана, жүз бала,
Жүзи бирдей боз бала.

(жүзим)

Бойын тиклеп тура алмаса да,
Батпанлап мийўе салады.

(жүзим)

Бағдың емес, жайдың көркі,
Бир жәннетий мийўедур,
Адамлардың мактау сөзі,
Тек сол мийўеникидур.

(жүзим)

Қыс болса өлтирген,
Бәхәр болса тирилген,
Өнимип адамға берген.

(жүзим)

Қырық қозымды бир солқымға байладым.
(жүзим)

Ағаш айналасында алтын өсимлик,
Өседі жаздың күни жайдан бийик.

(жүзим)

Өгеди ярым өмири жер астында,
Өсирген тәрбиялап бағман уста,
Мийўасын жеген дарманда,
Айт, адамзат, бұл қайсы мийўа?

(жүзим ағашы)

Хәмме мийўеден алдын пискен,
Хоп ийиси мурныңды тескен.

(шийе)

Жипек яңды жапырағы,
Салланады путағы.
Өзи пынжырлы, түкли,
Мазасы палдан татлы.

(шабдал)

Шийрин, шийрин, шийрин мийүе,
Таптырмастай таңқыс мийүе,
Туу сырты түкли болса да,
Адамларға арман мийүе.

(шабдал)

Мамық түкли, қоян емес,
Оны тек хайуанлар жемес,
Дәми палдай мазалы,
Адамзат жемеймен демес.

(шабдал)

Болса да бармак басындай,
Дәми хәррениң палындай,
Пискенше постын кийеди,
Писсе, басын ийеди.

(шийе)

Айналасы тардай,
Түси кандай,
Дәми палдай.

(шийе)

Әкеси әрен-түрен,
Анасы жайма шууақ,
Баласы батыр,
Бардан қызы қызыл дүрдана.

(шийе)

Ийрек-ийрек әкеси бар,
Желбиреген шепеси бар,
Татлыбийке деген қызы бар.

(шийе)

Атадан қалған ески тон,
Жамылған, кетер ысып күн.

(тоғай)

Жазда кийинди,
Қыста шешинди.

(терек)

Әкеси олардың Асан аға,
Асан ағада миллион бала,

(терек, жапырақлары)

Топыраққа тутасқан,
Үй алдына жарасқан.

(терек)

Жазда жасыл кийинер,
Гүзде сары кийинер,
Қыста хәмме кийингенде,
Бул бийшара шешинер.

(терек)

Қыс болса, көкирек керип жалғыз тұрған,
Жаз болса, құс базары сонда болған,
Қыстың күни жалаңап, жазда липас,
Жайылып, әлұан-әлұан сәнге толған.

(терек)

Арқаңа миндим – хан болдым,
Қапыңа келдим – құл болдым,
Отқа түсип құл болдым.

(отын)

Сырты қызыл, ипи ақ,
Арасында бир таяқ.

(жийде)

Бир өсімдик, пайдалы,
Миұасы мепен жапырағы,
Байлық берген халыққа,
Бир жанликтин тапқаны.

(тут, тилле)

Ипи ун, сырты кан.

(жийде)

Нәзер салып қарасаң,
Қарағайдан аласа,
Қысы-жазы бир түсте,
Ол ауылыма келгенде,
Сәнлендирип қоямыз,
Ойыншықлар тағамыз,
Қосық айтып, саз тертип,
Айланып биз ойнаймыз,
Жана жылды тойлаймыз.

(арша ағашы)

Әкеси Ғайры бүкир,
Шепеси Татлыбийке.

(жийде)

Көк өгизим көгинде жатып семиреди.

(ғарбыз)

Бир пахәрден ун алдым,
 Кызыл қапқа қапладым,
 Ийлесем, уным нан болмады,
 Журт мактаўсыз мактаўды,
 Бир жумбағым бар еди,
 Саған айталмай жүрген сақлаўлы.
 (жийде)

Ети семиз, майы жок,
 Териси жылтыр, түги жок.
 (гарбыз)

Шым-шытыр, шийеден котыр.
 (гарбыз)

Шығарында еки кулақ,
 Үп айдан соң бир құпақ,
 (гарбыз)

Кипкене ғана тандырша,
 Иши толы шөрекше,
 (гарбыз, оның туқымлары)

Домалак бир бақпа,
 Иши толған бала.
 (гарбыз)

Сойсаң қапы жоқ,
 Шөжесиниң саны жоқ.
 (қауын)

Баласынын ишинде,
 Анасы жатыр.
 (қауын)

Ишинде палдай жемис бар,
 Сырты торлап сырланған.
 (қауын)

Көк айғыр жатып семиреди.
 (қауын)

Дузсыз пискен ас көрдим,
 Домаланған тас көрдим.
 (қауын)

Биз, биз, биз едик,
 Биз бир талай қыз едик,
 Бизлерди үзди,
 Жиплерге дизди.
 (бурьш)

Палда пискен ас көрдим,
 Мазасына тән бердим.
 (қауын)

Әкеси жасына жетпей-ақ,
 Баласы базарға барады.
 (қауын)

Жалықпастан бәхәрде,
 Шанағын шаптым,
 Торлап писти, жегенде,
 Ләззет таптым.
 (қауын)

Жазда инге тығылып,
 Жатырған қызыл тұлкини,
 Қуирығынан суұырып,
 Әкелди ағам бир күни.
 (гешир)

Жер астында катара казык.
 (гешир)

Қызыл қыз жер астында,
 Пашбаўы жер үстинде.
 (гешир)

Сарыбай ағам иште,
 Сакаллары сыртта.
 (гешир)

Кипкене ғана бойы бар,
 Қырмызыдан тоны бар.
 (бурьш)

Ол не нәрсе, канға мөзгер, қаны жоқ,
 Тула бойын кан алып тур, жаны жоқ,
 Хәм оның жупты-жолдасы жоқ,
 Көтерип жүрген баласынын саны жоқ.
 (бурьш)

Кишкене ғана бойы,
 Аязды емлеў ойы.
 (бурьш)

Судыўлығына қызба,
 Мазалы деп жеп қойма.
 (бурьш)

Асқа салсаң, дәм берер,
 Мурныца тутсан, түшкиртер.
 (бурьш)

Кишкене ғана бойы бар,
Қаба-қабат тоны бар.

(пияз)

Жер астында постынлы шешек.

(пияз)

Барлық асқа салса да,
Тек төжеге салмайды.

(пияз)

Урмай-соқпай жылатар.

(пияз)

Жаслығында жасыл, сүп-сүйрик,
Қартайғанда сары түсли бир көмпек.

(пияз)

Жерден шығар сайланып,
Алпыс бес күн толғанда,
Адына келер тауланып.

(қыяр)

Үзип алып көклейден,
Көклейінде көп жейсен,
Сарғайып шисип кеткен соң,
Жеуди үрдис етпейсең.

(қыяр)

Пәлегинен туұдырған,
Алқымынан буұдырғап.

(суұқабақ)

Бақарде еки кулақ,
Жазда тұрар шакалап,
Гүзде қардай аппақ,
Қыста көрсен қуұ таяқ.

(пахта)

Аспанға қарап аузын апқан,
Төменге қарап сууын шапқан.

(суұқабақ)

Бир өсимлик доланғап,
Қуры жапырақ оранғап,
Дийханлар сүйип егеди,
Сорпа ушын жаралған.

(капуста)

Сырты сырлы тас екен,
Иши толы ас екен.

(асқабақ)

Атызда жатар теңкейип,
Соң заматта жемеген соң,
Алмас опы хетп ким енкейип.

(асқабақ)

Палаұқабақтың ағайини,
Мазалы ас болмаса да,
Асхананың ол да сәни.

(суұқабақ)

Сууға барса, қызлар арқалар,
Қәдірли ыдыспан ден соған мактанар.

(суұқабақ)

Сыртта жапырақ, шақасы,
Жер астында миұасы,
Жүреді ауқат орнына,
Көпшиликтің жер асы.

(картошка)

Пақалы бар алаша,
Мийұеси бар тамаша,

(помидор)

Аппақ-аппақ аппағым,
Түбиттен де жумсағым,
Ипи тола ақ майым,
Кийим-кеншек белбаұым,
Жерден өнген байлығым.

(пахта)

Күннин нурын сүйемен,
Күнге басымды ийемен.

(айғабағар)

Тек айға емес, күнге де бағар.

(айғабағар)

Тек сарыдан сәллеси,
Күннің нурын сүйеди.

(айғабағар)

Жерден шығар жаланып,
Жән-жағына қаранып,
Алпыс беске шыққанда,
Басына сәлле оранып.

(жүйери)

Аласа теректе аласа уя,
Уя сайын бир жумыртка.

(тары)

Бала, бала, балалар,
Бала бойы салалар,
Туяғынап суу ишип,
Мүйизинен балалар.

(жүуери)

Бууын-бууын буузақ,
Бууыннан да көзи узақ,
Ата кийик териси,
Алтын кошкар мүйизи.

(бой жүуери)

Ата-бабалардың асы,
Мын жылдур оның жасы,
Бийдай наннан абзал болған,
Оның шийрин зағарасы.

(жүуери)

Мынау неге мунаяды,
Басы неге кыйсаяды,
Дөгереги бозарып,
Көзи неге кызарады.

(тары)

Жердеп шығар сайланып,
Белине найза байланып.

(мәкке)

Өзи кызыл, өзи кызық,
Барлығында да бар жалғыз сызық,
Дөгереги қылтық-қылтық,
Журттың бәри соған ынтық.

(бийдай)

Узын муртлы сарылар,
Қолтығында наны бар.

(бийдай)

Қарны жарық қайықша.

(бийдай)

Өмири суу ишінде бир өсимлик,
Кетеди, суу болмаса, мийнет күйип,
Жайғасып суу ишінде қулпырасар,
Кисидей езиу тартып тұрған күлип.

(салы)

Қуйрығы қылы,
Сатса, пуллы.

(салы)

Шөл менен қырга жарасқан,
Адамзатқа қарасқан,
Писирисип аұқатын,
Хасыл отын деп ат алған.

(сексейил)

Узын терек, иппи теуек.

(камыс)

Елимде жек едим,
Сары сақаллы бек едим,
Қысылдым қыспаққа түстим,
Отыз еки дузакқа түстим.

(қамыстың баслауы, ший болтуы)

Тауда ыңылдар,
Сууда зынылдар.

(қамыс)

Жасымызда жай едик,
Жийреп сақаллы бай едик,
Қысылдық, қыспаққа түстик.

(қамыс)

Үй артында нар терек,
Түреспеге хал керек.

(гүди)

Балтыры ақ, шапы коқ,
Ислеуип билсең, болар төсек.

(жекен)

Тамыры бар, тақасы жоқ,
Қалпағы бар, гүли жоқ,
Мийәси бар, дәни жоқ,
Дузлап, қууырып жейди,
Айтын, буны не дейди?

(замаррық)

Жап бойында көк төсек.

(майса шөп)

Түби бир, тақасы мың,
Шақырсаң таудан асар.

(саңырауқулақ)

Дара-дара, дара болған,
Басы айрылып, кара болған,
Қарыс жерине шаш шығып,
Ол да өзине пана болған.

(геурек)

Ипи кызыд, сырты жасыл далазар,
Шакасында бұлбұл қулар сайрасар.
(қарамық)

Таулы жерде өседі,
Жылда гүлlep писеді,
Жакыннан өткен адамлар,
Көрмесе де, ийисинен сезеді.
(жуусан)

Алыстан қарасаң таудай,
Қасына келсем жаудай.
(шеңгел)

Өне бойы қоңыраулы,
Буйымлыққа жарамайды,
Мал да жемес, кой да жемес.
Өсимликтің жабайысы.
(шеңгел)

Көпкерімди жел билсин,
Қонарымды сай билсин.
(қанбақ)

Кишкене ғана сандық,
Сандықтың ишине аўкат салдық,
Аўзы бар, тиси жоқ,
Оны шағып жемеген киcи жоқ.
(туқым)

Хайуанатлар дүньясы хаққында жумбақлар

Он еки – түйе,
Он – бийе,
Тоғыз – сыйыр,
Бес – ешкі.
Еки ярым – коян,
Үш – түлкі.
(усы хайуанатлардың
тууылатуғын ұақты)

Жарасықлы жалы бар,
Самалдан жүйрик жәниұар,
Дәртке дауа сүти бар,
Бұл қандай мал, тауып ал.
(бийе)

Төрт туяғы дөнгелек,
Қыстаулы иске дым керек,
Дийқан менен шаруаға,
Хызмет етер көбирек.
(жылқы)

Жалпақ танау, алакәз, хайуанаттын сөйдини,
Шамалдай желсе, туяғы жерди теседи,
Батырларға оннан артық дос болмас,
Қапқан душпан оннан қапшып қутылмас.
(ат)

Төртеу оның аяғы,
Темир мыйық туяғы,
Мәнзилге жеткереді,
Тастан қатты туяғы.
(ат)

Аркасында дүмшешиқ,
Ол да хайуанның бир түри.
(түйе)

Таудан тас жумалайды.
(түйенің қумалағы)

Сақалы бар сербийген,
Айдары бар ербийген,
Бақша көрсе бұлдирген.
(ешкі)

Тауда талай мың көрдим.
(қасқыр)

Ай астынан таратқан,
Алтын сырнай жаратқан,
Күн астынан жаратқан,
Түмис сырнай жаратқан.
(қасқыр)

Батырлар оны минеди,
Данкы дүнья тезеди.
(тулпар ат)

Узақтан карасам, бир жип,
Жақынлап келсем, мың жип.
(аттың қуыртығы)

Апан-апан, жапан-жапан,
Төрт тиреуіп, бир былғауып.
(түйе)

Жамауы бар, жүйи жоқ.
(хайуанлардың аалығы)

Үйдің алды жас қамыс,
Үйдің арты шок қамыс.
(аттың қуйрығы, жалы)

Еки дүн-дүн, бир былғауыш.
(түйенің өркеши хәм қуйрығы)

Төрт кемпир қамыр ийлейди,
Биреуи қарауыл қарайды.
(шөгиі атырған түйенің төрт аяғы, басы)

Басында тажы-тақия,
Тағы да төрт аяғы,
Ийекте узын сақалы,
Ол неге адам бодмайды?
(ешки)

Тамырын тартсаң, тау турады.
(түйе)

Еденбайдың еки улы,
Елпидесип баратыр,
Алдында ханның жалғызы,
Шөпшек терип бара гыр.
(түйенің төрт аяғы, басы)

Еки кисі қарауыл қарайды,
Бир кисі шөпшек тереди.
(түйенің еки өркеши, басы)

Мән-маң басқан, маң басқан,
Аяқларын жай басқан,
Денесінде толы күш,
Ислеитұғыны пайдалы ис.
(түйе)

Төрт таяғы бар,
Сегіз туяғы бар,
Узын кампысы бар,
Төрт булағы бар,
Қос найзасы бар,
Адамға пайдасы бар.
(сыйыр)

Қабымның төрт мүйешінде төрт бауырсақ.
(сыйырдың төрт емшегі)

Үлгисіз пиштим
Сабақсыз тиктим.
(малдың аласы)

Төрт мерген бір құдыққа оқ атар.
(сыйыр емшегі хәм шелек)

Күндіз жаны тынбас,
Түнде жағы тынбас.
(сыйырдың гүйсеуі)

Төрт кулаклы қазанды,
Тартқыласам да, төгилмейди.
(сыйырдың төрт емшегі)

Азанда кетер дигилдик,
Кепте келер дигилдик,
Түйін-түйін жипектен,
Түйме келер түй менен.
(ешки, қумалақ)

Үлкен келин есик ашады,
Кишкене келин тонқалақ асады.
(малдың қуйрығы, тезегі)

Қараша үйте қар жуқпас.
(малдың мүйізі)

Еки ошаққа бир көсеу.
(сыйырдың тили, еки жағы)

Қыйсық ағашта қар турмас.
(сыйырдың шақы)

Көпир астында төрт тиреу.
(малдың аяғы)

Екеуі тартар,
Биреуі жартар.
(огиз, гүнде)

Мал неге жатады?
(отыра алмағанлықтан)

Кишкене ғана бойы бар,
Аударып кийген тоны бар.
(қой)

Кишкене жеңгей жууырып баратыр,
Етегинен бийдайы төгиліп баратыр.
(қойдың қумалақтары)

Болғанда иппи куўыс, сырты шатыр,
Қазандай қара тастың бауырында,
Бир тулып адам жемес зәхәр жатыр.
(қойдың оти)

Қазақтың есиги какпақлы.
(қазақты қой)

Үстінде хасыл түги бар,
Бөксесінде жүги бар.
(қой)

Жылда бир тон кийеди,
Алмайды тонды хеп кимнен,
Бәри өзнен питеди.
(қой)

Сақалы бар, мурты жоқ,
Басы бар, ақылы жоқ.
(ешки)

Арқасында кийизи бар,
Қарағайдан мүйизи бар.
(ешки)

Орамал әперейин десең, қулағы бар,
Геүйип әперейин десең, туяғы бар.
(ешки)

Жартаста дәрүаз ойнар,
Устадай ағаш жоғар.
(ешки)

Жерде жүреді,
Аспанды көрмейді.
(шошқа)

Турысы май, етке де бай.
(шошқа)

Бир мақлук бар кордициз,
Хам семирғиш, өрбигип,
Он, он бестен туўмаса,
Гәп емес оған еки-үш.
(шошқа)

Қоян қулақлы,
Ат туяқлы.
(ешек)

Күндиз тулып, түнде қулып.
(ийт)

Ол недурким, жапы бар,
Кози өтқир, көңли тар,
Бәддиұа қылып сөз айтсаң,
Ойламайды намыс-ар.
Қытайда бар, қырғызда бар,
Түркстан урыў мунда бар,
Ақыллы дана ер болсаң,
Бул сөзимнен бер хабар.
(ийт)

Ийт неге үреді?
(сойлей алмағанлықтан)

Үй алдында бир сақпы,
Таныса сөни, тым-тырыс,
Тапымаса егер де,
Салады жәнжел бир урыс.
(ийт)

Киткене ғана құмған,
Отырып көзин жумған.
(пышық)

От басында бүкирейген кемшир.
(пышық)

От басында жүнли панатп.
(пышық)

Дүньяда тамамы нәрсениң аты бар,
Бир нәрсениң аты жоқ.
(пышықтың баласы)

Аўзында қанжар тиси бар,
Еки көзи қып қызыл,
Адам қорқар түси бар.
(жолбарыс)

Мурты бар, сақалы жоқ,
Тоны бар, кийетуғын папапы жоқ,
Отырып от басында пайда ойлайды,
Узақка баратуғын сапары жоқ.
(пышық)

Мәканы тоғай, көл екен,
Жүретуғын жери шөл екен,
Күшшилигин соннан бил,
Шығарып суўдан жайыңды,
Алып бийени, қулақты түйени.
(жолбарыс)

Иргез-иргез, мойны бир тез,
Шақырса, келмес,
Айтса, түсинбес.

(аидарха)

Геўдели баста шөгирме,
Пагшадур хайўан питкенге.

(арыслан)

Ғаррыдай ақ мурғы бар,
Жыллы постын ийнинде,
Ойлаңып көриң, балалар,
Бар шығар мүмкин үйиңде,
Ийттей болып үрмейди,
Майданда көп жүрмейди,
Көзин жумып сықылдап,
Қурылдайды пырылдап,
Тойдырып алыш тамағын,
Жатқаны онын қурылдап.

(пышық)

Тап-тап атым, тап атым,
Табан жүйрик көк атым,
Жылкы көрсе, киснемес,
Жөкеп түбин тислемес.

(жолбарыс)

Ала-ала тоны бар,
Қуйрығында қалы бар.

(жолбарыс)

Көк атыма мипе алмадым,
Жел қамтымды буға алмадым.

(жолбарыс, жылан)

Бир таўға жемис пықты қыясына,
Хәрким ашық болады уясына,
Бир қара қус ушып кетти хаўасына,
Он еки жылда қайтып түсти уясына.

(жолбарыстың он жылда балалауы)

Аўзын ашып анқырған,
«Маған бағының!» деп бакырған.

(жолбарыс)

Жазда жайын жейди,
Қыста майын жейди.

(айыў)

Жупар тастың астында,
Қызыл тонды қыз жатыр.

(тұлки)

Асқан жаўыз,
Ийт аўыз,
Тұлки қуйрық,
Өзи жүйрик,
Жакыңласа қораға,
Борибасарың жатпайды,
Атам кирпик қақпайды.

(қасқыр)

Өзи уры, суғанақ,
Жүреді тоғай жағалап,
Қой-қозыға шабады,
Бир путаны панадап.

(қасқыр)

Ғарға көрсе, ғак деген,
Алдап аўзындағысын жеген.

(тұлки)

Күн батса, шууылдасып жылаў баслар,
Шарўаға зыянкес, жатып ишер,
Қой-козы қайым келсе,
Қаран тұрмай бас салар.

(шағал)

Толық депели,
Әжайып күш ийеси,
Салпаң кулақ,
Сал нәрседен коркады,
Балтасыз, пышаксыз,
Сындырады дарақты,
Досларына бас ийип,
Қуллардай жүгин тасыйды.

(пил)

Мойны курыктай, аяғы сырыктай

(тайтаўлақ)

Бир жери де аўырмас,
Бирақ мәңги ыңқылдар.

(доңыз)

Хайўанлардың мақауы,
Оның жүрген жерлери,
Тоғайлардын ақауы.

(доңыз)

Батпак көрсе аўнаған,
Көлди жерди жайлаған.

(шошқа)

Ший түбинде пийкили асық,
(тышқан)

Бир мақлуқ тоғайды жайлаған,
Гүндесиз жер айдаған.
(шошқа)

Қабағын үйген,
Адамның ойындағысын билген.
(маймыл)

Апа туяқлы,
Епкі сыяқлы,
Жүйрик жәниұар,
Мәканы шөлде,
Шәшмели көлде.
(кийик)

Сахра-дүзде жасаған,
Күта үлкен қаптаған,
Айнымаған келбети,
Тап епките ұсаған.
(кийик)

Сары кулак қояндай,
Қумға шыққан бояндай.
(кийик)

Мерген, мерген, мерген жумбақ,
Еки етегин терген жумбақ,
Қақтың сууын ишкен жумбақ,
Ханға сәлем берген жумбақ.
(кийик)

Ғашыр туяқлы,
Ат сыяқлы,
Жонлары тарғыл,
Асау екен жәниұар,
(қулан)

Қоян неге секиреді?
(жүре алмағанлықтан)

Бели бүкирейген,
Құлағы тикирейген.
(тышқан)

Қысында жер астында,
Жазында жер үстінде,
Үсти тонлы, томпайған сорлы.
(порсық)

Қараңғы үйдин ипинде,
Минай порхан ойнайды.
(тышқан)

Төрт аяқлы, етек қулақлы,
Түйе еринли, кой көзли,
Епкі қуйрықлы.
(қоян)

Шәп түбинде мәлле пахта,
Ғайып болар көрген ұақта.
(қоян)

Өзи қайты қулақлы,
Териси мамық туұмақлы,
Сетем алса, хайт қойған,
Мәканы жоқ турақлы.
(қоян)

Қыста қардай ағардым,
Жазда жердей жаңғырдым,
Тысырлы сезсем, секеңдеп,
Сайдан-сайға шабарман,
Татлы тамақ екен деп,
Гепирди қайдан табарман.
(қоян)

Далада жүр шапқылап,
Өзи айрықша сақ кулак,
Тек епектен басқада,
Оған ұқсас жоқ кулак.
(қоян)

Алыстан қарасаң, лаң-лаң,
Қасына барсаң, көзі көк,
Пай, заңғардың жуғырыуы,
Дорба-панаһи жыртыуы.
(тышқан)

Жер астының бір аңы,
Жер үстінде көп жауы.
(гор тышқан)

Узын-узын, уз киятыр,
Узын бойлы кыз киятыр,
Қасғанасы калтырап,
Көзгенеси жылтырап.
(жылан)

Денеси шубар,
Тоғайдан шығар.
(жылан)

Жер астында шубар қамшы.

(жылан)

Аузын ашар,
Зәһарин таптар,
Көрингендер оннан қашар.

(жылан)

Жол үстінде майлы қайыс.

(жылан)

Асты тас, үсти тас,
Ортасында тапдыр бас.

(тасбақа)

Базардан келген боз үлек,
Бойы аласа, кәли көк,
Пай, заңғардың жүриси,
Тырмалап желиси.

(тасбақа)

Бассаң, бақылдайды,
Тепсең, танқылдайды.

(тасбақа)

Бир жанды көрдим аласа,
Әжайып емес, тамаша,
Хет бір нәрсе бата алмас,
Қасқыр, айыу, жолбарыс.

(кирпитикен)

Текшелеп тебен түрттім тамашаға,
Тырбаңлап адым атлар оңашада.

(кирпитикен)

Әсте ғана жортады,
Жылан көрсе, қуртады,
Үстінде толған ийне,
Кирип кетер, тийме.

(кирпитикен)

Тикенекли дөнеси,
Әжептәуір есеси,
Сетем алса биреуден,
Топ болады, ол неси?

(кирпитикен)

Үстінде тикен тоны бар,
Бауыздаса, қаны бар,
Өзи алпайым жәниұар.

(кирпитикен)

Таудан бийик, жуусаннан аласа.

(жылан)

Құлағы жоқ, көзи бар,
Аяғы жоқ, изи бар,
Ийреңдеп жүрген геудеси,
Жер бетинен сызылар.

(жылан)

Мен жумбақ айтайын, тапсаң, батыр,
Бир қазандай тас түбінде,
Бир тулып таппас заңғар жатыр.

(жылан)

Жумбағым бар, Жумеке,
Тырнақшасы он еки,
Томар ала тиси бар,
Қуйрығында тиреги.

(ешки мер)

Күндизінде шыкпайды,
Жарықларда ықлайды,
Түни менен жатпайды,
Ушып тыныш таппайды.

(жарғанат)

Әкеси тышқан, шешеси қустан.

(жарғанат)

Қанаты бар, пәри жоқ,
Болады еки құлағы,
Ғәне тамның жарығынан,
Тек ғана кеште шығады.

(жарғанат)

Қыя-қыя жерлерде,
Қыйма султан отырар,
Жақпаса да хауазы,
Қосық айтып бақырар.

(қурбақа)

Сасық көлде ийт үрер.

(қурбақа)

Хәуиз жаныңда,
Тәжихан кербаз отыр.

(қурбақа)

Жар бойында Юсуп отыр,
Еки ийзин қасып отыр.

(қурбақа)

Төрт аяклы тегил бай,
Ақ шенгелде шертеті,
Қумлық оның меканы.
(гүмгүм)

Тек сулыұлық көзінде,
Сықылы жоқ өзінде,
Жазда шаўқым салады,
Шалшық суўдын жүзінде.
(қурбақа)

Тарбаң-тарбаң, тарбыйған,
Түри жаман, жарбыйған.
(қурбақа)

Саат көрмей биледи,
Сәхәр ұақта күледи.
(қораз)

Еки туўылып, бир өледи.
(қус)

Асты пахта, үсти пахта,
Ортасында мәлле пахта.
(мәйек)

Ақ болады, ала болады,
Ишипен шықты, қара болады.
(шөже)

Қуў тақырда ақ саңдық,
Аўзы-мурны жоқ саңдық.
(мәйек)

Аўзы питеў ақ отаў.
(мәйек)

Тириден оли туўылады,
Өлиден тири шығады.
(мәйек)

Аўзы жоқ ақ шарбақ.
(мәйек)

Есиги де жоқ, тесиги де жоқ,
Ақ отаў.
(мәйек)

Ерте турған,
«Турыңдар!» деп жар урған.
(қораз)

Қудая, құдиретли нәрұардиғар,
Бир қудықтың еки түрли суўы бар,
Ол не суўдур, от қасында муз болур,
Өзге суўлар от қасында суйылар.
(мәйек)

Төбеси тарақлы, алқымы ҳалқа,
Қуйрығы шашақлы, есаплы малға.
(қораз)

Ерте турады, жар шақырады.
(қораз)

Өзи кипкентай, аппақ,
Жарып койсаң, шатақ,
Писиресең тамақ.
(мәйек)

Болсадағы қанаты,
Билмеймен, неге ушпайды,
Жайсаң екен жүриси,
Қолдағы қустың ириси.
(түйетауық)

Өзи ири, хәўкийген,
Шалғышын таңдайына түйген,
Сойлесе гутылады,
Айталмай жутынады.
(түйетауықтың қоразы)

Буйрық берип епсейди,
Ерте тұрып теңсейди.
(қораз)

Басы тарақ, қуйрығы орақ.
(қораз)

Аўылымызда бир молла,
Ұақтында азан оқыйды,
Азанын оқып болған соң,
Шөпти-шарды шоқыйды.
(қораз)

Аяғы қара ғарғадай,
Басы қызыл алмадай,
Мойны ала, төси ақ,
Айқышланған торқадай,
Шубар жумсақ шапаны,
Көл менен теңиз меканы.
(үйрек)

Тау басында,
Түңдиксиз отау,
Есиги де жоқ,
Көрпе-төсеги де жоқ.

(уя)

Кийген тоны ақ атлас,
Пәрўаз етсе, шертер саз.

(аққуу)

Опадарлық тымсалы,
Қардан ақдур қапаты.

(аққуу)

Дүньяны суў алса да,
Сәкеңе бир пул.

(сопа, үйрек)

Кип-кишкене қус екен,
Көркем, сулығу түс екен,
Қанатлының сулығуы,
Қарап тұрсаң, усы екен.

(қырғауыл)

Шелеклеп қуйсаң да, суў жуқнас.

(үйрек)

Геүдеси шалқақ келеди,
Тумсығы жалпақ келеди,
Суўда шалқып жүзеди,
Қырда аңлап жүреді.

(үйрек)

Суўлы жерди жақпаған,
Қурғақ отан жақпаған.

(үйрек)

Шабактай суўда ойнаған,
Ыссы жақты жайлаған.

(үйрек)

Хәм хәмпен өтер,
Хәм дәрьядан өтер,
Алтып түтиктен суў ишип,
Ел-халқын жайнап өтер.

(ғаз)

Үстинде қамқа, аўзында дорба,
Еркин дүнья гезип жүр,
Қуралы қолда.

(қалбығай)

Бул-булалы, булалы,
Қуйрықлары қыналы,
Қызыл ала тон кийип,
Сайрап шықты булалы.

(қырғауыл)

Қызыл жыңғыл ипинде,
Қыздай болып отырған,
Етек жеңин түринип,
Муздай болып отырған,
Құлағы салпы келер деп,
Жылай-жылай отырған.

(қырғауыл, сагал)

Ушығуы басқа, маңлайы қасқа.

(қасқалдақ)

Узын бойлы булақпаған,
Суўдың түбин сығалаған.

(ақудайшы қалбығай)

Зуў-зуў барады,
Аспаннан қарайды,
Шөп-шарды шоқыйды,
Ылайдан себет тоқыйды.

(қарлығаш)

Бир қус көрлим, гүзде кетип, бәхәр келген,
Қурған уясы инсаң үйине сән берген,
Мәғриптен Мапрыққа кетсе де гүзде,
Мәканын ұмытпайды бир үйренген.

(қарлығаш)

Бәхәрде қуслар келгенде,
Қонаққа бизге келеди,
Төбедеп орын алады,
Шығарығу ушын палапан,
Шеберлеп уя салады,
Кетсеңиз басқа жақларға,
Хошласып узағып салады.

(қарлығаш)

Бақша-бакша жайлауда,
Жалықпайды сайрауда,
Көңликпейди көң аса,
Боденедей байлауда.

(бұлбұл)

Гүл үстинде сулығу қосықшы.

(бұлбұл)

Гүл үстинде түймедей қыз қосық айтар.
(бұлбұл)

Ойласа – ойлы,
Сөйлесе – сөзлі,
Айтса – аұызлы,
Адамның досты.

(тоты қус)

Кишкене қанатлы балам,
Там басынан отын таслайды.

(шымшық)

Тәртіби күшли ел екен,
Жыйналысып бирге жүрген.

(шымшық)

Жазда жасыл гүл,
Қыста инде тур.

(когершин)

Төбесінде лөпеги бар,
Жүдә сулыұ болмаса да,
Өзине питкен шырайы бар.

(әтшөк)

Гүл питкен тас тобеге, екпесе де,
Түр питкен тула бойға, тикпесе де,
Бир көринбес көзиңе қысы менен,
Жазда кетпес қасыңнан, кет десе де.

(әтшөк)

Тәкирарлап атымды,
Бәхәрде нама саламан,
Мезгилди айтып адамға,
Рәхәтленип қаламан.

(әтшөк)

Басында бар айдары,
Елеусіз қус жайдары,
Сары ала қанаты бар,
Шығады бәхәр айлары,
Қосық айтса, айталмайды,
Өз атынан басқаны,
Усы уаққа шекем жоқ,
Жаңадан бир сөз қосқаны.

(әтшөк)

Үстинде шолақ, басында тумак,
Бәхәрде келеди сүйинши сорап.

(өпенек)

Бәхәрде бир қус сес берер,
Егис уақтың ескерер,
Егис өтип болған соң,
Үндемеуді хош көрер.

(әтшөк)

Биреу бар, көшке мәлим жыл қусынан,
Көринбес, қарасаң да тум-тусынан,
Қыс көринбес көзиңе, гүзлі-бәхәр,
Билесең жаз болғанын дауысыпан.

(өпенек)

Қармақтай еки аяғы,
Тумсығында таяғы,
Төбесінде гүли бар,
Алабажақ түри бар,
Көп шырлайды бәхәрде,
Қосық айтқан мәхәлде,
Жүзи гөмен турады,
Басып екшеп урады.

(өпенек)

Ала ботам алақлайды.

(хәккә)

Қус питкеннің сумлықлысы.

(хәккә)

Қәлемейди ыссыны,
Келеди тек де қыс күни,
Сууық қайтип тоңдырсын,
Үстинде ала постыны.

(ала гарга)

Жайлаудағы малыма,
Жалтаң күйеу киятыр.

(жайыұлы дәнге гарганың келиуі)

Өзин көрсең – шыбындай,
Исин көрсең – зергердей.

(қурқылтай)

Бир нәрсе қараңғыда көзин жумғаң,
Қайғысыз пәрұайылықтан кеули тыңған,
Мәғрип-Машырықты ойлап билер,
Бийхууда басқаларға жаны ашыған.

(байыұлы)

Аұзында тиси бар,
Шайнауға димары жоқ.

(балық)

Аузы қармақлы, сегіз бармақлы,
Суу астының кемеси,
Ойлағаны өмиринше,
Жемисин услау дәмеси.

(қарабай)

Әпиуайы бир қус бар,
Ала қанат, үйрек бас,
Тақылдатып тумсығын,
Жүреді екен жәниұар,
Қумырса-құртқа болып қас.

(тоқылдайық)

Көз жетпесте бир пил,
Арқасында таспа тил,
Балықлардың қасылы,
Ақылың болса, ойлан, бил.

(бекире)

Жети жерден қанатлы,
Суулы жердің зүрияды.

(балық)

Сабын жағып қойғандай,
Сыпқанап қолда турмайды,
Қанаты бар, жүреді,
Сууда өмир сүреді.

(балық)

Өзи суудың астында,
Көзи суудың үстінде.

(балық)

Басы бар да, шашы жоқ,
Көзи бар да, қасы жоқ,
Аузында тили бар,
Сөйлеуге димары жоқ.

(балық)

Тилсиз хайуан көрдим,
Гүлсиз мийуа кордим.
(балық, анар)

Сууда тууылады,
Жерде өледі.

(балық)

Аспанда ушпас, жерде жүрмес,
Теңиз оның мəkаны,
Теңгеден екен липасы.

(балық)

Териси пулдан,
Көзлери нурдан,
Суу ишеди көлден.

(балық)

Сууда бар бир тиддиман жүзип жүрген,
Өзинен майдаларды тирилей жутқан,
Адамзаттың көзине түсе қойса,
Кирер тесиги мың теңге болған.

(жайып)

Бир неше мақлуқлар бар, үсти мың теңге,
Айдасаң, жүрмейди хәргиз бир жөнге,
Мыңын сағсаң, болмас оның бир теңге.

(балықтың қабыршағы)

Жатып ишер қазанбас,
Сонда да оның мини аз,
Ауқат ушын жүдә саз.

(ылақа)

Пазпадай басы бар,
Еки уртында шашы бар,
Жылтыр құрым кийинген,
Бир әлпайым жаныұар.

(ылақа)

Басы жалпақ, қарны мес,
Не тапса да, жутады,
Астан қайтар жан емес.

(ылақа)

Үстинде бар сауыты,
Суулы жердің батыры.

(шортан)

Жыртқышқа мегзейди тиси,
Тарғыл ала, сур түси,
Өзи суудың жәнлиги.

(шөбен)

Таппақ, таппақ, таппақ жумбақ,
Жети жүз елиу батпан жумбақ,
Аузы сүзги, үсти фонтан,
Қуйрығы аша, тап жумбақ.

(кит)

Өзи қоңыр-ала, аузы көк,
Қурсағында бир қап сөк,
Суусыз жерде өмири жоқ.

(алабуға)

Пазнасы бар басында,
Аўзы алкым астында,
Ийкеми қалай келеди,
Жутатуғын асына?

(акула)

Қарайып қонар, ғарға емес
Ин қалар, азыўлы аң емес.

(қоңыз)

Ийис билер, ийт емес,
Ин қазады, түлки емес,
Қанаты бар, қус емес.

(қоңыз)

Ақ деп ақ емес,
Қара деп кара емес,
Ақ таяқлы, таян емес,
Төрт көзлі, дәў емес.

(қоңыз)

Аяғы бар, ат емес,
Қанаты бар, қус емес,
Денеси бар темирдей,
Келбети бар көмирдей,
Көбинше болар жайлаўда,
Хеш болмайды байлаўда.

(қара қоңыз)

Алыстан кара көринди,
Қарайған менен, ғарға емес,
Алты аяқлы шәкир,
Хеш нәрсениң сәни емес.

(қоңыз)

Қатарма-қатар, шыпжырма-қатар,
Қыс болса, батар, жаз болса, пығар.

(қумырысқа)

Мийнеттен басы шықпайды,
Жазы менен азық жыйнайды,
Қыстың кара суўығында,
Хеш азықсыз қалмайды.

(қумырысқа)

Шынады бир шәхәрден қырк мың қосым,
Болған соң өзи жарлы, неси болсын,
Ел шаўып, жетим-жесир қылмаса да,
Таўыш жүр өз халына несийбесин.

(қумырысқа)

Желең-желең, желең ат,
Бели байлы түрен ат,
Пай, заңардын жүриси,
Дизбеклесип шабысы.

(қумырысқа)

Бир жәнлик, жаны бар, қыймылдайды,
Жүргени жер жүзинде билинбейди,
Мәхәли келип турар бир ўақытта,
Өмири тамам болар гүз болғанда.

(қумырысқа)

Зуў-зуў бараған,
Қәдди бойын аяқ пенен тараған.

(хәрре)

Зуў-зуў барар,
Зуў-зуў қайтар,
Үңдемей отырып,
Шилтер тоқыр.

(ормекши)

Жолсыз жерде ыз-ыздың уясы,
Аўкат бермей семиртеди.

(хәрре)

Хәр тәрәпке упадады,
Гүл попегип қупады,
Күни менен тапқанын,
Бир ыдысқа қосады.

(пал хәрреси)

Тақья толы көзгенек,
Хәддин болса, бирин түрт.

(хәррениң уясы)

Кисите найза түйрейди,
Өзи де сонпап күйрейди.

(хәрре)

Тақья толы шопак,
Хәддин болса, бирин шақ.

(хәрре)

Туттан бизге көйлек тоқыр.

(найқан қурты)

Үсти түкли жәниўар,
Хасла тыным билмейди,
Адамзатты жесин деп,
Набат, қантты жыйнайды.

(хәрре ҳам палы)

Аспанда бир қус ушар қанат қақпай,
Сол қустың қанатлары кетпен саптай.
(ийнелик)

Айтаман бир жумбак, қыл тамаша,
Еситпе, жумбағым унамаса,
Бир де сүйеги жоқ денесінде,
Сыртында бар бууыны оннан аса.
(қурт)

Хәммеге белли жәниұар,
Жейтуғын бир талы бар,
Соның менен тойынып,
Үстине жишек оранар.
(науқан қурт)

Кишкене гана арғымақ,
Услатпайды гарғыш-ақ.
(шекшек)

Ийнениң көзиндей болса да өзи,
Таұдай хайұанларға жетеди күши.
(бүрге)

Ат баслы, адам түсли,
Жайын муртлы, жылан көзли,
Пил мойышлы, түйе тирсекли,
Қус қанатлы.
(шегиртке)

Сегиз аяқлы сергиздан,
Төбеге шығыл мал гөзлейди.
(шегиртке)

Хауада ушқан бир қус бар,
Бауызласа, қаны жоқ.
(шегиртке)

Далала көп мал көрдим байғақ жатқан,
Буйрықсыз не қылмайды айғырынан,
Ат мойынлы, түйе түсли, қуйрық.
Мойнына жәниұардың тақым артқан.
(шегиртке)

Тап-гап, тап атым,
Тапылдайды боз атым,
Қара құла басқа атым,
Жекен түбин қазаған,
Қамыс ушын отлаған,
Жекен түбин тоқыған.
(бузаубас, бақа)

Өзи куўнақ, жеңилтек,
Бәхәр менен жаз келсе,
Секиреді желпилдеп.
(шегиртке)

Тууылғанда еди тарыдай,
Басқаларды сора-сора,
Енди қарны лобьядай.
(кене)

Қос мүйиз төбесінде, қарасаңыз,
Аяғы саррас сегиз, санасаңыз,
Жатады бир орында қысы менен,
Жаз болса шыға келер, қарасаңыз.
(шаян)

Бир ийтим бар қызық,
Қуйрықлары сызық,
Еле келсе, көрерсең,
Күле-күле өлерсең.
(шаян)

Үскини жаман,
Тарбыйған түри.
Өзи шаққан,
Уулының бири,
Биреуи шақса,
Болмайсаң тири.
(шаян)

Бир нәрсе, өзінде пәри, халыққа тентек,
Қорқады атын айтсаң хаял-еркек,
Ат салып, қурық салып услатпаса да,
Услаймыз хийле менен өзін еплеп.
(кене)

Аяғы бууын-бууын сарғаяды,
Қызыл-қыя қумларды аралайды,
Өзи қурттай болса да, сондай батыр,
Тұмсығы тийген жерди жаралайды.
(кене)

Сыйқына қарасаң, бир бийхазар,
Барлық жүнли оннан бийзар.
(кене)

Жер астында жездемнің аты киснейди.
(бузаубас)

Жар астында ийнели ата.
(кирпитикен)

Қырда ескек еседі,
Патас жерди гезеді,
Шыбын-ширкей шоқыйды,
Шаңнан аўын тоқыйды.
(өрмекши)

Жазы менен өрмек тоқыр,
Көзи болса да соқыр,
(өрмекши)

Жумбағым бар жуп бийке,
Аяқлары он еки,
Қумар ала көзи бар,
Қуйрығының меңи бар.
(мий)

Қуска мезес ушканы,
Тазалықтың дуппаны,
Өмир сүреді бул жәнлик,
Қыс айынан тысқары.
(шыбын)

Қыс болса уйқылайды,
Жазда диңкилдейді.
(шыбын)

Түнде аркасы қозғаң,
Адамзаттын тынышын бузғаң.
(сүйір шыбын)

Бүлк-бүлк етип бүлінген.
(шамай)

Ғайұанатдур, жаны бар,
Қанатлыдан таўып ал.
(сона)

Тоқалак тоғай арасында,
Бир пада қой адасқан.
(бийт)

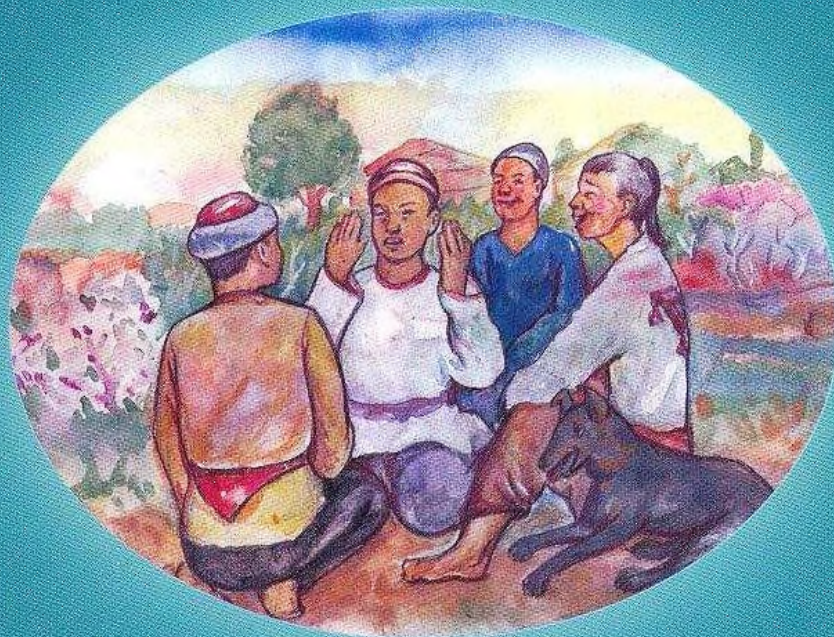
Еплеп жүрген епелек,
Гүлден гүлге қонады,
Балалар қуўып болар хәлек.
(гүбелек)

Шийдим, шийдим, шийдим қус,
Ший басына қонған қус,
Ғаз текилли қара қус,
Хан басында қонған қус.
(шыбын)

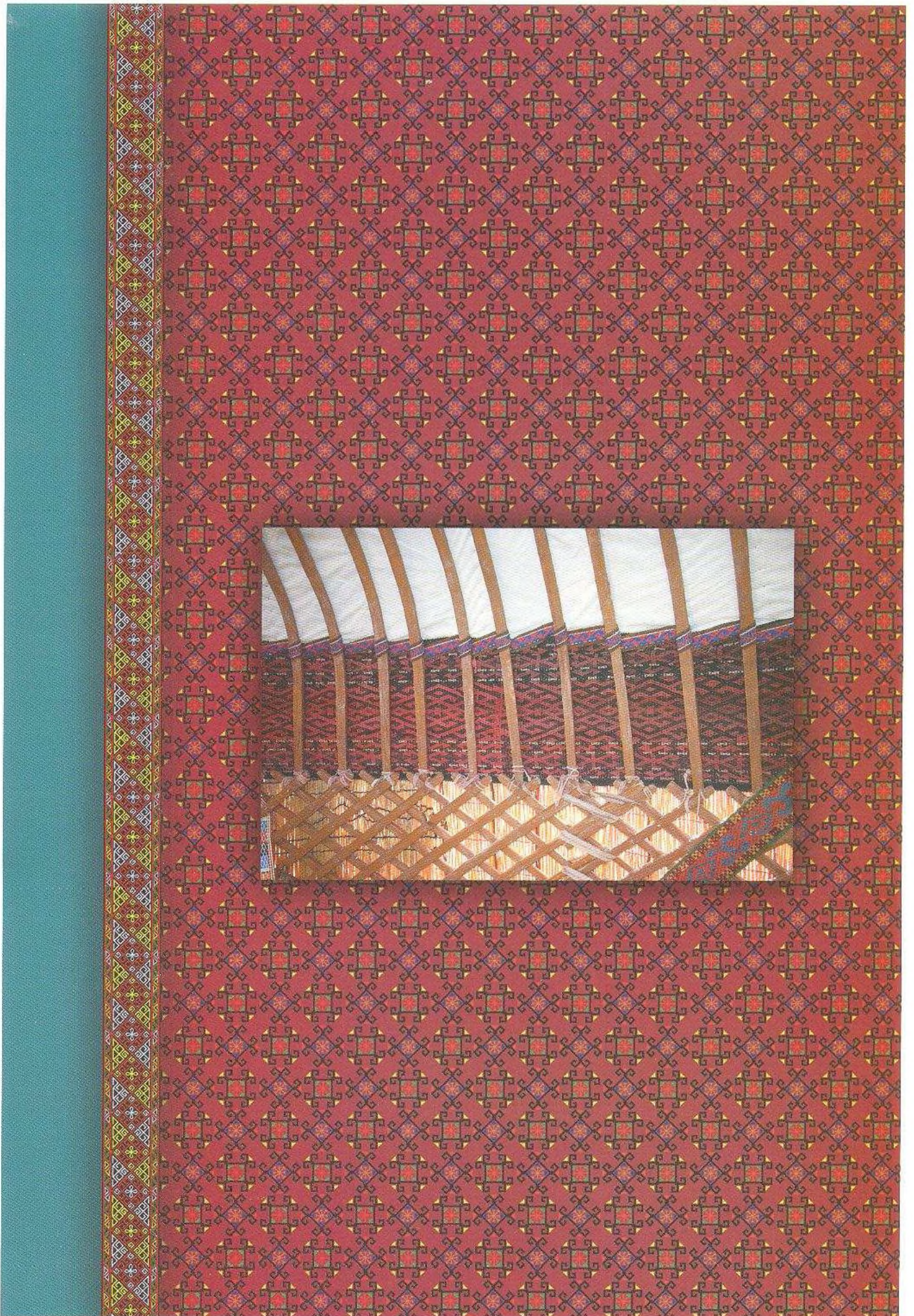

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

98-ТОМ

ЖАҢЫЛТПАШЛАР

Алтақ-талтақ, алты арба жантақ,
Алты арба жантаққа жеккеним,
Тарғыл ала, тайпақ бас, ақ бөксе баспақ,
Ақ бөксе баспақ.

Алтақ-талтақ, алты арба жантақ,
Оған жеккеним тарғыл ала тайнақ,
Тайпақ бас, ақ бөксе баспақ.

Базардан алғаным алты арба асқабақ,
Алты арба асқабақ жеккеним,
Тарғыл ала, тайпақ мүйіз,
Ақ бөксе баспақ, ақ бөксе баспақ.

Қырда қылау,
Қызыл ала бузау,
Қызлардың қыналанған,
Қызыл бояу тырнақлары,
Қызыққанларға қызық-ау,
Қызықпағанға да қызық-ау?!

Қырда қылау,
Қызыл ала бузау.
Қызық-ау қызлардың қызыл ала,
Қыналанған қызыл тырнағы.

Қызыл жыңғыл ишінде,
Қыл қуйрықлы қырғауыл,
Балаң жүни балпылдап,
Балалы қыл қуйрықлы қырғауыл,
Балалы қыл қуйрықлы қырғауыл.

Құл Қудияр қудам еди,
Қудамды мен қудаландыра алмадым,
Қудам мени қудаландыра алмады.

Бий Қудаярбий бизин қудамыз еди,
Ол бизди қудалады, көп қудалады.
Биз оны қудаладық, көп қудаладық.

Құл Қудияр бий бизиң қудамыз еди,
Биз оған қудалап едик,
Ол бизге қудалай алмай қалды.

Дәрьяның аржағында ғарры қарабарак,
Ғарры қарабаракты шауып атыр.
Қара байталлы ғарры қарақалпақ,
Ғарры қарақалпақ.

Үй артында ғарры қарабарак,
Ғарры қарабаракты, ғарры қарақалпақ,
Пөпелдирип отап отырма,
Пөпелдирмей отап отырма.
Есиктиң алды қарабарак,
Қарабарактың ишінде ғарры қарақалпақ,
Ол отақ отап атыр,
Отаса да отатаман,
Отамаса да отатаман.

Есиктиң алды қарабарак,
Қарабарактың арасында,
Қарабай жүр қасығын қарап.

Есиктиң алды қарабарак,
Қарабарактың аржағы,
Дала қарабарак.

Дәрьяның ортасында сең баратыр
Сеңденип сегіз серкем тең баратыр,
Ишінде сары жағал сары серкем,
Сакалын сууға малып алып,
Сууын силкип баратыр,
Сығып, силкип баратыр.

Дәрьяның жағасында шүрегей үйрек,
Бүйреті қын-кең,
От үрпелеген, суу шүрпелеген,
Бүйрекли үйрек.

Есиктиң алдында тоғыз телеген арба,
Тоғыз телеген арбаның басында
Тоғыз ала ғарға,
Томағалы ала ғарға ма?
Томағасыз ала ғарға ма?
Томағалы болса да томағаламай ма?
Томағасыз болса да томағалай ма?
Томағасыз болса, мен томағаламай,
Кім томағалайды?

Еркек кисиге сөк шөпшөттүргөй,
Сөкшөпшөттүргөй, көп шөпшөттүргөй.

Еркек кисиге келеп келеплеттиргөй,
Келеп келеплеттирге де,
Көп келеплеттиргөй.

Дарьяның ортасында төрт киси,
Тумағы торлы киси,
Өкшеси зерли киси,
Өкшесин алып,
Шактасына койган,
Шакадасын алып,
Өкшесине койган.

Дарьяның аржагында бес қаралпақ,
Бер жағында бар бес қаралпақ,
Оргаларыңызға ас қойдық,
Отағасыңызға бас қойдық,
Отырып жең, тауысып жең,
Оңысып жең, қауысып жең,
Асап жең, таласпай жең,
Аспай жең, саспай жең,
Ала берин, алғыза берид,
Қолыңызды бос қойдық.

Мен атамды там айландырмай,
Кам айландыраман.

– Есиктин алды телеген арба,
Телеген арбаның иппи толған ала ғарға,
Томағаланған ала ғарға ма,
Томағаланбаған ала ғарға ма?
– Дайы, неге томағаланбасын,
Томағаланған ала ғарға шығар.

Таңжарбай, Таңжарбай, бай Таңжарбай,
Қойыңды мол жуусанға жай, Таңжарбай.
Койың кетти таудан асып,
Койыңды қайтарып жай, бай Таңжарбай.

Әй Таңжарбай,
Қойыңды Қойшы қырға жай, Таңжарбай,
Қумнан қапқан қояндай шубалаңлап,
Қызлар қайда барады той таркамай?

Әй, Таңжарбай,
Қойыңды мол жуусанға жай, Таңжарбай,
Таңжарбай, Айдарбайлар толып жатыр.
Әй, Таңжарбай дегенің қай Таңжарбай?

Керегенің басында тыйынның териси,
Менің апамның тыйынының териси,
Сенің анаңның тыйынының териси,
Менің апамның тыйынының териси.
Керегенің басында кер кийик териси,
Ол сенің ағаңның кер кийик териси емес,
Өзимнің апамның кер кийик териси.

Анаў қаланың ғарғалығындағы,
Томағаланған ала ғарға ма,
Томағаланбаған ала ғарға ма?
Томағаланған ала ғарға болса,
Неге томағалайды?
Томағаланбаған ала ғарға болса,
Неге томағаланбайды?

Тайпақ мүйіз қара өгиз,
Қаптып кетти қорадан.
Бир мүйизи сынған,
Ыслық пенел ораған,
Батпан тары сүйингиси бар,
Ашылмаған урадан.

– Ал, керегенің басында апамның
шаппаттай шайқус териси ме?
– Дайы, ол сенің апаның шаппаттай
шайқус териси емес,
Менің анамның шаппаттай шайқус териси.

Қара сууда қайық айдарландырдым,
Мен шешемди тойда айдарландырғанда,
Сен шешемди қайда айдарландырдың?

Шешемди тойда айдарландырмай,
Қайда айдарландыраман?
Мен шешемди тойда айдарландыраман,
Айдарландырсам да айдарландыраман,
Айдарландырмасам да айдарландыраман.

Сыпыра сөттим, сыпыра тиктим.

Кырда кырык қырғауыл,
Кырык қырғауылдың ишинде,
Узын қуйрықлы шоже,
Шекпен қызыл қырғауыл,
Қызыл қырғауыл.

Кырда кырык қырғауыл,
Кырық қырғауыл ишинде,
Кырық жыл қысыр қалған,
Қыслай қырманды қыслаган,
Қызыл, қыл қуйрықлы қырғауыл.

Қыйырдан ушар кырық қырғауыл,
Кырық қырғауылдың ишинде,
Кырық жылғы сур қырғауыл,
Балақ жүпи балпыдақ,
Балалы бір қырғауыл.
Балан бір қырғауыл.

Базардан алып келген көк ешек,
Бір жағына жантақ арттым,
Бір жағына қаңбақ арттым.
Жантағым минсем, қаңбағым аўды,
Қаңбағым минсем, жантағым аўды.

Епегімнің бір жағына опак арттым,
Бір жағына копак арттым,
Опағым аўды, қоппақа миндим,
Қопағым аўды, опакқа миндим.

Төбеси төбел, төрт бөрик,
Төртеуі де көк бөрик.
Бір түйем бар еди,
Буйдалайын деп едим,
Буйдалай алмадым.

Етигимнің басы кайқаяр, қайқаймас.
Базардан алдым көрпе,
Көрпениң иши сирке,
Сиркени мен қырық сықтым,
Сирке мени кырық сықты.

Хәзиреталының қылышы бизге тийди,
Бір ұшты дондық, дондық,
Дондықтың үйине қондық,
Жарма ишип ондық.

Базардан алып келгеним төрт бөрик,
Төртеуі де көк бөрик.

Базардан алып келгеним бір ала буға еди,
Ала буға ақ базардан еди.

Есик алдындағы отынның,
Шырпықлырағынан алып кел,
Томарлырағынан алып кел,
Түбірлирегипен алып кел.

Есентемир қонағым ет асатқыш,
Асатқып болса да, көп асатқыш.

Тауда татар,
Егип атар,
Соп-сопақ,
Сууыдаған
Қуу путақ.

Әндижан
Әндижаннан шығып едик алты жан,
Алтауымыз хәм палұан,
Атып едик бір сауысқан,
Ол сауысқанның териси,
Алты әрекенен онеки бәйкем,
Бір түлли теуіш шықты да турды.

Суу сыйырдан жыйырылады,
Сыйыр суудан жыйырылады.

Быйыл құдай-ай,
Бу не болғаны-ай,
Буудан буурамды,
Буйдалайын десем,
Буйдалай алмадым,
Шуудалайын десем,
Шуудалай алмадым.

Анаў таўдың басында,
Мына таўдын басында,
Отаў тикпей ойнайық,
Өр кийиктиң терисин,
Сыпырып-сүртпей ойнайық,
Олай сүртпе, булай сүрт,
Әденбайдың үйин сүрт,
Үйи толы кызын сүрт,
Арбадан асырып сүрт,
Түйеден түсирип сүрт,
Сүрт, сүрт, сүртә-сүрт.

Тәңирберген әкеңиң тарғыл тай байталшасы,
Байталшасы делениң қай тарғыл байталшасы?

Турман ағаның тай байталшасы,
Тай байталшасы болса,
Қай байталшасы?

Епегим жар басында,
Жабыұы жамбасында,
Ала ғарға саұрысында,
Ақ тиктиң, бек тиктиң,
Ақ тиктиң, бек тиктик.

Анаў баратқан кәрұанпының келиси кейин бе,
Я келсабы кейин бе, ямаса келиси кейин бе?

Бир епкиге де шек-тек,
Бес епкиге де тек-тек,
Баяў да баяў келинтек,
Баяўлап келер келинтек,
Бағарына да еринтек,
Басарына да еринтек,
Баярың үйде жоқ болса,
Базарға бар да шылым тек!

Тақыр жерде батар тартқан,
Тарғыл жуған қуў жылан.
Солқылдар жылан, солқылдамас суў жылан.

Бозда боян, қумда қоян қумалакламақ,
Қумалақламақ, ламақ, ламақ.

Сырыққа миндим,
Сыпқанап түстим,
Жаңқасы кирди саныма,
Ашыды саным, қышыды саным.

Кер айғырлы үйирли жылқыны,
Кер тайлы айдарлы бала аралайды,
Сур айтырлы үйирли жылқыны,
Сур тайлы айдарлы бала аралайды.

Епимбет ағаның көлинде
Бир бөдене тоқак дейди,
Силкинеди, булқынады,
Дик турады, дик етеди.
Уай, неге, дик етеди?
Неге дик турады?

Епимбет ағаның бөлеси,
Төбеси тесик төлеси,
Қазанында қырғыпты,
Қызға қол жууғыпты.

Бозда боян изи бар,
Қумда қоян изи бар,
Еримбет ағамның үйінде,
Нар түйедей қызы бар,
Барайын десем, ийти бар,
Төсегінде бийти бар.
Бийтин қостым малаға,
Алып кашты далаға,
Қудай сазыұар етпесин,
Еримбет атлы балаға.

Суўпы суўпыны көргенде,
Сәллесин сүдигарге қойып,
Кесеклемек, лемек лемек.

Ана қораға да бир кирип,
Мына қораға да бир кирип,
Анаў үйден де иптим быламық,
Мынаў үйден де иптим быламық,
Қудай-ай, неге быламықланбасын,
Быламықланған быламық.

Мен мерген емеспен, мылтығым мерген,
Мәзи бир шошқаны шорщыттырғышпан.

Журтлар қара баспағын
қарабаракландырып киятыр,
Мен қара баспағымды
қарабаракландыра алмай киятырман.

Апа қораға да бир не керек,
Мына қораға да бир не керек,
Ай қудая, некерекленген не керек пе?
Некерекленбеген не керек пе?
Я қудая, неге некерекленбесин,
Некерекленген не керек?

Нур Қарабай тауынан киятыр едим,
Алдымнан шықты еки мың
еки жүз еки түп жийде,
Жийделенген еки мың еки жүз
еки түп жийде ме?
Жийделенбеген еки мың еки жүз
еки түп жийде ме?
Дайымның жийделенбеген еки мың еки жүз
еки түп жийде болса,
Әлбетте, жийделенген еки мың еки жүз
еки түп жийде.

Жүриңбалалар, қуяпта қуяптамаласайық,
Қуяптамаласпасаңыз, кете берің,
Өзлеримиз-ақ қуяштамаласамыз.

Билиң атамның қуяптамаласасында,
Қуяштамаласпасаң да қуяштамаласасаң,
Қуяптамаласпасаң да қуяптамаласасаң.

Анау тұрған қалалар,
Қалалардың басына,
Қаршыға құстар балалар,
Құстар ләлеулер,
Ләлеулесе де, ләлеулемесе де, ләлеулер.

Кийгенимиз алаша,
Бойларымыз аласа,
Ала алаша, ала аласа.

Төрт мәси көрдим,
Геуишке неше мәси көрдим,
Геуиш кийиуге?

Тордан түдкиви сылап-сыйнадым,
Есиктен-тесиктен сыйпадым,
Қайрыла беріп қарап, сылап-сыйпадым,
Бурыла беріп бурап, сылап-сыйпадым,

Үйдің артында қара қарабарак,
Қара қарабарактың астында,
Қара қасқа байталлы қара қарақалпақ,
Қара қарақалпақтың кисесінде,
Қара қарақасқа қара ылақ,
Қара қарақасқа қара ылақты,
Ылақдассаңыз хәм ылақдасасыз,
Ылақдаспасаңыз хәм ылақдасасыз,
Дайы, сира ылақдаспасаңыз,
Кояғойың, аға бий ағаның алдында,
Саққа жүгиніп отырып,
Өзимиз ылақдасамыз.

Ана соқпаққа қауын ектим,
Асқабағы аралас,
Қарығының ишінде,
Қырық қара көз қара шабақ,
Қара шабақ жаралас, дайы неге жоралас.

Гөне Үргеништин минарлары,
От болыпты көл аралары,
Отыз омыртқа аралары,
Қырық қабыртқа аралары,
Ара-арасынан пышпақ аралады.

Мәри қойды,
Май қартайтар ма,
Мау қартайтар ма,
Мәрилик қартайтар ма,
Мәремик қартайтар ма?

Қылдырықлы қыйсық жийденің астынан,
Қыйсықлап өтпекшпенен миш, – деп,
Шалт-шалт үлп қайтара айтып бақ.

Мама кемпир палаулар,
Асып атқан қазаның.
Бурытлар, ниязлар,
Мәшебелер, палаулар.
Палауласа да палаулар
Палауламаса да палаулар.
Уялтпайын, шубалтпайын,
Текпейин, шашпайын,
Айта билерсиз бе?

Сыпырдым, сыпырдым,
Сыпырығым басына тик турдым.

Тақыр жерде тартқақ,
Дақылды жууап гутқақ,
Солқылдар путақ,
Солқыдамаса да қуу путақ.

Хаўадан ушқан бозторғай,
Кайтып қолыма қонғай,
Колым қуйрығына, қуйрығы қолыма.

Ауыр жүк атанды қартайтар,
Семиз қойды май қартайтар,
Үй қартайтар, бүй қартайтар.

Тарғылаа, тайпақбас, акбөксебаспағымды,
Тайғақ муздың үстінде тайғақлатып бардым.

Сауысқанның қуйрығы,
Шортланланбас болар ма?
Ат семирсе сауыры,
Кертпешленбес болар ма?

Қайырдан ушқан қырық қызыл қуйрық,
Қырық қызыл қуйрықтың ипинде,
Қызыл қырғый қыл қуйрық.

Менің жети дүкирли, дүнкилли,
Шыйқылды шығырым бар,
Сенің неше дүкирли дүнкилли,
Шыйқылды шығырың бар?

Кер торы айғырдың үйирин,
Келте айдарлы бала айдайды,
Бууырлы айғырдың үйирин,
Бууырлы айдарлы бала айдайды.

Токпақ жаллы үйирли жылқыны,
Топыпақлы айдарлы бала айдайды,
Торы айғырлы тобырлы жылқыны,
Торы тайлы жайдары бала айдайды,
Топырлатып жайылмаға айдайды,
Тошлаң-топлаң жаймаға айдайды.

Усы күсты томағалай алмақлық –
Бир салыққа болды.

Қыр мурын, көрдим мурын,
Хамме мурындардан бұрын.
Қасықтағы асқа тийеди,
Аузыңыздан тийсе көп бұрын.

Қусымды салдым жебеге,
Жууырып тықтым бир төбеге,
Аңа айландым, муңа айландым, келмедің.

Арбатты ябылар тартар ипидіп,
Ешеклер отырар сакка жүгиніп.

Апау тұрған қылдырлы қыйсық,
Жийденин астынан зинирлеп,
Зиңирлеп өгпектің өзи,
Немеке-пемеке, пемеке, немеке,
Немеке, немеке, немеке, немеке.

Бес пуш алты бийдай,
Тамнын жарығында,
Тұрған өшежил торғай,
Оларды жегеннің,
Тымпығы құртай.

Дигирманды дир-дир айландырып,
Дигирлет тиргитпен,
Жууан ағашты жонып-жонып,
Жиңирткергитпен.

Арқадан киятыр еки қара қуу,
Қубладан киятыр бир ақ қуу,
Ақ қуу тақ, ақ қуу тақ.

Сылт, сылт кисеним,
Сылтылдайды кисеним,
Қулағында құлпы сылтылдайды кисеним.

Бес қораз, алты мәкийен,
Дән шөпшелесип отырған екен,
Ұай, не қылып отырған десем
Өкпесине тық-тық урып,
Тумсық қағысып отыр екен.

Дәнханада бес қораз, алты мәкийен,
Дән шөпшелесип отырғанмыш,
Дағишмелесип отырғанмыш,
Дем салысып отырғанмыш,
Дем алысып отырғанмыш,
Шағласып отырғанмыш,
Шағында отырғанмыш,
Шақақлап күлскенмиш,
Шақпақ айтысқанмыш,
Шақша қағысқанмыш,
Наспай атысқанмыш,
Нақылласқапмыш,
Дақылласқанмыш.

Мыйыр-мыйыр, мырдан,
Шауып келдим қыйырдан,
Жаман тоным жалпылдап
Қулап қалдым сыйырдан (үш мәрте)

Атыз иппи толы көк шөп,
Жайылып жүр көп әтшөк,
Көп әтшөк, көк әтшөк,
Көк әтшөк, көп әтшөк,
Көк шөп көк, көк шөп көп.

Атызда жасыл шөп көрдим,
Иссібей ақыры кеп көрдим,
Жоңышқадан да көбірек,
Ажырықты көп көрдим.

Сүт-пал қаймақ,
Май-пал қаймақ,
Бұл қай пал-қаймақ?

Ауыл-аймақ,
Ауылда бар қаймақ,
Нанға қаймақ жағып,
Несип еткей тоймақ.

* * *

Мынау палқаймақ,
Пай, қандай палқаймақ?
Май қатылған палқаймақ,
Пал татыған палқаймақ!

Мениң атам ертек айғар,
Арасында жыл қайтарар,
Қартайса да қуунақ еле,
Жайлау жақтан мал қайтарар.

Бизиң көше, сизиң көпе,
Бизип көшеде көп шөже,
Сизиң көшеде көп шөже,
Бәри де көп шөже,
Көп шөже – көк шөже.
Көк шөже – көп шөже.

Жонышқалықта әтшөк көрдим,
Әтшөк жеген көп шөп көрдим.

**

Алманы Алма алған ба?
Ала алмай бос қалған ба?
Шақасынан үзип алған ба,
Үзілгенди терип алған ба?

Ақ кептер ушқыш па,
Көк кептер ушқыш па?
Көп кептер ушқыш па,
Бир кептер ушқыш па?

Атызда көк шөп көрдим,
Көк шөпті шөпшен тердим,

Сизің аўылыңыз Дәўқара ма?
Дәў таўға қараған ба,
Таў дәўге қараған ба?

Қоңсы сорады гүрек,
Гүрек өзиме де керек.
Қоңсы да керек,
Гүрек те керек.

Жоңышқалықта әтшөк те көп,
Көк көрпе көк, көк төп те көк.
Атыздағы көк төп те көп.

Сулыў қусты әтшөк дейди,
Әтшөк деген дым көп жейди.
Көк төп болса да, дым көп жейди.

Апам көйлегиме,
Жаңа жаға салды,
Жаңа жағаны,
Жаңа салды.

Қамырды мен зуғалаладым,
Зуғалағанда да тез-тез зуғалаладым.

Басты да адам,
Қосшы да адам,
Қусшы да адам,
Дузшы да адам,
Надан да адам,
Барлығы адам.

Ун – ақ, қар – ақ,
Ақ ун, ақ қар.

Тахтада пахта ектим,
Пахтаны Тахтада ектим.

Сары гүлдің түбеги қызыл,
Қызыл гүлдің түбеги сары.

Шелек керек пе?
Терек керек пе?
Шелек те керек,
Терек те керек.

Балта зәрүр ме?
Балға зәрүр ме?
Балта да керек,
Балға да керек.

Мектепте төппек ойнадық,
Төппекти мектепте ойнадық.

Билим де күшлі,
Илим де күшлі,
Олар ағайын мисли.

Алғанлар дәрманда,
Алмағанлар әрманда.
Дийқанның пайдасы,
Болар белгили қырманда.

Қауынды еккен менен жедим,
Манлай тер төккен менен жедим,
Арбаға жеккен менен жедим.
Жәрдем берген менен жедим.

Нан да жан ушын дейди,
Жан да нан ушын дейди.
Қан да жан ушын дейди.

Барлықбай балық аўдағы балықларды,
Балық заводқа апарыпты.

Ақ шапанлы ғарры,
Қара шапанлы ғарры,
Гүрести, тирести.
Бир-бирин жеңе алмады,
Ақ шапанда қара белбеў,
Қара шапанда ақ белбеў,
Әри-бери алысты,
Жағаларын тартысты.

Ата да жақсы,
Ана да жақсы,
Түйе де жақсы,
Боға да жақсы.

Буны көз көрди, қулақ есигти,
Бийкарлай алмайсаң,
Кеуил сизди, ақыл дилди,
Тийкарлай алмайсаң.

Ала ийт те жәниұар,
Қара ийт те жәниұар,
Ала ийттиң қулағы кара,
Қара ийттиң қулағы ала.

Атаның жасы алпыста,
Апаның жасы алпыста,
Ата кетти далаға,
Апа кетти қораға.

Ақ ат жүйрик пе?
Қара ат жүйрик пе?
Ақ аттын ери кара,
Қара аттың ери ақ.

Қара шай ишесиз бе?
Көк шай ишесиз бе?
Қара шай көк шайнекте,
Көк шай кара шайнекте.

Пал да мазалы,
Палау да мазалы.
Пал татлы,
Палау оннан да татлы.

Кайықтың ишинде суу,
Суудың бетинде кайық,
Кайықтың иши ойық,
Ойықтың иши суу.

Кара үйдің төбесине қар жапты,
Қар жапса да көп жапты,

Балық ауда,
Ау сууда,
Суу көлде,
Көл жерде.

Дәстурхан жайыу,
Наңды ортаға қойыу,
Хәм ауыз тийиу,
Дәстүр дейди.
Соның ушын нан жейди.

Шаңарак шайпалмасын,
Өкпе-гийне айтылмасын,
Адамлар қыйналмасын,
Қайғыға жыйналмасып.

Ақ тап, кара тап,
Бари де бир тап,
Ең баслысы –
Болмасын кир тап.

Аспан – көк, жер – жасыл,
Көк – тывышлық, жасыл – хасыл.
Көк аспан, жасыл жер,
Зұраәт мол болсын дер.

Бел де керек, кетпен де,
Кетпен керек тапқанда,
Және қарық тартқанда,
Ал, бел керек қазғанда.

Түйеге шөк делинеди,
Ешките шек делинеди,
Ийтке жит делинеди,
Адамға не делинеди?

Мийуагүлдин бағындағы мийуелер,
Жылында үш мәхал мийуелер.

Шешем пешенди жолда көрипти,
Шетең пешеме сәлем берипти.

Қызлардың жүзи гүл-гүл,
Жигитлер оларға бүлбүл,
Мына қызға бир гүл,
Анаұ қызға бир гүл.

Бир түйем бар еки өркешли,
Бир түйем бар бир өркешли,
Бир өркешлиси сарғыпплау,
Еки өркешлиси ақпыллау.

Сауын сыйырдың баспағы,
Кешеден қалған қостағы,
Қазанда палаудың қаспағы,
Қасында қауынның шопағы.

Садаған кетейин, қатық,
Қатықты ипсен жатық,
Мурнын кесете батып,
Уйқмасаң силен қатып.

Балам, базарға бар,
Ал қауып-тарбыз,
Үкеңе ал саққыз,
Шекесине гүл таққыз.

Гилт табылды, құлпы жоқ,
Құлпы табылды, гилти жоқ,
Қалай болды бул жағдай,
Түсинбедим, дослар-ай!

**

Бизиң қоңсы Бердиш,
Өреди барға гербиш,
Және де пахта тергип,
Сабағынан да билгиш.

Отман таудың басында,
Отырып алып ойнадық,
Қутман таудың басында,
Қутырып алып ойнадық,
Ойнадық та тойладық,
Тойладық та куунадық,
Құрттай улың шууладық!

Қоян қапты тусыңнап,
Қашын озды қусыңнап,
Қус та ұпты басыңнан,
Жәрдем сора досыңнап.

Дийқан кетти ағызға,
Жырау кетти қобызға,
Бақсы дуұтарын алып,
Косық айтар ул-қызға.

Төребай Турғанбайға:
– Төребайдың үйине бар, – деди,
Турғанбай Төребайға:
– Төребайдың үйине бараман, – деди.

Марқабай Маржангүлге,
Маржапшан моншак тағыпты,
Маржангүл Марқабайдың,
Моншағып қабыл алыпты.

Арзыгүл Арзы аталыққа арзын айтты,
Арзы ағалық Арзыгүлдин қарызын әперди.

Қақаман сууықта қақыраны паналадық,
Қақыраның ипи де қақаман сууық.

Генжегүл Генжебайдың генже қызы,
Генжебайдың өзи Тезекбайдың генже улы.

Бес қасқа кой,
Бес қасқа койды көр,
Бесеуи бес басқа кой.

Жарғанат жақтыны жақтырмайды,
Жақты да жарғанатты жақтырмайды.

Жаптың жағасы жыс жыңғыл,
Жығылған жыңғыл ма?
Жыйылған жыңғыл ма?
Жыйылған болса да, жыйып кел,
Жығылған болса да, жыйып кел!

Қасқа сыйыр ақ-қара бузау тууды,
Бузауының бір жағы ақ, бір жағы қара.

Ақ шелекте сүт бар,
Көк шелекте тут бар,
Сүт те мазалы,
Тут та мазалы.

Тарғыл ийттим талға орал,
Ала бөксе баспақ,
Қырда қырау,
Қызыл ала бузау.

Шағырды шап,
Шапсаң шап,
Шаққан шап,
Шапшаң шап,
Шапшап шап,
Шала шаппа,
Шапшап шап,
Шашпай шап,
Шақлап шап!

Ол айтты, мен қуйкылжиттым,
Мен емес, сен қуйкылжиттын,
Мың қуйкылжиттың,
Дым қуйкылжиттың,
Қуйкылжитқанда да,
Шын қуйкылжиттың,
Шыл қуйкылжиттың!

Көпатай тауық,
Көп төже тығарды,
Қоғалтай тауық,
Көк төже шығарды,
Көп төже, көк төже,
Көк төже, көп төже.

Бұлғардан келген боғжама,
Бұны мен боғжамаламай,
Ким боғжамаласын,
Ким боғжаласын,
Ким боғжаласын?

Лау, лау, лауалар,
Лауалардың басында,
Лауайы құс паналар,
Лаптын құстар балалар,
Лалау да лалау лалаулар,
Лалауласса да лалаулар,
Лалауламаса да лалаулар,
Ләйли апаның ләу қазаны,
Ләу қазанларда палаулар,
Палауласса да палаулар,
Палауламаса да палаулар,
Палауы болмас палаулар,
Шапшайық, шуұлатпайық,
Шалкытпайық, шубалтпайық,
Шалғытпайық, жаңылтпайық,
Шаршатпайық, уялтпайық!

Қара ла қырдың басында,
Қартаң бир қарабарақ,
Қартаң қарабарақты,
Қарс-қурс шабарлар,
Қара балтасы бар,
Қарры қаралпақ,
Қарры қаралпақ.

Қара-қара ғарғалар қарғалақлап барар,
Қарғалақлап барар, қаңғалақлап барар,
Қаңғалақлап барар, қоңғалақлап барар,
Қораға қарай қорғалақлап барар.

Жаңылай жеңге, жерде,
Жылан жатыпты, жатыпты,
Жаңылай жеңге, жерде,
Жылау жатыпты, жатыпты.

Бекпе, бекпе – бекшик,
Берейин бир-бир көпшик,
Бер жағыңа бир көпшик,
Бел жағыңа бир көпшик,
Оң жағына бир көпшик,
Шеп жағыңа бир көпшик,
Бекленіп отыр, тикленіп отыр,
Бел жаздырмай, жипленіп отыр,
Бийдей болып отыр, оңланып отыр,
Бектей болып отыр, қомланып отыр.

Ешегимнин бир жағына,
Епелегимди арттым,
Екиленши бир жағына,
Елегимди арттым,
Елегим аўғанында,
Епелегимди бастым,
Епелегим аўғанда,
Елегимди бастым.

Булақсайға бармып бай,
Булақбай аталмыш бай,
Бул бай қай Булақбай,
Бул қай бай Булақбай?

Тум, тум, тумалақ,
Тумағалы тумалақ,
Туўлығалы тумалақ,
Туўлығалы тумалақ.

Төбеден ушқан төрт торғай,
Төртлени де түр торғай,
Торғайлар кораға қонғай,
Төрелер ордаға қонғай.

Той – тон кийгендики,
Төре – жөн билгендики,
Төрелер төрелесмиш,
Төреге жүрелесмит,
Тәрде шөрелесмиш.

Қыс кийимим ишинен,
Басы каска құрт шықты,
Қысып тұрып бир сықтым,
Басып тұрып бир сықтым,
Қасып тұрып бир сықтым,
Қашып тұрып бир сықтым.

Толыбайдың торы ала аты бар,
Толыбай, торы ала атыңды,
Тойыңнан алдынырақ,
Тоғашыға айт та,
Тойлыға барып,
Тоғалатып ал,
Тоғалатып ал!

Сек, сек – серкелер,
Сөкөклесер серкелер,
Сегиз екен серкелер,
Семиз екен серкелер,
Сегизи де тең келер,
Семизи де тең келер.

Шып-шып, шымшық,
Шық-шық, шымшық,
Шыпылдайды шымшық,
Шықылдайды шымшық,
Шықыл-шықыл, шымшық.

Хийўадан әкелгеним төрт геўиш,
Төртеўи де көк геўиш,
Асты қадақлы, үсти қадақлы,
Ямбаш шақлы, шашақлы, матақлы,
Мәсили гүлпинли геўиш.

Тап-тап, тамызық,
Тамалына тамызық,
Тапы-тапы, тамызық,
Тамалғыға тамызық.

Анаякта алты ат,
Мынаякта алты ат,
Қуўысар да алысар,
Қуўаласып шабысар,
Қыл қуйрыққа жабысар.

Сүт гөже,
Құрт гөже,
Қуп гөже,
Төп гөже,
Көк гөже,
Сөк гөже,
Шөп гөже,
Көп гөже!

Шабырдағы отынның,
Шубарлырағынан алып кел,
Томарлылырағынан алып кел,
Шыршылырағынан алып кел,
Тамырлылырағынан алып кел!

Қырда қулан, қумда қоян,
Қууа, қуға, қууламақшымыз,
Қумалағын қуғалай, қуғалай,
Қуунап-қуунап қуунамақшымыз,
Қумалақ-қумалақ қылмақшымыз,
Қумалақ қуғалар қумалақшымыз.

Шеше, шеше,
Неше кесе,
Сынды кеппе?

Атам ақыл айтар,
Айтса ақылың айтар,
Ара-тура нақыл айтар,
Арасында дақыл айтар,
Ақылды адайыда айтар,
Алдына шақырып айтар,
Ағаларым да ақыл айтар,
Атамның айтқанын айтар.

Ана тағның бағрында,
Мына тағның бағрында,
Ағамның сегіз серкеси, шыбыш емиш,
От отлап, суу ишип жүрмиш емиш,
Уай, неге жүрмиш емиш?

Аллабай ағам аңғал емес,
Аңғарбай ағам аңғалсақлау,
Аңғалсақ болса да алдамсақ,
Арасында адамды алдай алады,
Алдағанын адамлар аңбай қалады,
Анда-санда ағам да алданып қалады,
Ағам адамнан алданғанына арланады.

Кипем кесте тикти,
Кестесін кеше тикти,
Кеппе кеште тикти.

Шыныбайдың ешкиси,
Шылғый шыбыш емиш,
Шығынып кеткен емиш,
Шымбайға жеткен емиш,
Шыбынлап жүрген емиш,
Шынар жеңгей көрген емиш.

Еркек кисиге шөп шөпшиттирмегей,
Шөп шөпшиттирсе де,
Көп шөпшиттирмегей.

Қумға қоянды қумаландырмақшы емеспен,
Қулазыған ойға жумалатпақшы емеспен,
Ат семирсе жалландырмақшы емеспен,
Ұдени сертлендірмекши емеспен,
Гесирткениң қуйрығын,
Герлендірмекши емеспен.

Шетгене шарбақ ишинде,
Шарласалы еккимиз.
Жана пыққан талшыбықтай,
Таұласалы еккимиз.

Шүдигардан қиятыр едим,
Алдымнан шықты еки сууы,
Гәх сәлемлеседимиш,
Гәх сәлемлеспейдимиш,
Сәллесін жерге қойып,
Гәх кесеклеседимиш,
Гәх кесеклеспейдимиш.

**

Тайырбайдың тайлы байталы,
Тамымды тесип, тарымды жеп кетипти,
Билмеймен, қайсы тарғыл ала,
Тайлы байталшасы екенин.

Жууан шууда сабақ,
Шуудаланған, сары ақ сабақ.

Дигирман тартпақ, нан жаппақ,
Ол қудайдың буйрығы,
Дигирман тартқан қатынның
Бұлкілдейди қуйрығы.

Ана Арал, мына Арал, ғарғалы Арал,
Ғарғалы Арал ишинде ғаз балалар,
Ғарғаға дузақ құрған таз балалар,
Аралды көзим көрген, бәрін айттым,
Үйрениң тилиң келсе, ал балалар, ал балалар.

Керегениң басында аңшын териси,
Аңның териси емес,
Ол ағамның аўлап келген аңының териси.

Бәйит-бәйит, бәдигер,
Еки күнлик хайяр,
Үш күнлиги тайяр,
Алағанат бүргең бар,
Бүргең мени бир шақты,
Бүргеңди мен бир шақтым,
Бүргеңниң қулағын тиследим.

Жаңыл айтты жаңылтпаш,
Жаңылтпашын жап уқпас,
Жамал айтты жаңылтпаш,
Жаңылтпашын жан уқпас.

Қуяшламаға сөк тоғилди,
Сөк төгилсе де көп тоғилди,
Кел хә, жигитлер, сөк шөпшемеге.

Шығыр шеңберлемеге шат шаптым,
Шырпылырақ, шалдаррағынан шаптым.

Ар жақта бир хәкке,
Бер жақта бир хәкке,
Қуйрықлары ләкке, ләкке.

Көбинен көги көбирек,
Көбинен көги көбирек,

Есиктин алдындағы сары атанды,
Мен бийлеп алмай, ким бийлей алады?

Орта қойдым,
Торта қойдым,
Торта қойдым,
Жорта қойдым.

Есен ағам гөш асатады,
Гөш асатса да бес асагады.

Ақ шәйнекке көк қақпақ,
Көк шәйнекке ақ қақпақ,
Ақ қақпақ, көк қақпақ,
Көк қақпақ, ақ қақпақ.

Барыш едим, жоқ екен,
Айтып едим, яқпы деди,
Келмегени, келгени-ғо,
Келмегенде келер еди.

Сақалының ағы бар,
Аталығы және бар.

Көк тырна,
Көп тырна,
Тыррыулап тек көп турма.

Тайтөре, Тайтөре, Тайтөре екен,
Жауын жаўса, Тайтере, кәитер екен.

Излеп едик бир-бир қуры,
Қуў екен, қуў құрғыр,
Таптырмай қырдан қуры,
Қайттық биз қурыдан-қуры.

Алатаўда неше шың бар?
Қаратаўда неше шың бар?
Алатаўда бир мың шың бар,
Қаратаўда бир мың шың бар.

Кетпенниң басын басса,
Тийеди сабы басқа,
Ал егер сабын басса,
Тие ме басы басқа?

Қара ғарғаларға,
Ала ғарғалар үйир,
Ала ғарғаларға,
Қара ғарғалар үйир.

Жаксы қайшы,
Кайсы қайшы?

Бизде бес ала тапдыр бар,
Нама сала алатуғынлар да бар,
Мал баға алатуғынлар да бар,
Нап соға алатуғынлар да бар.

Өгелекте-төтелек,
Көк епетин жетелеп,
Төребайдын тамының,
Үсти менен төтелеп,
Зымп етип шықтық та кеттик.

Бул қур емес, бул – ший,
Бул ший емес, сур ший.

Оқыўға салақлар,
Тек китап барақлар,
Сабаққа алақлар,
Далаға далақлар.

**

– Ушты, ушты.
– Ким ушты?
– Қысқыш ушты,
Қып ушты.
– Қысқыш ушпас,
Қыста ушпас,
Ушса ушар,
Қус ушар,
Қашан қысқыш,
Қып ушты?

Атама ат тағалаттырдым,
Жеңгеме жалын тазалаттырдым,
Атама тақым жағалаттырдым,
Бәрін өзим қадағалап турдым.

**

Қарасынан көти көбирек,
Нағысынан ағы көбирек.

Қопқарбай қораға кирип еди,
Қорада еки қопқар турып еди,
Қопқарлар Қопқарбайдан үркти,
Қопкең қопқарлардан үркти,
Болағалды пыптық басты,
Үркти, қорқты, қорқты, үркти.

Қорада қой қартаяды,
Қартайса да,
Ақ қарабас қой қартады.

Шапанымда сан қалтам бар,
Қай қалтамда сары матам бар?
Матам жалғыз, қалтам сансыз,
Тапқан алсын, матам даусыз.

Қыялардың қалем қапынан,
Бир бийгана қапшырдым,
Бир бөдене ушырдым,
Әкемнің еккен машинен.

Мен апама салы ақлаттым,
Апам маған салы ақлатты.

Ары кетсе житирма бес,
Бери кетсе он бес,
Он бесиң де теңелерсиз биз бенен,
Отағасы, исимиз жоқ сиз бенен.

Батпак өткелден,
Атлап өткенмен,
Атлап өткеннен,
Жаңа жеткенмен.

От басында сөк төгилди,
Сөк төгилсе де, көп төгилмеди,
Ол сөкти шөпшеттирмегей,
Шөпшеттирсе де, көп шөпшеттирмегей.

Дәрьяның аржағында бир жамбылша,
Бержағында бир жамбылша,
Севин алған жамбылшаң мылжа-мылжа.

Отынды шапсан шап, шапшаң шап,
Отынды шапсаң шап, шаққан шап.

Барыс ойнар, барыс ойнар,
Барыс қуйрығын шайнар,
Жаланап атта қампы ойнар,
Жаман қыздың басында,
Сиркелер менен бийт ойнар.

Қырда қоян, бозда қоян,
Қумалақ, қумалақ, қумалақшымыз,
Қумалағын бир жерге үйип,
Қумалақ, қумалақ, жумалақшымыз,
Қумалақ, қумалақ, қумалақшымыз,
Қоқақлама қумалақшымыз,
Шоқақлама қумалақшымыз.

Сегиз семиз серке,
Сегиз егиз ерке,
Сегизи де егиз,
Семизи де сегиз.

Ақ теке-аў,
Көк теке-аў,
Ақ текеге, қызлар-аў,
Суў берипсиз,
Көк текеге, қызлар-аў,
Суў серпипсиз.

Бизиң Жексен,
Сексен шекпен сатып алды,
Сексенбай сатып алды.

Ала ғарбыз, кара ғарбыз,
Ала ғарбызды алдын жарғыз,
Қара ғарбызды кейин қалғыз.

Ала ғарбыз татлы ма?
Қара ғарбыз татлы ма?
Ала ғарбыз қатты ма?
Қара ғарбыз қатты ма?

Арқадан ушқан бир ақ қуў,
Қубладан ушқан еки қара қуў,
Ақ қуў тақ па?
Қара қуў тақ па?

**

Бир ақ шымшық,
Еки ақ шымшық,
Үш ақ шымшық,
Төрт ақ шымшық,
Бес ақ шымшық,

Алты ақ шымшық,
Жети ақ шымшық,
Сегиз ақ шымшық,
Тоғыз ақ шымшық,
Оя ақ шымшық.

Бир пулдан не пайда, не мәнпәәт?
Еки пулдан бар пайда, бар мәнпәәт.

Мен тротуарда тұрайын,
Сен тротуарда тура тұр.

Бир астақта,
Еки астақта,
Үш астақта,
Төрт астақта,
Бес астақта,
Алты астақта,
Жети астақта,
Сегиз астақта,
Тоғыз астақта,
Он астақта.

Бахыт балық алды,
Үйге барып алды,
Яқып балық алды,
Бир аў салып алды.

Сәдирбай салма тазалай алмайды,
Қәдирбай алма тазалай алмайды,
Әкеси еки баласын да,
Тазалай алмадың, деп жазалай алмайды,
Тазалай алмайды, жазалай алмайды,
Жазалай алмайды, тазалай алмайды.

Киятырған үш қыз көрдим,
Қолларында үш құс көрдим,
Хә дегенде ушып кетти,
Үш құсты да ушқып көрдим.

Балық көп пе екен,
Халық көп пе екен?
Хәмме адам тек,
Балықты жеп пе екен?

Тас тостаған,
Тас тостаған ишинде,
Тас тастаған.

Махалдин хәм мәниси бар,
Биймәхалдин не иси бар?
Жапалақ қус суксыр илипти.
Және бир суксырдан дәмеси бар.

Бир туттын тамырын,
Түрп түртип түр ма?
Түрптин тамырын,
Тут түртип түр ма?

Көйлегиме сәдеп тақты,
Сәдепти Сәдет тақты,
Әдеп сәдепти Медет тақты,
Сәдет сәдепти шенеп тақты.

**

Қарабай қара қасқа баспағын,
Қарабарақландырмаға апаратыр,
Мен де қара қасқа баспағымды,
Қарабарақландырмаға апаратырман.

Басымда қалпақ,
Қолымда қолғап,
Аяғымда байпақ.

Көк ылақты көп ылақтан бөлемен,
Көк шөпті көк ылаққа беремен.

Таярлап қазанды,
Сазанды писирдим.
Писирип сазанды,
Казаннан түсирдим.

Әмийна алманы,
Аманға атты.

Иним, сен тротуарда тура тур,
Тротуарда тура турмасаң,
Мен барып тротуарда тура турамын.

Махаллиге махал керек,
Биймәхалге не хал керек?
Бир махалден өтисипсиз.
Енди сизге не хал керек?

Шүйк-шүйк, шөжелер,
«Қәне бизге төже» дер,
Төжени төже ишеди,
Шөжелер төже ишеди,
Төжени төжелер ишеди,
Төже ишеди, төже ишеди.

Жуманияз ағамның көлинде,
Алланияз ағамның шөлинде,
Бес қарабас қара шымшық,
Шүмиседи, тығысады,
Шақак урып күлиседи.

Дүгир, дүгир дигирман,
Ырғып миңдим, секирип түстим.

Қайқы қара қәйин атамның қутаны,
Ол да өзимнің қәйин атамның қутаны.

Қалын қарабарақтың ишинде,
Ғарры қара байталлы,
Қарақалпақ ғарры қиятыр.

Менде бар шалбар, сенде бар шалбар,
Неге сениң шалбарыңда шаң бар?

Булақ ақты,
Туұлап қақты,
Шуұлап қақты,
Булақ ақты.

Ақ ылақ аппақ па?
Ала ылақ аппақ па?

Үп килпи ишиқ пиштим,
Бес килпи ишиқ пиштим,
Неме килпи ишиқ пиптим?

Жарастың ийти Қапдан,
Қабауық ийт, оннан сақлан.

Базардан алдым ала боғжама,
Ол боғжаманы мен боғжамалай,
Ким боғжалайды.

Тауық сұуықта тона ма?
Сууықта тауық тоңа ма?

Катара тұрған бес табақ,
Бар бәрінде аскабақ,
Бир табақ бар – бас табақ,
Бир табақ бар – тас тастабақ,
Қайсысы оның бас табақ,
Бас табақ бар, сол тас табақ,
Бас табақ бар, сол бас табақ.

Ол көринген,
Шоқ тораңғыл,
Шоқ тораңғыл,
Көп тораңғыл,
Көрик тораңғыл,
Көптен бар,
Шоқ тораңғыл.

Сары ала сазанның,
Сағағынан илдирдим,
Сары-ала сыйырдың,
Буғағынан илдирдим.

Тамара ханымның тойында,
Тоғыз мың тоғыз жүз,
Тоқсан тоғыз табақ тартылды,
Тойғанлар хәм тойды,
Тоймағанлар хәм тойды.

Алты бала,
Алты арба,
Алты сора,
Алты қора,
Алты бала,
Олар жора,
Жыйналып,
Биргеликте,
Сокты қора.

Таң азаңда шымшықлар шырылдасты,
Уйқылап атырғанлар қурылдасты.

Екеуінің жасы шамалас,
Бирінің шашы – қара таш,
Бирінің шашы – ақ таш аралас.

Шай иштім,
Май иштім,
Най шерттім,
Найды жай шерттім.

Анау күни жауын жауды,
Апам сол күни сауын сауды,
Атам атыздан қауын алды,
Жорамды ийт қауып алды.

Қапы шыйқ етті,
Ғаз ғыйқ етті.
Атам Хийұаға барды,
Өзине керетін алды,
Азық-ауқат алды,
Енді нелер қалды?

Шайханаға жыйналды дослар,
Жыйналып кеуилдерін хотлар.

Айсәнемнің досты Айдана,
Айданадан өтер қай дана?

Шырпы жактым, от болды,
Күйип-жанып шоқ болды.

Болды азап,
Өтирап тозаң,
Аппақ болыпты,
Шаннап қара казан.

Гүлжан гүлге қарап күлімледі,
Гүмистей гүлге конған хәррелер гүуілдеді.

Гүлдер жайнап тұр,
Бұлбиллер сайрап тұр,
Өтирапында,
Балалар ойнап тұр.

Ошақта от жоқ,
Шоқ тап, от жақ.

Бир қатар қада қада,
Қадаларды қатар-қатар қада.

Шегіртке шырылдады,
Трактор дырылдады,
Мийнеттен шаршаған дийқан,
Қаттына қурылдады.

Жаптан аққан млай суу,
Жанға жүдә жағады,
Жаптың жақын жерлері,
Дым жағымлы болады.

Ескекті ескекші еседі,
Ескекші ескекті еседі.

Класта ақ пор бар,
Көк пор бар,
Көп пор бар.
Тақмақ ядла,
Ядка ядла.

Аңшылар иалести,
Дүз тезди, из кести.

Апам отты көсеу менен көседі,
Көсеу менен кесек-кесек тезек төседі.

Койым бетте,
Қозым шетте,
Ойым көкте,
Қой хәм қозым
Тойды көкке.

Келдик жаңа қонысқа,
Қалып екен жоңышқа,
Қоныстағы жоңышқа,
Оралады қонышқа.

Қызыл жүзим же,
Жүзимди үзип же.

Қурбан апам қурақ қурады,
Қурақ қурап көрпе көкледі,
Қырық қурақлы көрпе көкледі.

Тайғанақта қай тай тайды,
Тағалатпаған тай тайды.

Тары ақла,
Тары ақлап,
Қапқа қапла.

Айқыз кесте тикти,
Кестесін түсте тикти,
Кеште тикти,
Көп кесте тикти.

Шүкирбай шыққа шомылған шөпке
Шарланған шалғысын шық еткізді.

Сур инген сүрінген бе?
Сүрінген сур инген бе?

Биреуі – көрікли жигит,
Биреуі – бөрікли жигит,
Көрікли жигит зорықты,
Бөрікли жигит қорқы.

Уқыпсыз бала,
Китапты түптеп таслады,
Уқыпсыз бала,
Китапты бүктеп таслады,
Жұмысын басқаға жүктеп таслады.

Шөжелерим шөплесин бе?
 Шөплесин де, шөп жесин бе?
 Шөп жемесе, кет десин бе?

Есимбет еси кетип еснеп отыр екен,
 Ол несине еси кетип еснеп отыр екен?

Қырық сан қанғайлыны қайғырғанша,
 Он санау ноғайлынды ойласаң-о?!

Ядлап тақмақ,
 Ядка айтсақ,
 Ядка тақмақ
 Ядла тақ-тақ.

Бада пыпықты ана пыпық,
 Ана пышықты ала күшик,
 Ада күшикти қара күшик,
 Талайман деп барар ушып.

Алманы алып ектим,
 Ерикти терип ектим,
 Алма екенде барып ектим,
 Ерик екенде келип ектим.

Жауын жауып қиятыр қар аралас,
 Бір топ қыздар қиятыр ул аралас,
 Тауға қайың питеди тал аралас,
 Падалы мал қиятыр тана аралас.

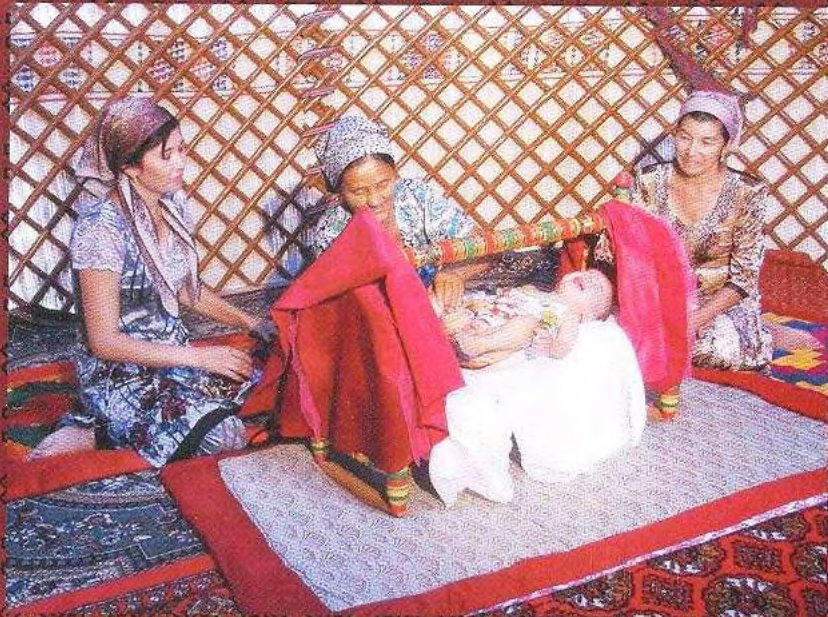
ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

99-ТОМ

АЯДАҰ ПОЭЗИЯСЫ

(БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ҚЫРҒЫЗ ҰЛТМЕРҒІ)

ХӘЙЙИҮЛЕР

Хәййиү, хәййиү, хәй, қуслар,
Уяңыз қайда, байғуслар?
Бөпем мениң уйқылапты,
Уяна қайтың, хәй, қуслар.

Хәййиү, хәййиү, хәй, қуслар,
Үйиңиз қайда дәруишлер?
Турсам, сәхәр болыпты,
Бөпем уйқысы қаныпты.

* * *

Хәййиү, хәййиү, хәййиүим-ай,
Гүл ишинде бир гүлим-ай,
Буғырдағы бүлкилдеп-ай,
Бағларда сайрар бүлбилим-ай.

Хәййиү, хәййиү, хәййиүим-ай,
Күн ишинде сәуирим-ай,
Хәркимнің бир заманы бар,
Сениң де келер дәуирің-ай.

* * *

Хәййиү, хәййиү, ақ бөпе,
Хәййиүлейин, жат, бөпе,
Ағаң келсе, ас писер,
Астың дәмин тат, бөпе.

Хәййиү, хәййиү, хәй бөпе,
Қой сойылды, ай бөпе,
Қуйрықмайдан ауыз тий,
Қууырдаққа той, бөпе.

Хәййиү, хәййиү, хәл болғай,
Балам мениң бай болғай,
Әүлийе-пирлер қоллағай,
Аз дәулетим мол болғай!

* * *

Хәййиү, хәййиү, аллам яр,
Аллам болғай саған яр,
Хәййиүлер айтсам өзине,
Сөзлеримди уғып ал.

Хәййиү, хәййиү, хәллай-ай,
Хәййиү тыңлар балам-ай,
Бол-бол бала, бол бала,
Болмағайсаң шалағай.

Хәййиү, хәййиү, хәй дана,
Данадан дана ай бала,

Жууырсаң да, жортсаң да,
Халқыңа болғыл пәрмана.

Хәййиү, хәййиү, хәйясы,
Көзимнің ағы-қарасы,
Ууайым-қайғы ойлатпас,
Алланың берген баласы.

* * *

Хәййиү, хәййиү, хәйясы,
Уйқылап жатыр баласы,
Талбесигин тербетер,
Хәййиү айтып анасы,
Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай.

Хәййиү, хәййиү, хәйдасы,
Қашан тийер пайдасы,
Аман-есен ер жетсе,
Сонда тийер пайдасы,
Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай.

Хәййиү, хәййиү, хәй қуслар,
Үйлерің қайда байғуслар,
Таңлар атып қалыпты,
Бөпем уйқысы қаныпты,
Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай.

* * *

Хәййиү, хәййиү, ақ бөпем,
Қонақ келсе, тақ бөпем,
Қонақтың жолы уллыдур,
Қораға қарай шап бөпем,
Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай.

Хәййиү, хәййиү, хәй балам,
Хәйярлықты қой балам,
Қораңды бир көр балам,
Қой семизин сой балам,
Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай.

Хәййиү, хәййиү, асыңнан,
Анаң сыйпар басыңнан,
Жақсылардан үлги ал,
Ер жигит бол жасыңнан,
Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай.

* * *

Хәййиү, хәййиү, балам-ай,
Айлансын сеннен анаң-ай,

Аяғыңды аңлап бас,
Бас билмеген танам-ай.

Хәййиү, хәййиү, балам-ай,
Ақлы-хуушым, санам-ай,
Ананның сөзин уккайсан,
Кипкене ғана данам-ай.

Хәййиү, хәййиү, айланақ,
Айданағым айдан ақ,
Ақыл болсын жолдасын,
Алланың өзи колласын.

* * *

Хәййиү, хәййиү, хәййиү-ай,
Хәййиүди билген жаным-ай,
Аймалап сени сүйгенде,
Анаңның болар кеули жай.

Хәййиү, хәййиү, аймағым-ай,
Қолымдағы оймағым-ай,
Паддан татлы мазасы,
Аппак ғана қаймағым-ай.

Хәййиү, хәййиү, аппағым-ай,
Аппақ ғана ақпалым-ай,
Алласы өзи яр болғай,
Ашылғай балам, ығбалың-ай.

* * *

Хәййиү, хәййиү, хәй жапым,
Суу ишинде маржаным,
Кеулимдеги жәуҳарым,
Қолымдағы гәуҳарым.

Хәййиү, хәййиү, хәуишим,
Сөз ишинде сәуишим,
Әдиүлеген гүмисим,
Түрли-түмен жемисим.

Хәййиү, хәййиү, аппағым,
Гүл ишинде жарпағым,
Алласы берген алтыным,
Алтыннан да артығым.

* * *

Хәййиү, хәййиү, ақ бөке,
Хәккеден де сақ бөке,
Ақ бесикке бөлейин,
Аяғың созып жат бөпе.

Хәййиү, хәййиү, ақ бөке,
Алласы берген ақ бөпе,
Аялайын, уйқылай ғой,
Буйыгып ғана жат бөпе.

* * *

Хәййиү, хәййиү, қаратым-ау,
Қара бир көзли шырағым-ау,
Қанша татсам тоймайтуғын,
Қанттан татлы торағым-ау.

Хәййиү, хәййиү, аппағым-ау,
Алтыннан зерли қалпағым-ау,
Хәммени бирдей ойлайтуғын,
Ақылы артық томпағым-ау.

Хәййиү, хәййиү, журыным-ау,
Қызлар қойған тулымым-ау,
Азанлы-кеш ойнайтуғын,
Қулдырауық қулыным-ау.

Хәййиү, хәййиү, хәй, балам-ау,
Шапқылаған тай балам-ау,
Шапқылауын қоймайтуғын,
Шабандозым, шабарым-ау.

Қой, қой бөпем, қой бөпем-ау,
Қой семизин сой, бөпем-ау,
Қуйрықмайдан асап-асап,
Қууырдаққа той, бөпем-ау.

* * *

Хәуүйи, аллай, ықтыяр,
Хәрнәрсениң ұақты бар,
Еректе бир терек бар,
Тас бадыяда бөрек бар,
Хәуүйи, аллай, ықтыяр,
Тас бадыяда бөрек бар.

Хәуүйи, аллай, хәй жигит,
Қызыма келер ер жигит,
Ер жигитлер ишинен,
Қағып кетер бир жигит,
Хәуүйи, аллай, ықтыяр,
Хәрнәрсениң ұақты бар.

Хәуүйи, аллай, алласы,
Хәййиүлейди анасы,
Хәййиү айтқан ұағында,
Уйқылап қалар баласы,
Хәуүйи, аллай, ықтыяр,
Хәрнәрсениң ұақты бар.

* * *

Хәүүий, аллай, ықтыяр,
 Хәрнәрсениң уақты бар,
 Үй артында терең бар,
 Шекершеде бөрген бар,
 Хәүүий, аллай, ықтыяр,
 Шекершеде бөрген бар.

Хәүүий, аллай, әкеси,
 Уйқылап қапты бөкеси,
 Уйкылаганы тын екен,
 Қозғалсын енди шепеси,
 Хәүүий, аллай, ықтыяр,
 Хәрнәрсениң уақты бар.

* * *

Хайя, хайя, хайдасы,
 Қапан тийер пайдасы,
 Қыс тиймесе, жаз тийер,
 Қарағымның пайдасы.

Хайя, хайя, қууатым,
 Қайларда қалды елатым,
 Қырық мың үйли қыятым,
 Қырұар үйли қоңыратым.

* * *

Хайя, хайя, алпағым,
 Қызлар кийер қалпағын,
 Журт сүймесе, сүймесин,
 Өзімнің сүйген томпағым.

Хайя, хайя, аппағым,
 Алладан сорап тапқаным,
 Журт не десе, не десін,
 Өзімнің ғана шаққаным.

* * *

Аллай, аллай, алласы-ай,
 Алланың берген баласы-ай,
 Пәрұардигардың ийгени-ай,
 Пайғамбардың сүйгени-ай,
 Хәллай, хәллай, хәллалай.

Аллай, аллай, алтыным-ай,
 Алтыннан да артытым-ай,
 Айланайын гүмисим-ай,
 Айында писер жемисим-ай,
 Хәллай, хәллай, хәллалай.

* * *

Айнапайып, ай балам,
 Тууысы зор тай балам,

Хәйясын тауып айтқанда,
 Уйқыламас-ау кай балаң,
 Хәйийү, алла, хәйийү-ай.

* * *

Хәйие, хәйие, хәйдекен,
 Бөкем мениң қайда екен,
 Жүрген жерин сорасаң,
 Ағасы менен тойда екен,
 Тойда болса, тойласын,
 Қызлар менен ойнасын.

Хәйие, хәйие, хәйдекен,
 Бийкем мениң қайда екен,
 Жүрген жерин сорасаң,
 Апасы менен тойда екен,
 Тойда болса, тойласын,
 Қол орамалын жоймасын.

* * *

Хәйие, хәйие, ай бөпе,
 Айдай сұлыұ жан бөпе,
 Апасы тойға кеткенде,
 Уйқылап ғана қал бөпе.

Хәйие, хәйие, ак бөпе,
 Белбауыңды тарт бөпе,
 Апасы тойдан келгенше,
 Жыламай ғана жат бөпе.

Хәйие, хәйие, хәйнений,
 Хәйие, жаным, хәйлелий,
 Айтқанды уғып алыпты,
 Аппағым уйқылап қалыпты.

* * *

Аспаңдағы жұлдызым, хәллай,
 Жағамдағы құндызым, хәллай,
 Паштенемнің тарағы, хәллай,
 Көзгенемнің қарағы, хәллай,
 Жүзгенемнің жанағы, хәллай,
 Жүрегимнің парағы, хәллай,
 Хәллай, хәллай, хәллалай.

* * *

Хәллай, хәллай, хәллалай,
 Байлар қонар далаға-ай,
 Ағасы бұның баладай,
 Бабалар ози қоллағай.

Хәллай, хәллай, хәллалай,
 Ағасына усар баланы-ай,

Балам мениң ер жетип,
Ели-журтын қорғағай.

* * *

Хәллай, хәллай, хәллеси,
Ханның қызы қалеси,
Бийдің қызы женгеси,
Ийилип сәлем бергенде,
Сылдырласар теңгеси.

Хәллай, хәллай, хәллеси,
Төрениң қызы бөлеси,
Хожаның қызы әммеси,
Қосыла калса, о неси,
Сыбырласар хәммеси.

* * *

Айнанайын аппағым-ай,
Қозы жүннен қалпағын-ай,
Талапларың таўдай болып,
Жанғай бир ығбал-бағың-ай,

Айнанайын қозышам-ай,
Нурлы бир көзлі құндызшам-ай,
Қараңғы түнде жарқырап-ай,
Жақты берер жұлдызшам-ай.

* * *

Айя, айя-ай, аппағым-ай,
Құлдыраңлаған томпағым-ай,
Ай-күним, ығбал-бағым-ай,
Құлыншағым, айя, айя!

Айя, айя-ай, аймағым-ай,
Бозларда өскен тайлағым-ай,

От басында ойнағым-ай,
Боталағым, айя, айя!

* * *

Айя, айя, балам-аў,
Айдансын сеннен анан-аў,
Ашылғай бағын, ығбалың,
Алланың өзи панан-аў.

Аиланайын ак ботам-аў,
Ак бесикте жат ботам-аў,
Аған келсе алдыңнан-ай,
Алақайлап шап ботам-аў.

* * *

Айя, айя, ай болғай,
Қозышағым қой болғай,
Қуйрық-жалы жетилип,
Құлыншағым тай болғай!

Айя, айя, ай болғай,
Аз дәулетим мол болғай,
Қосалак улым ер жетип,
Қоппа-қоша той болғай!

* * *

Айя, айя, ай бөпем,
Айнанайын жан бөпем,
Асымның алды азығым,
Аўзымдағы пал бөпем.

Айя, айя, ай теклим,
Ай тулғалы хан теклим,
Ай тамғалы қонырым,
Айбықаддем қәндеклим.

ТЕРМИШЛЕР

Алалай менен булалай,
Ат болмай ма жорға тай,
Бизиң бала ер жетер,
Жаў-жарағы сайма-сай,
Хәң-әң-әң..., хәң-ен-ән-ай!

* * *

Аманбайдың ала агы,
Қолтығында қанаты,
Аманбай жаўға киргенде,
Жарқылдайды полаты,
Хәңңай, хәңңай, хәң-ә-ңай.

Аманбайдың ала аты,
Айдархадай айбаты,
Жаўды көрсе жайнайды,
Аўызлығын шайнайды,
Хәңңай, хәңңай, хәң-ә-ңай...

* * *

Айдыў, айдыў, айда бар,
Айдан арыў қайда бар,
Айды мактап нетейин,
Ай баламнан пайда бар,
Хәңңай, хәңңай, хәң-ә-ңай.

Айдыў, айдыў, айдайды,
Алла-я балам қаңдайды,
Арқадан келген жаўларды,
Алдына салып хайдайды,
Хәңнай, хәңнай, хәң-ә-ңай...

* * *

Алла-ха, алла-ха, алайын,
Аллалап жолға қарайын,
Қалаға кеткен ағанды-ай,
Кайлардан ғапа табайын,
Хәннай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Алағат булт ай болмас,
Алаң кеуилім жай болмас,
Алты улыстың баласы,
Алпағыма сай болмас,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Айдыў, айдыў, айдыў хақ,
Айланайын алпыс бап,
Алпыс баптың сағасы,
Алты арыстың ағасы,
Айдансып өзи Арыслан бап,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Алла-ха, алла, алла яр,
Алламның болғай пири яр,
Әлий минген дүддилдің,
Арқасында меңи бар,
Әмиўдеги мол суўдың,
Асын бір өтпес сеңи бар,
Әзелден тәғдир белгили,
Адам-адамның теңи бар,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Айдыў, айдыў, ай жүрер,
Ай изинен-ай күн жүрер,
Аяқта баўы шешилсе,
Ай баласы бул жүрер,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Алтын да тас, тас та тас,
Алтын бирақ басқа тас,
Алтынға алтын қосылса,
Артығын алып тасламас,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Айдыў, айдыў, ай қайда,
Айдан түсер нур қайда,
Едил қайда, ел қайда,
Едилге жетер күн қайда,
Жайық қайда, жай қайда,
Жайыққа жетер хал қайда,
Жалаңаяқ сорлыға-я,
Жанқалақсыз жол қайда,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Айдыў, айдыў, ай қалды,
Жаңадәръя – жай қалды,
Қуған деген сай қалды,
Бала-шағамшың азығы,
Боташығымның қазығы,
Жийде менен тал қалды,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Бийиў, бийиў, бир жилик,
Бир жилигим тоқлышпақ,
Тоқлышпағым топ қозы,
Топ қозышпақ – өли қыз,
Өли қызым – тири қыз,
Алла берген алғыншақ,
Алдымда ойнар құлыншақ,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Бай баласы байға усар,
Бийиң-бийиң тайға усар,
Бий баласы бийге усар,
Бийик-бийик белге усар,
Бизиң бала кимге усар,
Беглигин бузбас ерге усар,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Жети атасын билген ер,
Жети журттың ғамын жер,
Бир атасын билген ер,
Бир басының ғайын жер,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

* * *

Байыў, байыў, бай балам,
Байырына бар балам,
Байшынарға мин балам,
Байшубарды сүр балам,
Хәңнай, хәннай, хәң-ә-ңай...

Байыу, байыу, бай балам,
Байрық қызың ал балам,
Байырыңа байрақ тик,
Байраң-байраң жүр балам,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Байыу, байыу, бай қуслар,
Байырың қайда байғуслар,
Балама уйқы келипти,
Баяулап ушып хэй қуслар,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Қырымда қарай халқымның,
Қырық батыр еди ағасы,
Қырық адыр еди сағасы,
Қайыңдай еди тулғасы,
Қайыстан еди жағасы,
Қырықдан жауға атланса,
Қырғынлар болды арасы,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Айдыу, айдыу, айданас,
Аталы туқым айнымас,
Атадан алтау туўғанның,
Атқан бир оғы жаңылмас,
Адамзаттың жаманы,
Ағайын-бауырын танымас,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Айдыу, айдыу, ай өтпес,
Ай өтсе де күн өтпес,
Едил қатпай ел кетпес,
Едиге өлсе, ким кетпес,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Айдыу, айдыу, ар керек,
Арлы адамға шир керек,
Алтын жығаң болса да,
Айжаға менен жең керек,
Айтыулы батыр болсаң да,
Арқаңда турар ел керек,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Сыпсың, сыпсың қарағай,
Қарағайлы көп тоғай,

Коп тоғайды аралай,
Келе берди көп ноғай,
Кәмбил ширлер яр болып,
Тилегин берди бир қудай,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Ашыу деген ағын суу,
Алдын ашсаң арқырар,
Ақыл деген айдын суу,
Алдын тоссаң, тоқырар,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Қыран қустың баласы,
Қыяда болар уясы,
Қылға қарай сел барса,
Қыйналып желер анасы,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

Қырғый қустың баласы,
Қыянда болар уясы,
Қыянды толай сел алса,
Қыйғырып келер анасы,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

Қамшыр қустың баласы,
Қамыста болар уясы,
Қамысты орай сел алса,
Қамсының жүрер анасы,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Мүйтен-қоңырат суу жайлар,
Қытай-қыпшақ кыр жайлар,
Кенегес-маңғыт бир жайлар,
Бизің жотпақ той сауып,
Алты арыстан кыз сайлар,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Мүйтен-қоңырат жол баслар,
Қытай-қыпшақ қол баслар,
Кенегес-маңғыт той баслар,
Бизің бала ғоддаслар,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

* * *

Айдыу, айдыу, аян бар,
Аянға жайлы маяң бар,
Желмая минип жер шалған,

Асан Қайғы бабаң бар,
Алты арысқа сын берген,
Аналықтай мамаң бар,
Хәңңай, хәнңай, хәң-ә-ңай...

Алалай менен булалай,
Ат болмай ма жорға тай,
Ел қадирин ер билер,
Ертеде өтті Ер Ноғай,
Хәңңай, хәнңай, хәң-ә-ңай...

Бозторғай құстың баласы,
Бозаңда болар уясы,
Бозаңды бойлай сел алса,
Болғып бир бүлер анасы,
Хәнңай, хәнңай, хәң-ә-ңай...

Жылқышы құстың бадасы,
Жылғада болар уясы,
Жылғапы солай сел алса,
Жууырып келер анасы,
Хәңңай, хәнңай, хәң-ә-ңай...

Жапалақ құстың баласы,
Жапанда болар уясы,
Жапанды жәулай сел алса,
Жанығып күйер анасы,
Хәнңай, хәнңай, хән-ә-ңай...

Сандыұғаш құстың баласы,
Сайларда болар уясы,
Сайларды саулай сел алса,
Сарсылып жүрер анасы,
Хәнңай, хәнңай, хәң-ә-ңай...

СӨЗАЕМЕЛЕР

– Аға кәне, кәне?
– Әне, аға, әне!
– Апа, кәне, апа?
– Мине, апа, мине!

– Әжаға кәне, әжаға?
– Әне, әне, әжаға!
– Әжаша, кәне, әжаша?
– Мине, мине, әжапа!

– Басы кәне, кәне?
– Мине, мине, мине!
– Шашы, кәне, кәне?
– Мине, мине, мине!

– Мынау не?
– Бас!
– Мынау не?
– Шаш!

– Мыпау не?
– Мурын!
– Мынау не?
– Ерин!

– Мынау не?
– Манлай!

– Мынау не?
– Танлай!

– Мынау не?
– Тамак!
– Мынау не?
– Буғақ!

– Минекей – кол, минекей – бармақ,
– Мыпау – билек, мынау – шығанақ.

– Әнекей, кой.
– Мә-әхә! – дейди.
– Минекей, ешки.
– Бә-әхә! – дейди.

– Әнекей, сыйыр.
– Мә-өө! – дейди.
– Минекей, түйе.
– Бо-оо! – дейди.

– Койлар кәйтеди?!
– Койлар манырайды.
– Сыйырлар кәйтеди?!
– Сыйырлар мәңдирейди.

* * *

– Мынаў, пышық,
– Мияў-мияў! – дейди.
– Мынаў, көпек.
– Ұәў-ұәў, үәў! – дейди.

* * *

– Өне, таўық.
– Ғоқ-ғоқ! – дейди.
– Әнекей, ғаз.
– Ғаңқ-ғаңқ! – дейди.
– Әне-әне, үйрек.
– Ғарқ-ғарқ! – дейди.

* * *

Қойдың төли – козы,
Ешкинің төли – ылақ,
Сыйырдың төли – бузаў,
Түйениң төли – боталақ,
Жылқының төли – қулыншақ.

* * *

Адам – жуўырады,
Жанлық – өреди,
Жылқы – шаўады,
Түйе – желеди,
Мал – жортақлайды,
Ешек – жорғалақлайды.

* * *

– Көп-көп қойларды не дейди?
– Сүриў.

* * *

– Көп-көп сыйырларды не дейди?
– Пада.

* * *

– Көп-көп жылқыларды не дейди?
– Үйир.

* * *

– Көп-көп түйелерди не дейди?
– Тобыр.

* * *

– Көп-көп қусларды не дейди?
– Шоғыр.

* * *

– Көп-көп кийиклерди не дейди?
– Келе.

* * *

– Көп-көп ешеклерди не дейди?
– Манғула.

* * *

– Көп-көп қасқырларды не дейди?
– Тода.

* * *

– Көп-көп жыландарды не дейди?
– Орда.

* * *

– Көп-көп қуртларды не дейди?
– Қорда.

АЙДЫРМАШЛАР

Кеуиллендириуши айдырмашлар

Айдыр, айдыр, айдырмаш,
Кисеси толы қуўырмаш,
Жейин десе тиси жоқ,
Кишеси менен иси жоқ.

Айдыр, айдыр, айдырмаш,
Уўысы толы қуўырмаш,
Қуўырмашын алайық,
Қалтамызға салайық.

* * *

Айдыр, айдыр, айдайды,
Ай бөпем мениң кандайды,
Жилик шағып бермесем,
Жылағанын қоймайды.

Жылама бөпем, жылама,
Жилик шағып берейин,
Уўысыңды толтырып,
Майын қағып берейин.

* * *

Айдыр, айдыр, айдыр,
Айдыўлатып келейин,
Айдыны артық балаға,
Айдырмаш айтып берейин.

Жылама бөпем, жылама,
Жилик шағып берейин,
Жийек қустың қуйрығын,
Жипке тағып берейин.

* * *

Жылама бөкем, жылама,
Жилик шағып берейин,
Жапалақтың жуп пәрін,
Жағана тағып берейин.

Жылама бөкем, жылама,
Жилик шағып берейин,
Жигит адам жылай ма,
Және тағып берейин.

* * *

Айдыр, айдыр, айдыр,
Тасбаканы-ай сойдыр,
Тасбаканың шанағын,
Тостак қылып қойдыр.

Айдыр, айдыр, айдыр,
Тастабакты қойдыр,
Тасқазанда сүт толы,
Тостағынды толтыр.

Айдыр, айдыр, айдыр,
Тары түйіп берейин,
Тостағында таусылса,
Тағы түйіп берейин.

* * *

Жылама бөпем, жылама,
Жылап кеулин қалды ма,
Жылама бөпем жылама,
Жылқы жылын алдыңда.

* * *

Айдыр, айдыр, ай дәкем,
Ай дәкешим қайда екен,
Алай-алай тауда екен,
Алай тауда петеди-ай,
Алма терип жүр екен,
Алмалары-ай зор екен,
Алайыда-ай тур екен,
Қызыл алма қолыңда,
Қызлар оның соңында,
Қудай, қудай, қудай-ай!

* * *

Айдыр, айдыр, айдырмаш,
Айдырмаш сөзи айнымас,
Айлансын айдай баладаң,
Алла-я балам, қолың апц,
Адласы өзің жолың апц,
Айлары туысын оңынан,

Жулдызы туусып солынан,
Жоқларым болсын қырсығы,
Жолдан қатп бәле, жолдан қатп!

* * *

Айдыр, айдыр, ай келер,
Айлаудан шауып тай келер,
Атасы жолдан бул келер,
Айпат бир көсик әкелер,
Айдыр, айдыр – айдырмаш!

* * *

Айдыр, айдыр, ай дәкем,
Ай дәкем мениң қайда екен?
Адыр да адыр қырда екен.
Қырларда неғып жүр екен?
Қызғалдақ терип жүр екен.
Қызғалдағы бар қолыңда,
Қызларға өрип жүр екен,
Қудай, қудай, қудай-ай!

* * *

Айдыр, айдыр, ай дәкем,
Ай дәкем мениң қайда екен,
Жүрген жерин сораһаң,
Ағасы менен тойда екен,
Тойда болса тойласын,
Тең-тусы менен ойнасын,
Түпәй, түпәй, түпәй-ай!

* * *

Айдыр, айдыр, айдырмаш,
Ай бийкешим талдырмаш,
Ақ бекшигим албырақ,
Аяқ та қолы қалтырақ,
Айың-ғайың қолдырмаш.
Ана бир жақта жал бар,
Мына бир жақта жол бар,
Анау туста барыс бар,
Мынау туста ғырыс бар,
Ана карада түлки бар,
Мына карада күлки бар,
Мында, мында, минекей!

* * *

Айдыр, айдыр, ай бийкем,
Ай бийкем мениң қайда екен,
Жүрген жерин сораһаң,
Апасы менен тойда екен,
Тойда болса тойласын,
Топ-топ жүрип ойнасын,
Түпәй, түпәй, түпәй-ай!

* * *

Айдыр, айдыр, айдасы,
Қайларға кеткен ағасы,
Қырларға кеткен ағасы,
Қырда көсик коп екен,
Каскыр деген жок екен,
Қудай, құдай, құдай-ай!

* * *

Айдыр, айдыр, аймекен,
Шөкер ме екен, палмекен,
Шауып та келер бәйгиден,
Шүкирим менин таймекен!

* * *

Айдыр, айдыр, ай дияр,
Айдыр деген бай дияр,
Айры екен айрымаш,
Алақаның жай дияр:
Мынаманда ой бар,
Мынаманда қой бар,
Минәуерде қыр бар,

Минәуерде сыйыр бар,
Минийерде жылқы бар,
Минийерде күлки бар,
Мине, мине, минекей!

* * *

Айдыр, айдыр, ай ермиш,
Айдай уғлап бар ермиш,
Ай дийдарлы уғланның,
Ақ отауы бар ермиш,
Ақ отаудың бауырыңда,
Ақ әйшеси бар ермиш,
Ақ әйшеси жаныңда,
Ақ кипеси бар ермиш,
Ақ кишеси алдыңда,
Ақ кисиси бар ермиш,
Ақ кисиси қолыңда,
Ақ кесеси бар ермиш,
Ақ кесеси-ай ипинде,
Ақта алма бар емиш,
Ақта алма – сизики,
Аппақ бала – бизики!

Үрейлендируіші айдырмашлар

Айдыр, айдыр, ай дейди,
Ай-хай бала, хай дейди,
Айдарынның жели бар,
Астында толы зері бар,
Айдарха деген бар дейди.

Айдыр, айдыр, ай дейди,
Ай-хай бала, хай дейди,
Тастан болған басы бар,
Токсанға шыққан жасы бар,
Тасырақ деген бар дейди.

Айдыр, айдыр, ай дейди,
Ай-хай бала, хай дейди,
Маңлайыңда көзі бар,
Майқуырлықта биілі бар,
Марамық деген бар дейди.

* * *

Айдыр, айдыр, ай екен,
Алалай деген тау екен,
Алалай тауын жайлаған,
Албаст деген жау екен.

Албаст, албаст желеди,
Албаст жетип келеди,

«Бобий, бобий», – дейди,
Бөбейлерди жейди.

* * *

Айдыр-а айдыр дейди,
Айдарлы батыр дейди,
Айдарлы батыр жолыңда,
Айдарха жатыр – дейди.

Айдыр-а айдыр дейди,
Арбайды екен – дейди,
Жылай берген баланы,
Жалмайды екен – дейди.

* * *

Айдыр, айдыр, бүй бар,
Ай далада бир үй бар,
Үй сыртында ший бар,
Ший ишинде бүжий бар.

* * *

Топпым, топпым – торқады,
Топпымнан қызым корқады,
Келе ғой топпым қасыма,
Кийип алайыншы басыма,
Айдыр, айдыр, айдырмаш!

СҮЙМИШЛЕР

Ер балаға арналған сүймишлер

Қудай, қудай, ақудай!

Аллай, аллай, аялақ!

Қас, қас, қасекен!

Аллаи, аллай, арланым!

Алпай, алшай, алпамсам!

Қушақ, қушақ, ай қушақ!

Анасының дәрманы,
Алладап алған пәрманы!

Аманат, дәрманат,
Ақнабат, палнабат!

Анасының дәрманы,
Атасының дәриманы!

Анасының ас пышағы,
Атасының құс пышағы!

Атасының айбалтасы,
Жанының жанқалтасы!

Алласы берген ай бала,
Жасаған берген жан бала!

Алла, алла, алладап,
Алласы берген баладан!

Балиў, балиў – бәлекей,
Бәлекей деген минекей!

Аллай, аллай, алдырған,
Алғанда қолын талдырған,
Сүйгенде мийрин кандырған!

Шөжетим – шөжек,
Шөпшегим – шөпшек,
Тынласа шөппек,
Сүйейин шөп-шөп!

Анасының ас пышағы,
Атасының ақ пышағы,
Аппа, аппа, апышағы!

Аллатааламның бергени,
Ийесинің ғана ийтени!

Аллай, аллай, айдыным,
Алласы берген сейдиним!

Алла берген-ай алсын деп,
Алғанда-ай қолы талсын деп...!

Айлансын дейди-аў өзнен,
Толғансын дейди-аў өзнен!

Аллай, аллай, алтаны,
Алпарлардың султаны!

Айнанайын ай сары,
Айялардың жайсаны!

Ерке, ерке – еркепим,
Ер ишпире серкепим!

Қара бир қара қарғасы,
Қарадан туўған дарғасы!

* * *

Қарға, қарға – қарғалақ,
Қарағым мениң қардан ақ!

* * *

Анасының шын қарғасы,
Атасының мыңқарғасы!

* * *

Шойдығы, шойдығы,
Тондығы, тондығы,
Дондығы, дондығы!

* * *

Ала тай, була тай,
Алласы берген балатай!

* * *

Бала, бала, балақай,
Бас билмеген танақай!

* * *

Арда, арда, аратым,
Арыс басы қоңырағым!

* * *

Аллай, аллай, аңғыты,
Анғытқа шабар маңғыты!

* * *

Қушақ, қушақ, апт қушақ,
Қыпшақ, қыпшақ, ұт қыпшақ!

* * *

Алы, алы, алпағы,
Алпағыдан қалпағы!

* * *

Апақ, апақ, апақғанам,
Апақғанам, аппақғанам,
Аппақғанам, алпақғанам,
Алпақғанам, балпақғанам!

* * *

Бала, бала, балдырған,
Алсаң қолың талдырған,
Сүйсен мийрин қандырған!

* * *

Бопайы, бопайы,
Топайы, топайы,
Шопайы, шопайы!

* * *

Өжеги, өжеги,
Бөжеги, бөжеги,
Гөжеги, гөжеги,
Шөжеги, шөжеги!

* * *

Ушағы, ушағы,
Ушады, ушады,
Ушады, ушады,
Қушады, қушады!

* * *

Бозығым, бозығым,
Божығым, божығым,
Қожығым, қожығым,
Қонжығым, қонжығым!

* * *

Бұлбили, бұлбили,
Сұмбили, сұмбили,
Дұмбили, дұмбили,
Шұмбили, шұмбили!

* * *

Томпағым, томпағым,
Қомпағым, қомпағым,
Помпағым, помпағым,
Шомпағым, шомпағым!

* * *

Балиұ, балиұ, бәлекей,
Бәлекейим ербенер,
Беситинен алғанда,
Бәримизге еркелер!

* * *

Балиұ, балиұ, бәлекей,
Бабасы буның қәнекей,
Бәлиұ, бәлиұ, бәлекей,
Мамасы буның қәнекей!

* * *

Бөпелети ким екең,
Бөкелети ким екен,
Бәлекейи ким екен,
Тәнекейи ким екен?!

* * *

Бала, бала, балпақ,
Балпақ та балпақ,
Жайыл бала жалпақ,
Жалпақ та жалпақ!

* * *

Аллай, аллай – алласы,
Алланың берген баласы,
Пәрўардигердин ийгени,
Пайғамбердин сүйгени!

* * *

Анары да нәри,
Ақудайдын бары,
Анасынын жаны,
Ақ буудайдың напы!

* * *

Алла, алла, алпағым,
Алшалаған қалпағым,
Өзгелерде исим жоқ,
Өзим сүйген аппағым!

* * *

Алшы, алпы, алпарым,
Арқыраған тулпарым,
Атасын алып ушар ма,
Алтынканат сунқарым!

* * *

Алпаң, алпаң, алпартым,
Айлаудан келген тулпарым,
Алты арыстың ишінде,
Айдынлы тууған күнқарым!

* * *

Айнанайын айманым,
Уйғыр менен найманым,
Жалайырым, қыятым,
Жалпы ишінде зыятым!

* * *

Айнанайын аршылым,
Арға шапқан қамшылым,
Аркаластын ишінде,
Айрықта өзи қайтылым!

* * *

Айлансын-ай айғырдан,
Қыз алсын-ай уйғырдан,
Каренеси қаңлыдан,
Қәйненеси майлыдан!

* * *

Айнанайын айғырым,
Аты даңлы уйғырым,
Алты ай бойы баптаған,
Алтын баулы туйғыным!

* * *

Айланайын дегенде,
Ауыл көшип баратыр,
Айдарынын басынан,
Дауыл есип баратыр!

* * *

Айланайын дегенде,
Айлар көшип баратыр,
Толғанайын дегенде,
Таулар көшип баратыр!

* * *

Суұатқа кийик келеди,
Суу ишкен соң өреді,
Сүтті көрген бөкешім,
Сүт ишкен соң күледі!

* * *

Тарлан деген құс болар,
Тартсаң жүни бос болар,
Тәй-тәй жүрсе бөкеси,
Тәтиши әбден мас болар!

* * *

Улым, улым, улыншақ,
Улыншағым уғыншақ,
Уйқысы қаңды дегенше,
Уғып турар қулыншақ!

* * *

Тайран, тайраң, тайыншақ,
Тарапа терди үш қушақ,
Тарашасы аз болды-ау,
Тағы терди қос қушақ!

* * *

Алла, алла, арасық,
Ақ ордама жарасық,
Қарағым менин ер жетсе,
Қызлар жүрер таласып!

* * *

Бала, бала, балаптық,
Анасына ғана карасық,
Балаптығымның сыртынан,
Қызлары құрғыр бари аптық!

* * *

Айнанайын ақ сары,
Ақ отаудың жапсары,

Арсымнып сүйеуи,
Арғы кыздың күйеуи!

* * *

Айнанайын айдыңым,
Аспаңдағы ай-күнім,
Ел ишинде едітем,
Ер ишинде сейдиним!

* * *

Айнанайын айдыңым,
Алласы берген айдыңым,
Елден ерек елеулим,
Халыққа керек кәлеулим!

* * *

Бәлиұ, бәлиұ – бағланым,
Бөрилер басы арланым,
Бәленгте өскен тарланым,
Бәлли, бәлли, пәлуаным!

* * *

Алпар, алпар киятыр,
Арқа жактан киятыр,
Алты арқар, төрт тәўке,
Арқасына салып киятыр!

* * *

Айда-ха, айда – айбатыр,
Айбатыр өзи қай батыр,
Айбатыр шауып киятыр,
Ай шатырда хап жатыр.

Айбатыр шауып киятыр,
Атынан ауып киятыр,
Айтыұлы тентек болса да,
Ауылын тауып киятыр.

* * *

Бөкем мениң қандай,
Сүтке қосқан палдай,
Түри-түсин сораңаң,
Түнде пыққан айдай!

Бөкем мениң қандай,
Қыста жауған кардай,
Бойы-сынын сораңаң,
Жигит болған дардай!

* * *

Айдаң, айдан, айданақ,
Айдарлы бала айдан ақ,

Айдарын қәне өрейик,
Ай балаға түпирейик!

Айдан, айдан, айланақ,
Айдарлы бала айдан ақ,
Айдарын өрген алтыннан,
Айланып кетсин халқынан!

* * *

Арай да арай, арасық,
Ақ сарайға жарасық,
Жарасығым жасында,
Жасылдан қалпақ басында,
Жасаған берген шауып жүр,
Жәулик бала қасында!

* * *

Аллай, аллай, алладан,
Баят айтар баладан,
Баятлары жанласын,
Барлық халық тыңласын!

* * *

Айдаң, айдан, айдан ақ,
Айдарына маржан тақ,
Атасын көрсең ай қушақ,
Анасын көрсең тар қушақ,
Анзан тууған тайыппақ,
Айғырлардың топырын,
Айырып жүрген айғыршақ!

* * *

Бала, бала, баладан,
Тауып алдық даладан,
Далада бала жата ма,
Түсіп қалған танадан,
Усыны берген алладан!

* * *

Айлансын-ай айдан,
Суу әкелер сайдан,
Суусын сайлап бериўте,
Сүме түйдим буўдайдан,
Усыны берген қудайдан!

* * *

Қарағым мениң улғайды,
Қызлар қолып былғайды,
Шақырғанда бармаса,
Қырылғырдың қызлары,
Әлле не деп қарғайды.

* * *

Қарғам, қарғам деседи,
Қара бир дарған деседи,
Қарғам соққан пыпағы,
Қылды да жарған деседи,
Қытығына тийгеннің,
Қулағын ғана кеседи.

Алласы берген айданат!

* * *

Ақ қызы – ақыла қызы!

* * *

Ая, ая, ай шаппат!

* * *

Ақ қызы – озишң,
Апақ қызы – өзинин!

* * *

Аллай, аллай, аялақ,
Алласы берген бағалақ!

* * *

Айбадақ, айданак,
Айбарак, айқарак!

* * *

Атасының бир қызы,
Шаппаулары қырмызы!

* * *

Алласы берген алтыным,
Алтыннан да артығым!

* * *

Қызғаншағым озимнің,
Көзмоншағым озимнің!

* * *

Уясы жайлы екен, уясы,
Уясында жатар дүньясы!

* * *

Бөпе, бөпе, бөпетайы,
Бесиктеги бийкетайы!

* * *

Бөпе, бөпе, бөпетайы,
Бөпесинің әйяй төбетайы!

* * *

Уұақ ғана қызгенем,
Шуұақ ғана қызгенем!

* * *

Бала, бала, баладан,
Тауып алдық даладан,
Далада бала жата ма,
Сатып алдық қаладан,
Қалада бала сата ма,
Сорап бир алдық алладан!

Қыз балаға арналған сүйемішлер

* * *

Апақ ғана қызалағым,
Ақылқалта – қызалағым!

* * *

Қарағым мениң қандайды,
Қарғашым епди қапдайды,
Қарап алып бир бетиме,
Қаймак берип алдайды!

* * *

Айнанайын айдыным,
Аспандағы ай-күнім!

* * *

Аллай, аллай, айынан,
Айлансын дейди бойынан!

* * *

Айнанайың алпағым,
Айланғанда тапқағым,
Аядап ғана баққаным!

* * *

Аспанда жұлдыз жайнайды,
Шайлада шайдоз кайнайды,
Атасы дүзден келгенде-ау,
Шайдахан қызы ойнайды!

* * *

Айнанайын ай қызым,
Аш болғанда азығым,
Ат айланар қазығым!

* * *

Бөпе, бөпе – бөпетайы,
Бөпелеги-ау, үкетайы,
Үйдиң ғана еркетайы!

* * *

Төппипегинен айлансын,
Пөппипегинен айлансын,
Өппипегинен айлансын!

* * *

Айланғаным ким екен,
Толғанғаным ким екен,
Аспандағы-ау күн екен!

* * *

Қарағым мениң ким дейди,
Қарағашым мениң ким дейди,
Қарлығашым мениң ким дейди?!

* * *

Ағасының айы,
Апасының жаны,
Аппақ ғана наны!

* * *

Айланғанда айымсаң,
Толғанғанда барымсаң,
Жүрегімсең, қанымсаң,
Туұысымсаң, баұырымсаң!

* * *

Бийиу, бийиу, бесиги,
Бийип алсын анасы,
Бийкетайды бесиктен,
Сүйип алсын анасы!

* * *

Балдырған түби пал татлы,
Палдан да татлы перзентим,
Сүтилмек түби сүт татлы,
Сүттен де татлы перзентим!

* * *

Айым, – дейин қызымды,
Аялайын өзим,
Айман, – дейин қызымды,
Аймадайын өзим,
Ай қызыма тийгенди,
Аямайын өзим!

* * *

Айнанайын ай қызым,
Ай астында жұлдызым,
Айдыңдағы аңдызым,
Аядай көзлі қуңдызым!

* * *

Айнанайын айдасы,
Ай жүзимнің айнасы,
Алла берген ай қыздан,
Айланып кетсин анасы!

* * *

Айнанайын аппағым,
Аялап ғана баққаным,
Өңкей ақық, қасылтас,
Өңириңе ғана таққаным!

* * *

Қарағым мелің бір мырға,
Қулағында жуп сырға,
Қалың малың сорасаң,
Қырық тууар, бір жорға!

* * *

Қызым мениң он бесте,
Етек-жеңи шым кесте,
Қызгенемди көргенлер,
Екеу бір ара кеңесте.

* * *

Қызым, қызым, қыз киси,
Қызыма келер қырық киси,
Қырық кисини қайтарсақ,
Қызымның келер күлкиси!

* * *

Қызым, қызым, қызығтар,
Қызым бір малды ызғытар,
Қызойнақ қумар байларды,
Қызыққа қууып тызғытар!

* * *

Айнанайын дегенде,
Айлар көшип баратыр,
Еркелейин дегенде,
Еллер көшип баратыр.

* * *

Ай қызым өзимнің,
Аймақ қызым өзимнің,
Қант қызым өзимнің,
Қаймақ қызым өзимнің!

* * *

Аллай, аллай, аялақ,
Садағасы сары ылақ,
Еншисине қара ылақ,
Дайысының малы көп,
Мүшеси сайын бір ылақ!

* * *

Аллай, аллай, алладан,
Аласы берген баладан,

Ийиси жақсы болсын деп,
Кәлемпир алдым қаладан,
Айлансын дейди-ау ланадан!

* * *

Ай қызым, өзимнің,
Айман қызым, озимнің,
Жан қызым, өзимнің,
Жанан қызым, өзимнің,
Зам қызым, өзимнің,
Замап қызым, өзимнің!

* * *

Апасы асқа тойыпты,
Апақ қызды тауыпты,
Апақ қызды көрген соң,
Атан түие сойыпты,
Аталары жыйылып,
Атын сонда қойыпты!

* * *

Апақ қызы жасында,
Төбегайы басында,
Ақ отауда апасы,
Төбелиги қасында,
Алла-я өзи қарасқай,
Тойым тойға уласқай!

* * *

Алдай, алдай, ай болсын,
Той үстине той болсын,
Той-тойларға улассын,
Толайым журт қуғансын,
Тойларда қызым ойнасын,
Ойнасын да қуғансын!

* * *

Алдай, алдай, аялақ,
Садағасы сары ылақ,
Садағасы сарт кетсин,
Сақалы сарбы қарт кетсин,
Базарлар баққан айлансын,
Бағалар баққан сайлансын,
Бағларда бұлбил сайрасын!

Бийкем мениң бек сары,
Бийкешим де бап сары,
Бийкем жатқан бесиктин,
Бекимейди жапсары,
Бекимесе бекисин,
Белине шапы төгилсин,
Бийкетайды көрмеге,
Бек жигитлер жыйылсын!

ТАҰЛАМАШЛАР

Тұлкишек
(1-нұсқа)

– Хәй, тұлкишек, тұлкишек,
Түнде қайда барасаң?
– Мамам үйине бараман.
– Мамаң саған не берер?
– Ешки сауып сүт берер,
Серке сойып ет берер,
Ылақ сойып пут берер.
– Оны қайда қоясаң?
– Тал түбине қояман.
– Ийт әкетсе нетесең?
– Ийт аузынан аларман.
– Қус әкетсе кәйтесең?
– Қус аузынан аларман,
Бадай ханға барарман.
– Бадай ханның неси бар?
– Бағында бир қусы бар,
Бағылай атлы қызы бар.
– Қусы ушты-ай қауаға,
Қайта түсти дәрьяға,
Дәрья суын қурьтты,

Балықларын ширитти,
Елибайдың журтында,
Еки тууысқан урысты,
Етек-жеңин кесисти,
Елдің қанын төгисти.
Енди қанды ким жууар?
Бир ақсақал пир жууар.
Пирди әкелин көрейик,
Қәнекей, пирге ерейик,
Хаңға хабар берейик,
Ханның қызын көрейик,
Ханның қызы бар болса,
Бес таллап шашып өрейик,
Бес күн дәуран сүрейик!

Тұлкишек
(2-нұсқа)

– Хә, тұлкишек, тұлкишек,
Түнде қайда барасаң?
– Мамамның үйине бараман,
– Мамаң саған не берер?
– Ешки сауып сүт берер,

– Ешкінің сүті жоқ,
 Ұлағының қуты жоқ.
 – Тарам-тарам ет берер.
 – Оны қайда қоясаң?
 – Тал түбине қояман.
 – Ийт әкетсе не қыласаң?
 – Ийт аұзынан аламан,
 Батыр ханға бараман.
 – Батыр ханның неси бар?
 – Ушар, ушар қусы бар,
 Ушып кетти қауаға,
 Қайтып түсті дәрьяға,
 Дәрья суың қурытты,
 Ақ шабағын ширитти,
 Еки байдың журтында,
 Еки тышқан урысты,
 Асаң, Үсен жулысты,
 Жосадай қан болысты.
 – Оның қанын ким жууар?
 – Ақ сақаллы пир жууар.
 – Пирінди әкел көрейик,
 Алтын шапын орейик,
 Бир қанаты жоқ болса,
 Қайтып апарып берейик!

*Тұлқишек
 (3-нұсқа)*

– Тұлқишек-ха, тұлқишек,
 Түнде қайда барасаң?
 – Мамам үйіне бараман.
 – Мамаң саған не берер?
 – Ешкі сауып сүт берер,
 Серке сойып ет берер.
 – Оны қайда қояр ең?
 – Тал түбине қояр ем.
 – Ийт тажыса нетер ең?
 – Ийт аұзынан алар ем.
 – Қус мүжисе қайтер ең?
 – Қус аұзынан алар ем,
 Батыр ханға барар ем.
 – Батыр ханның неси бар?
 – Асық ойнар улы бар,
 Жипек шашар қызы бар.
 – Алтын арша ашылды,
 Ишпінен парша шашылды,
 Ақта жипек түйіншек,
 Аппақ айым келиншек,
 Ашақ айым тууыпты,
 Ақ көйлегін жууыпты,
 Байдың улы көріпті,
 Байы-байы кетіпті,
 Бийдің қызы көріпті,
 Бийі-бийі кетіпті!

*Тұлқишек
 (4-нұсқа)*

– Тұлқи, тұлқи, тұлқишек,
 Түнде қайда барасыз?
 – Бийімдікіне барамыз.
 – Бийіңіз неге береди?
 – Ешкінің сүті береди.
 – Ешкі сүті ем бе еді?
 – Ешкінің сүті емесін,
 Сыйырдың сүті сүмесін,
 Қойдың сүті қойыртпақ,
 Түйенің сүті түйіртпек.
 – Тұлқишекке не керек?
 – Түйің, түйің, түй керек,
 Түрлемелі ший керек,
 Түңлік бауы түр жипек,
 Түр-түрден терме үй керек,
 Төреге бермес бий керек,
 Бийімдейін ер керек,
 Бир ақсақал пир керек,
 Барин бил де, бирин бил,
 Пир сыйлаған ел керек!

*Тұлқишек
 (5-нұсқа)*

– Тұлқишек-о, тұлқишек,
 Түнде қайда шықтың-о?
 – Мамам үйіне шыгып ем,
 – Мамаң саған не берер?
 – Сауынынан сүт берер,
 Соғымынан ет берер.
 – Оны қайда қояр ең?
 – Орнын тауып қояр ем.
 – Ийт-қус тийсе нетер ең?
 – Бабай ханға кетер ем.
 – Бабай ханның неси бар?
 – Қумай, қумай қусы бар,
 – Қусы ушып кетти
 Құшиги шошып кетти,
 Құшигін дауысы,
 Көп жерлерге жетти,
 Елибайдың журтында,
 Еки тууысқан урысты,
 Сақал-муртын жулысты,
 Дал қара қан болысты.
 – Буның қанын ким жууар?
 – Бир ақсақал пир жууар.
 – Пирди әкелін көрейик,
 Ханға жууап берейик,
 Ханның қызы турмады,
 Бети-қолын жууады,
 Ким келгенин көрмеді,
 Ханға сәлем бермеді.

Тұлкишек
(6-нуска)

- Тұлки, тұлки, тұлкишек,
Түнде қайда барамыз?
- Мамам үйине барамыз.
- Мамаң бизге не берер?
- Ыпқи саўып сүт берер,
Серке сойып ет берер.
- Оны қайда қоямыз?
- Там түбине қоямыз.
- Ийт әкетсе кәйтемиз?
- Ийт аўзынан аламыз.
- Қус әкетсе кәйтемиз?
- Қус аўзынан аламыз.
- Қумға түссе кәйтемиз?
- Қағып-қағып жууамыз.
- Суўға түссе кәйтемиз?
- Суў астынан тауамыз.
- Ағып кетсе кәйтемиз?
- Қайыққа минип қууамыз.
- Жеткизбесе кәйтемиз?
- Балыққа минип қууамыз!

Тұлкишек
(7-нуска)

- Тұлки, тұлки, тұлкишек,
Түнде қайда барамыз?
- Мамам үйине барамыз.
- Мамаң кәне не берер?
- Сыйыр саўып сүт берер,
Серке сойып ет берер.
- Оны қайда қоямыз?
- Отханаға қоямыз.
- Пипек тийсе кәйтемиз?
- Пискек пенен урамыз.
- Қус әкетсе кәйтемиз?
- Қумай салып қууамыз.
- Қумға түссе кәйтемиз?
- Қумған алыш жууамыз.
- Жылан жесе кәйтемиз?
- Жылай, жылай қаламыз!

Балпақ
(1-нуска)

- Бала, бала, балпақ,
Басың неге жалпақ?
- Темир қалпақ көп кийдим,
Басқан шығар қалпақ!
- Бала, бала, балпақ,
Башпайың неге жалпақ?
- Тери байпақ көп кийдим,
Қысқан шығар байпақ!

Балпақ
(2-нуска)

- Бала, бала, балпақ,
Басың неге жалпақ?
- Ата қалпақ көп кийдим,
Басқан шығар қалпақ!
- Бала, бала, балпақ,
Аяғың неге алпақ?
- Ашпақ салып ат миндим,
Батқан шығар апақ!

Балпақ
(3-нуска)

- Бала, бала, балпақ,
Басың неге жалпақ?
- Темир тостақ көп кийдим,
Болған шығар тайпақ!
- Бала, бала, балпақ,
Көзлерің неге бадырақ?
- Елди карап көп жүрдим,
Ашылған шығар азырақ!

Ким екен?

- Қалың-қалың қат темир,
Қаңылтыр еткен ким екен?
- Қалың-қалың қат темир,
Қаңылтыр еткен темирши!
- Қатар-қатар қара нар,
Қара нар жеккен ким екен?
- Қатар-қатар қара нар,
Қара нар жеккен қомирши!
- Қаўға-қаўға қара суў,
Қаўғалап төккен ким екен?
- Қаўға-қаўға қара суў,
Қаўғалап төккен шығыршы!
- Қалта-қалта қара азық,
Қағазға теккен ким екен?
- Қалта-қалта қара азық,
Қағазға теккен буйыршы!

Хәкке қайда?
(1-нуска)

- Хәкке қайда?
- Уясында.
- Не ислеп отыр?
- Кесте тигип отыр.
- Кестеси қандай?
- Алақандай.

- Кимлер ушын?
- Беглер ушын.
- Беглер несин береди?
- Алтын пышағын береди.

Ҳакке қайда?

(2-нуска)

- Ҳакке қайда?
- Уясында.
- Не ислеп отыр?
- Кесте тигип отыр.
- Кестеси қандай?
- Алақандай!
- Кестесин не қылады?
- Көлге таслайды.
- Көл несин береди?
- Көл көбигин береди.
- Көбикти не қыласаң?
- Терегиме жағаман.
- Терек несин береди?
- Көк жапырағын береди.
- Жапырағын не қыласаң?
- Ешкиме саламан.
- Ешкің несин береди?
- Ешкім сүтин береди.
- Ешкінің сүтин нетесен?
- Қонағыма беремен.
- Қонағың не береди?
- Қонақ қамшысын береди.
- Қамшысын не қыласаң?
- Қамшысын сууға таслайман.
- Суу несин береди?
- Ақ поррығын береди.
- Поррығын не қыласаң?
- Тауығыма беремен.
- Тауығын несин береди?
- Тауық мәйегин береди.
- Мәйегин не қыласаң?
- Қазанға саламан.
- Қазанға салдым парт етти,
- Табаға салдым шарт етти,
- Көзімпин алды жарк етти!

Ҳакке қайда?

(3-нуска)

- Ҳакке қайда?
- Уясында.
- Неғып отыр?
- Кесте тигип отыр.
- Кестеси қандай?
- Алақандай!

- Кимлерге екен?
- Ағасы, апасына екен.
- Ағасы несин береди?
- Алтын беллигин береди.
- Апасы несин береди?
- Алтын төбелигин береди.
- Ағасы қайлардан қиятыр?
- Алыс жайлардан қиятыр.
- Кәрұан жолы қаннаң?
- Өте бериң буннан!

Ҳа, түйелер, түйелер

(1-нуска)

- Ҳа, түйелер, түйелер,
- Дузың қайда түйелер?
- Балқан таудың басында,
- Балық ойнар тусында.
- Енип кеттим егиске,
- Жемип кеттим жемиске,
- Жемисим жерге төгилди,
- Жер жуўсанын берди,
- Жуўсанын қойға бердим,
- Қой қозысын берди,
- Қозысын қонаққа бердим,
- Қонақ қамшысын берди,
- Қамшысын көлге бердим,
- Көл сүйригин берди,
- Сүйригин газға бердим,
- Газ мәйегин берди,
- Мәйекти кипеме бердим,
- Кипем орамалын берди,
- Орамалды қызға бердим,
- Қыз кестесин берди,
- Кестесин алып қойдым,
- Сандыққа салып қойдым!

Ҳа, түйелер, түйелер

(2-нуска)

- Ҳа, түйелер, түйелер,
- Дузың қайда түйелер?
- Балқан таудың басында,
- Балық ойнар тусында.
- Енип кеттим егиске,
- Жемип кеттим жемиске,
- Жемисим жерге төгилди,
- Жер жуўсанын берди,
- Жуўсанын қойға бердим,
- Қой қозысын берди,
- Қозысын қонаққа атадым,
- Қонақ қамшысын берди,
- Қамшысын көлге тасладым,

Көл көбигип берди,
Көбигин терекке жақтым,
Терек қабығын берди,
Қабықты сыйырға бердим,
Сыйырым сүтин берди,
Сүтин писирип отыр едим,
Гүбелек келип гүмп етті,
Шымшық келип шүмп етті,
Ғарға келип ғарқ етті,
Ғазлар келип ғағқ етті,
Қырғый келип шаңқ етті,
Қара мылтық паңқ етті!

Ай бармақ – абай бармақ

– Ай бармақ – абай бармақ,
Қайларда болдың, қайда бардың?
– Бұның менен шикарға бардым,
Бұнысы менен шубарға бардым,
Мынау менен тойлап қайттым.
Мынауысы менен қосық айттым.

Қансонар

– Сонар, сонар, қансонар,
«Қансонар» деп ким айтар?
– Аң аулаған аңшы айтар.
– «Аңшы айтар» деп ким айтар?
– Мал қайырған малшы айтар.
– «Малшы айтар» деп ким айтар?
– Жар шақырған жаршы айтар.

Ким күшли?

– Муз айдын, муз айдын, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, жауын тәнимди урмас еди.
– Жауын-ай, жауын-ай, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, жер ләмимди сормас еди.
– Жер ана, жер ана, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, көк бауырымды жармас еди.
– Көк өлең, көк өлең, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, қой мойнымды жулмас еди.
– Қойеке, қойеке, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, қасқыр жанымды алмас еди.
– Қасеке, қасеке, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, адам теримди сылмас еди.
– Адамзат, адамзат, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болсам, қумырысқа жемтік қылмас еди.
– Қумырысқа, қумырысқа, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болмай ше, енелериң болсын ба?!
Алпыс батпап ауырды арқалаған күшлимен,
Жетпіс батпап жүгіңди желкелеген күшлимен,
Күшлимен, күшлимен, жекен күшлимен!

– «Жаршы айтар» деп ким айтар?
– Айтар, айтар, жалпы айтар,
Тыңдаған менен көрген айтар,
Аңдаған менен билтеп айтар!

Қыбыр-қыбыр қумырысқа

– Қыбыр-қыбыр қумырысқа,
Қыбырлап қайда барасан?
– Қырмантауға бараман.
– Қырмантауда неге бар?
– Қыс азығым жыяман.
– Оны қайда қоясаң?
– Түнегеме үйемен.
– Онсын неғыласаң?
– Инлеуіме киремен.

Қумырысқа-қумырысқа

– Қумырысқа, қумырысқа,
Басың неге қасқа?
– Ақылым көп шығар!
– Қуйрығың неге жууан?
– Күшим көп шығар!
– Белиң неге жиңішке?
– Шүкирлигим көп шығар!
– Жолың неге пшыйрман?
– Жүрисим көп шығар!
– Жүрисиң неге жылдам?
– Жұмысым көп шығар!

ЖЫРҒАҰЛАР

Ай қалпақ,
Айырқалпақ,
Айдыр-айдыр,
Адыр қалпақ!

* * *

Алашартақ,
Қауын артақ,
Қауын-қәмек
Бермесен –
Малың ортақ!

* * *

Алпа-алпақ,
Аға қалпақ,
Қара батыр –
Қарақалпақ!

* * *

Алпақ-алпақ,
Жайыл жалпақ,
Алты арыс –
Қарақалпақ!

* * *

Аттым-баттым,
Атта шаптым,
Ақ отаудан,
Сени таптым,
Атаңды айттым –
Айырқалпақ,
Бабанды айттым –
Жайыл жалпақ,
Қара, – дедім,
Қарақалпақ,
Сен мени
Тыңламадың,
Ойынпығыңды
Жыйнамадың!

* * *

Қара, кара,
Қара алпақ,
Қарғатамыр,
Қарақалпақ!

* * *

Алпақ-алпақ,
Ара қалпақ,
Ардан-ардаң,
Қарақалпақ!

* * *

Алпы-алпы,
Алпы-алпақ,
Алпақ дедім,
Қарақалпақ,
Қалпақ дедім,
Қара батыр,
Батыр дедім,
Шойынтаяқ,
Таяқ дедім,
Ала-була,
Була дедім,
Шубар-ала,
Ала тай,
Була тай,
Ханның қызы,
Қаратай!

* * *

Хай, қалпақ,
Хап, қалпақ,
Айдахай,
Шап, қалпақ!

* * *

Қара, кара,
Қара алпақ,
Қарқаралы,
Қарақалпақ!

* * *

Алы жырға,
Ай жырға,
Қарақалпақ,
Ал шырқа!

* * *

Ала шартпақ,
Алашортпақ,
Қарақалпақ,
Қаратортақ.

* * *

Алха-алха,
Арқа-арқа,
Ала-ата,
Ата-арқа.
Ақпайық –
Жууантаяқ,
Қабасан –
Жалаңаяқ,
Жамғырпы –

Жамантай,
Майлыбалта –
Жағалтай,
Қарабуұра –
Естора,
Темирхожа –
Елбуга,
Жәмағайин –
Жәми жалпақ,
Қарағайин –
Қарақалпақ!

Агпак-шашақ,
Қарапак,
Қарапапак,
Қаралпақ!

Айлан шартақ,
Қауын шартақ,
Қарақалпақ,
Қарың жалпақ!

Қарақалпақ,
Қала аспақ,
Қәлен берер,
Қара қаспақ!

Мойын, мойын,
Мойын ойын,
Қара – лақап,
Қарамойын,
Қап, қап,
Шаба-шап!

Азау-қазақ,
Азақ узақ,
Айттым – шыс,
Аттан түс!

Ар қалпақ,
Нар қалпақ,
Буқар алпақ,
Бу қаралпақ!

Аттак-баттақ,
Дала батпақ,
Қара, қара –
Қарақалпақ!

Бозы, бозақ,
Қурдым дузақ,
Бар, көр,
Уш созақ!

Ай қалпақ,
Ар қалпақ,
Атан қалпақ,
Нар қалпақ!

Алашартақ,
Қырман ортақ,
Қырманыңпап,
Бермесен –
Қыран шағақ!

Арап, арап,
Алы қыран,
Қарақалпақ,
Алты уран!

Ай қалпақ,
Айрықалпақ,
Баяр қалпақ,
Байры қалпақ!

Бақан-шоқан,
Қақаң-шоқан,
Қарақалпақ,
Болма қоқаң!

Қара, қара,
Қара алпақ,
Хан атасы,
Қарақалпақ!

САНАМАШЛАР

Бир – бир,
Еки – еки,
Үш – үш,
Санамыш!

Бир – бир,
Еки – еки,
Үш – үш,
Үшті билген,
Үлкен күш!

Бир – бир,
Еки – еки,
Үш – үш,
Үш деген –
Қара күш!

Бир деген – билмек,
Еки деген – ермек,
Үш деген – үткірмек!

Бир дегенім – бәпелек,
Еки дегенім – епелек,
Үш дегенім – үпелек!

Бир – бәкелек,
Еки – еркелек,
Үш – үркелек,
Төрт – түркелек!

Бир – бил,
Еки – есит,
Үш – үшт,
Төрт – түшт,
Пүштәлә пүшт!

Бир – бектас,
Еки – етектас,
Үш – үйметас,
Төрт – түйметас!

Бир дегенім – бир ели,
Еки дегенім – еки ели,
Үш дегенім – үш ели,

Төрт дегенім – төрт ели,
Бес дегенім – бес ели,
Несибең болсын есели!

Бир – бөртпен,
Еки – езбен,
Үш – үзбен,
Төрт – төшпен,
Бес – бөкпен!

Бир деген – бирең,
Еки деген – егизең,
Үш деген – үшен,
Төрт деген – төртең,
Бес деген – бесең,
Бәлли, буны билсең?!

Бир – билеү,
Еки – егеү,
Үш – үски,
Төрт – төс,
Бес – буғау,
Алты – алмас!

Бир дегенім – билек,
Еки дегенім – елек,
Үш дегенім – үшек,
Төрт дегенім – төсек,
Бес дегенім – бесик,
Алты дегенім – асык,
Жети дегенім – жилик,
Сегиз дегенім – сырык,
Тоғыз дегенім – тоқпақ,
Он дегенім – оймақ,
Он бир – кара жумбақ!

Бармақтартай
(1-нұсқа)

Бир – бас бармақ,
Еки – балаң үйрек,
Үш – ортан терек,
Төрт – түлдир түмек,
Бес – киткентай бөбек!
Бас бармақ – малға барар,
Балаң үйрек – аңға барар,

Орған терек – отынға барар,
Шүлдир шүмек – суўға барар,
Кишкентай бөбек – үйге қарар!

Бармақтартнай
(2-нуска)

Бир – бас бармақ,
Еки – балан үйрек,
Үш – орған терек,
Төрт – шүлдир шүмек,
Бес – кишкентай бөбек!

Бас бармақ – бас әкелер,
Балан үйрек – қус әкелер,
Орған терек – отын жарар,
Шүлдир шүмек – қазанға қарар,
Кишкентай бөбек – бала бағар!

Бармақтартнай
(3-нуска)

Бир – бас бармақ,
Еки – балан үйрек,
Үш – орған терек,
Төрт – шүлдир шүмек,
Бес – кишкентай бөбек!

Бас бармақ – малға қарар,
Балан үйрек – отқа барар,
Орған терек – от жағар,
Шүлдир шүмек – нан жабар,
Кишкентай бөбек – ат шабар!

Бармақтартнай
(4-нуска)

Бир – бас бармақ,
Еки – балан ерек,

Үш – орған тирек,
Төрт – шылдыр шүмек,
Бес – кишкене бөбек!
Бас бармақ – мал жаяр,
Балан ерек – қақпан қуар,
Орған тирек – отын жыяр,
Шылдыр шүмек – сыйыр саўар,
Кишкене бөбек – кир жуўар!

Бармақтартнай
(5-нуска)

Бир – ай бармақ,
Еки – суқ бармақ,
Үш – улын бармақ,
Төрт – атсыз бармақ,
Бес – шунақ бармақ!

Ай бармақ – қой сояр,
Суқ бармақ – терисин сылар,
Узын бармақ – үйитпе қылар,
Атсыз бармақ – асауыл болар,
Шунақ бармақ – бужыға тояр!

Бармақтартнай
(6-нуска)

Бир – ата бармақ,
Еки – тете бармақ,
Үш – ерен бармақ,
Төрт – елши бармақ,
Бес – ерке бармақ!

Ата бармақ – мал излер,
Тете бармақ – дән излер,
Ерен бармақ – ер излер,
Елши бармақ – жер излер,
Ерке бармақ – ел излер!

ДАРЫМЛАР

Қамшылай дарымы

Қамшылаў деген сен болсан,
Қамшылар ийең мен болсам,
Қара бир жаным егейин,
Қаратаў асып келейин,
Қарайын дүнья ырайын,
Әуелха Ғақған сорайын,
Әўлийелерден сорайын,
Әрўақларды тыңлайын,

Әрўақтың сөзи – ақ сөз,
Әўлийениң сөзи – ғақ сөз,
Кийе сөзин айтып тур,
Кетиўинди айтып тур,
Кегер болсан, кет те кет,
Кеңиске кет, шетке кет,
Кет, пәлекет, шық та кет!

* * *

Қамшылау деген сен болсаң,
Қамшылы деген мен болсам,
Қарығымды салайын,
Қамшыгерлик қылайын,
Қамшым менен урайын,
Қайт, еште, қайт, қайт!

Қамшылау деген сен болсаң,
Қаңлының қызы мен болсам,
Мен де қайттым, сен де қайт!

* * *

Қамшылау деген сен болсаң,
Қамның қызы мен болсам,
Кайдан келдің сонда қайт,
Қайттым мен де, сен де қайт!

Ушықлау дарымы

Ушық, ушық, ушық!
Ушықла өзиң Жүсип,
Ушық, ушық, ушықла,
Ушып келгил, ушып,
Уша да кетсип ушық,
Ушына кетсін ушық,
Ушықлаған биз емес,
Ушық қылған биз емес,
Ушықлады өзи Жүсип,
Ушықлады өзи түсип,
Ушық, ушық, ушық,
Ушынып шық, ушып шық!

Татыран дарымы

Татыран, татыран, таталақ,
Тапшы, тапшы, тап талап,
Тапананды тестик қулақ,
Тағы айтарым тағы бар,
Таптырмадың сен шунақ,
Татыранның үш қызы,
Төстенеси салпылдар,
Бөкселери былқылдар,
Буға көрсе байым дер,
Буқты көрсе жайым дер,
Тап, тап, тап талап,
Таптырмадың сен саллақ,
Тапал-тапал тапалдай,
Танауын көрсен апандай,
Үйде болсаң хабарлас,
Герде болсаң сыбырлас!

* * *

Татыран, татыран, таптырмадың,
Таптырмадың, қаптырмадың,
Излегенде қардасыңды келгизбедің,
Ишпіндегі қос бүйректі жегизбедің,
Булақ, булақ, булақта болур,
Бұл нәқаттың жайы қулақта болур,
Ах урдым, шақырдым, үуқ!

Терискен дарымы

– Тилиме терискен шықты?
– Шаянның шатына!
– Тилиме терискен шықты?
– Қоянның шатына!
– Тилиме терискен шықты?
– Қоныздың шатына!
– Тилиме терискен шықты?
– Өгіздің шатына!
– Тилиме терискен шықты?
– Доңыздың шатына!
– Тилиме терискен шықты?
– Аттың шатына!
– Тилиме терискен шықты?
– Сууайттың шатына!

Ешекжем дарымы

Кел ештегим, ерлейін,
Керегінше жем берейін,
Кетпей тұр мениң қасымнан,
Кеткей қирпелер басымнан,
Кетсін кесапат, кетсін,
Кесирлерін әкетсін!

* * *

Епекке жем бердим,
Атыма дем бердим,
Атама ас бердим,
Түйеге тас бердим,
Бәлеге нас бердим!

Тис айырыу дарымы

Жайық қалды, жай қалды,
Жайлаған жайды жау алды,
Жайылқанның баласын,
Жап-жағынан жау алды,
Жайлау қалды, жұрт қалды,
Жайлы жерді құрт алды,
Жабыр-жубыр жуғыр құрт,
Жайыңның ишпін өрт алды,

Жабыла түс, жапшай түс,
Жапырлап түс, лаппай түс,
Жаның шыққыр, хүйт-хүйт,
Жаның кеткир, күйт-күйт!

Темиреү дарымы

Темиретки,
Пайғамберим егин екти,
Егини суўға кетти,
Темиреүи соннап кетти!

Түтетки дарымы

Әдираспан деген сенбисең,
Мың кеселге ембисең,
Зыян-заҳметти алып кет,
Зыянкесте алып кет,
Бәле-мәтерди алып кет,
Пәлекетти алып кет,
Жәбирден арылт,
Жапсақты алып кет,
Қыдырды дарыт,
Қырсықты алып кет!

Бәдик дарымы

Көш бәдик,
Дәштеги қийикке көш,
Дастығы бийикке көш,
Көш бәдбақ, көше ғой,
Көшер болсаң, көш-көш!

Көш бәдик,
Төстеги малына көш,
Төсеге қалыңға көш,
Көш бәдбақ, көше ғой,
Көшер болсаң, көш-көш!

Бәдик, бәдик деседи,
Бәдик бир желдей еседи,
Бәленг, бәлент тауларға,
Бәленттен аққан сууларға,
Көш бәдбақ, десең көшеди,
Көшип бир сести өшеди,
Көш-көш бәдик, көш бәдик!

Көш бәдик,
Арқаға көш,
Қублаға көш,
Батысқа көш,

Шығысқа көш,
Қазан қырған,
Қырғыпқа көш,
Қыйылға көш,
Ойылға көш,
Орманға көш,
Оннан да арман,
Оманға көш,
Қырымға көш,
Урымға көш,
Журтта қалған
Журынға көш,
Көш, бәдбақ, көш,
Көш, бәдик, көш!

Көш, көш, бәдик, көш-ей,
Зыррыққан ешекке көш,
Ылыққан питекке көш,
Насыбай атқанға көш,
Қорқор тартқанға көш,
Сықмардың үйине көш,
Үйинин де төрине көш,
Пери болсаң, көлге көш,
Зыян болсаң, шөлге көш,
Әрұақ болсаң, төрте көш,
Көш, көш, бәдик, көш-ей!

Бәдикти басла десең, мен баслайын,
Өгиздей сууды тапқан из тас лайын,
Бәдиги бул баланып қай жеринде,
Өзегин сууырып-ақ ап таслайын.

Бәдик кетип баратыр ай шабырға,
Ай шабырда қалыпты қуу қабырға,
Қабырғаны сөйлетип, сорадын мен,
Бәдикти бул ортадан қууайын мен.

Бәдиктин дәрегинен келди хабар,
Бәдиктин дарымпылар емин табар,
Бәдикти қыз-бозбала билип қалса,
Басына бул бәдиктиң пете қағар.

Бәдикти айтқан ұағым оңымда екен,
Бийшараның бәдиги қолында екен,
Бәдикти көширейик келмес жаққа,
Аламан бул бәдиктиң жолында екен.

Бул бәдикке не болды қызыл жууап,
Бири қысқа, биреулері узын жууап,

Бас жағынан бәдикти айтқанымда,
Аяқ ушқа кетпей ме аттай туулап.

* * *

Көп бәдик, көшер болсаң жүзгенге көп,
Бултыйып, кабақтарын сүзгенге көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Бул дүньядан гүдерин үзгенге көп.

Көп бәдик, көшер болсаң боянға көп,
Торпақ жалап тоймаған шаянға көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Томпыйғап кип-кипкене қоянға көп.

Көп бәдик, көшер болсаң жыланға көп,
Қуйрығы жоқ, жалы жоқ қуланға көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Кара аспанды қапалаған думанға көп.

Көп бәдик, көшер болсаң жабанға көп,
Жабанда жалғыз жүрген қабанға көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Жети атасын билмеген наданға көп.

Көп бәдик, көшер болсаң жүргенге көп,
Журтшыны мазақ қылып, күлгенге көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Журтынан айырылып, бүлгенге көп.

* * *

Көп бәдик, көшер болсаң арқаға көп,
Тоқанының да ишипдети марқаға көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Торғын менен жарысқан торқаға көп.

Көп бәдик, асқар таудың басына көп,
Таулардың жумалаған тасына көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Тауланған сулыұлардың тапыпа көп.

Көп десем, бәдик кетер, көшер ойға,
Көк көйлек жарасады талма бойға,
Көшпесине бул бәдикти қояман ба,
Көшпесин деп келдим көшер жайға.

* * *

Бәдик ала,
Бәдикти көширетер аллатаала,
Бәдикти көширмесен, аллатаала,
Кейиннен жиберермен отлы шала.

Бәдик үрме,
Урысайда уры жайлар, түнде жүрме,

Бәнегидей тилимди алсаң, бәдик,
Усының жағын таң да, тилин гүрме.

* * *

Алма бәдик,
Алма жеген қызлардан қалма, бәдик,
Алма жеген қызлардан қалсаң, бәдик,
Ала тонның шалғайын жалма, бәдик.

* * *

Бурма бәдик,
Бурылып босағада турма, бәдик,
Бурылып босағада тұрсаң, бәдик,
Бұлардың кеулине келер кәдик.

Қатқыл бәдик,
Қумалақ тауып алсаң атқыл, бәдик,
Қапанғыдай тилимди алсаң, бәдик,
Қушакласып усыманда жатқыл, бәдик.

* * *

Темир бәдик,
Текелердің шекесин кемир, бәдик,
Кемир-кемир дегенге көп кемирме,
Кемигин жеп алдағы, семир бәдик.

Бәдик құрғыр,
Қай жерінде турады кәдик құрғыр,
Отырайын дегенде омма тұрғыр,
Қоғьрданға тытылып мойны сынғыр!

* * *

Көп бәдик, көшер болсаң қалаға көп,
Қаладан да армаған далаға көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Қылышынан қан тамған ханларға көп.

* * *

Көп бәдик, көшер болсаң айларға көп,
Ай жағалап жылысқан байларға көп,
Көпиу жолың билмесен, мен айтайын,
Айдыны құрғап қалған сайларға көп.

Көп бәдик, көшер болсаң шийлерге көп,
Ший тутылған ақ кийизди үйлерге көп,
Көпиу жолың таппасаң, мен айтайын,
Пуқарадан пул жеген бийлерге көп.

* * *

Айтайын, ал айт десең, бәдик сбар,
Ем болар дәрттің басын тәуип табар,
Ғау, бәдик, көшер болсаң, бийлерге көп,
Ханнан алған шекпенин саған жабар.

Таўларға көп,
Таў үстінде қызыл гүл баўларға көп,
Оннан жайлаў таппасаң, менен айтайын,
Қылышынан қан тамған жаўларға көп.

Арбаға көш,
Азан менен шақырған ғарғаға көп,
Оннан жайлаў таппасаң, мен айтайын,
Жаяўлардан ҳақы алған дарғаға көп.

Бәдик көшип баратыр таўдан асып,
Таўдан асқан булт пенен араласып,
Услап берген бәдикке ийе болмай,
Не болды, қудам, сени қара басып.

Бәдик көшип баратыр өзек пенен,
Басына уқшатып ур тезек пенен,
Бәдик кетсин усынан арғы жакқа,
Бәдбакты көширейик тезек пенен.

Бәдик көшип баратыр арғы жакқа,
Мингесип қайны қулақ арғымаққа,
Көптер болсаң, хаў, бәдик, тезирек көп,
Адамзатқа айбат пеккен айқулаққа.

Көш бәдик, аяңлағыл тыңдай болып,
Атам тиккен былғары қындай болып,
Көширсем бул бәдикти бас жағынан,
Аяқ уштан шықпай ма жымдай болып.

* * *

Бәдик кетип баратыр бийкесине,
Билдирмес епки арығын текесине,
Бәнегидей тилимди алсаң, бәдик,
Бийлердин бар да жабыс пекесине.

Болғанда үй де бәдик, ший де бәдик,
Болады бай да бәдик, бий де бәдик,
Бәнегидей тилимди алсаң, бәдик,
Бәдбакты аўлақ жайға сүйре бәдик.

* * *

Бул бәдик көшермекен, буўдай берсек,
Буўдай менен күнде кепте сыйлай берсек,
Булыртаўға бул бәдик көшпеспекен,
Бәйит айтып, тум-тустан шуўлай берсек.

* * *

Көш бәдик, көшер болсаң, қузларға көп,
Қуз басында жатырған музларға көп,
Көпиў жолын таппасаң, мен айтайын,
Қыйған қас, бураң белли қызларға көп.

* * *

Қатқыл бәдик, ал енше, қатқыл бәдик,
Қасында қосағыңның жатқыл, бәдик,
Тилимди алағойсаң, мен айтайын,
Тас салып палақпанды атқыл бәдик.

Сары женттиң мазасын татқыл бәдик,
Қартына Самарқанның сатқыл бәдик,
Тилимди алағойсаң, мен айтайын,
Тиллаға шаш-етектен батқыл бәдик.

* * *

Ақ терлик, қара терлик, терлик-терлик,
Адамзатқа бергерме зорекерлик,
Малдың бәдик болғанын көрип едик,
Адам бәдик болғанын хазир көрдик.

Бир бәдик бар екен деп келди хабар,
Бәдиктиң дарымшылар емін табар,
Апарсаңыз бул баланы дарымшыға,
Ақ жаўып, камшы урып, жинин қағар.

Гүлапсан

Гүл-гүлапсан дегенің гүл емес пе?
Бозторғай гүл шеңгелге түнемес пе?
Бир-еки ауыз гүлапсан айтып берсек,
Гүлапсан аяқ уштан жөнемес пе?

Ҳай гүлап, мен сени билер едим,
Ерниңнен еки таспа тилер едим,
Езиўиңди қулағына тартып қойып,
Ҳаз етип, бир заман күлер едим.

* * *

Гүлапсан да, гүлапсан, гүлапсандай,
Гүлапсан қайдан келген уласпандай,
Келгенде көшерине ийт гүлапсан,
Көрисип, әкеси менен жыласқандай,
Көрисип, шешеси менен сырласқандай.

* * *

Гүлап, гүлап дегенге баслай келдик,
Гүл орамал басына таслай келдик,
Бийкарға бул араға биз келмедик,
Гүлабын бул баланың тыслай келдик.
Гүлдирмама ойнаса, жаўар жаўын,
Гүлдирден соң тынады қара даўыл,
Бул үйде бир гүлап бар дегенге,
Гүўлеп көшип қиятыр бизиң аўыл.

* * *

Хаў, гүлап, көшер болсаң дарғаға көш,
Дарғалар минип барған жорғаға көш,
Таппасаң барар жериң, мен айтайын,
Дарақларға қонып алған ғарғаға көш.

Хаў, гүлап, көшер болсаң жағысқа көш,
Жағыстан да арманырақ алысқа көш,
Таппасаң барар жериң, мен айтайын,
Жабандағы шат пенен қамысқа көш.

Хаў, гүлап, көшер болсаң қыяға көш,
Қыя-қыя жерде өскен мияға көш,
Таппасаң барар жериң, мен айтайын,
Қыяндағы қуссыз қалған уяға көш.

* * *

Хаў, гүлап, көшер болсаң айпаға көш,
Айнаны сан мың мәрте айлана көш,
Тағы да көшер болсаң, мен айтайын,
Айдарлының белбеуине байлана көш.

Хаў, гүлап, көшер болсаң үйлерге көш,
Ғаз аяқлап шалдырған шийлерге көш,
Тағы да көшер болсаң, мен айтайын,
Ғалы-гилем салдырған бийлерге көш.

Хаў, гүлап, көшер болсаң айларға көш,
Айлаудағы жығылған тайларға көш,
Тағы да көшер болсаң, мен айтайын,
Аймақ елди сораған байларға көш.

* * *

Хай, гүлап, көшер болсаң шубарға көш,
Дууахан жазып берген тумарға көш,
Тағы да көшер болсаң, мен айтайын,
Дүздеги қуұрап қалған томарға көш.

Хай, гүлап, көшер болсаң шоланға көш,
Шоланды жағалаған жыланға көш,
Тағы да көшер болсаң, мен айтайын,
Шалқыған шетсиз-шексиз сууаңға көш.

* * *

Бир гүлапсан бар деген келди хабар,
Гүлаптың оқымшылар емін табар,
Оқытсаңыз бул гүлапты ийесине,
Гүлапты оқый-оқый қууып шығар.

Гүлапты қыз-бозбала излеп барар,
Барғаннан таяқ пенен қууып сабар,
От жағып, дабыл қағып, уранласып,
Гүлаптың тобесине жаңғақ шағар.

* * *

Гүлабы бул баланың басында екен,
Гүлапты мен айтқаным жасымда екен,
Гүлапты айтсам көптей көширермен,
Гүрең ел қашық емес, қасында екен.

Гүлабы бул баланың желкесінде,
Гүлаптың қайдан келдим еркесине,
Дегенге «ерке-ерке» еркелеме,
Биреудің қастың бар ма серкесінде.

Гүлабы бул баланың қулағында,
Гүлаптың қайдан қалдым шунағына,
Дегенге «шунақ-шунақ» шунақлама,
Биреудің қастың бар ма шырағында.

Гүлабы бул баланың белинде екен,
Гүлапбы мениң айтқан елимде екен,
Гүлапты айтсам көптей көширермен,
Гүли де қашық емес жерінде екен.

Баратыр гүлап кетип кең жазыққа,
Қосайын жети буұдай жол азыққа,
Қудайым бул гүлапты берсе қолға,
Кетер ем байлай-байлай қуұ қазыққа.

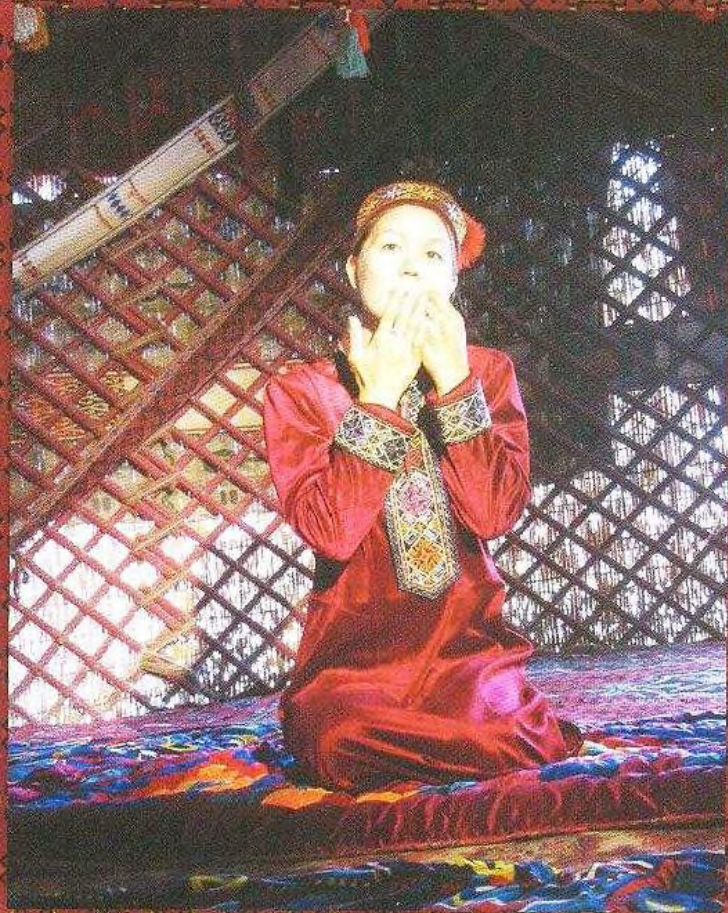
ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

100-ТОМ

БАЛАЛАР СӨЗ ӨНЕРИ ХӘМ ОЙЫНЛАРЫ

(ЖАС ӨСПИРИММЕР АТҚАРАТУҒЫН ДӨРЕТПЕЛЕР)

АЙТЫМАҚЛАР

Аи көрингенде:

Ай көрдик, аман көрдик,
Ақыретте ийман көрдик,
Жаңа айда жарылқа,
Ески айда есирке,
Ер мисли мийман көрдик!

Ай шалқа тууғанда:

Ай көрдик, аман көрдик,
Айшууақ заман көрдик,
Ай өзине ғайлысаң,
Аламанға жайлысаң,
Ауырманы жерге,
Абаданы ерге!

Қуяш тутылғанда:

Қой, қой, қуяш, шық,
Қуймақ қуйып берейик,
Қай, қай, қуяш, шық,
Қаймақ жыйып берейик!

Ай менен қуяш шағылысқанда:

Аялақ дейик пе?
Айқулақ дейик пе?
Айқулаш дейик пе?
Айқурсақ дейик пе?
Қурсаунық дейик пе?
Құртқайшық дейик пе?
Қурық сал да, шетке шық,
Қуррық сызып, көкке шық!

* * *

Құртқайшық, құртқайшық,
Кара аспанды курсай шық!

* * *

Құртқайшық, құртқайшық,
Қулашыңды жайып шық,
Құртгөжеңди алып шық!

* * *

Құртқайшық, құртқайшық,
Құртқалтадан май шық,
Майды палға қатайық,
Мазасынан татайық!

Жұлдыз аққанда:

Шоқ, шоқ, шоқ ары,
Өз жұлдызым жоқары!

* * *

Жұлдыз, жұлдыз сөпбегей,
Жаман хабар келмегей!

Жетикарақшы шыққанда:

Жетикарақшы – жети пырақ,
Жети қайтара айтқан сауат!

Қалың думан қаплаганда:

Қара думан,
Хай, хай,
Анаң өлди,
Қайқай!

* * *

Думан, думан,
Хайт, хайт,
Жакты түсти,
Қайт, қайт!

* * *

Көр думан, көзиңди аш,
Көзиңди аш та, тура қаш!

Бұлт айланғанда:

Жәудир мама қамшылат,
Жамғырыңды тамшылат!

* * *

Жәудир мама, Жәудир мама,
Жауыныңды жаудыр мама!

* * *

Гүлдир мама, Шүлдир мама,
Гәлдир мама, Шәлдир мама,
Жәудир мама, Шәудир мама,
Жауыныңды жаудыр мама!

* * *

Жәудир мама, шауып кел,
Жауар жериң тауып кел,

Касарыссаң, кар жаўдыр,
Жарылкасаң, зер жаўдыр!

* * *

Селдин пири – Селтир мама,
Селди куўып келтир, мама,
Саўыныңды саўдыр, мама,
Саўытларды толтыр, мама!

* * *

Ҳинди, хинди, хиндир,
Ҳиндир күштин дендир,
Бултты куўып аўдыр,
Жаўыныңды жаўдыр!

* * *

Жаўын, жаўың, жаў-жаў,
Саўлап-саўлап жаў-жаў,
Жаўкийимим хөл болсын,
Сай-салалар сел болсын!

* * *

Жаў, жаў жамғыр, жаў-жаў,
Қудай берсин жерден,
Қуй, қуй жамғыр, қуй-қуй,
Буўдай болсын белден!

Жаўын тоқтатқанда:

Жаўма күним, жаўма,
Мен анамның туңғышыман,
Қазан қыра қырғышыман!

* * *

Жаўма мама, жаўма,
Жаўыныңды саўма,
Мен анамның туңғышы,
Қазан қыра қырғышы!

* * *

Мен анамның туңғышы,
Қазан қыра қырғышы,
Булттың жолын байлайын,
Бул жаўынды айдайын!

* * *

Дәў, дәў, дәў киси,
Дәўдин келер күлкиси,
Дөңге шығып қарайын,
Дәўден жәрдем сорайын,
Дәўлер жәрдем бермесе,

Даўылпазды шалайын,
Даўылдан күш алайын,
Дабылымды соғайын,
Даңғырамды қағайын,
Дамбалымды пешейин,
Дүмбилымди шертейин!

* * *

Жаўма күним, жаўма,
Мен үйдин туңғышыман,
Мешитти қорыўшыман,
Пыңғал соғушыман,
Пыңдаўыл урыўшыман,
Жаўларды куўушыман,
Жаўынды тындырушыман!

Жаўын жаўғанда:

Жаў, жаў, жаў жамғыр,
Төгип, төгип жаў, жамғыр,
Ақ көйлегим суў болсын,
Аққан суулар сел болсын!

* * *

Жамбыр, жамбыр,
Қуйып бер,
Жалбыр шашым,
Жуўып бер,
Кес, кес,
Шашым өс!

* * *

Жаўын-шашын – кес-кес,
Манлай шашым – өс-өс!

* * *

Жаўын-шашын – кес-кес,
Жасық шашым – өс-өс!

Шамал шақырғанда:

Айдар-ха, Айдар,
Демиңди кайтар,
Иш-шш, иш-тти!

* * *

Айдар-ха, Айда-ар,
Шөлден балаң өлди,
Жерден хабар келди,
Кел-ха, келе бер, хү-үү,
Шамалыңды жибер, үү!

* * *

Айдар-ха, Айда-ар,
Уйыққа түсіп анаң өлди,
Құдыққа түсіп балаң өлди,
Кел-ха, келе бер, ху-уу,
Шамалыңды жибер, үу!

Қуйын қуғанда:

Кә, қуйын кет, кет,
Думаланып кет,
Жумаланып кет,
Шубаланып кет,
Қуғаланып кет,
Созылып кет,
Үзилип кет,
Кет, кет!

* * *

Кә, қуйын кет, кет,
Таздың үйине бар,
Таздың үйине бар,
Таздың үйин аудар!

* * *

Кә, қуйын, кет, кет,
Кәлдің үйине бар,
Кәлдің үйине бар,
Кәлиймени билмес,
Кәрдің үйине бар!

* * *

Кә, қуйын, кет, кет,
Кәкирдің үйине бар,
Кәкирдің үйине бар,
Кәлиймени билмес,
Кәпирдің үйине бар!

Дүбелей қуғанда:

Дүу, дүу, дүуеле,
Дүуеле деген неуеле?
Дүуилдеген дүбелей.
Дүбелей деген не бәле?
Дүгин, дүгиң, дүгиңиз,
Дүгиліп кеткей дүбелей,
Үгиң-ха, үгиң, үгиңиз,
Үгиліп кеткей дүбелей,
Жулың, жулың, жулыңыз,
Жулынып кеткей дүбелей,
Қууың, қууың, қууыңыз,
Қууылып кеткей дүбелей,

Жауын қуйсын, сел жүрсін,
Жууылып кеткей дүбелей!

Мәмелек айландырғанда:

Қант берейін,
Құрт берейін,
Май берейін,
Сүт берейін,
Қасыма кел,
Қолыңды ап,
Дос болайық,
Жолымды ап!

Дәрьяға суу сорағанда:

Көк, көк, көкті айттық,
Көк айырылып күн шық,
Тас, тас, тасты айттық,
Тас жарылып суу шық!

Жыл құстары келгенде:

Тырна, тырна, арқан сал,
Тырнағыңа талқан сал,
Талқаныңды жейік,
Тилегиңди тилейік!

* * *

Самалық, самалық,
Көрмегеймиз жаманлық!

Құстарды көргенде:

Зуу, зуу, қарлығаш,
Зууыл, зууыл, қарлығаш,
Узақ жолдан мен келдим,
Зуулап ушып, қапыны ап!

* * *

Ақсары, ақсары,
Қуйрық жүни сап-сары!

Жәнликлерге дүс болғанда:

Сәуірқоңыз, сәуірқоңыз,
Сәуірқоңыз – тауір қоңыз,
Қәний, қәний, қатпан келдің,
Қандай хабар әкелдің?

* * *

Қоңыз, коңыз, қоң ала,
Қонды теуіп қууала,
Азығыңды арқала,
Өрден-пәске жумала!

* * *

Ханның қызы, ханқызы,
Ханаңызға хан келди,
Ханаңыздан хабар ал,
Хан билен мийман келди!

* * *

Ханның қызы Қалбийке,
Ханнан хабар ал, бийке,
Ханымыздың табы жоқ,
Ханаңызға бар, бийке!

* * *

Батпат болсаң, бат, бат,
Батқан жерінде қат, қат!

* * *

Айқулақ, тек, тек,
Ай-да айбат шек, шек!

* * *

Гүмгүм, гүм-гүм,
Аузынды жум-жум!

* * *

Ийнелик, ийнелик,
Ийнементке түйрейік!

* * *

Дәует, дәует,
Дәуди тербет,
Дәу ауып кетти,
Дәует шауып кетти!

* * *

Жылан, жылан, жыйырылып қал,
Жылпыр тоның сыйырылып қал!

* * *

Ордалы жылан оралып қал,
Орала бермей ордаңа бар!

* * *

Обал-сауабыңды өзиңе ал,
Обаңа, ордаңа оралып бар!

* * *

Қарақұрт, қат, қат,
Ууытыңды жыңға пат!

* * *

Жолшы шыбын, кел-хә, кел,
Жолаушыңды үйге әкел!

* * *

Қумырысқа, қумырысқа,
Жол сала бер тум-тусқа!

* * *

Мый, мый, мийиуле,
Мың буралып бийиуле!

* * *

Қон өрмекши, қона түс,
Қонақ болсаң, қолға түс,
Жолаушы болсаң – жолға түс!

* * *

Гұлығұлық, құллық-құллық,
Мен анамнан туұылайын,
Желаяқтай жуұырайын,
Жердің шаңын суұырайын,
Жер танабын қуұырайын!

Дала сейилине шыққанда:

Дәп, дәп, дабыл,
Қозықуйрық табыл!

* * *

Қозы, қозы, қозықуйрық,
Құллық урдық, қудадан буйрық!

* * *

Ата – теуірек, ана – теуірек,
Атасы қал, анасы керек!

* * *

Көс-көс, көсік, шық,
Алдымнан ғана өсіп шық!

* * *

Үппи, үппи, үпелек,
Сәлемимди ала кет!

* * *

Қанттай собық, қандай собық,
Қанттан татлы қоянтобық!

* * *

Қар туяқ, қара туяқ,
Қатты жерде қарғатуяқ!

* * *

Жууа, жууа, сайлан,
Айғыр болсаң, айлан,
Байтал болсаң, байлан!

* * *

Жууа, жууа, жууырып шық,
Жердің шаңын сууырып шық!

* * *

Әйне, әйне, әйнений,
Әний таптым әрений!

Суўға шомылғанда:

Ала-қула гүбелек,
Қулағымның сууын төк!

* * *

Айың-ғайың гүбелек,
Қулағымның сууын төк!

* * *

Ақ гүбелек, көк гүбелек,
Алаң-ғулаң көп гүбелек,
Оң қулағыма суу кирди,
Сол қулағыма суу турды,
Сууларыңды төк, гүбелек!

* * *

Көп-көп кептер, көп кептер,
Көйлегимди кептирип бер!

Суў бойынан өткенде:

Субханалла, субханалла,
Суу жағала, суу жағала!

Құйыдан суў алғанда:

Суу ийеси Сүләйман,
Сууыңнан суу сораيمان!

Әдираспан алғанда:

Ассалаўма әлейкүм, әдираспан,
Сизди емге буйырды Омар, Оспан!

Гүбелек құйғанда:

Гүү-гүү, гүбелек,
Гүүил, гүүил, гүүелек,
Гүүилдесип ушады,
Гүлге қонар гүбелек!

Қоян туўғанда:

Қояным, қояным не болды,
Көккөйлегим суу болды,
Гөжегиңди көрейин,
Көйлегимди берейин!

Тобық жұтқанда:

Ер болсам, маңдайымнан шық,
Бий болсам, таңдайымнан шық,
Палұан болсам, билегимнен шық,
Шебер болсам, бармағымнан шық,
Есер болсам, табанымнан шық!

Сүт тис түскенде:

Тау бол, гас бол,
Жасыма жас бол!

* * *

Нурдың қара тауындай бол,
Нурлап пискен қауындай бол!

Тырнақ көмгенде:

Тырнағым туманат,
Турған жерің аманат!

* * *

Қай, қай, қайыл бол,
Қыяметте тайын бол!

Пышық кеселеп өткенде:

Жол сеники,
Жөн сеники,
Ғақ меники,
Бақ меники!

Жығылып қалғанда:

Жығылған – жырғалақ,
Турған – турғалақ!

Сүйел ушырғанда:

Ай апа, қарай қал,
Қолымда әйяй бар,
Меңде сүйел бар,
Сенде неуел бар,
Сүйелимди ал,
Сөгиңди ал!

Тасбақаны тоқтатқанда:

Бирди де көтерер тасбақа,
Мынды да көтерер тасбақа,
Мени де көтерер тасбақа,
Жерди де көтерер тасбақа!

* * *

Жеңил жағың маған болсын,
Ауыр жағым саған болсын!

Балалар түшкіргенде:

Ақ пиш,
Айран иш,
Қырға шық,
Қымыран иш!

Көрим көрінгенде:

Мениң атам бар,
Мениң арқам бар,
Пирим де күшли,
Жиним де күшли!

* * *

Албаст, албаст – албасты,
Арқаңа шайтан жармасты!

Дәмегиң – дәмек,
Тамағым – тамақ,
Бир үзим нан болса,
Айтаман тақмақ!

* * *

Көсигиң – көсик,
Тамағым тесик,
Бир көсик берин,
Айтаман қосық!

* * *

Бисмилла, бисмилла,
Мен биринши көрдим,
Шайтан көрмеді,
Мен биринши билдим,
Шайтан билмеді!

Шаш жасырғанда:

Жел мама, өзиң гүға бол,
Жер ана, саған аманат!

* * *

Қара бир шашым шаш еді,
Қыяметкеше хош енді,
Қар менен желден жасырдым,
Қара жер саған тапсырдым!

От жаққанда:

Сөйле жаным, сөйле,
Гүрле жаным, гүрле!

Уйқылай алдында:

Жайлы жатқайлы,
Жақсы турғайлы!

* * *

Жатқызғайсаң, я Алла,
Турғызғайсаң, иншалла,
Лә иллаха илалла,
Мухаммед Рәсүдулла!

Тасбақаны төңкергенде:

Жауын тиле, сел болсын,
Жайдақ суулар көл болсын,
Жийектайым хөл болсын!

ТАҚМАҚЛАР

* * *

Басалай – атала,
Быламық – батала,
Токаш – бауырсақ,
Тилейди-ау бу құрсақ!

* * *

Жолда киятыр ешек,
Қулағы құртлаған,
Үстінде биреу отыр,
Көкнар уртлаған.

* * *

Атым – қулан,
Қамшым – жылан,
Хаслымды сорасан,
Алтыуран!

* * *

Атым ойнақы,
Қактым дойнақы,
Қырдың қызының,
Тиси сойлақы.

* * *

Аттым, баттым,
Сайда жаттым,
Сайдан шығып,
Садақ аттым!

* * *

Жийрен тайым желер,
Атын айтсам келер,
Үйиринен қапып,
Изимизге ерер.

* * *

Ғазларыма жем бердим,
Епегиме дем бердим,
Ғалдыр-ғұлдыр, ғыйт-ғыйт,
Есикти ашың, мен келдим!

* * *

Түйеме тас бердим,
Епегиме ас бердим,
Шәуір-шәуір, шап-шап,
Ғалдыр-ғұлдыр, ғаўп-ғаўп!

* * *

Тұлки, тұлки, тұлкишек,
Түн жамылып жүргішек,
Түлен сени түртпесе,
Түнде нағып бұлгішек?

* * *

Хәкке, хәкке, хәккелек,
Хәкке жүрер хәккелеп,
Хәкери қыздың сөзинен,
Хәрреки кетер өкпелеп.

* * *

Атка миндим – шаптым,
Атажуртты таптым,

Ағайиним көп екен,
Ағаларым шок екен!

* * *

Асық ойнаған азар,
Топ ойнаған тозар,
Баринен де қой бағып,
Құйрықмай жеген озар.

* * *

Шүў, шүў,
Бұйрық атым,
Шаў, шаў,
Жүйрик атым!

* * *

Дигидик, дигидик ат шаптым,
Түркістаннан қыз таптым,
Қыздың аты Күнайым,
Қашып кетсе – күнайым.

* * *

Көрдим, көрдим, көз көрдим,
Көк көйлекли қыз көрдим,
Көйлеги екен кестели,
Көрген жүрек қастели.

* * *

Гүбелек ұшып баратыр,
Гүлди қушыл баратыр,
Гилең қызды көрген соң,
Кеуилим йопшып баратыр.

* * *

Данғыр-дунғыр данғыра,
Бир қыз көрдим Тамдыда,
Алма берсем, алмайды,
Саққыз берсем жалмайды!

* * *

Маңқыслаўда бир қыз бар,
Маңлайында жұлдыз бар,
Алайын десем, пулым жоқ,
Берейин десем, гүлим жоқ!

* * *

Самарқанда бир қыз бар,
Жағасында жұлдыз бар,
Барайын десем, атым жоқ,
Алайын десем, затым жоқ!

* * *

Жағалтайда бир кыз бар,
Жағасында кундыз бар,
Алайын десем малым жоқ,
Жат алар деп жаным жоқ!

* * *

Ана жерде патырат,
Мына жерде патырат,

Патыраттың ишинде,
Кызлар да жүр қалтыран.

* * *

Мыйыр, мыйыр, мыйырлан,
Шауып келдим қыйырдан,
Жалбыр тоным жалпылдап,
Қулап қалдым сыйырдан.

ЖАРЛАМАЛАР

Дәслепки қар жауғанда:

Кар жаулы, кар жауды,
Қара жерге нәр жауды!

Бұлтлы күни қуяш шыққанда:

Күн шықты, күн шықты,
Көк үстине нур шықты!

Жаңа ай түйғанда:

Сүйинши, сүйинши,
Айды көрдим биринши!

Жыл қуслары келгенде:

Жыл қусы келди, жыл келди,
Жылбасы енди пын келди!

Наурыз айыямы киргенде:

Ай – дәрек, күн – дәрек,
Наурыз келди мүбарек!

Бахәр баятлары

Ләйлапа, ләйлапа,
Күлип келши ләйлапа,
Бийиу ойпап берейик,
Ләйлек болшы аяпа!

* * *

Таңда келер ләйлапа,
Түнде келер ләйлапа,
Түрли-түрли жипектеп,
Тонлар кийер ләйлапа!

Халықты жыйнағанда:

Жар, жар, жарлаймыз,
Жар басына шарлаймыз!

Жаз иаслы басланғанда:

Жаз жақсы, жаз жақсы,
Жаздың күнги хәз жақсы!

Келиншек түскенде:

Келиншек түсти, аўылға түсти,
Қызлардың ишине гүлғула түсти!

Базаршылар қайтқанда:

Хабаршы айтты яшақай,
Базаршы қайтты яшақай!

Аңшылар инкардан оралғанда:

Аңшылар киятыр, аң аўлап киятыр,
Атлары жүре алмай, аўдақлап киятыр!

БАЯТЛАР

* * *

Қарлығаш қус – қара қус,
Қайырыла уш, қайра уш,
Қууаласып уша бер,
Қайтып кетти қара қыс!

* * *

Тырпа келди, гур, жеңе,
Түңдигиңди гур, жеңге!

* * *

Тыррыў-тыррыў тырналар,
Сап дизилип ырғалар,

Аркан тарт, гилем арт,
Аркажуртка сәлем айт!

Тыррыу-тыррыу тырналар,
Сап дизилип ырғалар,
Аркан тарт, гилем арт,
Аркаласқа сәлем айт!

Тыррыу-тыррыу тырналар,
Сап дизилип ырғалар,
Аркан бод, гилем бол,
Ауылымызға тағы кел!

Жауын жауып киятыр,
Жездем шауып киятыр,
Қампысының ушына,
Конырау тағып киятыр!

Айя бәйшешек,
Әлиу бәйшешек,
Бәлиу бәйшешек,
Бәйиу бәйшешек!

Бәйиу, бәйиу, бәйшешек,
Барне екен бәйшешек,
Баят айтып жүрейик,
Бәйшешеклер терейик,
Бәйшешегим байланар,
Бәйбишени айланар!

Айдахай ай шешек,
Адыр тола бай шешек,
Аи жеңгеме адайы,
Ала келдим бәйшешек!

Баятлар айтып келдик тойыңызға,
Байқазанлар асылсын тойыңызда,
Баятты айтқан менеп тоямыз ба,
Бабалардың сәнетін қоямыз ба?

Баятлар айта келдик есигиңе,
Балпаңақтай бес ұл берсин бесигиңе,
Бәйбише ақ шарпылы ана болсын,
Бәрисин бере берсин несибиңе!

Баятларым байланды,
Байдың үйін айланды,
Баятымның бәделін,
Бермесениз ұайранды!

Жылбасы баятлары

Алтын арша ашылды,
Иппинен парша шашылды,
Зәп болды, зап болды,
Бәле-мәтер сап болды!

Өз келди билиңиз,
Наұрыз кирди көриңиз,
Өзиз ийем қолласың,
Наұрызлама бериңиз!

Куданын нурлы күни,
Удыстын ұллы күни,
Жылдың құтлы күни,
Жылбасы мүбарек,
Наұрыз мүбарек!

Жаз баятлары

Жаз келди жаппан,
Жап толды қашпан,
Атланды шопан,
Атылды сақпан!

Ғақ-ғақ, ғаз келди,
Ғаз изипен жаз келди,
Әне-мине дегенше,
Ғаққылдасқан саз келди!

Жазда жаймалақ,
Жарда жарғалақ,
Ойда ойғалақ,
Ойын-жырғалақ!

Жаз болды, ойнадық,
Жырғадық, қуунадық,
Жарыстық, жууырдық,
Жер танабын қууырдық!

Гүз баятлары

Тыррыў-тыррыў тырналар,
Сап дизилип ырғалар,
Арқан тарт, тилем арт,
Сорағанға сәлем айт!

Тыррыў-тыррыў тырналар,
Сап дизилип ырғалар,
Арқан тарт, тилем арт,
Айлар барып, аман қайт!

Тыррыў-тыррыў тырналар,
Сап дизилип ырғалар,
Арқан бол, тилем бол,
Қайтарында тағы кел!

Қыс баятлары

Ақ қар, аппақ қар,
Жапалақлап жаппақ қар,
Жаў, жаў, жаўа бер,
Ақ көрпеңди жаба бер!

* * *

Қар, қар, қарбала,
Қарлы күни қарлама,
Ағалар алар қарнама,
Балалар соғар қаркала.

* * *

Қара, қара, ғарғалар,
Қар үстінде жорғалар,
Қар тазартқан сорлының,
Қара тери сорғалар.

* * *

Қарлығаш құс, ғаш-ғаш,
Қар борады, қаш-қаш,
Көрегінди қарға шаш,
Қанарлардың аўзын аш!

* * *

Қарлығаш құс, ғаш-ғаш,
Қанатыңды аш-аш,
Қанатыңды аш та,
Қантын болса, шап-шап!

Қарлығаш құс, ғаш-ғаш,
Қушағыңды аш-аш,
Қушағыңды аш та,
Қуртың болса, шап-шап!

Қарлығаш құс, ғаш-ғаш,
Тумсығынды аш-аш,
Тумсығынды аш та,
Тутың болса, шап-шап!

Ярамазан баятлары

Ораза оң болсын,
Олжамыз мол болсын,
Оразаны тутқанның,
Оразғары зор болсын,
Я, Рамазан!

* * *

Ақ қапы да ашылды,
Көк қапы да ашылды,
Аппақ кишем пыққанда,
Ақпа молдан шашылды,
Я, Рамазан!

Ақ қапы жабылды,
Көк қапы жабылды,
Усы үйдегі жигитке,
Уұыздай қыз табылды,
Я, Рамазан!

* * *

Ғақ, ғак, ғактан келдим,
Ғазирети жақтан келдим,
Ақша берсең үйіп бер,
Тийін берсең түйіп бер,
Я, Рамазан!

* * *

Ас, ас, астырсын,
Астырсын да тастырсын,
Қасымкерди қаштырсын,
Қара тас пенен бастырсын,
Жаманлық қылғанларды,
Жаратқан ийем састырсын,
Жақсылық қылғанларды,
Жақсыға жантастырсын,
Нийетиниз кәмил болсын,
Тилегиниз қабыл болсын,
Я, Рамазан!

* * *

Үйиңнин алды ой болсын,
Қораң тойы қой болсын,
Шайнағаның май болсын,
Қутхананда той болсын,
Я, Рамазан!

* * *

Асың, асың – асына,
Берекет бергей басыңа,
Бөденедей жорғалап,
Кыргауылдай корғалап,
Қыдыр атлы атамыз,
Өзи келгей қасыңа,
Я, Рамазан!

Барат баятлары

Барат келди бер сәлем,
Баятшыға бір сәлем!

* * *

Ақ ат келди,
Қара ат келди,

Жыл айланып,
Барат келди!

* * *

Барат келди, билдиңиз бе?
Билгенлерге ердиңиз бе?
Кесе-шәйнек жуудыңыз ба?
Кир-кирнени куудыңыз ба?

* * *

Барат келди, билдиңиз бе?
Барды-жоқты көрдиңиз бе?
Балаңызды суйдиңиз бе?
Баят айтып бизлер келдик,
Бизге қәде туйдиңиз бе?

ЖЫРЛАМАШЛАР

Қобызды алдым қолыма,
Қудайым салды жолыма,
Қобызым саған бағайын,
Қулағыңа шыңға тағайын.

Қобыз, қобыз, бул қобыз,
Қоңырайдан бар қылқобыз,
Қобызым қолдан түспесін,
Қоңыр бир даусың өшпесін.

* * *

Қобызым басы ырғайды,
Қызлар қолын былғайды,
Қыз бар жерде, қызық бар,
Қобызым соны жырлайды,
Қызлар келип тыңлайды.

* * *

Лақайым бар еки ишек,
Лаққы бала күлкишек,
Лақайым дүми дүмбишек,
Лақыр-луқыр дүңгиршек.

* * *

Лақайым бар еки ишек,
Жайыл бала кеуилтек,
Жырламашым жырлайын,
Жыйылғай қыз-келиншек.

* * *

Лақайым басы қайыңды,
Қайната бер шайыңды,
Қыз қуймаса, ишпеймен,
Қоя бер жеңге, пайымды.

* * *

Лақайым басы ырғайды,
Қызлар қолын былғайды,
Былғатанда бармасаң,
Бир бәле деп қарғайды.

* * *

Лақайым басы қалайы,
Қырдың қызы анайы,
Қырдың қызы ишинде,
Қырғыздың қызы жабайы.

* * *

Орай да орай, орайлы,
Шәрдің қызы шырайлы,
Шәрдің қызы ишинде,
Нурдың қызы сылайлы.

* * *

Мен шораман, шораман,
Шортөбеде тураман,
Перинің қызын услайман,
Басына терин тыслайман,
Периң менен шериңиң,
Бәрин шашып таслайман!

* * *

Ай жоралар, жоралар,
Айдарлы бизиң шоралар,
Айдың-айдың жүргейли,
Айры бир үйге киргейли,
Айлана алмай ат өлгей,
Айыра алмай жат өлгей!

* * *

Қарай да қарай халқым бар,
Қарадап қалған салтым бар,
Қараның атын шығарған,
Қапсығайлы алпым бар,
Қайсы бирип айтайын,
Қарекен деген даңқым бар!

* * *

Алалай менен булалай,
Арғы бабам Нағалай,
Нағалайдың тараған,
Ағайиним бирталай,
Жырдың басы алалай,
Шыңның басы алалай,
Алалайым таусылса,
Булалайым бар талай!

ШАҚШАҚЛАР

Қараң, қараң, ким ойнар?
Қуртқа менен қарт ойнар,
Қырық бала шәрт ойнар,
Қара қырдың басында,
Қулан менен ат ойнар,
Жауыр атта қамшы ойнар,
Жыртық үйде тамшы ойнар,
Жапсар менен ийт ойнар,
Жырбақай қыздың басында,
Жабысқақ пенен бийт ойнар!

– Мамаң оны негеді?
– Нан жаптырды қырық ошақ,
Журтқа берди жуп шорек,
Бизге берди бир шорек,
Атып урдым тесикке,
Шекем тийди есикке,
Шекемнің қаны шықты,
Шешемнің жаны шықты!

* * *

Жумаландым, жуумақ таптым,
Жуумағымнан тарак таптым,
Таракты дараққа аттым,
Дарақ жийдегін берди,
Жийдекті тауыққа шаптым,
Тауық мәйегін берди,
Мәйекті отқа бастым,
Партылдады – панк етті,
Ақ күшигим ұанк етті,
Кишеме бердим – жемеди,
Шешеме бердим – жемеди,
Аузыма салдым – жоқ болды,
Аш құрсағым тоқ болды!

* * *

Қурра, қурра, құрымсақ,
Қырға қарай жууырсақ,
Қырда қулан изи бар,
Қымызлы үйдің қызы бар,
Қымызлы үйге түсейік,
Қымызынап ишейік,
Қымызынан бермесе,
Қызыл ақша шапайық,
Қызын ала кашайық!

* * *

– Тұлқи, тұлқи – тұлқишек,
Түнде қайда барасан?
– Мамам үйіне бараман.
– Мамаң қәний не-е деди?
– Отын терип ке-е, – деди,
Ойдан тердик он қушақ,
Қырдан тердик қырық қушақ.

* * *

Қазы, қазы, қазы,
Қазы әкемнің қызы,
Ақ оғауға кирди,
Ашпақ екен жүзі,
Апалары соңыла,
Ашарлары қолында,
Алтын арша ашылды,
Ишинен парта шашылды,
Қуп, қуш, қупайық,
Қанат берің, ушайық,
Жасауларын жыйғанша,
Қызды алып кашайық!

АЙТТЫРМАШЛАР

– «Ауа» дегізейін бе?
– Ауа!
– Аузыңа муздай хауа!
– Ұә-ә!

* * *

– «Бала» деши...
– Бала!
– Барлық исиң шала!
– Ұә-ә!

* * *

– «Кум» деп айт...
– Кум!
– Аўзыңды жум!
– Ұа-ә!

* * *

– «Бир» де!
– Бир!
– Бетің кир!
– Ұа-ә!

* * *

– «Сегиз» де!
– Сегиз!
– Силекейің теңиз!
– Ұа-ә!

* * *

– «Тоғыз» деп...
– Тоғыз!
– Тоғайдағы доңыз!
– Ұа-ә!

* * *

– «Қырық» деп...
– Қырық!
– Ернің жырық!
– Ұа-ә!

* * *

– «Елли төрт» деп...
– Елли төрт!
– Сәлем бер де, торге от!
– Ұа-ә!

* * *

– «Сексен» деп...
– Сексен!
– Сазкесекти жепсең?
– Ұа-ә!

* * *

– «Сексен бір» деп...
– Сексен бір!
– Сен кемпир!
– Ұа-ә!

* * *

– «Токсан» дей той...
– Токсан!
– Тап тумсықтан соқсан!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– «Жүз» деп...
– Жүз!

– Жүүениңди үз!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– «Мың» деп айт-са...
– Мың!
– Мина биреу мылжың!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– «Мың» деп айт-са...
– Мың!
– Ешегине мин!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– «Мың» деп айт-са...
– Мың!
– Бәйішінди зың!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– «Мың» деп...
– Мың!
– Аўзың толы кум!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– «Мың» деп...
– Мың!
– Бет-аўзың жүн!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– Бес деп...
– Бес!
– Ишкийимің шеш!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– Бес деп...
– Бес!
– Кәпирдің басын кес!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– Асық деп...
– Асық!
– Аўзыңа жырық қасық!
– Ұа-ха-ха!

* * *

– Мылтық деп...
– Мылтық!
– Жүрисін сылтық,
Муртың қылтық!
– Ұа-ха-ха!

АУЫЗЖАППАШЛАР

Гүм, гүм,
Жүмиле жүм,
Ким күлдирсе,
Көзине қум!

Гүм, гүм,
Жымыла жым,
Ким көклесе,
Аузына қум!

Гүм, гүм,
Гүмиле гүм,
Ким үхлесе,
Демине қум!

Алай, алай, алайы,
Хәркимнин бар талайы,
Ким сөйлесе, ким күлсе,
Ауылымыздың малайы!

Бууғайлы, бауғайлы,
Аузымызды жауғайлы,
Ким сойлесе, ким күлсе,
Ол құдайдан тауғайлы!

Ғауық-ғауық, ғауығы,
Басылмайды мауығы,
Ким усынан сөйлесе,
Гүн кемпирдің тауығы!

Байырқумның даласы,
Байсынсуудың саласы,
Ким усынан сөйлесе,
Байыс құлдың баласы!

Атақ-батақ,
Шағатай шатақ,

– Уялшақ, уялшақ,
Уялыу нең, хәй қосшақ!

Кимнен сес шықса,
Аяқ-қолы матақ.

Пепек, пепек, пешеги,
Пепекгүл ашты кешеги,
Ким биринши сөйлесе,
Песимбеттин епегі!

Дуу, дуу, дууды,
Дуужан кичем тууды,
Ким биринши сөйлесе,
Өзи-ақ ипсин ууды!

Оқа, оқа, оқалы,
Оқалысы жоқалы,
Ким сөйлесе, оллахий,
Олақ байдың тоқалы!

Пешек, пепек, пешеги,
Пепекгүл ашты кешеги,
Ким биринши сөйлесе,
Песимбеттің ешеги!

Атын, атын, атыны
Айтып қойдык атыны,
Ким биринши сөйлесе,
Алабастын катыны!

Тым-тым, тым болғай,
Қәне, хәмме жым болғай,
Ким усынан сөйлесе,
Қара басы гүм болғай!

Апын, апын, апыны,
Илдирип қойдық қапыны,
Ким сөйлесе, ол сөйлесин,
Тоғайдағы тоқсан күл,
Тоқсан құлдың қатыны!

УЯЛПАШЛАР

– Жылауық, жылауық,
Жыланның кепин тырнауық!

* * *

– Кәзлери тиртийген,
Шапалары үрпийген,
Окыўдан калаўық,
Уйқышыл – уйқылаўық!

* * *

– Аңғал, аңғал, аңғалақ,
Аңғалсақ бала жаңғалақ!

* * *

– Күйиншек – күйгелек,
Жинниң қызың сүйгелек!

* * *

– Ызбай, ызбай,
Сөйлей алмайды қызбай!

* * *

– Қорқақ, қорқақ, қорғалақ,
Қораңа қаш жорғалап!

* * *

– Көрдик, көрдик,
Не қылғаныңды билдик!

* * *

– Қожалақ, қожалақ,
Гөрден шыққан болсаң да,
Бегинди жуу тазалап!

* * *

Илгегин иле алмайды,
Кийимин кийе алмайды,
Уят дағы-ай, уят дағы-ай!

* * *

Қапысын иштен қулыплайды,
Тал түске шекем уйқылайды,
Уят дағы-ай, уят дағы-ай!

* * *

– Ақ тауығым дән жейди,
Көк тауығым дән жейди,
Кимнің пәми жоқ болса,
Қолын жуумай нан жейди!

* * *

Қыздың кийимин кийипти,
Қызларға ерип жүрипти,
Уятдағы-ай, уятдағы-ай!

* * *

– Бөке, бөке, - дейди,
Нанын жылап жейди,
Үйине барсаң ийти бар,
Пышығының бийти бар!

* * *

– Бөке, бөке, бокетай,
Үйінде сондай еркетай,
Жоқты ізлеп таптырар,
Айтқанларын қылмасаң,
Шаңарақтан шаптырар!

* * *

– Бекшиқ, бекшиқ, бекшебай,
Кегик, кетик кекшебай,
Тиси түсип қалыпты,
Аяғында өкшебай!

* * *

– Сақау, сақау, сақлаған,
Жыланның егин қақлаған,
Әкеси тойға кеткенде,
Шаңарағын боқлаған!

* * *

– Қарайды-ау, қарайды-ау,
Мурнының поғын жалайды-ау,
Сақал-мурты шыққанша,
Шешесинен қалмай жылайды-ау!

ПӘПИШЛЕР

Мақтаншақ балаға:

– Паңқы, паңқы, паңқыдақ,
Партлап кетпе паңқыдап!

Қызғаншақ балаға:

– Қызғаншақ – қызталақ,
Қызың сениң қырық талақ!

Тартыншақ балаға:

Тартыншақ, тартыншақ,
Тайқардың жүгин артыншақ!

Жасқаншақ балаға:

– Сүмек, сүмек, сүмелек,
Сүйретилген сүңкелек!

Уялшақ балаға:

– Ап, ап, аптыр,
Апқа басын қаптыр!

Утылшақ балаға:

– Қалған – қалақ,
Аузы жалақ!

Қашақ балаға:

– Қорқақ – қорышпақ,
Қорасына тығылшақ!

Жылайық балаға:

Жылайман – жыламшақ,
Жылайманды жылан шақ!

Уқытсыз балаға:

– Олақ-олақ,
Аузыңа орақ!

Үстемшил балаға:

– Қопал – қопалақ,
Қулағыңа шапалақ!

Үрейленгил балаға:

– Үркек – үргелек,
Үйінің алдын сүргелек!

Жеккеленгил балаға:

– Соқабас – саяқ,
Жегени таяқ!

Көзи көкил балаға:

– Көккөз – бети боз,
Көтерем қойдың етин соз!

Қарапәрең балаға:

Қарабай қара,
Путы жара,
Исенбесең –
Ашып қара!

Мурны батық балаға:

– Пушық, пушық,
Пышылдаған пышық!

Тиси кетик балаға:

– Кетик, кетик, кекшебай,
Еки тиси бокпадай,
Суудан алып сүйрик же,
Тауа алмасаң порық же!

Тили кекеш балаға:

– Кекеш, кекеш, кекешек,
Кекеште бар көк ешек,
Көк ешеги сүрмелек,
Кекештиң тили гүрмелек!

Минези уяң балаға:

– Гүң, гүң, гүңелек,
Сол қолыңда унелек,
Гүңелектің үні жоқ,
Сойлемеге тили жоқ!

Шағымшыл балаға:

– Ай-ұай пақыр,
Аңқыр, аңқыр,
Айқайлап бақыр,
Ананды шақыр!

Дөхметкеш балаға:

– Өтирикши – өрмекши,
Хәркимнен бир көрмекши,
Өтириклерің – озине,
Өрден-ыққа дөңбекши!

Ауырыншақ балаға:

– Бай-бай белім,
Шемиршегим,
Әп-әнейдей,
Келиншегің!

Қолы суқ балаға:

– Уры, уры, уры,
Улы Қырға қуры!

КЕЛЕМИШТЕР

* * *

– Сабылт,
Постыныңды жамылт!

* * *

– Баксейис,
Бир карасаң – ат сейис!

* * *

– Төлеңгит,
Төренди күт!

* * *

– Төлеңгит,
Ештегинди бир лоцгит!

* * *

– Ийтақ,
Ийгиңди бақ!

* * *

– Барын,
Баярлары апқарын!

* * *

– Тели,
Түймедің-ғо кели!

* * *

– Самат,
Аўларыңды жамат!

* * *

– Абыз,
Ала ғарбыз!

* * *

– Ақай,
Аркана қарамай қақай!

* * *

– Паңқара,
Паңқылдысы даңтара!

* * *

– Жалайыр – жалайық,
Жарты нанға ылайық!

* * *

– Қыят,
Қырылысқаныңыз уят!

* * *

– Қоңырат,
Ештегинди анырат!

* * *

– Кенегес,
Кендир түбиң қыя кес!

* * *

– Кенегес,
Излегени төбелес!

* * *

– Кенегес,
Әкеңди сөккен мен емес!

* * *

– Маңғыт,
Жүрген жери маңғыт!

* * *

– Жалайыр,
Жалдың басын жары айыр!

* * *

– Қаңлы,
Бири-бириңди аңлы!

* * *

– Қабасан,
Қапқа салып сабасаң!

* * *

– Қабасан,
Үйіңе қонақ келгенде,
Жармаңы қайдан табасаң?!

* * *

– Теристамағалы – терисаяқ,
Хәрқайсысында бир таяқ!

* * *

– Шомақ, шомақ, шоңқайған,
Шойын жолда тоңқайған!

* * *

– Көрпе,
Коппиғинди өрте!

* * *

– Бексыйық,
Быламығың суп-суйық!

* * *

– Бай-бай, айтеке,
Бас-басына бир теке!

* * *

– Жабы,
Жәнжелдің қабы!

* * *

– Шүйит,
Шымшықтың басын үйит!

* * *

– Шүйит, шүйит, шубырған,
Шошқаның етин қуұырған,
Писти, писти, – дегенде,
Шөмишин ала жуұырған!

– Қандай?
– Майға пискен наңдай?
– Майға пискен нан қандай?
– Мазасы ауызда қалғандай!

* * *

– Жол болсын!
– Жоллығым мол болсын!
– Болса, болсын!
– Онда қоржыным толсын!
– Рахмет!
– Арзымайды!
– Арзығанша!
– Илаж қанша?
– Илажы болғанша!..

* * *

– Қызық айтты?
– Қойшы...
– Қошқарыңды сойтшы.
– Қуйырдағына тойшы!

* * *

– Кеп жарық!
– Ешкің арық.
– Қойың семиз.
– Сойып жениз.

* * *

– Балқы-балқы, балпы,
Балақбауы салпы,
Балқы қызын алма,
Балесине қалма!

* * *

– Қыдыралы – қырық тентек,
Хәр биринде бир келтек!

* * *

– Курау, курау, курама,
Куры босқа жылама!

* * *

– Қаратамыр, қатқан тамыр,
Жер бауырлап жатқан тамыр!

* * *

– Балқы,
Суу бетинде қалқы!

ҚАЙТАРМАШЛАР

* * *

– Қаяққа?
– Анаяққа!
– Қаяққа?
– Ат аунаған жаққа!

* * *

– Қой, қой!
– Қойсаң кой, қойыңды сой!
– Қойды сойдым, тағы не?
– Қуйрыкмайын маған қой!

* * *

– Болды!
– Болса, болды.
– Болды, болды!
– Бос құрсағың толды!

* * *

– Хош, хош!
– Еки қолың бос.
– Босаған болсаң,
Бос келме, бос!

* * *

– Хош, хот!
– Еки қолың бос.
– Қолың бос болса,
Бөпенди бар да тос!

ҚУҰМЫШЛАР

Өтирик өлеңдер

Шекшек барар шел менен,
Шауып алдым бел менен,
Ишек-қарнын алып едим,
Тауыса алмадық ел менен.

* * *

Қоңызакқа қой бақтырдым,
Туұалаққа шөп шаптырдым,
Туұылмай-ақ тилим шығыш,
Туұылыұдан шапшыи турдым!

* * *

Мен өзим өтирик сөзди жек көргенмен,
Еркекти егиз тапқан көп көргенмен,
Тауыққа бегенекли арба жегип,
Ханнан да сийсилени өткергенмен,
Ийтим менен күшигиме пишен салып,
Атым менен ешетиме ет бергенмен.

* * *

Бир өлеңим бар еди, қойға кетти,
Бир өлеңим бар еди, тойға кетти,
Бир өлеңим бар еди үйде жатқан,
Бел алып, жер ашыуға ойға кетти.

Бир өлеңим бар еди, тайға кетти,
Тайыша минип алып, айға кетти,
Бир өлеңим бар еди, төменетек,
Теңин тауып бүгин-ақ байға кетти.

Бир өлеңим бар еди, тауға кетти,
Таудап түлки қағыуға ауға кетти,
Бир өлеңим бар еди шийткіп жүрген,
Талап қылып, олдағы анға кетти.

Бир өлеңим бар еди, хазир кетти,
Барып тауап етпеге хазиретти,
Бир өлеңим бар еди хак базирген,
Бес жылда базарпылап бәзер жетти.

* * *

Миндим де қоңызакқа аяңладым,
Аяңлап жүргенімде қоян алдым,
Қоянның үлкенлигин сонда билдим,
Көтерип қоңызакқа қоя алмадым.

Қоңызакғым хәр жерде тоңқаяды,
Сонда да мен қолымды таянбадым,
Қолымда өткир пышақ, қара қайрақ,
Қоянды үш күн бойы соя алмадым.

* * *

Бақа қызын узатты гүбелекке,
Дүньясын артып барды бөгелекке,
Қасына қырық қоңызак қосып берип,
Ат шаптырып, той берди дөгерекке.

* * *

Мен өзим жас басымнан шаян бақтым,
Шаяннан байып кетип дүнья таптым,
Мешинге жиннің қызын алып берип,
Шайтанның патшасына шапан жаптым.

Мен өзим жас басымнан жылан бақтым,
Жыланның арқасында шалкып жаттым,
Мәздек пенен Марыны тутастырып,
Жердің астын жол қылып, атта шаптым.

Мен өзим жас басымнан балық бақтым,
Балықтың қабыршағын отқа жақтым,
Мейлиске суұтуларды минип барып,
Бәлдиұ сөзди көп айтып, журтқа жақтым.

* * *

Басында көрегенин үрген қарын,
Көтердим палұан болып соның бәрін,
Бир секирип үстине мингенимде,
Мертилди-аұ көтере алмай қара нарым.

* * *

Қурай-қурай дегенде, қуұрай-қуұрай,
Ширкейдің отыр едим майын туұрай,
Қудайым жалған сөзди айтқызабағай,
Ширкинин бүйрекмайы жудырықтай.

* * *

Мен өзим жас күнімде бақа бақтым,
Бақаның арығына жабыу жаптым,
Қурбақам Орынборға қашып кетип,
Бир бақа сүйинши айтып, зорға таптым.

Басында Майтөбениң шақмақ шақтым,
Бес ай баплап айқулақғы айға шаптым,
Бизлерге өтирик айтыұ буйырмаған,
Бөденени тезек деп отқа жақтым.

Жүк артып бес қарсаққа, ерте көшгим,
Шүйкелеп сарымайдан арқап естим,
Муртына көртышқанның шылбыр байлап,
Шыңғырып, зар қаққанда зорға шештим.

* * *

Дәрьяның аржағында от көргенмен,
Писирген сууық сууға ег көргенмен,
Қоржынға алты атаның етин салып,
Хәррегеннің айнырыша бөктергенмен.

Дәрьяның ортасында сең көргенмен,
Жыланды сексен қулаш мен көргенмен,
Қудайым жалған сөзди айтқызбағай,
Түйени ақсақ койға өңгергенмен.

* * *

Базардан алып келген көнтирикти,
Қудайым айтқызбағай отирикти,
Айнығаны заманың ұсы емес пе,
Бир қызды ширкей теуип өлтирипти.

Жалдадым отыз порсық Орынборға,
Жәниұар өзи жайлы, өзи жорға,
Қудайым жалған сөзди айтқызбағай,
Қус арғып жолға шықтым бесжүз нарға.

* * *

Мен өзим жас басымнап палаң бақтым,
Паланның азығы деп бадам шақтым,

Мәккеге палаңымды минип барып,
Патшаның сарайына барып жаттым.

Аспаңда алты ай уштым тайлақ пенен,
Аспантауды көтердим бармақ пенен,
Сууаңда палаңымды минип алып,
Ауладым кербалықты қармақ пенен.

* * *

Бүрге қызын узатты ийнеликке,
Қара шыбын таласты жеңгеликке,
Бир сүриу қумырысқапы атып алып,
Барлық төшин тарқатты деңгеликке.

Қамысты жылқы тугар қурық қылдым,
Жекенди үйге тиреу – сырық қылдым,
Бир талын сақалымның жулып алып,
Шабан қойды урғандай шыбық қылдым.

* * *

Айттым да отирик өлең, желлеп кеттім,
Артымнан гүбелекке «кел» деп кеттім,
Асауып бөгелектің тутып алып,
Астыма бес қап буұдай жүклеп кеттім.

Өтирик ертеклер

Бүрге менен гүрес (1-нұсқа)

Туттым бүргениң анасын,
Тутқа байладым танасың,
Қосқа қостым жупғанасың,
Жер сүдигар етпедим бе?
Бир бүрге тепти лизиме,
Келдим алты айда өзиме,
Инанбас адам сөзиме,
Алты ай үйде жатпадым ба?
Туттым бүргениң ағыны,
Тутқа байладым тағыны,
Алты батпан ақ яғыны,
Өткен базар сатпадым ба?

Мен достымдикине барсам,
Бүрге де жыбыр-жыбыр,
Мен де сыбыр-сыбыр,
Турдым да қаштым,
Алты айшылық жол астым.
Ал, кейниме қарасам,
Тумсығы ала бир бүрге,
Жетисти-хә, жетисти,
Тутысты-хә, тутысты,

Бүрге мени бир жықты,
Бүргени мен еки жықтым,
Бүргениң мурнын тестим,
Алашуұмақ бир жип естим,
Жепгем менеп мингестим,
Әмиұдиң дәрьясынап кештім,
Гүрлен дәрұазасың аштым,
Бастым да сойдым,
Бақасын қассаңлар қойды,
Бақасына жетпеди,
Алтмыш батпан ет егтім,
Етин етшиге бердим,
Майын майшыға бердим,
Бир пушпағы өзиме қалды,
Алтмыш апапа, жетмиш жашана,
Отыз папқана етик шықты.

Бүрге менен гүрес (2-нұсқа)

Туттым бүргениң анасын,
Тутқа байладым танасың,
Қосқа қостым жупғанасың,
Жер сүдигар етпедим бе?

Бир бүрге тешти дизиме,
Келдим алты айда өзиме,
Инанбас адам сөзиме,
Алты ай кәсте жатпадым ба?

Дүбир, дүбир, дүбир хан,
Дүбир ханның өзи хан,
Өзинен соң улы хан,
Уллы даңлы Буұра хан,
Буұра хан менен бұрысқан,
Олай хан да, былай хан,
Қос пышақлы Қурбан хан,
Қулағы шонтық Наурыз хан,
Периштелер әумийин дейди Ешим хан,
Алдымыздан шыға келди саўысқан,
Оң бүйиришен оқ тийип,
Шен бүйиринен ақты қан,
Атадап туўған алтаўмыз,
Алтаўмыз да палўан,
Бастық та баўызладық,
Бүйрек майы бир батпан,
Шарбымайы сийсери,
Пышақ алды затынан,
Былырғы жеген етинен,
Еле де бар, излеп барсаң,
Бизиң үйдиң майышан.

Бүрге менен бийт куда,
Екеуи де кәткуда,
Бүрге кетти аяққа,
Бийтти қойды таяққа,
Хә бүргелер, бүргелер,
Бүргениң изин көргенлер,
Кәкилин үштеп өргенлер...

Ертегим ерте болды,
Қулағы келте болды,
Ғаз караўыл болды,
Тырна жасаўыл болды,
Хәкке бийсымақ болды.

– Хәкке, сен неден бийсымақ болдың?
– Музға тайып, шатым айырылды.
– Муз, сеп неден күшли болдың?
– Мен күшли болғанда, күн еритер ме еди?
– Күн, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болғанда, булт басар ма еди?
– Булт, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болғанда, жамғыр тесер ме еди?
– Жамғыр, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болғанда, жер жутар ма еди?
– Жер, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болғанда, тышқан тесер ме еди?
– Тышқан, сен неден күшли болдың?
– Мен күшли болғанда, пышық алар ма еди?
– Пышық, сен неден күшли болдың?
– Мен күшлимен, күшлимен,
Аятымда бар зерли геуиш,
Күниге еки мың тышқаннан сәуиш!

Ерте, ерте, ертеде,
Ел қулағы келтеде,
Ап екен де, тоқ екен,
Бар екен де, жоқ екен,
Аң да, қус та көп екен,
Саўысқанның аласы,
Бозгорғайдың баласы,
Бир-биринен шоқ екен,
Бөденетай бөртик екен,
Қуйрықлары келтик екен,
Шымшық тықылдақ екен,
Қуйымшағы сылтық екен,
Ала ғарға азапшы екен,
Қара ғарға қазаншы екен,
Ақсары асаўыл екен,
Тазғара тазаўыл екен,
Жағалбай жасаўыл екен,
Қарабай караўыл екен,
Қуўлар тентек болыпты,
Қуўмыш та ертеқ болыпты.

ОЙЫН ДҮЗИЛМЕЛЕРИ

ШАҚЫРМАЛАР

Күндизги ойындардың шақырмалары

Келиң-хә ойыш баслаймыз,
Келтекти зыңғып таслаймыз,
Қақшып алып аспаннан,
Қарсыма-қарсы услаймыз!

Ой-ой, ойлаймыз,
Ойынбасы сайлаймыз,
Хәммелериң жыйылсаң,
Қызық ойыш ойнаймыз!

Аспанда ушқан алты ғаз,
Атайын десем оғым аз,
Ким ойынға шықпаса,
Атасының басы таз!

Шық ойынға төрелер,
Шоғырласың бәрилер,
Ойнамаған омалар,
Орнында домалар!

Бозы, бозы, бозылар,
Ойынға шық қозылар,
Бизден болсаң өте бер,
Ойнап-жырғап кете бер!

Ата қораз шақырар,
Ақта ешек ақырар,
Ойын билмес заңғардың,
Атасы келип бақырар.

Ала танам жортақ,
Ал бола ғой ортақ,
Кирисейік ойынға,
Ким келмесе қорқақ!

Бир асығың болса, бесигиңе тық,
Еки асығың болса, есигиңе тық,
Үш асығың болса, үшегиңе тық,
Төрт асығың болса, төсегиңе тық,
Бес асығың болса, берман шық!

Кешки ойындардың шақырмалары

Маш-маш, машлаймыз,
Машымызды нашлаймыз,
Машаққа шық, жоралар,
Маш жырғасын баслаймыз!

Келиң, келиң, келиң-қо,
Желаяқтай желің-қо!

Кетекте тауық жатады,
Аяқ-бауырын тартады,
Ойын жақпас зарғарлар,
Күн батпастан қатады.

Күн батты-я, шын батты,
Қуптан болмай құл жатты,
Жатты да силеси қатты.

Боздыр, боздыр, бозы,
Бозда ойнар қозы,
Ойнамаға шықпаған,
Ғырт қорқақтың өзи!

Түйе, түйе, түйеди-ай,
Түйе мойнып ийеди-ай,
Үйде отырған бийкетай,
Үйкүшикке тийеди-ай!

Айдын-айдын кешелер,
Айдан арыу кішелер,
Қызыңызды жиберің,
Айнанайын шешелер!

Жора, жора, жоралар,
Жолға шығың шоралар,
Ойынбасы келген соң,
Бар-жоғыңыз соралар!

Келгенлер – әрмаңда,
Келмегенлер – әрманда,
Түрлі ойын ойпаймыз,
Көрмегендер – әрмаңда!

ТАҢЛАМАЛАР

– Кімге сөк, кімге тақан?!

– Кімге айран, кімге ашыған?!

– Кімге қуймақ, кімге қаймақ?!

– Кімге жанғақ, кімге таңғалақ?!

– Кимге шийе, кимге жийде?!

– Дән керек пе, дәнек керек пе?!

– Бадырақ керек пе, баўырсақ керек пе?!

– Халўа керек пе, алма керек пе?!

– Уўмаш керек пе, куўырмаш керек пе?!

– Курма керек пе, қырмыш керек пе?!

– Шөп керек пе, шөпшек керек пе?!

– Қум керек пе, кумалак керек пе?!

– Қар керек пе, қағаз керек пе?!

– Кепек керек пе, кесек керек пе?!

– Илгек керек пе, илгешек керек пе?!

– Ийне керек пе, ийнемент керек пе?!

– Түйме керек пе, түйреуиш керек пе?!

– Саз керек пе, сазсырнай керек пе?!

– Оймақ керек пе, дойнақ керек пе?!

– Жийде керек пе, житилдик керек пе?!

– Қант керек пе, набат керек пе?!

– Мәтн керек пе, гүрип керек пе?!

– Қыз керек пе, қызғалдақ керек пе?!

– Қыз керек пе, қымыз керек пе?!

– Қымыз керек пе, қымыран керек пе?!

– Қаймақтас керек пе, қайрақтас керек пе?!

– Түл керек пе, пул керек пе?!

– Ақша керек пе, шақша керек пе?!

– Жүзик керек пе, билезик керек пе?!

– Аспандағы ай керек пе,
Алтыннан сарай керек пе?

– Қырдағы кийик керек пе,
Суўдағы сүйрик керек пе?

– Даладағы суўын керек пе,
Қорадағы қулын керек пе?!

– Көктеги жұлдыз керек пе,
Қолдеги қуңдыз керек пе?

– Писилген май керек пе,
Пискен мәйек керек пе?!

Қатырылған қант керек пе,
Қаптағы горақ керек пе?

– Демленген шай керек пе,
Дем салынған май керек пе?

– Таудағы үки керек пе,
Тоғайдағы түлки керек пе?

– Уұызлы сүт керек пе,
Уұылжыған тут керек пе?

Қумдағы геүрек керек пе,
Суудағы меруерт керек пе?

Үш күнлик күшик керек пе,
Үш айлық пышық керек пе?

Корадағы тоң керек пе,
Урадағы дән керек пе?

Қойдың уұызы керек пе,
Қошқардың мүйизи керек пе?

Әуелемен,
Дүәелемен,
Салқан ийттин
Сапы менен,
Кара қойдың
Қаны менен,
Әуез бала
Қайда кетти,
Дузға кетти,
Қашан келер,
Жаз келер,
Жаз келмесе,
Гүз келер,
Пәллемгити,
Суұға түс,
Сен тур,
Сен шық!

Алпа, алпық,
Қыран карпық,
Шап-шап шалшық,
Кара балшық,
Бала – балдыр,
Сен қал, сен шық!

Шағылған дәнек керек пе,
Қууырылған мәйек керек пе?

Қырлың жууасы керек пе,
Қуркылтайдың уясы керек пе?

Қустың сүти керек пе,
Жылқының өти керек пе?

Ой, ой, ойлаймыз,
Ой түбине бойлаймыз,
Қәне, қәне ойласың,
Қапдай ойын ойнаймыз?

Малп, малп, санауаш,
Бармағымды санап ап,
Ал-ха онда ойнайық,
Сайлағаның болсын маш!

САНАМАЛАР

Бир, еки, үш,
Үштен қалған,
Қара пұш!

Бирлан,
Екилан,
Үшлан,
Төртлан,
Беслан,
Алтылан,
Атлан!

Дон, дон,
Түлкітон,
Түлкітонның
Бахасы –
Төртжүз дағы
Ели сом!

Аттым-баттым,
Оммалаттым,

Ойға қарай
Домалаттым,
Сары шымшық,
Самаршық,
Сапта турмай,
Саннан шық!

Айям мамай өліпті,
Ас-абатын беріпті,
Асабасы ун тапты,
Асауылы пан жапты,
Айыу келип суу септі,
Аяқ келип бир тепті,
Үшик, үшик, үшик,
Қыймылдаған күшик!

Ална, алпық,
Шағак, шалпық,
Шыбық шып-шып,
Сен қал, сен шық!

Айран-шалаң,
Қатық, торақ,
Ежегей, ууыз,
Қымыраң, қымыз,
Иркіт, иримшиқ,
Сен тур, сен шық!

Серик, серик,
Миндин керик,
Диқир, лиқир,
Кери сеқир!

Аттым-баттым,
Қулаттым,
Қара жерге,
Судаттым,
Пақа-пақ,
Пық-пық,
Сен қал,
Сен шық!

Абыз-абыз,
Арбыз-дарбыз,
Анда-мында,
Аңыз-аныз,
Қыдырауық,

Қырмандауық,
Қызық-қызық,
Қызылдауық,
Әп-пәш,
Әше көш!

Бүр, бүрген,
Еңлік, епелек,
Үлбий, үпелек,
Тикен, түбіртек,
Ноқат, ноқетек,
Жууған, жанғақ,
Атқулақ, ажырық,
Қуурай, кумаршық,
Құртқашаң, қылыштық,
Сен тур, сен шық!

Он, еллі,
Алпыс, жүз,
Жүзден шыққан,
Аппақ қыз,
Аппақ қыздың анасы,
Аппақ айым – әйне Сиз!

Бир дедим билеуік,
Билеуікке бес мәйек,
Мәйек дедим ағыуыз,
Ағыуыздан сарыуыз,
Сарыуызы жуғымлы,
Жуғымлысы жутымлы,
Жутымлысын жуттық,
Сен отыр, сен шық!

Тауда – тағлан,
Қырда – қулан,
Жерде – жылан,
Аспанда – құс,
Ал-қа ұш!

Бир сал,
Екі сал,
Үш сал,
Төрт сал,
Бес сал,
Алты сал,
Жети сал,
Сен қал!

Бир маш,
Еки маш,
Үш маш,
Төрт маш,
Бес маш,
Алты маш,
Ал да каш!

Аттым-баттым,
Қулаттым,
Кара жерге,
Сулаттым,
Пака-пақ,
Пық-пық,
Сен қад,
Сен пық!

Бир тас,
Еки тас,
Үш тас,
Төрт тас,
Төбедеги –
Түс те қаш!

Бир шек,
Еки шек,
Үш шек,
Төрт шек,
Бес тек,
Ептек!

Бир қай,
Еки қай,
Үш қай,
Төрт қай,
Бес қай,
Алты қай,
Жети қай,
Сегіз қай,
Тоғыз қай,
Он қай,
Тур кайқай!

Бир, еки,
Үш, төрт,
Бес, алты,

Жети, сегіз,
Тоғыз, он,
Тау басына қон!

Аттым-баттым,
Мықта жаттым,
Мықтан шығып,
Мылтық аттым,
Мылтығымның
Оғы жоқ,
Мыйқылардың
Оны жоқ!

Ийнем-ийнем,
Упы тийнем,
Ис исментим,
Усы ийнем.
Қағанак,
Шағанак,
Темир тин,
Тағанак!

Үме – үмек,
Үмме – дүмек,
Шалдыр-шулдыр,
Шылдыр шүмек,
Ғалдыр-ғулдыр,
Ғалбир-елек,
Дәнди паш,
Шаш га –
Қаш!

Бир тай,
Еки тай,
Үш тай,
Төрт тай,
Бес тай,
Алты тай,
Жети тай,
Сегіз тай,
Тоғыз тай,
Он тай,
Шонтай!

Бир – биз,
Еки – егиз,
Үш – үшең,

Төрт – төртең,
Бес – бесең,
Бесең-бесең,
Аман-есен!

Аттым-баттым,
Шыңнан аттым,
Шын қулаттым,
Шың қақтым,
Шырылдауық,
Шымшық,
Сен тур,
Сен шық!

Ким желбууаз –
Шын желбууаз,
Аппа бәлем,

Ат – желбууаз,
Аппан-жуппан,
Көмекей, тесил,
Көсил, есил,
Оррық,
О, зыррық!

Бир қап,
Еки қап,
Үш қап,
Төрт қап,
Бес қап,
Алты қап,
Жети қап,
Сегіз қап,
Тоғыз қап,
Он қап,
Қоңқап!

ТАРҚАЛМАЛАР

Ай қайық, кең қайық,
Айды шарлар желқайық,
Ертели-кеш ойнадық,
Енди үйге қайтайық!

Қуяш батты, құп батты,
Құптан болды, жұрт жатты,
Тарқасайық бас аман,
Ойын тамам, ұәссалам!

Дәп, дәп, дәп болды,
Гәштек болды, гәп болды,
Ойнадық, жырғадық,
Ойынымыз сап болды!

Бап, бап, бап болды,
Ойынымыз зәп болды,
Аман, аман, дос аман,
Көрискенше хош-аман!

Қара талым қада болды,
Тана-торпы пада болды,
Ойынымыз тамамланды,
Тамапшамыз ада болды!

Тар, тар, тартайық,
Тарқалманы айтайық,
Ойын питти, төрелер,
Үйимізге қайтайық!

Пәр-пәрдайым, пәрдайым,
Жыйылмаға биз тайын,
Бүгинги ойын питти,
Жыйылайық хәрдайым!

Ал енше, ал енше,
Ай да уяға конды,
Тарқалайық онше,
Ойын тамам болды!

Көк құс келсе, өз болар,
Көкте бултлар аз болар,
Бәрін айт та, бирин айт,
Көп ойнаған таз болар!

Ақ тас – айдық тас,
Айдан түскен ақықтас,
Ақырғы маш питти,
Ендигиси – артықмаш!

* * *

Ойын болар оя-оя,
Зор ойнадық тоя-тоя,

Ойынның ада болды,
Енди манзил – уя-уя!

ОЙЫНЛАР

Айқулаш

«Айқулаш» ойыны жаз хәм түз паслышыз ай толысқан ақтамларында ойналады. Ойын ашық майданда өткериледи. Ойын қатнасыўшылары еки топарға бөлинип, еки тәрәп болып сап дүзеп турады. Олардың ара қашықлығы он-он бес адым аралықта болады. Ойынбасы аяқ-қолы шаққан хәм айбатлы бир баланы «айқулаш» деп белгилейди. Ол ортада ай қулашларын кең керип турады. Сол ўақытта тәрәплер:

– *Айқулаш, айқулаш,
Айға қарап қулаш аш!*

– *Айдан басқа не керек?*

– *Айдай арыў қыз керек!*, – деп дәсме-дәс жууап урысады. Усыны айтысқаннан кейин тәрәплердин азгалары келеси жаққа карай жууырып өтиўге умтылады. «Айқулаш» еки жақтың да балаларын бир-бирине жибермей тутып қалып, орынларына қайтарып жибереди.

Тәрәплер орны-орнына барып турғаннан кейин карсы жаққа жиберий ўшып тағы бир баланы таярлайды. Усы ўақытта тәрәплердин бири:

– *Айқулаш, айқулаш,
Айға қарап қулаш аш!*

– *Айдан басқа не керек?*

– *Айдары айры ул керек!*, – деген усынысты айтады. Сол сөзди айтыўдан тәрәплердин пәтли-пәтли балалары тағы да талайын сынап көрийўге умтылады. Олардың қайсы бири «Айқулаш»тың қолына түспей карсы тәрәске өте алса хәм кимдидур тутса, соны өз тәрәпине алып өтиўге хақылы. Қарсы тәрәплерден алып келинген «әсирлер» топар қурамын толықтырады. Ойын сонында қайсы топарда бала саны көп болса, женис соларға тийисли екенлиги жәрияланады.

Ойын қыз-бозбалалар арасында да ойналады хәм онда айтылатуғын катарлар өзгерип отырады хәм айырым шәртлер киргизиледи.

Ақсүйек

«Ақсүйек» – айлы түнлерде ойналатуғын ойын. Ойын қуралы – қойдың тоқпан жилиги болып, онын хеп жеринде төп жукнасы қалдырылмай тазаланады. Усыннан кейин жиликти қуяпқа кептирип қояды хәм кешки ойынға алып пығылады. Ойынның болатуғынлығы хаққында күндиз хабарланады хәм биреўден-биреў еситип, кеште хәмме аўыл сыртындағы жазықлыққа шығады. Ойынға ер балалар да, қыз балалар да қатнасады. Олардын араларынан бир бала «ағабий» болып сайланып, ол ойынның аламан болып, яки топар-топар түринде бөлинип ойналыўын даўысқа қояды. Балалар топар-топар болып ойнаўды қалесе, онда шек таслайды. Шек қайсы топарға түссе, ойынды солар баслап береді. Егер, ойын қатнасыўшылары аламан болып ойнаўды мақул көрсе, ол ўақытта сүйекти ағабийдин өзи ылақтыратуғын болады. Көпшилик жағдайда балалар аламан болып ойнаўды қалейди.

Ағабий таярланған ақсүйекти қолына алады хәм оның белгилериниң қай жерлеринде екенлигин барлық балаға көрсетип шығады. Өйткени, ойын барысында балалар басқа ақсүйек алып келип, қуўлық ислеўи де мүмкин. Усыннан кейин ақсүйекти табыў ўақыты белгилейди. Тапқан балаға қандайдур имканият бериледи яки бир нәрсе ўаде етиледи. Балалар бул шәртлерге келискеннен кейин ағабий ақсүйекти көтерип көрсетип турып хәм өзи орнында турған халда тез-тез бирнеше мәрте айланып:

*Ақ, ақ, ақсүйек,
Ақсүйегім – тақ сүйек,
Тақ сүйекти зыңғыттым,*

Жер түбине шыңғыттым!, – деп бар пәрманы менен ылақтырады. Ағабий тағы да бір-еки айланады. Ағабий орнында айланып турғаннан кейін балалар ақсүйектің үстилеринен асырыла ылақтырылғанлығын да, қайсы тәрепке барып түскенлігін де абайламай қалады.

Ағабий «Жууырғанға – жормал, тапқанға – орамал!» деген гезде бәрше балалар тум-тусқа жууырысып, бір-біреуден сорасып, ақсүйекти ізлеп кетеді. Ақсүйекти ким бұрын тапса, өзіннің тапқандығын жәриялайды хәм онын кәлпеки емес екенлігін ағабийге көрсетеді. Ақсүйекти тапқан ер балалар оны өзіннің изине ерген қыз балалардың біреуіне сыйлау хуқықына да ийе. Ол ұақытта ақсүйекти алған қыз бала «Ақсүйек меңде!» деп жәрия етеді. Ойын ағабийдің өз үәдесин орынлауы менен жуумақланады.

Аңғалақ

«Аңғалақ» – таяқ пенен ойналатуғын ойындар дүркімине киреди. Ойынның тийкарғы қураллары – топ хәм таяқ. Халық арасында бул ойынның «қызаяқ», «хәккетаяқ», «айдаўтоп» хәм т.б. атамалары ушырасады. Соның ишинде кеңнен белгилиси – аңғалақ. Аңғалақ ойыны аўлақ орында ойналады. Ойын ойналатуғын кеңислик «аң» ямаса «аңыс» деп аталады. Бундай ашықлық орында бір-биринен қашықлау қазғанақлар болып, балалар соны дөгереклеп ойнайды.

Аңғалақ ойынының хәр ойналымына он балаға шекем қатнасады. Ойын қатнасыушыларының хәр бирінде ушы ийик узынша таяқ болып, олар маш сызығына топланады. Баслаушылық миннетин алған ойын қатнасыушысы:

*Асы, асы – асладық,
Асыра таяқ тасладық,
Алаң-галаң аңғалақ,*

Аңғалақты басладық!, – деп таяғын ылақтырады хәм басқалар да соны ислейди. Қайсы таяқ оқсызыққа түссе, соның ийеси топ сүрип, оны қазғанаққа түсириўте хәрекет етеді. Басқа балалар топты қақпайлап турады. Ойынды баслаған болса да, топты қазғанаққа түсире алмаған балаларды басқалары:

*Аңғал, аңғал, аңғалақ,
Аңғал бала жаңғалақ,
Аңғалақ сүрип жүргенше,*

Аңысқа қайт жорғалап, – деп басқылайды. Аңғалақ ойыны топтың қазғанаққа түсиуі менен тамамланады хәм нәубетте турған балалардың интасы бойынша келеси ойналым басланады. Ойын қыс айларынан тысқары, бәхәр хәм гүз паслының салқын күнлери де ойналады.

Аттым-баттым

«Аттым-баттым» – оғада кең тарқалған ойын. Бул ойын бұрынғы ұақытта жеткиншеклердің әскерий шынығыулары сыпатында өткизилген. Ойынға он бір ямаса жигирма еки бала қатнасады. Солардан біреуі ойын қатнасыушыларын бирим-бирим санамалап, санама соңында шеги келгенин бір шеттен қурдан шығарып отырады:

*Аттым-баттым,
Қулаттым,
Қара жерге,
Сулаттым,
Пақа-пақ,
Пық-пық,*

Сен қал,
Сен шық!

Ойын қатнасыушылары бір шетке шығып болғаннан соң ойынбасына қосқанда үш бала қалады. Ойынбасы тағы да құрдағыларды санамалай бас лайды хәм санаманың соңғы қатарына келгенде пәтти күшейтип:

Пақа-пақ,
Пық-пық,
Сен қал,

Сен шық!, – деп, өзи де шыққан бала менен қосыла қапайды. Буның менен қоса, басқа балалар да қосылып қалған баланы айланып қапайды. Ол кимди ұслай алса, өзи де солар қатарына қосылып жууырады. Ойын ұсы рәуипте дауам ете береді. Ким ақырында қууыушы болса хәм хешкимди ұслай алмаса, сол бала ұтылған болып есапланады.

Хәкке қайда?

«Хәкке қайда?» ойыны жылдың бәхәр хәм гүз пәсінде ойналады. Ойынға қатнаскан балалар еки топарға бөлинип турады. Ойынбасы олардың араларын бес-алты адым қашықлықта ұслап, айландыра тұрғызады да, ойын тәртібін түсіндиреди. Ойынға қатнасыушы топар ағзалары шериклес топар ағзаларының қолынан ұслаган халда бир аяқта хәккелеп жүреді хәм сорау-жууашлар арқалы хәммени сөзге тартып отырады:

- Хәкке қайда?
- Уясында.
- Не қылып атыр?
- Кесте тигип атыр.
- Кестеси қандай?
- Алақандай.
- Кимлер үшін?
- Беглер үшін?
- Дәрұазасының аузы қаннан?
- Өте бериң буннан.
- Неше атласам өтемен?
- Еки атласаң өтесең.
- Ыржақлайсаң ба?
- Бир жақлайсаң ба?
- Бир жақлайман.
- Бир нан жейсең бе?
- Жарты нан жейсең бе?
- Ал басла!

Ойын балалардың тапқырлығына сай такирарланып, сөз қатарлары да өзгерип отырады. Ойында хәккелей алмаған балалар қатардан шығарылады.

Ақыйра-қақыйра

«Ақыйра-қақыйра» ойыны балалар арасында «кыйра-қыйра», «ақкыйра-кақкыйра», «ақкыйра-көккыйра» деген атамалар менен де белгиді. Бирақ, ойынның қысқарған халда кәлиплескен аты: «ақыйра-қақыйра».

Бұл ойын балалардың жас-жасына қарай жиклем-жиклем болып қатнасыуы тийкарында ойналады. Бунда еки жикке айырылған жиклем ағзалары өз шегараларын белгилеп алып, бир-бириниң шегин бузып өтиуге хәрекет етеді. Жиклем сардарлары «ағаман» делинеді. Хәр жиклемнің ағаманы өз сапласларын сақлап қалыуға күш салады. Ойын еки жақтың да бирдей.

Ақ қыра, көк қыра,
 Ағаманлар бек қыра,
 Алар болсаң, ал қыра,
 Алалмасаң, қал қыра, –

деп бір-бирине қарай шауқымласқан халда жууырысыуы менен басланады. Қайсы жиклем ийелери қарсы жақты толық ийелесе, сол топар өзлериниң жеңгенлигин жәриялайды. Жеңілген жақ толығы менен олардың қол астына өтеди. Ағаман жеңилиушілер ишинен пәтлилерин сайлап алып, өз жиклемине қосады. Ойын келеси жиклемлердиң майданға шығыуы менен дауам етеди.

Тұлки-тұлки

«Тұлки-тұлки» ойыны көбинесе қыс айларында ойналады. Ойын қатнасыушылары тийкарынан ер балалардан ибарат. Қатнасыушылар саны бес баладан асып кетпейди. Ойынбасы олардың ишинен ең жүйрик, ең шаққап баланы «тұлки» етип белгилейди. «Тұлки» болған баланың шалбарының арқасына узын етип түйилген шүберек байланады. Ойынбасының силтеуі бойынша «тұлки бала» көзден таса, бир буйынтық жерге барып турады да, қалған балалар қур әтирапына топаланып, төмен қарап отырады. «Тұлки» бир көринип, бир көринбейтуғын қолайлы жерге тасаланғаннан кейин ойынбасы:

Тұлки, тұлки, туу манда,
 Қуйрықлары гүманда,
 Қорықпасаң тута гой,

Қорқақ болсаң, зыта гой! – деп айтқан халда балаларды «тұлки» аұлауға шақырады. Ойынбасының сөзи қулағына жеткеннен-ақ хәмме балалар тұлкини излеп кетеди. Кимдур ойынбасы нұсқаған гезде тұлкини көрип қалған болса, дәрхал силтенген тәрепке қарай жууырады. Сол орыннан тұлкини тауып тута алса, қуйрығынан услауы менен қурға жетелеп алып келиуі тийис.

Ойын барысында тұлкини екеулеп услауға жол қойылмайды. Ойында хәрким өз епшиллитин көрсетиуі тийис. Ойынның хәр басланыуында қайта-қайта «тұлки» тутқан шәбдес бала келеси ойынды басқарыуға мүмкиншилик алады.

Қамшылақ

«Қамшылақ» – қамшы арқалы ойналатуғын ойын түрине киреди. Бул ойынның тийкары «қамшыгерлик» деп аталатуғын миллий жауынгерлик машқылар менен байланысады. Айырықша еплилик пенен ойналатуғын бул ойынды айырым орынларда «шырылдауық» деп те атайды.

Ойынға ер балалар да, қыз балалар да қатнасады. Балалардың жас шамасы үш жастан он жасқа шекемги аралықты қамтыйды. Ойын шәрти бойынша хәмме узынтилли қамшы менен келиуі керек. Ойында бир-биреуге қамшы берилмейди. Бунда ойынбасы қур ишине шеңбер сызады. Бул сызық «қуррық» деп аталады. Қуррық ишине қазық бойы тақылетинде таяқша орнатылады. Таяқшаның түби бос етип көмилген болады, ал жартыдан көбиреги жоқары шығып турады. Ойын қағыйдасы бойынша усы таяқшаны қамшы менен урып айландырыу керек. Усы мақсетте бир бала ортаға шығып:

Шырыу-шырыу,
 Шырмауық,
 Шырылдауық,

Шырлауық!, – деп қамшы менен таяқшаны жеңил урған халда шыр айландырып көрсетеди. Балалар тезекне-тезек епшиллитин сынап көреді. Епсиз балалардың қамшысы шырматылып, байланып қалады ямаса таяқшаны тартып кетип, жантайтып таслайды. Тәсилпаз, шәбдес

балалар хэр урған сайын тоқтаўсыз шырылдата айландырады. Ойынның «шырылдаўық» деген келеси бир атамасы да усы хәрекеттен келип шыққанлығы аңласылады. Таяқшаны ким устаманлық пенен ушырта айландыра билсе, сол ойынша «қамшыгер» деп тән алынады. Ойын соңында «қамшыгер» болып тән алынған бала өз қамшысы менен қамшыгерлик сәниятаның басқа да усылларын көрсетеди.

Қуғаламашақ

«Қуғаламашақ» – балалар арасына кең тарқалған ойындардың бири.

Ойын қыстың қыраўлы күнлеринен тысқары ўақытлардың барлығында ойналады. Бул ойынның бирнеше ойналыў үлгилери бар. Биреўиниң ойнаўшылары тилең қыз балалардан ибарат болса, енди бирин тек ғана ер балалар ойнайды. Сондай-ақ, қызлар менен ер балалардың аралас ҳалда ойнайтуғын үлгилери де бар. Ойынның балалар тилинде «қуўыспақ», «қуғаласпақ», «қуўыспашақ», «қуўыспасақ» хәм т.б. да атамалар менен айтылады. Ойынның миллий-тарийхый аты: «қуғаламашақ».

Қуғаламашақ ойынының ең белгили дәстүрий үлгиси қызлар менен ер балалардың теңдей қатнасыўы менен ойналады. Бул ойын бир қыз хәм бир ер баланың сораў-жуўабы менен басланады:

Қыз бала: – *Аспандағы не?*

Ер бала: – *Ай!*

Қыз бала: – *Жердеги не?*

Ер бала: – *Сай!*

Қыз бала: – *Сайда не бар?*

Ер бала: – *Суў!*

Қыз бала: – *Ал онда, қуў,* – деп, соңғы сөзди тез айтады да бирден жуўырады. Қыздың сораўына жуўап берип турған бала да шаққан қыймылдап қалыўға хәрекет етеди. Ол дәрхал тутып алмаса, қыздың изинен илесе алмай қалады. Жуўырғыш қызлар бир пәт алса, тез-ақ араны ашып алыслап кетеди де әдеўир жерге узап барып, қуғарман жақынлағанша күтип турады. Ойынбасы «Тамам!» демегенше, қуғаласыў даўам етеди. Қуўыўшы жете алмаса, қуғалаў нәўбетин қыз бала алады, жетсе – жеңiske ериседи, қарсыласын тутқын қылады.

Арпа-гүрпе

«Арпа-гүрпе» – балалардың жуп-жуптан ойнайтуғын ойындарының бири. Ойын еки жик болып жарысқан ҳалда да, жеке еки баланың арасында да ойналады. Топар болып ойналған жағдайда хәр топардан еки бала ортаға шығады да, бирин-бирине жаўырынын қаратқан ҳалда қатара турып қолларын қолтықлары арасынан өткерип алады да, дәслепп биреўи екіншисин арқалаған бойы:

Арпа-гүрпе,

Гүрпе-гүрпе,

Арқа-үрпе,

Үрпе-шүрпе, – деп жети мәртеге шекем көтерип-түсиреди. Көтерип турған бала бул хәрекетти сәл дизе бүгип, еңкейген ҳалатта атқарады. Буны орынламаса, ойын қағыйдасы бузылады. Усыннан кейин гезекти екіншиси алып, ол да сол сөзлерди тәкирарлайды хәм еңкейип арқалаўын даўам еттиреді.

Олар өз миннетлерин атқарғаннан кейин тез өз орынларына жетип барыўға тырысады. Ким биринши орнына жетип барса, сол утыс ийеси есапланады.

Қолгүрмек

«Қолгүрмек» – үй ишінде ойналатуғын ойынлар құрамына кіреді. Бұл ойынның халық арасында «гүрмелек», «әлгүрмек» деген атамалары да бар. Ойын хәркімнің өз еркінше де, белгилі бір шәртті орындау мақсетінде де ойналады. Ойынның қатнасушылары қыз балалар менен ер балалар. Әдетте, жана түскен келиншектер өз қайниси хәм бийкешлери менен усы ойынды ойнау арқалы тез тил табысын кететугы болған. Жана түскен келиншектер бұл ойынды қоңсы-қобалардың балалары ушын да шөлкемлестирит береді хәм ойынбасылык етеді.

Ойынбасы дәслеп өзине табия бир қызалаққа қолды қалай торлауды хәм қайтадан жаздырыуды жекелеп үйретеді. Қызалақ қол торлауды толық менгергеннен кейин қолгүрмек ойнау шөлкемлестириледи. Ойынбасы ойнауға мейил билдирген бир ер баланы ойын баслаушы қызалақтың қарсысына отырғызып:

*Ал гүрмек, әлгүрмек,
Әлий-бәлий сал гүрмек,
Алалай да булалай,*

Ал басланды қолгүрмек! – деп бұл ойынның басланғанлығын жариялайды. Қызалақ өзі үйреніп алған тәризде ойыншериғиниң қолын жоқарыдап бир, төменнен бир шалып, гүрмеп шығады. Тәрт тәрәпшесі хәм мүйелі-мүйешинен қарсыма-қарсы өткерилген жиплерден қолгүрмек найда болады. Қолы гүрмекке түскен бала усыны еп пенен шешип шығыуы тийис. Гүрмеудерди шатастырып алса, жипти шепе алмай қолы маталып қалса, қызалаққа «туткын» болады. Гүрмеудин хәрқыйлы усылын билген қызалақлар бармақ араларынан да шалыу таслап, гүрмекти құрамалы қылып торлайды.

«Туткын» болған бала өзіше танылған лақаптан қутылуы ушын таңқаларлық бир өнер көрсетиуі керек ямаса бирнеше жаңылтпаш айтып береді хәм жасырылған жумбақты шешіуі талап етиледі. Қызалақ «әсир» болса, аяқ ойын ойнап береді хәм қосық айтады. Ойын келеси тезектиң ортаға түсиуі менен дауам етеді.

Қауын-қауын

«Қауын-қауын» – салт ойындары қатарына жатады. Балалар арасында «қауын-қауын» ойынының бирнеше ойналуы үлгиси бар. Бұл ойын тұз паслында, әйне қауынписик пайытында қауыншылар қосы әтирәшында ойналып келген. Балалардың бұл ойынны қауын сейилин де баслап берген.

Ойын жаршы баланың шақырма айтыуы менен басланады. Ойынға ер балалар да, қыз балалар да қатнасады. Балалар дийқанларға қауынларды тасысып, жол бойындағы шәртек астына әкеліп бергеннен кейин өз ойындарын баслайды. Ойын әдеттегіше «Қауын-қауын дедим...» деген қатарлар менен қауынларды тәриплеп беріу болып табылады. Дәслеп балалардың биреуі сабан үстине тасланып, тақлап қойылған қауынлар қасына келип, оларды бирим-бирим көзден өткертеп болып, алақанда көтеріп:

*Қауын-қауын дедим,
Зәп қауын ба дедим,
Мазасы тил үйирген,
Қаит қауын ба дедим.*

*Қауын-қауын дедим,
Торнабат па дедим,
Ширеси палдан зыят,
Ширнабат па дедим, –*

деп хәр түрте өзінше тәрип береді. Ойын барысы усындай дәстүрий қатарлардан тысқары

харкимннің ез тәрипин жеке түрде жеткере алыуы хәм қауынлардың түрин коп билиуи менен тартымлы дауам етип, балалардын алығы «қауынхакы» алады. Ойында қауынларға байланыслы айтымақлар хәм тақмақлар да айтылады.

Көзбайламашақ

«Көзбайламашақ» – балалар арасында жийи ойналатуғын ойындар қатарына жатады. Бул ойын орын-орынларда «көзтаңғы», «көзбайлақ», «соқыртеке», «соқыртеке – бақ, бақ» деп те аталады. Ал балалар арасында тийкарынан «көзбайламашақ» атамасы кен қолланылады.

Көзбайламашақ ойыны жылдын хәмме паслында: үй ишинде де, хәўлиде де, ашық майданда да ойнала береді. Балалар ойынға топланғаннан кейин ойынбасы оларды бир сапка дизеди де:

Козы-ылақ,
Қулын-тайлақ,
Бузау-баспақ,
Қошқар-қойлақ,
Қызық-қызық,
Теке ойнақ,
Теке – текке,

Шық – жекке! – деп айтып турғанында санама қатары кимде тамамлапса, соны ортаға шығарады. Соны айтып болып «Минекей, текени таптық, енди онын ойнақ салғанын көремиз!» дейди де, «соқыртеке» болатуғын баланың көзин шүберек пенен тас қылып таңады. Сөйтеди де оның аркасынан турып, бирнеше мәрте айландырады.

Басы айланып қалған «соқыртеке» ортада жүре береді. Балалар оның қасына келип биреуи түртип кетеди, биреулері қытықлайды, тағы бири шалғайын тартқылайды, және бирпаралары аяқларын тапылдатады хәм:

Соқыртеке, бақ, бақ,
Соқыреке, бақ, бақ,
Тапыл-тапыл, тап-тап,

Табалақ болсаң, тап, тап! – деп оны айланып қашып жүрген халда ойынды дауам еттиреді. Ойын парти бойында «соқыртеке» кимди тутып алса, өзи «соқыртеке» болыудан қутылады. «Соқыртеке» болған бала теңлеслерин күлдириуі ушып да түрли хәрекетлер ислейди хәм аңқау балаларды усылай тутып алады.

Паңқылдауық

«Паңқылдауық» – балалардың хәзил-дәлкек ойындарының бири. Бул ойын «панкылды», «паң-паң паңқ етер», «паңқ-паңқ кимдики?», «паңкөтек», «бал, бал – балшық» деген бирканша атамалар менен белгили. Ойын жаз айларында хәм түздің жаймашууақ күнлеринде де ойнала береді.

Ойынға кәлеуши балалардың барлығы қатнасып, бири-бири үстинен басқыласады хәм ылайды ямаса балшықты жерге ууыслап урыу бойынша қол күшлериниң мыклы екенлигин сынасады. Ойынды дәслеп киши жастағы балалар баслап береді. Қолларына жумалақланған ылайды қысымлап услап алған кишкентайлар оны бар күши менен жерге урған халда:

Аттым-баттым,
Балшық аттым,
Балшығымды

Паңқылдаттым! – деп, кимнің ылайынын айрықша паңқылдап шыққанын мақтанғысып айтысады.

Ересеклеу балалар болса оларды дәлдеклеп ойнау мақсетінде хәм хәзилди көтере алыуын байқау үшін:

*Бала, бала, балашық,
Атып урдық балшық,
Пацқылдысы зор екен,*

Бул ким бала болды екен? – деп ылайды қатты тартып урады хәм оның дауысының шығыуын балалардың биреуине меззетеди және жерге жалпайып түскен балшық кориписин де аты айтылған жас өспиримлердин бириниң қайсыдур бир мүшесине уқсатысып тауқымласады. Егер ылайдын ортасы айырылған халатта болса, епшил балалар сол ашық жерге тағы да балшық урады. Балшық ортаға дәл урылып ойнықты толтырса, онда кимкенелер өз егесин жибермеген болады хәм күлиспек күшейеди.

Балалар ойынның елеберин күлкили болыуы үшін хәрқыйлы айтымларды айтады хәм бир-бири менен дәлкекелесип ойнайды.

Бестабан

«Бестабан» – асық ойындарының ең белгилі түри. Ойын хәркети әпиуайы болып, оған бир қолда он балаға текем қатнасады. Тийкарынан бәхәр, жаз хәм гүз айларында ойналатуғын бестабан ойынны үшін тегис жер танланады. Сол жерден дүзиу сызық тартылады. Балалар сызықты бойлап бир-бир асықтан дизип шығады.

Ойынбасы бир балаға асықлар дизилген сызықтан баслап бес табан өлшеминдеги аралықты өлшеп шығыуға тапсырма береді де хәмме ойын қатнасыушыларының дыққатын тартқан халда:

*Бир табан,
Еки табан,
Үш табан,
Төрт табан,
Бес табан,*

Бас табан! – деп бесинши мәрте тоқтаған жерден айландыра шеңбер сызылады.

Балалар өз тезегине карай шеңбердің сыртында тұрып, сызыққа дизилген асықларды гөзлеп атады. Сақасы асықты шеңберден шығарған ойыншы тағы да қол алып, атыуды дауам етеді. Тек сақасы тиймеген жағдайда ғана қолды, яғнай, гөзлеу тезегин нәубет күтип тұрған балалардың бирине береді.

Ойында ким көп асық ұғып алса, сол жеңис ийеси болады хәм ойынның қайта шөлкемлестирилиуине жетекшилик етеді.

Айтабақ

«Айтабақ» – көбинесе жаз күнлери шөлкемлестирилетуғын ойын. Ойынға ер балалар да, қыз балалар да қатнасады. Қатнасыушылар саны шекленбейди. Ер балалар менен қыз балалар тәрәп-тәрәп болып турады. Ойынбасы ортада асық ийиреди. Асықтың тумсығы қайсы тәрәпке қарай түссе, ортаға шығыушы солардан болады. Ортаға ким шықса да, өз жартысын карсы тәрәптен излейди.

Ортаға шығыушының басына көйлек кийгизиледи хәм қолына айтабақ тутқызылады. Карсылас тәрәп өзлериниң қатарын бузбаған халда оның сыртынан бақлап турады хәм олардан биреуи дауыс береді. Ортаға түсиуши сол дауыс ийесин табыуы тийис. Ал басқалары болса:

*Айтабақ-ха, айтабақ,
Жайпақ табақ, жай табақ,
Ал айта гоі, айта гоі,*

Жартың сенің қай табақ? – деп дәстүрий ойын айтымын айтқан халда узақлаудан айланып

жүреді. Ортаға түсіуші дауыс беріушіни дәл тапса, басына табақты тийгизиш, көйлекти кийгизеди хәм өз мишпетинен қутылады. Ойынды басына көйлек кийген бала дауам етеди. Ойын балалардың тапқырлығы менен байытылып барады.

Алдамашақ

«Алдамашақ» – дәстүрий хәзил-дәлкек ойышларының кең тараған түри. Ойын жылдың хәмме мәүсиминде ойналады хәм оған хәзил-дәлкекети қәлеуші хәрқандай бала қатнаса береди. Басқа ойышлар сыяқлы, бунда да бир бала ойышбасы ұазыйшасын атқарады хәм ол төрелик айтып, ойын бағдарын өзгертиу хуқықына ийе.

Алдамашақ ойыны балалардың бир-бирин хәрекет хәм сөз арқалы алдауларынан ибарат. Алдау хәрекетлери таярлықлы түрде де, балалардың жеке дәретиушилик тапқырлығы менен де жүзеге асырылады. Алдау шәртлиесиу тийкарында басланады. Шәрт бойынша ойында «аңқау» хәм «қуу» анықланады. Оны анықлау ушын ски бала таңланады. Ойынбасы балаларға тас жасырып көрсетеди хәм оны ким тапса, сол бала алдау гезегин алады. Алдау гезегин алған бала шеригине «Енди сени алдайман» дейди. Шериги «Ал, алдай ғой!» деп қайылышылығын билдиреди. «Алдайман хәзир...» дейди алдау гезегин алған бала. «Алдата алмайсаң...» дейди шериги. «Тап алдатаман!» дейди ойынды баслаған бала. Сол гезде алдауды баслаған бала жортаға аңқаусырап «Хау, анау неуе?» деп басқа бир жаққа таңырқана қарайды. Шериги «Қәне, кәне?» деген гезде, сорау беріуші бала «Мине, мине!» деп мурнын көрсетеди. Усылайынша шеригин алдайды. Яки болмаса, суқ бармағын шеригиниң кулақ гусына жақынлатып турады хәм ол бурылған ұақытта көрсеткиш бармақ оның бетиниң шуқырлығына тирелик қалады. Бул көринис балаларда күлки туұдырады. Алдаушы бала өз созиниң үстинен шыққанлығын жәриялаған халда:

*Алдаттым ба, алдаттым,
Алды-артыңа қараттым,
Утылдың жора, утылдың,*

Тап ұсы жолы тутылдың! – деп утылған шеригине шәртти орыптатады. Усылайынша балалардан биреуиниң «аңқау», ал екиншисиниң «қуу» екелиги анықланады. Ойын балалардың талабы бойынша хәрқыйлы қәлипте: жекпе-жек хәм жикке жекке (көпке жалғыз) түринде де ойналады.

Сәудирмек

«Сәудирмек» – дәстүрий топ ойышларынан саналады. Бул ойын балалар арасында «қур айланыу», «топ секиртиу», «сәудирмек тебиу» деп те аталады. Ойын қыс паслы басланып, жер қатыу болған ұақытта ойналады. Ойынға ойнаған бала қатнасады. Балалар бойма-бой турып айлана жүреді де, кең етиш шеңбер сызады. Олар қолларына бир-бир кийизтоп алып, ара қашықтықты сақлаған халда қур айлана избе-из турады. Бирақ сызықты баспайды хәм ишке-риге өтпейди. Бир бала мецен екинши баланың арасы еки адымнан жақын болмауы гийис.

Ойынбасы балалардың тобы бары-жоғын тексергеннен кейин олардың аралығын анықлап болып, ақырын қозғалыуға белги береди де:

*Бир жүр,
Еки жүр,
Үш жүр,
Торт жүр,*

Топты ур! – деп үш-төрт баланы избе-из жүргизе келе ойынды баслапдырып жибереди. Бириниң изинен бири сәудирмек теуип қозғалысқан балалар топты жерге урып, бир ыртақлы қәлипте қур айлана секеклеп жүреді.

Қур айлана топ секиртип, секеклеп баратырғанда кимнің тобы менбердин ямаса қуррықтың ишине түсіп кетсе, топ ийеси қатардан шығады да қуррықтың ортасынан орын алады. Ол аяғында отырған халда қуррық ишінде айлана ғазжүрис пенен маймацлап жүреді. Егер ол сырттағылардың бириниң тобын қолына түсирсе, кейин келген «тутқын» менен орын алмасады. Қур айлана сәўдирмек теўип жүргенлердиң қайсысы улыўма қуррыққа түсирсе, сол «көсем» болып тән алынады хәм баскалар оның шартлерин атқарыўға мәжбүр болады. Ойын барысында бирнеше мәрте «тутқын» болғанлар топларынан айырылады хәм көсемнің катаң шартлерин бежерсе ғана өз затларын қайтарып ала алады.

Ағыўа

«Ағыўа» – қурғақшылық болған ўақытта ойналыш келген салт ойындарының бири. Басқа ўақытларда бул ойын жаз шиллесинен баслап, жүз шығыўы хәм сүмбиде туўатуғын күнлерге иекем ойналады. Күн хәдден тыс ысып баслаған пайытларда ойынбасы ер балаларды топлап «Қандай ойын ойнаймыз?» деп сорады. Балалар бир ҳаўаздан «Ағыўа!» деп жуўап береді. Ойын санамасы айтылғаннан кейин аты аталған балалар көйлек-көптеклерин тепип, ишкийимшең халатта қатара отырады. Бир қызалақ шелек пенен муздай суў әкеліп:

*Ағыўа, ағыўа,
Таўдан ағар ағыўа,
Саўылдап ағар ағыўа,*

Шаўылдап ағар ағыўа, – деп балалардың үстине бирим-бирим қуйып шығады. Тағы бир бала тез-тезден шелек-шелек суўды жеткерип берип турады. Суўқуйысна болып атырғанда ким орнынан шапшып турса, дәрхал қатардан шығарылады. Орнынан қозғалақлаған балалар да «айып тартады». Отырған балалар ишнен суўға байланыслы тилеклер тилеп отырады хәм жаўыпның пири Жәудир маманы жәрдемге шақырады. Ойын барысында суўқуйыспаға ким көп шыдам берсе, сол бала «мәрт» болып есапланады. Ойын гезек алмасуў түриде де ойналады.

Атойнақ

«Атойнақ» – Улыстың улы күни ойпалатуғын салт ойындары қатарынан орын алады. Дәслеп, балалар бир жерге топланысып, «атойнақ» ойынын өткерипуди ойдасады. Олар өз арасынан «атаман» сайлайды. Атаман ойынды баслаў ушын балаларға ойыншық ат таўыш, минин келиўди тапсырады. Бул ушын балалар төне-көкси кийимлерден қулынпақтың ярым тулғасын шығарып әбзеллесе, тағы бир балалар ағалтан аттың басын, мойнын, теўдесин соғып, оның мүсинин ислейди хәм үстин жабыў менен жабады. Ат сүлдериндеги кешти таяққа кийгизгенде оның ортасын ашық қалдырады хәм сол жерден өз бойын шығарып, тап аттың үстинде жүргендей халатты көрсетеди.

Атаман балаларды топлаў ушын жаршыны атландырады. Жаршы бала шыбық атты минин алып:

Ал жоралар, жоралар,

Атқа миндик шоралар! – деп жар салады. Сол ўақытта хәмме балалар тум-тустап «ат шаўып» келип, бир жерге топланысады. Атаман бул «салт атлылар» топарып баслаған халда:

*Ойнақ, ойнақ,
Отлы дойнақ,
Ойнағайлы –*

Атойнақ! – деп кең майданға ат ойнатып шығады. Усы жерде атойнақ ойнап, көпшиликке тамаша береді хәм өз алдына топ болып турады. Балалардың бул ойыны миллий масқарапазлар тамашасы менен байланыслы болып, хәрқыйды күлкили хәркетлери менен көпшиликте өзине тартады.

Лабан

«Лабан» – қарақалпақ балаларының асық ойындары ишінде ең көп ойпалатуғын түри. Ойынның аталыуы хәр орында хәрқыйлы болып, «лабан», «алтыкол», «алтымай» хәм т.б. атамалар менен жүритиледи. Бул түсиниклер ойынға сақаның өзи тигилиуи хәм оны қатара алты гезек пешен атыу менен байланыслы. Лабан – сақа, анығы бас сақа.

Дәслеп ойнаушылар сақаларын үлейди. Үлеуде кимнің асығы бүк (пүкке) ямаса ишик (шикке) болып қалса, соның сақасы «асықбасы» болып тигиледи хәм қапталына қарапайым асықлар дизиледи. Асықлар арасында ашық қалмай ийин тирестире қойылады. Ойынды сақасы алшы турған бала, егер олай болмаған жағдайда, таслағаны тәййе шыққан асық ийеси баслайды. Ойында бас мақсет, тигилген сақаны ушырыу. Ойнаушы соны шығара алса, қасындағы басқа асықларды да ийелейди. Сақаны ата алмай, тек асықларды шығарса, соларды ғана олжалайды. Қолы келип турған ойыншы усылай алты мәрте қатара атады. Олар гөзлегенде:

Қардың басын қар алар,

Ханның басын хан алар,

Лабанды лабан алар,

Лақабы бизге қалар, – деп басқалардың пәтин қайтарыуға хәрекет етеди. Ойнауға жүрексинбей турған балаларға бул сөзлер тез тәсир етеди, қоллары өзине бағынбай урғаны қыйыс-қыйсық кетеди хәм машты жиберип алады.

Ойында хешким «асықбасы» болған лабанды ушыра алмаса, сақаның өз ийеси ортада қалған асықларға ийелик етеди. Олар сақа ийесинің пайы есапланады.

Мүйеш-мүйеш

«Мүйеш-мүйеш» – үй ишінде ойналатуғын ойындардың бири. Бул ойын халық арасында «муш-муш», «бурыш-бурыш», «бүршек-бүршек», «күнжек-күнжек» хәм т.б. атамалар менен аталады. Ойындағы тийқарғы ұазыйпа – ким шаққан, ким шабан, соны анықлаудан ибарат.

Балалар ойын ушын бос там табады. Ойынға бес бала қатнасады. Ойын қатнасыушылары ийелеуи тийис орынлар «муш» («мүйеш») деп жүритиледи. Тамның төрт мушын төрт бала ийелейди. Ортадағы бала ойын санамасын баслаған халда:

Бир муш,

Еки муш,

Үш муш,

Төрт муш,

Төрттен қалған,

Қара пуш! – деген ұақытта хәр мүйештеги балалар биринің орныша бири тез жууырысып, орын алмасып үлгериулері керек. Сол пайытта ортадағы бала да бир мүйешти ийелеп қалыу ушын жууырады. Егер ол бир орынды ийелей алса, онда басқа бир балаға «муш» тийиспей қалады. Ким ортада қалып қойса, санама айтыу гезегин сол алады. Ойын тағы да сол рәуиште тәкирарланады.

Ойын соңында ким ортада көп қалып, арман-берман жууыра берсе хәм өзи «пуш» болса, оны «пуш, пуш – пушық, пошалаған пышық» деп дәлкеклейди.

Ийне-ийне

«Ийне-ийне» – ер балалар менен қыз балалардың биригип ойнайтуғын ойыны. Ойын қатнасыушылары өзлеринің арасынан сайланған ағабийдің буйрығына бойсынады. Ойынға қатнасыушы балалардан бири ағабийдің тапсырмасы бойынша ийне алып келеди. Ағабий еки шектас таслайды хәм таслар кимнің алдына түссе, солардың биреуинің көзи байла-

нады, ал екишписи ийнени балалардың биринің кийиминің жағасына ямаса жийегинің көринбейтуғын тусына қыстырады.

Усы шартлер орынанып болғаннан кейін ағабий биринши баланың көзіндегі таңғышты шептиреді. Көзи жаздырылған бала молламдөтерек болып отырған ойын қатнасыўшыларының қасына келип:

*Ийнем-ийнем,
Ушы тийнем,
Ис исментим,
Усы ийнем,
Қағанак,
Шағанак,
Темир-тин,*

Тағанак! – деп өзи мөлжелге алған баланы тексерип көреді. Оннан ийне шықпаса және биреўин, онда да таппаса тағы бир баланың кийимин қарап шығады. Ол үш балаға шекем қарап шығыўға ҳақылы. Үш баладан да таппаса, үш жаңылтап айтып береді хәм үйинен бир таңсық тағам әкелип, ойын қатнасыўшыларына үлестиреді. Ол усыннан кейін баска шартлерден қутылады хәм ойын келеси бир баланың көзинің таңылыўы менен қайта басланады.

Албас-албас

«Албас-албас» ойыны тийкарынан қыз балалар ортасында ойналады. Ойын қағыйдасы бирден белгиленбейди. Ең алды менен өткен жолы ойынды хабарлаў тезегин алған қыз өз қурбыларын бирме-бир шақырып:

*Биз, биз – биз едик,
Биз он сегиз қыз едик,
Ойнайық та тоилайық,*

Ойынбасы сайлайық! – деп бул жолғы ойынға жаңадан «ойынбасы» таңлайды. Ол үшін қолшарпшыға монпақ салып, аўзын беккемлеп түйген халда жоқары қарата ылақтырады. Қолшарпшы кимнің алдына келип түссе, сол қыз бир ҳаўаздан «ойынбасы» болып сайланады. «Ойынбасы» гейде «одаға» деп те аталады.

Усыннан кейін ойынбасы ортаға шығып ойнаўшыларды тексереди. Кимнің тазалығынан қыялдай кемпилик тапса, соны көз астына алып:

– Бүтип «Албас-албас» ойынын ойнаймыз, – дейди. Хәмме «Мақул!» дейди.
– Онда излегенимизди табайық, – дейди. «Тапсақ, табайық!» дейди ойнаўшылар.

Ойынбасы кийимин олшы-солпы кийген, шашын өрмеген хәм дурсылы тарамған, өзине жөнли қарамаған ойын қатнасыўшысын ортаға шығарып «Мине, таптым!», дейди. Өзинің кемпилигин мойнына алған ойын қатнасыўшысы ойын қағыйдасын бузбастан «Аўа, Албас деген мен боламан!» деп ойынға бирден кирисип кетеди де, баскаларды айлана қууады. Оны айланып қаптып жүрген қызлар:

*Албас-қа, албас,
Алба-дұлба гарбас,
Улың атын Ултан қой,
Қызтың атын Мултан қой,
Моллан келип оқысын,*

Моллаторғай шоқысын, – деп әжиўалайды. «Албас» балаларды қуўыўды даўам етеди. Қууып жүргенде кимди тутып алса, сол «албас» болады. Ол да балаларды қууып, биреўин тутып алыўға ҳәрекет етеди. Ойын қыз балаларды таза жүриўге, көптен шеткери болып қалмаўға үгитлейди.

Пәтпелек

«Пәтпелек» – бахәр паслының желемикли күнлери ойналатуғын ойын. Ойынды тийкарынан ер балалар шолкемлестиреди хәм ойнайды. Олар пәтпелекти қуслардың пәринсін де, геүдирлек халға келтирилген жука гезлемелердің қыйындысынан да, қатырмаш қағаздан да ислейди. «Пәтпелек» ойыны жергиликли сойлесимлерде «пәтпәлек», «пәтпәррек», «пәтпиреуик» сыяқлы атамалар менен де айтылады. Пәтпелекти хәрким өз үйиниң төбесинен ушырып та, бирнеше бала бириккен халда биреуиниң изинен қууалап та ойнайды. Егер хәмме балалар кеңсликке өз пәтпелеги менен ғалаба ойынға шықса, оны «пәтпелек сейили» деп атайды.

Пәтпелек ойнаушылар көбинше бийигирек, дөңеслеу жерлерге шығып жууырады. Балалар пәтпелек өрлеген сайып оның жибин саумалап жаздырып бара береді. Набада хаўада самал болмай қалса:

*Айдар, Айдар, хуу Айдар,
Шамалыңды қуу, Айдар,
Пәтпелегим желбирек,*

Пәтиң болса, желбирет, – деп жар салып, желдің пири – Айдардан жәрдем сорады. Нәтийже болмаса, бирнеше бала бирден ықырады яки үшшелек шалып, тамал шақырады.

Хаўада ебиндей шамал болып тұрса, ойын даўамлана береді. Пәтпелек уштырысыўда кимдики көп пәрүаз етсе хәм узақларға ушып барса, соның ийеси әўметли болып саналады, басқалардан басым екенлиги тәп алынады.

Суўқалақ

«Суўқалақ» – сууда ойналатуғын ойын түрине киреди. Ойын жылдың «жүз» деп аталатуғын күнлери киргеннен кейин ойналады. Бул ойынға барлық балалар қатнасады. Жап бойына жыйналған балалар ғалаба сууға секиреді. Ким ең кейин сууға түссе, сол бала «қалақ» болып есапланады.

«Қалақ» болған ойын қатнасыўшысы басқа балалардың изинен жүзип қуады. Кимниң изинен қууып жетсе, соның басына қолын тийгизеди хәм ол да «қалақ» болады. Ал алдыпқы бала «бас қалақ» деп аталады. Енди олар басқаларды екеулеп қуады. «Қалақ» болғанлар басқа балаларды қууғаны менен де, олар басын суўдың астына тығып жиберип «қалақ» болмаўға хәрекет етеди. Балықтай таўланып, аўдарылып түсип тугтырмай кететуғын балалар да болады. «Қалақ» болған балалар қууыўды даўам еттиреди.

Ойын пайытында ким суўдан бұрын шығып кетсе, қағыйданы бузған саналады хәм ол сол заматта «қалақ» болып аталады. Балалар оны қайтадан суўға түсириўге мәжбүрлейди. Қайтақайта «қалақ» бола берген балаларды көпшилик:

*Алақ-палақ,
Далбан балақ,
Қырда шабан,*

Суўда қалақ, – деп дәлкеклейди. «Қалақ» болған балалар ар-намысын қорғап қалыў мақсетинде ойынды создырады хәм өз лақабынан қутылыў ушын хәрекетпенлик танытып, шаққанласыўға умтылады.

Аңғалсақ

«Аңғалсақ» – балалардың сәўбетли ойындарының бири. Ойынға топланған балалар молламдөгерек болып, шеңбер құрап отырады. Ойынбасы балаларға «Хәзир кимниң аңғал, кимниң аңлы екенлигин аңлаймыз. Ким аңғал болып шықса, ортаға шығып қызық қорсегип береді, аңлы болса, тамаша көреді. Ойын басламасы – бизден, хошламасы – сизден. Хошла-

ма – «биз де» деген сөз, ол сөз айтылсын тез. Жорта сөзден утылган, бул ойында тутылган» деп ойынды басламаға кириседи.

Ойынбасы ойын сөзлерин ядлап, тайып сорауларға таярланган болады. Айырым ойынбасылар оның сөзлерин өзлери ойлап табады. Ойын сауал-жууап түрінде басланады.

Ойынбасы: – Мен шикарға шықтым.

Ойын қатнасыушылары: – Биз де!

Ойынбасы: – Шикарда қоян туттым!

Ойын қатнасыушылары: – Биз де!

Ойынбасы: – Қоянды үйге әкелдим.

Ойын қатнасыушылары: – Биз де!

Ойынбасы: – Қулағын қойға бердим.

Ойын қатнасыушысы (бирейі): – Биз де!

Усы жерде ойын тоқтатылады. Соңғы сөзди ким айтқан болса, сол «аңғалсақ» атанады. «Аңғалсақ» қапдайдур «аңғал адам» хаққында балалар бурын еситпеген қызыклы бир гүрриң айтады яки кайсыбир аңғал-санғал адамның күлкили хәрекетлерин салып береді. Ол өз миннетинен қутылғаннан соң, ойын тағы да сорау-жууаплар менен дауам еттириледі.

Алмағал

«Алмағал» – ер балалар менен қыз балалардың аралас ойпайтуғын ойыны. Усыған байланысды бул ойынды «қызалақ-бозлақ» деп те атайды. Алмағал ойыны байрамларда, халық сейиллеринде де ойналып келген. Ойын, шеңбер қурап отырған халда да яки қызлар менен балалардың бир-бирине карама-карсы тикке турған халында да ойналады. Ойынды баслыушы ойынбасының өзи болып, ол бир қолына алманы алып балаларға карата:

Алма кетти жумалап,

Жаптың бойын жағалап,

Ким алманы тутады,

Сол ойыннан шығады, – деп оларды санамалап келеді де, санаманың ақырғы қатары айтылып, сөздин тоқтаған жерине туура келген ойын қатнасыушының қолына алманы услата салады. Алманы услап қалған ойыншы да шаққаллық пепен оны ацсыз турған тағы бир ойын қатнасыушысының қолына өткерин жибереди. Алма кимнің қолында калып қойған болса, сол бала бир шетке шығып турады хәм жаңылтпаш ямаса қызыклы ўакыя айтып береді. Опы еңлей алмаса, қандайдур анның яки қустың дауысын хәм хәрекетин салып көрсетеди. Қулласы, ол отырғандарды күлдириуи керек. Бир бала күлмей қалса, басқа бир қызыклы тамаға ойлап тауып, соны көрсетиуи тийис. Ол өз миннетин ада еткеннен кейин, ойын өз барысы бойынша дауам етеді.

Шаңғалақ

«Шаңғалақ» – қарақалпақ балаларының шаққанлықты талап ететугын ойынларының бири. Ойын кимни жастағы балалар арасында өткериледи. Ойынбасы болса, оларға қарағанда сәл ересеклеу балалардап болады. Ол балаларға шаңғалақ алып келиуи буйырады хәм олардың қалтасында не бар екенлигин сораиды. Балалар бир хаўаздан «шаңғалақ» деп дауысласа, ойынбасы кисесинен бир шаңғалақты шығарып, ойынды баслауға имканият бар екенлигин аңлатады. Набада, «шақмақ қант» десе, келеси бир усындай ойынды баслап кетеди.

Ойынбасы балалардың қәлеп турғаншндай, шаңғалақ арқалы көзбоямашылық хәрекетлерин ислейди. Ойынның басламасында ол шаңғалақты он алақанға салып, соң желкесиниң шұқырлығына жайластырған көринисти хәм сол жердеп мойнына киргизип жиберген хәрекетти ислеген халда оны шығанақтың бүтилген жерине түсирип жиберип:

Даң, даң, даңғалақ,
 Даңғазалы шаңғалақ,
 Шаңғалағым дуғалы,

Көрген адам гүялы, – деп қолында хешнәрсе жоқ екенлигин ашып көрсетеді. Ойынбасы бул дуғалы шаңғалақтың желкесинен кирип ишине түскенин, енди оны сыйқырлап шығарыу кереклигин түсиндиреди. Кишкене балалар буған қызығып «Онда аўзыңнан шығар» ямаса «мурныңнан, я қулағыңнан шығарып бер» деп талап қояды.

Өзиндеги «кәрамат» хаққында кишкентайларды таң қалдырған ойынбасы еснеген болып турып шығанағын жаздырып жибереди де, шаңғалақты аўзынан шығарғандай етип көрсетеди. Яки болмаса, көпшиликтиң талап етиуи бойынша өз мурнын қысып турып, мурнынан, я қулағының сырғалығын тартып турған халда қулағынан шығарған тәризли көринисти көрсетип береді. Балалардың дықкағы аўызға, мурынға, қулаққа қаратылғанды, ойынбасынын шығанақтағы шаңғалақты тийисли жерге билдирмей түсирип жибергенлигин аңламай да қалады.

Ойынбасы бир шаңғалақ арқалы гусы ойын дүркимине киретуғын басқа да көзбайламышылық усылларын ислеп, кишкентайларға тамаша береді хәм оларды да хәрекетлерге тартып отырады.

Гейпара сөздерге түсиниклер

- абадан** – текстте: жақсы, жақсылық
- аббаз тайы** – ески пул бирлиги
- абзал** – текстте: мал-дүнья
- абыз** – тақыуа, жүдә биллир, билимли
- абыз** – уруу-тийре атамасы
- агабий** – текстте: ойынбасты
- агары** – айырлық өлшеми, 67,5 г
- ағйар** – бийгана, озге, басқа; рақиб, душпан
- ағлайы ағлай** – текстте: жақсының жақсысы
- ағыз** – ауы:
- ағыуа** – 1. сарқырама, сарқырап аққан суу; 2. балалар ойынының атамасы
- адалау** – тамамлау, тауысыу, жоқ етиу
- адырна** – аскерий саз асбабы
- ажа** – текстте: жасуалы, басшы
- ажал** – әжел
- ажарлы** – шырайлы, сымбатлы
- азғын** – текстте: накас, теги нас, сатқын
- азыу** – текстте: бузылыу, накасланыу, асқыныу
- айбар/айпар** – айбат, айбықәддем
- айбадақ** – қыз балаға тийисли марапат сөз
- айбарак** – текстте: жар салыу, қатты дауыс
- айданақ** – дана бала, кишкене дана
- айданас** – данышпан, данагой бала
- айданат** – дананың данасы
- айдапсал** – арқайтын, бийпәрјуа
- ай дәке (дәкем, дәкөп)** – ер баланы еркелетіуши сөз
- айдын** – текстте: мәртебе, даңқ-абырай
- айдыр** – бала жұбатыуда айтылатуғын сөз басламасы
- айдырмаш** – балаға арналған сөз ойыны (потешка)
- айқарақ** – қарақ, шырақ (қарағым, шырағым)
- айқулақ** – 1. Қуяш нұрының жауын, фонтан тамшыларында сыныуы нәтийжесинде ҳауада түрли реңдерде ярым шеңбер тақылеттеги атмосфералық құбылыс (Хазирети Әлийдің қылышы); кемпирқосақ; 2. Балықтың желбезегин жауып туратуғын, ярым ай тәризли сүеик; 3. Үлкенлиги бир қарыстай, қулағы ярым ай сыяқлы, сарғыш кесиртке
- айқулаш** – ойын атамасы
- айлас** – текстте: кеуілжақын
- аймақ** – текстте: уруу-аймақ, ел-елат
- айпат** – әжет, зор, гәниймет
- айыллы** – уруу-тайпа атамасы
- айырқалпақ** – шежирелик атама (айрықалпақ)
- айырылыу** – текстте: мәлим болыу, билиниу
- айтабақ** – ойын атамасы
- айтымақ** – балалар айтымы (закличка)
- айттырмап** – балалардың сөз илгиси (поддөвка)
- айтууақ** – жарқын, жақтылы, паракат
- айя /ай-я** – текстте: ҳәйийу тәкирарламасы
- айбармақ** – бас бармақ
- айшабыр** – кең жазықлық, ойлы-қырлы, адырлы жер
- ай-да** – ал, қәне
- ақ** – агарған, сүт-қаттық
- ақай** – уруу-тийре атамасы
- ақау** – жарамсыз, иши ширик ағаш
- аққула** – қырманды сүзер алдында ҳар жеринен кепшик пенен қалпын алынып, қырман шетине тәгилетуғын дән (Оны «Қыдыр атапың ешегиниң жеми» деп те атайды)
- ақлай** – алдыннан, алдын ала, әуел басында
- ақлау** – текстте: қырман суйырыу, дән тазалау
- ақмаңғыт** – уруу-тайпа атамасы
- ақсар** – отынлық шөп атамасы
- ақсары** – жыртқыш құс
- ақсүйир** – уруу-тийре атамасы
- ақүрпек** – қыран құстардың (бүркит, ийтелги, лашын ҳәм т.б.) палапаны
- ақыр** – сүй сақлауға ямаса от-шөп салыуға ылайықланған үсти ашық қурылма
- ақша** – текстте: айрықша, өзгеше
- ақық** – қызыл реңли қымбат баҳалы тас
- ақыла** – ақыллы, дана, түсимпаз (ҳаял-қызларға байланыслы)
- ақтайық** – уруу-тийре атамасы
- алагөт** – құс атамасы
- алаған** – алатуғын, алғыш, алымсақ
- алағат** – текстте: ойлы-бәлент
- алай-алай** – бийик-бийик, бәлент-бәлент
- алапа** – 1. қәде, 2. тойларда берилетуғын ақшалы орамал
- аласа** – нәс, келте, пәкене
- алагар** – құс атамасы
- албас** – албасты
- албас-албас** – балалар ойыны
- алғы** – аласы, алынатуғын нәрсе
- алғынпақ** – қалыңлық, жұпты-ҳалал
- алғыншы** – алыушы
- алдамашпақ** – балалар ойыны
- алдамсақ** – ҳийле ислеп, алдап болса да кеуилди алыушы
- алдуғ** – аласы нәрсе
- алқалы пирлер** – кеңесгөй пирлер, шилтенлер
- алмабас** – үйрек
- алмағал** – ойын атамасы (қызалақ-бозлақ)
- алпалау** – алақанда ушырыу, алпаш қылыу
- алпамса** – ири турпатлы, еңгезердей, бойлы-сыпты
- алпар** – батыр тұлғалы адам, айрықша күш ийеси
- алпа** – баланы марапатлаушы сөз
- алпай** – бөбек, ерке бала
- алпақ** – ер бала, ерке бала (алпар әулады)
- алтақта** – арба алдындағы адам отыратуғын ағаш
- алы** – текстте: урнақ, үрим-путақ, әли-әулад
- алымсақ** – дәмгөй, паракор
- алты арыс** – қарақалпақ халқының этникалық жыйынтық атамасы
- алты қанат** – алты кереге, қара үй қабырғасы
- анайы** – әнейи, сұмлықсыз, басқадан кем емес
- андағ** – былай, сондай
- анна** – уруу-тийре атамасы

- аннас** – уруу-тийре атамасы
аңгал – аңқай, аңгөдек, алдам-қалдам
аңғалақ – ойын атамасы
аңғалсақ – аңқау, алағайым, аңгал, аңгөдек
аңғыт – 1. аңқау, алағайым; 2. аўлақ, шет-қытыр
аңқау – текстте: шөллеу, сүйсай, аңқасы кебиу
апытақ – ер баланы көтерип еркелетіуши сөз
ара бериу – пардозлау, безеу
ара бий – төрелик етиуши, арашаға түсиуши, абил сөз ийеси
аралбай – уруу-тийре атамасы
аран-аран – текстте: ер-азамат (ер-ерен)
арда – 1. үйретілмей, өз бетине жиберілген асау жылқы; 2. еки бүйени теңдей еметуғын қулын яки еки сайлықты бирдей еметуғын қозы
аржа – текстте: әрұақ, гайры күш
Арқажурт – тарихый «Дәшти Қытшақ» үлкеси
аркалас – қаналас, бауырлас (арқа-бауыр)
арқау – 1. ормектин үстиңги хәм астыңғы жылпериниң арасына кесесине түсирип тоқылатуғын жип; 2. сүйениш, себеп, тийкар
арқырау – текстте: қатты ағыс, патли шабыс
арлан – қасқырдың еркеги
арпа-түрпе – ойын атамасы
арт – текстте: артыу жер, бәлентлик
арыс – текстте: әтишкалық атама (алты арыс)
арыс – текстте: үй ийеси, отағасы, хожеин
арпан – уруу-тийре атамасы
аршын – ұзынлық өлшеми (0,71 см)
асан улы – этноним (қәуімбасы исминге байланысн)
Аспаптау – Гималай тауы
ата қалпақ – текстте: әскери баскийим, темир қалпақ (дуулығы)
атала – қыздырмалған майға үн шалып, суу қосып писирилетуғын сүйиқ ауқат
атан түйе – пиштирилген түйе. Текстте: гайратлы, көш баслаушы түйе
атанша – жас атан, жүк артатуғын гайратлы түйе
атлау – айран атлаутуғын, ағаштан исленген буйым
атойнак – балалар ойыны
аттым-баттым – балалар ойыны
аты даңлы – атақлы, аты қауазалы
атшоқай – қозаның ақсүйрик тамыры
аўсар – аңқау, аңгөдек
аўызжаппаш – балалардың сөзли дәретпеси (молчанка)
аўырық – ши тоқығанда қолланылатуғын тас құрал
аўыт – нар түйениң үстине жүк артыу ушын исленген рама
ахдат – дат салыу, ах урыу
ашақ – жас балалар ушын исленген ер
ашамайлы – уруу-тайпа атамасы
ашша – текстте: яр-дос, тамыр-таныс
ая – қол, алақан
ая – текстте: ана, үлкен ана
аяқ – текстте: дәрьяның төменги жағы, қуярлық
аяқлау – тамамлау
аялақ – аялаушы, еркелетіуши сөз (аялғы)
аялақ – 1. еркетай; 2. ярым доңгелек
аямауиз – бәхәрдеги аяллы күнлер
аяңпыл – жай, әсте-ақырын жүрисли
әбден – текстте: саңдықта
әбес – ерси, әбсший, қолайсыз
әдәд – сан, мұғдар
әдейи – билқастан, биле-тура
әбжет – ескише қалдық шығарыу есабы
әжийне – жип-шайтан
азм – қатаң мақсет, нийет, ұмтылыс
айкапир – сүйкимсиз, жексурын, қопал
айтеке – уруу-тийре атамасы
әлеумет – халаиық, ел-журт
әлиги – жаңағы, сол
әлип – текстте: батыр, бағадыр (алтар)
амма – бирақ, лекип
әмме – әкесиниң ана-қарындаслары балаға әмме болады
әмри махәл – орнланыуы жүдә қыиын, мүшкил ис
әндийпне – ой-пикир, қыял
әний – әне, әнекей
әңгүрт – аңқау, аңгөдек
әр – абырай, мақтаныш
әрүана – бир өркешли, таза нәсилли, тыңыр жүтли, жүдә сүтли, ыссыға, шөлге шыдамлы урғашы түйе
әўәли – басы, басланыуы
әфкар әйлеу – пикир жүритиу
әхдиу ўафа – үәдеге ападарлық (садықлық)
әхли ҳикмет – ҳикметлер әлеми, жәми ҳикметлер
әшғар – шитр (қосық) созиниң коплик формасы
баға – текстте: қәдир-қымбат
бағалақ – балатай, шақалақ бала
бағалар – балалар
бағаналы – уруу-қәуім атамасы
бағлан – текстте: бай баласы
бағыу – текстте: кориу, сынау
базна – текстте: өкпе-наз, гийне
байғус – текстте: гедей, кемтар-кәмбагал
байқонды – уруу-тийре атамасы (бойғынды)
баймақлы – уруу-қәуім атамасы
байсыу – өзип бай көрсетип мақтаныу
байпешек – бәхәрде ашылатуғын көнжыллық өсимлик
байыр – түп мәкан, бабақоныс, атажурт
байырлы – текстте: уруу-қәуім атамасы
байрақлы – текстте: уруу-қәуім атамасы
байраң-байраң – емин-еркин, арқайын
байры – текстте: жер ийеси, меншик ийеси
байрық – текстте: ийелеули, меншикли, буйырықлы
бақанлы – текстте: уруу-қәуім атамасы
бақас – бәсекилес, қарсылас
баққы – бағыулы
бақтапы – текстте: үй бағыушы, үй бийкеси
бақыр – 1. мыс; 2. мыс теңер; 3. қаңылтыр шелек; 4. үлкен сарқум (бақырати)
бақыршы – текстте: жаршы
бақсейис – уруу-тийре атамасы

- бақшак** – уруу-тийре атамасы
балаң – жас, өспирим (балаң)
балаң жүн – жас түк
балғалы – уруу-тайпа атамасы
балдырған – тектте: нәресте, бала
балкы – уруу-тийре атамасы
балталы – уруу-тайпа атамасы
бап – руухыят дарғасы, рууханыят дәруазасы
бар – тектте: бардамлы, дәулетли адам
барақлау – бетлеу, парақлау, тарақлау (китапты бетте-бет ашты)
барат – 1, патша тәрәпинен берилген азатлық хаты; салық яки жәриймадан азат етиу яки белгили бир ҳуқуқлар беріу тууралы арнаулы гүялык; 2, Камарий жыл есабындағы сегизинши ай – шәбаның 15-күни; усы күни Мухаммед әл-Әхиссаламға паизамбарлық хабары жәрияланған
барбаз ушын – бар болғаны уиын
барғыншы – барыушы
бармап – тектте: бармаспап
барым – тектте: тыянак, тоқтам
барымта – билқастан тонаушылық, кек кайтаруу, мал куууу
барын – уруу-тийре атамасы
басалай – сүйык тары быламық
баскур – тууырлықтың кереге басына тийип қажалмауы ушын ұуық пенен керегениң түйискен жерин сыртынан бастырып таңатуғын, қара үйдиң ишине сән берип, бәзейтуғын нағызслы құр
басыу – дарья бойындағы суу алған алап
батбат – құм кесирткеси
батыл – тектте: жарамсыз, иске алғысыз, натық
баяз – тектте: қосық
баяр – тектте: ер, күйеу
баят – балалардың мәусимлик салт айтымы (колядка)
баяу – жай, әсте-ақырын, арқайын, жаипарахат
бәден – дене, беден
бәдкырпақ – кул, күн, күнликши
бәзер – зорға, қыйыншылық пенен
бәйкем – жылтыр былғары
бәлекөй – тектте: бәп-бәле (сүйкимли) бәпе
бәңгәх – егер де
бәнеги – жаңалм, зәпте уақыттағы
бәний адам – адам баласы, адамзат
барқарар – тіннш, тоқ
бәс – бәс тигисиу, бәсеки
бәхәр алыу – гүлениу, рауажланыу
бексыйық – уруу-тийре атамасы
бекте/бекшик – тектте: бек бала, жас өспирим, нәуше
белбау – қара үйдиң керегесин сыртынан айналдырып тартып байлайтуғын узын арқан
бел беріу – гүресте: хәмел, тәсил беріу
белдеу – тууырлықтың керегеге тығыз жатыуы және оны дауыл ушырып кетпейи ушын сыртынан айналдырып байлайтуғын арқан
берги – береси нәрсе, қарыз
береген – сақый, қолы ашық
бермен – бермеймен
бесең – бес сыңар (бесем)
бесли – бес жасар жылқы
бестабап – асық ойынының түри
бестамғалы – уруу-қәуим атамасы
бехити – бейиш, жәннет
бише – тектте: хұрметли хаял
бийдар – ояу, сергек
бийенде – бийликшил
бийий-бийий – ойнай-ойнай, секире-секире
бийиң-бийиң – хәрекетшең, тепериш, ойнақы, шалт
бийиулеу – ойынға түсиу
бийкетай – қыз бөпе
бийсақал – тектте: жигит-желең
бийтахарат – тектте: динсиз, иймансыз
бийтигеш – бийсымақ
билгирсимек – озин биллиш көрсетиуши, билгишсымақ
билдик – билим, илим, ақыл-закауат, тәжирийбе
билик – еп, тәжирийбе, уқып
бирен – жекке, жалғыз, жалқы, тақ
бир пара – гейпара, айтырым
боғжама – кийим-кеншек ушын тутылма қоржын
божық – ийкемсиз бала
боза – арпадан ашытып исленген суусын
бозан – боз дала, боз қыр
бозық – тектте: бала
бойма – болмай ма
бойра – нуу қамыстан исленген тоқылма: төсенши
бойрапы – қамыстан бойра буйымлар тоқыушы
болғыншы – болыушы
болғышы – келешек, алдағы
болус – тектте: болыслақ
бокпа – қолдан тигилген, аузы ашық қалташа, арқа қоржын (папка)
бопай – тектте: бәпе, бөпей
боташық – боталақ
бөбей – бөбек
бөйлә – усындай, Тектте: бери
бөкпен – сүйгә ун салып, сүт қасып қайнатылған қойыу быламық
бөрте – сазаның бир түри
бөрте – болғалт-көк, қызыл-гүрең рең
бөртпен – сүтке борттирилген сөк
буғаулық – бәнтлеули шынжыр, кисен
бугырдақ – тектте: буғақ, жутқыншақ, кегирдек
бужы – жаңа сойылған қой гошин бүйенге тығып нисирилген тағам
булау – қыздырыу, ийиу, таулау
булқын – өгиз арбаның қамтыты
Булыр тау – Памир тауы
бунда – тектте: бул дүнья
буралаң – айлапыш, көп бурылысла
буралқы – қуяңқы, жалаңқая, отасыз, сатқын
бурнағы жылы – өткен жылдан алдыңғы жылы
тили бурра – тили өткир, кескир

бууазыу – толыгыу, толысыу
 буудан – қоспақ төл
 бүйен – 1. Тоқ ишектің аш ишекке тұтасатуғын жерінде туйықланып питетугыи жууан ишек. 2. Жууан ишекті кептирип исленген ыдыс
 бүйиз – мүйиз, шақ
 бүлдирге – қамшының сабына тағылған бауы
 бүлдирги – бүлинген, бүлинип атырған елдің бир заты, буйымы
 бүлдирпин – бөдренге ұқсас құс
 гардан – мойын
 гезеген – гезенде, гезбе
 геуил – шөл-далада өсетугыи, дәнли, алаға өсимлик
 геурек – ашық далада өсетугыи, бийиклиги ярым метрдей, қуурай тәризли, басы үрпек өсимлик
 гирдаб – адамды өз демине тартыушы жедел хәдийсе, хәрекет, процесс
 гөне киси – кексе, егеде, киси
 гүлдиреуип – шаңырақ тоғынның үстинен түңликти көтерип туратуғын, түтин шығатуғын, жақты түсіу ушын айқастыра бекитилген ағаш, шаңырақтың керегекөз болып түйискен шыбықлары
 гүле – ұзынына қойылған жиплерди екиге ажыратып, олардың арасынан мәки өткерийге хызмет ететугыи әсбап
 гүлли – хамме, барлық, гүллән
 гүлшин – қыйма нағыс түсирилген аяқкийим
 гүппек – дегершиктин орайындағы кегейлер қадалған хам көшер орнатылатугыи тесиги бар орта бөлими
 гүппеклеу – 1. көлик тарта алмай тұрған арбант ийтерип көмеклесий; 2. биреуге қол-қабыс, жәрдем көрсетий
 гүрең – қызыл-қоңыр рең (көбинесе жылқыға бай ланыслай айтылады)
 гүрке – 1. кишкене баспана, қос, ықтырма; 2. мал туратуғын көлеңкели орын
 гүрмек – 1. салы арасында өсетугыи жабайы шоп; 2. таз шешилетугыи етип илмеклеп байлау
 гүуен – керилген ұзын жипке қатара ылақ ямаса қозыларды байлау ушын тағылған қысқа бас жиплер
 ғажыу – гайзау, мүжиу
 ғай – муң, зар, қаизы-ууайым
 ғаудан – 1. шөл-далада өсетугыи ұзын ақ шоп; 2. отлақ, өлеңли жер
 ғарамат – гәремет, жала
 ғаўс ул-ағзам – ен ұллы мәдаткар
 саруи қад – қадди тик, шырайлы
 ғурп – үрп-әдет
 ғырыстай – мыңлы, күшли, қарыулы
 дақыл – хәзил гап, ойын сөз
 далбақ – ләўзе, ебетейсиз, шалжаң
 даныш – данышпан
 дан – белгили, атаклы, даңқлы
 даргер – дәрия
 дараз – ұзыннан-ұзақ, көп, шегі жоқ
 дарға – кеме менен дәриядан өткерийши адам
 дарған – уста, шебер

дарым – ем сөз, дәри сөз
 дарымпы – емши, тәуип, дауалаушы (целитель)
 даулы – текстте: қолы келгши, жолы болгши
 дауылпаз – әскери саз әсбабы
 дәйра – дәрия
 дәкийқа – минут
 дәнеме – хеш теңе, хеш нәрсе
 дәңгесе – бийталап, қосжақпас
 дәп – текстте: базим, жыйып, салт-салтанат
 дәрдесер – машақатлы ис, артықша тәуиш
 дәриман – емши, шыпакер
 дәрманат – дәрман, күш-қууат
 дәу – текстте: бесик баласы
 дәует – текстте: мылтықшы, бесиктербеткиш
 дәүсебен – шағалға ұсаған жыртқыш хайуан
 дәп – далаңлық, шөлистанлық
 демесин – текстте: сөзқоспа, қоллау
 дигилдик/тигилдик – қамыслықта жасаушы құс
 дигир – шығырдың керизден суу шығаратуғын гүмеси
 дигиршик – дегершик, ағаш дөңгелек
 дийда – көз, көз нуры
 нукра – гүмис
 дийиу – әжиине, жин-жыпыр
 дил – кейил, қалб
 дойнақы – ат дойнағынан исленген ойыншық
 долы – 1. ашыулы, кекли, ызалы; 2. көкбет, жез өкие
 дасмал – болжам, шама
 дууадақ – тууалақ
 дуубазар – текстте: шайқым-сүрен
 душыу – 1. душшы, мазалы болу; 2. дәл түсий, дусласу, дуушарласу
 дүнья – текстте: бала
 дүңгирпек – дүнше, кишкене дүн
 дүри ақиқ – түрли реңдеги қымбат бағалы таслар
 дүүден – тоғайталдың шыбығынан ямаса қызыл жыңғылдан тоқылған, керек-жарақ салтанатуғын аузы жайпақ ыдыс
 ебелек – қумлы жерде өсетугыи бир жыллық өсимлик
 егизең – егиз, егизек, қосалақ
 едите – текстте: дәулет, құт, бахыт
 еже – аулақ, онаша, жырақ
 ежел – әуел, азел, қадим
 ежесий – ерегисий, айтысыу
 ез – текстте: намәрт, ынжық, ийи бос
 езбен – торақтан езип исленген шире аралас сұйыи
 елат – текстте: халық
 елеусиз – 1. көзге түспестен, ескертиусиз, байқаусыз; 2. нәзерден тыс, ескериусиз; 3. әсте-ақырын, жай гана
 ели – бармақ енипе тең өлшем
 елик – кийик
 елият – мәмлекет
 ене пулы – найдадан тысқары, азелги пул
 енликте – қыйынды, гезлеме гүлшеси
 еңлик – гүлли өсимлик
 еңсеу – еңселеу, жәрдемлесий
 еменеалы – тарийхий уруу-тире атамасы

ескинамай – есиккөз, көпте көрген
еспора – уруу-тийре атамасы
емесип – шыпа, шыпабағыш
епелек – 1. белдің құмырасына дәстесинің кирер жеріндегі бір-бірін бекитіуі үшін шеге отетугын жердің асты-үстине орнатылып, қаңылтырдан исленген қиықша темир; 2. Екі темирдің аралығына қойылатуғын жуқа қаңылтыр; 3. атшөк; 4. далдир, есер, еси киреси-шығасы
ер – текстте: мәрт, азамат жигит
ергенек – қара үйдің жарма есигі
ергенекли – уруу-қайым атамасы
ерис – тоқыу үскенесинің (қолақ, өрмек) ұзынына тартылған жиби
ериу ел – жергиликли, отырықлы жұрт
ериулик – жана қоңсыға хам жолүсти қонаққа берилетугын дәстүриі қонақасы
ериуши – отырықшы
еркелек – ерке бала, еркемай
есели – есе-есе, үстемели, артықша
есил – тилеклеслик, аяушылық сезимин билдириуши сөз: сорлы, бахытсыз, бийшара, байғұс
есирме – қызба, есерсоқ
есіуас – есалаң, еси киреси-шығасы
етектас – ау ямаса жылымға салмақ басыу үшін салынатуғын тас
еш болыу – зая кетиуі, пайдасыз қалыу
ешбуға – уруу-тийре атамасы
жабылыу – тонылыу, жұжим етиуі, жабыла умтылыу
жабырқау – кеуилхошлығы болмау, кейпияты түсіуі
жағал – 1. дағал, дақ; 2. аламыш (жағал ешки)
жағалтай – уруу-тийре атамасы
жазық – кенлик, жазықлық
жазым болыу – мертилиуі, набыт болыу
жазыу – текстте: жазықлы болыу, тұтылыу
жайдақ – бас, құры, жай, солай
жаймалак – арқайыншылық, жайпарахатлық
жайпақ табақ – иши шүңгил емес таипақ табақ (гүртиктабақ)
жайсаң – текстте: жақсы, ағла, айрықша
жайыл бала – қарақалпақы бала (жайыл әулады)
жайыл жалпақ – еркелетіуши сөз (жайылқан жалпақ)
Жайылқан – қарақалпақ халқының аңызлық тулғасы, түп бабасы (Жайыл бий)
жайылма – жазда дәрья суыи кеп жабылатуғын алаң
жайырлы – текстте: қарапайым, жайдары, қара халық
жақы – құлын терисичен тигилген жетил үсткийим, тайжақы
жал – текстте: төбе, қырқа, қырдың басы
жалайыр – уруу-тийре атамасы
жалалы – жалаға қалған, дохметке шатылған
жаланаык – уруу-тийре атамасы
жалаң төн – астарсыз, жуқа төн
жалау – туу, байрақ
жалқы – жалғыз, жекке баслы
жалдық – уруу-тийре атамасы

жалпы – көпшилик, хамме
жалтаңпақ – жалтаң
жамантай – уруу-тийре атамасы (жаманқытай)
жамбыз – дизениң астындағы бұгилген жери; тақым
жамбыр – жамбыр (бөбек тилинде)
жамғыршы – уруу-тийре атамасы
жанасыу – текстте: дос болыу, кеуилжақын болыу
жанау – текстте: қастан тийисий, шуқылау
жандар – тирь жан, жанзат
жанлык – қой-ешкинин улуума атамасы
жаныу – егеу, шарлау
жаңқалақ – тикен, шөңге, шобире, шөп жаңқасы
жапалак – түнде гана ушатугын, көзи бақтырайған, иймек тумсық жыртқыш құс
жаптырмай – жән-жақтан, тумлы-түстан, бәри бирден
жараған – текстте: урныққыр, есерсоқ
жарғалак – балалар ойыны
жарғақ – 1. жүни тықтырлап алынған, ийлен таярланған тери; 2. түги сыртына қаратып тигилген үсткийим; 3. қамырды ийлейтуғын яки оран қоятуғын түги қырылған жуқа ешки териси; 4. қара үйдің түрилетугын кийиі есигі; 5. құлақты сыртқы тәсирден қорғайтуғын жуқа қабыршақ; 5. арық, қатпа
жарқабақ – тикжар, дәрьянын тик ырашы
жарлама – балалардың жар салып айтататугын айттымы (голосьянка)
жарпак – жапырақ
жарымшы – пайданы жарыма-жары белисийи
жарын – келеси жыл, ендиги жыл
жас – текстте: булақтың жырылып шыққан, сызатлап агып турған тусы
жас – текстте: жас, ығал өсимлик
жасық – 1. майсыз, сом гош. 2. қамгемиз, көмнек; 3. натық, пәс
жатауық – жатаған, шабан (жатауық ешек)
жатбауыр – жат, өзге
жатпа – жатмай, бийганадай
жаугер – ержүрек, урыспаз, батыр, мәрт жауынгер
жабди – бириккен, құрама, жәмәэт
жамағайин – уруулас ағайин
жамирей – ел-жұрт, мәмлекет
жамия – ауыл-аймақ, жәмәэт
жән – сауаш, урыс
Жәудир мама – жауын пири
жәулик – дуйым, тұтас, гүллән, талайым
жәхд әйләу – тырысуу, әсте-ақырын, үзликсиз ҳәрекет етиуі
жәхр (жахыр) – жәрия, дауыс шығарып зикир етиуі
жегде – ҳаяллардың басына бүркенип жүретугын жеңли кийими
жегжат – ағайин-тууған, тууысқан
жекен – текстте: жекке-сийрек, жекке-дара, айрықша
жекеу – жекке, жалғыз
желбау – шаңыраққа үш жерден байланып, керегеге асып қойылатугын, кестеленген, пөпек шашақы құр

желбезек – кеңсирек (мурын шемиршеги)
желбууаз – текстте: иши желли, көмпейген
желбуйда (желбууда, желбийда) – боталақтың мурнына тазылатуғын еспе жип
желек – киймешек үстинен тартатуғын орамал; сәукеге орнына басқа жабылатуғын орамал
жели – кулынларды байлау ушын еки қазыққа керип тартылған арқан
желсеу – текстте: далада жүриу
жемсеу – текстте: от-шоңке тойынтыу
жентек – унтақ
жерлеп ушыу – төменнен (пәстен) ушыу
жете – 1. орақ, пышақ хәм т.б. қураллардың сабы менен жүзиниң қосылған жери, сағағы, мойны; 2. адамға гана тән ақыл-ой, сана-сезим; 3. ата теги, негили, жети атасы; 4. әбден, уңқыл-шунқылына шекем, тийкарына бола
жетесиз – намсиз, жигерсиз, санаңыз, теги пәс
жизия – салық
жийектай – узын етеккли ерлер кийлеги (жектай)
жийек кус – жорға тууалақ (джек)
жийрен – қызғылт-сары түсли ат
жоба – текстте: бағдар, жол-жоба, жол-жорық
жой – текстте: жарамсыз, керексиз
жолым үй – көшип-қоныуға ыңғайлы, тик ұуықлы кишкене қара үй
жортыуыл – жоқ ізлеп жол гезиу, жорыққа шығыу
жөйит – еврей, жөхит (яхудий)
жән – текстте: жол-жорық, жән-жосақ
жөндемли – жәнге түскиш, барымға барғыш
жуллық – жыртылған, толған қалдық
жумыр – қарын, құрсақ
журтшы – отырықшы, отырымлы
журын – әулад, зүрият (жүрин)
жутау – жүдеу, азып-тозыу, ашаршылыққа ушырау, тарығыу
жутшылық – ашаршылық, жоқшылық, құрғақшылық
жууа – жабайы пияз
жууансан – уруу-тийре атамасы
жууық – жақын
жүреген – жүрисли, шаққан
жыға – текстте: санли кийим
жыйыу – текстте: ұзатылатуғын қыздың себи
жыланлы – уруу-қәжим атамасы
жылау – жүуен, ди:гин
жылаулы – уруу-қәжим атамасы
жылбасы – улыстың уалы күни, найрыз айямы
жыл қуслары – жыл баслантыуы менен келетуғын хабаршы қуслар
жылпыртон – текстте: жалбырақ қабыршақ (жыланнын түлеген кеби)
жын – 1. жәнйүарлардың асқазанында еле сиңип үлгермеген гүйис; 2. тезек, боқлық
жыраушы – жыраулық жолын қууыушы, жырышы (талабан жырау)
жырғау – сөзди-ойынлы дәретте

жырламап – жырау жолына салып жырланатуғын балалар ядламасы
жырттыс – қол жасаған адамлар дүньядан өткенде теберикке жырттып тарқатылатуғын гәзлем, орамал
зайыл болыу – текстте: өсиенен таңыу
зайырлы – көзи ашық, билгир, билимли
заққы – бийзар, ығыр
заң – текстте: әдет, дәстүрий жол
захир – ашық айдын, анық рәушан. Текстте: белгилі, атақлы
зәм – қосыу әмели
зәм қылыу – бар нәрсениң үстиге қосыу, қосымша
зәп – тат. Текстте: қайғы-ғам, тәшиуиш
зәп – жүда зор, әжайып, әжеп
зәр – зер, алтын
зәрб – көбейтиу әмели
зәумет – мүшкиллик, мүсаллат, мийнет (зәхмет)
зерде – ақыл-ой, сана-сезим, зейин
зеренше – сырланған кишкене ағаш тостаған
зигирик – зиңгирик, құйрықтың ушы
зил – текстте: заләл, зыян
зина – тарлық, бузақтылық
зиһар әйлеу – текстте: жалбарынтыу, илтимас етиу
зорекердик – зорлық-замбылық, басқыншылық
зууала – нан жабыу яки ауқат ушын ийленген қамыр бөлеги
зыққы – қапа, түскин, мазасыз, тыншысыз
игилиу – ийилиу
изен – жиңишке жапырақлы өсимлик
изхар әйлеу – билдириу, баян етиу
ий болыу – жууасыу, басылыу, көниу
ийик – шарыққа орнатып жип ийириу ушын қақ жылылдан еки ушлы етип исленген әсбап
ийтақ – уруу-тийре атамасы
ийгелги – кишкене қыран құс
ийт-қус – қасқырдың бурмалап айтылған аты
илекерлеу – еплеу, әмеллеу, еплеп дәнекерлеу
илен – менен, билен
илимгер – илим қууыушы
илтифат (илтипат) етиу – жақсы итибар, ықлас, мүнәсибет билдириу
иренде – қазыуда теуип алынған жердеги майда топырақ
ирте – үй-жай, қоныс; жайдың тырнағы
ирик – ириген, шириген, бузылған
иркит – писирилип, майы алынған сүт
ис – тыйық, ұшлы темир
исек – еки жастағы тарттырылған еркек тоқлы
исмер – шебер, епишл
истеу – қәлеу
иштиғал – ис, жұмыс, шугылланыу, иске машқұл болыу
иптик – иши тысланған қалың тон
ипкирне – ишинең тынған, сыр билдирмес адам
иьтиразый – қарсы пикирдеги
йақын – жақын
йағний – яғний

йүбарген – жиберген
йырак – жырак, узақ
йыррық – жырық
кәлмек – ала таз
кәмарсыз – оз пуштынан болмаған, асырап алған
кәрамсыфат – ийман жүзлі
кегей – теректің түрі
кеклеу – кек сақлау
кекпилик – ала ауыздық, душпанлық
келата – бір тұтас ел, шоқ отырған ауыл
келемит – келеке, мазақ, дәлкек сөз (дразнилка)
кедеп – шуумақ, түйдекленген жип
келебе – хәзил сөз, илме сөз, мазақ
кенегес – уруу-қәуимлик бірлеспе (арыс бирлиги)
кенеу – белги
кеңт – бағлы жер, қала, шәхәр, абадан мәкан
кеңсирек – мұрын шемиршеги
кеңтанау – уруу-тийре атамасы
кепшик – доңгелек қаснақлы, дәнди тазалау, желпий
 ушын арналған буюым, зағам
кер – текстте: кертартпа, тирсек, қырсық
кер айғыр – текстте: күшли, жүрик айғыр
кербаз – паң-паң, сәтен, керилип-созылған
кердерли – уруу-тийре атамасы
кереге – қара үидин ағаштан исленген жыйналмалы
 тор көзлі қаптап сүйегі
керегели – уруу-қәуим атамасы
керик – салт митиу, жұмыста пайдаланыу қолиги
керис – ерегис, ежег
кермыйық – кербаз, сәтен, шыррық
кеспас – жаиылған қамырды жипшикелеп кесип
 таярланатуғын тағам, ұнасы (унашы)
кеуде – геуде
кеусен – қырман сүзиліп атырғанда келген адамға
 берилетуғын дән
кепит (кишт) – кеме
кирейкеш – күш-көликті жаллап, найда табыушы
кирне – денеге кирген зыян-зақмет
кисәпир – қалтаман, қалта урысы
кисимсиниу – үлкенсиу, паңсыныу, мардыйиу
киширтиу – киширейтиу
көгалтай – көгилтир, көгис
көгершин – құс атамасы
көзбайламашақ – балалар ойыны
көзгенек – айна орнындағы кишкене тесикше
көзги – айна
көз шарлау – сұқтың ырайын қайтарыу, көздин
 күшин кемеитиу
көйлекте – 1. қолкөйлек, шиллекөйлек, ийткөйлек;
 2. ат сауырын жауып тұратуғын шашақлы жабыу
көк – текстте: от-шөп
көке – текстте: үлкен, зор, мықлы
көлетен – уруу-тийре атамасы
көмекей (көмей) – ауыз бослығын өңеш пенен
 жалғастырып тұратуғын мүнне, жұтқыншақ; 2.
 өзгелерге белгиси: ишкү ой, сыр (кейил сыр)

көн – ийленген мал (түйе) териси
көндемли – көнликкиш, бейимшил
көнек – тиикарынан биие сауыуға арналған, көннен
 жағалған шүмеги бар ыдыс
көнпарық – түйе терисинен тилип исленген шарық
көнпи – тери таярлаушы
көптамғалы – уруу-тайпа атамасы
көппин – 1. ер үстыне салыу ушын арналған кишкене
 көрпеше; 2. көпшик, дастық
көр думан – қара думан, қойыу думан
көрим – тилсим, көрмиш, елес
көрпе – уруу-тийре атамасы
көс-көс – қүй-қүй, жау-жау
көс – мол, артық, зыят
көсик – қумлақта өсетуғын собықлы өсимлик
көтерги – арбағың арғыты, көтерме ағашы
көпек – бота
кошиу – текстте: блиу, дүнъядан өтиу
көппенши – көшпели ел, дала халқы (кошпе жұрт)
күйзелиу – күизелиске түсиу, күйи тайыу (гүизелиу)
күлик – уруу-тийре атамасы
күлик – қасыл ат, сәйгүлик
күлибап – хәммебап, хәр тәрептелеме
күлишек – күлегеш, күлишил
күндес – текстте: күншил
күпиген – құс атамасы
кабасан – уруу-тийре атамасы
қабуулы ахәд – шешим, жуумақ
қабыртқа – тұтас қабырға
қадақ – текстте: шеге, мыйық
қажарлы – қарыулы, күш-ғаиратлы
қаза – балық аулайтуғын құрал
қазақты жылқы – жылқынның қазақ жерине бейим
 лескен түри
казаяқлы – уруу-тайпа атамасы
қайқы – сәтен, паң
қайтармаш – жууап қайтарыспа, сөз атыспа
қайшылы – уруу-тайпа атамасы
қақ – шол жерлерде шуқанақларға топланып қалған
 жауын-шашын суы; колмек
қақсал – текстте: қартайған, құйсеуіек
қалбығай/қалбағай – 1. дәйлек тұқымлас құс; 2.
 жеңилтек, ұшқалақ адам (қалбалақ)
қалжа – бір жапырақ жұмсақ гөш
қаллап – жарлы-жақыбай, гедей
қалман – текстте: қалмаспан
қалп – қалпеки, қалпал, жалған-жасық
қалтап – шаиқалып, теңселип жүретуғын
қалый – әпейи
қам – текстте: атайы порқан
қамшыгер – текстте: қамшы менен дауалаушы
қамшылақ – онын атамасы (нытырлдауық қамшылақ)
қамшылы – текстте: әруақлы тұқым
қамшылы – уруу-тайпа атамасы
қамшыр – қамтылыққа уя салатуғын гөши хәдал құс
қанжарлы – уруу-тайпа атамасы

қанжығалы – уруу-тайпа атамасы
қантөпір – дәстүрлі ойын атамасы
қанун – қағыйда
қаншымақ – 1. қаналас, тууысқан; 2. қанталаған
қанғайлы – тарихый этникалық атама
қаңды – уруу-тайпа атамасы
қапылыс – тосаттан, күтилмегенде
қар – текстте: сүйек
қар – текстте: қатты
қара – текстте: ұлыма мал мәнісінде
қарағайин – теклес, миллетлес
қарабуура – уруу-тийре атамасы
қарамақы – қарамағы
қарамаңғыт – уруу-тайпа атамасы
қарамық – құмлы жерде өсетуғын, тикенекли, дәми
қышқыл, қара реңли мийуели өсімлик
қараң қалыу – қапылыу, ұайран болыу
қаратай – шежире таралымына тийисли атама
қаратамыр – уруу-тийре атамасы
қарау – текстте: қасиетсиз, тойымсыз
қараша – қара нуқара халық
қараты – хан сарғайындағы ақылғой, кеңесгой
қарға – текстте: зүрият
қарғатамыр – тамырлас, түбірлес, теклес ел
қарғатуяқ – жемиси мазалы, тамыры тереңде
болатуғын өсімлик (биберштейния)
қарғатуяқ – текстте: тастуяқ, тасдойнақ, қатты
қарғаш – перзент, зүрият
қардас – тууысқан, қан-қарындас (қәуми-қардаш)
қарене – үлкен ене (мама кемпір)
Қарқара – Бердақ шайырдың анасы
қарлама – қар ойынны
қарна (қара құрсақ) – жан енген хамиле
қарнама – дәслепки қар жауған күнги жигит-желеңдер
мейлиги
қарры – зарры
қаршын – көрпе-төсек жыйыу үшін арналған буйым
қары – ұзынлық өлшеми, көкиректің ортасынан
созылған қол бармақларының ұшына шекем
қарығыу – қамасыу, шағылыу, шағылыстыу; көз
қарауытыуы, шала көриуі
қарыж – қандай да бир зәрүрлик үшін жумағалатуғын
пул, қаржы; қәрежет
қарым – үй, қарған дәлерегин айлана қазылған ор
қарымта – текстте: жууан
қарындас – текстте: тууған тууысқан
қарыу – текстте: қартайыу
қарыулық – жақа қоңсының қан шығарыуы хам
қонысласларын шақырыуы.
қас – жаманлық ойлаушы, өшпенли, душпан, зыянкес
қасақана – әдейи, биле-тура, жортаға, билқастан
қасас – кек, өш
қасекен – ер баланы еркелетиуши сөз (тийкары:
қасқыр)
қаспақ – сүт писиргенде ыдыс түбинге қатқан қыртыс
қасид – мақтау, бағышлау қосығын жазыушы шайыр

ақлы қасир – ақылғы қысқа
қассапшы – мал сойын сатыушы
қатаған – уруу-тийре атамасы
қатынпуршы – қатынпаз
қатырма (қатырмаш) – ашымаған қамырдан қазанда
майсыз писирилген жұқа нан
қатырма көйлек – крахмалланған көйлек
қауға – құдықтан суу алыу үшін телетин, ағаш я
темирден жасалған баулы шүңгил ыдыс.
қауын-қауын – балалар ойынны
қауып айтыу – беттен алыу, ашы сөз айтыу
қашы – суу басып кетпей ұшын исленген бөгет, ыраш
қәдик – гүман, қәуипсиниу
қәле – анасынның апа-сиңдилерине қәле делинеди
қәлендер – дийуана, дәруиш
қәмек – кок, писпеген, шала пискен, толыспаған
қәндекли – уруу-тайпа атамасы
қәсем – ант, үде
қәтеп – 1. күйме, гебеже; 2. бесик жақлауы
қәхәт – қыт, жетер-жетпес
қәхри газеб – текстте: Аллатааланын газеби
қобаға – 1. қоңқыған, дөнес, үлкен мурын; 2. әребек
қоғам – текстте: ұйым, бирикпе, жәмәәт
қоғырдан – үсти жуқарып, ойылайын деп турған
оқпан, терең шұқыр
қодық – қуланнның төли. Текстте: еркемай бала
қожық – дәу, үлкен, нәхән. Текстте: бала
қозақ – бөз тоқытуғын әббап
қозыкуйрық – замаррықтың басы доғаланған, дәмли
түри
қойнау – жан-жағы бийиклеу, қуыс-қолтық жер,
аңғар, сай
қол – текстте: дәшкер
қолгүрмек – ойын атамасы
қолдаулы – уруу-тайпа атамасы
қолүзлик – қол хакы (сойыстан берилетуғын пай)
қолы көп – текстте: ағайын-тууғаны, жақынлары көп
қомағай – мешкеи, ашкөз, қәнаәтсиз
қонжық – айтудың баласы. Текстте: ерке бала
қон (қом) – малдың жоны, сауыр ети. 2. Малдың
күйи, семизлиги
қоңқап – тәлек қап
қоңыр – қоңырат арысының халықлық атамасы
қоңырай – қоңыратлардың баба атамасы (Қоңыр ұлы)
қопа – көлдин майда жекен хам қамыс өскен жери
қопақ – қозаның түбири
Қорасан баба – қарақалпақ халқының пири (шын
исми-шәрити Әбдижәлил бап)
қорасан – уруу-тийре атамасы
қорғалақ – қорқақ, жалтақ
қордан – азықлық қор сақлаитугын ыдыс
қорқытпан – қорқынның ұақня, қорқытыушы ұсыл
қортық – тапал, мыртық. Текстте: ақылсыз
қос – ийт арқа қылып исленген ылашық, гүрке
қосақ – 1. жуи; 2. қостар, жубай; 3. қосақланған мал
қосар – уруу-тийре атамасы

косжүрек – жайжүрек, жүрекжүтқан, қайтпас қара
костамғалы – уруу-тайпа атамасы
қоянтобық – тамыр-түйнегі жеуге жарамлы, көп жыллтық құм осимлиги
қуба жон – сурғылт тартқан үстирт (дөңлик)
қудамталы – қыз алысып, қыл берискен, сүйек шатысы бар
қуз – текстте: тикжар, бийик шын
қуй – га, гақи
қуй – кеуил-кейпият, қыял
қуйқар – тирсек, қыйқар, қыңыр-қасаңғы
қуйқылжытыу – текстте: бондириу, кубылтыу, камине келтириу
қуйыл – төмен
қуйын – текстте: уруу-тийре атамасы
қуйысқан – ер-тоқымды ұслап тұрыушы артқы айыл
қулағыр – қула қыр, қула дала («алыс» мәнісінде)
қуладин – қаршыға теклес киширек жыртықш қус
қумай – текстте: қыран қус, аңшы қус
қумар – 1. ынтық, хәйес; 2. нуд тигилин ошалатуғын құмарпазлық ойыны
қумса – гермафродит. Текстте: жарамас, биймәти, ақмақ
қур – аилана-дәгерек, жыйын
қурама – уруу-тийре атамасы
қурақ – гезлеме қыйындыларынан исленген буйым
қуралай – кийиктиң ылағы
қурап – сеңсең борик
қурбасы – кәтқуда, жыйын басқарыушы, тойбасы
қуррық – қур, шеңбер, дөңгелек сызық
қурт – текстте: қант-қурс, қатты-қутты, мазалы дәм-дәмек
қурт – текстте: тодалы қасқыр
қуртқа – текстте: мама, аналық (сыйлы ана)
қуртқайшық – кемпирқосақтың (айқулақ) жети атамасының басы
қурт ойыны – текстте: сауаш, урыс
қуры – текстте: құрғақ
қурық – 1. жылқы ұғлау ұшын ұшына илмек жип бекитилген ұзын сыртық; 2. қииле-тәсил, қуылтық-сумлық
қурым – 1. турпат, сыртық келбет; 2. қарақурым, аламан, қарашор; 3. күн қағып, ыс сиңип, қарайған кийил; 4. қызылқоңыр яки қара реңли бояу (қурым етик – қурымға боялған былғарты етик)
қусшы – қус салыушы, қалпе
Қутман тау – құдайға ибадат ететугын хәм сеиилге шығатуғын табе (мишәжат тауы)
қуу – текстте: қуурақ ағаш
қууаламашақ – ойын атамасы
қуурай – иши геуек, ұзын бойлы, басында шашақланған шоқ түли бар өсимлик
қуумыш – қыялай тоқыма, қуулар менен лангөйлер шығармасы
Қыдыр – Қыдыр ата (Хәзирети Қыдыр)
қыдыр – текстте: қыдырсыпат, қәсийетли адам
қыдыр – уруу-тийре атамасы (қыдырқараған)
қыдыралы – уруу-тийре атамасы

қыдырымпаз – қыдырыушы, қыдырауық, гезиуши
қызба – текстте: қызылғыушы, хәйеслениуши, көрсекыар
қызыл – текстте: алтын, мал-дүңья
қызылсуу – қыста қатып қалған дәрья-каналлардағы муз үстине бәхәрде шығатуғын суу
қыйра – текстте: тәреп
қыйыр – алыс, жырак, шалғай, түпкир
қылғыу – жутыу
қылқалы – уруу-тийре атамасы
қылтық – қылшық
қыл шылбыр – жүеннің шыйыршығына тағылған жиңишке қылдан есилген жип
қылықтыл – жилюа-назыл, қылқалы
қымыран – шубаттың ески атамасы
қыпсалау – жасырыу, қупыялау
қыпшақ – уруу-қәуимлик бирлеспе (арыс бирлиги)
қыр (қырын алыу) – бетин қайтарыу, тауын шағыу
қыр көрсетиу – күш көрсетиу, қорқытыу, айбат етиу
қыран патақ – қырғын, қырантыш, қыян-кески
қырмызы – қызыл-қоңыр
қырпышақ – қырантыш, қыян-кески
қырұар – текстте: жүдә көп, санмың
қырықлан – текстте: қыртық ер, қыртық азамат
қырық қуртқа – әнсанауий қыртық мама
қысқалық – төмен етекли (хәял заты)
қытай – уруу-қәуимлик бирлеспе (арыс бирлиги)
қыят – уруу-тайпа атамасы
қыяу – қыйтық, кемшилик
лабан – бас сақа менен ойналатугын асық ойыны
лақай – саз асбабы
лақыр сөз – дақыл, хәзил
лампасый – мазалы қатты-қутты (шоколад)
лау/лауа – текстте: бир жазы тикжар болған бийик тау
лап – геуде, дене
ләңгер – дарда тең салмақлылықты сақлау ұшын дәруаз қолына ұслайтуғын арнаулы сыртық
ләхәт – гөр, қәбир
лепсе – көкжөтел
лоқ – ығыр, жетекке жүрмеитугын
лүтф әйлеу – илтисат (мәрхәмат) қылыу, қабил алыу
мағрур – өз қәдир-қымбатын, орнын билетуғын
мажмуъ – жыйынды, топлам
майлы – уруу-тийре атамасы
мақсат – мақсет
мала – сүрилген жердің ири кесегин езиу хәм тегислеу құралы
маңдайша – ергепектиң жоқарғы жақлауы
мар – жылан
мардан – қамыстан яки жекелшен тоқылған дән сақлағыш ыдыс
мартуу – жалмауыз, мәстан, албасты
масыл – текстте: жатып ишер, ериншек
мау – хәрну, шаршау, қартайыу (мау тартыу)
мауыты – мақпал, хәсыл гезлеме
мап – текстте: ойын, ермек, машқы
машак – текстте: ойын майданы, кеңислик, жазыклық

мағар – сорау, таңланыу мәнісін аңлатады
Мәздек – Мәздеккент (Хожели қаласы орнындағы тарихый қоныслық)
мәки – қозақта бәздің арқау жибін былай-былай өткеріуші, екі ұшы сүйір тоқыу құралы
мәккам (мәхкәм) – беккем
мәләл – мәдел, кесент
мәләмат – өкпе-ғийне, жала
мәнзилхана – текстте: ұатан, тууған жер, атажурт
мәнпәәт – мәп, пайда
мәнғирсек – жарамас, алжууаз, халсиз
мәремик – мәри емшегине жабысқаны зыянкес (марамық)
мәри – отардан айырып алып сауылатуғын айрықша сүтлі қой
мәрхамат – кишіпейилдик, жақсылық
маскап – мәкан
махфий – жасырын. Текстте: дауыс шығармастан, иштен оқылатуғын намаз
мәзхәб – текстте: кеуіл, қалб
мәхәк тап – 1. алтын дәм гүмиске сүртіп, олардың таза яки таза емеслігін ажырататуғын тас; 2. зер шапанды жылтыратуу үшін арнаулы тас
мәхир – шебер, ұста, исине жетік
мәхреж (махраж, михраж, мехраж) – текстте: пәрүаз, жоқарыға көтеріліу
Мәўләм – Аллатаала
мәхфәл – мейлис, базим
метежин – шошқаның ұрғашысы
мезек – тезек, нәжис (тек иітке байланыссыз айтылады)
мейлис – гештек, отырғыспа
мекен – мәкан, орын
мертик – мертиги бар, майын
мешин – сууширкей
мөлдек – аз алдына бөлек егілген жер
мөңке – майда сазан
муғыл – моңғал
музаппат – ұалаят
мукам – жылға-наз
муқанне – текстте: нықап, перде
мурафаашы хатун – судқа арза берген хаял
муталаа қылыу – дыққат пенен оқыу, түсініп алыу
мухит – орталық
мухтасар (муқтасар) – қысқа
муьмин – 1. ийман келтірген киси, мұсылман; 2. мүләйим, жууас
мужган – киртик
мүжиу – текстте: езіу, мыжыу
мүйеш-мүйеш – балалар ойыны
мүйтен – уруу-қәуімлик бірлеспе (арыс бірлиги)
мүки – кемис
мүңки – дене мүшелері (қулақ-мұрын) кемислиги
мүсапир – нақыр, бийшара
мүўәззам – атақлы, даңқлы, үлкен
мүшк – жұпар ийіс
мүштәрәк – көпшілікке тийісін, ұлыұма
мығым – шымыры, қууатлы, күшлі

мыйқы – кишкене қыран құс
мықлар – мудар. Текстте: есаптың жууабы, шешими
мылқау – герен, саңырау
мыңқарға – жалғыз перзент, мыңтуяқ (жрымлық лақап)
Нағалай/Нағанай – Нагадаи бии (қоңыратлар көсемі)
паймығ – жалатай, хийлекер, жолкер
найпа – 1. қозақ тоқыуда сабақ ораитұғын қамыстан исленген құрал; 2. палыз өнімлерінің жаңа салған түнінегі
паныу – исеніу, инаныу
папақа – күнделік тиришілік үшін мишет дақия
нарт – текстте: жас өспірім, жигит
нас – нәс, надан
нашлау – сәккәслеу, масластыруу, мууапықластыруу
нажасат – иплас, қарам, ширкин
назм – қосық; шайырлық
Нәйлаж баба – шығыршылар пири
нәкас – инсансыз, жарамас, нәс адам
нәўпир – мол-көл, көл-көсір
нахән – тайнапяр, гиддиман балық (жит)
нәр – текстте: күш-қууат
песийе – қайтарымы қарыз
нимәрсә – нәрсе
нихан – жасырын, адам билмейтуғын, пинхам
ниьмат (нәғмет) – инам, саўға
нияз – сый-саўға, садақа, нәзир
ноғай – уруу-тийре атамасы
ноғай – текстте: тарихый бірлеспе
ноғайлы – орта әсірлердегі сиясий-этникалық ауқам
ноқта – мал басына салынатұғын, сұулығы жоқ, жүуен таризли әбзел
пәкис – текстте: уруу-тийре атамасы (алип-нәкис)
пукра – гүмис
нуркус – нурдан жаратылған әнсанауий құс
Нур – Нур үлкеси, Нурата қаласы әтирапы
нуу – қалың, дүт, жыс
нүкат – нәзик мәнилі, даналық сөзлер
одаға – текстте: қызлар сәрдары, ойынбасы
пәлдан – әзелден, бұрыннан
пйғалақ – ойын атамасы
пймауыт – уруу-тийре атамасы
ойнал – аяқ ойын
ойынғал – ойын ғалма-ғалы, ойынлық дүзилме
ойын-жырғалақ – ойын-сауық, ойын-тамаша
оман – 1. белли, домбық; 2. үлкен, кең
онсери – батпанның торттен бір бөлігі, 10 кг
оңысқы – оңысқылы, қолайлы
оңтамғалы – уруу-тайта атамасы
оқымпы – дарым билиуші еміші, китап ашыушы
опақ – ис-қарекети, жүрис-тұрысы унамсыз
празлы – бахытлы, әуметли, ығбаллы
орам – топ, жыйын, топлым
орман – тоғай
отайыу – от-шоппе толысыу
отарпы – текстте: малшы, қойшы, отар ийесі

Отман тау – текстте: от жағылатуғын бийік төбе (әлеутөбе)

отхана – асхана үшін құрылған гүрке

отпал – сол

ожек – булау. Текстте: бөпе

оз – озлик нәрел, қан-қаналас

азек – 1. Ағын суудан бөлініп қалған дәрья, канал арнасы; 2. бір нәрсенің негізі, тийкары, түсіні; 3. осимлик я ағаштың ортасындағы жұмсақлау бөлегі, жиңишке құюғсызғы; 4. сызлауықтың ортасындағы жулын сыяқлы ақ зат; 5. жұтқыншақтан асқазанға дейінгі ауқат өтетугын жол, өңеш

әмирем қабыу – жер менен жексен, өмирзая болу

әште – әзе, басқа, бөтен

әңгеріу – алдына алыу, бөктеріу

әңмен – тос, гөуде

әпитек/әбишек – бопеге сүйсінгенде, сүйгенде айтылатуғын еркелетіуші сөз

әрис – текстте: әтникалық жәмлеуші атама (төрт әрис)

әрис улы – өрне баласы (диний-әскерий қатлам)

әскин – текстте: пәуше, гүмша

пақыр-пана – текстте: тууылған мекән

палаң – 1. қапқан, жолбарыс; 2. әсанайуи ұшар ат; 3. жолбарыс терисинен исленген постын; 4. ер астына салынатугын кийиз яки көрпеше

паңқара – уруу-тийре атамасы

панқылдауық – балалар ойыны

пасманда – патас, салақ

паям – хабар, билдириу

пәйекпи – шылымкеш, тұтандырылған шылымды шектирип, хақы алыушы

пәний – бул дүнья, жалғаншы, откинши өмир

пәпиш – хәзил-дәлекек, пәне сөз, кишкелелер дегішпеси

пәрий пәйкар – гөзал, шырайлы

пәсент – писент, тыянақ

пәтек – хат-хабар, руқсатнама қағаз

пәтий – жанашыр, қәуендер, тилеклес

пәтнис – тдыс-табақ яки басқа нәрсені тастыу яки нан, қант, мийуе х.т.б. салып, дәстүрханға қойыуға арналған, кең, жалнақ, шетлери гәл қайтырылған металл яки пластмасса буйым (поднос)

пәтпелек – балалар ойыны

пәхим етиу – аңлау, түсініу

пенде – бенде, исқан

пепе – әдет, кәр, қылық

пешит – кен көпир

писи – текстте: писик, пискен

писир – писарь, хаткер

пискек – сабының ушына атанақ ағаш қағылған, гүбм пискенде сүмбелейтуғын буйым

питиуа – келисилген, үәделескен, питип тұрған ис

пишек – пышық

попыса етиу – абай-сиясат қылыу, қыр көрсетиу

порық/поррык – қамыстың тамыры

порым – түр-түс, пишин, сымбат

пост – текстте: постлақ, кабық, көн-тери

пәпишек – полекше, пәпелек

пукара – текстте: жарлы, гедей, аш-әптада

пут – текстте: аяқ

пушпақ – малдың, аңның сәйрақ териси

пушт – ата тек, жети ата, әждат

пүштәлә-пүшт – ойнатыу, күлдиртиу үшін айтылатуғын еркелетпе

пырақ – әсанайуи ұшар тулпар

рабита – өзара мүнәсибет, байланыс

Раб(б) – Аллатаала, Пәрдигар

рауа – ылайық, мүнәсиб

рәкъәт (рәкаат, рәкат) – намаздың бір болими

рәпж бериу – биреуге азар бериу, иренжитиу

рәуий – рәуият айтыушы

риуаят – рәуият

риштә – текстте: кеуил тары, жүрек тамыры

саба – ағарған құйыуға арналған көн ыдыс, мес

сабылт – уруу-тийре атамасы

сағ – оң

сағалдырық – 1. алқым; 2. жүзеннің алқым бетіндегі ноқтанып жип (қайыс) байлайтуғын жери; 3. қамыт ағаштың алқымын ұслап тұратуғын жиби (бауы)

сағыра – нәресте

сатып сындырыу – тауын шағыу, бетин қайтарыу

сазауар әйлеу – мүнәсиб етиу, ижазат бериу

сазғап – тоқыуда пайдаланатуғын саз ағаштың кеби

сай – текстте: жай-жаздай, ауқал

сайғақ – қәбир үстине шапшып қойылатуғын сырлық сайғатшы – күн есабын алыушы, есандан (халық календаршысы)

сақа – асық ойнағанда пайдаланатуғын ойын құралы (үлкен асық)

сақын – сақлан, сақ бол

сәл – суудан отиу үшін ағаш ямаса қамыстан исленген құрылма

салғырт – салық

салдар – себеп, ақыбет, жуымақ

салдыр – уруу тийре атамасы

саллакы – бийхая, арсыз

салыққа – ықлас, кейпаят, итибар. мақтауға турарлық

салық қылыу – гүнәлау, бетин басу

салдысыу – жарысыу, сынастыу, айтысыу

самалық – бәхәрде биринши коринетуғын көкқус, аспанқус (жыл құсы)

самат – уруу-тийре атамасы

санама – балалар ойынында санау басламасы (считалка)

санамаш – бармақ ойындары арқалы санауды хәм сәзлерди үйретиу (считушка)

санат – текстте: кәсип өнер, талап

сандап – темириши, мысгер, зергерлердің металлды балғалау үшін оның астына қоятуғын әсбабы, төс

сандаулы – уруу-таипа атамасы

сандыуғаш – саирауық құс, бүлбүл

санмурын – уруу-тийре атамасы

сара – сере, сайлы, таңлаулы

- сараң – сықмар, зықна
сарсылдырыу – беклеу, жабыу, тосқын болыу
сары жент – сүттен исленген мазала шийринлик (үй кәмпит)
- сарытай – шежире таралымына тийисли атама
сарытал болыу – данли егінлердің сарғайып нисіуі
сарыу – сийіу (ийт, қасқыр хэм т.б. байланыслы)
сас – текстте: күш, хал, қууат
Сатбан – мүйтен рууының батыры
саұмыу-салат – ораза-намаз
саұықлы – қызықлы, тамашалы, ойын-сауықлы
саұыр – 1. герен, саңыр, саңырау; 2. тери
саұыт – текстте: ыдыс, дүн, сұусауыт (ыдыс-сауыт)
сахат – текстте: мәурит, уақыт
саятшы – аңшы, аушы
сәдәш – маржан бақаншағы
сәждә – намаздағы хәрәкет: басты жерге тийгизіуі
сәна – зибан, тил
сәна әйлеу – мақтау, көтермелеу
сәнад – хужжет
саржыға – баскийимге қадалатуғын сәңли жыға
сәри – қарай (белгилі бір тәрепке қарай), саиын
сәтец – паң, кербаз, бой-сыйын айрықша күтиуіши
сәтий – сақыи, мәрт, жомарт, мұрза (меценат)
сәтх – бирер-бир нәрсенің үсткі беті, жүзі
саұдирмек – балалар ойыны
сәуир – бәхәрдің екінші айы
сәуирқоңыз – қызыл-қоңыр түсли қоңызак
сәуип – уақыт, гүррин, қызық хикаят
сәүмеди – сүймеди
сәхиптәмиз – зийрек, ақыл-парагатлы
сейит – қәуімлер қатарында саналатуғын айрықша хуқыққа ише қатлам
сейит – жолбасшы
сеңгир – зәулим, бийик
сеп – текстте: дәулет, қут, найда, байлық, дүнья
сергелден – сергиздан, әуре-сарсаң
серик – текстте: әскер, цокер, жауынгер
серт – үде, ант, шәрт
силсиле – династия, шежире
сипетлеу – сыпатлау
соға – сазлы (қатты) жер
соғыу – текстте: саз әсбабын шертіуі
созак – қарақалпақ халқының шежирелик атамасы
сонда – текстте: о дүнья
сопақ – ұзынша, сүйир, сопайған, соррыған
сорақ – сорау, ізлеу
сорасын – сораушы адам
сояу – текстте: жападан-жалғыз, зиңирейген
сөзлеме – сөз үйретими (разговорка)
суғанақ – жалаңқая, уры
суйықаяқ – жеңилтек, пәтиуасыз
суқ етиу – суқланыу, хәјес етиу
суқсыр – 1. сур түсли кишкене үйрек; 2. жексурын, сум, мийримсиз
суұайт – суұдыр, ғырт өтирикши, сұужуқнас
суұалыу – сүттен шығыу
- суұан – текстте: шетсиз-шексиз суұатлық, оман суу (океан)
суұғын – суу жанзаты (суухән)
суұқалақ – ойын атамасы
суұмақай – суганақ, жылмақай
суұнақ – уруу-тийре атамасы
суұнақмаңғыт – уруу-тайпа атамасы
суұсау – шоллеу, тамағы кебиу, сұұсырау
суханбар – шийрин сөзлі, дилүар
сүбе – қабырға
сүбели – текстте: дәнекли, дәреккли, келискен
сүйтелек – ашық, сүйип қалыушы
Сүйиндик – ХІХ әсирде жасап өткен қарақалпақ бахадырларының бири
сүйменли – уруу-тайпа атамасы
сүймип – баланы еркелетіуіши көркем сөз (пестушка)
сүйрик – 1. жаңа көгеріп шыққан пишен; 2. қамыс, норрық сыяқлы өсимликлердің дәмли тамыры
сүме – 1. сауын малдың емшегі; 2. агарған, ас-қатық
сүмесин – суу қосылған сүт
сүңгили – уруу-тайпа атамасы
сүңкелек – қуу сүйек, қаңқа, қаңырлақ құрылуде (скелет)
сүргили – уруу-тайпа атамасы
сүре – текстте: жол, сүрдеу
сүрме – қас-кирпиклер ушын пардоз бояуы
сүтилмек – сабағынан, жапырағынан сүт ажыралып шығатуғын өсимлик
сыйқы – сықыл-сыяғы
сыйперде – нама аты
сықпан – қамырды үзіп-үзіп, қайнаған сууға салып таярланған сорпа
сыла – ақбалық (судак)
сырғауыл – сыртық
сырғыя – сум, жалатай, жалаңқая, гезенде
сырт – текстте: арқа, терис жақ
сыртлан – қасқыр тұқымлас жыртығыш аң
сырымта – майда ұрлық; жастырын жол менен қарымтасын қайтарыу
сыядан – сыя салынатұғын ыдыс, дәулет
сыяқ – түр-түс, сыяқыл-сыяқ
тааллық/таалук – тийис, ылаиық
таат – құдайға сыйыныу
табалдырық – есиктің маңлайшасына қарама-қарсы, төменгі жағында еденге тийип тұратұғын, екі босаға арасындағы кесе ағаш
табын – текстте: пада, топ-топ, тода-тода
тайжақы – бир жасар тай терисинен тигилген кийим
таййар әйлеу – таярлау
тайлас – теңлес, қатар
тайлау – тақлау, ретлестіриуі, артыу
тақелле – лийкин, мәни
талма – қыпша, шыырақ, талдырмаш
тамал – негиз, тицкар, тырнақ
тамамы – хәмме, барлық, гүллән
танан – текстте: жип, арқан
танақай – тәнекей. Текстте: ер бала

таңқыс – қият, жоқшылық, тапшылық, жетер-жетпеслік
таңдама – балалардың ойын сайламасы (жеребьевка)
тасқазан – қай мақтастан исленген құйылма қазан
тарақлы – уруу-тайпа хәм тийре атамасы
тарапта – 1. майда отын, тамызық, шопшек; 2. қатпа адам
тарғыл – алашубар
таркалма – ойынның тамамлана келгенлигин аңлатушы жууап сөз (концовка)
тартық – текстте: тамтарыслық, жетер-жетпеслік
тарпыу – силкиу, қағыу, қалпыу, серпиу
тарх – алыу амели
тасаддук – садаға
татыран – текстте: моншақ
таўабиги – қарамағы
таўқынәлет – басқа түскен үлкен тәшүиш, қаиғы-ғам
таўламаш – ата-ата менен баланың сөз ойыны (переверттыпка)
таўтайлақ – 1. ески заманларда түрки тайпаларының; жабайы түйеге қойған атамасы; 2. түйеге уқсағ кәраматлы күш образы
таяу – қайыңшынның құралы
тәажип – әжеплену, таңырқау
тәкбийр – Аллатааланы ұлығлау (Аллаху Акбар)
тәмиз – ақыл-парасат
тәң – жүдә ауыр, мүшкил, дауасы жоқ
тәңке – текстте: уруу-тийре атамасы
тәсбийх (тәсбий) – Аллатаалаға мақтаулар айтыу
тәўке – тау ешкиси (таўтеке)
тәхәммүми – сабыр-тақатлы, шыдамлы
тәрийф – тәрип
текли – түбирли, шығысы белгили, уясы дүзиу
телек – дән сақлайтуғын орын
тели – уруу-тийре атамасы
тели – биймаза, шатақ
темиретки – темирәу, териниң қабарыуы, дақлануы
темирхожа – уруу-тийре атамасы
гене – дене, тән
тепсең – қатты жер; мал жайылымы
тепсеу – аяқойын
терискен – жара
теристамғалы – уруу-тайпа атамасы
терлик – тоқымның астына салынатуғын, тер сиңириу ушын арналған кийиздиң бир түри; тершик
терме үй – қоспа қанатлы қара үй
термин – аталар жыры, терме сөз (терме-термин)
тийекли – уруу-тайпа атамасы
тийрә коңил – кеули қапа, қарағым, қайғылы
тийуе – текстте: түие
тис жеу – текстте: нантқумар болуу, дәкки еситуу
тобықлы – уруу-тайпа атамасы
тоғанақ – 1. жүклерди байлау, бууыу ушын бир ушын-да илмеги бар, екінши ушына арқан байланған аша алаш; 2. қандай да бир иске тосқынлық
тоғын – арба дегершигиниң, шаңырақтың дөңгелек құрсауы

тода – аңлар топлымы, топар, дүркин
тозған – текстте: қартайған, мәпилек
тоқлы – еки жасқа қараған жас қой
тоқпақ жаллы – жалы қалың, кең қолтықлы (жылқы)
тоқырау – иркилиу, тоқтау
тон – текстте: улыума кийим мәнисинде
топ – текстте: топлым, жыйын, аламан
топлым – 1. топар, жыйын; 2. бәйгиге, кокпарға қосылған шабандозлар топары
топышақ – дөйнақлы шапқыр жылқы
топыр – текстте: жыйналған ығы-жығы адам, аламан
торнын – қымбат бақалы жуқа жипек гезлеме, торқа
торсық – суысын құйыуға арналған териден исленген ыдыс, мес
торта – балықтың майда түри
тәбел – маңлайында ақ меңи бар жылқы
тәбелеу – текстте: гәшти жиликлеу, бөлиу
тәбетай – текстте: кишкене тақыя
тәккип – 1. бир жерден екінши жерге төгип туруышы адам; 2. бир нәрсени төгип туратуғын құрал, әсбап
тәледит – әскери топарлардан дүзилген қатлам
тәмепетек – ҳаял заты
тәппен – қойыу сүтгоже
тәппишек – топлы, топшыша
тәре – 1. текстте: дәстүрий тәртип, бийлик, төрелик; 2. қазы, төрелик етиуши; 3. кәуимлик мәртебеге ийе болған қатлам
тәртең (тәртең) – бирден түуылған төрт тол
тәртлен – текстте: төртеу
тәс – 1. адамның, жан-жәниуарлардың қабырғасын бириктириуши мүшеси, көкирек; 2. малдың төс сүйегі; 3. тау-тәбелердиң жанбауыры, тегислик, жазықлық; 4. темирши устаның құралы; 5. қара үй керегесиниң ишки тәрепи
тәте – түуры, тикке, жақын
туғырлы – уруу-тайпа атамасы
тул – текстте: ийесиз, қәуендерсиз
тумақ – қысқы баскийим (тымақ)
тумалақ – түйиншикли тояна (томалақ)
тура – жылқтың туяқ жилиги
турымтай – кишкене, сүңқар текли жыртқыш құс
тууасы – ата-теги
тууырлық – қара үй керегесиниң иргесинен ууықтың орта белине шекем жауып туратуғын кийиз
тууман – ана жақ, түу-анау жер
туяқсыз – текстте: зүриятсыз, перзентсиз
түйек – жәрилген ат, ешек яки оғизлер менен дәнли дақтыларды бастырыу, қырман алыу
түйесинир – асымлик атамасы
түйуа – түие
түлен – теңиз жанзаты (тюлень)
түлкили – уруу-тийре атамасы
түлки-түлки – балалар ойыны
түлкишек – текстте: ашқурғақ адам
түмен – он мың
түнек – текстте: азық-ауқат сақлайтуғын қараңғы жер

- түңлик** – қара үйдің шаңырағын жауып туратуғын, төрт мүйешинде бауы бар кишкене кийіз
- түркелек** – текстте: надан, түсиниксиз, тезпейил
- түрме** – шашақлы жипек белбеу, орамал
- түшт** – түш, тыныш (ескертпе)
- тыйыу** – қадаған етиу, жаман жолдан қайтару
- тыныс** – нәтес
- тыңқылдақ** – саз әсбабы
- тыррық** – такаббыр, менмен, тыржық
- тырыс** – текстте: жүзін әжим басқан, арық
- тыштабап** – аяқкийим түри
- узур етиу** – кешириу, гүпасынан өтиу
- удаман** – ұллы оқымыслы, аташы билимдан
- улау** – күш көлик, минилетуғын колик
- ултанлық** – текстте: жарлылық, гедеилик
- улық** – хожейин, басшы
- унасы** – қамырды ұзын, майда етип кесип, сүт я қатық қосып таярланған тағам (кеспас, унашы)
- унғы** – құрал-әсбаптардың сапқа кийилетуғын қуыс жазы; 2. бір нәрсенің ишкі жағы, қуысы; 3. мылтықтың оқ шығар жери, аузы
- устамлы** – салдамлы, шыдамлы
- устара** – пәки
- ууақ** – текстте: кишкене, кишкентай бөне
- ууақмаңғыт** – уруу-тайпа атамасы
- ууық** – кереге менен шаңырақтың арасын ұслан туратуғын иймек сырғауыл
- ууыт** – ұсыл, әдис
- ушан** – үлкен, кең, мол
- ушақ** – еркелеуші бала
- ушпа** – 1. қарамал, қой-жанлық кеселлиги, ылаң; 2. қырғын, топалаң
- ушпақ (ужмақ)** – о дүнья
- уябасар** – қыран құстардың (бүркіт, ийтелли, лашын хам т.б.) мәкийени
- уядап** – уялас. Текстте: тууысқан
- уялтпап** – балалардың кемшилигин дүзетіуші мазақлама (прикол)
- үдетіу** – текстте: рауажландырыу, кобейтиу
- үзеңги** – ер-турман әбзелінің аяқ салатуғын бөлегі
- үзбен** – жүуери қамырын үзип-үзип салып, айран яки қатық қосып писирілген тағам
- үзбентай** – унашы түри (үзбе гөже)
- үзик** – қара үйдің жоқарысына, ұуықтың үстине, тууырлық пенен атластырып жабылатуғын кийіз
- үйириуши** – уруу-тийре атамасы
- үйлес** – иргелес, қоңсылас
- үдек** – нар түиенің таза нәсилли буюрасы
- үмесин** – көмек (хашар)
- үңгит** – уруу-тийре атамасы
- үпшин** – ат әбзели
- үреуип** – үнлеши
- үриу** – текстте: үрлеу, үнлеу
- үркелек** – үрейшил, үркек (үргелек)
- үсир** – қырман қызылланғанда моллага берилетуғын пай
- үсиу** – сууық алыу, үсиниу (үсик алыу)
- үстиуар әйлеу** – беккем бел байлау
- үш ағап** – дар
- үшең** – үш сыңар (үшем)
- үшкормек** – үшкериу, дем салыу
- үшкүл** – үш қырлы
- үшт** – еситилер-еситилмес ысқырық, еркелетіуші сес
- ұақығанәуийс** – қысса китаптарын көширип жазыушы кәтип, хаттат, каллиграф
- ұасл** – текстте: яр менен ушырасыу
- ұа** – хам, және
- ұәдийбат** – үәде беріу
- ұәжип** – мақұл, жан
- ұахм** – қорқыныш
- фапа** – өлим, жоқ болыу
- фәсад** – жаман, булық, жарамас
- фәхм етиу** – түсиниу, аңлау
- хатыр** – ес, яд
- хан** – текстте: маман, уста балықшы
- хәйя** – хәйиу, хәйиу тәкирарламасы
- хақарат** – кемситиу, мақақлау, абырайын тоғиу
- Хак ризасы** – Аллатаала буйырығы
- хақыя** – хақыйқат, анық
- халал** – хадал
- халкас** – азанғы ауқат
- халы** – оңаша, аулақ, кимсесиз, бос
- хаммам** – монша
- харын суу** – епкили, агни суу
- хауайы** – хауаланғыш, хәулеки, қыялпараз
- хәя (хәйя)** – уят, ар-намыс
- хәзия мутайыба** – хәзил-дәлкек
- хәйие** – хәйиу басламасы хам тәкирарламасы
- хәнти** – тентек, биймаза ешек, асау ат
- хәсәд** – қызғаныш
- хәуке** – сыйырдың бугағы
- хәулеки** – есерсоқ, жалатай
- хәуүйи** – хәйиу басламасы хам тәкирарламасы
- хинди** – хинд адамы, хиндистанлы
- хотшық** – хотпыған, қампайған
- хәкки** – хәктем, есерсоқ
- хүммет** – текстте: инсанлар, мұсылманлар
- хүшйар әйлеу** – ес-хүйиын жыйыу, сергеклик
- па/ша** – патша, шах
- пабан** – баяубос, қалақ
- пабыр** – жазықлық, майдан
- пабыу** – қазыу, тартыу (қашы шабыу; қарық тартыу)
- пағыр** – буйрыл жуусан (бурьян)
- пажа** – таулы жерде жасайтуғын, дауысы ашыш қус; бүркіттің бір түри
- пайбас** – 1. малдың тобели, маңдайындағы кишкене қасқасы; 2. тәсилпаз, мәккар, хиллекер
- пайдоз** – үлкен шәйнек
- шайла** – қос, гүрке
- шайы** – ески пул бирлиги
- шайыр** – текстте: ағаш желими
- пақты** – қайырылма пышақ
- пақлау** – өлшеу, мөлшерлеу, шенеу

шақшақ – текстте: балалардың қазил шығармасы (прибаутка)
шалғай – бир шет, узақ, алыс, қымық
шалғын – қалың отлақлы жер; отлақ
шаддар – шалдыуар
шалыў – 1. былғау; 2. шертиў (газ есбабын)
шанап – ешки терисинен исленген ыдыс
шанпыў – иле тутыу
шаңғалақ – текстте: балалардың фокуслық ойыны
шаңқап – тап-таза
шапқы – 1. бэйги, атшабыс; 2. бэйгиге қосылатуғын жүйрук ап; 3. балта
шаптырмай – жарыстырыу
шаптақ – 1. тери ийлеуге арналған ыдыс; 2. гүби
шапшаң – шалт, шаққан
шара (шарана) – жаңа туўылған төлдин үстиндеги жуқа қабыршақ
шарбы – 1. қарынның сыртындағы жуқа май; 2. сийрек, жуқа
шартақ – шәртек, шертек
шартық – шала пиштирилген мал
шарым – шарма-шар, дэсме-дэс
шатаққор – жәңжелпаз
шатпа – текстте: баспана
шатпа – шаттай
шәгел салыў – тәп беруі, хұжим етиу, қаслық етиў
шәңгил – қабақтан исленген сарқум
шәр/шә:р – шәхәр
шәрм (шәрми хайа) – уят, ар-намыс
шәрмисәр әидеў – шерменде етиу
шәўли – қыран қуслардың (бүркіт, ителги, лашын хәм т.б.) қоразы
шежили сөз – сере сөз
шекерше – қолшеклек, кишкене шелек
шеңберлеў – қоршау, қоралау
шеріўши – уруў-тийре атамасы
шерпи – гаўда ислеўши
шеген – айналасы жиңишке талшыбық пенен қоршалған үсти ашық қора
шидер – ат, ешектиң алдыңғы еки аяғы менен артқы бир аяғын қасып салыпатуғын тусау
шиже – буўын (жети шиже)
ший – текстте: жиңишке
ширпабат – шийринпабат
шиър – қосық
шойдық – 1. ири денели, батыр тулғалы; 2. баи, дәўлетли
шокыр – балықтың бир түри
шолақ – текстте: келте қылшы
шомақ – уруў-тийре атамасы

шопақ – қауынның, гәрбиздың туқымы
шорқақ – олақ, епис
шот – кетпенге усаган ағаш жоныў қуралы
шожек – бобекти еркелетиўши сөз
шөйлә – сондай, усындаи
шөптек – текстте: балаларбап қызық әңгиме
шорелесиў – кеңесиў, ойлағыу, шоре-шоре болыў
шуба – текстте: шубха
шубар – сексеўил тоғайы
шуўақ – текстте: жарық, еркин, азат күн
шүберек – текстте: хаял-қызлар кишим-кешиге
түйит – уруў-тийре атамасы
түретей – қус түри
түретей/пәретей – хан кеңесгеми
тыбып – еки жасар урғашы ешки
тығыршық – пахтаның шигитин айырып алыў қуралы
тыйық – уруў-тийре атамасы
тыйыртық – 1. ноқтаның төменги жағына салыпатуғын айналмалы темир; 2. маида, түйир, түйиришик
тыл – шығай, тек
тылым – бир салым
тым – ажырықлы топырақ
тымалай – қумырысқаның ең маида түри
тын – шынылық, ҳақыйқатлық
тыны – шийше ыдыс
тың а(л) – есиқтиң илгегин салыпатуғын дөңгелек темир
тықпа – 1. ерме, намәрт, турақсыз; 2. баспана, ықтырма
ылапыш – ылақа
ылдый – 1. таў-төбениң түсерлиги, жанбаўыры; 2. ой, шуқыр
ырғаклы – уруў-тайпа атамасы
ырысқал – ырысқы-несибе, мал-даўлет
ыслық – текстте: қалын шүберек
яғ – май
ял – жал
яўмығты – түркмени ат

ҚАРАҚАЛПАК ФОЛЬКЛОРЫ

Көп томлық
88-100-томлар

Нөкіс «Илим» 2015

Редактор *А. Альниязов*
Художник *Б. Айтмуратов*
Тех. редактор *В. Султангулова*
Компьютер дизайны *Б. Исмаилов*

Баспахана лицензиясы: А1 №137.27.04.2009. Басыўға 28.08.2015-ж. рухсат етилди.
Қағаз форматы 60x84¹/₂. Тауыс гарнитурасы. Оффсет усулында басылды.
Шәртли б.т. 63,24+2,55. Есап б.т. 58,04+3,3. Жәми 2000 нуска. Буйыртпа № 3991.

«Илим» баспасы. Нөкіс қаласы. Бердақ тұзары. 41-үй. Шәртнама 8/78

«Шарқ» баспа-полиграфия акционерлик компаниясынын баспахаласында басылды.
100000. Ташкент қаласы, Бумк Туран көмеси, 41-үй. 2015